

V JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

V JORNADES D'ESTUDIS
LOCALS DE SÓLLER
I FORNALUTX

V Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx

© de l'edició:

Ajuntament de Sóller

AJUNTAMENT
DE
FORNALUTX

© dels textos: els autors, 2011

Coordinació de les V Jornades: Regidoria de Cultura, Patrimoni i Festes
Disseny de la coberta: Documenta Balear SL

Producció i fotocomposició: Documenta Balear SL
Impressió: Publidisa

ISBN: 978-84-15081-72-2
DL: PM-1.004-2011

Amb el suport de

Institut
d'Estudis Balears

Amb la col·laboració de

Llibreria Calabruix

Estanc de Plaça

Comunicacions presentades a les V Jornades d'Estudis Locals celebrades a Fornalutx els dies 5 i 6 de novembre de 2010.

Comitè científic: GRES, format per: Antoni Quetglas Cifre, Manel Calvo Trias, Plàcid Pérez Pastor, Francesc Lladó Rotger, Jaume Deyà Miró, Irene Cabrer González, Carolina Constantino de la Peña, Jaume Albertí Sastre i Aina Mora Vives.

SUMARI

PRESENTACIONS	9
---------------------	---

PONÈNCIA

<i>Santiago Rusiñol a la Vall de Sóller</i>	13
Damià Pons i Pons	

SOCIETAT, CULTURA I ART POPULAR

<i>La Colònia Escola Provincial de 1930 subvencionada per la Caixa de Balears. Memòria de Llorenç M. Duran i Coli</i>	29
Miquel Jaume Campaner	

<i>Publicacions escolars a la comarca de Sóller</i>	51
Jaume Albertí	

<i>El mestre Alaiz</i>	69
Antoni Aulí Ginard, Joan Carbonell Matas, Jaume Serra i Barceló	

<i>El mestre Llambies. Miquel Llambies i Orell (1754-1822). Mestre de Gramàtica a Fornalutx per espai de quaranta-set anys</i>	83
Joan Antoni Estades de Montcaire i Bisbal	

<i>Vivències del pintor Francisco Bernareggi a Sóller, Biniaraix i sa Calobra (II)</i> ..	87
Miquel Pons	

GEOGRAFIA, MEDI AMBIENT I TERRITORI

<i>Un fòssil juràssic amb un nom popular peculiar a la Vall de Sóller</i>	97
Guillem Mas Gornals, Heracli Astudillo Pombo	

<i>El temps a la premsa local: el setmanari Sóller de 1915 a 1930</i>	109
Joan Rosselló Geli	

<i>Evolució de la població de falcó marí (Gene, 1839) als penya-segats del sector central de la Serra de Tramuntana. Una aproximació a la població sollerica</i> ..	121
Samuel Pinya Fernández, Jaume Bonnin Salamanca	

<i>Resultats dels estudis preliminars per a la creació d'una nova reserva marina a Sóller</i>	127
Antoni Frau Mayol, Josep Coll Montserrat i Antoni M. Grau Jofre	

HISTÒRIA

<i>Noves aportacions a l'arqueologia sollerica</i>	135
Jaume Deyà Miró	
<i>El delme eclesiàstic de la vila de Sóller a la primera meitat del segle XIV (1328-1343)</i>	151
Jaume Sastre Moll	
<i>Els delmes de Sóller i Bunyola (1409-1417)</i>	169
Maria del Camí Dols Martorell	
<i>Notes per a la història marítima del Port de Sóller (1800-1830)</i>	179
Rafael García Pérez	
<i>La premsa local i la fotografia</i>	203
Aina Mora i Vives	
<i>Els primers mesos del setmanari republicà El Pueblo (1913)</i>	215
Francesc Lladó i Rotger	
<i>Melcior Daviu i Matas i la seva tasca en el republicanisme solleric</i>	235
Rafel Galcerán Aulet	
<i>La vinculació d'Emili Darder i Sóller</i>	251
Catalina Moner Mora	
<i>Història de l'Atlètic Fornalutx</i>	265
Bartomeu Joan Celià Sastre	

PATRIMONI

<i>Fonts documentals per a l'estudi de la premsa i les arts tipogràfiques a Sóller: l'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi (1885-1985)</i>	289
Antoni Quetglas Cifre	
<i>Els molins hidràulics de Fornalutx</i>	311
Plàcid Pérez i Pastor	
<i>La parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller. L'interior</i>	355
Josep Antoni Morell González	
<i>"The Unique" (L'Única)</i>	379
Ignasi March Pizà, Aina Mora i Vives, Josep Lluís de Santiago Nicolau	
<i>Criteris de datació del portal forà d'arc rodó a la vall de Sóller (segles XIV-XVIII)</i>	393
Paloma Coll Tabanera, Jaume Coll Conesa	

Presentacions

Estimats lectors,

Teniu en les vostres mans el recull de treballs presentats a les V Jornades d'Estudis Locals que tan encertadament vénen organitzant a la nostra vall el GRES, Grup de recerca i estudis sollerics.

Una vegada més, aquestes jornades ens permetran a través de les ponències i comunicacions presentades, endinsar-nos en la nostra història, la nostra cultura, arqueologia, costums, etc... en definitiva en el nostre ésser com a poble, com a poble que té unes arrels ben profundes i que vol deixar constància a les noves generacions per tal que siguin capaces de conèixer el seu passat i ésser-li fidels.

Al llarg del temps, hem demostrat ésser un poble obert, un poble obert a totes les tendències ja siguin arquitectòniques, socials, culturals, religioses... sempre amb respecte total cap als demés i tot això, gràcies a que hem sabut observar, mirar, contemplar, assaborir tot el bo i millor que ens ha regalat la natura i sobretot el que ens han deixat els nostres avantpassats, ja sigui a través de l'escriptura, de la pintura o bé esculpit en qualsevol material. Tot això ens ha ajudat a reflexionar i saber estimar tot el que tenim al nostre voltant.

Tant de bo que el que trobarem a aquestes pàgines, també sigui motiu per a conèixer millor el que som i apreciar encara més el lloc, l'espai de la terra on ens ha tocat viure, i per això deixar-la amb les condicions que es mereixen els nostres successors.

Un agraïment a totes aquelles persones que sempre han col·laborat amb aquesta regidoria per tal de dur a bon port les Jornades d'Estudis Locals. Gràcies a tots els qui han col·laborat amb el treballs, ponències, comunicacions,... també gràcies a la valuosa col·laboració de l'Institut d'Estudis Baleàrics, al Grup Serra, a la Llibreria Calabruix i a l'Estanc de Plaça, tot desitjant gaudiu d'aquest treball que teniu en les mans.

Guillem Bernat i Ferrer

Regidor de Cultura, Patrimoni i Festes
Sóller, maig de 2011

Com a Batle de Fornalutx, voldria expressar el meu agraïment als organitzadors de les V Jornades d'Estudis Locals de la Vall de Sóller i Fornalutx. Primer de tot, per haver fet possible que els fornalutxencs ens sentíssim, una vegada més, partícips de la vida cultural de tota la Vall. També perquè des de l'any passat aquestes jornades s'han pogut realitzar dins el terme municipal del nostre estimat Fornalutx, la qual cosa possibilita un enfortiment dels llaços que ens uneixen. No podem oblidar el passat històric dels nostres dos termes, un poble dividit en dos degut a la distància que separava els dos nuclis però dos nuclis que se senten units per una mateixa naturalesa, un mateix entorn envoltat de garrovers, oliveres i tarongers, dos pobles que han sabut i saben lluitar contracorrent per vèncer les dificultats que el dia dia els depara.

Per tot això, cal que ens endinsem en els treballs recollits en aquest cinquè tom per així conèixer un poc més de la nostra història en comú i segur que d'aquesta manera podrem continuar col·laborant, convivint i lluitant junts per un futur millor, per als qui ens hauran de precedir en generacions futures.

Enhorabona als ponents pels seus treballs, els quals ens donen aquesta possibilitat de coneixement del nostre passat.

Enhorabona als organitzadors del GRES i tot l'equip de col·laboradors i desitjar molts anys de vida a aquestes Jornades d'Estudis Locals.

Joan Albertí Sastre

Batle de l'Ajuntament de Fornalutx

Fornalutx, maig de 2011

Ponència

SANTIAGO RUSIÑOL A LA VALL DE SÓLLER¹

DAMIÀ PONS I PONS

Les estades de Santiago Rusiñol a Mallorca, al llarg de tres dècades (1893-1923), possiblement sobrepassaren la quinzena, i en conjunt degueren representar un temps de residència a l'illa que es va acostar als quatre anys. El període més llarg va ser el que va iniciar-se el 26 d'octubre de 1901 i va allargar-se fins al gener de 1903. Els espais illencs on Rusiñol va viure amb més continuïtat foren Palma, Pollença, Sóller i Valldemossa. A l'illa hi va pintar uns vuitanta quadres –paisatges i jardins, i tan sols un retrat: el del pintor Gaspar Terrassa- i hi va escriure obres teatrals importants i altres de més secundàries. Així mateix, Mallorca va inspirar-li dues obres en prosa que podem adscriure al gènere de la literatura de viatges -*Desde una isla* (1893) i *L'illa de la calma* (1913)- i alguns altres pocs articles i proses literàries més. I sembla que també hi va iniciar la redacció de *L'auca del senyor Esteve*.

L'objectiu d'aquest article és determinar al màxim la relació de Rusiñol amb la ciutat de Sóller i els diferents indrets de la seva vall i, per extensió, esbrinar quins tipus de lligams s'establiren entre l'artista i la societat local que el va acollir, així com també quina va ser la producció que hi va fer tant en el terreny pictòric com literari. Tot i així, pot ser convenient que abans d'iniciar el nostre relat fem esment a uns fet gens insignificant. Sóller, en el moment d'arribar-hi Rusiñol, era ja una ciutat que tenia una vida associativa que era pròpia d'una ciutat moderna, amb dos nuclis d'agitació cívica, esportiva i cultural molt actius: el Cercle Solleric i la Societat Recreativa La Unió, popularment coneguda com Sa Botigueta, fundats a les acaballes del segle XIX. Així mateix comptava amb un setmanari, el *Sóller*, que almenys puntualment era sensible a la modernitat literària i artística², i amb l'existència d'una burgesia, tal volta minoritària però activa, que tenia un cert interès per les qüestions culturals. La ciutat de Sóller, en el context de la Mallorca d'entre els segles XIX i XX,

1. "Santiago Rusiñol a la vall de Sóller", p. 273-282, a: AADD.: *A Pere Serra i Bauzà. Homenatge de les lletres*. Edició a cura de Joan Nadal i Cañellas (2008). Palma. Promomallorca Edicions. 389 p.

2. Vegeu el número extraordinari que va publicar el *Sóller* (núm. 678, 30 març 1900) dedicat al Cercle Solleric. La coberta reproduïa un dibuix típicament modernista de R. Llinàs i l'interior incloïa textos d'escriptors illencs importants de l'època: de Gabriel Alomar, *Sóller*, una poesia en català dedicada a Joaquim Mir; de Joan Alcover i Àngel Ruiz i Pablo, les poesies en castellà *Apólogo* i *Amor de padre*; de Fèlix Escalas, Miquel dels Sants Oliver, Joan Torredell i Jeroni Amengual Oliver, les proses en català *La biblioteca*, *Impressió*, *Voluntat* i *An el "Círculo Sollerense"*.

es va convertir en el model positiu al qual els intel·lectuals modernistes desitjaven que s'assemblàs el conjunt de l'illa. Enfront d'una Mallorca col·lectivament apàtica i mancada de minories capaces de promoure iniciatives pràctiques en el terreny econòmic i d'encuriosir-se per les manifestacions més noves de la cultura, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar varen construir, a partir d'una situació objectiva que ho permetia, la imatge d'una Sóller oberta a l'exterior, de vida cívica intensa, empenedora en l'àmbit del comerç, sensible a les inquietuds artístiques, amb una identitat col·lectiva feta d'arrelament i de cosmopolitisme. Igualment els escriptors posteriors, els noucentistes de l'anomenada Escola Mallorquina, amb Miquel Ferrà al capdavant, també mantingueren viva aquesta imatge, fins i tot encara la reforçaren més, en paral·lel al fet que durant la segona dècada del segle XX el setmanari *Sóller*, amb la secció "De l'agre de la terra", gairebé es va convertir en el nucli més organitzat i més actiu de promoció de la literatura catalana a Mallorca.

Va ser a aquesta ciutat dinàmica i de vocació moderna on va arribar el terratrèmol Rusiñol a les darreries del mes d'octubre de 1902. Tot just aleshores havia acabat d'exposar una vintena dels seus quadres de paisatges de l'illa a una sala del Cercle Mallorquí de Palma. A Sóller s'hi va estar fins devers dia 10 de desembre. Andreu Pastor ben aviat va donar-ne notícia detallada –presentació, retrat, relacions socials establertes, projectes– als lectors del setmanari *Sóller*³. L'interès del contingut de l'article pot justificar la llargària de la citació:

"Aquí está el amigo, vivito y coleando, como suele decirse. Aquí os presento al simpático Rusiñol literato y pintor. Al autor de diferentes y muchas obras agudas e ingeniosas, ya dramáticas, ya novelescas, ya pictóricas; todas de agudo ingenio como suyas y rayanas todas, al mayor naturalismo, demostrando ser el artífice de valía, y el ingenio revestido de una peculiar esquisitez. ¿Quereis su retrato? Aquí va: alto y simpático, bien fornido y de constitución robusta, frente despejada, ojos vivarachos y de mirada penetrante, atrae al primer momento; algo nervioso, revelación infalible de su temperamento de artista... Su **facies** revela quien es. Basta mirarle; vitalidad y energía, resolución y ejecución. Locuaz, atractivo y simpático sobre todo. Sabe con maestría todas las cuerdas y registros sensibles, sobre todo del buen gusto y del arte. Buena y elegante figura; nada de melenoso ridículo, aunque, físicamente algo desmejorado y envejecido (dada su edad de 41 años), no sé el porqué, ni me importa el saberlo... genial como el mismo, y casi me atrevo a afirmar sin imitación. Originalidad sobre todo.

Estos días y en diferentes noches, nos ha hechos el obsequio y la galantería, propia natural en él, y en su modo de ser, ante **cónclave** reducido de amigos de confianza, **amateurs** de todo lo bueno y lo bello, de leernos algunas de sus obras; fruto de una inteligencia cultivada con las labores de lo nuevo y lo moderno. En casa de Torrens, cuyo amigo parece ser el heraldo de todo progreso y **deporte** de esta villa y en cuya rebotica, de vez en cuando, como aves de paso, se dejan ver estos hombres que respiran en distinto medio que nosotros; ha sido en donde Rusiñol nos ha leído algunas de sus obras. *Els Jocs Florals de Canprosa* y algunos capítulos d'*El poble gris* fueron los primeros mensajes que nos ofreció el señor Rusiñol y en verdad os digo que los favorecidos por la for-

3. *Crónica local. Santiago Rusiñol, Sóller, 31 octubre 1902, p.2.*

tuna lo paladearán largo tiempo. Allí vi y comprendí ingenio, viveza, talento, el bien decir y el bien sentir; en una palabra, la verdadera satisfacción y placer, el goze y el disfrute de las bellezas y el realismo mancomunado, no del realismo descarnado, grosero y repugnante estilo Zola... sino el realismo simpático, atractivo, ataviado y revestido con las galas que al buen gusto presta la belleza y el verdadero arte.

El amigo piensa pasar una temporada en Sóller para dedicarse a la pintura. Lo celebro, y me felicito, y le felicito por ello, tanto más cuando hay ancho campo para sus vuelos”.

El 25 de novembre els seus nous amics del Cercle Solleric, capitanejats per l'apotecari Jaume Torrens, president de l'entitat, organitzaren una vetlada literària “en honor del eminent literato y afamado pintor”⁴ en el saló-teatre de La Defensora Sollerica, en un lloc preferent del qual hi havia “un perfecto y acabadísimo retrato al óleo del Sr. Rusiñol, que su compañero Sr. Pizá pintó expresamente”⁵. Hi convidaren els socis del Saló Beethoven de Palma⁶, bons amics tots ells de l'artista barceloní, dels quals n'hi acudí una representació molt qualificada: Joan Alcover, Miquel S. Oliver, Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Antoni Gelabert, Joan Torrendell, Miquel Sarmiento, Francesc Blanes Viale i Joan Marquès Luigi. Els textos que es varen llegir aquell vespre són en dos dels casos dues de les millors mostres de l'assagisme modernista d'autor mallorquí. Ens referim a les aportacions d'Alcover, amb *Rusiñol i el Modernisme a Espanya*, i d'Alomar, amb *La interpretació artística de Mallorca*. Oliver llegí el sonet *Desig etern*; Sarmiento, la prosa *Y así murió*; el pintor Blanes Viale, la poesia *Amores de muerte*; i Santiago Rusiñol les proses *A la campana* i *Els xiprers* i la peça teatral *L'Ajuntament*. Les contribucions dels sollerics foren el discurs de presentació del notari Pere Alcover, germà del poeta Alcover, el glosat *A un geni* de Jaume Torrens i una recreació de *Sa rebotiga* feta pel metge Pere Serra Cañellas. La banda de guitarres i bandúrries del Cercle Solleric, dirigida per Bernat Galmés, va tocar diverses peces. Finalment, i ja per acabar, Noguera i Marquès Luigi interpretaren a quatre mans una dansa noruega de Grieg. Almenys es varen fer ressò d'aquest homenatge la revista *La Roqueta*, de Palma, i el diari barceloní *El Liberal*.

A les primeries del mes de desembre va ser quan Rusiñol va presentar en societat els seus primers quadres de temàtica sollerica. També va ser durant aquesta estada quan Rusiñol va publicar a *La Almudaina*⁷, un article ple de simpatia dedicat al pintor Cristòfol Pizà *Salero*. I igualment va ser aleshores quan va dibuixar i va redactar el text d'una etiqueta per a les botelles d'un vi que havia fabricat l'apotecari Torrens⁸.

4. El *Sóller* (29 de novembre de 1902) en va fer la crònica i en va reproduir els treballs llegits.

5. Més endavant, va ser exposat al local de La Unió. Un gasetiller del *Sóller* (14 febrer 1903, p. 2), el va descriure així: “En medio de una mezcla de distintos colores y sobre fondo de una gran mancha rojiza, aparece la esbelta y gallarda figura de Rusiñol, de cara simpática, barba que empieza a blanquear, cabellos en desorden, y todo esto de un parecido tan exacto al original que no creemos pueda hacerse cosa mejor”.

6. Segons el cronista del *Sóller*, “la plana mayor en masa se trasladó, expresamente en tal día, a este pueblo, al objeto de dar mayor lucidez al acto”.

7. *Pizá*, 5 novembre 1902, p. 2. El *Sóller* el va reproduir en el seu número de dia 8.

8. El text, en la seva còpia exacta, diu així: “Chartreuse Sollerica. Bevedós: El licor que tens al

D'aquesta primera visita i estada de Rusiñol a Sóller en tenim un resum molt útil que es va publicar sense signatura al setmanari de la ciutat⁹. L'autoria possiblement deu correspondre o bé al propietari-director, Joan Marquès Arbona, o bé al redactor en cap, Damià Mayol Alcover. Altra volta la llargària de la citació queda justificada per la rellevància de la informació que l'article ofereix:

“Desde hace cosa de un mes y medio se encontraba en este valle el genial artista, literato a la vez que poeta, Santiago Rusiñol; su estancia no podemos asegurar si le habrá sido agradable, lo que sí afirmamos es que nadie se ha hecho más popular, en tan corto espacio de tiempo, nadie ha sido tan agasajado, ni nadie ha merecido un número igual de simpatías, como las que, desde su llegada, se le han estado prodigando. Jóvenes y viejos, ricos y pobres, todos a porfía tenían a gran honor el cambiarle el saludo, y de ahí el que hoy sea Rusiñol la persona más conocida y respetada de esta comarca. Verdad es que su manera de ser franco y noble, son cualidades a propósito para granjearle infinidad de amistades, como lo demuestra su presencia en el café, en el casino **Botigueta** y Círculo haya sido siempre recibida con vivas muestras de cariño y respeto.

La rebotica de nuestro particular amigo Sr. Torrens fué uno de sus sitios predilectos, y los contertulios a la misma recordarán eternamente las hermosas veladas en que leía o contaba algunas páginas de sus libros o de su vida. Las dos última en que el caro amigo se ha mostrado complaciente en grado sumo, fueron el lunes y el miércoles de la anterior semana en que nos leyó *L'Héroë*, obra dramática en tres actos de altos vuelos y que ha escrito en este valle bajo los perfumes del verde naranjo. *L'Héroë* que recuerda algo de lo sucedido en el llano de la isla, en no lejanos tiempos¹⁰, es un licenciado de las últimas

devant, dorat com una posta de sol dintre d'una ampolla, el pots beurer sense pór; si pateixes del ventrell perquè en pateixes, y si no, per no patirne. Prova'l tan sols, y ya no sabras estarte de beuren. Si ets Solleric, y ets lluny, y sentirás el dols aroma d'aquella vall de tarongers qu'havies vist de infant, y et retornará jovensá; si hi ets aprop la veurás y la sentirás a l'hora; si ets foraster només beguent d'aquest elixir, podrás saber lo que cria aquell reonet de gloria. Veurás, beguent, lo qu'esfet d'essencia de paisatge, d'extracte de Naturalesa, y d'herbetas cordials, y tantes menas de flors entrarán p'els teus sentiits que fins te sentirás papellona. Provahoy y ho verás. Beu y sobrás lo qu'es beure, y no et fassi cap temor de agafar'hi el vici de la beguda, que ab ell no es vici qu'es virtud, ja qu'es l'únic licor del mon qu'es bó el perdre el mon de vista; porque al perdrel, hi veurás la teva patria". Probablement deu tractar-se d'un altre tipus de vi, en aquest cas terapèutic, l'anomenat *Vino Uranado Pépsico*, amb el qual Jaume Torrens va guanyar una medalla de plata en l'Exposició Balear organitzada en ocasió de les Fires i Festes de Palma de 1903 (*Sóller*, 22 agost 1903). Uns anys més tard, el *Sóller* (26 gener 1907, p. 3) publicava un anunci sobre les seves utilitats mèdiques: "Curación de la diabetes por el vino Uranado Pépsico de J. Torrens, farmacéutico. El primero y único formado en esta forma en España, mucho más económico y de mejores resultados que sus similares del extranjero, está preparado con todo esmero por procedimientos científicos bien experimentados y acreditado como reconstituyente sobradamente enérgico para suprimir la eliminación del azúcar de glucosa en todas las personas afectadas de la enfermedad denominada diabetes".

9. *Sóller*, 13 desembre 1902.

10. Es refereix al cas de Joan Josep Llodrà, un soldat manacorí que l'any 1896 va tornar de la guerra de les Filipines convertit en el "Héroë del Ramblazo". Per això, al llarg del seu viatge de retorn va ser aclamat i homenatjat per les autoritats i per la multitud de tots els indrets de la península i de Mallorca per on va passar. I també li dedicaren versos patriòtics entusiastes. Però, un any després del seu reconeixement com a heroi, va ser tancat a la presó per haver comès un robatori. L'any 1905 tornam trobar al *Sóller* una altra referència que confirma que el cas d'aquest personatge real va ser la font inspiradora de *L'Héroë*: "Le contaron las hazañas de Llodrà héroë en Cuba [en realitat havia estat a Filipines], y presidiario acá y nació *L'Héroë*" (*Crónica teatral. El místic, Sóller*, 21 octubre 1905, ps. 2 i 3).

guerras coloniales, un repatriado de Filipinas, en una palabra, un aventurero, para quien los goces de la familia y el hogar son un mito, en comparación de la taberna en donde vive y mora en medio de un asqueroso libertinaje. En la noche del miércoles nos presentó otro plato, sabrosísimo, leyéndonos, como sólo él sabe hacerlo, *Lo pati blau*, escrito con tanta naturalidad y galanura que, en más de una ocasión, notamos algunos ojos que se habían humedecido más de lo regular. Los cuadros que, por deferencia a la sociedad La Unión expuso en la sala de lectura son seis; dos de Biniaraix; dos del puerto; uno de Son Angelats, y el último del cementerio con sus largas hileras de cipreses. Todo Sóller desfiló ante los cuadros y los elogios tributados son merecidísimos. Poco antes de su partida acabó el séptimo que representa una gruta del Estret del Barranc y a juzgar por la impresiones recibidas es uno de los mejores.

El señor Rusiñol despidióse de nosotros el miércoles de esta semana, marchando por la tarde a Palma por el Coll, sumamente agradecido a las atenciones recibidas durante su permanencia en este valle, suplicándonos al mismo tiempo nos despidamos en su nombre de todas aquellas personas que no hayan podido hacerlo particularmente.

Que vuelva pronto es lo que de veras deseamos”.

El gener de 1903 Rusiñol va exposar a la Sala Parés de Barcelona trenta-sis teles que eren paisatges i jardins de València i de Mallorca. El *Sóller* va dedicar-li una atenció màxima, “por tratarse de una personalidad que tantas simpatías supo captarse en este pueblo”¹¹. D’una banda, va especificar els quadres sollerics inclosos en l’exposició¹²; de l’altra, varen reproduir les cròniques i crítiques que sobre la mateixa havien publicat *La Renaixença*, Alfred Opisso, a *La Vanguardia*, Carles Juñer Vidal, a *El Liberal*, J.F., al *Baluart de Sitjes*, i R. Suriñac Senties, a *El Eco de Sitjes*. L’elit culta de la ciutat sens dubte havia quedat emmirallada per la figura de Rusiñol. A partir de la primera estada, i per molts d’anys, qualsevol notícia que el tengués a ell de protagonista va trobar una molt bona acollida al setmanari.

L’abril de 1903 es va publicar el que probablement és el primer text que Rusiñol va escriure sobre Sóller. Es tracta de la prosa titulada *Primavera natural*¹³. A la primera part, es fa una descripció sensual i poètica de la vall, una arcàdia farcida de flors, d’aromes i d’uns colors blancs que inclouen les més diverses i inimaginables tonalitats. A la segona, en canvi, en aquell “paradís de somni” hi compareix una realitat negativa: el drama de l’emigració. Mitjançant tot un seguit d’interrogacions retòriques, Rusiñol fa una mena d’inventari de totes les pèrdues i totes les adversitats que hauran de patir aquells desheretats que parteixen des del Port de Sóller cap als diferents indrets de fora Mallorca. El darrer paràgraf resumeix molt bé l’actitud de l’autor i la idea de fons del text: “Qué és trist que el cos de l’home no es nodreixi de bellesa, com se’n nodreix l’esperit, i haver de deixar la pàtria perquè no dona per

11. 14 febrer 1903, p. 2

12. “Los cuadros que aquí pintó son los siguientes: *Camí de roses (Son Angelats)*, *Barcos blaus, La cala dels pins, Vall de tarongers, El poble, La vall del Barranc y El fossar*, los cuales han sido muy alabados” (Ibidem).

13. *Sóller*, 11 abril 1903. Comença amb el paràgraf següent: “Primavera tan florida mai l’havia vista jo com en un poblet de Mallorca, un poblet blanc com un cigne, amb un dosser blau per cel i una ampla mar per catifa”.

viure". Per les dades disperses que coneixem, podem pensar que Rusiñol va viure a Mallorca, juntament amb la dona, la filla i la sogra, quasi tot l'any 1903. A Sóller hi degué estar durant la primavera i per la tardor. Així, sabem que el mes de setembre va llegir, al domicili de Jaume Torrens, als seus "amigos íntimos de Sóller", l'obra *S'any de sa picó*, "una comedia de mucho espectáculo, en tres actos, con variedad de cuadros y gran número de decoracions y personajes"¹⁴. I el 29 d'octubre hi va llegir *El místic*. Pot tenir el seu interès donar la paraula a l'anònim assistent a la vetlada que en va publicar la crònica¹⁵:

"Constituye realmente un acontecimiento notable, la circunstancia de haber cobijado en Sóller, durante largas temporadas, al eximio pintor, poeta y escritor, Santiago Rusiñol. Y sube de punto lo extraordinario y la razón de nuestro noble orgullo, al considerar que entre nosotros, en Sóller ha concebido y ejecutado Rusiñol, una buena colección de sus hermosos cuadros, y ha escrito entre otras de sus obras geniales, *L'Héroie*, *El pati blau* y ahora últimamente *El místic*".

"Ahí, en la rebotica, donde tantas ocasiones hemos tenido de saborear los buenos ratos que nos supo proporcionar el incansable Torrens, cultivando con el **amore** que él sabe, todo lo **bello** y todo lo **grande**; allí, reunidos unos cuarenta amigos, permanecimos tres horas mudos y absortos, pendientes de los labios de Rusiñol, sugestionados, como un sólo oído, por los rasgos y escenas verdaderamente shakesperanianos, de su drama inédito *El místic*".

Després d'algunes altres informacions d'interès –una d'elles és que la dona, la filla i la sogra de l'escriptor havien assistit a la lectura-, el cronista també s'atrevia a fer valoracions crítiques d'*El místic* i, per extensió, sobre el procediment creatiu habitual de Rusiñol, tant en la seva faceta de pintor com d'escriptor, sense estalviar-se'n alguns retrets. Vegem-ho:

"En una palabra: el **alma** del drama, nos parece muy superior a la **factura**. Hemos notado repetidas veces en Rusiñol (y lo atribuimos al genio) que obligado por la fuerza de la prosa de la vida a plantear y ejecutar las cosas, le falta la paciencia del ejecutor, del obrero. Así como tiene un corrector de pruebas, necesitaría una escogida colección de obreros inteligentes (dígamoslo así) que se encargaran bajo su dirección de la factura de sus grandes y extraordinarias concepciones.

Porque si no, resulta algo de lo que les pasa a algunos de sus cuadros: muy bien escogidos; magníficamente concebidos; pero concluidos a grandes rasgos (permítaseme la frase), a pinceladas, sin detenimientos, como el que lleva prisa de acabar, empujado por los **otros** que nacen y bullen y pugnan por salir del titánico magín del genio".

L'interès permanent del *Sóller* per Rusiñol els va dur a fer un seguiment constant i detallat dels avatars d'*El místic* amb posterioritat a la seva primera lectura pública feta a l'apotecaria Torrens. Així, a través del setmanari podem saber que va ser lle-

14. *Crónica local, Sóller*, 26 setembre 1903, p. 3.

15. *Sóller*, 31 octubre 1903, p. 2.

gida als assistents a la tertúlia que se celebrava a la casa de Joan Alcover¹⁶ i també als empresaris del Teatre Romea; que Gabriel Alomar s'estigué unes hores a Sóller per visitar Rusiñol i conèixer l'obra de primera mà¹⁷; igualment informen de l'estrena de l'obra a Barcelona; i en reproduïxen les crítiques que publicaren diferents periòdics, entre altres la de Ramon Pomés a *La Vanguardia*¹⁸.

El darrer dia de 1903 Rusiñol va retornar a Sóller, després d'una estada de poques setmanes a Barcelona. Hi havia anat per assistir a l'estrena d'*El místic*¹⁹. Al seu èxit com a dramaturg, calia afegir-hi la publicació recent de *Jardines de España*. D'aquest llibre almenys en va arribar un exemplar a la vall de Sóller, que va anar a parar a les mans de Jaume Torrens. Així ho podem deduir del davantal, que incloïa una informació sobre el contingut plàstic i literari de l'obra, amb què el setmanari va presentar la reproducció en castellà del pròleg de Rusiñol que encapçalava el volum²⁰.

Pocs dies després de la seva arribada, l'artista ja va ser novament objecte d'un reconeixement públic. Aquesta vegada fou a l'hotel Marina del Port de Sóller²¹. Al dinar hi assistiren trenta-tres socis del Cercle Solleric. A la taula presidencial hi havia Rusiñol i als seus costats Jaume Torrens i Nicolau Cortès. A l'hora dels brindis, el pintor va fer la intervenció següent:

“ Jo sóc com els coloms missatgers que tornen al seu punt de partida després del viatge; el punt de ma parada és Sóller i Sitges el lloc on tinc de retornar. Bona ditxa tindria si fos colom d'estada com vosaltres, coloms d'un colomer de tan bon cor, d'ànima tan valenta, d'aquest colomer que tinc al costat²², progressiu i que empeny fermament al vostre poble vers la civilització; ell sempre carinyós, obre els braços als qui arriben de l'estranger amb fortuna o sense ella.

Trobat-me l'altra dia a *La Última Hora*, l'organitzadora de concursos de preguntes, m'acudí a la memòria que la més encertada millora per a Mallorca fora un vapor de gran rapidesa entre Barcelona i el punt més proper, o sigui Sóller, que reduís a la meitat la barriera d'aquesta mar tan blava. Als qui ens maregem i als qui no us maregeu ens animaria a venir més sovint a Mallorca. No creguin que ho hagi proposat en benefici meu, doncs jo encara que sigui necessari travessar els temporals no deixaré de venir.

A mi sí que m'ha tocat la rifa²³, perquè al bell mig de vosaltres en surto i em considero premiat.

16. *Sóller*, 21 novembre 1903, p. 3.

17. *Sóller*, 21 novembre 1903, p. 2.

18. *Sóller*, 12 i 19 desembre 1903.

19. *Sóller*, 2 gener 1904. Aquesta és la notícia: “ Estamos de enhorabuena; desde el miércoles vuela a hallarse entre nosotros el eximio pintor y literato Santiago Rusiñol. En la tarde de ese día tuvimos el gusto de darle un fuerte abrazo y una enhorabuena sincera, por el éxito alcanzado en su última producción *El místic*. Su permanencia en el valle dorado será larga, no tanto, empero, como nosotros deseáramos, pues de hacer nuestro gusto tendría que ser eterna. Sea bien venido” .

20. Santiago Rusiñol: *Jardines de España*, *Sóller*, 9 gener 1904. *La Almudaina* havia reproduït el pròleg, en català, el 16 de desembre de 1903.

21. *Crónica local. Una fiesta íntima en el Hotel la Marina*, *Sóller*, 9 gener 1904, p. 2.

22. Es refereix a Jaume Torrens.

23. Fa referència al fet que el dinar es va celebrar perquè els comensals havien guanyat el reintegrament en el sorteig de la loteria de Nadal.

Amics: us convido a venir a mon poble, a Sitges, veritat és que no hi trobareu una vall tan florida, tan bella, tan poblada de tarongers, ni tan voltada de muntanyes, però us rebran dos braços oberts i un cor d'amic²⁴”.

Tot seguit va arribar el torn de la intervenció de Jaume Torrens, en la qual hi podem trobar un dels primers casos en què es valora que la pintura de Rusiñol era d'una gran utilitat i importància per promocionar internacionalment els paisatges mallorquins:

“Aquí, entre noltros, devora noltros, hi ha aquest gran poeta i genial pintor que ha escampat per tot arreu els magnífics paisatges de sa nostra **Roqueta**; arrabassats per sa paleta i son pinzell s'han passejat triomfalment ses nostres belleses. Les han admirades a Roma, Bèlgica, París, Madrid, a Can Parés de Barcelona. Aquí, a Sóller, ha escrit obres tan magnífiques com *L'Héroie* i *El místic*, aquí pinta, aquí escriu, és d'aquí: propòs i suplic als concejals que m'escoltau, que facin els medis a fi de què sigui declarat Fill adoptiu, primer, i il·lustre després, des poble de Sóller, on té tantes simpaties guanyades per son talent i amable caràcter”.

Després de les paraules de l'apotecari, i enmig d'un ambient de gran eufòria²⁵, l'escriptor va llegir *El cavall d'en Peret*²⁶, una narració inclosa al volum *Anant pel món*.

Els primers dies del gener de 1904, Rusiñol va escriure a Sóller *Els punxa-sàrries*, un sainet en un sol acte, que va llegir d'immediat als amics que assistien a la tertúlia que es feia a la rebotiga de l'apotecaria Torrens²⁷. Un mes més tard va fer la lectura de *La nit de l'amor*, probablement també escrita a la localitat, als contertulians de Sa Botigueta²⁸. El diumenge set de febrer un grup d'amics li oferiren un dinar d'acomiadament, a la finca de Son Rodrigo, propietat de Damià Orell. Hi assistiren el notari Alcover, el metge Serra, l'apotecari Torrens, i altres persones els llinatges de

24. Entremig de la transcripció, i en dos moments diferents, hi ha les acotacions següents: “Grandes aplausos” i “Aplausos delirantes y entusiásticos”.

25. Així el descriu el cronista: “Atronadores aplausos y aclamaciones unánimes resonaron largo tiempo en el espacio; puestos de pié los concurrentes no cesaban de vitorear a Rusiñol, al hijo ilustre de Sóller, a los que contestó humorísticamente: ‘Ja em considero prou honrat d'esser un colom del vostre colomar!’. Redoblaban los vítores y en medio de ellos abrazáronse emocionadísimos Torrens y Rusiñol. Diríase que el estruendo de los aplausos era vibrante repiqueteo de campanas puestas a celebrar aquella solemnidad”.

26. La va publicar el *Sóller* del 6 de febrer de 1904.

27. *Crónica local, Sóller*, 9 gener 1904, ps. 2-3. Se suposa que a partir d'informacions directes del mateix Rusiñol, el cronista, a més de fer uns comentaris que sobretot pretenien posar en evidència la laborsitat de l'escriptor, ens assabenta de quin era el seu procés habitual de treball: “el primer día del año nuevo se acostó sin haber hecho nada de provecho, pero con el firme propósito de hacer algo, con la pluma, ya que los crudos y nubosos días del riguroso invierno no le permitían aprovecharse de la paleta; y al efecto el día 2, al levantarse, esbozó un sainete, lo planeó por la noche, le dió movimiento, calor y vida en las primeras horas de la madrugada y al siguiente en la rebotica del farmacéutico Sr. Torrens, sentados alrededor de una mesa de pintado pino, nos leyó su último engendro”.

28. *De las islas. Sóller. Otra obra de Rusiñol, La Almudaina*, 9 febrer 1904, p. 2. El *Sóller* de dia 13 va reproduir l'article.

les quals eren Morell, Pastor, Pizà, Oliver, Deyà, Forteza i Canals²⁹. Possiblement aquests noms devien ser el seu nucli d'amics més sòlid.

L'estiu del 1904, Rusiñol i la seva família el passaren sobretot a Palma i a Vall-demossa. Tanmateix hem pogut documentar que el nostre artista el mes d'agost va fer una breu estada a Sóller i que un vespre va llegir el drama *La lletja* a la rebotiga de l'amic Torrens³⁰.

El maig de 1905 va representar-se al teatre de La Defensora Sollerica el drama *El místic*, en la versió castellana de Joaquín Dicenta i a càrrec de la companyia mallorquina de Bernat Manera. Hi va haver una bona assistència de públic. De totes les obres que Rusiñol va escriure a Sóller i que tot seguit va llegir als seus amics, aquesta va ser la que probablement va tenir més capacitat d'impacte sobre el seu nucli d'admiradors incondicionals, i també la que va ser objecte d'una valoració més positiva de part del setmanari *Sóller*. Dels inicis de setembre fins a la primera setmana de desembre, Rusiñol va estar novament instal·lat a Sóller. Cap a mitjan setembre, ja va llegir el drama *La bona gent* a l'apotecaria Torrens³¹. Dia 1 d'octubre, la companyia Carreras-Ferran va representar *El místic*, en català, a La Defensora Sollerica. Hi assistí l'autor, que va rebre grans aplaudiments i va ser obligat a pujar a l'escenari al final de cada un dels quatre actes³². Abans de partir, a començaments de desembre, va exposar vuit quadres als baixos de l'Hotel La Marina.

La raó principal de la partida era perquè havia d'assistir a l'estrena de *La bona gent* al Teatro de la Comedia de Madrid. La nit de l'estrena va ser el 4 de gener de 1906 i l'endemà mateix el *Sóller* ja reproduïa el telegrama que Rusiñol havia enviat a Torrens donant-li notícia del gran èxit que l'obra havia aconseguit³³. Després de

29. *Crònica local, Sóller*, 13 febrer 1904. Els noms de pila no s'esmenten. Tot i així, no és cap temeritat pensar que dos d'ells correspondrien a Andreu Pastor i a Cristòfol Pizà. Jaume Torrens, com en tantes altres ocasions fou l'encarregat de fer el brindis final. El va fer en vers, amb una darrera estrofa que deia: "I perquè no tot consistesca / en riure, beure i cantar, / Brind... a l'amic que aquí està / son retorn mos concedesca, / més prest avui que demà".

30. P. d'Aubarca: *Rusiñol, Sóller*, 27 agost 1904, ps. 2 i 3. És probable que aquest pseudònim correspongués al metge Pere Serra. Era un bon amic del pintor i un membre destacat de l'entorn de l'apotecari Torrens. Rusiñol va regalar-li la pintura *Sa muntanyeta. Son Moragues*, amb la dedicatòria següent: "A l'estimat amic Pere Serra". Pere Serra Bauzà, a l'escrit *Del Rusiñol familiar (Santiago Rusiñol i Sóller, Casa de Cultura/Museu de Sóller, 2007)*, conta que el seu padri va deixar al pintor la casa de Cals Reis, a devora el Gorg Blau, i que hi va viure una temporada amb la dona i la filla. Aquest fet degué succeir l'estiu de 1904, any de datació del quadre *El Gorg blau*.

31. *Sóller*, 23 setembre 1905, p. 3. Al *Sóller* del 24 de febrer de 1906 (*De teatros. La bona gent*) es dóna per cert que l'obra va ser escrita "durante su última estancia en este valle". Contràriament, a un setmanari de Palma que dirigia Joan Torrendell, hi podem llegir, en el preàmbul de presentació d'una escena de l'obra: "Ja n'ha escrita una altra, de comèdia. L'amic és incansable i inagotable. Se'n va anar per quinze dies al Monestir de Lluc, i d'allà va tornar amb un quadre i una comèdia. ¡l quina comèdia! És comediassa i mitja. La va llegir a ca Don Joan Alcover, rodejat de sos amics i admiradors. I tots, tots hi estigueren d'acord. *La bona gent* és una obra de primera" (*La Ciudad*, núm. 1, 7 octubre 1905). És possible que en realitat hagués estat escrita a ambdós llocs.

32. En la "*Defensora Sollerense*". *El místic, Sóller*, 7 octubre 1905, ps. 2 i 3. Cada vegada que el *Sóller* parlava de l'obra insistia en el fet que havia estat escrita a la vall.

33. La resposta del setmanari va ser la següent: " Los que, hace muchos meses, en este apartado rin-

passar l'estiu a Valldemossa, juntament amb la família, a mitjan setembre va instal·lar-se, previsiblement tot sol, a Sóller. A finals d'aquell mateix mes i a principis d'octubre va llegir en dues sessions diferents, dos actes cada vegada, el drama *La mare* als seus bons amics de sempre³⁴. Cap a dia primer de desembre, abandonà Sóller per embarcar-se des de Palma cap a Barcelona. El setmanari va donar notícia de primera mà de quins havien estat els fruits literaris i artístics de la temporada³⁵:

"Durante este tiempo el Sr. Rusiñol ha traducido un libro cuyo autor es el joven y ya concienzudo escritor Sr. Martínez Sierra³⁶, y tiene a punto de terminar una novela, basada en una de las industrias más comunes y triviales de la vida, que llevará por título *Vetes y fils*. Estos trabajos le han ocupado solamente durante las noches, pues el día lo aprovechaba para salir al campo, pintando dos hermosos cuadros en las inmediaciones de Biniaraix, pueblecillo que se habrá hecho célebre por los bellísimos paisajes que de unos años a esta parte están adornando las paredes de importantes museos.

El pintor de los jardines de España durante el corto tiempo que ha sido nuestro huésped, ha enriquecido además su ya largo catálogo con dos bellísimas pinturas que ha sabido escoger en el precioso parque de Son Angelats, cuadros que sus amigos tuvieron ocasión de ver y admirar antes de emprender el Sr. Rusiñol su marcha para el continente".

El gener de 1907, el *Sóller* va parlar, a partir d'una notícia apareguda a *El Eco de Sitges*, de l'existència de la iniciativa d'organitzar unes regates internacionals d'embarcacions automòbils des del Port de Sóller fins a Sitges. Les despeses s'havien d'afrontar per subscripció popular. Rusiñol hi havia aportat dotze pessetes³⁷. Aquest any Rusiñol s'estigué a Mallorca del 8 de març al 30 d'abril, juntament amb el seu germà Albert, aleshores diputat a Corts i president de la Lliga Regionalista, que es trobava convalescent d'una malaltia. Segons el *Sóller*³⁸, tenien previst allotjar-se una breu temporada a l'hotel Marina. Com en tantes altres ocasions, el setmanari rep amb gran alegria i són motiu de la seva felicitació les bones notícies que tenen Rusiñol com a protagonista. Aquest va ser el cas quan el govern espanyol va concedir-li la Gran Creu d'Isabel la Catòlica³⁹. Així mateix, el *Sóller* sempre estava pen-

ción del mundo, fueron los primeros en saborear su última producción, hoy en vista del gran triunfo obtenido en la capital de España, envían sinceras y gratas felicitaciones al autor y al traductor de la obra" (*Sóller*, 5 gener 1906, p. 3).

34. De la informació publicada al *Sóller* (29 setembre 1906, p. 3), sembla que se'n pot deduir clarament que l'obra havia estat escrita durant l'estiu a Valldemossa: "...lejos de debilitarse el estro de Rusiñol, al contrario parece que se vigoriza con la madurez del escritor, sin que ni siquiera se descubra el más pequeño indicio de haberse escrito y compuesto con la bulla juvenil de este verano en Valldemossa que ha entretenido a Rusiñol con los hijos de D. Antonio Maura en la poética villa de la Cartuja".

35. *Sóller*, 7 desembre 1906, p. 3.

36. Quasi segur que es refereixen a *Vida y dulzura*, una comèdia en tres actes d'autoria compartida entre Rusiñol i Martínez Sierra (Floridor: *Novedades teatrales. Vida y dulzura*, *Sóller*, 26 gener 1907).

37. *Sóller*, 26 gener 1907, p. 3.

38. *Sóller*, 9 març 1907, p. 3.

39. *Sóller*, 20 juliol 1907, p. 3.

dent dels moviments de l'artista en relació a Mallorca i a Sóller. Per això podem saber que era previst que arribàs a l'illa la primer setmana de setembre "con objeto de permanecer una temporada en Valldemossa y Sóller"⁴⁰. En aquest cas no he pogut confirmar que la previsió es fes realitat. Més aviat, però, pens que no va produir-se la visita a la vall a causa que el setmanari no en va fer noves referències.

L'any 1908, en ocasió que el quadre *Jardí d'Aranjuez* hagués aconseguit una primera medalla a l'Exposició de Belles Arts de Madrid, el Sóller en dona la notícia amb l'afegit que en tots els casos acostuma a ser habitual: satisfacció dels seus amics i admiradors sollerics i un nou recordatori del fet que l'artista ha viscut llargues temporades a la vall⁴¹. A aquesta relació d'amistat profunda entre l'artista i la ciutat, el setmanari té la voluntat de proclamar-la totes les vegades que en tenguí l'oportunitat. Així, en enunciar que al Gran Hotel de Palma s'oferirà un banquet d'homenatge a Rusiñol, hi afegeixen "que tantas simpatías tiene en Sóller"⁴², i, setmanes més tard, en esmentar que Jaume Torrens hi va acudir, diuen que ho va fer "**m otu propio** y en representación de los amigos que aquí tiene el señor Rusiñol"⁴³. L'homenatjat no els va ignorar en la seva intervenció: "¿Qué os voy a decir? Estoy profundamente emocionado. ¿Y cómo no estarlo si me veo en esta fiesta rodeado de amigos aquí, en Mallorca; si habeis acudido a agasajarme todos vosotros, entre los cuales encuentro amigos llegados de lejos, de Sóller, el pueblo que quiero tanto?".

L'any 1911, després del viatge de l'any anterior a l'Argentina, Rusiñol retornà a Mallorca el 18 de febrer i s'hi estigué fins al 12 d'abril. Cap a dia 22 de febrer va fer una estada breu a Sóller, durant la qual va llegir a la tertúlia de Jaume Torrens *El despatriat*, un drama sobre l'emigració.

L'any 1912 Rusiñol va participar en el dinar que es va fer a l'hotel Marina el 16 d'abril per celebrar la inauguració oficial del tren de Sóller. Ell n'era accionista, amb una sola acció, i el seu amic de l'ànima Jaume Torrens era el secretari de la companyia que havia duit a bon port el projecte. A l'hora dels brindis, també en va fer un "el genial artista D. Santiago Rusiñol"⁴⁴. Durant l'estiu, que la família Rusiñol estava passant a Valldemossa, la companyia catalana Cazorla-Casals va representar, a La Defensora Sollerica i dins un cicle teatral que en conjunt incloïa set obres, els drames *La bona gent*⁴⁵, *El místic*⁴⁶ i *La mare*⁴⁷, els dies dotze, vint i vint-i-vuit de juliol.

40. *Sóller*, 31 agost 1907, p. 3.

41. *De Arte. Los cuadros de Rusiñol*, *Sóller*, 23 maig 1908, p. 3.

42. *Sóller*, 18 juliol 1908, p. 2.

43. *Sóller*, 1 agost 1908, p. 2.

44. *Sóller*, 20 abril 1912, p. 6. Al setmanari corresponent a l'11 de maig, va treure en versió castellana l'article *El tren de Sóller*, que probablement Rusiñol ja havia publicat en català en alguna publicació de Barcelona.

45. "La direcció de *Bona gent* (sic) correu a càrrec de l'autor, vengut expressament de Valldemossa, a on estiveja en companyia de la seua senyora, de la Marieta i del promès d'aquesta, l'opulent fabricant D. Josep Plana; i no sabem si per aquest motiu o perquè la companyia l'hagués estudiada amb vertader cariño la interpretació sortí molt ajustada" (Noltros Dos: *Teatro, Sóller*, 13 juliol 1912, p. 8.). A la representació hi assistiren Joan Alcover i Lluís Canals, "venguts expressament de Palma per demostrar l'admiració i afecte que senten per l'autor de *Bona gent*".

El 1913 Rusiñol va publicar en volum *L'illa de la calma*, apareguda l'any anterior com a sèrie d'articles a *L'Esquella de la Torratxa*. Idò bé, tres dels seus capítols fan referència a la vall de Sóller. El primer, *Sa Botigueta*, és una descripció de l'interior del local i una recreació de l'ambient humà que s'hi podia trobar, amb un esment detallat al llenguatge que usen i als temes que parlen la majoria dels habituals de la societat recreativa, l'un i els altres una conseqüència d'haver estat emigrants. El segon, *La vall dels tarongers*, és també la descripció d'un espai que està absolutament condicionat per la gran abundància d'aquests arbres de colors i de perfums sempre intensos. A més, altra volta apareix la referència als sollerics escampats pel món, interpretant que d'alguna manera els correspon "la missió d'anar a dur píndoles de llum a les terres de la boira". El tercer és titula *El port de la calma*: el port com a imatge de la quietud màxima, un ambient que inclou escenes humanes diverses, un tipus humà particular i pintoresc. Com en el conjunt de *L'illa de la calma*, en aquestes tres estampes solleriques hi ha descripció costumista, lirisme paisatgístic i ironia sainetesca.

Més enllà de l'any 1912, el contacte de Rusiñol amb Mallorca va minvar molt considerablement. I amb Sóller en particular gairebé va desaparèixer del tot. En qualsevol cas, el balanç de la relació entre l'artista barceloní i la vall de Sóller va ser extraordinàriament positiu per ambdues parts. Vegem-ho, en síntesi:

a) Rusiñol va representar una gran oportunitat d'enriquiment cultural per als sollerics, sobretot per a la minoria més o menys il·lustrada amb la qual va compartir moltes hores de tertúlia (a la rebotiga de l'apotecaria Torrens o a Sa Botigueta), o la lectura d'un bon grapat d'obres teatrals o la contemplació en primícia dels seus quadres de paisatges locals;

b) Els sollerics varen tenir la percepció que amb les estades de Rusiñol a la vall els havia tocat un premi dels grossos. Els va seduir, se'n feren admiradors incondicionals. I això es confirma amb el contingut de la gran quantitat de notícies aparegudes al setmanari local, fins al punt que aquest és una de les fonts primàries bàsiques per a l'estudi de determinats moments vitals i artístics del pintor i escriptor;

c) Rusiñol va contribuir a fer que Sóller incrementàs encara més, dins l'illa, la seva condició de nucli socialment i culturalment actiu i modern. La presència de l'artista va servir de pretext perquè s'hi organitzassin alguns actes culturals –sobretot la vetlada literària del novembre de 1902– que cal considerar com a rellevants per al conjunt del modernisme mallorquí;

d) Un fet que s'ha de remarcar és que l'atenció sollerica a Rusiñol va abastar igualment la seva doble dimensió creativa: la de pintor i, encara una mica més, la d'escriptor. Això va tenir la seva importància: en la mesura que l'obra de Rusiñol era en

46. *Sóller, Crònica local*, 20 juliol 1912, p. 2. No sembla que Rusiñol hi fos present, a la representació, ni tampoc a la de *La mare*.

47. *Sóller, De Teatro*, 27 juliol 1912, p. 2.

català, ben segur que va contribuir a normalitzar l'ús literari de la llengua pròpia de l'illa –a més, lligant-la als valors de la qualitat i de l'èxit de públic– dins els entorns en què va donar a conèixer els seus drames i comèdies, Sóller i la tertúlia de la casa de Joan Alcover;

e) Els diferents períodes d'estada de Rusiñol a la vall de Sóller degueren representar, aproximadament, entre uns deu i uns dotze mesos. El 1902, un mes i mig; el 1903, uns tres mesos, repartits entre l'època de primavera i la de tardor; el 1904, més o menys un mes; el 1905, uns tres mesos; i el 1906, uns dos mesos i mig;

f) La seva producció pictòrica de temàtica sollerica degué ser, aproximadament, d'un poc més d'una vintena de quadres. A partir de les informacions extretes del *Sóller* que esmenten les obres fetes a la vall i mostrades públicament o al nucli d'amics en el moment final de l'estada, ja se'n poden comptabilitzar denou: el 1902, set; el 1905, vuit; el 1906, quatre;

g) L'obra literària que va escriure a Sóller va ser molt abundant i té una gran importància en la producció global de Rusiñol: *L'Héroe* (1902)⁴⁸, *El pati blau* (1902), *El místic* (1903), *Els punxasàrries* (1904), *La nit de l'amor* (1904), *La bona gent* (1905, escrita ente Lluc i Sóller), i també una bona part de la novel·la *L'auca del senyor Esteve* (1906). Igualment cal esmentar els seus escrits de temàtica sollerica: l'article sobre el pintor Pizà, les proses *Primavera natural* i *El tren de Sóller*, i els tres capítols de *L'illa de la calma: Sa Botigueta, La vall dels tarongers* i *El port de la calma*.

48. En tots els casos, les dates fan referència a l'any de l'escriptura de l'obra i no al de la seva edició o estrena.

Societat, cultura i art popular

LA COLÒNIA ESCOLA PROVINCIAL DE 1930 SUBVENCIONADA PER LA CAIXA DE BALEARS

MEMÒRIA DE LLORENÇ M. DURAN I COLI

MIQUEL JAUME CAMPANER

Resum: Es conserven poques programacions i memòries de les colònies escolars realitzades a Mallorca abans de la guerra. Algunes, a més, estan en arxius particulars i són desconegudes pels investigadors. És el cas de la Memòria de la colònia de 1930 subvencionada per la Caixa de Balears que va escriure Llorenç M. Duran Coli i que es troba a l'arxiu de Miquel Deyà Palerm. Una lectura atenta d'aquest document ens permet reconstruir mentalment aquesta colònia de nins de la qual se'n tenia fins ara una informació escassa i fragmentària. L'interès de la Memòria de Duran rau no només en el valor que té per sí mateixa una font primària, sinó també en la qualitat d'un estil que revela la personalitat d'un gran mestre que va transplantar a la seva escola de Sancelles el que havia experimentat a les colònies escolars, vertaders laboratoris de pedagogia.

La colònia de què parlem va ser organitzada pel Museu Pedagògic Provincial que complia així un dels objectius que especificava l'acta de la seva fundació: *Promover colonias escolares, misiones pedagógicas, exposiciones, certámenes para maestros y alumnos, y cuantas instituciones se juzguen conducentes a la mejor preparación del Magisterio y a la difusión y perfeccionamiento de la educación popular.* Tot i que el Museu Pedagògic s'havia fundat el juny de 1918 sota el patrocini de la Diputació Provincial no va ser fins l'any 1924 que va assumir l'organització de les colònies escolars patrocinades també per la Diputació. En això degué ser determinant el fet que en aquell any Joan Capò Valls de Padrinas, promotor, director i animador infatigable del Museu Pedagògic, fos nomenat inspector en cap de primer ensenyament i que, com a tal, entrés a formar part del consell de govern i administració del Museu. L'inspector Capó va dissenyar aleshores un nou model organitzatiu de les colònies i en va dirigir personalment els primers assajos d'aplicació.

El mestre Llorenç M. Duran va participar en la colònia provincial de 1924 que va estrenar aquesta nova modalitat organitzativa. Una de les novetats més notables –com recordava a l'entrevista que li va fer Jaume Oliver l'any 1978– era “el sistema

ambulant de sojornar per etapes en distints llocs". El grup al que va assistir com auxiliar, juntament amb el mestre Samuel Vilaire Turull i l'estudiant normalista Bartomeu Maura, va començar la seva activitat a Portocristo el dia 29 de juliol. El mateix dia un altre grup de colons s'instal·lava al Casal Rubert de El Terrero amb els mestres Joan Enseñat i Miquel Suñer Garrote, i el normalista Miquel Deyà Palerm. Els dos grups, dirigits per Joan Capó, van intercanviar la residència el dia 13 d'agost i cada un va seguir un programa d'activitats similar al que havia fet l'altre grup fins dia 28 d'agost en què va finalitzar la colònia.

El sistema ambulant no era l'única ni la principal novetat. Les colònies provincials anteriors, com a *fortiori* les municipals, s'havien nodrit gairebé exclusivament d'alumnes d'escoles de les ciutats de Palma, Maó i Eivissa, probablement perquè se creia erròniament que els infants de poble no necessitaven fortificar el cos i l'esperit amb exercicis físics i els aires del mar i la muntanya. Joan Capó, volent corregir aquesta mancança, va fer que la colònia que sostenia la Diputació, avenint-se amb el determinatiu de *provincial*, acollís alumnes de diferents pobles de les Illes. Una altre aspecte novedós era el sistema de selecció dels escolars que eren escollits pels mestres respectivament amb un criteri més academicista que sanitari. Tenien preferència els alumnes considerats com els millors de cada escola de manera que l'assistència a les colònies venia a ser una mena de premi o recompensa al treball escolar realitzar durant tot el curs.

Sense renunciar als objectius higienistes i educatius consubstancials a les colònies, el nou enfocament posava l'accent en la dimensió moral i socialitzadora de la convivència entre infants de diferents poblacions de les Illes. La pràctica diària del cant coral i dels jocs d'equip, les converses amistoses en excursions i vetllades, la cooperació en les tasques ordinàries de la colònia, i tot això en un ambient benhumorat ajudava a crear uns lligams de germanor i companyonia basats en el respecte als costums, a les maneres de ser i de parlar, condicions no tan homogènies com les actuals, pròpies de cada lloc de procedència. Per altra banda, el caràcter ambulant de la colònia permetia que els escolars coneguessin intuïtivament la multiplicitat d'aspectes que ofereix l'illa tant des del punt de vista paisatgístic i geomorfològic com des de la perspectiva socioeconòmica i cultural. D'aquesta manera es volia aconseguir que els colons no només coneguessin Mallorca sinó que, coneixent-la, l'estimessin.

L'èxit del nou model assajat l'any 1924 va fer que tingués continuïtat, amb algunes variacions, a les colònies dels anys següents. Joan Capó hagués volgut disposar de casals ben equipats a totes les comarques de l'illa per tal que l'estiu poguessin servir de residència als diversos grups de colons que, per torns, anirien passant per cada un d'ells. El somni de l'inspector, però, no es va convertir en realitat i el Museu Pedagògic Provincial només va poder instal·lar colònies a tres indrets: l'oratori de Santa Caterina al Port de Sóller, el pavelló "Verge del Carme" a Portocristo i l'escola graduada de Bunyola.

El principal inconvenient d'aquesta nova organització era el cost econòmic. El sosteniment de diverses bases residencials, la diversificació dels proveedors de queviures i la major mobilitat de la colònia en transport públic, encarien notablement les

despeses. Les colònies eren patrocinades i sufragades parcialment per la Diputació que, prèvia sol·licitud, rebia del Ministeri d'Instrucció Pública una subvenció amb la condició de que l'organisme provincial justificqués que havia invertit al manco una quantitat igual o superior a la concedida. Alguns anys hi va haver problemes per rebre l'ajut estatal i potser per això la Caixa d'Estalvis es va implicar en el finançament de les colònies. Només un any, el 1926, no es va rebre la subvenció estatal i es va haver de recórrer a les aportacions dels Ajuntaments (2.100 pta.) i a les donacions del Foment Agrícola (75 pta.) i de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Balears (200 pta.) per arribar a les 5.165 pta. que costava la colònia. Tot i que els anys següents es va rebre la subvenció del Ministeri d'Instrucció Pública, la Caixa de Balears va continuar fent aportacions econòmiques a la colònia provincial, com les 200 pta. de l'any 1927, o les 5.000 pta. cada un dels anys 1928 i 1929 que serviren per cobrir les despeses de dos grups per any, un de 25 nins i l'altre de 25 nines. Gràcies a aquestes aportacions i les 3000 pta. rebudes de l'Estat aquests dos anys hi hagué cinc grups de colònies organitzades pel Museu Pedagògic. L'ajut no era del tot desinteressat ja que l'entitat financera es reservava el dret a triar la meitat del infants que havien de participar en els torns subvencionats i entre els criteris de selecció figurava la condició de ser client impositor d'una llibreta d'estalvis.

La implicació de la Caixa de Balears en el manteniment de colònies s'adeia bé amb la finalitat de beneficència i educació social que recollien els seus estatuts i amb l'esperit del seu fundador i primer director, Alexandre Rosselló, que va ser el promotor de la primera colònia escolar que es va fer a Balears. De fet, des de 1926 la Caixa de Balears dedicava una partida notable a l'adquisició d'un casal de colònies propi, projecte que es faria realitat amb la compra de la possessió de Can Tàpera el maig de 1929. El dia 5 de juliol de 1930, després de les oportunes adaptacions de l'edifici, es va iniciar allí la primera colònia escolar organitzada exclusivament per la Caixa d'Estalvis. A l'acte d'inauguració hi assistiren els inspectors Joan Capó, supervisor de la colònia, i Ferran Leal que va filmar una pel·lícula amb la intenció de tenir un testimoni gràfic per a la posteritat, sense sospitar que la barbàrie d'una guerra l'aniquil·laria a ell, a la càmera i al Museu Pedagògic on estaven dipositades la les filmacions.

L'estiu de 1930 hi hagué a Can Tàpera dues tandes de colònies, ambdues formades per vint nines, dirigides per la mestra Antònia Sancho. Aquest estiu, però, la Caixa de Balears, va continuar subvencionant, com havia fet en anys anteriors, una tanda de 25 nins de la colònia escolar provincial organitzada pel Museu Pedagògic. D'aquesta tanda se'n tenia fins ara una informació escassa i fragmentària. En el llibre de Conxa Terrón i Pere Fullana sobre Can Tàpera, per exemple, es dona a entendre que la colònia es va fer a Bunyola. En realitat, aquest poble va ser només la base de la primera etapa (de 5 a 16 d'agost) i la colònia va continuar a Portocristo (del 17 al 25) per acabar al Port de Sóller (de 26 agost a 2 de setembre).

Aquest any la Diputació va tenir més dificultats que mai per cobrar la subvenció que anualment rebia de l'Estat. La dimissió de Primo de Rivera a finals de gener i la renovació de càrrecs al front de les institucions de les Illes (Capitania, Govern Civil,

Ajuntament i Diputació) va comportar una certa desorientació a tots nivells. Primer, es denegà perquè al Ministeri d'Instrucció Pública no constava que s'hagués enviat la instància demanant la subvenció. Després, quan s'aclarí el malentès, s'al·legà que no s'havia enviat la justificació de comptes de la colònia de l'any anterior. El nou president de la Diputació, Joan Massanet Moragues, essent sabedor de que la documentació exigida s'havia enviat el dia 30 d'abril, va ser contundent a l'hora d'expressar la seva protesta en una carta adreçada al Ministre de la Governació: "Es anómalo cuanto ocurre este año relacionado con nuestra acostumbrada petición de auxilio económico para organizarlas... Primeramente se alegó por el Ministerio de Instrucción Pública no haber recibido la instancia pidiendo la subvención... se alegó después que esta Corporación no había rendido las cuentas justificativas de la inversión de las cantidades concedidas en 1929... En resumen; si no se nos quiere este año conceder la subvención que desde hace más de 30, anualmente se otorga a esta Diputación, que se diga claramente."

En aquestes circumstàncies, sense saber si hi hauria diners per al finançament, va començar la colònia provincial, amb més retard que els altres anys, el dimarts dia 5 d'agost. Estava formada per tres grups, dos de nins i un de nines, amb el següent equip docent:

1er. grup. Director: Albert Castell Peña. Auxiliars: Miquel Deyà Palerm i Joan Santaner.

2on. grup. Director: Llorenç Duran Coli. Auxiliars: Antoni Sagrera Vadell, Pere Deyà Palerm i Antoni Riera.

3er. grup. Directora: Efigènia Taltavull. Auxiliars: Maria Pont, Antònia Tortella i Catalina Rosselló.

El segon grup, subvencionat íntegrament per la Caixa de Balears i dirigit per Llorenç M. Duran, estava format per 26 nins d'edats compreses entre 8 i 14 anys. El matí del dimarts dia 5 d'agost es van presentar al Museu Pedagògic, ubicat a la plaça de l'Hospital, i allí es van prendre les mesures antropomètriques de cada un dels colons a fi de poder comparar-les amb les que es farien al final del període de colònies. Immediatament després marxaren cap a l'estació del tren de Sóller des d'on partiren amb destí a Bunyola juntament amb els nins de la colònia núm. 1 que anaven a Santa Caterina del Port. Durant el trajecte –escriu Duran a la Memòria– els mestres van fer tot el que van saber per tranquilitzar i animar els nins per tal d'evitar l'enyorament.

A Bunyola es van instal·lar a l'escola graduada que s'havia estrenat l'estiu de 1928 precisament acollint una colònia. Un redactor anònim de *El Magisterio Balear* la descrivia així: *La Escuela con patios y amplia explanada ocupa una extensión de ocho mil metros. el edificio de gusto y sabor mallorquín, tiene la forma de U, cuya parte interior sirve de patio, abierto sobre los riscos y a la visión del mar y de los aires salutíferos del campo. Consta de tres aulas, anchas y espaciosas, un amplio vestíbulo; un despacho biblioteca y otras dependencias complementarias. El mobiliario, también de severo y noble gusto mallorquín, ha sido construido en Manacor.*

Una vegada acomodats, el director va donar a conèixer les normes de funcionament de la colònia i va presentar els altres mestres i les seves funcions. Ell es faria càrrec de l'organització general i de les lliçons ocasionals. El Sr. Sagrera dirigiria la gimnàstica i la realització del diari. El Sr. Deyà s'encarregaria del cant i de la comptabilitat dels colons. El Sr. Riera col·laboraria en l'organització d'activitats i seria el responsable de la vigilància del compliment de les tasques que, per torns, havien de fer els colons, és a dir, posar i llevar taula, neteja del dormitori i ajudar en les pràctiques d'higiene corporal (preparar ribelles per rentar-se, tavalloles, sabó, dentrífic, etc...). Un al·lot dels més grans (Lluís Roig) s'encarregaria de la Biblioteca, i un altre (Pau Vidal), de la correspondència i la custòdia dels jocs sedentaris. Finalment, després de les presentacions, se'ls va donar a conèixer l'horari que, si fa no fa, era igual al dels altres anys.

Després d'onze dies d'estada a Bunyola i altres tantes excursions pels entorns d'aquesta població, el dia 17 partiren cap a Manacor fent escala a Santa Maria i a Inca on pernoctaren. El dia 19 ja dormiren a Portocristo on s'instal·laren al pavelló que l'any 1924 havia fet construir el Sr. Joan Servera Camps en una de les seves propietats damunt l'antiga entrada de les Coves del Drach. El pavelló, batejat com "Pavelló Verge del Carme", era descrit així per Joan Capó: "A lo alto de la colina que encierra el tesoro de las Cuevas del Drac, el Sr. Juan Servera, tiene construido un edificio rectangular, de planta baja, completamente aislado, y en plena garriga... Consta de un gran departamento de unos 10 mtos. por 8, de otro de 4 por 6 y de dependencias suficientes para servicio y cocina. Todo es amplio, ventilado y capaz. La fachada que mira al sur se halla defendida del sol por un espeso emparrado de ramaje de pino a cuya sombra se disfruta de un agradable fresco en todo momento".

El dia 26 deixaren Portocristo i des de Manacor anaren en tren a Alaró on van visitar la parròquia i la sala consistorial abans de pujar al Castell on pernoctaren. L'endemà baixaren a Orient i d'allí cap a Sóller pel Pas de Na Maria. S'instal·laren a l'oratori de Santa Caterina del Port de Sóller que havia estat base de les colònies provincials gairebé tots els anys des del 1893 en què Miquel Porcel hi va instal·lar la primera que es va fer a Mallorca.

La colònia, de menys durada que l'habitual, va acabar el dimarts dia 2 de setembre amb la visita conjunta dels tres grups al Palau de la Diputació Provincial on, com era costum, els colons van ser obsequiats amb un refrigeri després d'interpretar algunes cançons del seu repertori. Finalment, van passar a la Misericòrdia on se'ls va pesar, tallar i amidar el perímetre toràcic.

Els guanys corporals van ser generals en tots els escolars i en tots els aspectes que s'observaren. Les colònies complien així el seu objectiu higiènic sanitari de recuperar la salut d'al·lots dèbils i d'afavorir la prevenció de malalties mitjançant una dieta i un règim de vida saludable. A la Memòria el mestre Druan dedica quatre pàgines a analitzar els factors que podien haver contribuït a aquesta notable augment de pes, talla i força. Ell ho atribueix a la riquesa nutritiva dels aliments i, sobretot, a la regularitat de l'horari de les menjades. Per una enquesta va descobrir que a ca seva

quasi tots els nins menjaven quan podien i tenien gana, i que sovint a l'horabaixa berenaven i després ja no sopaven. Quant a la dieta no hi ha dubte que era més nutritiva que l'habitual. A totes les menjades hi havia fruita a voler, sobretot raïm, peres i pomes, i alguns dies, melò, síndria i figues de moro o de cristià. El desdèjuni dels dies feiners era de pa amb oli, ensalada o trempó. Els dissabtes berenaven, com era tradicional a Mallorca, de frit de freixura, i els diumenges i festius, de xocolata desfeta i un panet. Per dinar, la meitat dels dies començaven amb un plat de sopa de brou i l'altra meitat, de cuinat de mongetes, ciurons o lleties, i de segon plat tenien bistec o escalopes amb patates fregides i alguns dies, pocs, menjaven peix. Els diumenges feien un dinar especial: arroj de primer i escaldums de segon plat. Per sopar el més habitual era menjar sopes mallorquines de primer, alguns dies pancuit, puré, fideuà o "batallón" (bollit de amb i mongetes verdes), i de segon plat tenien tombet o croquetes, i algunes vegades pilotes amb patates, truita, ous amb tomàtiga o, no massa sovint, albergínies farcides de carn.

Els exercicis gimnàstics, els jocs, els banys de sol i de mar, les excursions i els passeigs diaris contribuïen també a "obtenir els majors guanys possibles per a l'economia corporal". Ara bé, aquestes activitats típiques de les colònies tenien uns altres objectius que el purament higienista i sanitari. Pretenien també satisfer plenament el dret dels infants al joc, al lleure i al benestar que molts no podien fruit dins l'àmbit familiar. Llorenç M. Duran, com altres mestres de colònies, havia assumit la tesi de Claparède segons la qual la tendència a jugar és essencial a la naturalesa infantil i que, per tant, l'art pedagògic és fonamenta en l'explotació d'aquesta tendència. Precisament aquell any (1930), amb la col·laboració de Duran i potser per iniciativa seva, s'havia engegat en el sí del Museu Pedagògic Provincial un ambiciós projecte d'investigació sobre els jocs "espontanis" dels infants mallorquins, estudi que no reeixí per manca de participació dels mestres que formaven la secció "Estudi del nen" dirigida inicialment per la inspectora Josepa Herrera i després, pel propi Duran. A les colònies, però, no es jugaven aquests jocs populars i espontanis sinó que se n'introduïen de nous que es consideraven més educatius (dames, fortuna, oca, rounders, diversos jocs de pilota, etc...)

Des de la nova organització de 1924 l'objectiu principal de la colònia provincial era donar a conèixer als infants l'entorn natural i social de les comarques que visitaven i les activitats econòmiques i culturals que s'hi realitzaven. Els passeigs i excursions eren vertaderes "lliçons de coses" que es feien a les millors "aules" possibles de la nostra terra, és a dir, a l'aire lliure, fora de les sales sòrdides de la majoria d'escoles d'aquell temps. Guiats pel mestre observaven *in situ* fenòmens naturals com el naixement d'una font, el comportament de les plantes enfiladisses, l'acció de les arrels sobre les roques, el relleu format per l'erosió del vent o l'aigua, etc... Sobre el terreny, davant els fenòmens mateixos, Llorenç M. Duran els explicava com s'originaven les fonts i les aigües termals, la formació de les coves i de les estalactites i estalagmites, que l'eco es produïa per la reflexió dels sons, que els fòssils eren resultat de la petrificació d'organismes vivents, que els animals disposen de mitjans molt eficaços per a la seva

defensa i adaptació al medi, etc... Una bona part d'aquestes sortides anaven destinades a conèixer les activitats econòmiques de l'home i a comprendre la seva connexió amb el medi natural: la producció d'oli a les tafones antigues i modernes, les explotacions mineres de plom o de carbó, les activitats agrícoles i ramaderes en una possessió mallorquina, la funció d'un celler, la fabricació de calçat, el funcionament d'una impremta professional, els fars i la telegrafia sense fils, etc...

Totes les excursions, passeigs i visites anaven acompanyades de "lliçons ocasionals" que responien a l'interès dels infants o pretenien activar-lo. Estaven a càrrec de Llorenç M. Duran, qui tenia molt clar, però, que aquelles "lliçons" no s'havien de semblar gens a les escolars. Els nins –deia– no van a les colònies per estudiar i aprendre sinó per descansar, jugar i fer salut. A la Memòria de 1930 escriu que la primera finalitat de la colònia era fer que els nins, generalment de famílies de treballadors, gaudeixin de les delícies de l'estiueig, i que visquin aquest període de vacances en un ambient familiar de comoditat i confort que molt probablement no tenien a ca seva. Aquest ambient era el que volia que regnés a totes les activitats de la colònia, un ambient que, a més d'agradable, propiciés el respecte mutu i l'esperit cooperatiu.

No hi ha dubte que les colònies, i aquesta en particular, realitzaven la revolució copernicana de l'educació de que parlava Dewey: el canvi del centre de gravetat que en la nova educació passa a ser l'infant i els seus interessos en lloc del mestre i els seus programes. Aquest canvi suposava una valoració extraordinària de la llibertat infantil. La disciplina entesa com a control de la conducta a base d'amenaçes o càstigs deixava de tenir sentit. En el seu lloc es posava la col·laboració, el treball solidari en equip i la participació dels alumnes en la vida de la colònia en un règim de *self-government* que, en la seva forma més perfecta, arribava a la constitució de vertaderes repúbliques d'infants. A Mallorca no hi va haver cap experiència de "república escolar" com la que preconitzava Adolphe Ferrière. El que més s'acostà a aquest ideal van ser els assajos fets a les colònies per Llorenç M. Duran que en anys posteriors, ja en el règim republicà, va ser més agoserrat i va arribar fins i tot a suprimir l'horari a fi de no interrompre cap activitat que mantingués l'interès dels infants.

La Memòria de Llorenç M. Duran

La Memòria consta de 32 quartilles mecanoscrites a una sola cara i està redactada en castellà. Hem optat per traduir-la perquè sabem que la ma que la va escriure pensava en català i que aquesta era la llengua que el mestre Duran estimava i parlava habitualment. Estem convençuts que ell hagués aprovat aquesta opció.

MEMÒRIA
DE LA COLÒNIA ESCOLAR PROVINCIAL SUBVENÇIONADA PER
LA CAIXA D'ESTALVIS I MONT DE PIETAT DE PALMA.
1930.

Al Sr. President de la Excma. Diputació Provincial de Balears.

Al Sr. Director de les Colònies Escolars Provincials i Cap de la Inspecció de Primera Ensenyança de Balears.

A la Junta y Direcció de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Palma de Mallorca.

Respectuosament

Llorenç M. Duran.

COLÒNIA ESCOLAR DE LA CAIXA D'ESTALVIS

La marxa. Aquesta colònia que hem dirigit per encàrrec de l'infatigable Director de les Colònies Escolars Provincials, el Sr. Joan Capó, va començar l'estiueig el 5 d'agost de 1930, el mateix dia que ho feren les altres colònies de l'Excma. Diputació Provincial de Balears. Els pares dels colons van acomiadar llurs fills a l'estació del tren de Sóller des d'on partirem juntament amb els nins de la colònia núm. 1 que anaven a Santa Caterina del Port. Nosaltres baixarem a Bunyola per començar la primera etapa de la colònia. El dia 18 es va fer el trasllat al Port de Manacor i el dia 26 partirem cap al Port de Sóller.

La marxa en tren i les primeres hores de convivència van ser aprofitades pels mestres per distreure els nins a fi d'evitar l'enyorament; així mateix els mestres recolliren els diners que les famílies havien donat a llurs fills i els indicaren com convenia comportar-se en la vida colonial per a la millor marxa i gaudi de tots. Tots els colons van prometre ser bons i procurar fer el possible perquè tot marxés el millor possible.

ELS FINS.- Van ser diversos els fins que ens proposàrem en començar la nostra actuació. Indicarem els més importants: Fer que els nins, generalment de famílies de treballadors, gaudeixin de les delícies de l'estiueig, on, a més de donar-los un tracte familiar, puguin viure un ambient de comoditat i confort que molt probablement llurs famílies no els podrien donar; obtenir els majors guanys possibles per a l'economia corporal; mostrar als nins l'activitat pagesa; fer comprendre i estimar el nostre món pagès; observar les forces de la Naturalesa i les bel·leses de Mallorca; fer que estimin Mallorca.

Aquests van ser els centre d'interès en torn dels quals va gravitar la vida colonial.

ELS NINS.- El grup ha estat format per 26 nins l'edat dels quals oscil·lava entre les 8 i els 14 anys. En general, eren de constitució dèbil i amb poc apetit al principi. El seu índex vital era prou baix. A final de la primera etapa menjaven ja bastant més que al començament i se varen haver d'augmentar les racions d'aliment.

PERSONAL DOCENT.- Ha estat format pel Sr. Llorenç M. Duran, mestre nacional de Sancelles, el Sr. Antoni Sagrera, mestre de primera ensenyança de Felanitx, el Sr. Pere Deyà, normalista, i el Sr. Antoni Riera, becari de l'Excma. Diputació.

CÀRRECS.- Tant els senyors auxiliars com els colons compliren a cada moment la funció dels seus respectius càrrecs cooperant així al major èxit possible de la colònia.

Entre els nins s'establiren tres torns: El primer, format pels mes grans (del núm. 1 al núm. 10), s'encarregaren de posar i llevar taula. El segon torn va tenir cura de la neteja dels dor-

mitoris, i el tercer, d'ajudar en les pràctiques d'higiene corporal. Els senyors auxiliars van posar gran esment en evitar qualsevol anomalia que pogués ser nociva o que pogués lesionar els nins durant els jocs i les excursions.

HIGIENE.- Es va practicar amb molt de mirament. Cada matí s'han rentat el cap i els braços, i s'han rentat les dents amb dentífric o sabó. Gimnàstica sueca i respiratòria, carreres, salts, etc., en fi, tot allò que, essent agradable als nins, contribueix a vigoritzar els músculs i els pulmons. S'ha fet la gimnàstica amb capell i sense camiseta. A Bunyola, després de la gimnàstica, han pres un bany de sol i una dutxa. Al capvespre o en tornar d'excursió hi ha hagut bany de peus. A la nit les finestres del dormitoris han estat obertes.

Després de dinar i sopar hi hagut una estona de descans absolut encara que prescrivint les hores de sesta i la lectura. La neteja d'habitacions s'ha fet diàriament i del menjador, després de cada menjada. S'ha evitat la pudor de vàters i urinaris netejant-los amb una gran quantitat d'aigua.

JOCS.- Els senyors auxiliars han procurat que els nins estiguessin ocupats amb tot tipus de jocs de pati i a les excursions s'han aprofitat els espais lliures de perill per fer que els juguessin espontàniament que és quan s'obté la màxima satisfacció. S'han proscrit del tot els jocs de cartes i els de toros. Com a jocs complementaris a la gimnàstica hem d'esmentar els salts, les carreres, el futbol, les evolucions de marxes, etc.

DIARI.- Els nins han redactat llur diari de vida colonial. Uns pocs nins que no sabien escriure han estat entretinguts per un senyor auxiliar mentre els altres escrivien el diari.

LECTURA.- S'ha disposat de la biblioteca de la secció de colònies del Museu Pedagògic a Buñola i d'una selecció d'obres de les biblioteques de l'escola nacional de Portocristo i de l'escola graduada de Sóller. S'han fet també lectures col·lectives a càrrec d'un Sr. Auxiliar triant preferentment episodis del *Diario de la Colonia de 1901* de D. Miguel Porcel.

CANT.- Després d'aquells himnes indispensables a tota colònia que vulgui fer pàtria, hem orientat el cant cap a la música regional de les diverses llengües espanyoles, donant-li a vegades el caràcter d'ocasional en el temps (per ex. les cançons de Santa Catalina Tomàs) o en el lloc (per ex. la Cançó de tafona en ocasió de visitar almàsseres). Després de sopar vam tenir la tendència de fer reviuir cançons romancesques.

Al Port de Sóller vam trobar un fonògraf a la casa colònia.

EXCURSIONS.- Començarem amb marxes curtes i anàrem augmentant de dia en dia la seva durada i col·locant excursions suaus després d'una de llarga o en els dies festius. A les marxes els nins han estat agrupats en una o dues fileres o lliurament si ho permetien les condicions del terreny i la facilitat de vigilància.

Pel camí els senyors auxiliars van procurar que els nins observessin els paisatges i els accidents geogràfics dignes d'atenció.

LES LLIÇONS OCASIONALS.- A les excursions hem procurat aprofitar el fet més culminant o el que més interessés als colons per donar sobre ell una lliçó experimental i ocasional.

Els centres d'interès van ser escollits entre els fins de la colònia que hem assenyalat més amunt.

MENÚS.- En general s'ha procurat servir menjars senzills i nutritius. No hem forçat els nins a menjar allò que regués al seu paladar. La intensa activitat física i la comoditat d'una taula ben servida i situada en menjadors amples i airejats amb vistes a deliciosos panorames, han obert la gana dels nins que han menjat en molta abundància.

LA VIDA MORAL I RELIGIOSA.- Els nins han complit diàriament els deures religiosos. En cap moment no ha imperat el règim de càstig i només s'han afavorit les reaccions naturals a les dolènties que molt rarament algun colon ha comès.

AFAVORIDORS.- Com sempre la colònia ha merescut el favor i la simpatia de totes que persones que han tingut algun motiu de contacte amb ella. A més de les autoritats dels pobles visitats cal donar les gràcies al Sr. Rafel Colom, mestre nacional de Bunyola, i al Sr. Antoni Estarellas, metge, que s'han posat en tot moment a disposició de la colònia. També al Sr. Roman Piña que va obsequiar la colònia amb gelat i ensaïmades i al caporal de la Guàrdia Civil del *puesto* de Bunyola que alguns vespres es dignà a transportar al local de la colònia una gramola i una sèrie de discos de la seva propietat. Per agrair aquests favors, com tenim per costum, els nostres nins van realitzar una festa pública on intervingueren amb exercicis de cant i de gimnàstica.

A la possessió de Son Carlà els amos y pagesos de la rodalia ens van preparar una festa i ens donaren allotjament. A Inca el magnífic Ajuntament es va dignar a sufragar les despeses del desdejuni.

A Manacor mereix una menció especial la protecció ja consuetudinària del Sr. Joan Servera.

A Alaró el Sr. Pere Rotger va obsequiar els nins amb un lunch com també ho van fer a Orient el Sr. Francesc Mulet, mestre nacional i el Rvd. Sr. Vicari. També el nostre company, el Sr. Antoni Homar, va posar ca seva i els serveis adjunts a la nostra disposició per al dinar.

El Sr. Josep Vila Coll va obsequiar la colònia amb un enorme globus. La senyora Coll de Mayol, de Sóller, va pagar unes postres als nins.

El Pare Atanasi de Palafrugell, el Sr. Director de la Caixa d'Estalvis i altres personalitats obsequiaren els nins amb paquets de caramels.

A tots, les nostres més efusives gràcies.

EL FINAL.- Des del Port de Sóller el dia 2 de setembre la colònia va marxar cap a Palma per haver acabat el temps de colònia. Es va visitar el Museu Pedagògic, la Caixa d'Estalvis i l'Excma. Diputació Provincial on els nins va ser obsequiats amb pastes i caramels.

Allí els esperaven llurs famílies amb qui s'abraçaren amb natural alegria que es va veure una mica enterbolida per la pena que sense excepció tots sentien per haver-se acabat aquells dies feliços de la colònia.

ELS RESULTATS.- Les mesures antropomètriques van ser realitzades amb total escrupulositat a fi d'eliminar el més possible els factors que poguessin perturbar la precisió.

Pes.- En aquesta successió ordenada de pesos es veu el moviment de la colònia: 0,75 - 0,5 - 0,75 - 1 - 1 - 1 - 1 - 1 - 1 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,75 - 1,80 - 2 - 2 - 2 - 2,25 - 2,50 - 2,50 - 2,50 - 2,50 - 2,75.

Si comparem aquesta llista amb l'apreciació feta pels mestres sobre l'abundància d'aliments que prenien cada un dels colons podem dividir la colònia en dos grups: un format pels 16 nins que menjaren menys i l'altre, pels 10 que menjaren més. Considerant com a separació la mitjana de pes tenim que:

1er. Dels 10 que menjaren més, 6 pertanyen als qui obtingueren un major augment de pes i 4, als qui tingueren més poc augment.

2on. Dels 16 que menjaren menys, 6 pertanyen a la part alta i 10 a la part baixa de la llista.

3er. Tot els colons augmentaren de pes. Sense dubte això va ser causat per l'alimentació abundant, nutritiva i ben preparada pel personal de cuina.

A més la regularitat en l'hora de les menjades va influir en l'apetit, ja que d'una enquesta feta als nins es va poder observar que a casa seva quasi tots menjaven fora de l'horari normal de les menjades i moltíssims berenaven o mig berenaven i després ja no sopaven.

No dubtem que és molt possible que sense les excursions i la vida activa que prescriu el

pla de les colònies provincials, l'augment de pes hagués estat major, però de bon grat renunciem a aquests majors rendiments en benefici de la turgència muscular i resistència física obtingudes.. Per altra banda, generalment els grans augments aconseguits així només són passatgers, com emmagatzematge de grasses que al cap de poc temps desapareixen.

4t. No hem trobat cap relació entre l'augment de pes i l'edat dels colons.

Els resultats assenyalats en el núm. 1 i el núm. 2 ens suggereixen aquestes preguntes: Els colons que mengen més són els que més augmenten de pes? Quina relació hi ha entre els dos factors? Els grans augments de pes són la continuació d'una progressió iniciada mesos abans de la colònia o són provocades pel règim colonial)

Un ideal d'estadística seria prendre amb precisió les mesures antropomètriques cada quinze dies i amb sis mesos d'anticipació als nins que han de ser colons. No hi ha dubte que per treure conclusions no n'hi ha prou amb les dades d'aquest grup colonial ni tampoc amb les corresponents a un sol any.

Perímetre toràcic Es una mesura que ens interessa més que la del pes perquè els resultats són més valuosos. Vegeu la successió ordenada d'augments: 0 - 0,5 - 0,75 - 1 - 1 - 1 - 1,25 - 1,25 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 1,5 - 2 - 2 - 2,5 - 2,5 - 3 - 3,5 - 4 - 4 - 4,5 - 5 - 5. (Mitjana 1,5; terme mitjà 1,95).

Les excursions per la muntanya i particularment la gimnàstica respiratòria han determinat aquests resultats tan satisfactoris. Els colons que han posat més esment i actitud perfeccionista en l'execució de les pràctiques de gimnàstica respiratòria són els que més han augmentat el perímetre toràcic. Gairebé tots els índexs inferiors a la mitjana corresponen als altres. És notable que alguns que posaren esment en aquestes pràctiques i tenen un índex baix, han crescut molt en estatura.

La circumferència toràcica màxima s'ha vist molt més afavorida que la mínima. Això és perquè eñs nins solen posar més intensitat en la inspiració forçada que en l'expiració.

Talla.- Hi ha hagut creixement general. La sèrie en mil·límetres és la següent: 0 - 1 - 2 - 3 - 4 - 4 - 4 - 4 - 5 - 5 - 5 - 6 - 6 - 6 - 6 - 6 - 6 - 6 - 8 - 9 - 9 - 9 - 10 - 12 - 14 - 16 - 18.

Les màximes són tan altes que hem dubtat de la seva exactitud però la repetició dels amidaments han confirmat les dades obtingudes. Probablement ha afavorit el creixement la major soltesa a l'hora de posar el cos en posició gimnàstica d'empeus, doncs, encara que hem tallat els nins en posició natural, certament al final de la colònia el cos dels nins es manté més dret, la qual cosa ja és per sí mateixa una conquesta. No hi ha dubte que és un gran avantatge que aquest creixement hagi tingut lloc en ple contacte amb la natura doncs així l'economia corporal no ha sofrit la crisi que sempre comporta.

Turgència de músculs No l'em mesurada amb cap instrument però és indubtable que s'ha donat en tots els colons una major turgència muscular així com també una gran resistència en les marxés i exercicis físics.

Seria convenient l'ús d'un dinamòmetre per mesurar la força muscular. Així mateix seria ideal poder determinar l'augment d'hemoglobina de la sang que indubtablement existeix. Amb tot, aquesta mesura que vindria a demostrar definitivament el valor de les colònies sembla que és, al manco per ara, irrealitzable.

Guanys d'ordre moral.- Es notòria la major atenció i orde que al final de la colònia posaven els nins en les seves accions i costums, i és molt digne d'apreciar l'amor obtingut vers la vida societatària i la companyonia. A més, els nins parlaven amb major desimboltura i animació i s'havien tornant més observadors i inquisitius, de la qual cosa ens alegrem sobre manera.

A continuació van els detalls de l'organització i desenvolupament de la colònia.

HORARI

- 6:30 - Aixecar-se. Pregària. Neteja. Desfer els llits.
- 7:00 - Hissar la bandera mentre es canta l'himne. Gimnàstica.
- 7:30 - Berenar.
- 8:30 - Fer els llits. Neteja d'habitacions. Jocs organitzats.
- 9:00 - Redacció de fets notables de la colònia.
- 10:30 - Gimnàstica sueca i respiratòria. Bany de sol i de mar. Dutxa. Lectura lliure.
- 12:30 - Dinar. Descans absolut. Fonògraf. Jocs sedentaris.
- 14:00 - Cant.
- 15:15 - Excursió.
- 19:15 - Baixar bandera. Bany de peus.
- 19:45 - Sopar. Conversa. Contar contes, fonògraf, cant, balls, etc...
- 21:30 - Pregària abans d'anar a dormir.

CÀRRECS

Director: Organització general i Lliçons ocasionals.

Sr. Sagrera: Gimnàstica i Diari.

Sr. Deyà: Cant i comptabilitat de colons.

Sr. Riera: Organització i vigilància de torns de colons.

Colon Pau Vidal: Jocs sedentaris i correspondència.

Colon Lluís Roig: Biblioteca.

Els senyors Auxiliars van fer torns per dies en la vigilància dels colons.

EXCURSIONS

Dies **BUNYOLA**

- 5 Alfàbia
- 6 Caubet. Raixa.
- 7 Biniforani Vell.
- 8 Sa Gobia.
- 9 Mina de plom.
- 10 El Castellet
- 11 "Sa Casa de sa muntanya" i font de "L'oubi"
- 12 La font del Teix
- 13 L'Alqueria d'Avall
- 14 La muntanya. Cova de Pisquel.
- 16 Excursió a "Honor" amb aturada a la font de la "Paresa" i tornada pel coll del "Pi" i "Alfàbia".
- 17 Excursió a Santa María de passada cap a Manacor.

PORTO-CRISTO

- 18 Pujada al "Puig d'Inca" on es va sopar. Es va passar la nit a Son Carlà, al peu de la

- muntanya. (En aquesta "possessió" es va obsequiar als nins amb una festa de balls i cants regionals, festa a la qual la colònia va cooperar).
 19 Es puja a Santa Magdalena per contemplar la sortida del sol. Es berena al "celler" de Ca'n Amer. Al matí la colònia passa en tren d'Inca a Portocristo. Al capvespre se fa una excursió pels entorns de l'edifici colònia i es pren un bany a la platja.
 20 Excursió a Cala Anguila. Al matí la colònia assisteix al concert que es dona a les Coves del Drach.
 21 Visita a les Coves del Drach. En sortir van a la platja a jugar.
 22 Excursió a Sa Coma de Sa Punta de N'Amer.
 23 A caçar. (Es cobren vuit conills i una bona provisió de pinyons i ametles, obsequi del Sr. Joan Servera).
 24 Al matí s'assisteix a la visita de la Joventut Antoniana a les Coves i s'interpreten tres cançons en el llac la qual cosa és recompensada amb deu pessetes de caramels per als nins. S'amolla un globus. Al capvespre es pren un bany, es fa una excursió curta i es va a jugar a la platja.
 25 Als "Estanys de sa sal"

PORT DE SÓLLER

- 26 Excursió a Alaró en tren. Al matí es va a la Font de N'Artigues. Es menja a Alaró. Es visita la parròquia i la casa consistorial. Es menja a l'aire lliure i al capvespre es puja al "Castell d'Alaró".
 27 Baixada a Orient on es menja. Al capvespre es marxa cap a Sóller pel "Pas de Na Maria".
 28 Far de sa Creu.
 29 Des de la Miranda s'observa l'extraordinària manera de pescar d'un japonés. Es suprimeix l'excursió per això i perquè els nins van a tallar-se els cabells. Es baixa a la platja a jugar.
 30 Balitx des Mig (Anada per Ca'n Bardí, Ca S'Hereu i Son Morro, Balitx de Dalt; tornada per Ca's Bernats, Ca'n Bascós, Ca'n Gordo y Ca'n Bardí).
 31 Al matí s'amolla (amb poca sort) un globus de 5 metres de llarg per 5 i mig de circumferència, obsequi del Sr. vila. Al capvespre es va d'excursió a l'Estació ràdio i Far de Sa Punta Grossa.
 1 Torre Picada, Penyal Bernat, Gont de's Canyaret, Cambres, Illot
 2 Tornada a Palma.

LLIÇONS OCASIONALS

- Dia 6 El que va ser el Museu de Raixa. Importància d'un museu. La tafona antiga.
 7 L'acció de les arrels sobre les roques (En ocasió de l'esfondrament). Tafona moderna.
 9 Minerals. Metalls. Les mines.
 10 L'eco.
 11 Les plantes enfiladisses.
 12 Formació de fonts, aigües termals, aigües minerals.
 13 Explicació succinta de l'anàlisi de l'oli. Una granja moderna.
 14 L'acció de les aigües subterrànies.
 16 La "possessió" antiga mallorquina: clastra, voltes de creueria, cuina, etc.

- 18 Visita a una important fàbrica de calçat i a una impremta.
 19 Un celler a Inca (matí). Els accidents marins (capvespre).
 21 Como es formen en general les grutes d'estalactites i estalagmites.
 22 La batuda.
 23 Como la naturalesa dota als animals de mitjans per a la defensa i l'adaptació al medi.
 25 Els fòssils.
 26 Les constel·lacions d'estels. Histories i llegendes del Castell d'Alaró.
 27 Una sitja de carbó. Els carbons vegetals, minerals i de coc.
 28 Els fars.
 31 La telegrafia sense fils. Els fars. Els torrers.
 1 Consideracions morals de fi de colònia.

CANTS

Himne a la Bandera.
 Escarabat bum bum.
 A la la galleg.
 Tonada de tafona.
 La Balanguera.
 Cançons de Santa Catalina Tomàs (M. A. Salvá).
 Montanyes de Canigó.
 Himne a Mallorca.
 Himne a l'estalvi.
 La pomereta.
 Jota valenciana.
 Pregària per la llengua.
 Cançó d'amor y guerra.
 La filla del marxant.
 Tonada del vermar.
Eres alta y delgada...
 En Pere Gallarí
 Els remers del Volga
 La praviana
 La Cançó de Nàpols
El día de los torneos...
 Magalí.

GIMNÀSTICA

Alinear-se.
 Desplegar.
 Posició dempeus.
 Mans als malucs.
 Obrir i tancar peus.
 Elevació dels talons respirant.
 Posició de cames obertes
 Id. id. aixecant talons respirant.
 Cama de front alternant.

Id. id. aixecar talons respirant.
 Flexió completa de cames.
 Elevació de braços de front respirant.
 Fons diagonal amb braç extès.
 Elevació de braços en creu respirant.
 Mans als clotell. Vaivé de braços.
 Mans a les clavícules. Vaivé de braços respirant.
 Braços en creu i amunt amb sis temps.
 Girades de cap.
 Elevació de braços cap amunt i respirant.
 Vaivé de braços de front respirant.
 Flexió del tronc cap a davant i cap a baix amb braços amunt.
 Flexió i extensió de braços amb el cos a terra.
 Marxes en espiral.
 Cada un d'aquests moviments s'ha realitzat dues vegades en els quatre sentits girant a la dreta.

JOCS

Sedentaris

Dames. Oca. Fortuna. Carreres d'auto. Assalt.

Organitzats al pati o al camp

Carreres. Salts. Trenta cossis, trenta ribells. El qui fa tres destorba. Pilota a cavall. Secret a veus. Diversos jocs de pilota. Futbol. *Rounders*.

MENÚS

Dies

- 5 (A Bunyola). Dinar: Sopa de brou. Bistec amb patates. Peres.
 Sopar: Sopes mallorquines. Tombet. Peres.
- 6 Berenar: Ensalada. Peres.
 Dinar: Sopa de brou. Frit d'ous amb patata. Pomes.
 Sopar: Puré. Mandonguilles amb patates. Pomes.
- 7 B.: Pa amb oli. Peres.
 D.: Mongetes. Escalopes amb patata frita. Galletes fines. Pomes.
 S.: Sopes mallorquines. Croquetes. Peres.
- 8 B.: Ensalada. Pomes.
 D.: Sopa de brou. Bacallà rostit amb maionesa. Pomes.
 S.: Batalló. Croquetes amb patata frita. Pomes.
- 9 B.: Frit de freixura. Peres.
 D.: Sopa de brou. Bistec amb patates. Pomes.
 S.: Sopa d'all. Tombet. Pomes.

- 10 B.: Xocolata desfeta amb panets. Pomes.
D.: Arròs. Escaldums. Mantecado. Raïm.
S.: Sopes mallorquines. Ous amb tomàtiga. Pomes.
A la tarda D. Roman Piña ens obsequià amb gelats i ensaïmades.
- 11 B.: Pa amb oli. Pomes.
D.: Mongetes. Peix frit amb patates. Pomes
S.: Sopa de brou (fideuï). Albergínies farcides de carn. Pomes.
- 12 B.: Ensalada. Peres.
D.: Sopa d'all. Rostit amb patata. Pomes.
S.: Sopes mallorquines. Tombet. Pomes.
- 13 B.: Frit de freixura. Pomes.
D.: Arròs. Escalopes amb patata frita. Pomes.
S.: Sopa d'all. Ous remenats amb patata frita. Pomes.
- 14 B.: (A la muntanya). Ous bollits. Sardines. Pomes.
D.: Llenties. Bacallà al forn amb pebres i tomàtigues. Raïm.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes de bacallà. Raïm.
- 15 B.: Xocolata desfeta amb panets. Pomes
D.: Sopa de brou. Bistec amb patata frita. Bunyols. Pomes.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Pomes.
- 16 B.: Pa amb oli. Raïm.
D.: Sopa de brou. Mandonguilles amb patata i salsa. Pomes.
S.: Batalló. Tombet. Pomes.
- 17 B.: Xocolata desfeta amb panets. Raïm.
D.: Sopa de brou. Bistec amb patata. Coca de llet. Melons.
S.: Sopa d'all. Albergínies farcides. Raïm.
- 18 B.: Pa amb xocolata crua. Pomes.
D.: (A Santa Maria). Formatge. Sardines. Melons.
S.: (En el Puig d'Inca). Truites a la francesa. Sardines. Pomes.
- 19 B.: (En el celler de Ca'n Amer d'Inca). Pa amb sobrasada. Vi i pomes (Obsequi de l'Ajuntament d'Inca).
D.: (En Portocristo). Sopa de brou. Mandonguilles amb patata frita. Pomes.
S.: Sopes mallorquines. Truita. Peres.
- 20 B.: Pa amb oli. Pomes.
D.: Mongetes. Bistec amb patata. Pomes.
S.: Sopa de brou (Fideuï). Tombet. Peres.
- 21 B.: Frit de freixura. Peres.
D.: Arròs. Mandonguilles amb patata i salsa. Galletes fines. Meló.
S.: Sopes mallorquines. Tombet. Peres.

-
- 22 B.: Pa torrat amb oli. Pomes.
D.: Sopa de brou. Escalopes amb patata frita. Meló.
S.: Sopes mallorquines. Tombet. Peres.
- 23 B.: Pa amb oli i tomàtiga. Peres.
D.: Macarrons. Bistec amb patata frita. Pomes.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Peres.
- 24 B.: Xocolata desfeta amb panets. Pomes.
D.: Arròs amb conill. Aguiat de conill (procedent de la cacera de D. Joan Servera).
Coca de llet.
Caramels (Obsequio del P. Atanasi). Síndries.
S.: Sopa d'all. Truites. Pomes.
- 25 B.: Frit de freixura. Caramels. Pomes.
D.: Sopa de brou. Bistec amb patata frita. Pastes y caramels fins. Meló.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Pomes.
- 26 B.: Pa amb xocolata crua. Pomes.
D.: (A Alaró). Sardines. Formatge. Meló. (Lunch a casa del mestre Sr. Rotger).
S.: (Al Castell). Sopes mallorquines. Ous frita amb patata. Raïm. (Fonoll marí i olives).
- 27 B.: (Al Castell). Ensalada. Fonoll marí i olives.
D.: (A Orient). Paella. Truita. (Lunch a casa del mestre Sr. Mulet i del Rd. Sr. Vicari).
S.: (Al Port de Sóller). Batalló. Tombet. Caramels. Peres.
- 28 B.: Pa amb oli. Raïm
D.: Sopa de brou. Bistec amb patata. Fígues de moro.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Caramels fins. Raïm.
- 29 B.: Ensalada. Pomes. Caramels fins (Obsequi del Sr. Director de la Caixa).
D.: Ciurons. Mandonguilles amb patata. Caramels fins y Raïm.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Caramels. Raïm.
- 30 B.: Frit de freixura. Pomes.
D.: Sopa de brou (Fideuà). Tombet. Caramels i galletes. Peres.
S.: Sopes mallorquines. Croquetes amb patata frita. Caramels. Raïm.
- 31 B.: Xocolata desfeta amb panets. Fígues.
D.: Arròs. Bullit. Tambor d'ametla. Raïm.
S.: Sopes mallorquines de peix. Peix frit. Raïm.
- 1 B.: Ensalada. Fígues.
D.: Macarrons a l'italiana. Mandonguilles amb patata frita i salsa. Caramels fins. Raïm.
S.: Sopes mallorquines. Tombet. Pastels (obsequi de la Sra. Coll de Mayol). Pomes.
- 2 B.: Pa amb xocolata. Pomes.

Bibliografia

COLOM CAÑELLAS, A.J. (1988). "D. Llorenç M^o Duran i Coli. Sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina". *Educació i Cultura*, núm. 5-6, pàg. 144-172.

DURAN, LL. M^o (1981). "Una experiència d'Escola Activa". A: *Maina*, núm. 3, pàg. 64-68.

DURAN, Llorenç M. *Enseñando Geografía*. Imprenta de Ca-Nostra. Inca. 1931.

DURAN, Llorenç M. "Una experiència d'escola activa l'any 1933". Conferència donada a l'Escola Normal el 10 de març de 1977 que va ser publicada com apèndix a l'article de COLOM (1988), p. 173-183.

DURAN, Llorenç M. *Memoria de la colonia escolar provincial subvencionada por la Caja de Ahorros i Montepio de Palma*, 1930.

FERNANDEZ BENASSAR, C. (1985). *Llorenç M. Duran i Coli. Inca 1903*. Palma de Mallorca: ICE -Universitat de les Illes Balears, Col·lecció Els nostres educadors n^o7.

GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. et al. *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació: Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

OLIVER JAUME, Jaume. *Escola i Societat (L'ensenyament a les Illes en el segle XX)*. Palma: Moll, 1978.

PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel. *L'origen de la Caixa de Balears*. Documenta Balear, Palma, 2003.

TERRÓN RUBIO, Conxa - FULLANA PUIGSERVER, Pere. *Can Tàpera. Centre de formació humana, social i ambiental (1929-2009) de SA NOSTRA*. Palma: Obra Social Sa Nostra, Caixa de Balears, 2009.

Boletín Pedagógico, núm. 1 (abril de 1919), p. 17.

OLIVER JAUME, Jaume. *Escola i Societat (L'ensenyament a les Illes en el segle XX)*. Palma: Moll, 1978, p. 153.

"Ayer regresaron las colonias escolares provinciales". *El Día* (29 agosto 1924), p. 2.

La Colònia Escolar Provincial de 1922, dirigida pel Sr. Antoni Salom Pizà, mestre de l'escola de La Misericòrdia, per exemple, estava integrada per 19 escolars, dels quals 16 eren alumnes d'escoles de Palma i 3 d'escoles de la ciutat d'Eivissa. L'any següent la colònia, dirigida pel Sr. Francesc Garcia Torres, estava composta per 21 escolars de Palma, 4 de Maó i 4 de la ciutat d'Eivissa. (Memòries conservades a l'Arxiu General del Consell de Mallorca, signatura II-711/3).

A la Memòria de la Colònia de 1924 es diu: *Hay un error general basado en la creencia que los niños de los pueblos no tienen necesidad de colonización; como si en ellos no existieran, aunque en menor proporción (no tenemos datos concretos para establecer la comparación) niños desnutridos y enfermizos, faltos por lo tanto de reforzar y cambiar de aires*. La Memòria es conserva a l'Arxiu Miquel Deyà.

Concretament, a la de 1924, hi anaren al·lots de vint poblacions diferents.

A la Memòria i al setmanari *Sóller* de dia 8 d'agost de 1925 llegim: *La Colonia Escolar Provincial sufrió el año pasado y conserva en éste una nueva organización. Los niños pertenecen a distintos pueblos de Mallorca y son elegidos por los Maestros. Vienen a ser los mejores de cada escuela, y la colonia es en realidad un premio a sus esfuerzos escolares*.

Un redactor de *El Magisterio Balear* explicava: *... el Museo Pedagógico organizará este año cinco colonias que irán pasando todas ellas por los tres sitios indicados, cambiando de panoramas, de ambiente, y hasta de alimentación. / Y Dios haga que los ideales de nuestro*

querido Director del Museo Pedagógico lleguen a verse colmados por lo que a este extremo se refiere. "Yo veo —nos decía— Mallorca rodeada de magníficos edificios —locales escuelas— en los puntos estratégicos, y en ellos instaladas sendas Colonias Escolares con servicio permanente durante dos meses, y los niños con sus maestros dar la vuelta a todos, viendo todos lo bellos rincones de Mallorca. Para el año próximo podrían instalar uno en Valldemosa. El otro en Capdepera. ¿Por qué no? (PAIDÓFILO. "Las colonias escolares provinciales". *El Magisterio Balear* (6 agosto 1928), núm. 193, p.234.

R.O. 1766 publicada a la *Gaceta de Madrid*, núm. 278 (5 octubre 1930), p. 137.

TERRÓN, Conxa-FULLANA, Pere. *Can Tàpera. Centre de formació humana, social i ambiental (1929-2009) de SA NOSTRA*. Palma: Obra Social Sa Nostra, Caixa de Balears, 2009, p. 29-31.

PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel. *L'origen de la Caixa de Balears*. Palma: Documenta Balear, 2003, p. 216-222.

JAUME CAMPANER, Miquel. "Les colònies escolars al Port de Sóller".

TERRÓN-FULLANA [10], p.

El Magisterio Balear, núm. 295, (21 julio 1930), p. 209-211.

TERRÓN-FULLANA [10], p. 33-34.

"Bendición de la Escuela Graduada de Bunyola". *El Magisterio Balear*, núm. 201 (1 octubre 1928), p. 298.

CAPÓ VALLS DE PADRINAS, Joan. *Colonia de 1927. Memoria. Consideraciones generales. Horarios. Excursiones. Planos y fotografías. Datos antropométricos*. Arxiu General del Consell de Mallorca, signatura II-711/3.

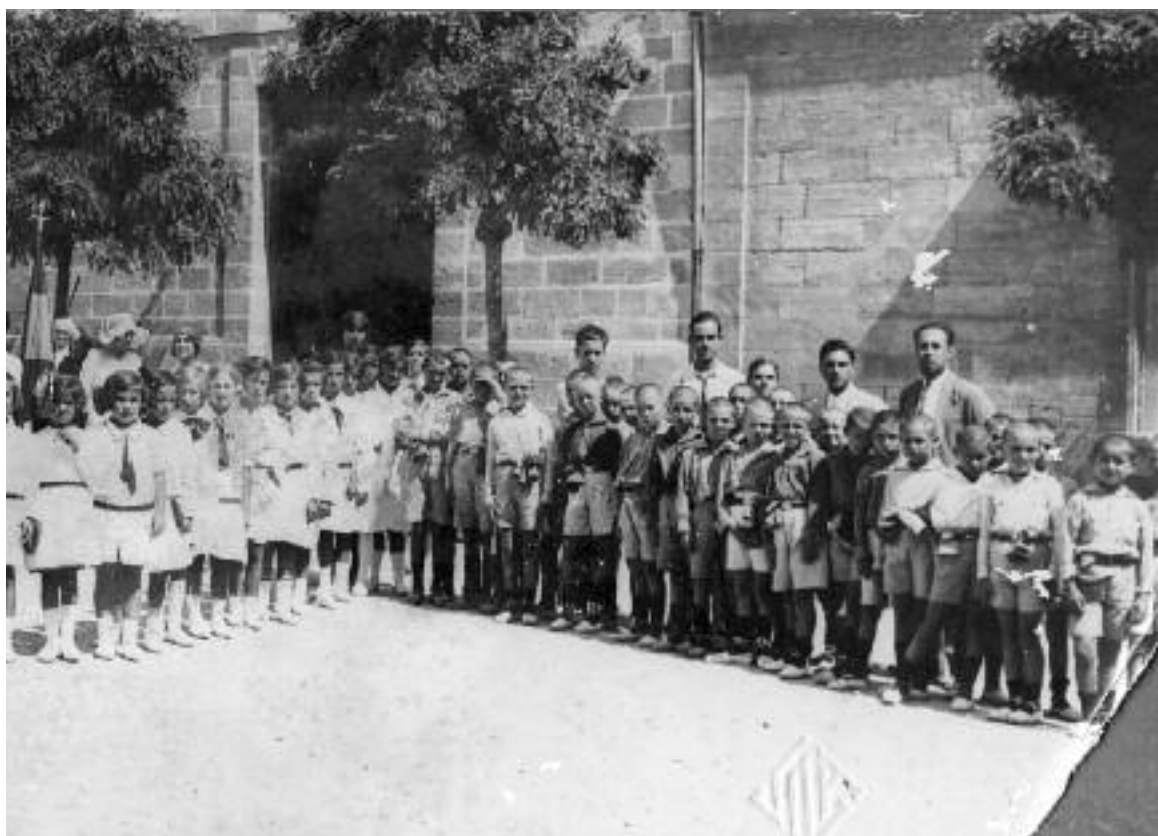
DURAN, Llorenç M. "Una experiència d'escola activa a l'any 1933". Conferència donada a l'Escola Normal el 10 de març de 1977 que va ser publicada com apèndix a COLOM CAÑELLAS, A.J. (1988). "D. Llorenç Mª Duran i Coli. Sus aportaciones a la renovación educativa mallorquina". *Educació i Cultura*, núm. 5-6, pàg. 182.

HOJA ANTROPOMÉTRICA.

Nota: Todos los números son positivos.

Nº	COLOMBOS	Edad	Cabeza		Codo- codo	Pecho			Pecho y brazos					
			Al. prin- cipal	Al. seg- nda		Al. P.	T.	INT.	Al. p.	T.	INT.	INT.	INT.	
1	Berjotomé Plandri Sari	12	1470	1485	4	37 1/2	43	37 1/2	74	74	0	0	0	0
2	José Sánchez Arce	12	1485	1470	4	38	38 1/2	37 1/2	74	74	0	0	0	0
3	José José Grau	10	1400	1421	12	41 1/2	45	1 1/2	73	73 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
4	Juan Gregorio Subreaga	12	1415	1421	6	35	38	1 1/2	68 1/2	67 1/2	0	0	0	0
5	Rafael Vidal Soler	12	1470	1410	22	39	41	2	69 1/2	70 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
6	Antonio Vila Agostoy	10	1387	1471	4	34	38 1/2	1 1/2	65 1/2	65 1/2	0	0	0	0
7	Valentino Gil Mallor	9	1385	1397	12	31 1/2	33 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
8	José Gil Lago	10	1380	1390	12	31 1/2	33 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
9	José María Vela	10	1370	1375	12	30	32	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
10	José José Sag	10	1381	1382	12	30 1/2	32 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
11	José José Soria	8	1381	1381	12	29 1/2	30 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
12	Berjotomé Saur	10	1392	1382	12	32	33 1/2	1 1/2	61 1/2	62 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
13	José Sánchez Sari	9	1370	1372	12	29	32 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
14	Berjotomé Plandri Sari	11	1360	1366	6	30	30 1/2	2 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
15	Antonio Miquel Jordag	11	1394	1393	4	32	32 1/2	1 1/2	62 1/2	62 1/2	4	4	4	4
16	Sebastià Florit Mestre	10	1394	1393	14	32 1/2	32 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
17	Sebastià Sagoll Sari	10	1395	1393	9	32 1/2	32 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
18	José Sebastián Sag	8	1394	1390	12	32 1/2	32 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
19	Juan Tomás Oliver	12	1385	1380	10	34	35 1/2	1 1/2	61 1/2	61 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
20	Sebastià Saur Sari	9	1385	1374	6	32 1/2	32 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
21	Sebastià Saur Sari	14	1371	1370	6	31	31 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
22	José María Saur Sari	10	1372	1371	9	30 1/2	30 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
23	José María Saur	9	1371	1370	8	30	30 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
24	Sebastià Vila Agostoy	8	1355	1354	7	29 1/2	29 1/2	1 1/2	61 1/2	61 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
25	Sebastià Vila Agostoy	9	1355	1354	6	29 1/2	29 1/2	1 1/2	60 1/2	60 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2
26	Sebastià Vila Agostoy	10	1355	1354	4	29 1/2	29 1/2	1 1/2	61 1/2	61 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2

PUBLICACIONS ESCOLARS A LA COMARCA DE SÓLLER

JAUME ALBERTÍ

Resum : Així com a Mallorca trobam revistes escolars abans i durant la República –el màxim exponent és *Consell* (1934-1936) del mestre Miquel Deyá Palerm– les publicacions d’alumnes i/o per als alumnes neixen tard a la comarca de Sóller. La primera que hem trobat és *Ecos de mi Colegio* que inicia camí el gener del 1942 sota la guia dels missioners dels Sagrats Cors. L’investida forta no arriba fins els anys setanta quan des de Deià *La Bona Vista* (1973-1976), desperta les ganes, a la comarca i a la resta de Mallorca, de fer publicacions de text lliure infantil que recullen la filosofia pedagògica de l’Escola Moderna del francès Célestin Freinet, tal com havia treballat *Consell*. Solen ser fetes per iniciatives personals de mestres dins la seva aula i omplen dues dècades, els anys setanta i vuitanta. En són exemple a la Vall de Sóller: *Es Puig* (Es Puig), *Bon Caparrot* (Convent), *Diario Escolar* (Caritat), *Dicodix* (Es Porxo, Deià), *Tirurit* (Fossaret)... Després, els anys noranta i iniciat el segle XXI neixen altres tipus de publicacions de caire més general, amb participació de tota l’escola i amb temàtica informativa. Solen tenir més durada i entre elles cal esmentar: *Sa Maregassa* (Pere Cerdà, Port), *Myotragus* (IES Guillem Colom Casesnoves), *Es Pou* (Convent), *R.A.P.* i *Tramuntana* (Es Puig). Ah!, i també cal subratllar les revistes fetes totalment per l’alumnat de batxiller sense cap direcció del professorat, com *Informació i Comunicació* (1977) i *PGI* (1999).

Fonaments

Investir la coordinació i confecció d’una revista escolar suposa un gran esforç per part del mestre o mestres implicats o per part dels alumnes interessats perquè es converteix en una tasca més a afegir a la labor diària del programa escolar. Els objectius són engrescadors perquè o bé són una ajuda molt pràctica al programa de llengua, o bé són un portal de sortida a les necessitats dels alumnes, o bé són un mitjà de comunicació amb els pares. Així i tot pateixen de fonaments de continuïtat perquè la labor i publicació periòdica obliga als seus confeccionadors, uns pocs i singulars professors i alumnes, a deixar-hi tensions que arriben a afeblir les investides inicials. Aposta quan un mestre o uns alumnes deixen una escola, la revista sol acabar i no més tenen, a vegades, una major continuïtat aquelles de caire general que depenen

de tot un claustre de professors o del recolzament d'una APA (associació de pares d'alumnes). Per tant el fonament de les revistes escolars o altres tipus de publicacions està subjecte a un voluntariós sobreesforç i si s'arriben a publicar uns pocs nombres de cada capçalera que esmentarem, ben haja i gràcies! Ah!, i una forta encaixada de mans als seus autors i la major de les nostres consideracions. Ho dic perquè, com a mestre, també he treballat aquest gratificant i a la vegada esgotador camp d'experimentació periodística escolar.

Tipus de publicacions

Les revistes escolars ocuparan el major espai d'aquest treball, però les escoles també han treballat altres tipus de publicacions. Des de llibres d'estudi (exemple: *Enciclopedia Escolar* dels anys 40 dels SS.CC. i impresos a la Impremta Marquès) fins a llibrets de lectoescriptura (exemple: "*Bones Dents*" dels anys 80 de la Unitària del Porxo de Deià i impresos amb l'artesanal pasta de gelatina) hi ha nombrosos tipus de publicacions puntuals: com els àlbums de final de curs, com els programes de festes i esdeveniments de l'escola, com contes d'aula, quadernets de cuina, cançons, vocabularis, càlculs, cal·ligrafies, guies, didàctiques... i una no enumerable quantitat de fitxes de treball que amb l'entrada de la fotocopiadora a l'escola han potenciat, complementat i/o substituït, en ocasions, el llibre de text.

Però com qui el bessó són les revistes apuntem quines són les distintes publicacions periòdiques que hi ha d'aquest tipus, segons quin sigui l'escaire des d'on són classificades. La majoria de revistes estan fetes perquè siguin escrites per tot el col·lectiu que conforma l'escola: alumnes, professors i pares; ara bé algunes no tenen quasi participació d'alumnes (*Ecos de mi colegio*, Segona Època, 62-63, SS.CC.) i altres l'alumne n'és l'escrivà exclusiu (*Tirurit*, 87-92, Fossaret). Quasi totes les publicacions són guiades per un mestre o una mestra (*Es Puig*, 77-81, C.P. Es Puig, Francisca Sunyer) o per un claustre (*Sa Maregassa*, 03-06, CP Pere Cerdà del Port) o per una APA (*Circular Informativa*, 85-91, S. Vicenç de Paül)... però en ocasions sorgeixen esforços singulars d'un grup d'alumnes que porten endavant una revista tota seva (*Informació i Comunicació*, 77-79, Col·legi Municipal de BUP). També es fa necessari classificar aquestes publicacions sobre la doble vessant literària o informativa. Són literàries aquelles que el seu objectiu és un suport a les activitats de llengua i literatura del col·legi (*Sa Barrera Rompada*, 76-82, Unitària del Porxo de Deià). Són informatives aquelles que intenten retratar tota la vida de l'escola: informant, fent entrevistes, treballant reportatges d'experiències o sortides, oferint passatemps, etc. (*Myotragus*, 06-fins ara, IES Guillem Colom).

Característiques

FORMAT. La gran majoria de revistes són folis grapats amb tapes un poc més dures de cartolina, encara que bona part d'aquestes estan organitzades tipus qua-

dern. Són comptades les de mida més petita, quartilla (*Fent Camí, anys 80*, CR de Palma) o, encara més senzilles, un díptip o tríptic (*PGL, 99-01*, IES Guillem Colom). I fins i tot alguna és apaïsada (*Foc i Fum, 85-86*, Es Fossaret).

IMPRESSIÓ. La forma més artesana és utilitzar la pasta de gelatina. Consisteix en fer un codonyat amb: mig litre d'aigua, mig litre de glicerina, 120 grams de cola de peix i mig quilogram de sucre. Aquests ingredients que s'han anat mesclant a una greixonera a foc lent (sense que bulli), són dipositats en una llauna de coques que després hi capí un foli. Aquest codonyat, una vegada fred i enfortit, serà la "planxa" d'impressió. L'escrit a màquina i a mà s'ha de fer utilitzant dos folis amb un paper còpia intens ("Hectokopy Kores") entre els dos. Escrius sobre un i queda marcat l'altre de davall. Després agafes aquesta còpia de davall, impregnada amb la tinta del paper còpia, i fas que tota la superfície entintada toqui la superfície del codonyat o gelatina, pitjant amb la mà perquè tot l'escrit o dibuix quedi ben marcat a la gelatina. Una vegada retirat el full, pots posar i retirar els folis que desitgis, quedant ben marcades més de cinquanta còpies. El més utilitzat color de tinta del paper de calc sempre ha estat el lila (*Bon Caparrot, 76-77*, SS.CC.), però se'n poden utilitzar d'altres no tan intensos (*Dicodix, 86-90*, Es Porxo de Deià).

Abans de l'arribada de la fotocopiadora ja quasi tocant els anys 90, la impressora més utilitzada a les escoles era la ciclostil (*La Nostra Veu, 83-85*, SS.CC.) o la impremta d'alcohol (*Notícies, anys 80*, CP Es Port). La fotocopiadora ha estat l'eina més utilitzada per a les revistes escolars, però actualment el Servei de Publicacions de la Conselleria d'Educació posa a l'abast de les escoles que ho sol·licitin el seu servei d'impremta (*Tramuntana, 99-fins ara*, CP Es Puig).

PORTADA. Una gran part de les publicacions utilitzen el mateix mitjà d'impressió de les pàgines interiors per confeccionar les portades i contraportades (*F. P. rograma, 1987*, FP Joan Miró). Però un grapat de mestres, volent que la classe de plàstica també hi sigui present en la vida de la revista, fan que les portades utilitzin altres tècniques de còpies, ja de caire més artístic: impressions amb patata, forexpan, suro, plantilla per a barres de ceres, paper de vidre... (*La Bona Vista, 73-76*, Unitària Es Porxo de Deià). També, una vegada impresa, els alumnes li donen color d'una en una (*Es Siulet, 76-77*, SS.CC.) o deixen la pàgina en blanc perquè el consumidor la decori (*RAP, 93-99*, CP Es Puig).

EXTENSIÓ. Una majoria de publicacions s'escampen més o menys per les vint pàgines, però també són bastantes les que arriben a les quaranta (*Rock & Rot, FP Joan Miró*). També tenim la tipus butlletí de quatre pàgines (*Diario Escolar, 80-81*, S. Vicenç de Paül) i de fins i tot de 70 al recollir treballs de distintes escoles (*Fent Camí, anys 80*, CR de Palma).

IDIOMA. Si alguna és exclusivament en castellà (*Letra Viva, 84-85*, FP Joan Miró), i alguna és exclusivament en català (*Es Pou, 02-06*, SS.CC.), la majoria estan escrites en català i castellà i alguna també hi afegeix l'anglès (*Dicodix, 86-90*, Es Porxo de Deià). I n'hem trobat una escrita del tot en anglès (*The English Magazine, 88-89*, CP Es Puig).

CONTINGUT. Dos tipus de revistes, unes exclusivament de redaccions dels alumnes, expressió del seu interior de fantasia o de realitats que es qüestionen (*OU*, 84-85, CP Es Fossaret), altres informatives i generalistes amb activitat periodística: entrevistes, enquestes, passatemps... (*La Nostra Veü*, 1978..., S. Vicenç de Paül).

TÍTOL. Escollir títol sol ser motiu de sà entreteniment entre l'alumnat, amb propostes i votacions. Algunes porten el nom de l'Escola (*Es Puig*); altres un element característic del centre (*Es Pou*), fent referència al pou central de la clastra del Convent o (*Aquí d'Alà*), fent referència a la ubicació de l'Institut Joan Miró; algunes insinuen el contingut (*Una activitat diferent*) com és una Setmana Cultural del BUP; i altres són resultat de la imaginació més calenta (*Triptrapu o Bulumbus*). Fins i tot hi ha dues capçaleres que es repeteixen (*La Nostra Veü*, 83-95, SS.CC) i (*La Nostra Veü*, 1978..., S. Vicenç de Paül).

A partir d'aquí es fa necessari subratllar altre pic el caràcter d'esforç de les publicacions escolars, quasi sempre fetes amb presses per professorat o alumnat que no és de l'ofici. Per tant és totalment lògic que siguin revistes efímeres i que, fins i tot, s'oblidin de marcar la data, la numeració i la periodicitat... i que a l'hora de conservar-les tampoc en trobis tots els exemplars. Les continuades i canviants lleis escolars i el seu desenvolupament orgànic i burocràtic han convertit l'escola en una pèrdua de temps de reunions i teoria que han restat espai a la pràctica viva que sempre s'ha de fer a corre-cuita.

DURADA. El cas normal d'una publicació escolar d'una aula amb un grup d'alumnes i un tutor que estan junts un o dos cursos és que la revista duri el temps que comparteixen vida educativa; per tant sempre seran pocs exemplars. (*Nadal, Pasqua, Estiu*, sis exemplars fets durant 1988 i 1989, un per trimestre). És una heroicitat arribar als 61 exemplars de *Tramuntana del Puig* o a publicar-se durant catorze anys en el cas de *Ecos de mi Colegio* dels SS.CC.

PERIODICITAT. La normalitat és una revista per trimestre (*Es Puig*), però si són publicacions de format i extensió butlletí la periodicitat pot ser setmanal o quinzenal (*PGI*).

CONSERVACIÓ. L'arxivar els exemplars a les escoles, col·leccionar-les a la biblioteca dels centres, guardar-les pel mestre responsable a ca seva, fer intercanvi amb altres escoles o fins i tot tenir subscriptors poden ser bones maneres de que les revistes es conservin. Dues idees bones poden ser: enviar un exemplar a la Biblioteca Municipal o si es sap de cap afeccionat col·leccionista fer-les-hi arribar. Lluís Alemany, farmacèutic de Ciutat, col·leccionà tot els anys de la seva existència tot tipus de material imprès dels pobles (fulls parroquials, cartells d'anuncis, publicacions d'entitats...) que avui en dia són una font de consulta.

Cronologia

Les investides de principis del segle XX i la República

Poques són les revistes escolars de Principis del Segle XX enllistades per estudiosos de la matèria com Jaume Oliver i Juan Carlos Rincón. *El Educacionista* (1912) de Llucmajor o *Infantívol* (1920) de Sineu en són dos exemples. Mentrestant a Sóller l'historiador Plàcid Pérez fa esment a *El Eco Germano* (1914) que és un manuscrit pro alemany fundat per Miquel Marquès quan tenia tretze anys i treballat amb altres companys de l'escola.

No és fins l'arribada dels anys republicans, recordem que llavors l'Estat potencia l'escola pública, quan hi ha un augment significatiu de revistes: *Juventud* (1931) Montuïri, *Vida Rural* (1933) Manacor, *Aurora* (1933) Establiments i *Alborada* (1934) Montuïri. Són revistes on els alumnes participen amb treballs i aportacions, però la confecció i elaboració la realitzen els mestres.

Jaume Bover, bibliotecari, altres investigadors del tema i un nombrós grup de mestres, coincideixen en afirmar que el màxim exponent sense cap dubte de revista escolar és *Consell* iniciada el 1934 pel mestre Miquel Deyà Palerm. Ell mateix ens conta l'experiència de la revista a una entrevista del llibre *Escola i Societat* de Jaume Oliver:

"Fèiem els gravats a l'escola mateixa, en linòleum, i arribàrem a imprimir dibuixos a cinc colors. Al començament no teníem gúbies per gravar el linòleum i ens valièrem de ganivets; però quan el meu primer viatge a París, en vaig poder adquirir a la Casa Nathan una col·lecció, i a Brussel·les un manual per ensenyar a gravar. Publicàrem 34 números; hi havia escrits en mallorquí i en castellà. I sense mentir he de confessar que tingué molt èxit, al poble i a l'illa. Teníem intercanvi amb moltes altres revistes, la major part catalanes. I perquè no hi faltàs res, quan es constituí la "Comisión Depuradora del Movimiento" hi hagué unes bones persones que presentaren l'inofensiu *Consell* com a prova del meu "separatismo".

La importància fonamental de la revista és que segueix la pedagogia de l'Escola Moderna del francès Célestin Freinet en la qual l'alumne participa i confecciona el seu propi material escolar. La revista té seguidores, com *Levante*, *Despertar*, *Renacer* i *Estels*.

Les tres dècades del franquisme, anys 40, 50 i 60

Amb la Guerra Civil i l'entrada del franquisme les escoles públiques queden desateses econòmicament i a més privades de llibertat d'expressió, per la qual cosa es fa difícilíssim que en elles es desenvolupin activitats de revistes escolars, als mestres els hi ve just sobreviure! Les poques publicacions que es fan en tres dècades, 40,

50 i 60, són de col·legis religiosos que tenen més autonomia organitzativa i coincideixen més amb la ideologia política que comanda la dictadura. Són exemples de revistes de Palma: *Vínculo* (1957) del col·legi La Salle, *Colegio San Felipe Neri*, *Eco* del col·legi Montisión i *Camino* del col·legi Sagrada Família.

A Sóller durant els anys 40 hi ha el decidit creixement i la ferma consolidació del col·legi dels Sagrats Cors en el Convent. Fins llavors i des de l'any 1923 (quan comencen labors educatives) tenen uns competidors de prestigi al poble: els Germans de la Salle. Però els missioners dels SS. CC. els hi prenen terreny educatiu quan el 1928 compren a l'Ajuntament el Convent i els desplacen de seu i quan el 1940 es fan càrrec del Col·legi Municipal d'Ensenyances Mitges i passen a tenir l'exclusiva del Batxiller Elemental per a nins a Sóller. El gener del 1942, amb quasi total seguretat per iniciativa del Pare Antoni Riera, surt el primer nombre de la revista *Ecos de mi Colegio* que es perllonga durant catorze anys i 47 nombres fins el desembre del 1956. La revista té qualitat d'impressió, està treballada o a la Imprenta Marquès de Sóller, o a la dels SS.CC. de Palma, o a la Colon d'Inca amb un tiratge mig de 300 exemplars. Els anys 1962 i 1963 la revista viu una Segona Època efímera amb només 5 nombres, ara sota el subtítol de "Boletín de los Antiguos Alumnos", i ja només treballada a ciclostil.

Al Pare Antoni Riera se'l considera iniciador o impulsor de la publicació *Ecos de mi Colegio* perquè ell és l'ànima, durant els daurats anys 40 dels SS.CC. de Sóller, de les Edicions Auriga de la nostra vall. S'editen cinc llibres Enciclopèdies Escolars (graus preparatori, primer, segon, tercer i quart) entre 1945 i 1949 de 100 pàgines el primer i 600 el quart. També es publiquen llibres de lectures de 60 pàgines i quaderns de càlcul, cal·ligrafia i verbs de 6 a 12 pàgines entre els anys 1943 i 1949 i editats a les imprentes abans esmentades.

Les Escoles d'Estiu i les revistes d'aula dels anys 70 i 80

Amb la Dictadura de Franco, ja molt combatuda i afeblida en els inicis dels anys 70, tres moviments pedagògics renovadors, exportats de Catalunya i teoritzats a l'illa per Ramon Bassa, s'obrin pas entre els professionals de l'ensenyament, sobretot de l'escola pública. Un és la recuperació de la veterana Escola Moderna del francès Célestin Freinet, ja practicada durant la República. L'altre és el Moviment de Cooperació Educativa d'Itàlia amb pedagogs tan reconeguts com G. Rodari, F. Tonucci o F. Alfieri. I un tercer és el Moviment Cooperatiu d'Escola Popular, Rosa Sensat, de Barcelona. Amb ells s'obri la porta a una escola activa que potencia la participació de l'alumnat i entre altres activitats es treballa la revista escolar.

Un dels primers en animar-me a fer-ne una som jo en els primers anys de mestre a Deià, és *La Bona Vista* (1973) amb la qual treball les llengües catalana (llavors encara no normalitzada oficialment) i la castellana. A l'utilitzar la revista com a substituta del llibre de text, la potencio molt tant a nivell gramatical com a nivell literari, introduint temàtiques i estils narratius que facin arrelar la creativitat. La idea l'export fora de

Deià a través de les Escoles d'Estiu de Mallorca i així, i amb l'empenta d'altres mestres que també havien escollit aquest camí, s'escampa la confecció de publicacions per tota l'illa. De finals dels 70 són, entre altres: *El Buf* del Col·legi Nacional Mixt de Calvià, *S'Escola* de la Graduada d'Es Capdellà, *Separa tus dientes y ríe* del CNM Joan Capó de Palma, *Nuestro Mundo* de les Escoles de Valldemossa i *Sa Branqueta* de Mata de Jonc de Palma. Durant els anys 80 sorgeixen: *Consell* del CP Bartomeu Ordines, *Escola Nostra* del Col·legi Públic de Santa Maria, *Diálogos* del CN Coll d'en Rabassa, *De Nou a Sis* de San Cayetano de Palma, *Es Llibre Màgic* de l'Escola Unitària de la Colònia de Sant Pere, *Xaloc* del Col·legi Nacional Mixt de Campanet...

I a Sóller? Per ordre cronològic esmentam les revistes de més durada, subratllant el mestre que les coordina perquè són publicacions d'aula: *Es Siulet* (1976) Antònia Marquès, SS.CC.; *Bon Caparrot* (1976) Francisca Riera, SS.CC.; *Es Puig* (1977) Francisca Sunyer, CP Es Puig; *Diario Escolar* (1980) Vicenç Pérez, Sant Vicenç de Paül; *Ou* (1984) Maria Ignàsia Pérez, Es Fossaret; *Dicodix* (1986) Margalida Puig i Maria Ignàsia Pérez, CP Es Porxo de Deià; *Tirurit* (1987) Antònia Marquès, Es Fossaret; *Nadal, Pasqua, Estiu* (1988), Bernat Lladó, CP Es Puig; *Tripurapu* i *Bulmbus* (1991-1992) Catalina Bernat, CP Es Puig.

Les característiques d'aquestes revistes, a més de ser publicacions d'aula, són: Estan impreses amb gelatina, impremta d'alcohol o ciclostil. Se'n fan un reduït nombre d'exemplars, alguns més que un per alumne i cobrir l'intercanvi amb altres aules o escoles que també treballin el mateix. Les portades solen treballar-se una per una a la classe de plàstica, aprofitant tècniques d'impressió artesanal o tècniques de dibuix. I els originals solen estar escrites cal·ligràficament a mà o el mestre les passa a màquina d'escriure.

La selecció d'escrits és variat. Normalment es fa una revista per trimestre i o bé s'escullen les que han agradat més, previ lectura i votació de les que es treballen setmanalment, o bé és el professor que escull de cada alumne –així surten totes– les que més han agradat.

Les noves tecnologies i les publicacions informatives dels 90 i 2000

Durant els anys 80 ja sorgeixen uns altres tipus de revistes, bàsicament informatives i manco literàries. En elles hi caben tots els gèneres i seccions periodístiques: entrevistes, reportatges, enquestes, cròniques, passatemps. Encara s'imprimeixen en multicopista, però arribada la fotocopiadora als col·legis, després es continua amb aquesta nova tecnologia. Són, per exemple: *Letra Viva* (1984) Institut de FP Joan Miró i *Circular Informativa* (1985) Col·legi Sant Vicenç de Paül. Els anys 90 ja domina del tot la fotocopiadora, però també algunes s'acullen a la impremta del Servei de Publicacions de la Conselleria d'Educació, i la qualitat d'impressió ja és millor. A més també l'ordinador juga el seu paper de la qualitat i les revistes escolars ja s'hi maqueten. Exemples: *Tramuntana* (1999) CP Es Puig, *Es Pou* (2002) Sagrats Cors, *Sa Maregassa* (2003) CP Pere Cerdà del Port i *Myotragus* (2006) IES Guillem Colom Casesnoves.

Aquestes revistes generals de tota la comunitat educativa del col·legi tenen un tiratge major. Se'n solen imprimir una per alumne o una per família, per tant la seva transcendència és major i al ser la suma d'esforços de la totalitat de les aules poden tenir més assegurada la continuïtat: *Tramuntana* (1999-2010) i encara continua, *Myotragus* (2006-2010) i encara continua, *Es Pou* (2002-2006) i *Sa Maregassa* (2003-2006).

Les revistes d'alumnes i la incidència en la vida de fora i dins del col·legi

Les publicacions fetes exclusivament pels alumnes tenen l'afegit d'una major espontaneïtat o llibertat d'expressió, per tant a vegades són relliscadisses o no tenen pèls a la llengua, per la qual cosa són més autèntiques. Dues revistes escolars i d'alumnes de batxiller d'èpoques diferents –d'una a l'altra hi ha vint-i-dos anys– *Informació i Comunicació* (1977) i *PGI* (1999), en són exemple de compromís d'alumnes ja majors.

L'editorial del nombre dos d'*Informació i Comunicació* puntualitza dos temes importants per a ells: el demanar disculpes pel retràs en la confecció de la publicació –no oblidem que tota revista és un sobreesforç a la labor diària del col·legi– i també marca pretensions:

“Este segundo número llega con una semana más de retraso de lo que la correspondería según su categoría de quincenal. Esto es debido a que la semana del 31 de Enero al 6 de Febrero estuvo dedicada exclusivamente a los exámenes de evaluación y no pudimos trabajar en el periódico”.

“Esta participación en la vida ciudadana, que se va a hacer patente desde este número, se traducirá en los más diversos artículos que tratarán de extender la influencia de la presente publicación a todos los niveles de la problemática socio-económica de nuestro valle”.

La mateixa revista, en el seu número tres, publica una fantasia titulada “Entrevista con Dios” signada per Pepe Leche que trenta anys enrere aixecà ampolles fins arribar a empipar fort al president del Patronat del BUP Municipal, el batlle, per considerar l'escrit irreverent i arribà a amenaçar de prohibir la publicació del periòdic. Avui aquest escrit passaria desapercbut:

“Hace un par de días, después de mucho pensar surgió ante mi una gran duda: ¿Con qué fin se creó el mundo y dentro de él la Tierra, el hombre? (...) Dicho y hecho me puse en camino, tras una larga jornada llegué antes unas grandes puertas, (las del Cielo) frente a ellas estaba San Pedro guardando las puertas con una ultramoderna metralleta 'Uri' (Made in Israel), yo me acerqué a él y le pedí permiso para entrar. (...) –El caso es que yo desearía entrevistarme con Dios o con alguno de los otros (entiéndase Jesucristo o Espíritu Santo) para obtener cierta información. (...) –¿Porqué existe el Universo? Y supongo que usted como Supremo Hacedor debe tener la respuesta. –Bueno... Es que... Verá usted... –Vamos que ni usted mismo sabe porqué lo creó, lo cual da pie a suponer que lo creó en un momento de aburrimiento o, porqué no, como un acto de soberbia”.

L'altra publicació esmentada, *PGI*, també és personalíssima, marca els seus objectius i si ha d'utilitzar la crítica ho fa. A l'editorial del número u exposa les previsions de l'inici i a la del número vint-i-dos s'enfronta amb la directiva del centre:

"Per fi ha sortit al "carrer" el primer número d'aquesta publicació que esperem que us agradi. Feia temps que aquest Institut necessitava un mitjà de comunicació en el qual els alumnes poguessin exposar queixes, recomanacions, suggeriments... en definitiva, tot el que interessa a la gent del Guillem Colom".

"Hem topat amb el sistema. Era inevitable. Com ja heureu comprovat, el darrer PGI va tenir molts problemes per veure la llum, doncs la Directiva considerava que un fragment d'un article que plantejava, sempre en to irònic, que la única solució per acabar amb la clausura dels banys era prescindir de les portes, incitava a la violència i que podia portar problemes. Bé, és un punt de vista, ni millor ni pitjor que qualsevol altre, però diferent al nostre. Algú va incitar als salvatges que destrossaren els banys a fer-ho?"

Col·legis i publicacions

ESCOLES PETITES DE PREESCOLAR-EGB O INFANTIL-PRIMÀRIA

Col·legi Es Porxo de Deià

La Bona Vista. Revista d'alumnes d'EGB de primer a vuitè coordinada pel mestre Jaume Albertí. 9 nombres publicats, amb periodicitat trimestral, entre 1973 i 1976. Folis grapats, impresos amb ciclostil o gelatina. Escrita en català i castellà, de 16 a 20 pàgines. El contingut, en exclusiva, són redaccions dels alumnes de gènere i temàtica lliure, dominant la fantasia i l'absurd, amb pinzellades de necessitats personals i locals. Portada d'un dibuix infantil, utilitzant també impressions amb plantilles de suro o fregats amb ceres.

Sa Barrera Rompuda. Revista d'alumnes de cinc anys de Preescolar i els quatre primers cursos d'EGB coordinada pel mestre Jaume Albertí. 13 nombres publicats, amb periodicitat trimestral, entre 1976 i 1982. Folis grapats impresos amb gelatina. Escrita en català i castellà, de 16 a 20 pàgines. El contingut majoritari són redaccions dels alumnes de gènere i temàtica lliure, introduint cal·ligrames, còmic i passatemps. Portada d'un dibuix infantil utilitzant, a més de gelatina, impressions amb clexografies, fregats amb ceres, polveritzats, forexpan...

Dicodix. Revista d'alumnes de cinc anys de Preescolar i els cinc primers cursos d'EGB, coordinada per les mestres Maria Ignàsia Pérez i Margalida Puig. 6 nombres editats entre 1986 i 1990. Folis grapats impresos amb gelatina de distints colors, ordinador i fotocopiadora. Escrita en català, castellà i anglès, de 16 a 20 pàgines. El contingut són redaccions dels alumnes, narracions i poesies, així com passatemps. Portada d'un dibuix infantil.

Entre 1976 i 1990 aquest col·legi també ha publicat **llibrets** mida quartilla, la majoria impresos a gelatina, sobre lecto-escritura (col·lecció "Payaso" de 18 nom-

bres, col·lecció “*Bones Dents*” de 19 nombres) i sobre temàtiques diferents i d'un sol nombre: alimentació, endevinalles, cançoners, vocabularis, història, ciències...i una guia de Deià. Aquests llibrets estan coordinats pels mestres esmentats anteriorment.

Col·legi Es Fossaret

Tirurit. Revista d'alumnes d'EGB de primer a quart coordinada per la mestra Antònia Marquès. 13 nombres de periodicitat trimestral publicats entre 1987 i 1992. Folis grapats impresos amb fotocopiadora. Escrita en català i castellà de 14 a 30 pàgines. Redaccions dels alumnes amb contingut de narrativa, poesia i endevinalles. La portada és un dibuix on a més de la fotocopiadora s'utilitzen altres tècniques artesanals d'impressió: suro, verdures, polveritzats, paper de vidre...

OUI. Revista d'alumnes de primer i segon d'EGB coordinada per la mestra Maria Ignàsia Pérez. Dos nombres publicats durant el curs 1984-1985. Folis grapats impresos amb gelatina. Escrita en català i castellà, de 28 pàgines. El contingut són redaccions, narrativa i poesia dels alumnes. La portada, no impresa, està feta a mà amb dibuixos dels infants fets amb ceres.

Foc i Fum. Una revista dels alumnes de primer d'EGB coordinada per la mestra Margalida Ballester el curs 1985-1986. Folis apaïrats grapats impresos amb gelatina. Escrita en català i castellà, de 24 pàgines. El contingut són narracions infantils. La impressió de la portada, només les lletres de la capçalera, està feta amb patata.

En Fonoll. Una revista dels alumnes de segon d'EGB coordinada per la mestra Margalida Ballester el curs 1986-1987. Folis apaïrats grapats impresos amb gelatina. Escrita en català, de 20 pàgines. Redaccions dels infants. Portada no impresa, dibuixos individuals amb ceres i tempera dels alumnes.

Aquest col·legi també ha publicat **llibrets** mida quartilla sobre distints temes. Cal esmentar la col·lecció de contes “*El Caragolet*” fets per infants de cinc-sis anys de Preescolar i coordinats per la mestra del centre Antònia Marquès durant el curs 1986-1987.

Col·legi Pere Cerdà del Port

Sa Maregassa. Revista d'alumnes d'Infantil i Primària coordinada per l'equip de mestres. 6 nombres publicats, amb periodicitat de dos nombres per curs, entre el 2003 i el 2006. Format de quadern, mida foli, impresa pel servei de publicacions de la Conselleria d'Educació i Cultura amb disseny d'ordinador del mestre Pere Crespí. Escrita en català i de 28 pàgines. El contingut és molt variat: notícies, còmics, experiències, visites, festes, representacions, articles de pedagogia, reivindicacions, receptes, activitats complementàries... La portada està feta amb dibuixos dels alumnes o fotografies d'esdeveniments del centre.

Notícias. Revista dels alumnes del Primer Cicle d'EGB feta durant els anys vuitanta i dirigida pel mestre Juan Pedro. Confeccionada amb impremta d'alcohol i mides foli o quartilla. Escrita en castellà, 16 pàgines. El contingut són notícies dels infants.

Bastantes de les Escoles Petites públiques de la comarca Sóller (Port, L'Horta, Marjades, Fossaret, Fornalutx i Deià) participen durant els anys vuitanta, juntament amb altres centres petits de la resta de Mallorca (Alqueria Blanca, Capdellà, Porto Colom, Son Macià, Ariany, S'Arranjassa, Cas Concos, Son Carrió, Valldemossa, Lloret. Búger...) en una revista titulada **Fent Camí, Escoles Petites** dirigida per la mestra Catalina Duran del Programa d'Educació Compensatòria del MEC. El primer nombre, on ja trobam escrits i dibuixos del Fossaret, Marjades i Deià, es publica el desembre del 1985 i s'imprimeix en el Centre de Recursos Pedagògics de Palma. De mida un poc més gran que la quartilla i en format de quadern, conforma un gruix de trenta a setanta pàgines escrites en català.

El curs 1984-1985, a l'Escola de Pàrvuls de l'Horta, la mestra Antònia Marquès amb els infants de 4 anys enllesteix tres **contes** infantils per a l'aprenentatge de les vocals amb el títol de *La coqueta amb sucre*. Els llibrets estan impresos amb gelatina i tenen una durada de deu pàgines. El format és apaïsat i la mida de foli. La portada, no impresa, són dibuixos infantils fets amb ceres.

Entre els anys 1991 i 1994, Jaume Albertí en el Centre de Recursos de Sóller, enllesteix i publica a fotocopiadora ó **quaderns** didàctics: *Català Rock, Papers d'Ortografia, Geografia Física de la Comarca de Sóller, El Sistema Solar i les Estrelles, Història d'una línia i El difícil joc de la paraula escrita*.

ESCOLES GRANS DE PREESCOLAR-EGB O INFANTIL-PRIMÀRIA-ESO

Col·legi Públic Es Puig

Es Puig. Revista d'alumnes de quart i cinquè d'EGB coordinada per la mestra Francisca Sunyer. 14 nombres publicats, amb periodicitat trimestral, entre 1977 i 1981. Folis grapats impresos a ciclostil. Escrita en castellà i de 20 pàgines. El contingut són narracions, poesies i vocabularis temàtics dels alumnes. Portades no impreses, fetes a mà amb dibuixos dels infants utilitzant distintes tècniques de plàstica.

The English Magazine. Revista d'alumnes de Segona Etapa d'EGB, sisè, setè i vuitè coordinada pel professorat especialista. Un nombre per curs durant els anys 1988 i 1989. Folis grapats impresos a fotocopiadora. Escrita en anglès i de 30 pàgines. Contingut molt variat: editorial-presentació, narracions, horòscop, còmic, informació, entreviu, moda i passatemps. Portada i contraportada amb dibuixos d'alumnes.

Nadal, Pasqua, Estiu. Revista trimestral, sense titular (porta el nom de les vacances posteriors a cada període lectiu). Feta per alumnes de tercer i quart d'EGB i coordinada pel mestre Bernat Lladó. 6 nombres entre 1988 i 1990. Folis grapats impresos amb fotocòpies. Escrita en castellà i català i de 24 pàgines. El contingut són redaccions, passatemps i investigacions de Medi dels alumnes. La portada són dibuixos dels mateixos alumnes.

R.A.P., revista d'alumnes i pares. Revista de tots els nivells d'EGB de l'escola coordinada els primers anys pel mestre Pere Dietrich i continuada altres pel

també mestre Miquel Àngel Pons. 15 nombres (entre ells un especial dedicat a celebrar els 20 anys del centre) entre 1993 i 1999. Folis grapats, impresos els primers nombres a ciclostil i després amb fotocopiadora. Escrita en català, castellà i anglès (secció The English Corner), i durada entre 20 i 30 pàgines. Contingut molt variat treballat per alumnes, mestres i pares (a través de l'APA): editorial, narracions, poesia, Medi, opinió, visites, notícies, comentari de llibres, esports, passatemp, astronomia, meteorologia, còmic i articles sobre la UNESCO (escola adherida). Portada a fer a mà pels alumnes utilitzant distintes tècniques de plàstica.

Tramuntana. Revista de tots els nivells de Primària del centre iniciada pel mestre Maties Rabassa i continuada per una comissió anual de professors. 61 exemplars publicats, amb periodicitat de dos-tres per curs, entre 1999 i l'actualitat. De mida foli, iniciada a base de fotocòpies grapades, actualment té format quadern i impresa pel servei de publicacions de la Conselleria d'Educació i Cultura. Escrita en català i castellà, té 40 pàgines. El contingut és variat: narracions, poesies, cal·ligrames, jocs de vocabulari, passatemp, escrits de l'APIMA, visites, viatges i experiències. Portada amb només el titular imprès i després cada alumne la completa.

Es Puig de Sóller. Revista única i commemorativa, l'any 2002, dels vint-i-cinc aniversari de l'obertura de l'escola. Patrocinada per la Conselleria d'Educació i Cultura està impresa en format quadern amb paper satinat i a impremta. L'única intervenció dels alumnes a aquest nombre són els dibuixos. El contingut és: història del col·legi i de les publicacions del centre, entrevistes a personal veterà, articles d'opinió de professorat ja absent i anecdotari de l'escola. Total, 28 pàgines, amb fotografia del claustre, editorial i salutació del Conseller Damià Pons.

Tripurapu i **Bulumbus.** Revistes de tercer i quart de Primària coordinades per la mestra Catalina Bernat. Un nombre anual, 1991 i 1992. Folis, fotocopiadora, català i castellà, 20 pàgines, redaccions dels alumnes.

Pantera Rosa, Superametralladora, Liponomia (1978-5è d'EGB), **Mitja Taronja** (1982-8è d'EGB), **Bugaderes** (1989-7è d'EGB). Revistes d'un sol exemplar impreses a ciclostil, iniciatives del tutor del curs.

El 1991 l'alumne Juan Cobos realitza dos temes de Medi en format **còmic** titulats: *El fems a Sóller* i *La Depuradora* de 10 pàgines cada un.

El 1998 la mestra Catalina Bernat enllesteix un **quadern** didàctic sobre temes de Medi titulat *Descobrim Sóller*. L'edita la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Sóller i en fa còpies l'IES Guillem Colom Casesnoves.

El 2008 el mestre Jaume Albertí fa un **quadern** didàctic titulat *Color de Vida* sobre l'ús, història, naturalesa i psicologia dels pigments. S'imprimeix a fotocopiadora.

Col·legi Sagrats Cors

Ecos de mi Colegio. Revista de professors i alumnes de l'antiga Primària i Batxiller Elemental amb tota probabilitat iniciada pel M.SS.CC. Antoni Riera. 47 nombres publicats, amb periodicitat trimestral, entre 1942, gener, i 1956, desembre. Viu

una segona etapa entre 1962 i 1963 amb 5 nombres publicats sota el subtítol de "Boletín de los Antiguos Alumnos". Les dues èpoques escrita en castellà, aquesta darrera de 20 a 40 pàgines. Format quadern foli, impresa amb tipografia a la Impremta Marquès de Sóller durant la primera etapa (alguns nombres a la impremta dels SS.CC. de Palma i Gràfiques Colon d'Inca) i en ciclostil durant la segona o a la impremta Atlante de Palma. El contingut és variat: editorial, actualitat, pedagogia, religió, entrevistes, biografies, esports, passatemp, quadre d'honor de conducta i aplicació. La majoria d'escrits són dels missioners, però també hi ha col·laboracions dels pares i alumnes. La portada és una fotografia o un dibuix del Pare Nicolau.

Es Siulet. Tres revistes d'alumnes de segon d'EGB coordinades per la mestra Antònia Marquès. Un nombre per trimestre durant els curs 1976-1977. Folis grapats i impresos a gelatina. Escrites en castellà, de 16 a 24 pàgines. El contingut, en exclusiva, són redaccions dels infants sobre narrativa i poesia. Les portades a gelatina són després pintades una per una pels mateixos alumnes amb retoladors.

Bon Caparrot. Tres revistes d'alumnes de segon d'EGB coordinades per la mestra Francesca Riera. Un nombre per trimestre durant els curs 1976-1977. Folis grapats i impresos a gelatina. Escrites en castellà, de 20 pàgines. El contingut, en exclusiva, són redaccions dels infants sobre narrativa. Les portades a gelatina són després pintades una per una pels mateixos alumnes amb retoladors.

La Nostra Veu. Revista d'alumnes de Segona Etapa d'EGB, 6è, 7è i 8è. 8 nombres publicats entre 1983 i 1985. Folis grapats i impresos a ciclostil. Escrita majoritàriament en castellà amb algun article en català. Feta per iniciativa dels mateixos alumnes, idea de Jaume Pérez. L'acompanyaren com a primer equip de redacció: J. Montejo, A. Hauf, J. Fuster, Maria Carmen, X. Bauçà, J. Frau, F. Arcas i T. Palou. Posteriorment la dirigeixen: Gabriel Mercè i Gabriel Bernat i finalment Juan Manuel Márquez. El contingut és general: opinió, entrevista, humor, cuina, història, música, passatemp.

Es Pou. Revista d'alumnes d'Infantil, Primària i ESO, iniciativa del mestre Ramon Colom i d'un grup d'alumnes majors: Pere Andreu, Irene Darder, Maria Lluç Marroig i Ana Trías; posteriorment continuada pels professors Macu Cortès, Marga Forteza i Salvador Martínez. 7 nombres publicats entre 2002 i 2006. Folis grapats, dissenyats en ordinador. Escrita en català, amb una mitjana de 24 pàgines. El contingut reflecteix la vida de l'escola: editorial, articles d'opinió, entrevistes, experiències, notícies, frases i comentaris, música i àlbums fotogràfics dels grups d'alumnes. La portada són dibuixos dels alumnes o fotografies.

Durant els anys quaranta, 1943-1949, els Missioners dels Sagrats Cors creen, confeccionen i publiquen **llibres** d'ensenyança i quaderns de pràctica escolar; una iniciativa i coordinació del Pare Antoni Riera. La Col·lecció i Edicions "Auriga" de Sóller és l'única en la història del nostre poble que es dedica a publicar material educatiu en format llibre i amb un nombre de tiratge important per a utilitzar a altres col·legis. Aquests volums estan impresos a la Impremta Marquès de Sóller, a la dels SS.CC. de Palma i a Gràfiques Colón d'Inca. Els llibres són: *Enciclopedia Escolar* (graus preparatori, primer, segon, tercer i quart), *Fernando* (llibre de lectura per a

nins) i *Isabel* (llibre de lectura per a nines). Els quaderns són: *Caligrafía* (6 cartilles), *Cálculo* (sumar, restar, multiplicar i dividir), *Cartilla de la Lengua Española*, *Verbos auxiliares de la Lengua Española*. *Tablas aritméticas* i *Llamas* (oració escolar).

Col·legi Sant Vicenç de Paül

La Nostra Veu. Revista d'alumnes, pares i professors dels cursos d'EGB. El primer nombre es publica el desembre del 1978 i els següents un per trimestre. Folis grapats impresos amb ciclostil. Escrita en català i castellà, té una mitjana de 20 pàgines. És una revista general de contingut variat: notícies, literatura, enquestes, temes, biografies, passatemp i humor. La portada són dibuixos.

Diario Escolar. Bolletí d'alumnes de Primera Etapa d'EGB del curs 1980-1981 iniciativa del mestre Vicenç Pérez en el seu primer any de tasca educativa. 11 nombres publicats, amb periodicitat mensual. Imprès a gelatina en format quartilla. Escrit en castellà i català, té quatre pàgines. El contingut, en exclusiva, són redaccions dels alumnes, sobretot de narrativa i poesia. El mateix curs el mestre el tanca amb una revista, nombre especial.

Circular Informativa. Revista de l'Associació de Pares, que té com a president Andreu Oliver. 13 nombres editats entre 1985 i 1991. Folis grapats impresos amb ciclostil i fotocopiadora. Escrita en català i castellà, té de 16 a 24 pàgines. El contingut és: història, contes, cultura popular, sortides, enquestes, entrevistes, cuina, passatemp. La portada o bé és un dibuix comú per a tot els exemplars o bé el titular s'acompanya amb un requadre en blanc on cada alumne després el decora amb un dibuix personal. Es cuida la contraportada.

El centre té experiències educatives de **llibrets** de lecto-escriptura, vocabulari i contes, impresos a gelatina amb format quartilla i apaïsat.

Els tres col·legis (Puig, Convent i Caritat) treballen conjuntament un **suplement** de vuit pàgines al setmanari *Veu de Sóller*. Es diu *Ara ens toca a nosaltres, també tenim veu* i es publica des del 1992 fins el 1998. Des del 1992 fins el 1995 els alumnes escrivans són de Segona Etapa d'EGB (6è, 7è i 8è) i des del 1996 fins el 1998 i amb la nova Llei d'Educació (la LOGSE) són els alumnes de 5è i 6è de Primària dels tres col·legis els qui agafen el relleu. Els escrits són: literaris, informatius i d'opinió ciutadana i estan acompanyats de dibuixos i fotografies. Se'n fa un suplement cada any, entre sa Fira i final de curs, i un equip d'alumnes també ajuden a la maquetació d'aquestes pàgines.

ESCOLES D'ENSENYANCES MITGES: ESO, FP I BATXILLERAT

Col·legi Municipal de BUP

Informació i comunicació. Revista iniciativa d'uns alumnes de batxillerat, entre els quals esmentam: Joan Castanyer, Pere Sánchez, Antoni Nigorra i Nofre Bisbal. El primer nombre es diu *Teix*, però ja a partir del segon s'anomenarà el títol

que encapsala el paràgraf. La periodicitat vol ser quinzenal, se'n publiquen més d'una desena de nombres entre els anys 1977 i 1978, quan encara el col·legi té la seu a les Escolàpies. Són folis grapats, impresos a ciclostil i portada a gelatina. Escrita en castellà i català té una mitjana de 20 pàgines. Els escrits són dels alumnes, sobretot de tercer de BUP, on hi trobam: pensaments, enquestes, entrevistes, cròniques, història, ressenyes de llibres i cinema, literatura, opinió, poesia.

Una activitat diferent. Una sola revista del col·legi de BUP, ja acollits a les aules de l'Institut d'FP Joan Miró. Recull les vivències de la Setmana Cultural dels dies 26, 27 i 28 de febrer del 1986. 25 folis grapats que omplen 50 pàgines escrites en català i castellà. Coordina la revista, com una activitat més de la Setmana, na Carmen Estivill i la dissenyen els alumnes de 2on i 3er. L'omplen 28 col·laboradors fent: cròniques de la Setmana Cultural (taules rodones, conferències, cursets, esports), còmics, receptes, opinions, entrevistes, enquesta i passatemps.

Col·legi Institut d'FP Joan Miró

Letra Viva. Revista dels alumnes majors de Formació Professional coordinada per José Maria Jarillo. Tres nombres, un per trimestre, durant el curs 1984-1985. Folis grapats i escrits en castellà, omplint 26 pàgines. L'autoria dels escrits és dels alumnes, sent directora aquell curs Elvira Pérez. El contingut, també il·lustrat pels alumnes, conté: editorial, entrevistes, opinió i passatemps.

Aquí d'Alt. Revista dels alumnes majors de Formació Professional de semblants característiques que l'anterior i treballat durant el curs següent.

Rock i Rot. Revista dels alumnes de 4t d'FP i professors. Se'n confecciona un per trimestre en castellà i català. És de mida foli i treballat amb fotocopiadora. Té 40 pàgines i la portada és un dibuix d'alumne. El contingut: editorial, còmic, poesia, tests, narracions, cuina i horòscop.

F.P.rogama. Revista del mes de maig de l'any 1987 on es reflecteix el transcurs del curs. Es reproduïx les obres guanyadores del concurs literari: poesia, còmic i narració i les estadístiques d'avaluació. Tot això es acompanyat de receptes, passatemps, notícies i entrevistes.

Col·legi IES Guillem Colom Casesnoves

Arròs Brut. Revista d'alumnes de batxiller. Periodicitat trimestral iniciada del curs 1990-1991. Folis grapats i fotocopiats. Escrita en català i castellà, de 24 pàgines. El contingut són: articles, entrevistes, editorial, temps, informació de la Setmana Cultural, poemes i passatemps. Portada, dibuix còmic.

PGI. Periòdic de la Gent de l'Institut és un tríptic de periodicitat setmanal o quinzenal treballat totalment i amb tota autonomia pels alumnes de l'Institut. Els nombres consultats van des del 1999, pel gener es publica el primer nombre, fins el 2001, quan ja se'n duïen 36. Està escrit en castellà i català i contingut solen ser articles d'opinió.

Myotragus. Revista d'alumnes i professors de totes les línies educatives de l'Institut coordinada per Joan Antoni Fernández Vila. 10 nombres publicats amb una periodicitat de dos per curs entre el 2006 i l'actualitat. Format quadern impresa pel Centre d'Edició i Distribució, Secció Material Didàctic, de la Conselleria d'Educació i cultura. Escrita en català, castellà i anglès, de 40 pàgines. El contingut és molt variat: editorial, esports, entrevistes, temes monogràfics, experiències, moda, opinió, concursos, passatemps... Hi ha nombres especials dedicats a fotos de grups d'estudiants i professorat i la resta de personal. La portada sol ser una foto o un dibuix.

A l'Institut hi ha molta activitat de tipus periodístic. Exemples: Els professors Loli Fernández i Pere Barceló coordinen, els anys 2000, un treball de llengua i literatura consistent en fer un còmic a partir d'una novel·la d'on s'extreu un guió. Títols: *El juego del pirata, El bosque animado, El Quijote, El camino, El visitante de la madrugada...* Una altra activitat consisteix en publicar una memòria d'activitats i treballs dels alumnes. Se n'han fetes des de l'any 1994 fins el 2002. I dins les classes de llengua i literatura es treballa la confecció de periòdics fets a màs: *La taquilla, El chivato, El Instituto, El intervull, Diario Escolar, Seamos realistas...*

Consultes

Arxius de les escoles esmentades, Biblioteca Municipal, Ricard Janer MSSCC, Josep Morell, Antoni Nigorra.

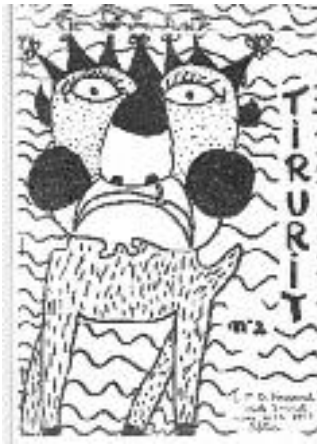
BOVER, Jaume, *Les revistes escolars (1970-77)*, Palma, Revista Lluç, 1977.

DEYÁ, Miquel, *Consell* (revistes escolars 1934-1936).

OLIVER, Jaume, *Escola i societat*, Palma, Editorial Moll, 1978.

PÉREZ, Plàcid, *La producció periodística de les imprentes solleriques Marquès i Calatayud* (Primeres Jornades d'Estudis Locals) , Palma, 2007.

RINCÓN, Juan Carlos, "Aproximación histórica a las revistas escolares: Técnicas Freinet", Palma, Revista *Pissarra*, Maig-Juny 1979.

(D'esquerra a dreta i de dalt a baix:)

Els moviments de Renovació Pedagògica dels anys 70 a Mallorca inicien l'experiència comarcal de revistes escolars –tipus Freinet– a Deià amb *La Bona Vista*.

Una de les mestres que ha treballat més les revistes i llibrets escolars és Antònia Marquès: *Es Siulet* (SS.CC.), *La coqueta amb sucre* (L'Horta), *Tirurit* i *El caragolet* (Fossaret).

El disseny amb ordinador i la impressió pel Servei de Publicacions de la Conselleria d'Educació converteixen a *Sa Maragassa* amb una revista tipus d'aquests inicis del Segle XXI.

Una gran dinamitzadora de l'escola Es Puig és la mestra Francisca Sunyer que arriba a coordinar 14 nombres de la publicació d'aula *Es Puig*.

RAP (1993-1999) i *Tramuntana* (1999-fins ara), amb 15 i 61 nombres han omplert molts anys de revistes escolars del Puig.

La publicació veterana de Sóller (1942-1963) és *Ecós de mi colegio* dels SS.CC., amb molts nombres impresos a la Impremta Marquès.

Als SS.CC., alumnes de quart d'ESO i alguns professors treballen *Es Pou* durant els anys 2002-2006.

(D'esquerra a dreta i de dalt a baix):

El Pare Antoni Riera és l'ànima, durant els anys 40, dels llibres d'estudi, Edicions Auriga, dels SS.CC. amb enciclopèdies, llibres de lectura, càlculs i cal·ligrafies.

El col·legi Sant Vicenç de Paül ha aportat dues capçaleres: *La Nostra Veu* (1978) i *Circular Informativa* (1985).

L'any 1977, el BUP Municipal, a les Escolàpies, aporta la iniciativa d'uns alumnes que, sols, fan una revista que tingué molt ressò: *Informació i Comunicació*.

L'Institut d'FP Joan Miró aporta bastants títols de revistes d'alumnes: *Letra Viva*, *Aquí d'Alt*, *Rock* i *Rot...*

El tríptic *PGI*, *Periòdic de la gent de l'Institut* és un relliscadís produït fet exclusivament per l'alumnat (1999).

Les dues úniques revistes escolars existents a l'actualitat són *Tramuntana* (Es Puig) i *Myotragus* (IES Guillem Colom Casesnoves).

La revista *Consell* (1934), responsabilitat del reconegut mestre Miquel Deyá Palerm, fou, durant la República, una referent modelic de publicació escolar treballada amb la tècniques i pedagogia Freinet.

EL MESTRE ALAIZ

ANTONI AULÍ GINARD, JOAN CARBONELL MATAS, JAUME SERRA I BARCELÓ

Resum : Ángel Francisco Alaiz Regales (o Regález) va néixer a Saragossa el dia 2 d'agost de 1888. Amb data 30 de març de 1910 obté el títol de Mestre de Primera Ensenyança Elemental. Després d'exercir com a mestre a diverses escoles aragoneses, va obtenir el títol de Mestre Superior, expedit amb la qualificació d'aprovat i registrat al foli 40 i núm. 735, el dia 8 de gener de 1914. Com a mestre propietari ocupà plaça a les escoles d'Azara (Osca), Huesa del Común (Terol). El 30 d'abril de 1917 fou suspès de feina i sou fins el 4 de juliol del mateix any. Posteriorment fou mestre de l'escola de Tauste (Saragossa), Mediona (Barcelona) i Torrelles de Foix també a Barcelona. El dia 8 d'octubre de 1934 prengué possessió de l'escola de nins del Port de Sóller. Durant la seva estància a Sóller va provocar alguns problemes, els quals no va passar per alt la Comissió Depuradora, com el fet de nedar pràcticament despullat a la platja del Port. El rector de la parròquia del Port de Sóller, escandalitzat, va declarar sobre el mestre Alaiz que, a pesar de ser un home que no faltava mai a la missa dels diumenges i dels dies de festa des d'abans del "glorioso movimiento", la seva conducta professional es podia qualificar de bastant defectuosa. El problema, segons els informes que hi ha al seu expedient de depuració, era una malaltia degenerativa que li afectava el cervell. Tot i això, aquest fet mai es va tenir massa en compte a la Comissió Depuradora.

Introducció

Entre el conjunt d'expedients de depuració dels mestres de Sóller i Fornalutx que es donaren arran de la Guerra Civil, un dels més interessants és el del mestre Ángel Francisco Alaiz Regales. El seu cas és prou notable ja que, entre altres coses, demostra la relativitat de les actuacions de la Comissió Depuradora i com, en temes de moralitat, s'usaven uns criteris pels homes i uns altres per a les dones.

S'ha de tenir en compte que, des de principis de segle i en temes d'educació, la vall de Sóller presentava unes peculiaritats pròpies que la diferenciaven de la resta de l'illa. A causa de l'emigració al nord d'Àfrica o a França, el percentatge d'analfabetisme era inferior, i en bona mesura l'escolarització s'havia fet seguint els models francesos.

Emperò també s'ha de considerar els especials esdeveniments que tengueren lloc en aquell indret arran de la proclamació de l'estat de guerra i la mort del tinent

Lizasoáin.¹ A més a més la creació de la base naval del port el 1937² serà capital ja que, com es veurà, el seu comandant es convertirà en una autoritat rellevant de la contrada.

Unes dades biogràfiques

Ángel Francisco Alaiz Regales (o Regález) va néixer a Saragossa el dia 2 d'agost de 1888.³ Amb data 30 de març de 1910 obtingué el títol de Mestre de Primera Ensenyança Elemental i començà la seva tasca com a mestre interí a la "Iglesuela del Cid" (Terol) on va fer feina des del 22 de març al 24 de novembre de 1910 amb un sou anual de 412,50 pessetes. Posteriorment també exercí com a interí a l'escola Acered de Saragossa des del 14 de febrer al 16 de setembre de 1911 amb un sou anual inferior de 312,50 pessetes.⁴

Mentres exercia es preparava per augmentar de nivell i va obtenir el títol de Mestre Superior, expedit amb la qualificació d'aprobat i registrat al foli 40 i núm. 735, el dia 8 de gener de 1914. Aquest augment de naturalesa acadèmica el permetia acudir a oposicions amb més avantatge i ocupar places més bones.

Per oposició lliure ocupà plaça a l'escola Azara d'Ozca, al Somontano, on va està quasi dos anys (des de març de 1914 a febrer de 1916). La seva baixa població (441 habitants el 1910) i les poques expectatives provocaren que dos anys després ocupàs una nova escola. Mitjançant un concurs de trasllats, arribà a l'escola de Huesa del Común (Terol) i prengué possessió de la seva plaça el dia 1 de març de 1916. Va estar 1 any i set mesos en aquesta escola molt menys poblada que l'anterior.

El curs 1917-1918, cansat d'estar fora de casa seva, va permutar la plaça amb el mestre Domingo Bordonada Nàgera, de l'escola de Tauste (Saragossa), on va exercir fins els darrers dies del curs 1920-1921, un total de quatre cursos escolars. Pel mes de setembre de 1921, se'n va a Barcelona i per concurs de trasllats obté plaça a l'escola de Mediona on roman fins el mes d'agost del 1923. De 1923 a 1934 fou mestre de Torrelles de Foix també a Barcelona.

Aquest primer període peninsular no va estar exempt de problemes. En el seu expedient, concretament a l'apartat assenyalat amb les paraules "otros antecedentes", Don Manuel María Fuentes Ortega, Oficial de la Secció de Primera Ensenyança de la província de Saragossa, escriu el següent:

1. El tinent Francisco Lizasoáin Muguero era un dels famosos "Jinetes de Alcalá" i també un dels que destituïren el governador civil Antonio Espina. El dia 20 de juliol de 1936, el tinent Lizasoáin i un escamot de soldats partí cap a Sóller per ocupar l'estació de Muleta. Els carrabiners, fidels a la República, es resistiren i el tinent fou mort. El declararen culpables en un consell de guerra sumaríssim i foren afusellats. Es considera que Lizasoáin a ser el primer mort dels sollevats a Mallorca.

2. MORELL GONZÁLEZ, JOSEP ANTONI (2009): "La parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller. Les obres". In *III Jornades de Sóller*, pàgs. 377 - 412.

3. Totes les dades provenen de AMEIB - SECCIÓ ADMINISTRATIVA - EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

4. La diferència de sous s'explica per la pròpia naturalesa de les escoles i els municipis.

“Cesó en la Escuela de Huesa del Común (Teruel) en 30 de Abril de 1917 en virtud de expediente gubernativo que se le siguió en Huesca, condenado a suspensión de empleo y sueldo, habiéndose integrado a la misma en 4 Julio 1917 en virtud de indulto concedido por R.O. 6 Junio 1917.

Pasó a Mediona (Barcelona) en virtud del Concurso Gral. de traslados de 1919-1920.

Y para que así conste, a los efectos del artículo 37, apartado C, del Real decreto de 5 de Mayo de 1913, expido la presente, de orden y con el V.º B.º del Sr. Jefe de esta Sección y el sello de la misma, en Zaragoza a veintiocho de Julio de mil novecientos veintiuno.”

En un altra anotació a un full de serveis especifica un poc més el tema de l'expedient encara que tampoc n'explicita la causa:

“Haciendo constar que tiene un año 3 meses y 4 días de servicios interinos; y además que en virtud de expediente gubernativo que se les instruyó en Huesca fue condenado a la suspensión de empleo y sueldo cesando en su Escuela el 30 Abril de 1917 y en virtud de indulto concedido por R.O. de 6 de Junio del mismo año se reincorporó en su destino el 4 de Julio siguiente.”

No es coneix per quina causa se li obrí expedient, emperò a la còpia del seu expedient militar hi consta un punt com a mínim significatiu:⁵

“El Teniente Coronel 1er Jefe de la Caja de Recluta de Zaragoza nº 75 Don José Nota Claver concedo permiso con arreglo a lo prevenido en el art 83 de la ley de reemplazos [...] al recluta condicional D. Francisco Aláiz Regales [...] para que pueda pasar a Zaragoza, Juzgado de 1ª Instancia de San Pablo, provincia de Zaragoza.”

Mestre del Port de Sóller

Sóller té el segon port natural més important de Mallorca. Emperò l'aïllament per terra de la vall respecte de la Capital havia provocat que tengués una importància subsidiària. De totes maneres amb l'inici de les exportacions a la segona meitat del segle XIX, havia cobrat gran importància.⁶ Va ser a partir de 1912, quan se normalitzaren els viatges per ferrocarril amb Palma, que el panorama canvià, especialment a l'any següent quan començà a funcionar el tramvia entre Sóller i el Port.

Aquestes modificacions provocaren el creixement del Port no sols per estiuencs i turistes, sinó per una població estable, que obligà a la creació d'una escola. Tot sembla que l'escola primitiva, regida per Antònia Quer, replegava nins de diversos indrets. Va ser, segons sembla, el 17 de novembre de 1900 que es creà oficialment l'escola del Port.⁷

5. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

6. RULLAN, J (1874): *Historia de Sóller/I* – Palma, pàgs. 65 – 99.

7. AMEIB – Libro de movimiento de personal desde 1º Julio 1900 a 31 Diciembre 1905, f. 44.

Endemés, el Port de Sóller ocupa un lloc important dins la Història de l'Educació de Mallorca. Allà va ser on es va fer la primera colònia escolar a càrrec de Miquel Porcel. S'iniciava de manera efectiva el denominat higienisme escolar.⁸

El primer mestre titular va ser Joan Covas Capó, que va ser nomenat el mateix 17 de novembre de 1900 i hi va estar fins el 3 d'abril de 1929.⁹ El substituï l'interí Gabriel Sureda Flaquer que hi va estar fins el 23 de maig de 1930 i posteriorment Jaume Tomás Castell.¹⁰ Finalment va ser Jacint Nicolau Pons que ocupà la plaça fins el 7 d'octubre de 1934 quan hi va passar Àngel Alàiz.

El dia 8 d'octubre de 1934 prengué possessió de l'escola de nins del Port de Sóller com podem deduir del document següent:¹¹

“Don Mariano Rovira Sellarés, Ldo. y Dr. graduado en Medicina y Cirugía, secretario del Consejo Local de 1ª Enseñanza de Sóller, certifica: Que en el día de la fecha ha tomado posesión del cargo de Maestro propietario de la Escuela Nacional unitaria de niños del Puerto de Sóller, Don Ángel Alaiz Regales, nombrado para dicho cargo en virtud de concurso de traslado. Si bien deberá computarse dicha posesión como efectuada día 15 Septiembre último, según orden de 10 del referido mes (Gaceta del 11) habiendo cumplido con todos los requisitos reglamentarios exigidos para este acto.

Y para que conste firmo el presente certificado a ocho de Octubre de 1934.”

El Port de Sóller abans de 1908.

8. COLOM CAÑELLAS, ANTONI J. (1984): *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*. Centre d'estudis "Gabriel Alomar" – Palma. COLOM, A.J (1978): "Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca (1910-1920)" in *II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans. Comunicacions*. Ciutat de Mallorca. Novembre de 1978, pàgs 36-42. OLIVER, JAUME (1992): *L'higienisme escolar a Mallorca: aportacions a la sistematització del seu estudi (1880-1936)*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports – Palma.

9. AMERIB – SECCIO ADMINISTRATIVA – Expedient personal de Joan Covas Capó.

10. AMEIB – Movimiento de Personal de maestros propietarios, f. 84.

11. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – Expedient personal de Àngel Francisco Alàiz Regales.

De les seves actuacions professionals o polítiques en els dos anys anteriors a l'esclafit de la Guerra Civil poc es sap, però pel seu procés de depuració es pot deduir que no es significà especialment en cap sentit encara que alguns informadors qualificaven la seva ensenyança com a *defectuosa*. De totes maneres, entre 1936 i 1937 les coses canviaren molt en el Port de Sóller especialment arran de la creació de la Base Naval.

Poc més d'un any després d'esclatar la guerra civil, concretament per ordre de la Comissió de Cultura i mitjançant una circular signada amb data de 31 d'agost de 1937, es tancà la seva escola per trobar-se en zona perillosa. Aquest fet obligà a Àngel Alaiz, que era el mestre núm. 2.408 de l'escalafó, a demanar un destí provisional on seguir desenvolupant la seva tasca com a docent. A més a més, havia estat declarat recentment apte per part de la Comissió Depuradora del Magisteri (3ª llista de mestres publicada al B.O. de la Província, núm. 10.894, corresponent al dia 29 de setembre de 1937.

Una setmana després de la seva petició, des de la Comissió Provincial encarregada dels Nomenaments Provisionals de Mestres a les Illes Balears, i signada pel cap de la Secció Administrativa de Primera Ensenyança, li remeten la diligència següent:

“De conformidad con lo dispuesto en la Instrucción 17 de las publicadas por la Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta Técnica del Estado fecha 31 de agosto último, insertas en el Boletín Oficial del Estado correspondiente al día 9 de septiembre, se hace constar por la presente que el Maestro D. Ángel F. Alaiz Regales, número 2.408 del Escalafón, que venía sirviendo en concepto de propietario en la Escuela nacional de Puerto de Sóller, pasa a desempeñar la de Sóller S. G. Con carácter provisional con el mismo sueldo de cinco mil pesetas que venía disfrutando, de cuyo destino deberá poseerarse dentro de ocho días a contar desde la comunicación de este nombramiento.

Palma de Mallorca 13 de octubre de 1937, Segundo Año Triunfal.”

El dia 18 d'octubre, cinc dies després de la notificació, el mestre Alaiz prengué possessió de una de les seccions de l'Escola Graduada de nins de Sóller amb caràcter provisional. Josefa Sampol Fiol, aleshores secretària del Consell Local de Primera Ensenyança en donà fe en un escrit, signat pel president de la Comissió José Guasch i situat a l'anvers de l'original de la diligència abans esmentada.

El procés de depuració

Paral·lelament al canvi d'escola, el mestre Alaiz, com la totalitat dels docents de Balears, va sofrir el procés de depuració.¹² Com s'ha dit a la introducció, fou un cas especial ja que en cap moment se l'acusa d'ideologia contrària al moviment, ni tampoc de no implicar-se en temes religiosos. Mn. Joan Sueca,¹³ capellà del Port de

12. AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 1-4.

13. MORELL GONZÁLEZ, JOSEP ANTONI (2009): “La parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller. Les obres”. In III Jornades de Sóller, pàgs. 377 – 412.

Sóller, afirmà: *Es hombre que no falta nunca a la misa de los Domingos y fiestas desde antes del glorioso movimiento.*

L'única raó incriminatòria fou el fet de anar a nedar amb una indumentària poc adient (pràcticament despullat deien) que escandalitzà principalment al capellà del Port. Per aquest motiu, i després de diversos avisos, fou multat i empresonat durant uns dies a la Base Militar.

Molt poc temps després, el Comandant de la Base envià un escrit a l'inspector en cap Lluís M^a. Mestras¹⁴ on l'informava que el mestre Alaiz sofria un procés sifilític terciari que li afectava el cervell i l'inhabilitava per poder fer classes. Per això es pot situar el contagi en el període que va estar destinat a la província de Barcelona. Per tant, se'l posava en llibertat i d'alguna forma es deixava el tema en mans de la Comissió Depuradora Provincial presidida per Bartomeu Bosch. Així mateix, l'informava que el batle de Sóller ja estava al corrent de la situació.

Especialment cruel a l'hora de definir la malaltia, és l'informe del capellà del Port de Sóller, just després d'explicar el fet de la multa i l'empresonament. En podem destacar alguns fragments: ¹⁵

"(...) Aquí debo decir en conciencia lo que pasó este verano en la playa con ese hombre, al que, por tomar baños en un lugar indebido y en traje algo ligero, se sancionó con pequeña multa. A la mañana siguiente estaba en el mismo sitio y de la misma manera, visto lo cual por el Comandante de la Base se le encarceló algunos días. Pero puede estar seguro Señor Presidente que este maestro es anormal, sufriendo una enfermedad cerebral bastante seria. Hable con él y se convencerá.

Consecuencia de todo esto era la enseñanza que daba, por demás defectuosa. Todo el curso pasado dio las clases un sobrino suyo que se encontró aquí al estallar el movimiento y el maestro asistía cuando podía (...)"

Tot i això, després del diagnòstic tan dur que fa, també es compadeix d'ell quan escriu:

"(...) Mi juicio sobre este maestro es: un buen hombre pero que sufre una enfermedad que le impide ejercer debidamente su ministerio. (...)"

I acaba el seu informe justificant l'actitud del mestre i insisteix amb el motiu del seu comportament, però també sol·licita el relleu immediat i el perfil de mestre desitjat amb aquestes paraules:

14. Aquest inspector, natural de Girona, havia estat un gran col·laborador de Joan Capó i Valls de Padrines. Però a l'inici de la Guerra Civil s'havien enenistat de tal manera que tots dos s'acusaren mútuament davant les autoritats militars i acabaren jutjats. Lluís Maria Mestres passà a ser l'únic inspector lliure i, per això, durant alguns mesos fou l'inspector en cap, però també ell va ser detingut i separat del càrrec a Mallorca. Vegeu: MESTRAS I MARTÍ, LLUÍS M. (1999): *Mestres d'aquell temps*. Girona.

15. AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER 1-4.

INSPECCIÓN PROVINCIAL
DE
PRIMERA ENSEÑANZA
DE BALEARES

N.º 690 El Excmo. Sr. Comandante de Marina de Baleares, con fecha 28 del actual, me dice lo siguiente:

"El Ayudante de Marina de Sóller en oficio n.º 391, fecha 26 del actual, me dice lo que sigue:

"Como continuación a mi oficio n.º 367, de fecha 23 del actual, tengo el honor de manifestar a V.S. que en vista de informe médico en el que se manifiesta que el Maestro Nacional, D. ANGEL ALAIZ, sufre un proceso sífilítico terciario acompañado de ausencias, en el día de ayer dispuse fuese puesto en libertad; habiendo expresado al Alcalde de Sóller que debe poner este hecho en conocimiento del Delegado de Enseñanza, por considerar es incompatible la enfermedad que padece, con el cargo que desempeña".

"Lo que tengo el honor de transcribir a V. para su conocimiento y efectos que estime oportunos".

Lo que traslado a V. a efectos de esa Comisión Depuradora y como complemento de mi comunicado n.º 665, del 29 del actual.

Dios salve a España y guarde a V. muchos años.

Palma, 31 de julio de 1937

Segundo Año Triunfal

El Inspector-Jefe

Luis M. Mestras

Sr. Presidente de la Comisión Depuradora del personal del Magisterio de BALEARES.

"(...) De lo que pasó en la playa, he hablado con él y nada saqué en limpio por las muchas incoherencias. Estoy seguro que cuando le encerraron ya no recordaba la sanción del día anterior. Ahora se le ve taciturno y siempre solo rondar por la orilla del mar que da pena

Aquí con la importancia que va tomando este puerto necesitamos un maestro joven y trabajador."

El darrer informe que va arribar a la Comissió Depuradora sobre el mestre Alaiz, fou el del batle de Sóller Jaume Casasnovas. En ell es pot veure, com fou bastant més suau que el del capellà. Tot i això, també feia referència a la malaltia que afectava a les seves facultats mentals.

Cal recordar que en el primer informe del seu expedient de depuració, el Comandant de la Base Militar del Port de Sóller posa en coneixement de l'inspector en cap que instaria al Batle de Sóller a "prendre mesures".¹⁶

El que podem afirmar sense por d'equivocar-nos, és que el fet d'anar a missa cada diumenge i de estar aprop de la ideologia del "*glorioso movimiento nacional*" el va salvar d'uns informes molt més durs que li haurien garantitzat un procés de depuració bastant més dur del que va tenir.

Una malaltia poc honorable

Tot el procés que envolta el cas del mestre del Port de Sóller Ángel Francisco Aláiz és ben demostratiu de la hipocresia amb què es mogueren les diverses autoritats i, especialment, la Comissió Depuradora. Es contemplava de manera diferent la moralitat dels homes i de les dones. A tal efecte s'ha de recordar com algun membre del primer tribunal depurador havia enaltit les mestres que havien estat formades a La Puresa i que eren com a monges seglars.¹⁷

Existeixen casos, i alguns d'ells a Sóller o Fornalutx on algunes mestres foren masacrades per les Comissions Depuradores a causa de les maledicències populars i fins i tot d'alguna dona que demostrava greus problemes mentals. És el cas de la mestra de Ses Marjades Soledad Martí Carrasco.¹⁸ L'esposa del seu company de feina començà a fer córrer per Sóller que s'entenia amb el mestre¹⁹ i fins i tot s'implicà en l'afer a una modista, mare d'una alumna de la mestra, afirmant que es trobaven a ca seva en les

16. AMEIB – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER 1-4.

17. En un informe que Alfredo Llopart envià a Romualdo de Toledo el 15 d'octubre de 1939 (AMEIB – GUERRA CIVIL – Fons Nazaret 52) es llegeix, entre altres coses: *En Mallorca se pueden observar perfectamente los males que ha hecho la Escuela Normal. Que diferencia entre aquellas maestras de honda vocación profesional y temple de educadoras, salidas del real Colegio de la Pureza, que durante mucho tiempo tuvieron a su cargo la Escuela Normal de Maestras, y las jóvenes, instruidas, tal vez, pero frívolas y deseducadas, salidas de nuestra actual Escuela Normal! Lo mismo podría decirse poco mas o menos, de los maestros. Los frutos de esa enseñanza estan ahí; en esos doscientos o mas expedientes de depuración, y en el numero de maestros sujetos a sumarisimos o que sufren condena en las cárceles.*

18. AMEIB – SECCIÓN ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL - FONDO LLEONARD MUNTANER 5-17.

19. AMEIB – SECCIÓN ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL – FONTS LLEONARD MUNTANER 4-46.

En contestación a su atenta comunicación de fecha 9 del corriente, tengo el honor de emitir informe acerca del Maestro Nacional del Puerto de esta ciudad D. Angel Alaiz Regales, conforme se desprende de los antecedentes que me han sido facilitados por los agentes dependientes de esta Alcaldía:

1ª - Su conducta profesional no ha dado nunca lugar a que llegaran quejas a esta Alcaldía, por lo cual se supone buena.

2ª - Igualmente se supone que dicho maestro siente nuestra Santa Religión, por asistir a funciones religiosas que se celebran.

3ª - La conducta social y particular del mismo es buena; durante este último verano padeció cierta enfermedad, a consecuencia de la cual parecía que quedaron algo pobres sus facultades mentales.

4ª - No se sabe que perteneciera a alguna Asociación secreta.

5ª - En cuanto a sus actuaciones políticas puede afirmarse que no ha actuado directamente, por lo cual se le considera apolítico.

6ª - Se ignora que orientara su enseñanza o su actuación profesional en el sentido disolvente que informan las agrupaciones del "Frente Popular" y asociaciones secretas.

Esto es cuanto esta Alcaldía puede informar a Vd. acerca de dicho Maestro Nacional, en cumplimiento de lo dispuesto en la atenta comunicación de referencia.

Dios guarde a Vd. muchos años.

Sóller 29 de Septiembre de 1937. H.T.

El Alcalde,

Jaime Casasnovas

¡Arriba y Viva España!

Sr. Presidente de la Comisión Depuradora del Personal del Magisterio de Baleares.

Palma

seves aventures amoroses. La modista hagué de presentar a la Comissió Depuradora del Magisteri Nacional diversos informes i avals de la seva moralitat.

En el cas de les dones bastaven insinuacions, anònims o comportar-se d'una forma massa "moderna" per a fer caure sobre elles tot el pes de les sancions i els estigmes socials. En canvi per als homes, segons quins "pecats" eren tolerats i compresos amb una certa condescendència. Aquest va ser el cas del mestre Aláiz.

Si bé la sífilis es pot contagiar de diverses maneres, la més habitual i estesa era per relacions sexuals.²⁰ Relacions que, segurament, es donaren amb una prostituta. Són diversos els informes que parlen de com al mestre ja l'afectava una sífilis terciària. A l'informe que l'inspector Mestras enviava al president de la Comissió Depuradora i a on es reproduïa l'escrit del comandant de la base, es comunicava que d'acord amb l'informe mèdic *sufre un proceso sifilítico terciario acompañado de ausencias*. A més a més informava que s'havia d'informar a les autoritats educatives ja que *es incompatible la enfermedad que padece, con el cargo que desempeña*.²¹

Més asèptic es mostrà el rector. El qualificava de *anormal sufriendo una enfermedad cerebral bastante seria*. De fet ell mateix es considerava inhabilitat ja que el curs anterior qui havia impartit les classes era un nebot seu a qui la guerra va sorprendre a Mallorca ja que va estar molt greu de la malaltia cerebral. L'inspirava llàstima però cap tipus de condemna per la possible causa de la malaltia.

La Guàrdia Civil ni tan sols cita la malaltia. I el batle nomena la malaltia com si fos un tema accidental de l'estiu anterior. En conjunt una sèrie d'informes. Malgrat tot, el tema era greu i des de la inspecció es començaren a emprendre les passes necessàries per jubilar-lo per malaltia, un tema vertaderament complex i més en aquells moments.²²

El tema és important ja que el contagi s'havia produït, gairebé amb tota seguretat, per les aventures galants del mestre; i no seria d'estranyar que amb prostitutes. El fet de què la malaltia es trobàs en un estadi terciari –on ja afectava el cervell i el comportament de la persona– volia dir que feia anys que s'havia produït el contagi, segurament a la seva estança a la província de Barcelona. Però, i aquí hi ha un aspecte important, que no s'havia tractat durant anys o s'havia tractat de manera molt deficient.

Un procés inconsistent

Malgrat tota la informació de les diverses Comissions Depuradores Ángel Francisco Aláiz Regales va ser declarat apte per la primera a la 3ª llista publicada en el B.O. de la província n° 10.894, corresponent al 29 de setembre de 1936. De

20. DORLAND (2005): *Diccionario enciclopédico Ilustrado de la Medicina*. 30ª Edición. Elsevier – Barcelona, p. 1763.

21. AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 1-4.

22. AULÍ GINARD, ANTONI/ RAMIS COLL, ANTÒNIA AINA/SERRA I BARCELÓ, JAUME (2002): "Les baixes mèdiques del magisteri balear (1940-1945). Conseqüències postraumàtiques de la Guerra Civil" in *Gimbernat* 38/II, pp. 145-176

fet en la llista de mestres desplaçats per Joan Capó, ell constava com a apte i que continuava com a mestre del Port de Sóller. Emperò la situació no era tan clara. El 4 d'octubre de 1937, i a causa d'haver-se clausurat la seva escola per trobar-se en zona perillosa, demanava nou destí amb caràcter provisional. De totes maneres, i de manera paral·lela s'iniciaren els tràmits per jubilar-lo per incapacitat. El 26 de novembre de 1937 l'inspector en cap Lluís Maria Mestras sol·licitava al cap de la secció administrativa:²³

"Hallándose el maestro del Puerto de Sóller, provisionalmente nombrado para Sóller, imposibilitado por completo para dedicarse a la enseñanza por padecer una enfermedad cerebral, ruego a V.S. se sirva incoarle un expediente de imposibilidad física."

El 26 de novembre de li comunicà l'obertura de l'expedient sol·licitant-li la documentació pertinent. Emperò els problemes documentals aviat esclataren. El 13 d'octubre de 1937 i amb caràcter provisional passà a ocupar una secció de la Graduada de Sóller. A partir d'aquests moments s'inicià un procés kafquià de tipus administratiu. Oficialment el seu destí seguia essent el Port de Sóller i allà rebé dos augment de sou. De totes maneres hi ha prou indicis de que les places que teòricament ocupava no ho eren en realitat.

Malgrat no consta documentalment de manera clara no sembla que arribàs a ocupar-se efectivament de la plaça a la Graduada de Sóller. Segons consta en el seu expedient personal va ser substituït des del 4 de novembre de 1939. De fet quan es reobrí l'escola del Port, ell no l'ocupà, sinó que hi va anar un substitut: Francesc Rosselló Riutort.²⁴ De fet, aquest mateix mestre va ser el seu substitut quan el 1944 va ser traslladat a la Graduada de Binissalem:²⁵

"Este Maestro se halla substituido por imposibilidad física. Al ser transformada la Escuela de Pto. De Sóller en E. De Orientación Marítima y Pesquera, fue destinado a ella el Maestro Sr. Cerdá Valenzuela, por O. De 19 julio 1944, posesionándose en 6 agosto 1944, siendo trasladado el Sr. Aláiz, por la Comisión Provincial de E. N. a una sección de la E. Graduada de Binisalem, con carácter provisional."

El que es detecta és que el mestre seguia oficialment ocupant una plaça que de fet era servida per un substitut. En una anotació marginal a llapis localitzada entre els papers de la seva jubilació apareix el seu domicili a Barcelona quan, teòricament era a Mallorca. No va ser fins el 24 de gener de 1939 que el propi mestre demanava que s'informàs sobre la seva possible jubilació.

23. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

24. AMEIB – EXPEDIENT PERSONAL DE FRANCESC ROSSELLÓ RIUTORT. Aquest mestre havia nascut a Palma el 1909 i obtingut el títol el 29 d'agost de 1932. Ejercí a Santa Margalida, l'Annexa, Inca i la Graduada de Sóller.

25. AMEIB – Nòmnes de 1937 fins a 1944.

El maig de 1939, la Secció Administrativa de Balears trametia a l'inspector en cap de la província per a què informàs sobre el procés de jubilació. El 3 de juny, l'inspector de zona Alfredo León, retornava informat l'expedient. El 9 de juny de 1939, el cap de la secció administrativa informava:²⁶

“Visto el adjunto expediente incoado por D. Ángel Alaiz Regález Maestro del Puerto de Sóller, en súplica de jubilación por imposibilidad física; el que suscribe tiene el honor de informar:

Que el mencionado Maestro justifica debidamente que está imposibilitado para dedicarse a la enseñanza, y que cuenta más de 20 años de servicios abonables para la jubilación.

Por ello y teniendo en cuenta que se acompañan cuantos documentos se requieren para esta clase de expedientes, el favorable informe de la Inspección y lo dispuesto en el Reglamento de las Clases pasivas del Estado de 21 de Noviembre de 1927, en el R.D. de Hacienda de 23 de Agosto de 1934 y en la Orden de 8 de Febrero de 1937.

El que suscribe entiende que puede accederse a la petición del interesado.

No obstante V.I. resolverá como siempre lo que estime más acertado.”

A partir d'aquests moments s'iniciaren de nou els problemes. El 12 de juny de 1939, la Delegació d'Hisenda reclamava un altre certificat mèdic. El 18 de setembre de 1939 el cap de secció de la Direcció General de Classes Passives demanava des de Madrid que es completàs la documentació. El problema, pel que sembla, era que no es tenien totes les dades de la seva estança tant d'Aragó com de Barcelona, cosa que s'agreujava pel tema de la Guerra que just havia acabat.

Poc a poc arribaren els documents, però entretant, el mestre seguia teòricament cobrant i rebia els augments pertinents. El tema arribà a tal punt que el 29 de novembre de 1943 El cap de la Secció del Ministeri d'Educació Nacional, secció de Comptabilitat i Pressupostos escrivia una carta prou amenaçadora:²⁷

“Las nóminas de diferencias de 1940 del Partido de Palma han sido tramitadas con la baja de las partidas correspondientes al Sr. Aláiz Regales, a quien se le acreditan devengos desde 1º de enero y en la Orden se consigna su ascenso con efectos de 1º de diciembre de 1940.

Las copias de las diligencias justificativas de esta partida se hallan en espera de la explicación de tan ostensible inexactitud en la ejecución de la Orden de ascenso, con detrimento de los intereses del tesoro y de la escrupulosidad requerida en los actos administrativos que califican la situación jurídica del personal.”

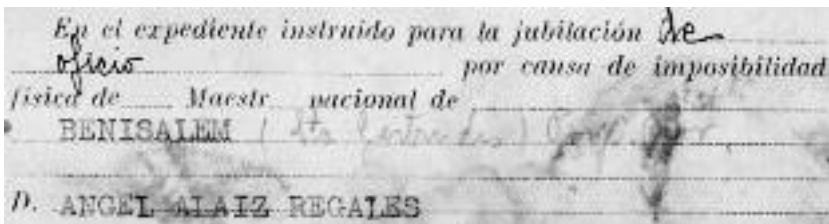
Tot i que, com s'ha dit, possiblement ja no era a Mallorca, al seu expedient consta com a mestre de l'Escola Graduada de Binissalem fins el mes d'agost de 1951. El dia 25 de l'esmentat mes, en virtut d'un acord de la Comissió Permanent del Consell

26. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

27. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

Provincial d'Educació Nacional de les Illes Balears, fou nomenat mestre propietari provisional de l'Escola unitària de Santa Gertrudis (Eivissa).

Finalment, el dia 18 de desembre de 1951, 14 anys, 4 mesos i 18 dies després de la primera notificació referent a la seva malaltia, el Ministeri d'Educació Nacional li concedeix la merescuda jubilació per impossibilitat física. Com a fet curiós, cal destacar que al document de jubilació, encara apareix com a mestre de l'Escola de Binissalem (Benisalem posa) quan de fet, ja havia estat nomenat i, en teoria havia ocupat plaça, a l'Escola de Santa Gertrudis (Eivissa). Conscients de l'error, a llapis posaren una nota que aclaria l'errada: "(Sta Gertrudis) Prop. Prov."²⁸

Detall de l'expedient de jubilació del mestre Alaiz Regales.

En definitiva ens trobam per una banda davant una evident diferència a l'hora de mesurar els comportaments dels mestres respecte al de les mestres. D'altra banda, és tristament curiós que per resoldre la jubilació d'un mestre amb una malaltia tan greu com la sífilis, l'administració necessitès més de 14 anys. Uns anys difícils pel mestre Alaiz, amb informes "d'un i de l'altre", però sense treure res en net.

Bibliografia

AULÍ GINARD, ANTONI / RAMIS COLL, ANTÒNIA AINA / SERRA I BARCELÓ, JAUME (2002): "Les baixes mèdiques del magisteri balear (1940-1945). Conseqüències postraumàtiques de la Guerra Civil" in *Gimbernat* 38/II, pp. 145-176.

AULÍ GINARD, ANTONI / CARBONELL MATAS, JOAN / RAMIS DE PLANDOLIT, ESPERANÇA / SERRA I BARCELÓ, JAUME (2009): "Mestres de Sóller 1934-1940. El procés de depuració del Magisteri (1936-1941)". In *IV Jornades de Sóller*.

CAWSON, R.A./ ODELL, E.W. (2009): *Medicina y Patología Oral*. Elsevier – Barcelona.

COLOM CAÑELLAS, A.J. (1993): *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. Universitat de les Illes Balears/Ajuntament de Felanitx. Biografies 3. Palma.

COLOM CAÑELLAS, ANTONI J. (1984): *D. Miquel Porcel Riera i els inicis de l'activisme escolar a Mallorca*". Centre d'estudis "Gabriel Alomar" – Palma.

28. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – EXPEDIENT PERSONAL DE ÀNGEL FRANCISCO ALÁIZ REGALES.

COLOM, A.J (1978): "Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca (1910-1920)" in *II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans. Comunicacions*. Ciutat de Mallorca. Novembre de 1978, pàgs 36-42.

CRESPO REDONDO, JESÚS/ SÁINZ CASADO, JOSÉ LUÍS/ CRESPO REDONDO, JOSE/ PÉREZ MANRIQUE, CARLOS (1987): *Purga de maestros en la Guerra Civil. La depuración del magisterio en la provincia de Burgos*. Editorial Ámbito – Valladolid.

DORLAND (2005): *Diccionario enciclopédico Ilustrado de la Medicina*. 30ª Edición. Elsevier – Barcelona.

DURAN PASTOR, MIGUEL (1982): *1936 en Mallorca* – Palma de Mallorca.

DURAN PASTOR, MIGUEL (1992): *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945*. Miquel Font, editor. Palma.

MESTRAS I MARTÍ, LLUÍS M. (1999): *Mestres d'aquell temps*. Girona.

MIRÓ, S. (1998): *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Leonard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 – Palma.

MORELL GONZÁLEZ, JOSEP ANTONI (2009): "La parròquia de Sant Ramon de Penyaforat del Port de Sóller. Les obres". In *III Jornades de Sóller*, pàgs. 377 – 412.

MORENTE VALERO, FRANCISCO (1997): *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1942)* Ed. Ámbito – Valladolid.

NEGREIRA PARETS, JUAN JOSÉ [Ed.] (2005): *Mallorca 1936. La sublevación militar y el desembarco de Bayo*. Leonard Muntaner, editor. Fuentes documentales de la Guerra Civil 1 – Palma.

NEGREIRA PARETS, JUAN JOSÉ [Ed] (2006): *Ordeno y mando. Los bandos y edictos durante la Guerra Civil en Baleares*. Leonard Muntaner, Editor. Fuentes Documentales de la Guerra Civil en Baleares, 2 – Palma de Mallorca.

OLIVER, JAUME (1992): *L'higienisme escolar a Mallorca: aportacions a la sistematització del seu estudi (1880-1936)*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports – Palma.

POZO FERNÁNDEZ, M. DEL C, (2001) *La depuración del Magisterio Nacional en la Ciudad de Málaga (1936 – 1942)*. Servicio de Publicaciones. Diputación Provincial de Málaga. Biblioteca Popular Malagueña 86 – Málaga.

ROSSELLÓ VAQUER, R (2002): *La Guerra Civil a les viles de Mallorca vista per l'estament eclesiàstic*. Felanitx.

RULLAN, J (1874 - 1876): *Historia de Sóller* - Palma

SANLLORENTE, FRANCISCO (2005): *La persecución económica de los derrotados. El Tribunal de Responsabilidades Políticas de Baleares (1939-1942)*. Miquel Font, editor – Palma.

EL MESTRE LLAMBIES. MIQUEL LLAMBIES I ORELL (1754-1822)

MESTRE DE GRAMÀTICA A FORNALUTX
PER ESPAI DE QUARANTA-SET ANYS

JOAN ANTONI ESTADES DE MONTCAIRE I BISBAL

Resum: Miquel Llambies i Orell (1754-1822) fou mestre de Gramàtica a Fornalutx per espai de quaranta-set anys.

Consultant un bon dia de pagés el llibre d'obits de l'església de Fornalutx, em vaig trobar amb aquesta partida corresponent al 26 de desembre de l'any 1822:

“Señor Miguel Llambias, natural de Llummayor , hijo de Gabriel y Margarita Orell. Maestro de gramatica por espacio de cuarenta y siete años. No consta disposición testamentaria alguna. Le resaron seis misas bajas. una cantada y una salve en cada altar. Todo gratis y por amor de Dios. Recibió los sacramentos de la confesión y la extremaunción. Le asistió en su última agonía Don Jorge Vicens presbitero”.

L'esmentada partida anava signada pel vicari en cap que aleshores era el Dr. Antoni Estade y Serra-Poquet, del llinatge dels Estades de Moncaira.

Reconec que el cognom i la professió despertaren la meva curiositat. Així que vaig consultar llibres més antics a l'any 1822. Quaranta-set i més anys encara enrera.

El llibre d'obits deia que era natural de Llummajor. A Mallorca hi ha municipi que oficialment es Lluçmajor, però sembla que antigament també se li deia Llummajor a Lluçmajor. Calia doncs mirar de trobar la partida de baptisme del Senyor Miquel Llambies mestre de gramàtica durant quaranta-set anys a Fornalutx.

Consta a l'Arxiu Diocesà Llibres de baptismes de la Parroquia de Sant Miquel Lluçmajor o Llummajor que tanto monta, monta tanto. 1/55 B 11 pàgina 49 vol.

Podem llegir i traduíem del castellà que Miquel Sebastià Francesc Llambies Orell fou batiat el 20 de gener de 1754 pel vicari Joan Salvà. Havia nascut dos dies abans i era fill illegítim del Sr. Gabriel y Sra. Margalida. L'havien apadrinat a la pila baptismal Bartomeu Fullana y Coloma Thomàs, naturals i veïns tots de Lluçmajor o Llummajor.

“Senyor”, “Senyora”, “Don” o “Donya” dels nostres dies es fa un ús vulgar i indiscriminat d’aquests tractaments damunt els papers escrits. Però en 1754 i en 1822 això no era així. Incriure el teu nom i cognom anteposant-li davant “Senyor” o “Senyora” volia dir que se te reconeixia una certa distinció social o l’ exercici d’una professió lliberal.

Els mestres d’ecola tenien dret a aquest tractament. No guanyaven gaire calers però tenien dret a que els tractassen de senyors i si els destinaven a ensenyar a poble extern ja vos podeu imaginar. Això darrer no ha canviat gaire.

Quan tenia uns cinc anys més o manco, Miquel Llambies rebrà el sagrament de la Confirmació de mans del que era aleshores Bisbe de Mallorca el Doctor Llorenç Despuig i Cotoner de distingides i nobles famílies. Fou un primer de maig del 1759 que això tingué lloc a la parroquia de Sant Miquel de Llummajor o Llummajor. Dos mesos i busques abans de la mort de Ferran VI dit el Prudent o el Just.

A la llista dels al.lots llucmajorers que es van confirmar aquell any; Miquel Llambies hi surt anotat en novena posició. Donat l’importància que aleshores jugava l’ensenyança religiosa podem desduir que segurament era dels que havien après les oracions i la doctrina cristiana amb més diligència i interès.

La seva instal·lació al nostre poble de Fornalutx, aleshores llogaret de Sóller la situàrem ja passada la segona meitat del segle XVIII. Reina a l’Estat espanyol, el germanastre de Ferran VI que abans havia sigut Rei de Nàpols i de les Dues Sicílies.

Fill del segon matrimoni del primer Borbó espanyol amb l’italiana Isabel Farnesio, el Rei Carles III d’Espanya (de la Casa Borbó-Anjou) serà recordat com monarca absolut, però il·lustrat i avançat per la saeva època.

El 1783 aquest rei promulga una Pragmática que recullia els punts o aspectes següents:

- Els gitanos són ciutadans espanyols.
- Ja no s’ha de dir més gitano, perquè tots els espanyols són iguals. Se substitueix la paraula “ gitano”per la “ castellà nou”.
- Els nins han d’anar a escola a partir dels quatre anys.
- Els gitanos són lliures de fixar la seva residència.
- Els gitanos poden fer feina del que vulguin.
- El gitanos tenen dret a un hospedatge i atenció als seus malalts.
- Els gremis que posin entrebancs a l’entrada o s’oposin a l’empadronament de gitanos seràn penalitzats.
- S’imposen penes als qui obstaculitzen la integració dels gitanos.

Ara perquè un gitano, “un castellano nuevo” pogués gaudir d’aquestes igualtats havia de complir unes condicions:

- Abandonar la seva forma de vestir
- No emprar la seva llengua (el caló) en públic
- Assentar-se i deixar la vida de nomada.

Si la primera i la tercera condició encara del temps actual pot semblar-nos més que discutible; la segona, aquells que tenim una parla diferenta de la castellana, no podem admetre-la de cap manera. Ara entenem que això feia part de la mantaliutat centralitzadora dels Reis Borbons: A França se xerra en francès i a Espanya en espanyol o castellà.

Un any abans, el 29 de novembre de 1782 Carles III havia signat la Reial Cèdula que decretava la llibertat de moviment i residència, la eliminació de qualsevol element arquitectònic distintiu del barri del *Segell*, i la prohibició d'insults, maltractaments i l'ús de paraules denigrantes. També, però de manera més cautelosa, el monarca es mostrava favorable a acordar als nomenats xuetes, suposats mallorquins d'origen hebreu obligats a convertir-se llurs avantpassats al catolicisme, la total llibertat professional i l'allistament a la Marina i l'Exèrcit, però manà que aquestes disposicions no es fessin efectives fins que passat un temps, es calmassin els ànims.

El mestre Llambies havia contret matrimoni al seu poble –vuit de febrer de mil set cents setanta quatre– amb una conveïna: Joana Socies Noguera. Tenen una nina Margalida Llambies Socies que fa el nom de l'àvia paterna Margalida Orell.

Filla de Llorenç i Joana Aina, l'esposa del Mestre Llambies morirà a Fornalutx, el 20 de setembre de 1776. A principis d'aquell any havia mort als deu anys na Margalideta Llambies Socies.

Quatre anys després Miquel Llambies es torna casar. El 13 de juny de 1778 pren per esposa a una jove d'aquest llogaret. Filla d'un Joan Mayol i d'una Catalina Castanyer. De nom ella Margalida.

Tendran uns cinc o sis infants; Gabriel, Margalida, Jaume, Catalina i Miquel Llambies Mayol entre altres nascuts abans del 1798.

Me consta –ara no record on ho vaig llegir– que aquest matrimoni habitava a una modesta caseta just enfront de Sa Casa d'Amunt i a l'ombra del mateix campanar de l'Església. Com ensenyant sols vos puc dir el que vaig trobar anotat a la partida de la seva defunció: Mestre de gràmatica.

Miquel Llambies Orell Lluçmajor 1754 Fornalutx 1822 és el besavi o repadri de Margalida Escales Ripoll (1854-1939) –coneguda com Sa Mestre de Ca'l Sen Lluç del nom del seu pare Lluç Escales Arbona– mestra de l'Escola Unitaria de les Nines de Fornalutx per espai de molts anys i persona convivent o relacionada amb el cap local del Partit Conservador Maurista Gabriel Ballester mort el 1924 i a aquí l'autoritat eclesiàstica parroquial havia negat els sagraments i la sepultura en terra sagrada per mor d'aquesta convivència.

Un nebot de "Sa Mestra de Cal Sen Lluç", Lluç Arbona Escales (†1884, un dels fills de l'amo en Bielet des Clot qui en 1947 compli cent anys quan això no era gaire habitual) que havia emigrat a França, crec que a Troyes i havia casat amb una francesa Marie Ericoche; era propietari d'una caseta al carrer del Metge Mayol dit també Carrer de Sa Casa d'Amunt i també de Can Borràs. Es molt possible que es tracti de la mateixa caseta on suposadament vivia el Mestre Llambies i la seva família.

El Mestre Llambies tenia un germà de dos anys més gran que nomia Jordi Plàcid i altre més jove Gabriel que era religiós de l'Ordre dels Minims. El pare d'ells Gabriel Llambies Vidal exercia de cirurgià. Un ofici generalment lligat amb el de barber i que aleshores encara no havia arribat a la Universitat però s'hi aniria apropant.

VIVÈNCIES DEL PINTOR FRANCISCO BERNAREGGI A SÓLLER, BINIARAIX I SA CALOBRA (II)

MIQUEL PONS

Resum : Les presents notes són una continuació de les ja publicades a les anteriors jornades. Els paisatges són els mateixos potser amb algun detall més i especialment una aproximació als humans, que moltes vegades li servien de models durant unes vetllades entre pagesos i mariners, homes i dones, inspiradors de dibuixos. Es pot parlar d'humanització del paisatge. Del bon gust regnant a la llar com la de Biniaraix. Amistats, relacions, intel·lectuals i altres pintors a Sóller. Rossinyol, Cristòfol Pizà i la seva filla, Guillem Colom i l'edició d'Aguilas, el teatre a Sóller,... Relació amb Miquel Serra, a l'entorn dels torrents. Exposicions, articles periodístics, lloances dels arbres, etc. L'interrogant de perquè deixà els temes de mar, Serra i muntanya per instal·lar-se al Pla de Santanyí. Qui sap perquè?

Fou com un miratge a la cloenda de les vivències del pintor Francisco Bernareggi, al triangle geogràfic de Sóller Biniaraix i Sa Calobra.

Pensar que amb un altre estoc de treball acabaria d'informar les referències de Vida i treball del pintor més d'una dècada entre la llum i les clarors mallorquines, (tot alba), sol alt fins a la posta, suficients, encara que difícils, per oblidar el París gris dels carrers, de la llum nocturna- artificial, viscuts amb la intensitat de gaudir de la *belle époque* demanaven els vint anys del pintor.

La voluntat d'assabentar-vos dels anys de la contrada i permanència als nuclis de poblacions de la Mallorca nord, la de les muntanyes, de les oliveres i tarongers, de les mars tranquil·les, de gorgs, de pins, de barques, de fogars, del campament blanc, de xiprers... (romania més o menys explícit, a les pàgines de l'ahir de 2009) Mai per mai fou el meu propòsit aprofundir a l'estudi de la pintura de Bernareggi, si mes no quelcom restava, potser a mitja veu, a les meves paraules. La paraula Vivències... ho comprenia tot: treball, anys de treball, en contraposició als anys de pintar poc, de desorientació, manifestat pel pare, pel que fa a París i primers anys de l'obligat retorn a Barcelona, a Mallorca amb un aparellament amorós, (per damunt les dificultats, (del tenir una barraca definició de la casa des Pujador, (un altre reflexa de la condició de dotar cada habitada d'una personalitat única i singular servint-se d'elements que connecten el seu mallorquinisme a flor de pell: com era el mobiliari les ceràmi-

ques, les robes de llengos, els ribells, ribelles, els plats les alfàbies de Terrissa, els miralls, el piano. De tot i molt més en dona puntual apuntació a les pleguetes- quantes en redactaria? No hi manquen ni les joies mallorquines, els botons de botonada, anells, els miralls, les cornucòpies,, els ornaments eclesiàstics.

Tot un complement de la seva sensibilitat, de bon gust, de l'admiració eixida d'una personalitat, d'alguna cosa que porta a tornar-li dir les *joyeux Bernareggi* com el coneixien a Paris.

Tot aquest cabdal juga a to amb el viure, els viures de la seva vida. Tot aniria creixent, fent caramull, visquent, estimant, creant bellesa, gaudir fins la guerra de les guerres 1936 que tanca el primer capítol d'existir a l'illa i al fer-se a la mar Atlàntica, rumb a la terra de naixença, el bressol, no sempre gronxat amb el amorosivol vou-verivou.

Cal ressaltar el que té d'humà Bernareggi, la convivència amb els pescadors, els camperols, els visitants fos a la barca, a la deleitosa barraca de Biniaraix o al refugi, cau d'un altre mariner a sa Calobra.

Després dels anys: a Estellencs, Deià, Llucalcari a Sóller, paraula major completíssima per Paco Bernareggi i fos com fos, de Sóller a Biniaraix, la idíl·lica Biniaraix, la tendra Biniaraix... i el pintor, fill de bona família amb la gran mansió del Corb Marí, balcó sobre la badia palmesana. Difícil vida amb la riquesa de viure amb companyonia. La barraca era propietat de can Carbasseta o Carabasseta i en pagava el lloguer puntual.

El bon amic i bon poeta, Guillem Colom que sabia molt de Bernareggi, en relata que a Biniaraix el pintor disposava d'un piano, de fabricació familiar i que agradava d'interpretar-hi.

Un apartat de la relació de Guillem Colom i Francisco Bernareggi, és la pulcritud que envolta la publicació del poemari *Juvenilia*, un plec de articularitats.

A la llar de Biniaraix rebé la visita, ja ho saben d'altre vegades, de Ruben Darío que olorà profundament el perfum de les roses que aromaven la vivenda del pintor. Bernareggi recordava les visites dels pintor Antoni Gelabert, Tito Cittadini, Roberto Montenegro, Miquel Sarmiento, Tòfo Pizà "Salero", pare de na Marianita, Sebastià Sunyer, Mariano Montesinos, etc.

La tela Biniaraix (1905) de la col·lecció B: Ferrà (Valldemossa). Un dels primers quadres pintats a Biniaraix, 1906, és una panoràmica amb el campanaret blanc al fons.

El tardò 1929 el dedicà: A mi amigo el Doctor Ferrando.

De 1908 son Mallorca florida, Port de Sóller, el tríptic Paz (s'ha escrit si l'esmentat tríptic s'integrava a la clecció del Dr Ferrando.)

De 1909 Natura, Almendros en flor.

Del 1906 La Aldea (esbós d'un quadre). De 1909 Nocturn, Almendros en flor (col·lecció AlcoverBarcelona. El 1911 es realitzen a l'estudi de Biniaraix a càrrec d'Antoni Garau (100 pts).

Li arrega el piano (55 pts).

El campaneret de Biniaraix li serví de model constant amb visions diferents a les anotacions de 1916 i 1917. Sovint encapsala anotacions i cartes amb el campaneret blanc.

Però no apareix sols a la pintura, dibuixos, anotacions, cartes... sinó també a un article El campanario blanco de Biniaraix segurament publicat en el "Sóller".

El blanc campaneret registra la contemplació paradigmàtica de les hores del dia i nit. El magestuós lledroner l'hi encanta, en deixa constància de la seva admiració a l'article Añoranzas, dedicat: "A mis compañeros de Palmira, Pedro Blanes i Antonio Gelabert" 1906.

La vida de Bernareggi, com he pogut enterar-me per les seves plaquetetes són un no tenir i tenir, poc o molt. Des de Biniaraix envia diners a París a compte de llibres, està subscrit al "Diccionario Enciclopédico Espasa", al "Sóller", revista de España, "La Esfera" "Vell i nou", "A,B,C"... compra els colors a Blan-chart, de París, altres de la marca Windsor que compra. Afegiu les compres als antiquaris, els desplaçaments amb barca o bèstia de càrrega. Paga fusters que li fan les caixes com mestre Tomeu de Felanitx, paga regals i anades amb cotxe i barca, o barca i cotxe de retorn de sa Calobra. Compra roba per vestir, i roba interior i de damunt, paga regals i més regals.

Biniaraix el satisfà plenament. Quant comença la tardor deixa sa Calobra per sojornar a Biniaraix.

Tot plegat és com un misteri. No se sap de la venda de les teles. Tampoc no les mostra. En certa manera, porta una vida eremítica, malgrat la convivència plena tan participada. Repetir que Sol de Abril de 1919 és com la signatura de l'adéu siau, segurament de Sóller i entorns i el mateix 1919 és l'any de benvinguda a Santanyí i ignorada per la plèiade d'artistes, que capllevaven copiant altres paisatges. L'illa de la calma" dominació d'un altre temps, avui no té validesa, de Santiago Rusiñol, que en un principi mira amb els ulls advers Francisco Bernareggi, d'arribat de París.

I que no se regligit els aires parisins.

Eren aquells temps inicis del segle XX.

El contratemps rusinyolià es convertí amb amistat, admiració, bromes, música... Per aquells dies, Paco Bernareggi estava enamoradíssim de Maria Rusiñol i Maria ho estava de Paco Bernareggi. Antoni Gelabert estava en el secret.

L'amor de Maria per Bernareggi dins la distància perdurà tota la vida fins a la vellura, que vingué a Palma per un homenatge al seu pare.

Arribà a Santany, per veurà l'amic que no li deixà veure dona Catalina Vidal. Maria Rusiñol ho deplorà.

El pintor és molt detallista i fins i tot minuciós a les tant útils i efímers "plaquetetes" de la llibreria Ripoll. La veritat és que disposat de bastants anotacions que es corresponen als anys 10, 11 i 12. Es precisament la 12 i 16 de novembre la claror que en porta convivència humanitària, una de les característiques de Paco Bernareggi.

El 6 de novembre de 1912 fa efectiu a madò Peraire la pensió corresponent al mes d'octubre i sis dies de novembre que amb la propina, sumen 159 pts. L'estiu ha

donat pas a la tardó i es l'hora del trasllat de sa Calobra a Biniaraix, per passar el temps de fred i nevades.

La familiaritat es manifesta quan a punta que en Puput, transportarà els quadres a Biniaraix, el 8 de novembre li pagà i son 10 ptes. En poques ocasions apunta les partides que corresponen a Catalina Vidal. Encarrega a Tòfol 5 caixes blindades i un vestidor amb destí a sa Calobra, 180 pts.

Arriba el bon temps, la primavera i els inicis de maig, figuren com a hostes de madò Peraire. Han deixat la llar de Biniaraix i hi ha una mobilització general: carros, caballeries per replegar les caixes de colors a sa Calobra. Paga 10 pts als homes que li ajuden a transportar les caixes dels quadres del Torrent de Pareis.

Els viatges de la parella i els temes per pintar estan prou definits. Els canvis d'estacions motiven els canvis de geografia. Dins el mes de setembre diu adéu a la temporada de sa Calobra i els aguarda al refugi de Biniaraix fins a la primavera nova, on els espera els amics fidels i també models: els Termes els Puputs dels Codonys, els d'es Racò, els de ca's Bufò la madona Margalida, madò Pupuda etc.

Si els viatges son per la mar des de sa Calobra al Por de Sóller, se'n cuida el patró Codony i el pintor els alegre amb una propineta, tal com al cap dels Carabiners. Si els camins són per muntanya de sa Calobra a Sóller es en Miquel Puput amb la seva mula. Un altra paraller per anar de sa Calobra a Sóller, es en Bernardí Cullera, que sovint escriu el nom de baptisme i dibuixant una cullera pel cognom, com dibuixa els elements que encarrega ja sien joies, teles, cadires, ceràmiques...

Era l'estiu de 1915 quan Francisco Bernareggi fou víctima d'un contratemps, motivat per una sol de justícia. Vull que sia el pintor que deixà constància de la desgracia que us informi:

"el martes 27 de julio a la una de la tarde pintando en mi tríptico de Sa Calobra tuve un conato de congestión cerebral que concluyó con la evacuación por la boca de cuanto mi estomago escondía. Estuve a las puertas de la muerte. El medico Badía vino a visitarme a la Calobra El traslado tuvo lugar en la madrugada del miércoles en el motor de Codony. Felizmente con sus cuidados tan pronto estuve mejor me hizo pasar a Sóller por mar y aquí acabé de restablecerme. En la Calobra los pocos vecinos se portaron admirablemente conmigo y por todos ellos guardo el más reconocido agradecimiento".

La meva sinceritat m'acosta a l'estimat pintor Juli Ramis que em feu avinent les paraules de Picasso, altre temps company de Bernareggi a Barcelona, Madrid i Paris, que li manifestà que Bernareggi era un dels millors paisatgistes del segle XX. Són paraules d'un geni.

La vida i el conviure, amb especial atenció a Sa Calobra, alternen els dies de familiaritat i de gaudi amb els dies de clar malestar. El mallorquí de la Pampa, serva a la memòria el Gualeguay argentí i el topònim perdurarà en el bot, amic de la mar i el vagar del pintor, que un dia a l'escenari marítim de Sa Calobra, de barraques de pescador, ormeigs de pesca i la presència de gent de mar, un frare coret vengut del monestir de Lluc, beneïa la petita embarcació, ornada amb branques, plantes i flors,

com per una processó del Carme. La cerimònia no desdeia d'una funció litúrgica, ornaments, voluminós misal... i la presència seriosa, per la circumstància de Francisco Bernareggi i l'assistència de gent de vora mar. Vaig esmentar el 2009, l'agonia i mort del servicial Gualeguay, a conseqüència de la mar airada i la gran corona de llorer salvatge damunt les fustes avalotades.

Si el pintor era puntual i exacte amb les anotacions diàries de les petites coses, també ho fou amb el que pertany al propi existir. Detallista. Pel que fa a la insolació majúscula a causa del pintar a ple sol d'estiu, com pintaria a la nit obscura, tanca-da amb risc de qualsevol accident, dóna fe del que fou la lluita enconada entre vida i mort.

El relat del seu accident continua escrivint al seu diari:

"El 30 de julio a Simon Penaire para ir a Sóller a buscar el medico y volver de nuevo a por las medicinas urgentes por su trabajo le asigné 15 pts. A Juan Rey por viajes de carruaje al Puerto para llevar al medico a la Calobra y más viajes para recogerme a mi al llegar al Puerto desde la Calobra y otro trayecto para ir a buscar al médico a Biniaraix y regresar a Sóller. Todo 18 pts."

Això diria pel que té un caràcter oficial. <m<és particular uns altres: honoraris al Dr. Badia, 37 pts. A l'apotecaria Torrens per les medicines, 17 pts. També l'avanç pel doctor, 10 pts.

Sa Calobra i el seu paisatge extraordinari, descomunal i gegantí i a estoones íntim i humà, fou advers per dos mestres de la pintura, Francisco Bernareggi i Joaquim Mir, víctimes de l'atreviment i de la poca por, davant els obstacles de la natura indòmita.

L'esdeveniment de Mir fou interpretat per distints angles, el conduí a la follia: Manuela Alcover assenyala certes rivalitats amoroses i en conseqüència la crema-dissa del quadro que llavors pintava. Joan Cabot Llompart atribueix a una caiguda per un penya-segat. Miquel Arbona relaciona el fet del pintor català Mir i el traginer Bernadí Cullera, que realitzava viatges de Sóller a sa Calobra amb carruatges. Sa Calobra era un indret utilitzat pels contrabandistes i Mir, possiblement era un destorb pels furtius.

Una altra versió referida per Bernareggi, al seu alumne Cosme Covas Vidal de Santanyí, diu que Mir havia deixat el quadro que pintava dins una cova, on pel mal temps s'hi amagaren uns pastors, encengueren una fogata i tallaren pa amb uns ganivets. Mir pensà que li havien cremat el llenç i el volien matar. Sembla natural que el pintor caigués dins una tremenda bogeria, amb la urgència de ser ingressat a una clínica psiquiàtrica.

Tant el senyor Joan Vidal, hotelier, com Francisco Bernareggi és preocuparen per la salut de Joaquim Mir, que amb senyal de millorança, els contesta amb una carta.

Per concloure el tríptic geogràfic de les Vivències II, manquen les referències bernareggianes de Sóller, de la Vall, que contempla les desavenències, de tantes històries de tanta cultura, de tanta atracció pels historiadors, pels poetes, dels glosadors,

dels pintors, dels ceramistes, per tot humà que s'ha sentit hoste de la familiaritat exemplar. Tants de noms es conserven a la memòria de la gratitud.

Per les circumstàncies de temps i d'espai sols puc embastar un guió esperançat amb una propera avinentesa.

L'eix central de les Vivències I i II, no es altre que l'amic i mestre Francisco Bernareggi, més amb la cordialitat iniciada quan el 1949, deixà la problemàtica Argentina per recalar a la Mallorca, que tal vegada involuntàriament deixà el 1936. I com en parlava de Biniaraix, de sa Calobra, de Sóller, de tot el que fou el seu Sóller, l'acollida, l'amor, el paisatge, les amistats, la bellesa, la culturització, el teatre, etc.

De la fraternitat amb Cristòfol Pizà, pintor sollerí, el popular *Salero*, de Maria-nita la seva fillola. El torrent i l'acumulació de veritats de projectes bells i d'ironies. Tomeu Ferrà de l'amistat i confiança. El d'Alanís de Lluna, l'Alanís de Miquel Ferrà, encomiasta de Bernareggi.

Amb quin delit i emoció m'explicava l'amic poeta Guillem Colom i Ferrà, al seu casal, cau del poètic i dels poetes, detall i mimositat de Paco Bernareggi a l'entorn de l'edició de *Juvenilia* amb la tria i combinació de colors, tipografia, espais,... de les exigències de Bernareggi, i també del cadafal de Monnàber per pintar un Biniaraix com de vista d'aucell. Els aniversaris del veterà *Sóller* que per la gràcies dels meus anys he col·laborat en els tres darrers aniversaris. Sóller incorporada com la musa de Pons i Gallarça, Joan Alcover, Guillem Colom i altres que confirmarien una antologia sollerica, un cant intemporal.

La meva providència de terra de secà, aixuta, certament llunyana de la vostra Sóller fèrtil, argumenta una confessió laica de la meua ignorància. Així mateix són en mi amics plens de vida i aquells soterrats a una tomba modernista, o simplement a una tomba, que té com a capçalera la muntanya, és a voltes la carena nevada dins la primavera allargassada.

Sovint posava de manifest que les Vivències no eren un estudi, ni un anàlisi de la pintura de Francisco Bernareggi. Ni tampoc és el meu intent, ni la meua dèria. Crec suficient la integració de la persona i l'obra.

Alguns, en la duració i permanència de la pintura han emès el judici de la minsa pintura de Paris, completada amb els dibuixos, el descobriment de l'obra envoltada de silenci, de llunyania fins a la claretat de l'exposició de la Veda (1920), Gabriel Alomar, Ernest Mª Dethorey, J. Montilla. Els judicis acalorats de Rusiñol, a Hermen Anglada Camarassa, de J. M. Junoy, de la premsa mallorquina, peninsular, internacional. L'aixecada de d'esperit de Francisco Bernareggi es deu a les paraules encomiàstiques de John S. Sargeant, el pintor que el 1907 retretà el jove Bernareggi, descambullat, tota impressió que amb antelació mostrà de la Veda.

Galania pagesa (jove de Biniraix).

Pagès mallorquí amb capa i capell (col·lecció Pere Serra).

Can Carabasser a Biniraix. Llar de l'estudi del pintor (arxiu de Miquel Pons).

Biniaraix 1905-1906 (col·lecció Fundació Barceló).

Port de Sóller 1908 (col·lecció Magraner).

Ametllers en flor 1909 (col·lecció Alcover).

Sol d'abril 1919 (col·lecció Puig).

Geografia, medi ambient i territoris

UN FÒSSIL JURÀSSIC AMB UN NOM POPULAR PECULIAR A LA VALL DE SÓLLER

GUILLEM MAS GORNALS¹, HERACLI ASTUDILLO POMBO²

Resum: La paleontologia cultural és una nova àrea de coneixement que pretén vincular els camps de la paleontologia, del llenguatge i de l'etnologia, i que té com a objecte d'investigació les relacions extracientífiques entre els humans i els fòssils. Entre d'altres, s'ocupa de les influències paleontològiques culturals de caire lingüístic onomàstic exercides pels fòssils en la parla popular; recopilant, analitzant i localitzant els noms populars atribuïts a determinats gèneres d'aquests objectes naturals que constitueixen part del patrimoni etnopaleontològic d'una comunitat social. En aquest treball s'estudia, des d'una perspectiva etnopaleontològica, la denominació popular de *perdigall* o *perdigalla*, aplicada pels habitants de la Vall de Sóller per referir-se al braquiòpode fòssil *Terabratula davidsoni* Haime 1855; fòssil del període Juràssic, descrit pel geòleg francès Jules Haime al segle XIX al jaciment de Muleta de ca s'Hereu i que apareix a varis indrets de la Vall. El present treball s'enquadra dins al marc d'un conveni de col·laboració entre el Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller i la Universitat de Lleida.

Introducció

La **paleontologia cultural** és una nova àrea de coneixement que pretén vincular els camps de la paleontologia, del llenguatge i de l'etnologia, i que té com a objecte d'investigació les relacions extracientífiques entre els humans i els fòssils.

Les repercussions culturals generals i universals dels fòssils, de mena no científica, són de tipus lingüísticoonomàstic (lèxic i toponímia), literari (llegendes, poesies, frases fetes, refranys, endevinalles, oracions i conjurs), credenciari (creences de sentit comú i arracionals) i costumari (usos segons propietats i virtuts).

L'**etnopaleontologia**, també denominada *folklore dels fòssils*, és una subàrea d'estudi, dintre de la paleontologia cultural, que fa referència a la recopilació, estu-

1. *Museu Balear de Ciències Naturals*, Apartat de Correus núm. 55, 07100 Sóller (Mallorca), Illes Balears, correu electrònic: masgornals@gmail.com

2. *Departament de Medi Ambient i Ciències del Sòl (DMACS)*, Universitat de Lleida, Avinguda de l'Estudi General, 4, 25001 Lleida, correu electrònic: hastudillo@macs.udl.cat

di i interpretació de les concepcions, funcions i costums populars i/o tradicionals que caracteritzen les relacions dels membres, o sectors, d'una comunitat humana o cultura concreta, amb els fòssils existents en el seu entorn natural i cultural, en el context ambiental d'un determinat període històric. Podem dir que l'etnopaleontologia és la paleontologia cultural, practicada a petita escala i que pren com a límits els de les unitats territorials, força o molt, homogènies culturalment.

Els fòssils han contribuït a enriquir el **patrimoni lingüístic**, en els seus vessants lèxics i onomàstics, estimulants la creació de noms propis i genèrics per a designar-los (lèxic) o noms dels llocs on són presents (toponímia).

Aquests **noms populars**, són denominacions usades per la gent comuna, en certes àrees locals, per a anomenar determinades espècies o grups de fòssils, existents en el seu entorn.

En aquest estudi és fa referència concretament a la denominació popular, aplicada pels habitants de la Vall de Sóller a un braquiòpode fòssil del període Juràssic que apareix a diversos indrets de la zona de Sóller.

El fòssil

Els **braquiòpodes** (*Brachiopoda*, del llatí *brachium*, braç + neollatí *-poda*, peu) són un petit fílum d'animals invertebrats marins bentònics sèssils (viuen enganxats al substrat marí), que externament s'assemblen molt als bivalves, amb els quals no estan estretament emparentats. Tot i haver-se'n descrit més de 12.000 espècies fòssils de braquiòpodes, només és possible citar unes 300 espècies actuals.

Són animals amb dues valves, una superior i l'altra inferior (a diferència de les valves dels bivalves que són bilaterals), unides per la regió posterior. Generalment són bentònics, i viuen fixos enganxats a substrats durs mitjançant un peduncle, o enterrats en substrats tous, en els quals excaven, ajudant-se de les seves valves, extenses galeries.

Es poden diferenciar dues classes de braquiòpodes, els articulats, amb les valves unides entre si per dents i fossetes, i els inarticulats, que estan mancats de dents i fossetes.

Amb el nom científic de *Terebratulida davidsoni* Haime, 1855 es coneix un braquiòpode articulat, corresponent a una espècie fòssil descrita per Haime el 1855 en el jaciment de Muleta de ca s'Hereu (Sóller – Mallorca) (Fig. 1).

Sistemàtica:

Fílum: Brachiopoda (Braquiòpodes)

Classe: Articulata

Subfílum: Rhynchonelliformea Williams *et al.* 1996

Classe: Rhynchonellata Williams *et al.* 1996

Ordre: Terebratulida Waagen 1883

Subordre: Terebratulidina Waagen 1883

Superfamília: Terebratuloidea (= Terebratulacea) (Gray 1840)

Família: Terebratulidae Gray 1840

Subfamília: Terebratulinae Gray 1840

Gènere: *Terebratula* Müller 1776

***Terebratula davidsoni* Haime 1855**

L'espècie *T. davidsoni*, descrita per Haime en 1855, necessita actualment d'una revisió taxonòmica, que possiblement impliqui la seva inclusió dins del gènere *Lobothyris* Buckman, 1914, amb la denominació *Lobothyris davidsoni* (Haime, 1855) o entrant en sinonímia amb *Lobothyris punctata* (Sowerby, 1812) o *Lobothyris subpunctata* (Davidson, 1852).

Figura 1. Exemplers del fòssil *Terebratula davidsoni* recollits a Sóller (escala en mm).

Descriptor: Jules Haime (1824-1856). Naturalista francès el qual, l'any 1853, explorà part de l'illa de Mallorca juntament amb l'enginyer i geòleg Paul Bouvy i el zoòleg Duthiers. El 1855 publicà *Notice sur la géologie de l'île de Majorque* on cita

59 tàxons fòssils de diferents localitats de Mallorca, cinc d'ells nous per a la ciència, entre els que es troba *T. davidsoni* de Muleta de ca S'Hereu (Sóller). Es pot dir que aquestes van ser les primeres descripcions de fòssils de Mallorca (Constantino, 2008).

Localitat tipus: Muleta de ca s'Hereu (Sóller – Mallorca), jaciment descobert l'any 1850 pel doctor Paul Marès i descrit per Haime (1855). Possiblement aquest terrenys ja eren coneguts pel militar italià Alberto de la Marmora (Colom, 1942).

Edat: Juràssic, Liàsic mitjà, Pliensbaquià inferior (fa 185-189 milions d'anys).

Litologia: Els fòssils es troben inclosos en unes calcàries margoses de color gris-groguenc o blavós, amb òxids de ferro. En els afloraments de major qualitat, a aquestes calcàries margoses les segueixen uns depòsits de gresos rogencs amb grans de quars i pisolites obscures molt rodades.

Fauna associada: Els principals fòssils que acompanyen *T. davidsoni* són altres braquiòpodes (*Rynchonella dumbletonensis* (Davidson), bivalves (*Pholadomya reticulata* Agassiz, *Gryphaea geyeri* Trauth, *Pecten* sp., *Pinna* sp.), ammonits (*Uptonia jamesoni* Sowerby), gasteròpodes (*Purpurina* sp.) i algun corall.

Ambient sedimentari: Fàcies marines litorals, afectades per una posterior fase erosiva amb aportació detrítica.

Les localitats de Mallorca on apareixen afloraments amb presència de *T. davidsoni* són les descrites a la taula 1. El jaciment de sa Coma de Bini (Escorca) és inèdit (Joan Arbona, comunicació personal).

Localitat	Municipi	Referències	Observacions
Muleta de Ca s'Hereu	Sóller	Haime (1855), Bouvy (1867), Hermite (1879), Fallot (1922), Colom (1942, 1991)	Jaciment tipus Bouvy (1867) cita com <i>Terebratula subbuculenta</i>
Muleta Gran	Sóller	Colom (1942)	
S'Illeta	Sóller	Colom (1942), Bauzá (1978)	
Olivar de ses Basses (sa Figuera)	Sóller	Colom (1951)	
Coll cals Reis – la Calobra (cra.)	Escorca	Colom (1951)	
Sa Casa Nova (cra. Lluc – Gorg Blau)	Escorca	Colom (1944)	
Font des Cosconar (Puig Roig)	Escorca	Colom (1951)	
Casa des Moro (Coma de Bini)	Escorca	Joan Arbona (com. personal)	Jaciment inèdit
Can Seguí	Pollença	Colom (1975)	No és segura la presència de la forma <i>T. davidsoni</i> Haime

(cont.) Localitat	Municipi	Referències	Observacions
Cap Pinar	Alcúdia	Colom (1946, 1975)	
Alcanada	Alcúdia	Colom (1975)	No és segura la presència de la forma <i>T. davidsoni</i> Haime
Es Rafal	Maria de la Salut	Hermite (1879), Nolan (1895), Fallot (1922), Colom (1975)	Hermite (1879) cita <i>T. punctata</i> Sow. i <i>T. cornuta</i> Sow.
Sineu	Sineu	Vidal (1905), Colom (1975)	

Taula 1. Localitats de Mallorca on apareixen afloraments amb presència de *T. davidsoni*.

Bauzà (1978) cita *T. davidsoni* al Liàsic mitjà de Lluç, Muleta i s'Illeta (Sóller). L'espècie *T. davidsoni* també ha estat citada a Tarragona, al sud de França i a Portugal, quasi sempre acompanyada de l'ammonit *U. jamesoni* (Colom, 1942).

El nom popular

El geòleg francès Henri Hermite, en la seva tesi doctoral sobre el tema de la geologia de les Illes Balears publicada a París l'any 1879, cita expressament, referint-se al fòssil *T. davidsoni*, que "*Les habitants de Soller ont remarqué ces fossiles et ils emploient le mot de Perdigaïas pour les désigner*".

Bauzà (1978) també fa referència a uns mol·luscs del Liàsic mitjà mencionats pel geòleg francès Henri Hermite i que els habitants de Sóller anomenaven *perdigais*. Desconeixem si aquesta variant, de gènere masculí, es deu simplement a una transcripció distorsionada per part de Bauzà o si és que ell també l'havia escoltada directament d'alguns habitants de la Vall.

També s'ha pogut recollir la variant *perdigòia* (Joan Arbona, comunicació personal).

Denominació	Font
perdigàia	Hermite, 1879
perdigai	Bauzà, 1978
perdigòia	Joan Arbona (comunicació personal)

Taula 2. Variants de la denominació popular de *T. davidsoni* recollides a la Vall de Sóller.

Al DCVB (Alcover i Moll, 2002) podem trobar les següents entrades relacionades amb les variants de la denominació popular trobades a la Vall de Sóller (Taula 2):

perdigall *m.*

Perdiganya (dialecte pireneic-oriental, Empordà).

Fonètica: pərdiγál (Rosselló, Conflent, Capcir, Vallespir, Cerdanya, Empordà).

Etimologia: del radical llatí *perd* c- 'perdiu' i el sufix *-all*.

perdigalla *f.*

Perdiganya (Mallorca).

Fonètica: pərdiγájə (Mallorca).

perdigana *f.*

Perdiu novella (Lleida, Massalcoreig, Montblanc, Camp de Tarragona, Gadesa, Calasseit, Tortosa, Maestrat, Morella, València); castellà *perdigón*.

Fonètica: pərdiγáne (Lleida, Gadesa); pərdiγána (Camp de Tarragona); pərdiγána (Tortosa, Maestrat, València).

Etimologia: del radical llatí *perd* c-, 'perdiu', amb el sufix *-ana*.

perdiganya *f.*

Perdiu novella (Vic, Solsona, Igualada, Sopenya, Pobla de Segur, Lleida, València); castellà *perdigón*, *perdigana*.

Variante de formació: *perdigaina*.

Fonètica: pərdiγána (Igualada); pərdiγána (Sopenya, Pobla de Segur, València); pərdiγáne (Lleida); pərdiγájn (Solsona, Vic).

Sinònims: *perdigall*, *perdigalla*, *perdigana*, *perdigó*.

Etimologia: del radical llatí *perd* c-, 'perdiu', i el sufix *-anya*. La variante *perdigaina* mostra la mateixa duplicitat o vacil·lació que altres mots com *foganya* i *fogaina*.

Així doncs, el DCVB (Alcover i Moll, 2002) considera els mots *perdigalla*, *perdigall* i *perdigana* com a sinònims de *perdiganya* (*f.* Perdiu novella).

Per altra part, el Diccionari de la llengua catalana (Institut d'Estudis Catalans, 1995) també recull els mots *perdigaiia* i *perdigana*, considerant-los ambdós com a sinònims de *perdiganya* (*f.* Perdiu jove).

La variante *perdigoiia* s'ha format amb el sufix diminutiu *-oi*, *-oia* (com de *camí*, *caminoi*) (J. Veny, comunicació personal).

Discussió

La motivació onomàstica vendria determinada per la semblança del fòssil amb la forma d'una perdiu, *Alectoris rufa* (Linnaeus, 1758), jove (Fig. 2). Vista la terebràtula de perfil lateral i col·locada amb la valva dorsal a sota, estant l'umbó complet, s'assemblaria a una perdiu petita amb el seu cos rodanxó. La protuberància ganxada de la zona umbonal de la valva dorsal representaria un capet amb bec, les dues valves, l'una la panxa (valva ventral) i l'altra l'esquena (valva dorsal o peduncular) i la juntura de les dues valves, semblaria la vora de l'ala, replegada al costat del cos.

Figura 2. Motivació onomàstica determinada per la semblança del fòssil amb una perdiu jove.

En el cas de la Vall de Sóller, així com en la major part dels casos recollits fins ara dins del territori peninsular espanyol (vegeu Apèndix), la nomenclatura popular paleontològica mostra indicis clars de ser-ne el resultat de l'acció comparativa, del tipus analogicoformal "naturalista", exercida per mentalitats molt senzilles, amb el resultat que els exemplars fòssils allò que més s'assemblen és a espècies comunes de la fauna, domèstica o silvestre, més propera i familiar. En altres casos, la motivació onomàstica, sembla ser el producte de la integració dels fòssils en l'activitat lúdica dels infants, i els fòssils adquireixen el nom de determinats objectes que per raons de pobresa, d'economia o d'autarquia, substitueixen les terebràtules, que igual que altres menes de fòssils eren emprats com a joguines naturals i primitives, força accessibles en les contrades fossilíferes, fins a meitat del passat segle XX (Alcublas, Bueña, Judes i Torremocha del Pinar).

Si observem les denominacions populars recollides dins del territori espanyol (vegeu Apèndix), aquestes acostumen a ser de tipus molt genèric, car no diferencien, suficientment, les diverses menes de terebràtules, en funció de trets més o manco característics que els científics utilitzen per a diferenciar entre diverses famílies o gèneres, tret dels casos de la Vall de Sóller i de Baranda de Montija. Fins i tot, en alguns casos, no s'estableix cap diferenciació entre terebràtules i rinconel·les (Alcocer, Bueña, Judes, Torremocha del Pinar i Villanueva de Alcorón). El cas de Sóller constitueix l'únic cas de denominació popular referida a terebràtules fòssils en tot l'àmbit dels països de parla catalana.

Predominen clarament els noms populars que relacionen les terebràtules amb les aus, car del total de 20 localitats en les quals les terebràtules han rebut alguna denominació popular, fins ara enregistrades en 15 localitats (75%), que fan una associació amb alguna mena d'au comuna, com són els coloms ($9/20 = 45\%$), les gallines ($5/20 = 25\%$) o les perdius ($1/20 = 5\%$). La justificació del predomini d'aquests noms ornítics, estaria en la major facilitat per associar l'observació casual, en visió lateral, d'aquesta mena de braquiòpodes fòssils, amb el perfil lateral d'una au en repòs, una visió molt freqüent per als habitants de l'entorn rural.

El cas de la Vall de Sóller, en coincidir amb la visió majoritària, s'integraria dins d'aquesta tendència generalitzada, a prendre un punt de vista concret i majoritari, que permet percebre, en la forma d'aquesta mena de fòssils, una forma d'au molt familiar, en l'entorn rural, la fisonomia d'una petita perdiu.

Conclusions

La espècie *Terebratula davidsoni*, descrita per Haime en 1855 al jaciment de Muleta de ca s'Hereu (Sóller), necessita actualment d'una revisió taxonòmica, que possiblement impliqui la seva inclusió dins del gènere *Lobothyris* Buckman, 1914.

Es cita un nou aflorament inèdit del Liàsic mitjà, amb presència del fòssil *T. davidsoni*, situat al paratge de sa Coma de Bini, al municipi d'Escorca (illa de Mallorca).

La motivació onomàstica dels noms populars *perdigai* / *perdigai* / *perdigai*, emprats a la Vall de Sóller per denominar l'espècie fòssil *T. davidsoni* es deu a la semblança que presenta el fòssil amb la forma d'una perdiu jove.

El nom popular de *perdigai*, i les seves variants *perdigai* i *perdigai*, són propis del registre parlat dels habitants de la Vall de Sóller, essent, ara per ara, l'única denominació popular referida a terebràtules fòssils en tot l'àmbit dels països de parla catalana.

En el cas de la Vall de Sóller, així com en la major part dels casos espanyols recollits fins ara, la nomenclatura popular paleontològica referida a terebràtules és el resultat de l'acció comparativa simple del tipus analogicoformal "naturalista".

La majoria de les denominacions populars de terebràtules, fins ara recollides dins del territori espanyol, acostumen a ser de tipus molt genèric i corresponen a localitats situades al Sistema Ibèric, del qual el Promontori Balear i l'illa de Mallorca en constitueix la prolongació oriental.

Agraïments

El present treball s'enquadra dins el marc d'un conveni de col·laboració entre el Museu Balear de Ciències Naturals (Sóller) i la Universitat de Lleida.

A Joan Arbona Mas, *Deu*, de Sóller, per la informació proporcionada sobre jaciments inèdits i registre de la denominació popular.

Al Drs. Joan Veny i Clar, de Campos, i Cosme Aguiló Adrover, de Santanyí, per les seves indicacions sobre el contingut dels aspectes lingüístics del present treball.

Bibliografia

- ALCOVER, A.M.; MOLL, F.B. (2002): Diccionari català – valencià – balear (DCVB). Institut d'Estudis Catalans – Editorial Moll. <http://dcvb.iecat.net/default.asp>
- BAUZÀ, J. 1978. Paleontología de Mallorca. Ciento ochenta millones de años de la flora y fauna de Mallorca. A: MASCARÓ, J. (coord.). *Historia de Mallorca*. Vol. 7: 331-430. Vicente Colom Rosselló Editor. Palma de Mallorca.
- COLOM, G. 1942. Sobre nuevos hallazgos de yacimientos fosilíferos del Lías medio en la Sierra Norte de Mallorca. *Bol. Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, 40: 221-262.
- COLOM, G. 1944. Un nuevo yacimiento fosilífero del Lias medio en la Sierra Norte de Mallorca. *Bol. Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, 42 (5-6): 421-424.
- COLOM, G. 1946. La geología del Cabo Pinar, Alcudia (Mallorca). *Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, tomo extra.: 361-389.
- COLOM, G. 1951. Notas estratigráficas y tectónica sobre la Sierra Norte de Mallorca. *Bol. Real Soc. Esp. Hist. Nat.* (sección geológica), 49 (1-3): 45-72.
- COLOM, G. 1973. Història geològica de Mallorca. A: MASCARÓ, J. (coord.). *Historia de Mallorca*. Vol. 1: 1-96. Vicente Colom Rosselló Editor. Palma de Mallorca.
- COLOM, G. 1975. *Geologia de Mallorca*. Diput. Prov. Bal. Inst. Estudios Baleáricos. Patronato "J. M^o Quadrado". CSIC. vol. 1. 297 pp. Palma de Mallorca.
- COLOM, G. 1991. *Las ciencias naturales en las Islas Baleares. Historia de sus progresos. Direcció General de Cultura*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. 369 pp. Palma de Mallorca.
- CONSTANTINO, C. 2009. 150 anys d'estudis naturalistes a la vall de Sóller. III Jornades d'Estudis Locals de Sóller, 7 i 8 de novembre de 2008, pp. 15-31.
- FALLOT, P. 1922. *Étude géologique de la Sierra de Majorque*. Thèse. Libr. Polyt. Béranger. 480 pp. Paris – Liège.
- GÓMEZ-ALBA, J.A.S. 1988. *Guía de campo de los fósiles de España i Europa*. Ed. Omega. Barcelona. 972 pp.
- HAIME, J. 1855. Notice sur la géologie de l'Île de Majorque. *Bull. Soc. Géol. France*, Sér. 2., T. XII, pp. 734-752.
- HERMITE, H. 1879a. *Études géologiques sur les Îles Baléares: première partie Majorque et Minorque*. Thèse. Ed. F. Pichon. 362 pp. Paris.
- HERMITE H. 1879b. Description de quelques fossiles nouveaux des Îles Baléares. *C.R. Somm. Soc. Géol. France*, Pt. XI, p. 40.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. 1995. *Diccionari de la llengua catalana*. Edicions 3 i 4. Edicions 62 – Ed. Moll – Enciclopèdia Catalana – Publicacions de l'Abadia del Montserrat. Barcelona – Palma de Mallorca – València. 1908 p.
- LA MARMORA, A. 1834. Observations géologiques sur les deux îles Baléares (Majorque et Minorque). *Mem. della R. Accademia delle Scienze di Torino*, 38, p. 51. Traducció al castellà: Observaciones geológicas sobre las islas Baleares Mallorca y Menorca escrito en francés por el Caballero D. Alberto de la Marmora y traducidas por D. Antonio Furió. Imprenta Gelabert, Palma, 1946.
- NOLAN, H. 1895. Sur le Jurassique et le Crétacé des îles Baléares. *C. R. Acad. Scien.*, 117: 821-823.

APÈNDIX

Nomenclatura popular aplicada a diverses espècies, gèneres o famílies de braquiòpodes fòssils de l'Orde Terebratulida, en l'Espanya peninsular.

Nom popular	Motivació onomàstica	Taxó (nom científic)	Localització geogràfica	Edat relativa	Fons informatives
"yolet"	Semblança a la figura d'un frare, amb caputxí i cappa	Terebràtules de tota mena (indeterminat)	Alcubias (València, C.A. Valenciana)	Juràssic	Rafel Casafia. Fòssils en Alcubias http://www.monimiers.org/lecturas.htm
"gallinero"	Semblança a la figura d'un cap de gallina	Terebràtula "atpica" (Terebratostrea sp.)	Baranda de Montija (Burgos, C.A. Castella i Lleó)	Cretaci superior, Cenomanià	Fernández Arriaga. Ifail. Comunicació personal, 17 de desembre del 2008
"gallina"	Semblança a la figura d'una gallina jove o "polle"	Terebràtules ríncornetes de tota mena, indistintament	Alcozar (Guadalajara, C.A. Castella-La Mancia)	Juràssic	Obra col·lectiva. Diccionario Serrano de Alcozar (Guadalajara) http://amigosalcozar.googlepages.com/DICCIONARIOSERRANO-1.pdf
"gallinica"	Semblança a la figura d'una gallina jove o "polle"	Terebràtules ríncornetes de tota mena, indistintament	Villanueva de Alcorón (Guadalajara, C.A. Castella-La Mancia)	Juràssic	Obra col·lectiva. Comunicació personal, 7 de Mayo de 2009
"gallinica"	Idem	Terebràtules ríncornetes de tota mena	Carrascosa de la Sierra (3) (Còrca, C.A. Castella-La Mancia)	Juràssic	Obra col·lectiva. Diccionario Serrano de Carrascosa de la Sierra (Cuencas) http://carrascosa-sierra.lespasa.es/Diccionalary/DICCIONARIOSERRANO-1.pdf
"paloma"	Semblança a la figura d'un colom en repòs	Terebràtules de tota mena (indeterminat)	Diverses vil·les de la Sierra de Albarracín (Terol, C.A. d'Aragó)	Juràssic	Arónim, 2006. El patrimonio geológico-paleontológico (Parques Culturales / Sierra de Albarracín). Turismo de Aragón. Gobierno de Aragón www.turismodearagon.com/web/conocer_aragon/index.asp?idn_cda=247&idMado=131
"paloma"	Idem	Terebràtules de tota mena, aquí la més freqüent de Loberiyyis subpuncata (Davidson, 1852)	Noviercas (Sòria, Castella i Lleó)	Llibre (Juràssic inferior)	Palacios, Pedro. 1890. Descripción Física, Geológica y Agrícola de la Provincia de Soria. Memorias de la Comisión del Mapa Geológico de España. Madrid. Imprenta de M. Tello.

APÈNDIX (cont.)

Nomenclatura popular aplicada a diverses espècies, gèneres o famílies de braquiòpodes fòssils de l'Orde Terebratulida, en l'Espanya peninsular.

"paloma"	idem	Terebràcules de tota mena	Torrecastrada de Molina (Guadalajara, C.A. Castilla-La Mancha)	Juràssic	Torreco, Oscar. Diccionario Babilón de Torrecastrada de Molina (Guadalajara) http://mediador.cimne.upr.es/Torrecastrada/DiccionarioBabilon.htm
"palomita"	idem	Terebràcules de tota mena, aquí la més freqüent	Naviercas (Soria, C.A. Castilla i Lleó)	Ubic	Palacios, Pedro. 1890. Descripción Física, Geológica y Agrícola de la Provincia de Soria . Memorias de la Comisión del Mapa Geológico de España, Madrid. Imprenta de M. Tello.
"palomita"	idem	Cobothyris subpunctata (Davidson, 1852)	Claras, agregat de Maranchón (Guadalajara, C.A. Castilla La Mancha)	Juràssic	Arónim, 1973. Bibliografía científica comentada de D. Clemente Saenz García . Revista de Obras Públicas, tomo I
"palomita"	idem	Terebràcules de tota mena, indistintament	Obon, Josa, Albarracín, Guadalupe, Jabalambre, Torrecilla, Arfño i Abejuela (Terol, C.A. Aragó)	Juràssic	Wikipedia. Claras http://es.wikipedia.org/wiki/Claras
"palomita"	idem	Terebràcules de tota mena	Cuenas de Amaya (Burgos, C.A. Castilla i Lleó)	Juràssic	Vilanova y Pera, Juan. 1856. Palaeontología de Teruel . Provincia de Teruel. Crónica General de España. Editores Ronchi y Compañía. Madrid
"palomita"	idem	Terebràcules de tota mena	Pelegrina (Guadalajara, C.A. Castilla-La Mancha)	Juràssic-Cretac	Rozo, Antonio. Cuenas de Amaya y sus alrededores http://www.pueblas-espana.org/vasilla-y-las-burgos/cuenas-de-amaya/PAISAJE/
"pichón"	Simbiana a la figura d'un colom jove, en repòs	Terebràcules de tota mena, aquí les més freqüents	Castells-La Manca	Juràssic	partido de Sigüenza (Guadalajara)". Anales de la Sociedad Española de Historia Natural . Serie II, Volumen XXX, tomo primero, 1 d'octubre 1892, Madrid
"pichón"	idem	Cobothyris punctata (Sowerby, 1812) i Cobothyris subpunctata (Davidson, 1852)	Castells-La Manca	Cretac	López Martínez, Juan Luis. Vocabulario toponímico . Setillas (Guadalajara). http://www.setillas.com/toponimia.htm
"pico de gallina"	Simbiana a la figura d'un bec de gallina	Terebràcules de tota mena	Baranda de Montija (Burgos, C.A. Castilla i Lleó)	Cretac superior, Cenomanià	Fernández Arriaga, Iñaki. Comunicació personal , 17 de desembre del 2008

APÈNDIX (cont.)

Nomenclatura popular aplicada a diverses espècies, gèneres o famílies de braquiòpodes fòssils de l'Orde Terebratulida, en l'Espanya peninsular.

" picallina "	Semblança a la figura d'un penó de nin petit	Terebràcules petites, especialment <i>Ornithello</i> sp.	Lacera (Sarguessa, C.A. d'Aragó)	Juràssic	Iruñiz del Campo, Esteban. Comunicació personal, 19 de febrer del 2010
" pitón "	Per la seva funció, en un joc de llançaments i malabariques amb pedretes	terebràcules roncanel·les, indistintament	Bueda (Terol, C.A. d'Aragó)		Lucas Retto, Riquel. Comunicació personal, 22 de setembre del 2010
" pitón " (petites) i " pitona " (grans)	Per la seva funció, en un joc de llançaments i malabariques amb pedretes,	Terebràcules grans (indistintament)	Pinilla de Molina (Guadalajara, C.A. Castilla-La Mancha)	Juràssic	de Martín Sebastián, Fernando. 2005. <i>Pinilla de Molina en la Historia y en la memoria</i> Ed. Vision Net. Madrid. (p. 158-159)
" pitona "	Per la seva funció, en un joc de malabariques amb pedretes	terebràcules roncanel·les, indistintament	Judes i altres vil·les de la comarca de Anos del Jalón (Sòria, C.A. Castilla i Leó)	Juràssic	Gog Soler, Isabel. <i>El Juego de las Pitonas, Juegos tradicionales jugados en el pueblo de Judes (Soria)</i> http://www.gog.com/filmologia/pag_00000.htm
" pitona "	Per la seva funció, en un joc de malabariques amb pedretes	terebràcules roncanel·les, indistintament	Torremocha del Pinar (Guadalajara, C.A. Castilla-La Mancha)	Juràssic	Obra col·lectiva. <i>Diccionario "Chingano" de Torremocha del Pinar (Guadalajara)</i> http://www.torremochadeipinar.com/DiccionarioTorremochadePinar.html

EL TEMPS A LA PREMSA LOCAL: EL SETMANARI SÓLLER DE 1915 A 1930

JOAN ROSSELLÓ GELI¹

Resum: La comunicació presenta el tractament que se fa del temps al Setmanari Sóller en el període de 1915 a 1930. S'ha analitzat el tipus de notícies que es publiquen creant així una llista de fenòmens climàtics que afecten al municipi, dividida en a) tipus de fenomen i b) espai temporal en el que té lloc. S'aconsegueix amb aquest treball caracteritzar el clima de Sóller a inicis del segle XX, quan hi havia una manca de dades donada la falta d'una xarxa organitzada d'observatoris com existeix avui dia.

1. Introducció

L'ús de la premsa escrita com a font d'informació i estudi de fenòmens de tipus climàtic està extesa dins l'àmbit de la geografia tant a nivell nacional com internacional, així com regional. Des de treballs d'autors francesos com Naulet (2002), passant per estudis espanyols com els de Pita (1985) referit a la sequera o els més recents de García i Martí (2000), d'Hernández Varela et al (2003) o Bayés Bruñol et al (2003), fins arribar a feines més properes com la de Grimalt (1992) i la de Troya (2009), hom ha intentat fer una caracterització del clima en temps en els que no existien registres instrumentals com els actuals o bé, en el cas d'existir, no s'han conservat fins els nostres dies. Cal esmentar que Sóller i el port foren seu de dues estacions de la Xarxa de la Granja Experimental, coneguda també com Xarxa Gorrias, que a finals del segle XIX i inicis del XX recollien dades, fins i tot d'evaporació, nebulositat i ozò. Les observacions a Sóller anaren de 1896 fins a 1908 mentres que l'estació del port, situada a la Punta Grossa, funcionà des de 1896 fins a 1907. Les dades arreglades eren publicades al Sóller i, segons Barceló (2009) les estacions ja funcionaven abans de l'establiment oficial de la xarxa.

Continuant amb aquesta línia de recerca, s'ha desenvolupat una base de dades que recull els fenòmens de tipus climàtic que apareixen citats al Setmanari Sóller entre els anys 1915 i 1930.

1. Grup de Climatologia, Hidrologia, Riscs i Territori. Universitat de les Illes Balears.

La distribució temporal de l'anàlisi efectuat ve donada per l'accès a la font primordial, el setmanari en paper. Donades les dificultats per trobar exemplars de l'època estudiada, hom s'ha vist obligat a acotar el període a aquests 15 anys d'inicis del segle passat. En aquest sentit, volem donar les gràcies a l'Arxiu de la Societat Arqueològica Lul·liana per permetre la consulta del seu fons de premsa per a desenvolupar aquest estudi.

A nivell metodològic, s'ha procedit a buidar les dades que, referides a fenòmens del clima, apareixen a les pàgines del setmanari, bé sota la denominació del temps, bé citades de manera indirecte quan les informacions fan referència a altres fets.

Una vegada realitzada la tasca de buidatge, les dades recollides han format una base de dades en que es recullen el tipus de fenomen ocorregut, la data en que va passar o la data en que se publica la informació i els efectes que va tenir a la vall.

L'objectiu final de la feina desenvolupada és afavorir el coneixement del clima que hi havia a la vall de Sóller a inicis del segle XX per a poder comparar, de manera qualitativa, l'evolució dels fets climàtics fins arribar als nostres dies, de manera que es pugui comprovar si existeixen o no canvis destacats a tenir en consideració.

2. El setmanari *Sóller*

Cal fer una breu presentació de la font de les informacions emprades. El Setmanari Sóller fou fundat el juliol de 1885 per don Juan Marques Arbona. Es tracta d'una publicació setmanal que ja té 125 anys d'història. Al llarg de la seva vida ha viscut tres etapes, de 1885 a desembre de 1889, quan es va suspendre l'edició per realitzar millores d'impresió. La segona etapa comença el setembre de 1891 i acaba el desembre de 1972. Finalment, la tercera època s'inicia el desembre de 1972 amb la gerència de Manuel Picó, i es manté fins a l'actualitat. L'any 1996 es va assolir un acord entre Sóller Publicacions S.L. i el Grup Serra, pel que aquell es fa càrrec de la redacció i explotació comercial del Setmanari emprant els recursos tècnics i informàtics del Grup Serra, propietari de la capçalera.

El Setmanari és el degà de la premsa local de Mallorca i el seu objectiu ha estat sempre oferir informacions de Sóller i la seva comarca dedicant especial esment a la cultura. La seva secció literària fou un vehicle d'expressió per a escriptors i poetes en llengua catalana fins a 1937 i, de fet, el català i el castellà varen conviure com a idiomes emprats fins a la guerra civil. Val a dir que les notícies locals apareixien redactades en castellà. Actualment, es publica en català.

Una altra característica que ha marcat el Setmanari és la influència catòlica dels seus fundadors. S'inclouen des de sempre gran nombre de notícies religioses, aspecte que encara manté avui en dia. Aquest catolicisme queda palès en moltes de les informacions que s'han emprat per a desenvolupar aquesta tasca de recerca.

A l'etapa estudiada, el Setmanari Sóller es publicava cada dissabte, amb un número de pàgines que variava de 8 a 12, segons els anys i, fins i tot, la disponibilitat de paper que hi havia a l'impresma. Es dividia en seccions, destacant la secció lite-

raria abans esmentada, així com la secció de notícies de l'ajuntament i la de notícies socials. Pel que fa al clima, apareixia un comentari a la secció anomenada Crònica Local, que també feia referència a notícies relacionades amb les relacions comercials, succeïts, i, fins i tot, la programació teatral, cinematogràfica i d'espectacles.

3. Els fenòmens climàtics

La llista de referències de fets del temps durant els anys en que s'ha desenvolupat la recerca és prou ampla. En algun cas, i donada la repetició del fenomen encara que amb una denominació diferent, se l'ha deixat de banda. Malgrat tot, qualsevol fenomen que hagi estat citat en més d'una ocasió en la quincena d'anys estudiats apareix a la llista. Val a dir que dins el període falten les dades de l'any 1926, ja que l'arxiu consultat no disposava de cap exemplar d'aquell any. Així mateix, l'any anterior té la sèrie de números incompleta, ja que manquen setmanaris del segon semestre.

En aquest apartat es presenten els fenòmens que són objecte de tractament al Setmanari Sóller i es trien aquells més destacats pel nombre de vegades que apareixen per ser tractats de manera individualitzada. La resta de fenòmens mereixen un comentari conjunt.

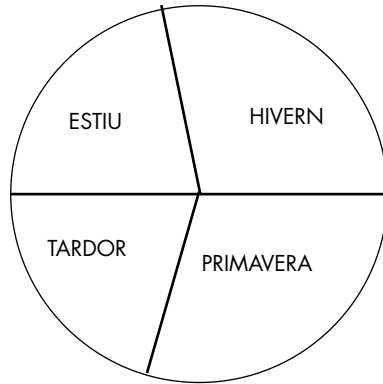
Totes les referències han estat recollides en una taula en que es cita el tipus de fet meteorològic i les vegades que surt citat en el Setmanari durant els anys d'estudi (Taula 1).

El fenomen que més apareix a les pàgines del Setmanari és la *pluja*, amb 156 citacions. Està seguit pel *sol* amb 102 referències i el *fred* amb 68. Pel costat contrari trobam la *boira* amb tres cites i la *humitat*, els *llamps* i el *caps de fibló* amb 4.

Pel que fa al repartiment estacional (Gràfica 1) de les noves relacionades amb el clima, trobem que és a l'hivern quan més s'escriu sobre el tema (29% del total), seguit per la primavera (27%), la tardor (23%) i, finalment, l'estiu (21%).

Fenomen/Any	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Total
Fred	12	7	3	4	3	3	3	5	3	4	4		7	7	3	68
Vent	10	8	7	1	2	2	2	4	5	4	2		4	4	3	58
Neu	7	4	5	6	1	3	1	2	4	4	3		4	3	3	50
Pluja	20	10	14	9	6	18	9	9	10	13	8		11	13	6	156
Sol	15	7	7	3	3	6	7	8	3	5	4		11	18	5	102
Calor	7	5	5	2	1	5	4	5	6	6			7	9	3	65
Bon temps	4	2	2	2	1	5	2		3		1		1			23
Inundació				2		3				1	1			3		10
Humitat	3			1												4
Boira	1			1			1									3
Sequera			1		2			1	1	5			3		6	19
Calabruix	4	2	1		1				1		1			2	1	13
Temporal	2	1	2						1	1	1			1	1	10
Llamps									1	1					2	4
Cap de fibló	1	1	1												1	4

Taula 1. Fenòmens meteorològics i el seu repartiment anual.

Gràfica 1. Repartiment estacional de les informacions.

Aquesta distribució per estacions presenta no poques curiositats. Així, cal relacionar un gran nombre de cites que tenen lloc a la primavera amb la presència a aquesta època de festes com la Setmana Santa i la Fira de Sóller, que provoquen molts comentaris respecte si el temps ha acompanyat o no aquestes celebracions.

Com a cas contrari, l'estiu mostra un menor nombre de notícies relacionades amb el clima ja que, com es diu en una ocasió (14-07-1928): "la tranquilidad del tiempo es tal que no merece más comentario". Ara bé, hi ha anys en que els comentaris sobre el temps a l'etapa estival són ben presents, especialment quan afecten a l'agricultura, com és el cas de la sequera de l'any 1923 i de 1924. En altres anys, les informacions fan referència a la forta calor, molt mala d'aguantar (1920 o 1916) si no es refrescant-se a la platja. Una platja que provoca comentaris de tipus moral, ja que els redactors no fan més que demanar una adequació de la "playa den Repich para que los bañistas puedan cambiarse sin ser objeto de observación por parte de mirones", o d'agraïment al Ferrocarril de Sóller per donar major freqüència als tranvies de manera que més gent pugui gaudir de la fresca a vorera mar.

L'hivern és l'etapa que més informacions presenta. En aquest sentit un bon nombre de les mateixes fa referència a fets que els redactors consideren "normals" per l'època de l'any: el fred, la pluja i la neu són citats com elements habituals i, en ocasions, permeten comentaris com: "el frío ha arreciado mucho. Si el viento sopla rozando la nieve, mañana, día de Navidad, hará un frío intensísimo muy propio de la estación, y ello será invitación a que la gente se recluya en los hogares, al amor de la lumbre (...)" (24-12-1921). Ara bé, de vegades les notícies sobre el temps a l'etapa més freda són, precisament, per tot el contrari. En algunes ocasions els comentaris fan referència a la bonança de les temperatures així com a la força del sol, que permet passejar a les afores del poble aprofitant aquest "bon temps".

Si ens referim al repartiment anual de les notícies, trobem que no hi ha cap tipus de relació entre cada any. Les cites varien anualment de nombre, hom suposa que segons el parer del redactor o la importància que es dona als fets climatològics o bé

a l'espai del que es disposa a l'edició setmanal. A la taula 2 apareixen els anys i les cites que sobre el temps s'hi fan. Destaca el 1915 amb 85 fets mentre que el 1919 és l'any que en té menys, només 20. Aquest any presenta la curiositat que és l'únic en que poden passar setmanes sense cap nova referida al temps. Per exemple, del 4 de gener fins al 15 de març no es fa cap comentari. I a l'exemplar de dia 15 de març es diu que "el temps era tan igual que no es mereixia fer cap comentari". Tampoc hi ha cap nova durant els mesos de juny i juliol i el mes d'agost només una notícia es mereix l'aparèixer a les pàgines locals, el dia 16 se'ns parla de la forta calor, 32°C a la sombra. No torna haver-hi informacions fins el 13 de setembre.

Any	Nombre cites
1915	85
1916	47
1917	48
1918	31
1919	20
1920	45
1921	28
1922	34
1923	38
1924	44
1925	25
1926	*
1927	51
1928	62
1929	32

*sense dades

Taula 2. Repartiment anual de les informacions.

3.1 *Pluja*

Com s'ha esmentat anteriorment, la pluja és el fenomen més citat dins les notícies del clima. En concret se'n fa referència 156 vegades. Normalment la cita de la precipitació sol anar acompanyada d'altres fenòmens meteorològics com poden ser el fred i la humitat a la tardor i l'hivern o la calor i la baixada de temperatures a l'estiu.

L'any en que més apareix esmentada la pluja és el 1915 (20 cites) i el que menys, amb 6, són l'any 1919 i el 1929.

La pluja destaca a nivell periodístic pel joc que dona. Ja ho cita Troya (2009) quan es refereix a informacions d'Inca, la influència de la pluja a la vida quotidiana i a les celebracions de l'època fa que la seva aparició sigui un aspecte a citar, sobretot quan afecta a l'agricultura o bé a la vida religiosa o cultural del municipi. En aquest sentit, a Sóller la pluja apareix citada quan afecta a celebracions com la

Setmana Santa o el Corpus i també la Fira i el Firó. Per exemple, en aquest període, les pluges acompanyen la celebració de la Fira de 1915 (15-5-1915), afecten al Firó de 1918 ("lluvias toda la semana que afectaron la celebración del Firó", 18-1-1918), torna a ploure a la Fira de 1919 (17-5-1919) i també plou el dia del Firó de 1922 ("la lluvia cae el día 15 brillando el sol después", 20-5-1922).

Quan la pluja afecta al camp també els comentaris són variats, fent especial esment als danys causats al sòl o als arbres o també a les dificultats dels pagesos per accedir als seus terrenys ("la lluvia caída que ha convertido la tierra en un pastizal", 8-4-1916). En alguna ocasió, el comentari fa referència a que la ploguda és bona pel camp (24-3-1920) o bé que la quantitat caiguda no és suficient per la sequedat de la terra (4-10-1924).

3.2 Sol

Les cites que fan referència al sol entre 1915 i 1930 són 102. És també un aspecte molt destacat dins el comentari del temps a la vall, i se'n fa esment tant a l'hivern com a l'estiu. En el segon cas podem pensar que és quelcom normal, ja que el temps habitual del nostre clima a l'estiu és la calor i que faci sol. Comentaris del tipus "ha brillado el sol durante toda la semana" són habituals des del mes de maig dins a la tardor. També és normal trobar comentaris del tipus "durante la semana pasada tuvimos ratos de sol acompañados de nubes e incluso alguna llovizna" (28-4-1923 o 14-12-1928).

Però quan són més destacades les referències a la presència del sol al cel és quan ens trobem a finals de la tardor i a l'hivern. Els comentaris que indiquen que el sol brilla i acompanya els dies de fred són molt repetits (15-1-1916, 25-3-1916, 17-1-1920, 8-1-1921, 11-2-1922, 29-12-1923, 14-12-1927, 14-1-1928). Els cronistes agraeixen que faci sol ja que afavoreix el poder passejar per les afores de Sóller i "es beneficioso para las personas achacosas" (11-12-1915). El que faci sol per les festes de Nadal és també quelcom comentat i amb agraïment: "luce el sol desde el día de Navidad" (31-12-1920) o "hace el frío propio de la estación en que nos encontramos aunque de día el sol acompaña" (27-12-1919 o 29-12-1928).

3.3 Fred

Apareix citada en 68 ocasions, moltes vegades acompanyada dins el comentari per la pluja, la neu i la humitat. Val a dir que apareix des de la tardor fins a finals de l'hivern, encara que en primavera podem trobar alguna cita diguent que encara fa fred (1-4-1916, 7-4-1923).

La majoria de vegades en que se parla de fred podem considerar que és un comentari subjectiu del cronista ja que no tenim cap dada que ens permeti confirmar a quina temperatura es refereix. Així, podem llegir que fa fred quan ha nevat, bé als cims propers (13-12-1919, 7-4-1923), bé amb la neu arribant a dins Sóller (11-1-1917, 24-3-

1917) i també fa fred quan plou, com apareix escrit el 25-09-1920 o el 4-02-1928.

Malgrat la sensació de fred sigui la nota dominant, trobam ocasions en que el comentari a la premsa va acompanyat de dades més o menys exactes. És quan el setmanari té un termometre instal·lat a la redacció, que els hi permet fer lectures i donar una informació més acurada. Així, es parla de fred el 5-01-1918, quan la temperatura és de -3°C i la nevada ha arribat a Sóller, o a l'edició del 10-01-1925, quan se'ns diu que la mínima és de 5°C i la màxima arriba als 13°C . El mateix s'informa el 12-11-1921 quan s'escriu. "dos semanas de mal tiempo, viento, lluvia y frío. La temperatura es de 9°C ". El 13-01-1923 el termometre marcava 0°C i el 31-12-1927 eren 5°C els que hi havia a Sóller.

3.4 *Calor*

En total tenim 65 referències a la calor a n'aquest període. Com en el cas anterior, la majoria de vegades venen a ser l'expressió subjectiva del redactor que plasma per escrit les seves sensacions.

La majoria de vegades en que se'ns parla de calor és a l'estiu, malgrat que també a la primavera i a la tardor apareixen algunes cites, i fins i tot en alguna ocasió a l'hivern es fa referència a el calor oposada a allò que seria esperable: "tiempo primaveral con una temperatura entre 15 y 17°C " (28-02-1920).

Els comentaris de finals de primavera i de l'estiu són prou clars per veure que la premsa mostra allò que la població sent. Així, a l'edició del 15-5-1920 s'escriu: "calor intensa que sufrimos" i només un mes més tard, el setmanari del 26-6-1920 parla ja de "calor asfixiante". El 18-06-1921 s'escriu que "el calor propio del verano ya está aquí" i el 9-08-1924 el redactor indica que "el calor y la sequía mantienen los caminos llenos de polvo haciéndolos intransitables".

Com passa amb el fred, també trobam que, en ocasions, aquestes referències a la calor van acompanyades de mesures de temperatura que mostrem com, efectivament, els màxims estivals eren prou destacats. A tall d'exemples podem citar: 33° (14-7-1923), 33°C (27-7-1929), 32°C (16-8-1919), 38°C (6-7-1924), 35°C (4-8-1928), o el cas del 22-07-1922 amb 31°C de dia i 20°C el vespre, el que se coneix com nit tropical.

3.5 *Neu*

La neu es un fenomen prou habitual a la vall, donada la seva situació al bell mig de la serra de Tramuntana. En total són 50 les notícies que parlen de nevades, bé als cims de l'entorn, bé en alguna ocasió arribant al poble i fins i tot al port.

La distribució temporal de les notícies de neu mostra una concentració bastant clara des de novembre fins el mes de març. Malgrat tot, trobem que hi ha comentaris de nevades dins el mes d'abril, fet que es citat al menys en 4 ocasions (17-04-1915, 1-4-1916, 7-4-1923 i 5-4-1924) encara que normalment són nevades al cim

del Puig Major i els seus voltants i són de curta durada. En ocasions, els escrits mostren curiositats com les referències a les primeres nevades de l'any (22-11-1924 o 19-11-1927), en que pareix que el redactor s'alegra de que, per fi, nevi.

Les notícies de nevades poden referir-se als cims en general, "ha nevado en los montes cercanos" se pot llegir de vegades (2-3-1918, 31-12-1927) o bé tenen referències espacials prou concretes. Així, ens parlen que ha nevat al Puig Major i l'Ofre (19-2-1916, 16-12-1922, 5-4-1924 i 26-1-1929) o a totes les muntanyes com el 25-3-1922 quan la nevada anava de Bàltx fins a la serra o com el 15-12-1923 quan s'escriu que la nevada de dia 9 arribà fins el Teix.

Més destacades són les notes referides a neu dins el poble de Sóller, com la nevada del 5-1-1918 quan hi havia fins a 10 cm de neu a les teulades o la nevada del 28 de febrer de 1924 (1-3-1924). Per a finalitzar, cal parlar de dos esdeveniments que succeïren l'any 1917, un dia 11 de gener i que es narrat al setmanari del 13-1-1917, i l'altre el 23 de març del mateix any, descrit el 24-3-1917. I és que en ambdues ocasions nevà fins a vorera mar, quelcom no gaire habitual segons els comentaris fets.

3.6 Altres fenòmens

De la resta de fets climàtics que mereixen un comentari a les planes del Setmanari Sóller cal destacar el vent i els temporals. Ambdós reben un tractament important pels danys que solen provocar, el primer al camp i edificis i el segon pel tancament del port, impossibilitant la navegació i l'arribada o sortida de vaixells de mercaderies i de pesca. Escrits del tipus "un fuerte viento ha provocado daños en árboles y frutales" (3-1-1920) o "nos ha afectado un viento huracanado" (24-4-1920) són habituals. També apareixen notícies del vent a l'estiu, però aquesta vegada en relació a la calor i el mal estar que provoca: "un viento cálido y sofocante" (17-7-1920) o "se mantiene el calor, con vientos cálidos que afectan al campo" (21-7-1923).

Els temporals tenen molta relació amb l'activitat econòmica i per això apareixen noves de vaixells que no poden sortir del port amb el seu carregament o que no poden arribar degut als temporals marítims (9-1-1915, 1-12-1917, 1-12-1928).

Poden també destacar-se les referències a la sequera, 18 en total, però que assoleixen un màxim l'any 1929 (6 notícies) i el 1924 (5 notícies). A l'any 1929 les primeres noves de la manca de pluges i l'amenaça de la sequera apareixen el mes d'abril (27-4-1929) i segueixen al llarg de la primavera (4-5-1929, 11-5-1929) i de l'estiu (8-6-1929). Les pluges de la tardor donaran remei al problema.

Com a darrera curiositat, els redactors fan en moltes ocasions comentaris referits al "bon temps", en concret trobam 23 referències. Aquest bon temps mostra també un elevat grau de subjectivitat, ja que se refereix al temps que se suposa que ha de fer en aquelles dates, com es diu clarament en moltes ocasions "hace sol y buen tiempo" (25-5-1918).

De vegades però, s'empra aquesta expressió quan el temps que fa no és el que toca, com pot ser a l'hivern quan fa sol i no plou ni fa fred (17-1-1920).

4. Fenòmens extrems

Dins els 15 anys estudiats hi ha hagut alguns casos de fenòmens meteorològics que han destacat per la seva intensitat així com per l'impacte que provocaren sobre la societat sollerica de l'època.

Dintre dels fenòmens extrems trobam les inundacions, un fet que es repeteix al llarg dels anys estudiats, així com les eslleivissades i els danys provocats pel vent.

De les inundacions cal destacar la que afectà la vall el 25 de març de 1925 que va merèixer sortir en dues ocasions al Setmanari (28-3-1925 i 4-4-1925). En la segona ocasió va ser la portada (veure imatge 1) i es varen emprar fotos que varen venir des de Barcelona especialment per a l'ocasió. Els redactors mostren la semblança de la inundació amb els fets del 1885, destacant els danys provocats a l'Horta i al Camp de sa Mà, que va quedar completament aïllada, alhora que indiquen "ninguna desgracia personal, por una gran fortuna, tenemos, a Dios gracias, que lamentar."

Altres referències a inundacions les trobam l'any 1918, quan el cabal dels torrents era tan alt com el 1885 i els horts quedaren inundats a l'horta, encara que amb pocs danys (9-3-1918) o el 1920 quan una torrentada de matinada no provoca greus danys (23-10-1920) i també l'any 1928 quan les fortes pluges provoquen una torrentada (28-4-1928), el que se repeteix a finals d'any, amb inundacions el mes de novembre (3-11-1928 i 11-11-1928).

Pel que fa a les eslleivissades, fenòmens geològics que cal relacionar amb pluges de gran intensitat i elevada quantitat precipitada, dos són els casos que més destacà el Setmanari en aquesta etapa. El primer fou l'ensorrament del via del tren aprop del pont de'n Valls, el dia 5 d'octubre de 1919. El redactor parla de les pluges torrencials que havien inundat la part baixa de l'Horta i com va seguir plovent, "un verdadero diluvio descargó sobre el vecino monte El Teix, en la vertiente de la parte del Coll". La quantitat de pedres i material sòlid arrossegada pel torrent i per xaragalls va provocar que se formàs "un lago entre los peñascos de los lados de la hondonada y el mencionado terraplen y el gran caudal de agua (...) salía por encima de la línea ferrea y se precipitaba formando imponente cascada (...)". El resultat fou que el terraplè de la via del tren, situat a sa Lloma de ca'n Rullan va cedir i es va ensorrar, tallant la via. El fet de passar de nit i que el primer tren del matí s'aturàs abans d'arribar al lloc va evitar una "desgracia mayor". Els danys foren valorats en 75.000 pessetes.

L'altre gran esllavissada de la que el Setmanari es fa ressó és la que afectà Fornalutx el 17 de desembre de 1924. La noticia va merèixer mitja plana, encapçalada amb el titular "Importante desprendimiento de tierras en Fornalutx" (veure imatge 2). L'eslleivissada afectà a la zona Els Marroigs i l'article celebra la manca de danys personals encara que xifra els danys materials en més de 200.000 pessetes i demana que els damnificats "fueran tenidos en cuenta por el Gobierno, para que

Portada del Setmanari Sóller, 4-4-1925.

Pàgina 5 del Setmanari Sóller, 20-12-1924.

fueran socorridos, sino en la totalidad del valor, al menos en algo que aminorara sus quebrantos”.

L'article inclou fins i tot les explicacions geològiques de les causes de l'esllevisada, gràcies al geòleg D. Bartolomé Darder, que se trobava a Palma i va visitar el lloc dels fets convidat pel Setmanari.

Com a darrer exemple de fenòmens meteorològics extrems trobem els caps de fibló. En ocasions referits com a ventades, per les explicacions que dóna la notícia es pot pensar que són realment caps de fibló i més si tenim en compte els danys causats. El primer cas el trobam a Deià, afectat “por un verdadero ciclón” el 29 d'agost de 1916 (2-9-1916), que provocà greus danys al poble i a l'església. Un altre succeït va passar a sa Calobra el 30 de juliol de 1917 (4-8-1917) També destaca el Sóller el “ciclón” que va afectar el port amb el títol “Nuestro San Ciriaco” (10-8-1929), fent referència d'un cicló que afectà Puerto Rico l'any 1899. El dijous 8 d'agost “a cosa de mediodía la tormenta se desencadenó con una furia verdaderamente pavorosa”. El fenomen abastà una gran part de la vall, des de la Punta Grossa fins a Bàlitàx, passant pel port, sa Figuera, Ca'n Costurer i son Blanco. A les finques per on passà “causó incalculables daños en el arbolado, no sólo desgajando enormes ramas en los olivos y algarrobos, sino que también arrancando de cuajo estos copulentos árboles milenarios”.

També se destaca el mal que va fer a l'Arenal de'n Repic, on "hizo tabla rasa" i arrabassà les casetes de bany, enfonsà una lanxa i n'arrastrà una altra des del Latzareto fins a la desembocadura del torrent Major. Al port provocà que el vaixell San Miguel, acabat d'arribar de Barcelona, rompès amarres i quedàs embarrancat. Després de la mitja hora que va durar el "ciclón" va arribar la calma, moment en que la gent aprofità per baixar des de Sóller en tramvia, automòbil, carruatges i carros per veure els desperfectes. Com a curiositat, l'article refereix el cas d'un nin que era amb son pare a la finca ca'n Bonjesús, a la Figuera, nin que el vent "levantó en vilo y lo depositó en el bancal inmediato superior al en que se hallaba, donde quedó sentado e ileso".

5. Conclusions

L'estudi de les notícies referides al clima en el període entre 1915 i 1930 ens deixa una sèrie de conclusions.

En primer lloc cal destacar el nombre de noves referides a aspectes del temps que trobam al Setmanari, mostra de la importància que se dona al clima ja en aquells moments. Malgrat que, en ocasions, només siguin notes breus, " para satisfacer a nuestros lectores de fuera de la comarca, ya que los que vivimos aquí ya conocemos el tiempo que hace", les notes permeten caracteritzar un clima semblant a l'actual, amb unes precipitacions marcadament estacionals, de tardor i hivern, i un estiu sec i càlid.

Sembla però que, pel que fa al fred i les nevades, aquestes eren més habituals a inicis del segle XX, mentres que les dades de calor són semblants, temperatures superiors als 35°C el juliol i l'agost són també habituals els nostres dies.

Pel que fa a les pluges, malgrat no disposar de dades referides a quantitats, si que sembla que plovia més que a l'actualitat, al menys si s'ha de fer cas al nombre de referències que se fa d'aquest fenomen, que recordem és el més citat, en 156 ocasions.

Sembla també que nevava més que ara, al menys en els 15 anys estudiats trobem que en dues ocasions neva fins a vorera de la mar, fet no gens habitual en aquests moments, i la quantitat de vegades en que les noves parlen de nevades a les muntanyes properes que es mantenen alguns dies és important. Val a dir que no queda clar en ocasions a quines muntanyes i a quina altura ha nevat, de manera que tampoc no podem donar una absoluta fiabilitat a les notícies.

Aquesta manca de fiabilitat ens du a la segona conclusió, les dades que hem aconseguit no són més que el resultat de l'observació subjectiva dels redactors del Setmanari, que no compten amb medis, exceptuant un termòmetre, que permetin validar les seves observacions. Per tant, totes aquestes informacions referides al temps s'han de considerar com un element important per a poder caracteritzar el clima de la vall però no són suficientment vàlides sino se poden completar amb dades com podrien ser les quantitats precipitades o la força del vent.

Finalment, manca trobar alguna font que faci referència a dades objectives, arrellegades de manera més o menys exhaustiva, del clima de la vall. Malgrat tot, la font que és el Setmanari Sóller permet desenvolupar una idea aproximada del clima que hi havia a Sóller i també conèixer quines eren les preocupacions dels habitants de la zona, semblants a les actuals pel que fa als dos fenòmens climatològics més habituals de la Mediterrània, les pluges intenses i la sequera.

6. Bibliografia

BARCELÓ TROBAT, J. (2009): *Anàlisi de l'observació instrumental del temps a les Illes Balears de 1860 fins a 1940*. Memòria d'investigació inèdita. Universitat de les Illes Balears.

BARRIENDOS, M. (1999) La climatología histórica en el marco geográfico de la antigua monarquía hispánica. *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. N° 53.

BAYÉS BRUÑOL, C.; RIBAS PALOM, A.; SAURÍ PUJOL, D. (2003): Sequías y prensa regional en la cuenca del río Muga (Girona). *Geographicalia*. N° 44, pp.123-144.

GARCÍA MARTÍNEZ, E.; MARTÍ EZPELETA, A. (2000): Riesgos climáticos en Galicia: una aproximación a través de la prensa (1983-1997). *Eria*. N° 53, pp. 259-269.

GRIMALT GELABERT, M. (1992): *Geografía del risc a Mallorca. Les inundacions*. Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca.

HERNÁNDEZ VARELA, L.; LOZANO VALENCIA, M.A.; SOLETO GARCÍA, C. (2003): Estudio de los acontecimientos meteorológicos extraordinarios en la comunidad autónoma del País Vasco (1870-1954) a través de la prensa. *Investigaciones Geográficas*. N° 30, pp. 165-180.

NAULET, R. (2002): *Utilisation de la information historique sùr les crues de l'Ardèche*. Université Joseph Fourier. INRS-ETE. Grenoble.

PITA LÓPEZ, M.F. (1985): El papel de la prensa en el estudio de las sequías. IX *Coloquio de Geógrafos Españoles*. Tomo I. AGE, Murcia.

TROYA LÓPEZ, J.A. (2009): Caraterització climàtica d'Inca segons les publicacions *Ca Nostra* i *La Veu d'Inca* (1907-1929)". *IX Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Inca. En premsa.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE FALCÓ MARÍ (GENE, 1839) ALS PENYA-SEGATS DEL SECTOR CENTRAL DE LA SERRA DE TRAMUNTANA

UNA APROXIMACIÓ A LA POBLACIÓ SOLLERICA

SAMUEL PINYA FERNÁNDEZ,¹ JAUME BONNIN SALAMANCA²

Resum : El falcó marí (*Falco eleonora* Gene, 1839) és una espècie de rapinyaire diürn bàsicament mediterrània, amb poblacions al litoral atlàntic del Marroc i les Canàries. Es tracta d'una espècie migrant que hiverna principalment a Madagascar i a diverses zones de l'Àfrica oriental. A les nostres illes es present a les àrees de cria d'abril a principi de novembre, i nidifica a penya-segats de litoral i illots escarpats, de Mallorca, Eivissa, Formentera, Cabrera i Dragonera. Des de l'any 1976 i amb una periodicitat irregular es ve realitzant un recompte dels efectius reproductors de l'espècie a les Illes Balears, essent la Serra de Tramuntana l'indret que concentra el major nombre d'exemplars adults. En la present comunicació s'analitzarà l'evolució que han sofert les colònies de cria de la Punta de Muleta (Sóller) i la zona de Cala-Rotja (Escorca), com a representats del sector central del Paratge Natural de la Serra de Tramuntana en el període 1976-2010.

El falcó marí una espècie prioritària

El falcó marí (*Falco eleonora* Gene, 1839) és una espècie de rapinyaire diürn bàsicament mediterrània, amb poblacions al litoral atlàntic del Marroc i les Canàries. Es tracta d'una espècie migrant que hiverna principalment a Madagascar i a diverses zones de l'Àfrica oriental. Les poblacions espanyoles estan xifrades en prop de les 1000 parelles (DEL MORAL, 2008), el que representa entre un 7-9 % de la població europea (12.300 parelles, DIMALEXIS ET AL., 2008).

Per altra banda, la població de les Illes Balears representa el 65.7 % de la població espanyola (DEL MORAL, 2008) i és considerada a Mallorca com una espècie esti-

1. Paratge Natural de la Serra de Tramuntana. Espais de Natura Balear. Conselleria de Medi Ambient. c/ Pintor Josep Coll Bardolet, s/n 07170 Valldemossa. spina@espaisnb.caib.es.

2. Carrer Son Lluç, 9. 07518 Lloret de Vistalegre. apus33@gmail.com

val moderada (LÓPEZ-JURADO, 2009). Al paratge natural de la Serra de Tramuntana hi trobem el 46 % de la població balear (BONNIN, 2008) i, en conseqüència, la població situada a aquest espai natural protegit suposa poc més de la tercera part dels efectius nacionals de l'espècie.

Al sector central de la Serra de Tramuntana hi trobem cinc colònies: Morro de sa Vaca (Escorca), Morro de sa Corda (Escorca), Cala Rotja-Na Mora (Fornalutx/Escorca), Punta de Muleta (Sóller) i na Foradada (Deià), totes elles compten amb uns efectius poblacionals observats al 2010 de 91 individus, el que representa el 21.46% de la població del paratge natural de la Serra de Tramuntana (Fig. 1)

Fig. 1. Localització de les colònies de cria del falcó marí al paratge natural de la Serra de Tramuntana, destacant les colònies del sector central: Morro de sa Vaca (1), Morro de sa Corda (2), Cala Rotja-Na Mora (3), Punta de Muleta (4) i na Foradada (5).

El falcó marí, com a espècie estival a les Illes Balears, visita les àrees de cria d'abril a principis de novembre. Aquestes àrees es troben a penya-segats de litoral i a illots escarpats, considerats uns hàbitats d'importància comunitària (Penya-segats amb vegetació de les costes mediterrànies amb *Limonium* ssp. endèmics (codi 1240) i Pendent rocallosos calcícoles amb vegetació casmofítica (codi 8210)). En aquests hàbitats i dins l'àmbit del paratge natural de la Serra de Tramuntana hi trobem un total de 29 colònies de cria.

La seva reproducció és tardana, en comparació amb altres espècies (posta a finals de juliol i principis d'agost i eclosió a finals d'agost i principis de setembre), coincidint amb la migració postnupcial de molts passeriformes, principal aportament energètic per alimentar els polls (WALTER, 1979). No obstant això, la seva alimentació abans de que els polls surtin de l'ou està principalment composta per invertebrats que cerca al voltant de zones humides i camps de conreu.

Seguiment dels efectius reproductors

Des de l'any 1976 i amb una periodicitat irregular es ve realitzant un recompte dels efectius reproductors de l'espècie a les Illes Balears. I des de l'any 2009 el paratge natural de la Serra de Tramuntana efectua un seguiment anual de les colònies situades dins els límits de l'espai natural protegit, atès la importància de l'espècie i els objectius de conservació d'aquest.

Per tal de quantificar els efectius reproductors de l'espècie es segueix la metodologia descrita per BONNIN (2004). Aquesta consisteix principalment en provocar mitjançant senyals acústiques (coets, botzines d'embarcació, xiulets i picada de mans) el vol simultani de tots els membres de la colònia objecte d'estudi. Així, en el moment que prenen el vol poden ésser comptabilitzats i tot seguit, al adonar-se que no hi ha cap amenaça, tornen al seu niu com si no hagués passat res. El nombre d'individus observats reflecteix el nombre mínim d'exemplars de la població, amb el qual se'n pot observar la tendència demogràfica.

Evolució de la població al sector central de la Serra de Tramuntana

La població de falcó marí a la Serra de Tramuntana sembla tenir una tendència lleugerament ascendent en el període 1976-2010 (Fig. 2), no obstant això, aquesta mateixa tendència no pot ésser assumida per igual, al sector central de la serra de Tramuntana, de igual forma que per a cadascuna de les localitats que formen aquest sector central, ja que presenten un comportament ben diferent.

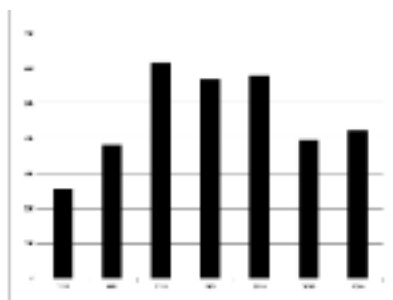

Fig. 2. Evolució de la població de falcó marí (*Falco eleonora*) dins l'àmbit del paratge natural de la Serra de Tramuntana en el període 1976-2010. Font: Servei de Protecció d'Espècies de la Conselleria de Medi Ambient i Mobilitat (1976-2004) i Espais de Natura Balear (2009-2010).

Per a fer una avaluació del sector central, i, més concretament, de cada colònia que el forma s'han comparat els valors dels recomptes anuals entre ells mateixos (Fig. 3). El resultat obtingut no mostra de manera visual una clara tendència de les poblacions i es prou difícil valorar si és ascendent o descendent.

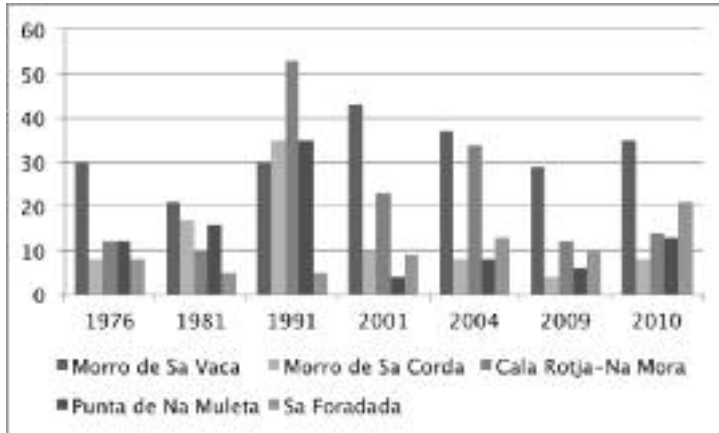

Fig. 3. Evolució de la població de les colònies que formen el sector central de la Serra de Tramuntana.

Per la qual cosa, per tal de visualitzar amb major claredat la tendència de la població de forma qualitativa, s'han analitzat els valors dels censos anuals de totes les colònies del sector central utilitzant els anomenats *Traffic Lights* (TL) (Fig. 4). Els TL és un sistema de llums vermelles, grogues i verdes categoritzant l'estat de la població, considerant vermell com a dolent, groc com a intermedi i verd com a bo (en el cas del present manuscrit, els colors es canvien per negre, gris i blanc respectivament). Els punts de tall entre un color o l'altre venen definits per el valor del percentil 33 i el percentil 66 (Halliday et al., 2001).

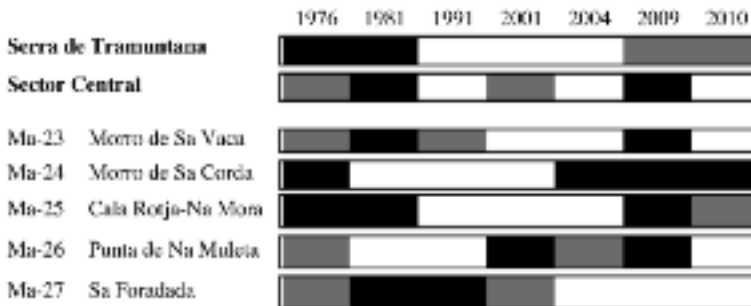

Fig. 4. Tendència de la població de la Serra de Tramuntana, la del sector central i de cadascuna de les colònies que formen el sector central expressada en la metodologia de *Traffic Lights*, significat dolent el negre, intermedi el gris i bo el blanc.

L'aplicació de la metodologia de *Traffic Lights* mostra per una banda que la població general de la Serra de Tramuntana tenia un clar ascens poblacional fins a 2004 i des de 2009 s'inicia una regressió significativa. Per altra banda al Sector Central no queda prou clara la seva tendència ja que té pujades i davallades. Ara bé en el cas concret de cada localitat observem tendències ben diferents. De forma quasi general (llevat de sa Foradada a Deià) trobem que l'any 2009 va ésser un any molt dolent i el valor de la població de les colònies va reduir-se considerablement. Aquest fet té una relació directa amb la reducció, en prop d'un 30%, dels adults comptabilitzats a tot l'àmbit del paratge natural de la Serra de Tramuntana al 2009 (Espais de Natura Balear, unpub data).

La colònia de sa Foradada i la del Morro de sa Vaca són les úniques colònies que mostren increment poblacional. Pel contrari al Morro de sa Corda podem observar un situació descendent des de l'any 2004, que és preocupant. Per altra banda la colònia de Cala Roja – na Mora presenta una lleugera recuperació sobre la que cal estar atent en els propers anys. I finalment la colònia de na Muleta, al darrer recompte de 2010 mostra el valor més elevat des del 2001, ara bé, no es pot valorar la tendència de la població com a positiva ja que en els darrers 10 anys ha tingut increments i reduccions poblacionals, i s'haurà d'estar atent en els futurs recomptes.

El futur de les colònies de falcó marí

És prou evident la importància que tenen els penya-segats costaners de la Serra de Tramuntana per a aquesta espècie, no sols per a la població balear, sinó també per a la espanyola. Des del punt de vista de la conservació el falcó marí (*Falco eleonorae*) ens pot servir com a espècie indicadora de l'estat de conservació d'aquests ecosistemes rupícoles litorals, els quals són considerats d'importància comunitària (Pinya, 2009) i prioritaris en la conservació de l'espai natural.

Les principals amenaces que pot patir aquesta singular espècie són principalment les derivades de les molèsties a les àrees de cria, com ara projectes urbanístics ben a prop dels penya-segats o l'apropament d'embarcacions sonores a les zones sensibles. Ara bé les àrees costaneres no són les úniques zones sensibles per a aquesta espècie, existeixen altres zones d'alimentació primaverall i estival, algunes de les quals escapen a la pròpia gestió del paratge natural de la Serra de Tramuntana, com ara la zona de Son Bosc o s'Albufereta de Pollença a on acudeixen en dotzenes d'individus a alimentar-se. En aquest sentit, cal dissenyar i aplicar estratègies de conservació a nivell insular que garanteixin també el bon estat de conservació de les zones d'alimentació. Desgraciadament, i de forma molt puntual, encara hi pot haver qualche episodi de robatori d'ous pel seu ús posterior en el mercat del tràfic il·legal de rapinyaires per cetreria.

Per altra banda i lluny de les nostres fronteres, és important conèixer i relacionar els esdeveniments que es donen a les seves zones d'hivernada (Àfrica oriental), ja que qualsevol alteració dels hàbitats al continent africà pot repercutir també en la supervivència dels adults i, en conseqüència, sobre efectius reproductors de l'espècie.

Vista la situació general del falcó marí, cal continuar amb el seguiment anual de l'espècie, i incrementar el coneixement sobre la biologia reproductiva i tròfica de l'espècie, a fi de detectar noves possibles amenaces i actuar en el cas de que fos necessari amb temps suficient.

Més localment, i dins l'àmbit del sector central de la Serra de Tramuntana, cal assolir una estabilització de les colònies, que passa per garantir la tranquil·litat a les colònies de cria mitjançant la reducció de l'ús públic a prop de les zones sensibles i per adaptar els futurs projectes urbanístics (per petits que siguin) a la presència d'aquesta espècie. Per tant, és una obligació moral de tots, i no només dels gestors, contribuir amb les nostres accions a no alterar l'hàbitat de cria i alimentació d'aquesta espècie mediterrània.

Bibliografia

Bonnin, J. (2004) *Recompte i paràmetre reproductors de la població balear de falcó marí (Falco eleonora) a l'any 2004*. Anuari Ornitològic de les Illes Balears, 19: 1-9.

Bonnin, J. (2008) *El halcón de Eleonora en Baleares*. In Del Moral, J.C. (Ed). El halcón de Eleonora en España. Población en 2004-2007 y método de censo. SEO/BirdLife. Madrid. 30-34.

Del Moral, J.C. (Ed.) (2008). *El halcón de Eleonora en España*. Población en 2004-2007 y método de censo. SEO/BirdLife. Madrid. 49 pp.

Dimalexis, A., Xirouchakis, S., Portolou, D., Latsoudis, P., Karris, G., Fric, J., Georgiakakis, P., Barboutis, C., Bourdakis, S., Ivovic, M., Kominos, T. & Kakalis, E. (2008). *The status of Eleonora's Falcon (Falco eleonora) in Greece*. *Journal of Ornithology*, 149: 23-30.

Halliday, R.G., Fanning, L.P. & Mohn, R.K. (2001). *Use of the Traffic Light Method in Fishery Management Planning*. 2001/108 ISSN 1480-4883: 1-41.

López Jurado, C. (Ed.) (2009). Annex II: *Estatus de l'Avifauna Balear*. Anuari Ornitològic de les Balears, 24. 269-280.

Pinya, S. (2009). *Els hàbitats d'interès comunitari de la Xarxa Natura 2000 dins l'àmbit del Paratge Natural de la Serra de Tramuntana*. In: Pinya, S. & Vanrell M^o. (Coord) I Jornades de Biodiversitat del Paratge Natural de la Serra de Tramuntana. Ponències i Resums. Conselleria de Medi Ambient. 29-31.

Walter, H. (1979). *Eleonora's Falcon, adaptations to prey and habitat in a social raptor*. University of Chicago Press.

Agraïments

A Xesc Aquareles i Joan Lillo, agents de Medi Ambient, per tot el suport que ens han donat per a poder realitzar els recomptes de 2009 i 2010. A Tomàs Bosch i Martí Mayol, directors dels parcs naturals de la Península de Llevant i Dragonera respectivament, per compartir les seves embarcacions amb el paratge natural de la Serra de Tramuntana, sense les quals no es podria haver fet aquest petit treball.

RESULTATS DELS ESTUDIS PRELIMINARS PER A LA CREACIÓ D'UNA NOVA RESERVA MARINA A SÓLLER

ANTONI FRAU MAYOL, JOSEP COLL MONTSERRAT
I ANTONI M. GRAU JOFRE¹

Resum : Les aigües de la Serra de Tramuntana han constituït des de sempre el recurs pesquer tradicional dels pescadors sollerics. Durant els darrers anys però, les poblacions de moltes de les espècies marines explotades han experimentat una forta recessió, el que ha despertat la preocupació de diversos sectors socials i econòmics implicats. Per això, i a petició del Ministeri de medi ambient medi rural i marí i com a demanda d'agrupacions interessades en la correcta gestió i conservació del mar, la Direcció General de Pesca ha iniciat els estudis necessaris per tal de dissenyar una nova reserva marina a la costa sollerica. El present treball mostra els resultats dels estudis biològics preliminars realitzats durant l'estiu del 2009 i 2010 i els compara amb els corresponents resultats obtinguts a altres reserves marines de les Illes Balears, per tal de posar de manifest la conveniència d'aquesta figura de protecció per recuperar i conservar la biodiversitat dels ecosistemes marins d'aquesta costa, amb tots els beneficis econòmics i socials que això suposa.

Introducció

Les reserves marines es poden dissenyar per augmentar i potenciar els esforços encaminats a preservar la diversitat biològica, augmentar els rendiments pesquers i protegir determinades espècies o estadis particularment vulnerables del seu cicle vital (Palumbi 2003). La viabilitat i efectivitat de les reserves marines depèn, entre altres factors, dels seus objectius i en aquest sentit la major part de les reserves es dissenyen per jugar un paper ecològic que va més enllà dels seus límits administratius establerts (Agardy 1994), (Palumbi 2003). Aquest aspecte és especialment important en reserves pesqueres, el valor econòmic de les quals depèn de l'exportació d'individus d'espècies diana cap a zones on es permet la pesca (DeMartini 1993).

1. Direcció General de Pesca. Conselleria de Presidència. Àrea d'Agricultura i Pesca. Carrer Foners 10, 07009 Palma de Mallorca.

Per altra banda, les aigües de la Serra de Tramuntana han constituït des de sempre el recurs pesquer tradicional dels pescadors sollerics. Durant els darrers anys però, les poblacions de moltes de les espècies marines explotades han experimentat una forta recessió, el que ha despertat la preocupació de diversos sectors socials i econòmics implicats. Per això, i a petició del Ministeri de medi ambient medi rural i marí i com a demanda d'agrupacions interessades en la correcta gestió i conservació del mar, la Direcció General de Pesca ha iniciat els estudis necessaris per tal de dissenyar una nova reserva marina a la costa sollerica.

El present treball mostra els resultats dels estudis biològics preliminars realitzats durant l'estiu del 2009 i 2010 i els compara amb els corresponents resultats obtinguts a altres reserves marines de les Illes Balears, per tal de posar de manifest la conveniència d'aquesta figura de protecció per recuperar i conservar la biodiversitat dels ecosistemes marins d'aquesta costa, amb tots els beneficis econòmics i socials que això suposa.

Materials i mètodes

Àrea d'estudi

L'àrea considerada en aquest estudi és la compresa entre Sa punta grossa i Punta beca. L'àrea escollida es d'una longitud lineal d'aproximadament 13,6 milles nàutiques. I s'ha considerat aquesta extensió a conseqüència de la gran homogeneïtat del fons marí de la Serra de Tramuntana i a la necessitat de localitzar discontinuïtats geomorfològiques i altres elements a tenir en compte en el disseny de la reserva. Per altra banda, i ja amb un caire més pràctic, s'ha considerat aquesta zona per suportar una pressió antròpica inferior a la d'altres zones situades més al sud del Port de Sóller, com per exemple Alconàsser, la cala de Deià i Sa foradada. I perquè l'àrea considerada inclou s'Illeta, proposada pel Club Nàutic de Sóller.

Metodologia

Per a la realització d'aquest estudi s'ha aplicat la metodologia desenvolupada per Amengual, *et al.*: *Evaluación rápida de áreas costeras como herramienta de planificación de Áreas Marinas Protegidas*. S'ha escollit aquest mètode perquè, tal i com el seu nom indica és ràpid, fiable, i d'aplicació relativament fàcil.

La informació de la costa compresa entre Sa punta grossa i Punta beca entre 0 i 60 metres de fondària, es va analitzar a tres nivells. A) Mitjançant indicadors de Classe I (cartes nàutiques, ortofotos i mapes) i B) Mitjançant indicadors de Classe II (impliquen feina de camp) de mesoescala (espais de 500 a 1500 metres) i microescala (espais de 50 a 500 m).

Els indicadors de classe I permeten dividir la costa en tres tipologies geomorfològiques: a) caps, b) badies i cales i c) penya-segats continus. En aquestes tres uni-

Figura I.

Figura II.

tats se varen efectuar 31 immersions de reconeixement de mesoescala i 5 transectes submarins de més d'1km cadascun. En aquestes immersions es varen prendre dades sobre les següents variables:

- Percentatge de cada tipus d'hàbitat en l'espai recorregut
- Indicador d'heterogeneïtat d'hàbitats.
- Indicador de rugositat.
- Indicador de paisatge.
- Indicador de connectivitat cap a aigües més exteriors.
- Presència d'algues invasores.
- Nombre d'espècies d'interès pesquer.
- Nombre d'invertebrats amb interès pesquer o conservacionista (llagosta, nàrcis, corall vermell, etc.).

En cada una de les immersions es dóna un valor a cada una de les anteriors variables considerant una escala prèviament definida.

Després d'obtenir aquestes dades, se varen fer les mitjanes dels indicadors per a cada zona i s'observà quines zones presentaven major interès. En aquestes se varen dur a terme el mostreig de microescala per aconseguir major detall en la seva descripció. Aquests mostreigs es basen en la metodologia de mostreig desenvolupada per Harmelin-Vivien *et al.*, 1983. La metodologia es basa en censos visuals a partir de transectes lineals submarins estandarditzats sobre totes les espècies de peixos vulnerables a la pesca submarina i professional. Els transectes realitzats durant les immersions per a fer els censos, eren de 50x5 metres amb una superfície total estudiada de 250m². A més d'aquests mostreigs, a zones amb alta puntuació de mesoescala, es feren més mostreigs a diferents punts de la costa per tenir informació dirigida a conèixer l'estat de les poblacions i poder comparar-les amb altres zones de Balears.

En total se varen realitzar 86 transectes de microescala a 16 punts diferents de la costa. Les variables analitzades en els transectes de microescala són:

- Riquesa d'espècies
- Riquesa d'espècies catalogades a llistes vermelles
- Biomassa total en 250 m²

Paral·lelament als estudis corresponents al busseig es dugué a terme un mostreig amb sonda batimètrica i càmera submarina amb l'objectiu de definir el perfil i característiques batimètriques a la zona d'estudi i al mateix temps detectar possibles estructures o peculiaritats geomorfològiques a tenir en compte. Així com també una campanya de pesques experimentals amb volantí.

En la campanya de pesques, aquestes es realitzaren de forma estandarditzada. Això és, totes amb una duració determinada, concretament trenta minuts, i emprant en tots els casos la mateixa esca i ormeigs idèntics. L'objectiu d'aquestes pesques és determinar el rendiments pesquers de la zona d'estudi amb la finalitat d'obtenir informació per aplicar-la a l'hora de zonificar la reserva marina.

Resultats

A continuació es mostren els resultats preliminars dels censos visuals i pesques experimentals obtinguts durant la campanya de mostreig a l'estiu del 2010.

Els resultats del càlcul de biomassa en l'estrat batimètric superficial a partir dels censos visuals es mostra a la figura IV. S'observa que la biomassa total mitja es situa en torn als 1800 g/250m². Per zones, apareix com a àrea amb una menor biomassa la compresa entre el Morro de sa vaca i el Musclo dels llorers. Per altra banda, l'àrea que presenta una major biomassa, amb una biomassa mitjana significativament superior a les altres zones és la que va des de la cara orientada al llebeig de Punta beca fins a Cala romegueral. La zona situada entre ses cambres i sa costera presenta uns valor de biomassa que es situen entre els valors corresponents a les altres dues àrees esmentades abans.

En quan als valors de biomassa de l'estrat batimètric profund (Figura V), que va dels 20 als 25 metres, apareixen Sa corda, Sa punta dels capellans i Es morro d'en Llobera amb uns valors de biomassa molt semblants que no presenten diferències

estadísticament significatives entre ells ($p < 0.1$). La biomassa mitja d'aquestes tres localitats és de $3233.3 \pm 254.31 \text{ g}/250 \text{ m}^2$. D'altra banda contrasta el baix valor de biomassa obtingut a Sa corda. Aquest valor és de $595.35 \pm 274.25 \text{ g}/250 \text{ m}^2$ i és estadísticament inferior al de les altres tres localitats estudiades.

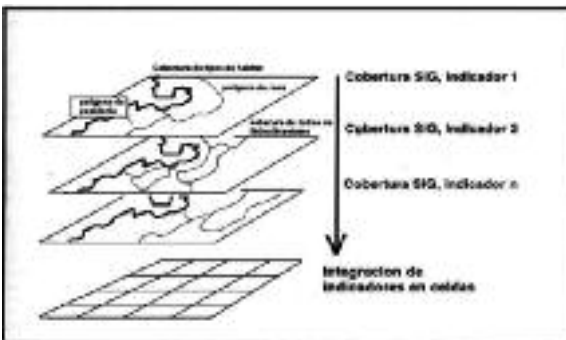

Figura III.

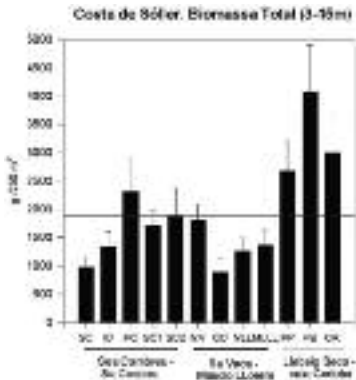

Figura IV.

Considerant els resultats del rendiment pesquer, expressats en captura per unitat d'esforç (CPUE), en aquest cas grams/hora de pesca (g/h), i obtinguts durant la campanya de pesques experimentals, hom observa una tendència general a obtenir millors rendiments pesquers com major és la distància al Port de Sóller. Els rendiments pesquers corresponents a s'Illeta, punta de Cala roja i Sa corda no presenten diferències estadísticament significatives ($p < 0,1$) i el CPUE es situa en $500,47 \pm 98,64$ g/h, mentre que el CPUE obtingut al morro d'en Llobera ha estat el més elevat, amb un valor mitjà de 1294.85 ± 187.38 g/h. El CPUE corresponent al

morro d'en Burdils ha estat de 894.48 ± 67.65 g/h. Finalment a la columna de més a la dreta, en la figura V es mostra, a mode comparatiu, el CPUE de la Reserva marina del Toro obtinguts durant les campanyes de pesques experimentals al 2009. S'aprecia com el valor del rendiment pesquer és sensiblement més alt que els esmentats anteriorment, situant-se a 2072.54 ± 358.47 g/h.

Discussió

Dels resultats es desprèn que la biomassa, en termes generals, és major quan major és la distància al port de Sóller. Aquest fet queda reflectit tant en els censos visuals com en les pesques experimentals. S'observen però, diverses excepcions a aquest patró general, especialment pel que fa als valors de biomassa corresponents a l'estrat batimètric superficial. En aquest sentit cal dir que l'abundància íctica està determinada per multitud de factors, però dos dels més importants son, per una banda el perfil batimètric i tipus de fons de la zona en qüestió i per altra la pressió pesquera a la que es troba sotmesa l'àrea d'estudi. Amb això i considerant els valors de biomassa del l'estrat batimètric superficial s'aprecia com els menors valors de biomassa apareixen en zones amb una forta pendent submarina i fins i tot amb parets submarines que cauen a plom fins als 30 metres de fondària o més. Aquest fet suposa una extensió d'hàbitat superficial escassa, el que podria explicar els baixos valors de biomassa observats en aquestes zones. D'altra banda l'extensió de fons situats entre 3 i 15 metres és molt major a l'àrea compresa entre Ses cambres i Sa Costera, el que unit a unes grans extensions de praderia de *Posidonia oceanica*, hàbitat molt important pel reclutament de moltes espècies, explicarien uns valors de biomassa major, encara que la pressió pesquera sigui molt major que a les demés zones.

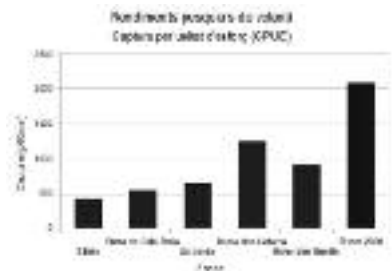

Figura V.

En quan als valors de biomassa de l'estrat batimètric profund, cal dir que els valors de biomassa tan semblants que presenten Sa corda, Sa punta dels capellans i Es morro d'en Llobera probablement es deguin a la similitud dels tipus de fons, amb gran abundància de fons rocós i grans blocs. Mentre que la punta de Cala roja, presenta un fons amb una major extensió d'arena i *P. oceanica*.

El patró general esmentat abans és més clar pel que fa als resultats del rendiment pesquer. Fet esperable ja que en aquests tipus de mostreig el factor més important en el modelatge dels resultats és la pressió pesquera a la que es troba sotmesa la zona. Així idò, sembla que els resultats concorden amb la hipòtesi de que la pressió pesquera és major quan menor és la distància al port de Sóller. El valor menor que s'observa al morro d'en Burdils possiblement es degui a problemes de tamany mostral, i probablement encaixaria al patró amb un nombre de rèpliques major.

Si es comparen els valors dels resultats obtinguts amb els obtinguts a campanyes de mostreig a altres zones, s'observa que els valors de biomassa i de captures per unitat d'esforç (CPUE) corresponents a Sóller son molt semblants als de les zones que suporten una alta pressió pesquera i es troben en una situació de sobre explotació, com per exemple la badia de Palma o algunes àrees de la costa del llevant mallorquí. La gravetat d'aquest fet adopta una especial importància si es tenen en consideració diversos factors. Per una banda, gran part de fons observats a l'àrea d'estudi son fons rocosos, amb una gran abundància de blocs, que son òptims per exemplars de mitjà i gran tamany com anfosos, escorballs, cap roigs, llagostes, xigales, etc. No obstant això, pràcticament no s'han observat aquestes espècies i per altra banda, segons la dinàmica de corrents marines observada, sembla que es tracta d'una zona en la que el reclutament es escàs o molt lent. La unió de tots aquests factors, converteix a la costa estudiada en una zona especialment fràgil des d'un punt de vista ecològic. En la que l'activitat pesquera dirigida de forma sistemàtica sobre els exemplars reproductors, que normalment solen ser els de major talla, tindria uns efectes particularment negatius. Així idò es fa palesa la importància de recuperar, conservar i gestionar de forma sostenible els ecosistemes marins d'aquesta costa que suposen una riquesa ambiental, social i econòmica de primer ordre. I una forma de fer-ho seria mitjançant la creació d'una reserva marina a la costa sollerica.

Bibliografia

- Agardy, M.T. 1994. Advances in marine conservation: The role of marine protected areas. *Trends in Ecology and Evolution* 9: 267-270
- Amengual, J., Àlvarez-Berasategui, D., Reñones, O., Coll, J. & Marbà, N. 2008. Evaluación rápida de áreas costeras como herramienta de planificación de Áreas Marinas Protegidas. Proyecto MEDPAN. Programa europeo *Interreg* IIIc.
- DeMartini, E.E. 1993. Modeling the potential of fishery reserves for managing pacific coral reef fishes. *Fishery Bulletin* 91: 414-424
- Palumbi, S.R. 2003. Population genetics, demographic connectivity and the design of Marine Reserves. *Ecological Applications* 13 (1) supplement: 146-158

Història

NOVES APORTACIONS A L'ARQUEOLOGIA SOLLERICA

JAUME DEYÀ MIRÓ

Resum. Arran de l'adequació del nou pla territorial de Mallorca fou necessària la revisió de l'antic catàleg arqueològic del municipi de Sóller. Aquesta tasca ha implicat la incorporació de 20 jaciments nous, a més de la recopilació de noves dades dels ja existents. En aquest breu article el que es pretén és presentar aquests nous resultats.

Introducció

L'adaptació del nou Pla Territorial de Mallorca implicar la revisió de tots els catàlegs de bens patrimonials del diferents municipis, i si s'escau, la seva ampliació. El ritme de desenvolupament urbanístic de les darreres dècades ha provocat la necessitat d'aquestes tasques, per tal de tenir localitzats i protegits tots aquests elements. Tot jaciment arqueològic, per llei, ha d'esser catalogat i protegit immediatament al seu descobriment.

Els orígens dels coneixements arqueològics de Sóller els podem atribuir a Mossèn Rullan i Mir, el qual fou el precursor de l'arqueologia a Sóller i ja en els seus escrits, *Història de Sóller* de 1875, fa referències a diverses estacions arqueològiques. El seu discret seguidor fou Mossèn Joan Sueca i Miralles (1903-1968), tot i que no és fins a l'aparició de la figura de Bartomeu Ensenyat "des tests" que es reprenqué de manera molt més intensa la investigació arqueològica. Ajudat sempre per un nombrós grup de col·laboradors: Antoni Estades Gelabert "Galió", Bartomeu Ferrà Busquets, Guillem Rullan Castanyer "el Tio o Curial", Antoni Matheu Morey "de Cúber", Simó Matheu Morey "des tests", Pere Suau, Gabriel Vila, d'entre d'altres.

Gràcies a tots els coneixements adquirits per tot aquest seguit d'entusiastes, podem tenir una idea més o menys clara de la nostra prehistòria a la Vall de Sóller. El Dr. Jaume Coll a l'any 1991, realitzà un primer i exhaustiu catàleg arqueològic, tant de Sóller com de Fornalutx, localitzant fins a 88 jaciments a Sóller. Aquests abracen des d'època prehistòrica fins a la medieval cristiano/moderna. En base a n'aquest, el passat any 2008, me fou encomanada la seva revisió i ampliació. El resultat fou la incorporació de 20 fit-

xes més, a part de la recopilació de noves dades, fruit de "trescar" al llarg de deu anys per la muntanya amb el meu pare. A més dels coneixements adquirits gràcies a Guillem Rullan, Antoni Estades, Pere Suau, Antoni Matheu i Joan Reganyol, entre altres. Em d'esmentar l'amabilitat i facilitat de molts propietaris que m'informaren de l'existència de coves, balmes... que em podrien esser d'interès.

La finalitat d'aquest article és presentar part de tots aquests nous coneixements adquirits.

Un poc de terminologia

Per fer més entenedor a les persones foranies aquest camp, el tema de la terminologia i de les cultures prehistòriques de l'illa, aquí un breu esquema de les etapes més rellevants.

Neolític final. 3.500-2.500 aC. Ocupació de coves i abrics, primeres evidències sòlides de presència humana a l'illa. Cap a mitjans d'aquest període es troben les primeres restes humanes i ceràmiques.

Calcolític. 2.500-1.750 aC. Vivendes en cabanes circulars, com també en coves i balmes. Cultura que es caracteritza per la decoració incisa de la ceràmica.

Naviforme. 1.750-1.000 aC. Aparició i consolidació dels primers poblats de navetes, que són habitacions en forma de ferradura. Enterraments col·lectius en balmes i en coves naturals i artificials.

En moltes publicacions antigues apareix la denominació pretalaiòtic. Aquesta correspon a una terminologia avui en dia antiquada, en la qual si adscriu tota resta anterior al talaiòtic. Posteriorment s'utilitzaran les denominacions de bronze antic, mig i final, fins a subdividir-se, *grosso modo*, en neolític, calcolític i naviforme.

Talaiòtic-Postalaiòtic. 1.000-123 aC aprox. Construcció de grans poblats emmurallats, talaiots i cases de tendència quadrada. Al llarg d'aquests períodes la tipologia d'enterrament serà molt rica, principalment trobem enterraments en calç, per cremació/incineració i en taüts de fusta.

Romà. 123 aC- S.V dC. aprox. ocupació romana de l'illa.

Medieval islàmic. S. VIII-XIII. Ocupació musulmana de l'illa.

Medieval Cristià. A partir segle XIII.

Noves aportacions als jaciments coneguts abans de 2008

SO 5. Cas Petreret.

Esperó rocós que domina tota la zona de s'arenalet i de Santa Catalina del port. No s'hi observen estructures ni restes constructives. Tan sols alguns grans marges i una gran dispersió de la ceràmica des d'època talaiòtica a medieval, des del sortint rocós fins a la zona plana del lateral. A tenir en compte el conjunt d'avencs que hi ha a la zona més elevada de l'esperó rocós. A la boca d'un d'ells s'hi troben abundants fragments ceràmics, a més d'aparèixer un fragment d'os probablement humà.

SO 8. És claper rodó. Rocafort.

Segons informa Jaume Coll "*s'hi veien un seguit de clapers de 6 m de diàmetre que han estat destruïts per l'acció de màquines capoladores, i la construcció d'un porxet i un braç de camí...*". Amb la prospecció actual, a la vessant nord del pujolet dins el bosc d'alzines, s'han identificat fins a cinc clapers alineats. Un dels quals és troba intacte, amb 3,5 m d'altura, 5,5 m de llarg i 2,5 m d'ampla, formant una plataforma plana de tendència circular a sobre. Al darrera d'aquest hi ha una cova tapiada. No s'ha localitzat ceràmica a l'entorn.

SO 10. Cas Bernats, Can Pati i Ses Covetes.

Segons el grup d'aficionats locals, Bartomeu Ensenyat hi va practicar un seguit d'excavacions. Antoni Estades (Galiona) ens comenta de la troballa d'un seguit de monedes d'època romana dins una enclotxa.

La zona es troba marjada però hi ha restes de dues coves de dimensions reduïdes, a més d'enclotxes i altres enfonyos. No és veuen estructures visibles. El desmunt d'un marge per eixamplar el camí interior de la finca, a permès fer visible una interessant estratigrafia. On a una profunditat d'uns 1,5-2 m, hi apareix una acumulació important de restes ceràmiques de considerable mida tant post-talaiòtiques com d'època romana (àmfores), com restes òssies i cendres. Sota un tall de la penya ha aparegut un fragment d'ós humà, probablement caigut de la part superior.

SO 13. Can Ribera.

Jaume Coll identificar un seguit de clapers a l'àrea on apareixen restes ceràmiques, determinant que hi ha algunes construccions ciclòpies. Amb la prospecció actual s'ha pogut determinar que sota un claper de la zona, a la part alta on Coll localitzar inicialment les restes, es troba un talaiot quadrat totalment embotit dins d'un marge. Conserva els quatre murs, de 4 m de llarg, i l'únic mur visible pel seu lateral conserva 2,5 m d'altura. A poc metres s'hi troba un altre claper. Aquest dos elements estan situats a un punt estratègic de control d'un petit pas que permet accedir al barranc. A l'entorn hi ha un seguit de covatxons i balmes a tenir en compte.

SO 25. Cova de s'Alova.

Aquesta cavitat fou molt coneguda al seu moment de descobriment. Ha sofert tan actuacions arqueològiques per aficionats locals, com també excavacions arqueològiques per part de B. Ensenyat, G. Rosselló Bordoy i el Pare Veny. Mitjançant la revisió d'uns materials ceràmics localitzats a la cova, per part de Guillem Rullan, s'ha pogut constatar una ocupació d'època neolítica (Jaume Deyà). Aquestes restes corresponent a fragments ceràmics semblants als localitzats tan a Son Matge, Sa Cova de sa Bassa i Son Gallard, datats dins de l'horitzó neolític final. Alguns fragments presenten restes de pintura negra a la seva superfície. Entre els materials apareixien grans resquills d'ós i varis percutors de pedra.

SO 39. Muleta Gran. Cas Bernats.

Una de les habitacions del indret fou excavada per Antoni Estades, Pere Suau i Andreu Rullan els anys 70. Entre les troballes s'ha de destacar monedes ibèriques i romanes, estris de ferro com escarpres i maces, i nombrosa ceràmica romana. Als seus escrits, fan referència a la troballa d'un fragment de ceràmica incisa, però sense l'estudi del material es fa difícil corroborar-ho. Guillem Rullan realitzà una breu publicació que mai fou donada a la llum, estant l'original en possessió de l'esposa.

La zona està repleta de clapers i murs estranys adossats als marges on s'hi troba abundant ceràmica en superfície, com restes d'argila cuita i alguns fragments de plom. L'habitació excavada presenta una planta ovalada amb compartimentació interna. El mur conserva uns 70-80 cm d'alçada. Durant la prospecció, a l'exterior d'aquesta, aparegué una moneda de plata d'època republicana. El revers presenta dos genets amb llança amb la inscripció de "ROMA" a sota, hi ha l'anvers un bust de perfil amb un casc. Podria correspondre a Decius.

SO 44. Puig d'en Mora.

Al indret es troben algunes coves i excavacions de pedreres. B. Ensenyat (1950, 1955, 1960 i 1971) localitzà a la zona enterraments en fosses excavades a la roca sobre tota la superfície del Puig d'en Mora, dels quals no en determinà la cronologia. Segons la notícia de 1955, s'hi trobaren unes sepultures amb enterraments en disposicions variades. Anys després, en fer-se els desmuntatges per a construir la carretera del Puig Major, aparegueren més enterraments que no foren controlats arqueològicament. A la zona s'hi troben restes ceràmiques molt esmicolades, de cronologia romana, i boques de possibles pous d'accés a coves.

SO 49. Ses Copis.

Excavada per Bartomeu Ensenyat i posteriorment per grups d'aficionats locals (Antoni Estades, Guillem Rullan, Pere Suau, entre d'altres). S'hi documenta un abundant material arqueològic, principalment corresponent a enterraments en calç i per cremació d'època talaiòtica i postalaiòtica.

Amb una visita realitzada per Ramon Deyà i Jaume Deyà a l'any 2002, casualment sobre el munt de purgar de les excavacions antigues, aparegué un fragment de ceràmica calcolítica amb decoració incisa, que la podem inscriure dintre el tipus A.

SO 50. Cas Costurer.

Turonet on a la zona més elevada apareix una dispersió molt important de ceràmica des d'època talaiòtica a època tardo romana/medieval. No es veuen restes constructives, a part d'antics marges. La curiositat fou la troballa a la cota més alta del turó, d'un gran nombre de fragments de crani humà dispersos per tota la zona.

SO 53. So n'Angelats. Ca l'Amic i Can Coll.

Són visible les restes d'un gran mur d'uns 10 m de longitud de tècnica ciclòpia.

En ell s'adossen petits murets de planta semicircular, els quals no es sap en certesa si son antics o marges que reaprofiten velles construccions. A la part de Son Angelats són visibles alguns marges amb pedres de considerables dimensions que podrien formar, o haver format, part de construccions talaiòtiques. D'aquest conjunt surt un gran marge d'uns 50 metres en direcció a la zona militar. Amb la construcció del nou polígon, s'ha pogut confirmar l'existència de més restes prehistòriques, lo que dona explicació a aquest mur esmentat. A aquesta zona nova s'hi veuen el que podrien esser les restes d'una antiga murada o talaiot, i una gran era d'època més recent.

Totes aquestes troballes demostren que aquest turó fou totalment ocupat, així s'evidencia l'existència d'un segon gran poblat talaiòtic a la vall de Sóller.

SO 57. Nucli de Sóller.

Casc històric de Sóller. Les constants remodelacions urbanístiques al llarg dels anys han donat a la llum nombrosos vestigis arqueològics. Fins al moment tan sols cinc troballes han estat controlades arqueològicament, Can Pinya, la Tafona de Can Serra, la Casa de la Lluna (en procés), la Casa del C/ d'en Batac n°9 i al mateix Banc de Sóller. Altres troballes de les que es tenen constància són a Cas Boterets, Cas Coquer, Cas Xorc, C/ de Romaguera, C/ Isabel II, C/ de La Lluna i al C/ de la Mar n° 33, és troben en mans de les persones que realitzaren la troballa. Les restes principalment corresponent a materials d'època medieval islàmica i cristiana.

SO 73. Cova d'es Coloms.

Hi ha les notícies de que Pere "el senyor" i Miquel Punta, localitzaren al interior del sediments polsos dues peces ceràmiques globulars, la major cobrint a la menor. Pel que sembla, hi localitzaren un seguit d'enterraments.

Aquesta cova-avenc presenta una obertura de mides considerables. El seu interior està caracteritzat per la seva grandària d'uns 25x30 m i una plana que és pot veure al centre de la cavitat. L'accés és a través d'una escala de pedra adossada a un lateral. Arrel d'un seguit de visites i la revisió de materials en possessió d'alguns aficionats, em pogut identificar alguns fragments de ceràmica calcolítica.

SO 79. Can Pau. Barranc de Biniaraix.

Antoni Matheu (Toni de Cúber) i Guillem Rullan (Curial) comenten que cap als anys 40 localitzaren una coveta on apareixia ceràmica negra de formes globulars i ossos humans. Consistia en una petita cova, on l'accés en forma de sífó estava situat sota un gran penyal. És sap que amb una prospecció realitzada per Toni de Cúber i Jaume Coll, no localitzaren dit indret. Amb les prospecció realitzada actualment aquest indret ha estat redescobert.

És tracta d'una reduïda cova/abric situada dins un comellar a la zona de ponent, sota un penyalam. A l'accés trobam dos murets que conformen un petit corredor. L'entrada és en forma de sífó i el interior és de petites dimensions, caracteritzat per la presència de molt pedreny i restes òssies humanes entremesclades

dintre d'aquest. Probablement, un cop retirades totes les pedres, ampliaria la superfície considerablement. Al mateix tall on apareix la boca de la cova, han aparegut fragments de ceràmica de Paterna i fragments de vidre de certa antiguitat. Això fa pensar que en un moment determinat fou utilitzat com amagatall o secret d'alguns objectes de valor.

Per les seves característiques sembla correspondre a un jaciment d'època talaiòtica, ja que gran part dels ossos localitzats es trobaven dintre de nivells de cendra.

SO 80. Sa muntanyeta de Bàltx.

Jaume Coll, ens explica " Mascaró catalogà unes restes pròximes a Cas Bernats dient el següent: *"Restos de una habitación de la que sólo quedan algunos de sus sillares de la hilada basamental. Mide 11,5 X 9.40 m. Sus muros tienen un grueso de 2,30 m el portal parece que estaba orientado a S.W."*. La gent de la zona sols ha reconegut unes restes ciclòpies al lloc denominat Sa Muntanyeta de Bàltx. Després d'haver recorregut la zona no em localitzat les restes."

Amb la prospecció realitzada s'ha localitzat un conjunt arqueològic prou important situat al punt més elevat de la muntanyeta de Bàltx, però per la descripció de Mascaró, no creiem que correspongui a les que ell cita.

És tracta d'un conjunt arquitectònic que s'articula entorn a una estructura quadrada, probablement un talaiot, que se recolza a les penyes del punt més elevat. A dita estructura s'hi adossen murs i altres habitacions tan de forma semicircular com de tendència poligonal. Tot el conjunt és troba rodejat per una murada, situant-se el portal d'accés a l'est.

Nous jaciments inclosos al nou catàleg arqueològic

SO 89. Covatxó de Muleta de Cas Avinyons.

Prospectant un jaciment proper (SO 35), i amb la informació d'un veí de la zona, el qual m'havia informat de l'existència d'una petita coveta amaga sota uns esbarzers, és fer possible la seva identificació.

Coveta de reduïdes dimensions situada al costat d'una balma a pocs metres del camí. Aquesta correspon a una petita encletxa que presenta una planta d'un metre i mig quadrat aproximadament. Probablement aquesta estació arqueològica hagi estat excavada per clandestins, ja que s'evidencia en que tot el nivell interior ha estat rebaixat fins a l'argila natural. En el tall estratigràfic s'evidencien restes de ceràmica i petits fragments d'ossos humans. Podria estar relacionat aquest indret amb el SO 35 (balma d'enterrament), ja que està situat a poc metres, baix el mateix tallat. Probablement durant època talaiòtica fou utilitzada per enterrar-hi alguns individus.

SO 90. Muleta de Cas Avinyons.

Entorn a les cases, principalment dintre dels esbaldrecs dels marges, s'hi pot localitzar un gran nombre de fragments de ceràmica islàmica de vernís verd, com

gran fragments d'alfàbies. També apareixen alguns fragments de ceràmica medieval cristiana. Podríem situar aquest conjunt de restes entorn el segle XIII.

SO 91. Balma de Muleta.

Durant la prospecció de l'entorn de SO 66 es va poder constatar l'existència d'una balma prou interessant amagada dintre del frondós bosc de pins i alzines. A un petit racó que forma la mateixa balma, al seu extrem est, aparegué en superfície un fragment ceràmic d'època prehistòrica, un fragment de mandíbula humana i varis ossos d'ovicàprit. Tots aquests indicis fan pensar que durant el naviforme inicial/mig (1750-1500 aC) s'usés l'espai com a necròpolis.

SO 92. Camí de Son Sales.

Zocal d'un mur d'uns 8 m de llarg per 1 m d'alçada que serveix com a base d'un marge relativament modern, aferrat al camí que baixa de Son Bleda a Sóller (per Son Sales). Tot el comellar i el mateix camí està replet de fragments de ceràmica d'època romana amb algun fragment dispers de ceràmica talaiòtica. La seva situació entre SO 7 i SO 62 fan pensar que aquest conjunt podria pertànyer al mateix jaciment, encara que actualment apareguin fragmentats.

SO 93. Sa Solrana.

Gran balma situada sota un tallat. La construcció d'un safareig destruir part del jaciment. En superfície és veuen alguns fragments d'ossos humans deshidratats, com a tota la zona del tallat i marjades pròximes. Descobert l'any 2008 per Ramon Deyà i Jaume Deyà a partir de la informació de Joan Reganyol. Aquest ens contà que quan era nin, a causa de la construcció d'un safareig, aparegueren una gran quantitat de cendres, amb molts d'ossos humans, cranis i ceràmiques. Aquests nivells cendrosos foren utilitzats per abonar camps de tarongers i la pròpia finca. Sembla correspondre a una necròpolis d'època talaiòtica on s'hi realitzava el ritus de la cremació dels cossos.

SO 94. Camí de Son Llampaires.

Troballa fortuïta d'un fragment de falç de sílex ben al mig del camí. A partir d'aquesta trobada es realitzar una prospecció a la zona. No és veuen estructures prehistòriques, tan sols els marges, l'actual carretera i el camí empedrat. Sobre la carretera, a la zona marjada, apareixen abundants fragments d'argila cuïta que podrien correspondre a restes d'una coberta d'alguna construcció prehistòrica.

SO 95. Cova de na Maria.

Cova natural amb acondicionament. Presenta un mur de tancament a la boca, un muret interior de contenció i una capa de pedres al terra que aïlla de la humitat la superfície.

El Sr. Pere Suau em comentà de l'existència d'una cova, anomenada, sa Cova de na Maria. Segons les seves paraules, la cavitat és troba situada just davall de la

cova de les Alfàbies. Comentant que era una coveta on el propietari i guardava gran quantitat de llenya. El fet remarcable era l'existència d'enterraments en calç on apareixien algunes contes de pasta vítria. És a dir, correspondria a una necròpolis d'època post-talaiòtica.

A partir de la informació és realitzaren un seguit de prospeccions a la zona per part de Ramon Deyà i Jaume Deyà, entorn l'any 2003-4. Localitzant una cavitat a les proximitats de la Cova de les Alfàbies, a més, d'un seguit de balmetes i covatxons, situats també a la zona baixa de la cova, a cotes més properes al torrent, les quals també seria interessant realitzar-hi una prospecció més intensiva. Per casualitat quan presentava dita comunicació, el sr Antoni Font Gelabert em confirmà que dita cova es tracta de sa Cova de na Maria.

SO 96. Covatxó de Can Rafelico.

Petit covatxó de reduïdes dimensions, el qual presenta un muret de tècnica ciclòpia que tanca l'espai.

Joan Reganyol ens informà de l'existència d'un covatxó a la zona del Mirador de ses Barques, el qual presentava la paret ennegrida a causa del foc. A partir d'una prospecció realitzada a la zona a l'estiu de l'any 2007, acompanyat per Ramón Deyà i el propietari de la finca, localitzarem un petit covatxó que presentava la paret ennegrida i un petit muret que tancava l'espai. En superfície apareixien fragments d'ossos humans i alguns fragments ceràmics. Això ens fa pensar que ens trobam davant una balma d'enterrament amb tancament ciclopi, que la podríem situar entorn el naviforme mig (1500 aC).

SO 97. Can Tamany. Cas Pagès.

A través de l'entrevista d'una veïna de la zona, Esperança Coll Coll, em comentà un seguit de fets prou significatius: *"Sa meva padrina me contava que quan feren és pou de davant ses cases de Can Tamany i trobaren dos morts..."* També m'explicà *"quan era petita, al costat de ses Cases de Can Tamany hi havia una tafona molt antiga abandonada, que s'utilitzava com a sestador per ses cabres on un home conegut com es geperut se n'encarregava. Un dia fent un desmunt també trobaren restes humanes. Lo més anecdòtic fou el rumor de que aquest geperut allà hi trobar un tresoret, ja que, de sobte deixar de cuidar les cabres i és comprar una casa i no treballar més".* I com a darrera notícia, *"a Cas Pagès, quan els hereus es repartiren les terres, desferen un seguit de marges, on hi trobaren un caramull d'ossos humans".*

Aquestes notícies no són estranyes en aquesta zona, també a totes les proximitats del Puig d'en Mora o sota la Roca Rotja, molts de veïnats contenen la troballa de restes humanes. Com per exemple, durant les obres de la carretera del puig Major, diu en Massac *"dins moltes enclotxes els obrers trobaren cranis i morts"*, aquest fet es pot entendre per la proximitat de molts jaciments habitacionals a tota aquesta zona, com seria el mateix poblat del puig den Canals, el talaiot de la Roca Rotja o la gran construcció fortificada que hi ha sobre el vermell també de la Roca Rotja.

SO 98. Cova de Muleta de Ca s'Hereu.

Cova natural amb acondicionaments interns. Presenta un seguit d'escaleres que permeten l'accés a l'interior, murets i repicament d'algunes parets. El problema ve donat que en un moment determinat s'utilitzava com a sistema natural d'evacuació d'aigües de la finca, construint una canalització la qual condueix les aigües sobrants de les marjades al interior d'aquesta, provocant la desaparició i rentat de gran part del sediment en alguns sectors.

A través de la informació del fill dels propietaris, a l'any 2002, és localitzar aquesta cavitat, on fou prospectada a l'any 2006. Per les seves característiques, els retocaments interns i la seva situació estratègica, la fa apte per presentar registre arqueològic i essent interessant realitzar-hi alguns sondejos.

SO 99. Carrer de Jaume Torrens.

Amb l'arribada de la pesta de 1652, l'ajuntament es va veure obligat a comprar un seguit de solars per tal d'enterrar-hi el gran volum de difunts. L'actual zona d'entorn del carrer de Jaume Torrens en fou un, zona coneguda com s'arenalet.

Aquesta fou la darrera pesta bubònica que afectar l'illa de Mallorca, entrant pel Port de Sóller i afectant fortament a la resta de l'illa. A Sóller s'emportà fins a 1.064 ànimes.

Tenim notícies de la troballa de gran quantitat de restes òssies quan és feia el carrer i les edificacions annexes.

SO 100. Col·legi des Sagrats Cors.

Durant les obres realitzades al Col·legi dels Sagrats Cors el setembre de 2008, on la caiguda d'un marge i la posterior construcció d'una rampa per minusvàlids, donar a la llum una fossa repleta d'ossos humans. Tenint-se que efectuar una intervenció arqueològica d'urgència. Segons les notícies, a causa d'una obra al interior de la capella del Sant Cristet entorn el 1930, és buidaren les tombes i els ossos foren enterrats a l'exterior.

És tracta d'una petita fosa excavada al mateix sòl, delimitada per un muret de forma més o menys circular, d'uns 4 X 3 m aproximadament de planta, i un metre i poc d'alçària. A part de restes humanes, s'han localitzat rajoles, contes de rosaris, medalletes, creus, figures religioses de fang, ... Aquestes restes humanes corresponen als segles XVIII-XIX.

SO 101. Gravats de sa Torre Picada.

Conjunt d'afloraments de pedra calcària situats al costat de la Torre Picada. En alguns s'hi observen gravats (S.XVIII).

Els gravats que apareixen corresponen a inscripcions, probablement realitzades pels sentinelles. Fins al moment s'han identificat tres conjunts clars, el primer consisteix amb una inscripció en lletra curvilínia de difícil lectura a causa de l'erosió, la segona correspon a un conjunt de creus, i la darrera, a una inscripció que diu "Ja ..NL / a de la / torra picada / 1728" i sota, el gravat d'una galera.

SO 102. Cova de Sa Font de s'Olla,

Cova natural que presenta dues boques, una permet l'accés en sec al interior i l'altra surt un continu flux d'aigua, ja que correspon al naixement del torrent. La cova presenta dues sales de considerables dimensions, la del fons és troba totalment inundada.

Notícia donada per Pablo Galera a l'estiu del 2009, on ens informa de la troballa sota una gran pedra de l'entrada de la cova d'una moneda, a més, de fragments de ceràmica. Aquesta és troba molt desgastada per l'ús i és de difícil adscripció cronològica, podria esser medieval.

SO 103. És Fossaret.

Com ocorre amb SO 99, és Fossaret i alguns solars annexes també funcionaren com a cementiri durant la pesta del còlera de 1652. En superfície és poden veure fragments d'ossos i d'alguna estatueta. Com es pot comprovar la toponímia conserva l'antiga funcionalitat del indret.

SO 104. Sa base des Port.

Segons el propietari de Can Bardí de sa Figuera, als anys trenta, quan realitzaren les obres per a la construcció de la base naval, les màquines excavadores "*treien àmfors senceres de la terra i del mar, i molts de trossos*". Tan el fons marí com tot el turó, són indrets amb molt potencial arqueològic.

SO 105. És Convent Vell.

Antic convent de Sóller, fundat pel Pare Fr. Bartolomé Catany.

Catany s'havia instal·lat al cim conegut com, malgrat la redundància, l'ermita del pare Catany, on hi practicava una vida ermitana. A causa de la forta afluença de visitants per rebre els seus serveis religiosos, decidir fundar un monestir franciscà a un lloc proper al poble. Piu II, mitjançant un decret al 8 de novembre de 1458, donà el vist i plau a dit projecte. El monestir fou consagrat el maig de 1492. A causa dels constant problemes de deteriorament que patia per la seva situació sobre sòls poc sòlids, és decidir canviar el seu emplaçament a l'actual convent dels Sagrats Cors. D'aquesta forma s'enderrocar l'anterior monestir i s'aprofitar el material per a construir-ne el nou.

Son visibles diferents elements estructurals de l'antic convent, els quals sen té constància gràcies a la informació dels propietaris dels solars.

A la parcel·la 78 és conserva la cisterna originària, essent restaurada pel propietari. El marge que sustenta aquesta marjada correspon a un antic mur del convent (de pedra travada amb terra i calç), on a sobre s'hi troba un gran penyal treballat, on segons ens expliquen, era el peu de la creu del convent.

A la parcel·la 77-79, sota el gran mur s'hi localitzen abundants fragments de ceràmica de paterna i d'altres d'entorn el segle XV-XVI, restes d'escombres de la antiga construcció i restes humanes.

A la 98 també s'observa un gran mur.

A la parcel·la 82 és conserva l'antic portal d'accés als horts del convent, com part del mur de tancament. El propietari comenta que fent obres a la finca localitzar aproximadament entre 2-3 metres de depòsits d'escombres, on al fons encara s'hi conserven els paviments enrajolats.

A més, a unes obres realitzades a la parcel·la 91 als anys 60, per a la construcció d'un xalet, s'hi desenterraren gran quantitat de làpides.

SO 106. Camí de sa Tanca des Bous 2.

Troballa casual sobre el camí d'un gran fragment de sílex blanc i ceràmica de diversa cronologia a la zona. A tot el coster s'observa abundant ceràmica que per les seves característiques sembla majoritàriament islàmica. A part del fragment de sílex, no ha aparegut cap altra element que pugui correspondre a cronologia prehistòrica.

SO 107. Balma de sa Tanca des Bous.

Balma on s'hi troben acondicionament moderns, que consisteixen en dos petits tancats per a refugi de pastors i bestiar. Troballa d'un fragment de molí realitzat sobre pedra de muleta, lo qual evidencia una ocupació prehistòrica de l'indret.

SO 108. Balma des Racó d'en Barona.

Descobert per Ramon i Jaume Deyà l'any 2006, prospectant la zona al voltant de la Cova d'es Caragol. Conjunt de balmes sense acondicionament aparent. El material arqueològic es troba a les rossequeres a causa del pendent del sòl.

Ha aparegut molt poc material antic en superfície. Amb la prospecció actual, a la rossequera, a uns 15 metres de la balma, s'ha localitzat un fragment treballat de pedra d'esmolar, que sembla ésser part d'una "munyequera d'arquer". Aquest element i el conjunt de fragments ceràmics evidencien una probable ocupació calcolítica al indret.

A part d'aquests nous jaciments, hem d'incloure uns altres que Jaume Coll incorporar al primer volum que redactar de la Historia de Sóller. Els quals són;

- Ses Tres Creus. Olivar de Can Carrió.
- Fortificació de sa Mola.
- Camí de Bàlitx. Can Bescós, Ca sa Bruixa.
- Bàlitx de Dalt.
- Lo Descarregador.
- Racó de s'Argentera.
- Sa Coma. Coma Carnissera. Es coval.
- Ca n'Aí. Coveta.

Amb això podem dir que a Sóller tenim fins al moment documentats 116 jaciments arqueològics.

Fonts i agraïments

Les principals fonts són:

- L'antic catàleg arqueològic realitzat per Jaume Coll Conesa a l'any 1991.
- El primer tom de la història de Sóller: COLL CONESA, J. (2005). *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*. Fascicles del diari el Sóller. Sóller.
- Les riques i diverses fonts orals que he anat esmentat al llarg de la publicació.
- I un constant treball de prospecció. "Trescar, trescar i trescar".

I donar la meua gratitud a Guillem Rullan, Antoni Estades, Pere Suau, Antoni i Simó Matheu, Jaume Pinya, Josep Ensenyat, William Waldren, Joan Reganyol, entre altres. I en especial als meus pares i la viuda de Guillem Rullan, Francisca Ferrer.

Foto1. Ceràmica neolítica de sa Cova de s'Alova.

Foto 2. Detall de pintura d'un fragment de ceràmica neolítica de sa Cova de s'Alova.

Foto 3 i 4. Moneda trobada a Cas Bernats.

Foto 5. SO 8. És claper rodó. Rocafort.

Foto 6. Talaiot de Can Ribera.

Foto 7. Fragment de ceràmica incisa de Ses Copis.

Foto 8. SO 79 can Pau.

Foto 9. SO 79 can Pau, detall de la troballa de ceràmica de paterna insitu.

Foto 10. Balma de Muleta.

Foto 11. Sa Solrana.

Foto 12. Cova de na Maria.

Foto 13. SO 96 covatxó d'en Rafelico, detall de material *insitu*.

Foto 14. Restes del convent vell.

Foto 15. Restes del convent vell.

Foto 16. Restes del convent vell.

Foto 17. Restes del convent vell.

Foto 18. Restes del convent vell.

Foto 19. "Munyequera d'arquer" trobada a n'és Racó d'en Barona.

Foto 20. Covatxó de Muleta de Cas Avinyons.

EL DELME ECLESIASTIC DE LA VILA DE SÓLLER A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIV (1328-1343)

JAUME SASTRE MOLL

Resum: La concessió del delme per Jaume I a l'Església Mallorquina va permetre la creació d'un bisbat propi per a les illes, desvinculat del bisbat de Barcelona. Les primeres notícies de la seva recaptació són conegudes a partir de 1315, quan Sanxo I i el bisbe Guillem de Vilanova signaren un Pariatge o concòrdia, si bé els primers registres que permeten el seu estudi comencen l'any 1328. És a partir d'aquest any quan sabem la seva trama administrativa i la quantia total de les rendes que gravaven la producció de vi, oli, cereals, hortalisses i ramat a les illes de Mallorca i Menorca, dades que permeten valorar, durant un quinquenni, la producció agrària de les quatre zones amb que hem dividit l'illa de Mallorca: El Pla de la Ciutat, la zona de Tramuntana, El Raiguer i el Pla de Mallorca.

La Recaptació del delme en el regne de Mallorca

Jaume I el Conqueridor havia concedit la l'Església el import del delme de tot el regne de Mallorca, i per aquesta raó extensiu a les illes de Menorca i Eivissa encara per conquerir.

Les illes d'Eivissa i Formentera no pagarien el delme al Bisbe i Capítol de Mallorca en quedar supeditades en tres quartes parts al Arquebisbe de Tarragona, en les que actuà un paborde eclesiàstics nomenat per aquell. El fet de ser un territori de conquesta, incorporat per Guillem de Montgrí, Nunyo Sanç i Pere de Portugal en 1235, i no ésser una donació reial, pareix que fou raó suficient per a que les illes quedessin exemptes de pagar tal contribució a l'església mallorquina.

L'illa de Menorca, subjecte al bisbat de Mallorca, en la que actuava un paborde de patronat reial (Pariatge de 1301) pagava el delme, recaptat en cadascun dels quatre districtes administratius existents: Ciutadella, en aquells moments cap dirigent de l'illa, Maó, Alaior (en aquells moments comprenia els actuals termes de Mercadal, Ferreries).

A l'illa de Mallorca pagaren el delme el Pla de la Ciutat i altres 30 poblacions foranes, exceptuant algunes alqueries de Lluçmajor, Montuiri i Algaida, territoris que abans havien pertangut a l'Ordre del Temple (extingida el 1312 en el Concili de Vienne), el delme de les quals va servir per pagar 4 canongies, creades per Jaume III el 1338, segons una avinentesa concertada amb l'església mallorquina.

Però abans de iniciar l'estudi de les rendes eclesiàstiques de l'illa de Mallorca volem fer nostra l'encerta opinió de J. Binimelis, quan diu que a l'illa de Mallorca hi havia tres zones productives, perfectament diferenciades: **La Serra de Tramuntana**, **El Raiguer** i **el Pla de Mallorca**. A aquestes, volem afegir una altra: **El Pla de Ciutat** de Mallorca, com element diferenciador entre la Mallorca rural i la Mallorca urbana.

Configuraven **la Serra**, les poblacions de Calvià, Andraitx, Puigpunyent, Valldemossa, Esporles, Sóller, Bunyola i Escorca. **El Raiguer**: Santa Maria des Camí, Marratxí, Robines, Alaró, Sencelles, Inca, Selva, Campanet, Pollença i Alcúdia; en **el Pla de Mallorca** hem inclòs les poblacions de Muro, Artà, Manacor, Bellver, Felanitx, Santanyí, Petra, Porreres i Campos. Com ja hem dit, les poblacions d'Algaida, Montuiri i Lluçmajor, que haurien de ser incloses a la zona del Pla de Mallorca, queden fora d'aquesta valoració.

Conceptes recaptatoris

Cadascuna de les quatre àrees impositives, el delme eclesiàstic es recaptà sobre cinc conceptes bàsics: Sobre l'augment del bestiar (*Delme del bestiar*), sobre la producció de l'hortalissa (*Delme de l'ortalissa*), sobre l'elaboració del vi (*Delme del vin*), sobre la producció de l'oli (*Delme de l'oly*), i sobre la producció cerealista (*Delme del blat*).

El fet de ésser un impost directe sobre el increment agrari i pecuari fa que dita documentació sigui una informació molt valuosa a l'hora de quantificar, encara que aproximadament, de l'evolució productiva agrícola i ramadera d'una àrea determinada, o per comparar la producció d'una àrea amb altres, dades que poden servir per dibuixar un mapa productiu de les illes en els cinc anys que abraça l'estudi.

Però aquesta simple exposició d'intencions no resulta senzilla. Els diferents conceptes recaptatoris eren de diferent percentatge, ja que si el delme sobre els cereals era de 1/10, el de l'oli i hortalissa era de 1/11, el exigit pel ramat de 1/15, i el que gravava el vi de 2/25. A més, desconeixem el impost que pagaven aquells que es dedicaven a la cria del diferents tipus de ramat, com cavalls, vaques, bous, cabres etc. També hem de dir que algunes parròquies, alhora de pagar tots els delmes, ho feren d'una forma global, i aportaren el total del deute amb diners, circumstància que ens priva de poder donar una valoració proporcional més ajustada de les diferents àrees productores.

Segons la seva procedència, els tresorers eclesiàstics feren una primera divisió geogràfica, delimitant les rendes de Mallorca i Menorca. I en cadascuna de les illes segons la seva naturalesa, de manera que la divisió en rendes pecuàries i rendes agràries obeeix a raons pròpies del nostre estudi.

LES RENDES ECLESIASTIQUES DE SÓLLER

Rendes Pecuariès:

El Delme del bestiar

L'impost afectava a tots els ramaders que anualment havien incrementat el seu ramat, pagant 1/15 del seu valor, és a dir, amb un 6'66%. Anualment, el import de totes les localitats va ser venut en els mesos d'abril al millor licitador, i sempre ingressat amb diners.

Taula del Delme del Bestiar de Sóller

Any	Comprador del Delme	Quantitat a ingressar	Notari que redactà l'acta de venda
1328	Salvat Esteve, R. Beschana prevere	6 — —	A Sóller
1329	G. de Balig, Francesch Esturs	7 5 —	—
1330	Barthomeu Loret i Francesch Esturs	5 — —	En Jujol
1331	Jacme Lagostera i Jacme Esturs	5 5 —	En Balero
1332	Francesch Esturs i Pere Esturs	11 — —	<i>Ab en Balero</i>

Durant els cinc anys que van de 1328 a 1332, l'evolució general del delme sobre el ramat fou ascendent a la majoria de les poblacions, com ho certifiquen les recaptacions totals, i l'augment impositiu individual de les diferents poblacions.

Any	Suma total del impost a Mallorca				SÓLLER
1328	247	17	7	4'1 %	6 — —
1329	529	7	6	8'7 %	7 5 —
1330	470	15	—	6'9 %	5 — —
1331	494	16	—	8'7 %	5 5 —
1332	752	2	6	12'3 %	11 — —

Per zones, les poblacions disseminades pel Pla de Mallorca contribuïren en més d'un 50%, mentre que la zona que menys ingressava era la Serra de Tramuntana que oscil·là entre un 10 i un 12%. El Pla de la Ciutat, malgrat tenir percentatges similars, s'ha de considerar-lo d'especial importància, donada la reduïda extensió amb respecte a les altres àrees.

Taula percentual per Zones de l'illa de Mallorca

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	10 %	9'5 %	12'8 %	10'2 %	12'1 %
S. de Tramuntana	15'6 %	12'7 %	9'4 %	12 %	11 %
Raiguer	17'6 %	22'8 %	21'5 %	23 %	22'5 %
Pla de Mallorca	56'8 %	55' %	56'2 %	54'6 %	54'3%
Suma Total	247 lb.	529 lb.	470 lb.	494 lb.	752 lb.

En conjunt, el ingrés del delme del Bestiar era poc important a la Serra de Tramuntana, i en particular a la vila de Sóller.

Rendes Agràries

Les rendes agràries que configuraven el delme eclesiàstic eren: el *Delme de la Ortalissa*, el *Delme del Vin*, el *Delme dels Blats* i els *Delme de l'Oly*.

El Delme de la Ortalissa

El pagament del impost afectava a tots els productors i en general als venedors d'hortalisses que es produïen en els horts que circumdaven la Ciutat i les poblacions foranes, i la seva quantia era el 1/11 de la producció, és a dir el 9'9%. Com els demés impostos, el import del mateix i de cada població fou venut al millor licitador, i sempre fou ingressat en diners.

Taula del *Delme de la Ortalissa* entre els anys 1328 - 1332

Any	Compradors del Delme de Sóller	Quantitat a ingressar	Notari que redactà l'acta
1328	Jacme Cost	2 10 6	A Sóller
1329	P. F. Berenguer d'Olives, P. Ropià	7 2 6	—
1330	Jacme Arnau, Guillem Barthomeu	9 7 —	A Sóller
1331	Bernat Angelet	5 1 —	—
1332	G. Pasqual, R. Castanyer, Jacme Ribot, Bernat Angelet	3 12 —	A Sóller

Durant els cinc anys esmentats, l'evolució general del delme sobre l'hortalissa fou constant en la majoria de les poblacions, però no a Sóller. Anualment les aportacions del impost de totes les viles es va incrementar, oscil·lant entre un 2'5 i un 4% de la recaptació total de l'illa de Mallorca.

Any	Suma total del impost a Mallorca	SÓLLER
1328	145 12 6 2'4 %	2 10 6
1329	224 5 — 3'7 %	7 2 6
1330	224 3 6 3'3 %	9 7 —
1331	198 17 — 3'5 %	5 1 —
1332	199 9 — 3'2 %	3 12 —

Taula percentual per Zones de l'illa de Mallorca

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	63'5 %	50 %	55 %	52 %	65'3 %
S. de Tramuntana	4'8 %	5 %	6'5 %	4'5 %	3 %
Raiguer	20 %	30 %	22'3 %	29'3 %	21 %
Pla de Mallorca	11'7 %	15 %	16 %	14'2 %	10'5 %
Suma Total	145 lb.	224 lb.	224 lb.	198 lb.	199 lb.

De totes les poblacions sobresurt la contribució del Pla de la Ciutat, amb quantitats entre 92 i 130 lliures, que representava entre el 65'5 i el 52 % del total; mentre que Inca, amb ingressos de 20 i 47 lliures, acaparava altre 14 i 21 %. La resta (entre el 15 i 20 %) s'havia de repartir entre les altres 27 poblacions restants de l'illa.

El Delme del vi

Com els demés impostos, els delme del vi fou venut a Sóller al millor licitador i sempre fou ingressat en diners.

Taula del *Delme del Vin* entre els anys 1328 - 1332

Any	Comprador del Delme	Quantitat a ingressar	Notari que redactà l'acta
1328	—	40 — —	A Sóller
1329	—	30 15 —	A Sóller
1330	Bernat Soler i Berenguer Miquel	25 10 —	A Sóller
1331	P. Masdela	25 12 —	A Sóller
1332	P. Arnau	35 — —	A Sóller

De 1328 a 1332 l'evolució general del delme sobre el vi va evolucionar a ritme ascendent i continuat a la majoria de les poblacions, no exempt de fluctuacions. Anualment la suma de totes les aportacions derivades d'aquest impost fou important, ja que el seu ingrés suposà entre el 12 i el 20 % del total recaptat.

Any	Suma total del impost a Mallorca				SÓLLER
1328	1.153	5	—	19 %	40 — —
1329	740	16	—	12'1 %	30 15 —
1330	856	18	6	12'6 %	25 10 —
1331	1.094	4	—	19'2 %	25 10 —
1332	1.315	19	6	21'4 %	35 — —

De totes les poblacions sobresurt les aportacions fetes pel Pla de Ciutat i Inca, al voltant de les quals es concentrarien les majors plantacions de vinya de l'illa. La contribució de Ciutat, amb quantitats que oscil·len entre les 340 i 550 lliures, suposaven entre el 42 i 46 % del total. Mentre, la població d'Inca ho feia amb quantitats oscil·lants entre 170 i 313 lliures (un altre 23 i 24 %. La resta, entre el 30 i 35 % tenia que repartir-se entre la resta de les viles.

Taula percentual per Zones de l'illa de Mallorca

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	36'5 %	46 %	41 %	41'1 %	41'8 %
S. de Tramuntana	8'7 %	9'2 %	7'8 %	7' %	7'4 %
Raiguer	39'8 %	33'8 %	34'6 %	39 %	39'8 %
Pla de Mallorca	15 %	11' %	16'6 %	12'8 %	11' %
Suma Total	1153 lb.	740 lb.	856 lb.	1.094 lb.	1.315 lb.

El Delme del Blat

El valor del Delme del Blat era del desè, és a dir del 10% de la producció. A diferència dels demés productes, la major part del impost es cobrava amb cereal, que després era venut al detall en el mateix lloc on era recaptat, o transportat a Ciutat per vendre'l a la Quartera.

Però les quantitats satisfetes pels compradors del impost no sempre eren en foment i ordi. El factor o administrador eclesiàstic acceptava quantitats en metàl·lic, ordi per foment i visaves, quantitats de llegums (faves, ciurons i llenties) per fer efectiu el pagament que devien.

S'ha de dir també que la quantitat licitada en concepte de *Dret del Blat* era inferior a la real, ja que en aquella diferència hi havia el guany de les persones que el compraven, de manera que el valor real del delme era superior a les quantitats que figuren en aquesta taula.

Població	1328	1329	1330	1331	1332
Alaró, Robines, Sencelles	650 q.	869 q.	950 q.	850 q.	505 q. 3 b.
Alcúdia	250 q.	460 q.	492 q.	470 q.	267 q. 4 b.
Andratx, Calvià, Puigpunyent	55 q.	95 q.	115 q.	120 q.	s/d.
Bunyola	110 q.	164 q.	200 q.	181 q.	57 q.
Campos	386 q.	419 q.	750 q.	426 q.	285 q.
Esporles	95 q.	170 q.	182 q.	188 q.	105 q.
Felanitx	205 q.	300 q.	382 q.	354 q.	s/d.
Inca, Campanet, Selva	821 q.	F. 556 q. Or. 235 q. Leg. 23 q.	1.222 q.	1.071 q.	416 q 3 b.
Manacor, Bellver	650 q.	612 q.	772 q.	800 q.	305 q.
Marratxí	51 q.	101 q.	F. 38 q. 1 b. Or. 60 q. 1 ½ b. Leg. 1 ½ b.	100 q.	s/d.
Petra	500 q.	500 q.	555 q.	580 q.	s/d
Pla de la Ciutat	354 q.	720 q.	1.206 q.	826 q.	437 q.
Porreres	611 q. 4 b.	122 q. Or. 135 q. Mest. 15 q. Leg. 3 q.	444 q. Or. 375 q. Mest. 25 q. Leg. 7 q.	700 q.	545 q. 3 b.
Santa M ^a del Camí	226 q.	263 q.	286 q.	270 q.	s/d
Santanyí	200 q.	330 q.	366 q.	301 q.	205 q.
Sineu, S. Joan de Sineu	983 q.	430 q. Or. 232 q. Leg. 35 q.	F. 610 q. Or. 331 q. Leg. 39 q.	1.200 q.	856 q. 3b.
Valldemossa	80 q.	110 q.	136 q.	122 q.	s/d.
SUMA	6.227 q. 4b.	6.864 q.	9542 q.	8.559 q.	F. 1.976 q. Or. 2.226 q 1b Mest. 228 q. Leg. 29 q. 4 b.

Durant els cinc anys, l'evolució general del delme del blat / ordi va mantenir un ritme ascendent i continuat fins l'any 1331, per a decaure després d'una manera estrepitosa en 1332, que coincideix amb el "*mal any primer*" que al·ludeixen les cròniques catalanes pel 1331.

La fluctuació del preu del blat / ordi venut al detall també obeïa a cert condicionants. El preu de la quartera de blat netejat (*toseta*) costava més que el blat normal; també es venien les porgueres després de la neteja, que es sumaven amb el total; també es venia el mestall, mescla de blat, ordi i civada, a preus més baixos que la quartera de blat, però de major preu que l'ordi.

Totes aquestes circumstàncies fa que sigui difícil, no tan sols quantificar el valor del Delme del Blat, sinó també fixar un preu anual per cadascun dels productes (forment, ordi, civada).

Un altre factor a tenir en compte era l'estacionalitat. En els mesos d'agost-octubre el preu dels cereals era més assequible que en els mesos de desembre i febrer, amb unes diferències de 3 i 4 sous per la quartera de forment i de la meitat per l'ordi.

Anys	Suma	Total del impost		SUMA TOTAL (Mallorca)
1328	6.227 q. 4 b.	3.021 lb.	50 %	6.049 lliures
1329	6.899 q.	3.838 lb.	62'7 %	6.115 lliures
1330	9.445 q.	3.431 lb.	50'6 %	6.776 lliures
1331	8.559 q.	3.134 lb.	55' %	5.698 lliures
1332	3.885 q.	3.355 lb.	54'7 %	6.133 lliures

La majoria dels factors eclesiàstics i venedors dels cereals eren eclesiàstics residents a les viles foranes, i molts d'ells eren preveres, que actuaven a les ordes dels procuradors del Bisbe i Capítol i del Majordom. El 1328 són citats aquests, que mantingueren el càrrec durant bastant temps.

- Francesch Vaylsegura, que pareix actuava a Ciutat.
- Guillem Boxà a Alcúdia.
- Guillem Argentona a Inca, Campanet, Selva i altres localitats.
- Guillem Cases Mijanes a Robines.
- Tomàs Comte a Sineu.
- R. Toxó a Valldemossa.
- P. Castelló a Porreres.

La venda al detall dels cereals ens ha permès confeccionar una taula en la qual es detalla l'evolució del preu dels cereals durant aquest quinquenni.

	Preu del blat				Preu de l'ordi			
1328	11 s. 4 d.	12 s.	13 s.	14 s.	6 s.	6 s. 6 d.	7 s.	7 s. 6 d.
1329		12 s. 6 d.	13 s.	14 s.	6 s.	7 s.	7 s. 6 d.	9 s.
1330	10 s.	12 s.	13 s.		4 s.	4 s. 6 d.	5 s. 6 d.	7 s.
1331	9 s.	10 s.	12 s. 4 d.	12 s. 6 d.	4 s. 6 d.	5 s. 6 d.	6 s.	6 s. 6 d.
1332	13 s.	15 s.	16 s.	17 s.	6 s.	7 s.	7 s. 6 d.	8 s.

A algunes poblacions com a Inca, Porreres i Sineu, el Delme del Blat no va poder ser venut a licitadors particulars, el que obligava a contractar a una persona per que el recaptés.

En altres poblacions, com Sóller, la producció devia ser tan minsa que la producció es pagava sempre en diners, de manera que no podem conèixer la quantia del delme.

Taula percentual per zones de l'illa de Mallorca

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	5'7 %	10'5 %	12'6 %	9'6 %	—
Serra de Tramuntana	5'5 %	7'9 %	6'6 %	7'1 %	—
Raiguer	32 %	36'5 %	32 %	32'3 %	—
Pla de Mallorca	56'8 %	45'1 %	48'8 %	51 %	—
Suma del delme	6.227 q.	6.864 q.	9.542 q.	8.559 q.	—

La producció cerealista a l'illa de Mallorca era desigual, existent unes zones productives i altres de deficiència. La major productivitat es centrava en el Pla de l'illa, que acaparava entre el 45 i 56% de la producció. Les poblacions més productores de blats en el Pla de Mallorca eren Porreres i el binomi Manacor – Bellver.

La població de Sóller pagava el dret del blat en diners, com les viles de Artà, Muro, Santa Margarita de Muro, Polleça i Escorca. Altres poblacions, en aquells anys que eren deficitaris també pagaven en diners el delme del Blat, juntament amb altres delmes agraris.

Parròquia	1328	1329	1330	1331	1332
Artà	110 lb	129 lb.	145 lb.	146 lb.	81 lb.
Muro, Santa Marg. de Muro	180 lb.	220 lb.	231 lb.	181 lb.	156 lb. 5 s.
Pollença	100 lb.	116 lb 10 s	135 lb.	115 lb.	105 lb.
Escorca	18 lb.	41 lb. 15 s.	41 lb 15 s.	30 lb.	27 lb.
SÓLLER	20 lb. 12 s	44 lb.	50 lb.	30 lb.	20 lb. 15 s.
Felanitx					105 lb.
Petra					133 lb.
Santa Maria des Camí					60 lb.
Valldemossa					43 lb. 5 s.
Calvià /Andratx / Puigpunyent					17 lb. 10 s.
TOTAL	428 lb. 12	551 lb 5 s.	602 lb. 15 s.	502 lb.	748 lb. 15 s.

Les persones que compraren aquest tipus de rendes (en diners) a la parròquia de Sóller foren:

1328 G. Palou Davi saig; Bernat Rotlan; G. Masdela i Pere Rotlan (a Sóller)

1329 P. Genestar, Bernat Rotlan i G. Pasqual (a Sóller)

1330 G. des Torrent, G. Seguí, F. Sauzina, P. Salvà i Bernat Rotlan (a Sóller)

1331 G. Masdela, Bernat R., Bernat Masdela (—)

1332 (—) carta feta a Sóller.

El Delme de l'oli

La producció d'oli es localitzava en les zones de Muntanya i el Raiguer, de manera que el delme tan sols afectava a unes poques poblacions. Per la venda del delme de l'oli, els procuradors eclesiaístics visitaven anualment Bunyola o Sóller, on acudien els interessats a comprar-lo per després recaptar-lo.

Les parròquies que pagaren el delme de l'oli eren aquestes: Inca, Selva i Campanet, Robines, Alaró i Sencelles, i Marratxí i Santa Maria des Camí en el Raiguer, Calvià, Andratx i Puigpunyent, Sóller, Bunyola, Valldemossa i Esporles a la Serra de Tramuntana, i el Pla de la Ciutat.

Taula del *Delme de l'oly* 1328-1332

Població	1328	1329	1330	1331	1332
Inca, Selva, Campanet	1.041 q.	17 q.	400 q.	234 q.	281 q.
Robines, Alaró, Sencelles	800 q.	60 q.	389 q.	270 q.	160 q.
Calvià , Andraig Puigpunyent	410 q.	105 q.	267 ½ q.	67 ½ q.	250 q.
Marratxí	20 q.	—	—	9 q.	—
Santa M ^a des Camí	135 q.	42 q.	58 q.	88 q.	30 q.
Sóller	1.505 q.	520 q.	1.430 q.	194 q.	211 q.
Bunyola	1.650 q.	504 q.	1.690 q.	393 q.	1.505 q.
Valldemossa	380 q.	80 q.	366 q.	38 q.	317 q.
Esporles	1.100 q.	490 q.	1.020 q.	93 q.	670 q.
Pla de la Ciutat	130 q.	120 q.	80 q.	60 q.	220 q.
SUMA	7171 q.	1.938 q.	5700 ½ q.	1446 ½ q.	3.644 q.

De 1328 a 1332 l'evolució general del delme de l'oli fluctuà a la baixa, registrant-se anys amb produccions molt minses a la majoria de les poblacions productores. Les dues poblacions més importants en quan a la producció d'oli foren Bunyola i Sóller, que marcaren el ritme evolutiu de la seva producció. Així, els anys 1328 y 1330 serien anys de collides i produccions moderades, mentre que el 1329 y 1331 serien anys calamitosos.

Anualment les aportacions derivades d'aquest impost foren importants, ja que el seu ingrés anual en metàl·lic oscil·là entre el 12 i el 20 % del total del Delme.

Anys	Suma Total del impost				SUMA TOTAL
1328	1.153	5	—	19 %	6.049 lliures
1329	740	16	—	12'1 %	5.844 lliures
1330	856	18	6	12'6 %	6.776 lliures
1331	1.094	4	—	19'2 %	5.698 lliures
1332	1.315	19	6	21'4 %	6.133 lliures

A l'illa de Mallorca, la producció d'oli se concentrà a les poblacions disseminades per la *Serra de Tramuntana* i el *Raiguer*. En el Pla de Ciutat també se produïa oli, però era casi testimonial (entre el 2-6%).

A la Serra de Tramuntana, les poblacions de Sóller i Bunyola foren les principals productores. En conjunt, aquesta zona acaparava entre el 60 y 80% de la producció. L'altre 15-30 % era assumit pel *Raiguer*, amb la població de Inca al cap davant.

Taula percentuals per Zones de l'illa de Mallorca

Zona	1328	1329	1330	1331	1332
Pla de la Ciutat	1'8 %	6'2 %	1'4 %	4'1 %	6' %
S. de Tramuntana	70'3 %	87'6 %	83'7 %	54'3 %	81' %
Raiguer	27'8 %	6'2 %	14'9 %	41'6 %	13' %
Pla de Mallorca	—	—	—	—	—
Suma TOTAL	7.171 q.	1.938 q.	5.700 ½ q.	1.446 q.	3.644 q.

La major part de la producció d'oli era transportat a Ciutat i venut a mercaders, que l'exportaven a Perpinyà, en aquells moments una segona capital del regne de Mallorca.

En aquesta ocasió la documentació que refereix la venda de l'oli ens ofereix el seu preus, que també tenien la seva oscil·lació.

Any	Preu de l'oli
1328	3 s. 3 s. 4 d.
1329	2 s. 6 d. 2 s. 7 d. ma
1330	4 s. 3 d. 5 s.
1331	3 s. 10 d. 4 s. 2 d.
1332	4 s. 4 s. 10 d.

ma. = malla (mig diner).

L'oli era transportat en gerres de ceràmica (*gerres olieres*), a les que se les nomena com "*jerres de merques*", la capacitat de les quals era de 12 *quartans* (uns 50'5 litres).

En 1328 el mercader *Berthomeu Emblat* de Perpinyà comprà 258 gerres d'oli "*on ach III (milia) CXVI quartans a raó de III sous e prengueren florí a raó de V sous*" per un total a 467 lliures 8 sous. Aquell mateix any, Berenguer Mar i Berthomeu Bo-roart de Perpinyà compraren 260 gerres d'oli, que contenien 3.121 quartans, i que

pagaren a 3 s. 4 d. resultant un total de 520 lliures 5 sous¹. En 1330 Inart Pinyol, mercader de Montpeller, adquirí 716 quartans, per a exportar-los a la seva ciutat².

En 1329 els procuradors fermaren un contracte amb el comerciant P. Pareyl de 768 *quartans* d'oli (a 2 s. 7 d. *mallà*) en 64 gerres; i una altra partida, de 72 quartans, en 6 gerres. Aquell any, els compradors locals havien acaparat el 53% del delme, que es distribuí així: 60 quartans per Robines; 520 q. per Sóller; 200 q. per Bunyola; 90 q. per Esporles; 105 q. en Calvià; y 42 q. per Santa María des Camí, tots ells adquirits a 2 sous 6 diners.

La relació de les persones que compraren l'oli del delme el 1332 ens serveix una nova informació. Entre les 74 persones compradores, a més del bisbe i alguns canonges, també figuren en la nòmina 32 dones, que compraren petites quantitats suposadament per revendre.

Compradores d'oli en 1332	Quantitat
Na Cigara	56 q.
Na Arena Sala	48 q.
Na Avelana	34 q.
Na Boneta, oliera	688 q.
Na Sagara oliera	20 q.
Na Asona	22 q.
Na Casteyl	23 q.

La suma total de l'oli comprat per aquestes dones fou de 1.100 *quartans*, xifra que suposava el 30% de la recaptació d'aquell any.

Conclusions

A les Balears, els delme promès per Jaume I sobre els territoris conquistats fou aplicat sobre cinc productes bàsics: cereals (blat i ordi), vi, oli, hortalisses i sobre el bestiar, aplicant un percentatge diferent en cadascun d'ells.

Desconeixem tot quan fa referència a la seva aplicació i recaptació durant el segle XIII. Però una vegada començat el segle XIV apareixen les primeres dades, de manera que a les Illes hi va haver una dicotomia en quan a la seva aplicació i recaptació. Mallorca i Menorca contribuïren al bisbat de Mallorca i el seu clergat, mentre que les illes d'Eivissa i Formentera fou per l'Arquebisbe de Tarragona, de qui depenia.

La quantia del delme de l'illa de Mallorca oscil·là entre les 5.500 i 6.000 lliures, mentre que les de Menorca eren entre les 1.250 i 2.300 lliures.

Per a l'illa de Mallorca la distribució i quantia de les produccions afirma l'existència de tres zones productives ben definides: El Pla de Mallorca amb una important producció cerealista, i de les viles més important, en quan a producció era Manacor

1. ACM Reg. 2596 (1328-29) fol. 44

2. ACM Reg. 2596 (1330-31) fol. 38v.

i Porreres. El Raiguer, amb importants extensions de vinyes, amb la població d'Inca com a centre productor principal; i La Serra de Tramuntana, productora d'oli, on la importància basculava entre les poblacions de Bunyola i SOLLER.

En el còmput total del Delme, la vila de Sóller va fer aquestes aportacions:

	1328	1329	1330	1331	1332
Bestiar	6 — —	7 5 —	5 — —	5 5 —	11 — —
Hortalissa	2 10 6	7 2 6	9 7 —	5 1 —	3 12 —
Vi	40 — —	30 15 —	25 10 —	25 12 —	35 — —
En diners	20 12 —	44 — —	50 — —	30 — —	20 15 —
Oli	1.505 q.	520 q.	1.430 q.	194 q.	211 q.
	250 16 8	65 — —	357 10 —	40 8 4	50 19 10
TOTAL	319 19 2	154 2 6	447 7 —	106 6 4	121 6 10
Percentatge del total de Mallorca	5'3 %	2'6 %	6'6 %	1'8 %	2'0 %
T. DELME	6.049	5.844	6.776	5.698	6.133

La vila de SÓLLER feia una petita contribució al Delme eclesiàstic.

APENDIX DOCUMENTAL

La venda, pels procuradors eclesiàstics de la producció d'oli, procedent del delme, de les diferent poblacions de l'illa de Mallorca, entre elles la vila de Sóller (1328-1332)

I
fol. 44

Vendes del oli del any XX VIII

Primerament venem als comprados de Bunyola, mig quartà qui's fali 1 s. 3 d.
 Item venem XX IIII quartans d'oli an Andreu a raó de II sous VI diners 3 lb.
 Item an Berthomeu Emblart mercader de Perpinyà CC L VIII jeres on ach III (milia) C XVI quartans a raó de III sous e prenguem florí a raó de V sous.....467 lb. 8 s.
 Item an R. des Soler per XII quartans de oli a raó de III sous1 lb. 16 s.
 Item an Johan Figueres per XXIII quartans d'oli a raó de III sous 3 lb. 12 s.
 Item venem an Berenguer Mar e an Berthomeu Baroart de Perpinyà CC LX jeres d'oli en les quals ach III (milia) C XXI quartans mig a raó de III sous III diners e presem florí a raó de XX III sous III diners e fo a VIII de vuytubri en l'any de M CCC XXX520 lb. 5 s.
 Item an Berthomeu Torreylla 1º jerra de XII quartans a raó III sous e III diners 2 lb.
 Item al senyer en Cerre 1º jerra de XIII quartans e mig a raó de III sous III diners2 lb. 5 s.
Suma de quartansVI (milia) CCC XX III quartans
Suma de dinersM lliures VII sous III diners.

Item venem al senyer en P. Sa Rovira canonge 1º jerra on avia XII quartans a raó de III sous III diners2 lb.

Item venem a Na Terrassa juya XL quartans d'oli a raó de III sous II diners	6 lb. 6 s. 8 d.
Item venem V jerres de marquès on avia LX quartans a l jueu (Faraig) ³ a raó de VIII sous la jerra e eren del any de XX VII	2 lb.
Item venem XVIII jerres de marquès en que ha CC XVI quartans a raó de XII sous la jerra munta.....	10 lb. 16 s.
Item venem als comprados del Pla de la Ciutat en XXX VI quartans e mig qui'ls falí a raó de III sous en XXX VII (cartes).....	5 lb. 9 s. 6 d.
Item venem als comprados de Sóler en C XXX VIII quartans qui'l falien a raó de III sous en XXX VII (cartes).....	20 lb. 14 s.
Item venem als comprados de Maratxí en XX quartans d'oli a raó de III sous en XXX VII cartes	3 lb.
Item venem an Berthomeu Torreyla 1ª jerra on avia XI quartans a raó de II sous X diners	1 lb. 11 s. 2 d.
Item venem an G. Mar obs de casa VII quartans e mig a raó de III sous	1 lb. 2 s. 6 d.
Suma de quartans	D XXXX I

Item féu l'oli de minva per tot en II anys que'l tenguem CCC VI quartans e mig

Suma de quartans DCCC XXXX VII mig quartans

Suma de diners **LII lliures XVIII sous X diners**

Suma per tot l'oly **M LIII lliures VII sous I diners**

II

fol. 36

Vendes del oliy del any M CCC XXIX

Primerament venem als comprados de Robines LX quartans d'oli qui'ls fali a raó de II sous III diners en VIII	6 lb. 15 s.
Item venem als comprados de Sóler D XX quartans d'oli qui'ls falí a raó de II sous VI en VIII cartes	65 lb
Item venem als comprados de Bunyola C LXXXX IX quartans e mig d'oli a raó de II sous VI qui'ls falí en VIII.....	24 lb. 18 s. 9
Item venem als comprados d'Esporles LXXX IX quartans e mig a raó de II sous VI qui'ls falí en VIII	11 lb. 3 s. 9 d.
Item venem als comprados de Calvià, Andrag, Pugpuyent e Marratxí CV quartans d'oli qui'ls falí en VIII a raó de II sous VI.....	13 lb. 2 s. 6
Item venem als comprados de Senta Maria des Camí XL II quartans d'oli qui'ls falgeren en VIII a raó de II sous e VI diners.....	5 lb. 5 s.
Item venem al majordom en G. Mar que pres obs de la Alangassa l quartà d'oli a raó de II sous VI (diners).....	2 s. 6 d.
Suma de quartans	M XVII quartans
Suma de diners	CXX VI lliures VII sous VI

Item venem an P. Pareyl mercader LX IIII jerres d'oli on ac D CC LX VIII quartans a raó de II sous VII diners mayla e deven pendre florins a raó de XXIII sous munta (fo a VI de noembre en l'any XXX)

100 lb. 16 s.

3. (Faraig) Interlineat.

Item aguem VI jerres de merquès on avia més de LXXII quartans d'oli que venem a raó de XIII sous la jerra an P. Pareyl a XVIII de noembre en l'any XXX.....3 lb. 18 s.
 Item féu de minva tot aquest oli per trenqua de les jerres LXXX I quartans
Suma de quartans.....D CCCC XX I quartans
Suma de dines.....C IIII lliures XIII sous
Suma maior per tots los quartans.....M DCCCC XXX VIII
Suma maior per tots los dines.....CC XXX I lliures I sou VI

III

fol 38

Vendes del oli del any M CCC XXX a dines

Primerament venem del oli del dit any an Berenguer Mar LX jerres d'oli on ach D CC XX VI quartans d'oli a raó de IIII sous ; fo a XX VIII de jener en lo dit any de145 lb. 4 s.
 Item venem an G. Miró XXIII quartans d'oli a raó de IIII sous III diners e fo a XX d'abril en l'any XXX I5 lb. 2 s.
 Item venem an R. Moyà e R. Des Salt LXXX V jerres d'oli a raó de IIII sous I diner on ach M XXXX II quartans fo a XVIII de juliol en l'any XXXI212 lb. 14 s. 10 d.
 Item venem als comprados de bunyola a XVI de juliol C IIII quartans d'oli a raó de III sous X diners e aquest paguà en Bernat Sauzina20 lb.
 Item venem als comprados del Pla de la Ciutat XXX quartans d'oli a raó de III sous X diners e aquest paguà per els en Francesch Balero notari a XVIII de juliol en l'any XXXI en V florins ...
5 lb. 15 s.
 Item venem als comprados de Santa Maria des Camí X quartans d'oli qui'ls falia a raó de IIII sous per quartà; fo a XXXI de juliol e pagals en G. de Bergua2 lb.
 Item venem an Oliva asonador II jerres de marquès del dit oli d'aquest any e fo a XX IIII de agost foren tro a XX quartans1 lb. 8 d.
 Item venem an Guillem Rotlan e Berenguer Vidal e Bernat Simon F. A IIII de vutubri L XXXX VI quartans d'oli de Sóler a raó de IIII sous19 lb. 4 s.
 Item venem an G. Mar a XIII de noembre VII jerres d'oli on ach LXXX quartans a raó de IIII sous X dines menys de jerres19 lb. 6 s. 8 d.
 Item venen an Pons Rog LI jerra d'oli on ach GC XII quartans d'oli a raó de V sous e fo a XIII de noembre153 lb.
Suma de quartansII (milia) D CC XXXX IIII
Suma de dinesD L XXX III lliures XIII sous VI dines

fol. 38v

Vendes d'oli d'aquest any M CCC XXX

Item venem an P. Sa Torra canonge I^a jerra d'oli on ach XII quartans a raó de V sous lo quartà, fo a XIII de noembre3 lb.
 Item venem an Berthomeu Torreylla I^a jerra d'oli on ach XII quartans a raó de V sous lo quartà, fo a XIII de noembre3 lb.
 Item venem an Inart Pinyol mercader de Montpesler LX jerres d'oli (muntaven per tot C LXIX lliures)⁴ on ach D CC XVI quartans d'oli a raó de V sous dels quals levam L XXXX III quartans qui foren d'en P. Ferrer de Sóler del any XXIX. Item ne levam XXXX quartans que foren de les

4. Interlineat.

merques del any XX VIII, fo assò a XIII de noembre en l'any XXXI. Romanen d'aquesta venda abatut so que'n levam de LXXX III quartans..... 145 lb. 15 s.

Item venem als comprados de Bunyola D XXXVI quartans d'oli qui'ls falien a raó de III sous X diners del dit any en X 102 lb. 14 s. 8 d.

Item venem als comprados de Robines L XXX V quartans d'oli qui'ls falia de IIII sous en X 17 lb

Item venem als comprados de vaylde mussa C XIII quartans e mig a raó de III sous quils falia en X 21 lb. 15 s. 6 d.

Item venem als comprados de Sóler D CL quartans mig d'oli a raó de IIII sous en X cartes 130 lb. 2 s.

Item vevem als comprados d'Esporles L XIII quartans miga a raó de IIII sous en X 12 lb. 18 s.

Item venem als comprados del Pla de la Ciutat e Marratxí XXX quartans d'oli qui'ls fali a raó de IIII sous en X 6 lb.

Item venem an Jacme Miquel DXII quartans d'oli a raó de IIII sous II diners lo quartà e fo a XX de vuytobre..... 106 lb. 13 s. 4 d.

Item venem a III marines CXX quartans d'oli a raó de V sous e fo a XVI de noembre 30 lb.

Suma de quartans II (milia) DCC XVIII quartans

Suma de diners D LXX VIII lliures XVIII sous VI

Mudam avant en XXXXI

fol 41

Vendes d'oli del dit any de XXX

Item venem al majordom en I jerra d'oli on ach XII quartans a raó de IIII sous X, fo menys de jerres a XVI de noembre en l'any XXXI 3 lb.

Item venem a mi Andreu I^o jerra on ach XII quartans e mig a raó de III sous X diners fo a V de vuytubre..... 2 lb. 7 s. 11 d.

Item al majordom () quartans del oli blanch e d'aquel pres a raó de II sous X per quartà 2 s. 10 d.

Item ne venem que'n pres lo majordom en diverses vegades L XXX III quartans a raó de III sous X diners..... 15 lb. 18 s. 2 d.

Item ne venem ab aquel del any XXXI que'l mesclam que no volch pendre lo majordom III jerres on ac XXXII quartans a raó de IIII sous e ac-lo en Berenguer Duran 6 lb. 8 s.

Item ach IIII jerres e miga de marquès on avia L IIII quartans les quals venem en l'any XXXI

Item feu de minva per tot l'oli ab les jerres trencades XL IIII quartans per tot

Suma major per tots los quartans del oli

venut ab marquès e minves d'aquest any..... V (milia) DCC quartans

Suma major per tots los diners del oli venut

d'aquest any 1.190 lliures 9 sous 11 diners

IV

fol. 46

Vendes del oli del any M CCC XXX I

Primerament venem an Berenguer Duran a XX III de juny en l'any XXX II ; DXXXVI quartans d'oli a raó de IIII sous CVII lliures IIII sous, emperò non y avia d'aquest any mas DIII que del any de XXX..... 100 lb. 16 s.

Item venem al majordom aquest any dia desus XX quartans d'oli a raó de IIII sous 4 lb

Item venem an Francesch Sala a X de iener en l'any XXI XXV quartans d'oli a raó de IIII sous II diners5 lb. 4 s. 2 d.
 Item venem an Berthomeu Comalongua II quartans d'oli a raó de IIII sous II per Esporles Reebé n'Andreu8 s. 4 d.
 Item venem als comprados d'Inqua CC XXX IIII quartans d'oli a raó de III sous X diners net de port en XXXIX44 lb. 19 s. 6 d.
 Item venem als comprados de Robines CC XL VIII quartans mig d'oli a raó de III sous X diners en XXX IX (cartes)48 lb. 3 d.
 Item venem al majordom I^o jerra d'oli obs de casa que pres en Nicholau de XII quartans e mig a raó de IIII sous2 lb. 10 s.
Suma de quartansM LXX VIII
Suma de dinersCC V lliures XVIII sous III

Item venem als comprados de Senta Maria des Camí XVI quartans qui's falien a raó de III sous X en XXX IX (cartes)3 lb. 1 s. 4 d.
 Item venem an Jacme Cabaró XIII quartans a raó de IIII sous e rebé en G. Mar2 lb. 16 s.
 Item venem an Thomàs Bernat VII quartans e mig a raó de IIII sous e rebé en G. Mar1 lb. 10 s.
 Item venem an G. Ribes VI quartans a raó de IIII sous II diners e rebé en G. Savila1 lb. 5 s.
 Item venem an Cayo Gassas jueu XII jerres de marquès a raó de XXX sous la jerra on avia C XX quartans munta fo a VII de juliol18 lb.
 Item an Francesch des Suau IIII quartans e mig a raó de IIII sous II diners per l'oli d'Esporles per na Porcela e per en Torayó.Rebé n'Andreu.....18 s. 9 d.
 Item venem an Berthomeu Camalongua II quartans a raó de IIII sous II8 s. 4 d.
 Item venem lo majordom an G. Tauler IIII quartans mig a raó de IIII sous II18 s. 9 d.
 Item venem lo majordom an Suau a raó de IIII sous II VI quartans.....1 lb. 5 s.
 Item vené n'Andreu an G. Maestre I quartan per4 s. 2 d.
Suma de quartansCLXXXI mig.
Suma de dinersXXX lliures VII sous IIII

fol. 46v

Vendes del dit oli del any XXX I

Item venem a I jueu IIII jerres de marquès d'oli on avia ben XXXX VIII quartans d'oli e avia-ni del any de XXX e abatichm venem-lo per4 lb
 Item venem a presem en venda que'ns devem los tresores del Senyor Rey que avien preses d'en P. Munten XXV quartans d'oli a raó de IIII sous II5 lb. 4 s. 2 d.
 Item venem o presem en venda que'ns devem los tresores del Senyor Rey que avien preses d'en G. Tauler IIII quartans mig d'oli a raó de IIII sous II18 s. 9 d.
 (SumaLXXX VII quartans mig)⁵
 Item munten en venda an Berenguer Jordà de Sóler per na Puigdorfila LXX quartans mig a raó de IIII sous II14 lb. 12 s.
 Item metem en venda an Bernat Sauzina de Bunyola VIII quartans a raó de IIII sous II1 lb. 13 s. 4 d.
 Item an P. Muntserre II quartans a raó de IIII sous II8 s.

5. Suma taxada.

Item an P. Albaneyl per L quartans a raó de IIII sous II	10 lb. 8 s. 4 d.
Item an P. de Palau per III quartans a raó IIII sous II	12 s. 6 d.
Suma de quartans	CCXI
Suma de diners	XXXVII lliures XVII sous V diners
Suma que munten en Suma tots los quartans del oli monten	1.471 quartans
Suma que munta en suma tota la moneda del oli venut	274 lb. 3 s.

ACM Reg. 2597 fol. 46 – 46v

V

fol. 38

Vendes d'oli del any M CCC XXX II

Primerament venem als comprados de Bunyola C I quartans a raó de III sous X diners qui'ls falí en XXIII (en G. Mar no consigna an reebuda VII lliures e l'altre reebé n'Andreu) ⁶	19 lb. 7 s. 2 d.
Item als comprados d'Inqua XI quartans qui'ls falí a raó de III sous XI en XXIII . Reebé en G. Mar	2 lb. 3 s. 1 d.
Item venem an Jacme Vida XIX quartans de oli de Puigpuyent e fou a raó de IIII sous I diner. Reebé n'Andreu	3 lb. 17 s. 7 d.
Item venem an Castany XX VIII quartans de oli de Puigpuyent a raó de IIII sous en cartes XX III	5 lb. 16 s.
Item venem an G. Maestre XL V quartans d'oli d'Esporles a raó de IIII sous en XX III e reebé en G. Mar.....	9 lb.
Item venem als comprados de Santa Maria des Camí XII quartans e mig a raó de IIII sous II diners.....	2 lb. 12 s. 1 d.
Item venem als comprados de Robines XI quartans a raó de IIII sous II diners en XXIII (cartes) ..	3 lb. 14 s. 2 d.
Item venem als comprados de Calvià, Andrag e Pugnuyent C XX VIII quartans e mig a raó de IIII sous I diner e XX III	27 lb. 4 s. 8 d. ob.
Item venem al majordom que pres en Nicholau obs de sa Casa VI quartans mig a raó de IIII sous	1 lb. 6 s.
Suma de quartans	CCC LXX I quartans mig
Suma de diners	LXX IIII lliures V sous IX diners oblat
Item venem an P. Bojosa I quartà e mig d'oli de Sóler a raó de IIII sous	6 s.
Item an Francesch Frexa II quartans d'oli de Sóler a raó de IIII sous	8 s.
Item an Berenguer Bou IIII quartans a raó de IIII sous VIII diners	18 s. 8 d.
Item venem a monsenyer lo Bisbe en Berenguer XII quartans d'oli a raó de IIII sous VIII.....	2 lb. 16 s.
Item venem an G. Pontiró a VI de setembre M C XXXX quartan d'oli a raó de IIII sous VIII diners e foren C jerres. Reebé en Jacme Cardona	266 lb.

6. Interlineat.

Suma de quartansM C L VIII quartans mig
 Suma de diners CC LXX lliures VIII sous VIII

Suma per tots aquests quartans assi venutsM D XXX I quartans
 Suma per tots los dines d'aquest oli venut....CCC XXXX IIII lb. XIII s. V d.

Resta que s'en és a vendre encara del dit oli
 ab minves e manques II (milia) CXIII quartans dui's
 són venuts o's vendran en XXXX III (cartes).

ELS DELMES DE SÓLLER I BUNYOLA (1409-1417)

MARIA DEL CAMÍ DOLS MARTORELL

Resum: El treball intenta fer un seguiment de quins eren els delmes que pagaven a la Seu de Mallorca els pobles de Sóller i Bunyola, concretament, durant el període de l'Interregne i el regnat de Ferran I (1409-1417). En segon lloc, se presentarà una comparació de quins eren els ingressos que obtenia l'Església de Mallorca per part de Sóller i Bunyola respecte a la resta dels pobles que es troben situats la Serra de Tramuntana

En el present treball s'ha fet un seguiment de quins eren els delmes o impostos que es feien efectius als pobles de Sóller i Bunyola entre 1409 i 1417, a l'Església de Mallorca, concretament a l'Capítol de la Seu i alhora fer una comparació del comportament econòmic dels diferents pobles que se situen a la Serra de Tramuntana respecte a Sóller i Bunyola.

Definirem el *delme* com la desena part de la collita o d'altres productes de la terra que es pagava com a tribut a l'Església o al Rei i a d'altres senyors feudals¹. Els productes agravats amb aquest impost eren l'hortalissa, blats, bestiar, l'oli i el vi. Es feien efectius en diners, o també, en espècies.

El context històric sobre l'època que ens ocupa ve determinada per dos períodes ben diferenciats, per una banda, el que es coneix com l'Interregne (1410-1412), i el segon, el regnat de Ferran I d'Antequera (1412-1416)

Al 1410, el rei Martí I, amb el sobrenom de "l'Humà", morí sense descendència legítima després de la mort del seu fill, Martí el Jove. El rei no havia designat, així, un successor, per la qual cosa sobria un complicat plet successori que acabaria amb l'entronització de la dinastia dels Trastámara a la Corona d'Aragó².

Es plantejava, doncs, qui s'havia de quedar amb el tron catalano-aragonès.

1. ALCOVER-MOLL (1932): *Diccionari català-valencià-balear*, de Impremta Mn Alcover, volum 4, pàg. 108-109.

2. CASANOVAS, M. À. (1998): *Història de les Illes Balears*, de. Moll Palma.

Començarà l'anomenat *Compromís de Casp*, que no era més que una reunió dels principals representants de cada un dels regnes que conformaven la Corona d'Aragó per elegir un nou monarca. Quan es reuniren a Casp, els aragonesos no acceptaren als diputats de Mallorca per què consideraven que aquests ja estaven representats pels diputats catalans. Així que els mallorquins retornaren a les Illes sense haver pogut decidir sobre el candidat perfecte. És el que el Dr. Álvaro Santamaría ha titulat al seu llibre *Historia de una marginación*³, on s'explica tot aquest procés.

A Casp les sessions duraren quatre mesos, on hi va intervenir com a figura rellevant, Sant Vicenç Ferrer (valencià). A resultes d'aquest, va ser elegit, finalment, Ferran d'Antequera, el qual passà a anomenar-se Ferran I (de la casa de Trastàmara). A partir d'aleshores la influència castellana sobre la Corona d'Aragó serà molt forta. Aquest regnat durarà molt poc temps, només quatre anys, entre 1412 i 1416.

Contextualitzats, podem passar ara a explicar l'evolució dels delmes que es pagaven arreu de Mallorca a la Seu, i més concretament, la seva evolució a Sóller i a Bunyola.

Recordarem que el delme era la desena part de la collita i que es pagava com a impost. Aquesta tributació s'aplicava a cultius de la triada mediterrània, juntament amb l'hortalissa i el bestiar. També cal fer esment a la presència dins el conjunt dels delmes, la recaptació del censal, que era un impost que es pagava en diners o en espècies, però només es recaptava per part del Capítol.

Hi havia tot un sistema perfectament desenvolupat per vendre i recaptar els delmes. En primer lloc, el Capítol de la Seu, feia el recompte de tots els productes que s'havien obtingut de l'anyada. Posteriorment, els canonges encomanaven als *portadors de lletres* que anassin a totes les parròquies de la Part Forana de Mallorca per avisar a totes les persones que volguessin comprar delmes anassin a la venta, la qual es feia en una població i data estipulada. Així, els delmes de l'hortalissa i del bestiar es venien a la plaça del pa de Ciutat, i el del bestiar es venia el dia 12 de gener. El delme dels blats a Sineu, el primer diumenge de maig, el de l'oli en el municipi de Bunyola el dia de Sant Mateu (21 de setembre). El delme de la vi es recaptava a Inca, concretament, en la festivitat de Sant Bartomeu (24 d'agost). I el censal es cobrava a Ciutat el dia de Nadal o el dia de Pasqua.

Els delmes, en general, es venien en subhasta pública a la plaça del poble que s'havia determinat. Els seus compradors-levadors havien de signar una lletra per deixar constància de què hi havia hagut aquest intercanvi i que s'havia adquirit el tribut.

Les recaptacions obtingudes se separaven, segons ens apareixen en els documents, entre la part comuna, és a dir, entre el Rei, el Bisbe i el Capítol. I l'altra, era la part del Capítol, exclusivament, que és la part que a nosaltres ens interessa.

Si centram l'estudi, únicament, en les poblacions de Sóller i Bunyola, la seva escassetat d'espai geogràfic i també la dificultat del relleu, fan que ambdues viles no

3. SANTAMARÍA, Á. (2003): *Historia de una marginación : la participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*, Ed Institut d'Estudis Balearics, Palma.

s'hi desenvolupin grans extensions agrícoles per tant és del tot preferent l'existència de l'explotació minifundista, és a dir, una mateixa persona podia gaudir de diverses finques destinades a conreus diferents: olivera, preferentment, un poc de vinya, blat, i hortalissa, entre d'altres.

En aquest cas, l'olivera és el cultiu estrella per a les dues viles en qüestió. Esdevé peça important de la seva economia, per no gosar a dir quasi bé, l'única. Gairebé era aquest un monocultiu propi d'aquestes zones de muntanya. Aquest comportament es veu perfectament il·lustrat en els llibres de recaptació del delmes i ho podem observar en la següent taula:

Any	Poble	Levador / Comprador del delme de l'oli	Quantitat a cobrar per la part comuna	Quantitat a cobrar per la part del Capítol
1409	Sóller Bunyola	Thomàs Steve de Sóller Pere Campins Guiem Omar	175 ll ⁴ 145 ll	87 ll 10 s ⁵ 67 ll 10 s
1410	Sóller	Barthomeu Sala Anthoni Umbert Pere Conil hostaler de Mallorca Berenguer d'Olives	400 ll	200 ll
1411	Bunyola Sóller	Aquest any no apareix Guillem Daya Pere Perpenya Mossèn Anthoni Font	35 ll	17 ll 10 s
	Bunyola	Bernat Rubert Arnau Calaffell de Sineu	45 ll	22 ll 10 s
1412	Sóller	Mossèn Anthoni Font prevere Guillamó Custurer	25 ll	12 ll 10 s
	Bunyola	Mossèn Bernat Muntaner rector de Bunyola Arnau Borràs	33 ll	16 ll 10 s
1413		NO HI HA RECAPTACIÓ DE DELMES		
1414	Sóller	Anthoni Font Thomas Serra	351 ll	175 ll 10 sol
	Bunyola	Barthomeu Sala Miquel Bennàsser Berthomeu Muntanyans	162 ll	81 ll
1415	Sóller	Jacme Alou Jacme Arbona Pere Guerau Guiem Mayol	88 ll	44 ll
	Bunyola	Mossèn Anthoni Font Guerau Palou Nicolau Andreu Amer Pere Montagut Julia Guesto fixador de lana Jacme Gruat guixer	280 ll	140 ll

5. ll = lliures.

5. s = sous.

		Gabriel Palau tixador		
		Anthoni Nicolau tixador		
		Johan de Termens tots de Ciutat		
1416	Sóller	Anthoni Font prevere	39 ll	19 ll 10 s
	Bunyola	Bernat Huguet	36 ll	18 ll
		Nicolau Bennasser		
1417	Sóller	Mossèn Anthoni Font	650 ll	325 ll
		Luis se Vela		
	Bunyola	Vicens Ribes e sa muller	601 ll	300 ll 10 s
		Guiem Casteyo		
		Andreu Callar		

Podem entreveure, doncs, com el Capítol es guardava la meitat del que s'obtenia d'allò recaptat per la part comuna⁶.

Si ens referim a les altres poblacions de la Serra de Tramuntana el que aportaven al delme de l'oli, les que produeixen més són Valldemosa i Esporles, després, depenent de l'any que computem, els segueixen Andratx, Calvià i Puigpunyent, ja que de Selva, Escorca i Pollença no el podem tenir present per mos que es ven amb els altres delmes, comper exemple Selva, exceptuant el delme del bestiar i el censal, es venen amb aquells d'Inca. Doncs no se fan distincions de cap tipus, per tant no es pot tenir en compte a l'hora de fer les sumes dels ingressos anuals obtinguts de cada apartat. Sembla a ser que el cultiu de l'olivera era una font important d'entrades per les arques capitulars. L'oli produït, es comercialitzava, dins i fora, de Mallorca. Això ho sabem a través de documents que ens informen que aquest oli mallorquí s'exportava per exemple a Perpinyà i arreu de la Mediterrània. Referent a l'interior de l'illa, primer dir que ja es ven a Bunyola, per tant, esdevé centre receptor i canalitzador d'aquest delme, i en segon lloc, es transporta per tota l'illa, per via terrestres i en les zones més allunyades, per mar, com en les zones del llevant de Mallorca, l'oli es transporta amb vaixell fins als ports de Santanyí, Campos, Felanitx i Manacor.

El *delme del vi* era el segon en importància, per la seva quantia. Ja se sap que la zona més destacada en quant a producció de vi és la zona del Raiguer de Mallorca, sobretot Inca i Robines. Però en els documents estudiats ens apareix que la recaptació del delme també és una font d'ingressos important per a la diòcesi de Mallorca.

Així ho podem veure en la taula:

Any	Poble	Levador	Quantitat a cobrar per la part comuna	Quantitat a cobrar per la part del Capítol
1409	Sóller	Pere Canet Berenguer Vanrell Francesch Clement	46 ll 10 s	23 ll 5 s
1410	Bunyola	Guiem Castallo	9 ll 10 s	4 ll 15 s
	Sóller	Guielm Boisa Pere Roig Barthomeu Prats	45 ll	22 ll 10 s
1411	Bunyola	Aquest any no apareix		
	Sóller	Guiem Boiosa Mossèn Anthoni Font	44 ll 5 s	22 ll 2 sol 6 d (3 parts per capítol)
1412	Bunyola	Francesch Postigo	11 ll	5 ll 10 s
	Sóller	Pere Soler Anthoni Vila	40 ll	20 ll
	Bunyola	Pons creus Barthomeu poch	16 ll	8 ll
1413	Sóller-Bunyola	AQUEST ANY NO HI HA RECAPTACIÓ DE DELMES		
1414	Sóller	Anthoni Font Jacme Arbona	37 ll	18 ll 10 s
1415	Bunyola	Bernat creus	12 ll	6 ll
	Sóller	Pasqual Rabassa Barthomeu Dolives	35 ll	17 ll 10 s
	Bunyola	Bernat Huguet Pere Campins	10 ll 10 s	5 ll 5 s
1416	Sóller	Anthoni Font prevere Jacme Alou	34 ll	17 ll
	Bunyola	Anthoni Domenech Joan Gelabert	7 ll 5 s	
1417	Sóller	Pere Rocell Jacme Pasqual de Soller	40 ll	20 ll
	Bunyola	Lätzer de Loscos	11 ll	5 ll 10 s

En tant en quant és important a Sóller i Bunyola, també ho és a Valldemossa, seguit d'Esporles i les tres parròquies d'Andratx, Calvià i Puigpunyent. Però en aquest aspecte s'ha de fer especial menció al cas del poble d'Alcúdia, ja que serà en aquests època quan el vi, malgrat no sigui centre vinater, conegui un desenvolupament important. Tenim que la vila d'Alcúdia entre els segles XIV i XV, va gaudir de la concessió de tota una sèrie de privilegis reials, els quals dispensaven el vi del pagament de diversos impostos. La primera notícia és del 1306, amb ella es pretenia donar força a la producció d'aquest producte i a més, incentivar la seva comercialització, afavorint la seva venda a fora del terme. El vi va esdevenir peça important dins l'economia local de la zona. Però el curiós és veure que és el poble on el delme del vi és més car, si es tenen en compte que guadien de tota una sèrie de privilegis, i, a més, tenia producció pròpia, tal vegada pot ser que durant els anys estudiats

s'hagin succeït males anyades i per això s'han hagut de transportar des del pla fins al poble, bé per via terrestre o per mar, cosa que suposa una enorme despesa, i per motiu el preu del delme del vi en aquesta parròquia fou molt més important que en els altres pobles de Mallorca, i amb molta diferència.

Juntament amb el delme de l'oli i del vi, en les contrades solleriques i bunyolines, també es recaptava el *delme dels blats*. Aquest no té la mateixa consideració, no té la mateixa importància que en la zona del Raiguer i del Pla de Mallorca, on els pobles de Sineu, Petra i Sant Joan esdeveniren els grans centres cerealícoles per excel·lència al llarg de l'Edat Mitjana. Aquesta font d'ingressos no és tan important com ho pugui esser l'apartat de l'oli, però si es fa un estudi sobre l'evolució econòmica dels delmes a Sóller i Bunyola, els blats s'han de tenir presents.

El blat, al llarg de la història, ha constituït un element de gran importància en l'alimentació. El Regne de Mallorca es caracteritzava per tenir un comerç molt dinàmic, entre importacions i exportacions. En el nostre cas, és ben patent que el blat que es produïa no era suficient per poder alimentar a tota la població, així que s'importa blat, bàsicament, de l'illa de Sicília, la qual era el gran centre subministrador de blats de la Mediterrània. Per tant, gran part de l'abastiment de blats a Mallorca procedia de blat estrangers, però sempre tenint en compte els excedents de blats del centre de l'illa⁷.

El preu de la venda del cereal depenia del preu de cost i de les necessitats de cada vila. Per això eren molt més cars en els pobles que se localitzaven en la Serra de Tramuntana que no pas en els del Pla, ja que s'havien de tragar amb bísties o bé amb vaixells fins al port de Sóller, emmagatzemar en la botiga i després dur la corresponent venda, la qual cosa augmentaven els preus considerablement. Aquest comportament es pot veure perfectament en la següent taula:

Any	Poble	Comprador	Quantitat a cobrar per la part comuna	Quantitat a cobrar per la part del Capítol
1409	Sóller	Barthomeu Soler Guiem Ribes Mossèn Anthoni Font Mossèn Martí Arbona	55 ll	27 ll 10 sol
	Bunyola	Guiem Castalo Thomas Agnet		
1410	Sóller	Matheu Uguet fil den Guiem Castalo Pere Conil hostaler de Mallorques Anthoni Frontera Pere Frontera fil seu	40 ll	30 ll (3 parts pel capítol)
1411	Bunyola	No apareix	30 ll	22 ll 10 s (3 parts pel capítol)
	Sóller	Anthoni Frontera Mossèn Anthoni Font		

7. Sant Joan, Sineu i Petra.

	Bunyola	Guilem Moragues Bernat Moragues Pons Moragues	24 ll	12 ll
1412	Sóller	Pere Bou Pere Penya Francesch Bisbal tots de Sóller	51 ll	38 ll 5 s (3 parts pel capítol)
1413	Bunyola	Pere Soler de Ciutat Guiem Soler de Sóller	21 ll	10 ll 10 s
1414	Sóller	NO HI RECAPTACIÓ DE DELMES Anthoni Font Anthoni Frontera Jacme Tries Barthomeu Frontera		
	Bunyola	Barthomeu Soler Anthoni Domenech	38 ll	19 ll
1415	Sóller	Anthoni Font prevere Jacme Arbona fil de Jacme Arbona Anthoni Ribes	33 ll	24 ll 15 sol (3 parts pel capítol)
	Bunyola	Barthomeu Soler Gabriel Arbona		13 ll 10 sol
1416	Sóller	Francesch Jordi Francesch Bisbal Johan Piquer		
	Bunyola	Guiem Castayo Bernat Moragues	45 ll	22 ll 10 sol
1417	Sóller	Jacme Alou Martí Morvey de Soller		
	Bunyola	Gabriel Gual baster conv Martí Nasut Bernat Huguet de Bunyola	42 ll	21 ll

El mateix comportament que en els altres delmes que hem estudiat es dona en els delmes de blats, en el sentit, que els preus més cars es pagaven a Sóller, Bunyola, Valldemossa, Esporles i les tres parròquies d'Andratx, Calvià i Puigpunyent. Pel que fa a la resta de pobles de la part de Tramuntana, el seu protagonisme és insignificant, ja que per exemple, Escorca i Pollença no en podem saber la quantitat que s'ha recaptat d'aquest delme ja que es ven amb els altres. I si ens referim a Selva i Campanet, aquest és venut amb el d'Inca, per tant és difícil de destriar i computar.

Sembla a ser, i seguint el treball de Plàcid Pérez⁸, que degut a les mancances de gra i la irregularitat de les collites per la Vall de Sóller, fa que l'estructura agrícola es basi fonamentalment en el cultiu de l'olivera, com ja s'ha dit anteriorment, la qual cosa deixava poc terreny per a poder desenvolupar altres tipus de conreus.

Així, dins aquesta dinàmica hem de fer esment al *delme de l'hortalissa*. No era tan important com els anteriors però també eren productes dezmables. En la vall de

8. Pérez Pastor, Plàcid (1987): "El mercat de blats a la villa de Sóller (1466-1476)", *Mayurqa*, 21, pàg 1., Ed, UIB, Palma.

Sóller i Bunyola la seva aportació en el conjunt del delme és petita. Es pot confirmar a través de les sèries documentals. Al 1409⁹ tenim que els preus oscil·len entre 1 i 2 lliure. Al 1410¹⁰ aquest delme no és venut. Al 1411¹¹ es mantén el mateix ordre, que en anys anteriors. Posteriorment, els preus d'aquest delme tendran una dinàmica a la baixa, és a dir, el màxim recaptat seran 2 lliures i el seu mínim 30 sous. Com es pot veure les quantitats són relativament petites en comparació amb la resta de delmes. Tenim casos excepcionals, com per exemple a la vila d'Alcúdia s'arribaran quantitats de fins a 8 lliures al 1417¹².

Amb tot aquest entramat d'"impostos" se'ns presenta, alhora, el *delme del bestiar*. Aquest té una certa rellevància dins l'economia mallorquina. El delme del bestiar es venia a Ciutat, a la plaça del Pa, el dia 12 de gener, de forma anual. Normalment es venia conjuntament amb els de la resta de l'illa, és a dir, ens apareix en els documents, *el delme del bestiar de Ciutat e el de tota la illa de Mallorca*¹³. Alguns anys arriba fins a 18 lliures, com per exemple a Sóller, però no en podem fer un seguiment exhaustiu, no podem saber quin és el grau d'aportació d'aquests pobles, Sóller i Bunyola, dins la recaptació d'aquest delme. És difícil fer una oscil·lació de preus. Ja que com hem dit a partir del 1412, aquest delme es vendrà sumant totes les aportacions que fan les parròquies foranes al delme del bestiar de Ciutat, i es vendran plegats, sense distingir la quantia que suma cada poble.

En darrer lloc trobam el que es coneix amb el nom de *censal*. Aquest podia esser amortitzat amb diners o amb dos parells de gallines, i se solien fer efectius el dia de Nadal o el dia de Pasqua, i es cobrava, només, per part del Capítol. El seu preu era sempre el mateix, per tant no hi ha oscil·lacions de preus d'aquest impost. Dels pobles estudiats només ens apareix aquest tipus de tribut a Sóller, Pollença i Alcúdia, Selva i Escorca, el venen plegats i paguen 3 lliures anuals al Capítol de la Seu. Gràcies a delme sabem que el procurador i levador d'aquest censal a Sóller és Anthoni Font i que havia de pagar cada any 24 lliures i 4 sous. A Pollença tenim com administrador del dit impost a mossèn Guillem Batle, i a Alcúdia, que es pagava el censal de l'albufera, que era taxat en 10 lliures anuals, les quals s'havien d'abonar el dia de Pasqua. Els seus compradors foren Francesch Castell, Miquel Rovira i Simon Corney.

S'ha de tenir en compte que tots aquests impostos aporten ingressos però alhora suposen una sèrie de despeses al Capítol de la Seu, que seguidament veurem.

Cada any s'encomana als *portadors de lletres per a què vagin per totes les parròquies de defora*¹⁴ *per encantar los delmes*. El primer delme a encantar és el del blats, i es deia que tothom qui volgués comprar los delmes dels blats fos a Sineu¹⁵.

9. ACM (1409): Mesa Capitular, 2736, fol 4-4v.

10. ACM (1410): Mesa Capitular, 2737, fol 4-4v.

11. ACM (1411): Mesa Capitular, 2738, fol 4-4v.

12. ACM (1417): Mesa Capitular, 2743, fol 4-4v.

13. ACM (1417): Mesa Capitular, 2743, fol 2.

14. Parròquies de la Part Forana.

15. ACM Mesa Capitular 2736, fol 24.

Per aquest es llogava un o dos homes que fessin la crida, el qual valia 11 sous i 3 diners, la o les bèsties en les quals cavalcaven, cada una per preu de 6 sous. Per tant donava una suma total de 17 sous i 3 diners.

En segon terme tenim el delme del vi que funciona de la mateixa manera que l'anterior, un home aporta una letra per tota la illa que tot hom que volgués lo delme dels vins fos a Inqua lo jorn de Sant Barthomeu¹⁶, el qual tenia una despesa de 11 sous i 3 diners i la bèstia en la qual cavalcava 4 sous.

El delme que costa menys diners al Capítol és del de l'oli, per què l'encarregat de fer la crida de la venda només suposava 6 sous i 3 diners, juntament amb la bèstia se li sumava, aquesta vegada, només un sou. Per recordar, el delme de l'oli es venia a Bunyola la festivitats de Sant Mateu.

Referint-nos al delme del bestiar, a l'igual que els altres, suposa una despesa de 11 sous i 3 diners.

Com es pot observar, els preus ja estan estipulats des del primer moment en què es comença a consultar la documentació.

De totes maneres, els ingressos obtinguts per part de la recaptació dels delmes és superior que no les despeses. Així tenim que, pel que fa la part de Sóller i Bunyola, les entrades són molt superiors i per tant les despeses estan ben amortitzades.

Com a conclusió podem dir que els delmes són una part important de les finances eclesiàstiques, ja que els ingressos que aporten són relativament alts, i en el cas concret de Sóller i Bunyola pel que fa al delme de l'oli, el qual esdevé aquest monocultiu de la zona i en quant a la seva producció, representa el 90% de la producció total de tota l'illa de Mallorca, per tant, és té cura de què aquest delme vegi la llum i no es deixi de cobrar, ja que l'oli era considerat l'or groc de la Mediterrània.

Bibliografia

ARXIU CAPITULAR DE LA SEU; Mesa Capitular (1409), 2736; (1410), 2737; (1411), 2738; (1412), 2739; (1414), 2740; (1415), 2741; (1416), 2742; (1417), 2743.

Albertí, J. i Rosselló, R.: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Col. Llibres de la Nostra Terra, 24, Ed. Lleonard Muntaner, Palma, 2006.

Cateura Bennàsser, Pau (coord): *El crèdit i el sistema financer del Regne de Mallorca (Segles XIV-XV)*, Ed. Universitat de les Illes Balears-Consell de Mallorca, Palma, 2009.

Cateura, Pau (ed.): *Comprar, vendre i pagar al rei. Els impostos indirectes al Regne de Mallorca, s. XIV-XV*, Col. El Tall del temps major n° 13, Ed. El Tall, Palma, 2006.

Kirchner, Helena: *La construcció de l'espai pagès a Mayürqa: Les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, Ed. Universitat de les Illes Balears, Palma, 1997.

Mas Forners, A., Rosselló Bordoy, G., Rosselló Vaquer, R.: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Ed. Ajuntament d'Alcúdia, Alcúdia, 1999.

16. ACM Mesa Capitular 2736, fol 24.

Mayol Llopart, Antoni: "El vi en el sistema tributari de Mallorca (segles XIV-XV)", *Mayurqa*, 26, Ed. UIB, Palma, pàg 161-179, 2000.

Pérez Pastor, Plàcid: "El mercat de blats a la villa de Sóller (1466-1476)", *Mayurqa*, 21, Ed. UIB, Palma, 1987.

Rosselló, R. i Bover, J.: *Història d'Andratx. Segle XV*, Ed. Gràfiques Miramar, Palma, 1979.

Rosselló, R. i Segura, J.: *Història de Puigpunyent. Segles XIII-XVI*, Col. Llibres de la Nostra Terra, 21, Ed. Leonard Muntaner, Palma, 1996.

Rosselló, R. i Albertí, J.: *Història de Selva*, Col. Llibres de la Nostra Terra, 22, Ed. Leonard Muntaner, Palma, 2003.

Santamaria, Álvaro: *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*, Ed. Impremta Marqués, Sóller, 1971.

Santamaria, Álvaro: *Historia de una marginación. La participación del Reino de Mallorca en el Interregno de la Corona de Aragón*, Ed. IEB-Govern de les Illes Balears, Palma, 2003.

Urgell Hernández, Ricard: *Mallorca en el segle XV*, Col. Conèixer Mallorca n° 7, Ed. El Tall, Palma, 2000.

Ventanyol Suau, P.: *Historia de Alcudia*, volum I, edició facsímil, Palma, 2008.

VVAA: *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller. Societat, geografia, media ambient i territori, patrimoni i art i cultura popular*, Ed. El Moixet Demagog, Palma, 2006.

VVAA: *II Jornades d'Estudis Locals a Sóller. Societat, geografia, medi ambient i territori, patrimoni i art i cultura popular*, Ed. El Moixet Demagog, Palma, 2008.

NOTES PER A LA HISTÒRIA MARÍTIMA DEL PORT DE SÓLLER (1800-1830)

RAFAEL GARCÍA PÉREZ

*A la memòria de Luis Fernández,
bon mariner i millor persona.*

Resum: Aquesta comunicació vol presentar una primera aproximació als canvis essencials que va sofrir el Port de Sóller a principis del segle XIX i un punt de partida per posteriors investigacions. El comerç i la sanitat foren dos factors claus per al desenvolupament posterior del Port i de l'economia sollerica. Per una banda les disposicions favorables de Carles III respecte a la marina i a l'habilitació del Port afavoriren els primers intents de comerç comú entre patrons; i per altre banda les relacions entre les autoritats que estaven al càrrec del Port, com el capità del Port i la Junta de Sanitat, possibilitaren la construcció del Llatzaret. Així tampoc no podem obviar els vaixells, patrons i tripulacions que navegaven en les nostres aigües en aquella època.

Situació de la marina

En el darrer quart del segle XVIII les lleis emanades dels Borbons, en especial Carles III, varen produir, tot i que una mica tard, un notable desenvolupament de la marina de vela, fet que també succeí a Mallorca.

La cèdula donada en temps d'aquest rei pel seu ministre José Gálvez el 2 d'octubre de 1778, a part d'ésser una declaració, és tot un projecte de restauració de la nostra marina així com del nostre comerç.

Això a Mallorca s'aprofita amb un inusitat augment de les construccions navals. Cap el 1791 es construeixen molts vaixells, encara que les tripulacions d'aquests eren escasses per la gran quantitat de marineria que requeria l'Armada¹.

1. La Marina Mercante de Mahón. Pedro Riudavets y Tudury. Mahón 1889. B. Fabregas. Imp. Neveva 25.

El port

Situat en l'abrupta costa nord de l'illa de Mallorca, la bocana de la qual està orientada a una costa de molta duresa on es produeixen fortes marinades pels vents de nord i del nord-oest.

Les condicions de les tripulacions i les travesses degueren ser quelcom més que una feina, convertint-se en una forma de vida heretada de pares a fills, iniciant-se aquests en el coneixement de la mar i les cobertes dels vaixells des d'una edat primerenca. Gran part dels vaixells mallorquins anaven al cors, a finals de juliol de 1801 en el port varen desembarcar a set ferits en una baralla entre els vaixells corsaris "Angel Custodio" i "Estrella" amb els seus respectius patrons Juan Ramón Sastre i Pablo Ripoll, mallorquins, essent el resultat la captura d'un bou anglès al control de José Cabrines, amb una tripulació de 22 homes a unes 20 milles al nord d'aquesta illa².

Són temps en els que les aigües no són segures a la navegació, el 1802 es rep un edicte del consolat advertint al comerç de què els nostres vaixells poden ser hostilitzats.

El mar ara i en qualsevol temps va ésser una feina feixuga on el començament seria en la primera infantesa.

En aquest principi de segle, junt al perill en si mateix que implicaven aquestes travesses, sobretot rumb al nord, en els dies de fort temporal de nord, molts vaixells es mantenien a la capa a l'espera de que amainés el temps en el Golf de Lleó per a prosseguir el viatge, o a l'espera de nit enfront de la vista del port esperant que el temporal es calmes o canviés el vent per a prendre entrada en ell. A això se li afegia la dificultat de l'entrada del port que en els dies de temporal formava un trencant en el Recó de S'Argentera.

Davant les més que dificultoses entrades a port per la nit, va ocórrer en el port algun sinistre, produint una queixa de la marineria davant l'Ajuntament, i accedint aquest va manar construir una gran llanterna encesa totes les nits³.

En aquests deu primers anys del 1800, el port comença una transformació amb el nou segle. Alguns pescadors, la marineria dels vaixells de càrrega que anaven i venien, els arriers amb les bèsties, els torrers, els artillers, el capità del port, els corredors anomenats per l'autoritat pels embarcaments de cítrics, l'exactor del moll, l'encarregat de la recaptació de les Rentes Reials, inclusivament la guàrdia secreta al servei del port, que paguen mancomunament amb alguns pobles de l'illa i que amb el pas dels anys la vila de Sóller va reclamar alguns salaris a aquests guàrdies per via judicial a l'Ajuntament d'Inca per no pagar l'estipulat⁴. Les obres del moll van i venen, i el 1806 s'implanta un impost especial per la exportació que té com a

2. Semanario Económico. Palma de Mallorca (22-07-1801).

3. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (25-03-1813). Lligall 20

4. AMS. Sesiones del Ayuntamiento de Sóller (17-01-1807). Lligall 20. Hacer una linterna con el fin de que los barcos en las noches sepan el lugar donde está el puerto.

finalitat l'ajuda i conservació del moll⁵. En aquest any de 1810, es suspenen les obres del moll i la vila denega una caseta pel capità de port per estar massa endarrerides les obres del moll⁶.

Són dates de molta dificultat, la Península està ocupada per les tropes franceses amb una guerra per enmig que dura sis anys. Tot i que les Balears no fossin ocupades sempre s'estava a l'aguait.

En aquestes dates hi ha un treball important encaminat a l'habilitació del port, amb la important implicació del Bisbe Bernat Nadal. La seva intersecció va ésser determinant per tal fi, així com la cessió del terreny del Llatzeret per part de la senyora Vidal, la creació de la Junta de Sanitat i la construcció d'algunes dependències per a les autoritats i arranjamet en l'oratori de Santa Catalina⁷.

És en aquestes dates on el port pren un nou impuls concentrant gran quantitat de vaixells, no només en el transport de cítrics sinó també d'altres mercaderies.

Condicions en l'embarcament de cítrics

Ja en el segle XVIII el comerç va anar en augment, donant-se en el 1801 una sèrie de beneficis per als cítrics. Per a què això es dugués a terme, un any després es nombren uns corredors per a què intervinguin prop dels patrons i els colliters així com un recaptador anomenat per l'Ajuntament⁸.

En aquests anys d'extrema dificultat, fins i tot la pesta fa presència l'any 1802, i potser pel fort gravamen que pateixen les càrregues de taronges, la comissió municipal decideix rebaixar l'arbitri fixat⁹.

Des del principi d'aquest segle es varen redactar alguns reglaments com intent de regulació i control de l'embarcament de cítrics, tenint això major o menor èxit al llarg del temps.

En l'any 1795 es va redactar un document ordenant el xifrat i marcatge dels cistells que les contenien.

Hi ha un conflicte entre colliters i patrons l'any 1803 per la mesura que regula el seu embarcament, i evitar un frau en les mesures, la del port està viciada comparada amb la que existeix com a referència en l'arxiu de la Vila.

Per donar solució a aquesta situació, l'Ajuntament fa fixar en el moll cartells donant a conèixer les noves disposicions que s'estableixen per l'embarcament d'aquests cítrics.

Per què no hi hagi conflicte respecte a les mesures hi haurà dues iguals, una en el moll i una altra en l'arxiu municipal.

Una de les mesures és que tots els cistells han de ser iguals i que s'ha de col·locar

5. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (16-04-1806). Lligall 20

6. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de sóller (6-06-1810). Lligall 20

7. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (24-08-1811). Lligall 20

8. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (4-02-1801). Lligall 20

9. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (12-12-1802). Lligall 20

una argolla de ferro en el moll per a què els patrons puguin verificar la mesura de les taronges, considerant-se petites totes les que passin per dins, i rebutjar les que tinguin molta mascarada, les fregades o les bomboses.

Se li encomana al Mestre encarregat del moll que cada nit retiri aquesta mesura per a què no pugui ser falsejada¹⁰.

Aquesta regulació, encara que pel que sembla va servir com a mesura reguladora i recaptadora d'impostos, no fóra del tot efectiva.

Al llarg d'aquests primers quinze anys l'afany recaptador sobre les càrregues dels vaixells degué ser una important font d'ingressos que requeia sobre els vaixells i les seves càrregues, anomenant un exactor del moll al que se li sol·licitava el recaptat a cada punt i un encarregat pel cobrament de les Rentes Reials.

Per un Reial decret del 26-06-1805 el govern va gravar l'extracció de la taronja amb l'impost del tres per cent, essent recaptat en espècie, però les dificultats foren tantes que es va haver d'exigir en metàl·lic per les obres del moll.

Després de successius canvis de recaptadors, s'acorda el 1808 augmentar allò cobrat en un vuit per cent, i tres anys més tard és anomenat recaptador d'impostos del moll Antonio Deyá.

Es pagaven en aquest any vuit diners per càrrega.

A part del comerç de la taronja, més constant durant l'any era el comerç de blat procedent d'altres ports.

En aquest mateix any de 1808, el Consistori va ordenar als vaixells que recalaven en el moll amb càrregues de blat, que el duguessin a la quartera amb l'objectiu de que aquest pogués controlar les entrades del cereal i la quartera ho vengués al preu establert. Això no seria la norma i algunes mesures de blat es vendrien fora d'aquest control a la vegada que avisaven del deure dels forners de comprar el blat a la quartera i no es podia vendre el blat a fora d'ella¹¹.

La lliga de les 18 unces d'or, primer intent de coalició de patrons

Des de l'any anterior, amb la creació de la Junta de Sanitat, els aranzels de la hisenda Reial, els nous pagaments per a la construcció del moll i potser pel poc comerç a causa de la pesta, que no va tenir conseqüències en el nostre poble, es va suspendre l'arbitri sobre l'impost del moll durant un temps, essent restablert un mes més tard. A l'any 1815 creix una gran preocupació entre les autoritats de l'Ajuntament, que intenten seriament intervenir amb tota energia contra nous patrons carregadors de taronges que s'han col·legiat o sindicat sota l'acord de no carregar cap carregament de taronges si no és a més de tres lliures per caixa.

Per a fer efectiu aquest compromís s'han dipositat dues unces de cada un que hauran de perdre si qualssevol d'ells embarqués per sota d'aquest preu.

10. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (13-06-1803). Lligall 20

11. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (18-09-1808). Lligall 20

Davant aquest intent de monopolitzar el comerç, la corporació intenta evitar-ho per considerar que tots els assumptes relacionats amb el cultiu, desenvolupament i exportació de la taronja no és una indústria d'uns quants sinó que és la primera Font de riquesa de la vila, instant a l'ajudant de Marina per confiscar el dipòsit¹².

Els patrons haurien passat a tenir més impostos i en alguna ocasió se'ls hi va prohibir la sortida al mar per part dels encarregats de les Rentes Reials.

Segurament el pilot D. Juan Barceló i el patró Benito Biscafé, junt amb el patró Antonio Vicens foren part activa, tot i que sense confirmar, ja que aquests eren patrons en actiu i en aquestes dates navegaven des del port.

L'embarcament de cítrics seguia en un conflicte constant. Els patrons i comerciants de fora tenien a una persona de la vila com a encarregada de sol·licitar les càrregues que es necessitaven per l'embarcament, enduent-se tot això sense cap ordre i sense estar relacionat amb cap gremi o institució o tribunal, sent l'única garantia l'encàrrec que se'ls hi confiava.

Normalment embarcaven les taronges al preu que aquests intermediaris estipulaven i un escrivent a bord prenia nota de les càrregues que cada colliter embarcava en un determinat vaixell. Si el preu acordat no convenia als colliters, aquests, enlloc de carregar 200 càrregues de taronges que en mig dia es podia realitzar, es retardaven i estaven sis, vuit o deu dies en realitzar-la, de manera que quan es carregava la darrera càrrega, la primera ja estava en mal estat, amb el consegüent contratemps i desesperació de les tripulacions. També l'embarcament de taronges de qualitat inferior i la protesta que ocasionaven les càrregues incompletes, perjudicaven en moltes ocasions als patrons i per tant, a les tripulacions que extreien els cítrics a altres ports.

Els colliters es defensaven al·legant que el que els patrons perdien en un viatge, ho guanyaven en un altre, i que el més important era vendre les fruites, succeint això quan el preu no convenia als colliters.

Si, pel contrari, el preu convenia als carregadors, demanaven tot el que podien enviar a l'embarcament i tot sense demanar-se per escrit, formant-se un aldarull en la càrrega dels vaixells, provocant així series equivocacions en els escrivents al dur les càrregues de colliters i carregadors, fet que produïa en aquests rebaixes injustes.

Amb aquesta falta de control hi havia tanta confusió que els dos dependents de les rentes dedicats a tal ofici no podien dur el compte amb exactitud de les càrregues que s'embarcaven, reduint així la recaptació d'impostos. Tot això produïa un malestar amb el que ningú estava content.

El patrons, quan tenien el carregament conclòs, pagaven l'import de la càrrega als carregadors o intermediaris i aquests a la vegada als colliters, essent aquesta entrega complerta el que la tenia. Si a vegades no es podia pagar el total del carregament, ja fos per una pujada de preu o per anar acumulant pèrdues d'altres car-

12. AMS. Sesiones del Ayuntamiento de Sóller (5-05- 1815). Lligall 20

regaments, deixaven al carregador encarregat que anés a cercar alguna partida de diners mitjançant una carta a una altra persona que potser tingués part econòmica en el vaixell, aquí o a Palma. Si es donava el cas de que els que rebien les missives les ignoraven i els carregadors es quedaven sense cobrar, aquests no podien pagar als colliters que ja els hi havien donat les taronges, i havien d'esperar a què el patró tornés amb els guanys de la venda del carregament. El patró pagava aleshores al carregador la seva comissió i la resta al colliter, que si tota anava bé, havia d'espera devers deu o quinze dies, i tot això en el cas de que el patró tornés o no a Sóller.

Aquest mètode tan nefast es va intentar reformar sota l'auspici de l'Ajudant de marina i Capità de Port D. Antonio Vera i l'Administrador de les Rentes Reials D. Benito Perelló que enviaren a la corporació municipal amb l'objectiu d'acabar amb el frau contra els colliters, el comerç i les reials hisendes.

A partir d'aquest moment s'obligava a passar amb el manifest de càrrega davant la duana on al vaixell se li donaria entrada en el torn de caixa efectuat en el moll i al que només accedirien quatre vaixells a la càrrega, tot i que faltaven els que s'arribaven a una càrrega fora de llei a expenses de pagar danys i perjudicis.

A partir d'aleshores els patrons no podien embarcar més càrrega que la del manifest i si el vaixell no estava ple havien de sol·licitar un altre manifest en igual terme que l'anterior, sota la pena de decomissar-li la càrrega. Per altra banda es va obligar als patrons a pagar als colliters conforme marcava l'assentament del manifest, però també es va obligar a pagar les càrregues als patrons per part dels intermediaris al comptat al preu acordat, i no podien canviar el preu ni fer responsable de mala fe a escriptors i intermediaris. Des d'aquest moment queda estipulat un preu per als fletes que seran els següents.

– En el despatx per Espanya i les illes adjacents es pagaran vint sous mallorquins per cada càrrega.

– Per França i un altre regne estranger vint-i-cinc sous mallorquins per càrrega¹³.

Si algun patró no volia carregador i volia comprar directament als colliters havia de dipositar el preu de la càrrega en poder de l'Ajuntament.

S'avisava als intermediaris que abonin als pagesos el comptat de les càrregues i que els informin del preu que els hi pagaran i en quants dies es dura la seva càrrega al port per a carregar-la i allistar-la en el manifest.

El traginers varen ser una part importantíssima de l'embarcament i font de grans discussions entre patrons i colliters. Aquests també varen haver d'adaptar-se a la nova normativa de passar per l'Administració de duanes per tal de fer el manifest del que duien i a quin vaixell es dirigien. La forma de dur la càrrega a l'embarcament va ser un dels grans problemes que tenien entre colliters i patrons, per lligar fortament els cistells massa plens i tapats amb un cabàs a les cavalleries quedant aquests masegats. Les taronges que queien es copejaven i al cap d'uns dies, quan ja estaven a

13. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (11-12-1815). Lligall 20.

bord es perdien. Els cistells estaven fets de barnilles partides i a l'omplir-los massa, les taronges es malmetien al pressionar-se contra les barnilles i els nusos que les unien, causant així més d'una brega a l'hora de l'embarcament.

L'Ajuntament, davant de tanta polèmica, va creure convenient fer folrar els cistells de tela, que eren de mida d'una quarterada de blat i va ordenar que no s'omplissin de forma acaramullada, sinó al mateix nivell.

Estant l'època de l'extracció de la fruita tan a prop, l'Ajuntament, per fer una prova, va encomanar pel seu compte uns cent cistells folrats, repartint-los entre els colliters. Un cop plens, s'havien de repartir entre els diferents vaixells per a què fossin apilats a part de la resta de la càrrega per a avaluar el resultat del transport de taronges al final del viatge.

Resum del reglament per l'embarcament de taronges de l'any 1815.

- Cap patró pot començar a carregar sense tenir comprat el carregament.
- Un interventor ha de presenciar l'acte de compravenda d'un carregament.
- Que ningú compri carregaments de taronges sense saber de l'administració de duanes de la vila les condicions de l'embarcament
- Un delegat de l'Ajuntament ha de presenciar les operacions de l'embarcament del carregament.
- Sense permís especial no es pot admetre més d'un carregament.
- El pagament de la mercaderia serà efectiu i si el patró, el colliter o el carregador no compleixen el seu compromís poden ser desposseïts dels seus títols.
- Qualsevol veí de la vila pot ser comprador o carregador, exigint-li només solvència, bona conducta i tenir una còpia autoritzada d'aquests capítols.
- Que cadascú que intervingui en carregaments sigui responsable dels danys que ocasioni per la seva ineptitud o mala fe.
- El preu contractat no pot canviar-se de cap de les maneres.
- Un carregament anul·lat no suposa haver de deixar de pagar el flete corresponent del vaixell contractat.
- El patró és responsable de la fruita embarcada i, per tant, ha de saber quines mercaderies rep.
- Les calamitats públiques no modifiquen les essències dels contractes.
- La taronja comprada com a bona ha de ser embarcada com a tal.
- Les taronges de "Enterra" "menudes" i "mascarades" han de ser d'una contractació especial diferent a les de bona qualitat i es requereix que el seu embarcament s'efectuï amb determinades condicions.
- La càrrega de taronges, s'entén, dos cistell grans amb caramull, si bé es considera que s'ha d'embarcar mitjançant càrrega de tres cistells sense caramull i havent d'estar folrades amb una tela forta per tal de preservar la fruita de rascades perjudicials.
- No es podrà efectuar cap reclamació sense abans posar en mans de l'ajuntament les quantitats corresponents a les fruites embarcades.

Aquests reglaments varen fer canviar qualche cosa en les contractes de la càrrega i varen ser aprovats pel municipi, però no es va acabar del tot i al llarg dels anys varen redactar un altre reglament.

– El comerç de la sal era de suma importància en aquest període i no menys lucratiu. La duïen en ocasions d'Eivissa i quan no venia d'allà la duïen de Ses Salines¹⁴.

En el comerç de la sal es produïren alguns altercats, com el que va ocórrer al patró Lladó i la seva tripulació en el 1818, que explicarem més detalladament en una altra ocasió¹⁵.

El comerç en el port era proporcional al resultat de les collites de taronges, essent fluctuant en quant a l'entrada de naus. No tenim constància de les entrades i sortides a port fins l'any 1826, on es pren nota per un període d'uns anys, podent afirmar que l'any 1827¹⁶ van entrar a port un total de 151 vaixells de tràfic i l'any 1828 sortiren un total de 55 en el primer semestre del any¹⁷, amb càrrega variada de taronges, ametlles, oli, etc.

Llatzeret

En els anys anteriors a la construcció del llatzeret, les tripulacions, en dubtós estat sanitari, patien quarantena fondejats a la badia, sense poder entrar fins passar aquest període, amb la penúria que això significava.

Amb la construcció del llatzeret es durien a terme amb les suficients garanties sanitàries, l'admissió a "libre plàtica" amb bon estat sanitari dels vaixells procedents d'altres ports, sobretot de països estrangers per les malalties contagioses i amb major comoditat pels tripulants i les famílies.

D. Ramon Bernat proposa construir un llatzeret on poder aïllar en òptimes condicions a les tripulacions que es puguin considerar perilloses per la salut pública.

S'acorda demanar consell al bisbe Nadal, gestionant-se amb D^o. Juana Ana Vidal l'adquisició d'una porció de terreny de la finca de la seva propietat anomenada "Muleta", necessària per a construir l'immoble.

Amb la influència del bisbe, aquesta la va cedir gratuïtament a l'Ajuntament. La corporació va poder determinar el lloc idoni per la seva ubicació.

14. Orden, para traer la sal. Detención del patró Llado y su tripulación. (8-02-1818). Sesiones del Ayuntamiento de Sóller oficio a Junta de Sanidad y comunicación de este al Capitán General en Palma.

15. Detención del patró Llado y su tripulación. (8-02-1818). Detención del patró Llado y su tripulación. (8-02-1818). Sesiones del Ayuntamiento de Sóller oficio a Junta de Sanidad y comunicación de este al Capitán General en Palma.

16. Pliego en donde se anotarán las entradas de los barcos que sean admitidos a libre plática en el puerto de esta Villa de Sóller, empezando hoy día 12 de abril de 1826. Recuento de salidas y entradas a puerto en el año 1827.

17. Acreditativa de la salida de buques con destino al extrajero correspondiente al primer semestre del año. Notas para la historia marítima del puerto de Sóller. Llabrés imprenta Marquez.

Hizo gracia y donación pura y perfecta e irrevocables intervivos al Ayuntamiento de esta ciudad de Sóller de una cuarterada de tierra más o menos de pertenencias de su predio de Muleta, que linda con de una parte con el mar

Y por las restantes con el mismo predio de Muleta, al objeto de edificar en las cercanías del puerto un lazareto donde pudieran ser admitidos en rigurosa cuarentena todos los buques que entren en el mismo puerto; pero con la condición de que haya que servir de lazareto, y que si en lo venidero en cualquier tiempo dejase de ser referido para el referido efecto de Lazareto

*Vuelva a mi dicha otorgante o a mis herederos y sucesores sin contradicción alguna. 10 del mes de abril de 1815.*¹⁸

A començament de l'any següent, el consistori ja té el poder del pla del llatzeret i suggereix que es faci un forn de cal a prop de l'obra per tal de guanyar temps.

Degut a diverses dificultats, l'obra va minorar la marxa, i en ésser assabentat el bisbe Nadal, va comunicar el vint-i-un de juliol que vindria a Sóller en companyia del Mestre Major del Rei, insistint en la missiva de tenir abundant i bona argamassa.

Aquell mateix dia es va aprovar la corporació de la construcció d'un forn de cal a Muleta.

En les obres del llatzeret, la corporació va decidir que es paguessin sis jornals per a la construcció, sis i un noi, essent aquests el Mestre, el noi, Martí Marquès, Ventura Mayol, Cristobal Trias i Sebastián Catses¹⁹.

L any que es declara la Constitució de 1820 per Riego, les obres del llatzeret estan molt avançades i s'acorda i autoritza que el recaptador d'impostos del moll pugui prestar diners sota rebut a l'encarregat d'aquesta obra. Sense raó aparent s'acorda suprimir les obres en el mes de juny del present any.

L'any següent, i tot i no estar les obres del llatzeret acabades de forma definitiva, es senyala un tros de mar davant d'ell per a què els vaixells fondegin i puguin passar el règim de quarantena, que es podrà disminuir o allargar segons les condicions en que es trobi la salut pública.

Per a què això es dugués a terme es va anomenar a Amador Pastor superintendent amb deu sous cada dia que estigués de servei, seguint-lo anys després a finals del terç del segle el patró Sebastián Borrás, supervisor de la construcció de l'antiga pontona que es va construir pel dragatge del port.

Es formen cordons marítics pel control marítim de la sanitat amb l'objectiu de prevenir i controlar epidèmies, i Mallorca es divideix en cantons, corresponent a Sóller el Cantó de Ponent. Aquest comprenia des de Banyalbufar a Alcúdia, i el districte de Sóller anava de Banyalbufar a Sa Calobra. Al cap d'aquest districte estava el tinent Coronel D. Pedro Rodríguez de la 5ª Compañía de Cazadores del Rey i el Comandant d'aquest cantó era el Tinent Coronel D. Francisco Iraola, que tenia la plaça a Lluch, junt amb la plaça de comunicació a Binissalem²⁰.

18. Escritura otorgada por la Señora Juana Ana Vidal el día 10 de abril de 1815 ante el notario público de la capital D. Miguel Bonet.

19. AMS. Acuerdo de la Sesión del Ayuntamiento de Sóller (15-09-1816). Lligall 20.

20. Acordonamiento Marítimo de la Isla de Mallorca 1821. AMS. Sanitat. Lligall 3344

En el nostre port varen seguir les tensions entre la junta de sanitat i l'Ajudantia de Marina en quant al funcionament i acompliment de les ordres del rei.

Tampoc el llatzeret no va estar lliure de polèmica entre les autoritats del port a causa de l'absència d'algun mariner amb interessos comercials, o com en el cas del xabec "San José" que el dia 25 de desembre de 1929 va anar al Través per la mala mar que entrava. Algunes amarres i pertrets que s'havien salvat es varen deixar en el llatzeret en una cambra tancada amb clau. En vista que el vaixell ha estat admès a Sanitat, l'Ajudant de marina demana, mitjançant un ofici, permís per espanyar el cademat i li facin saber que va passar, per ajuntar-ho a l'expedient²¹.

També algun cas sobre venda fraudulenta de sal per alguns tripulants d'un vaixell en quarantena va donar pas a detencions de les tripulacions per part de l'autoritat.

Amb el pas del temps, el llatzeret va acabar essent un ancoratge de vaixells apressats a la sortida, quan el port estava massa ple d'embarcacions.

Les Autoritats

En els primers anys del segle XIX es van donar factors que influïren de forma negativa en la marina. És el fi de la marina il·lustrada, patint la derrota a Trafalgar el 1805 amb la derrota d'Espanya, tenint a continuació la guerra de la independència, quedant les infraestructures, tècniques i personals de l'Armada destruïda i utilitzada en campanyes terrestres.

L'abandonament en el que havia quedat la marina fou dramàtic i va donar lloc a un informe que va donar el Ministre Vázquez Figeroa, que en resumides paraules va ésser de "cruel desolación".

La política seguida pels Ministres de Marina durant el regnat de Fernando VII, Salazar i Vázquez Figeroa, va salvar el que quedava.

Va haver una reducció de despeses per les moltes penúries de l'estat i l'estructura ja organitzada d'abans es basava en tres grans departaments marítims dividits en comandàncies i ajudanties²².

En aquests capitans marítims requeïa la responsabilitat en el referit al comerç, la sanitat i el control dels passatgers que embarcaven i desembarcaven en el nostre port. L'Autoritat marítima va ser l'intenta d'equilibri entre el que es feia i el que devia fer-se, sobretot anys més tard quan es va crear la Junta de Sanitat.

Un dels primers ajudants de Marina que coneixem és D. José Llofriu l'any 1800.

Cap el 1807 D. Manuel Rodano y Mujicar, capità de fragata graduat i retirat era l'ajudant d'aquest districte i durant la seva autoritat va fer aixecar un plànol del port de Sóller a D. Salvador Sorá i que es va pagar amb un petit impost de tots els vaixells admesos a lliure plática, en bon estat sanitari²³.

21. Oficio de la Ayudantía de Marina al Ayuntamiento de(2-03-1828).

22. *Astronomía y Navegación en España, Siglos XVI y XVII*, Francisco José Gonzales. (colecciones Mafre).

23. LLABRÉS BERNAL, Juan, *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Sóller, Impremta Marquès, 1972.

En el 1808, les obres del port estaven sense acabar i el Capità de Port no va poder pernoctar en una caseta que s'havia de construir amb aquest propòsit, i que va tardar tres anys en ser una realitat, el que dificultaria sobretot en les entrades nocturnes, la inspecció i posada en quarantena dels vaixells, essent aquests fondejats a la badia.

A l'any 1810 més tard D. Mariano Molina amb el grau de Tinent de navili.

A l'any 1813 l'Ajudent de Marina d'aquest districte no pot signar les butlletes de sanitat, essent demandada l'expedició de les butlletes dels passatgers al Comandant de Marina de Palma. Aquest es nega a signar les dels passatgers que embarquen en el port de Sóller i l'Ajuntament decideix procedir contra ell. Tot seguit, rectifiquen des de la Junta de Sanitat de Palma, donant autoritzacions posteriors per uns desembarcaments duts a terme.

L'any 1818 també ho fou D. Juan Oliver, al que després de la protesta de l'agent consular a França D. Jerónimo Estades per faltar taronges en les càrregues contractades, exigint acabar amb això o el denunciarà a la superioritat, l'Ajuntament li respon que aquesta situació durarà fins que el subdelegat de Marina D. Juan Oliver estigui sense donar la seva aprovació al pla de capítols aprovats el 1818. D. Antonio Dubull comanda fins mitjans de 1824, que per mitjà de més d'un ofici al president de la junta de Sanitat reclama el control de l'expedició de patents a vaixells estrangers per part de l'Ajudentia de Marina, essent substituït.

En una altra queixa de l'Ajudent de Marina insta a cooperar a les autoritats tan civils com militars a que es compleixin i duguin a efecte les ordenances de S. M estat previngut en les de l'any 1793 per la marina que són les que estan actualment en ús.

“Que todo buque extranjero que arribase a los puertos de España, para ser despachados, los de la patente de Sanidad y demás documentación que se necesite para su navegación debe ser por medio de una papeleta que al intento firme el cónsul de su nación con el visto bueno del Capitán del puerto, y siéndolo yo en el día no puedo menos de reclamar (en cumplimiento de mi deber en que se sirvan V. ss tengan por su parte el más debido cumplimiento la voluntad del Rey N. S en el asunto que se trata. Sóller 9 de abril de 1824.”

Per D. Rafael Fernández de Taula de terç Naval de Mallorca, l'any 1826 va prendre el control D. Francisco de Saavedra, al final d'aquest any, estant al control l'Ajudent de Marina D. Juan Diez autoritza la petició de Guillermo Rivera, Calafate amb tres anys de servei en la Reial Armada la construcció d'un pont ambulat o planxa per recollir embarcacions, donar quilla o foc als seus fons, sense haver de treure'ls a terra, l'ajudent de marina informa favorablement del pont ambulat ja que aquí no hi ha Gremi, consolat, companyia ni particular que el tingui, sol·licitant el seu ús davant el Comandant militar de Salas²⁴.

24. LLABRÉS BERNAL, Juan, *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Sóller, Impremta Marquès, 1972.

En aquell mateix any de 1826, es crea un plec de condicions on s'anoten les entrades i admissió a lliure plàtica en el port d'aquesta vila de Sóller, començant el dia 12 d'abril de 1826 en que ha estat anomenat un síndic interí per l'Ajuntament.

A partir d'aquesta data els vaixells són admesos a port mitjançant els dos facultatius i un vocal de la Junta de Sanitat en torns de setmana, que normalment eren Nicolàs Pons, Bartolomé Oliver, Miguel Frontera o Antonio Juan Garau, i ocasionalment el Capità de port²⁵.

En aquest any hi ha un nou conflicte a causa de l'entrada al port d'un llaüt de pesca per mal temps, ocorregut el 30 d'agost de 1826, amb port d'una tona, de nom "San Juan Bautista", patronejada per un particular anomenat Juan Cerdà "Cabreta", natural de Pollensa i no tenia rol ni matrícula, presentant-se al Capità de Port a instàncies del patró de Sanitat, essent el patró Cerdà retingut fins dur per terra les credencials del vaixell²⁶, però el patró de Sanitat el deixa marxar, seguint-lo el capità Juan Diez fins juny de 1829, va seguir D. Francisco Ibañez, increpant aquest a la junta de Sanitat per "franquear patentes a extranjeros *sin patente mía*" en aquest cas concret un capità francès anomenat José Resaller²⁷.

Per últim, al final d'aquest període pren possessió de l'ajudantia el Capità D. Marcos Jiménez en el mes d'octubre de 1829, persona compromesa amb el seu càrrec i que no dubta en posar les coses en el seu lloc i reclama el compliment de l'ordre vigent, enviant a mode de salutació un ofici a les autoritats amb una clara declaració d'intencions en quant a col·laboració entre elles.

En un ofici del 8 d'octubre de 1829 informa de la presa del càrrec i que donarà el més exacte i degut compliment a tot el que la seva majestat té previngut en el títol 1º, art. 41 de la seva ordenança de les Matrícules de Mar, "que trata de armonía, buena fe, decòro y correspondència entre la autoritat civil y las de Marina".

Ja en franca oposició amb alguns regidors que donen entrada als vaixells, exigeix que pugui complir la seva obligació en aquesta ajudantia que consisteix en inspeccionar tot document relatiu a la navegació, els passaports i les butlletes dels passatgers, els noms dels quals, procedències, estat, exercicis i destí han de quedar anotats en aquesta oficina al meu càrrec, i no podré complir amb el meu deure si són recollits els passaports i butlletes abans de presentar-se en elles.

El Tinent de fragata D. Marcos Jiménez, en un altre comunicat a l'Ajuntament, demana l'arranjament del seu despatx, situat en una caseta del port, que considera "indecente e indecoroso"²⁸.

25. Pliego en donde se anotarán las entradas de los barcos que sean admitidos a libre plática en el puerto de esta Villa de Sóller, empezando hou día 12 de abril de 1826. Recuento de salidas y entradas a puerto en el año 1827.

26. Oficio de la Ayudantía de Marina al Ayuntamiento. AMS Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293

27. Oficio de la Ayudantía de Marina al Ayuntamiento. AMS Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293

28. Oficio de la Ayudantía de Marina al Ayuntamiento. AMS Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293

A finals d'aquests trenta anys, el personal de Marina estava format per l'Ajudant de Marina, subdelegat, escrivà, contramestre, zeladors de muntanyes, per vigilar la tala d'arbres.

En el terme de Fornalutx, hi havia un subdelegat de Marina, així com a Deià, Bunyola.

Habilitació del port i Junta de Sanitat

Ja des del govern de la casa d'Àustria es va prohibir que ningú sortís de l'illa sense el corresponent passaport "butletí", formalitat que a vegades es saltaven els patrons (1558) temps posteriors, a l'entrada dels borbons, els colliters es veien obligats a enviar la seva mercaderia a Palma amb el subseqüent perjudici que se'ls hi ocasionava, i si volien efectuar l'embarcament a Sóller el despatx de papers dificultava en extrem el comerç, això va fer pensar en els mitjans d'habilitar el port per la extracció de agrios, essent els ports de França i Catalunya més propers al nostre port de Palma.

El primer en exposar això va ser D. Juan Bautista Marqués l'any 1772.

Essent acceptat per la corporació municipal i escollit D. Juan Peñas per practicar les diligències i que gràcies a les quals donaren com a resultat la Reial Ordre del 23 de juliol de 1774 en la que es mana habilitar el port per a l'extracció d'hortalisses, taronges i llimones i altres fruites, seguint després l'habilitació pel desembarcament de blat per vaixells espanyols.

Hi va haver un intent posterior d'habilitar-lo per treure les traves que encara tenia el comerç a l'any 1779 i es tornà a recórrer al rei, però potser amb els conflictes posteriors no es va obtenir resultat. A l'any 1809 els treballs i reformes en aquest moll es duen amb bastant rapidesa i es sol·licita al Rei la seva habilitació.

Es va remetre una nova sol·licitud l'any 1811, essent acceptada en el mes de juliol, comissionant al secretari per a què prengué una copia del reglament i altres disposicions per les que es governava la Junta de Sanitat d'Alcúdia, entenent-se a tots els efectes que el nostre port es devia considerar com el d'aquella ciutat. Es demana al bisbe Nadal que faci de mitjancer en la petició del port. En aquest mateix any s'aconsegueix que sigui habilitat en les mateixes condicions que el d'Alcúdia, i es nombra una comissió que va fins a Alcúdia per estudiar les formalitats i la forma de dur a terme la marxa d'aquesta habilitació i com es governava la Junta de Sanitat²⁹.

Com a primera mesura s'efectuarà un eficaç dragatge i neteja del port.

Es recompon la teulada de l'ermita de Santa Catalina i les cavallerisses i construir unes casetes per habilitar al futur capità de Sanitat³⁰.

En aquest any no faltaven els contratemps amb el Comandant de Marina de Palma que en alguna ocasió i sense raó aparent no signa les butlletes de sanitat dels veïns d'aquest poble que s'embarquen en el port de Sóller per partir a l'estranger a

29. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (01-07-1811). Lligall 20.

30. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller (11 y 16-08-1811). Lligall 20

vendre els seus gèneres i les seves fruites, només amb la intervenció del bisbe Nadal fan efectius aquests despatxos.

Degut al comerç amb les illes veïnes i com una mesura per no dificultar més el comerç marítim, es va facultar a l'admissió a lliure plàtica als vaixells procedents de Menorca, als que se'ls hi va aplicar uns aranzels especials. També als procedents d'Eivissa se'ls hi va autoritzar, però només de forma provisional³¹.

Encara en el 1813 s'insta a l'alcalde a presentar recurs a les Corts pel compliment de la reial ordre, essent en 1814 quan va quedar ja organitzada la Junta de Sanitat i els sous que havien de rebre els seus components.

També es regulen els sous que cobraran els components de dita junta.

- 8 sous al regidor o alcalde
- 6 al secretari
- 7 al metge
- 6 al cirurgià

A més una quantitat proporcionada a la seva importància al Patró de Sanitat i una altra amb destí als fons de la Junta de Sanitat.

Segons la Junta de Sanitat, davant l'arribada de vaixells de diferents nacionalitats i davant la dificultat d'alguns capitans per entrar de forma encertada en el port per la dificultat que a vegades comportava i per la diferencia d'idioma, per aquesta i per a què puguin ser orientats en aquest sentit i orientar-los després de les seves obligacions, així de sanitat com d'admissió a lliure plàtica amb les altres embarcacions i autoritats de marina, es proveeix un càrrec a càrrec de la Junta de Sanitat oferint a l'Ajuntament uns emoluments elevats ja que la persona idònia havia de reunir uns requisits imprescindibles.

Expert en l'orografia del port, expert en navegació i coneixements d'idioma.

El bisbe Nadal va recomanar a Ramón Roses com l'indicat pel càrrec per les seves qualitats de bon mariner com pel coneixement d'alguns idiomes europeus. Així, el dia 15 de juny de 1814, va ser nomenat patró de Sanitat³², amb un reglament pel seu govern i un altre per evitar confusió entre els vaixells que estan a l'àncora. Un mes més tard es nomena el mariner del bot de Sanitat, a les ordres del Patró Roses, designant a Jaime Frau com competent per a allò.

Aquests nomenaments seguirien el sender de trobada entre l'Ajuntament i el Capità del port, segons els noves disposicions després de la creació d'aquestes places, es suspenia el pagament al comandant de Marina per cada vaixell que entrava al port a favor del fons de sanitat i es pagaria al Patró de Sanitat i al mariner del bot³³.

31. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. Acuerdo de autorización el la sesión de Ayuntamiento de Sóller para estos barcos (8 y 27-04-1813). Lligall 20

32. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. Contrato y condiciones del patrón de Sanidad (15-06-1814). Lligall 20.

33. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. Supresión del pago al ayt de marina por entrada de barcos al puerto. Contrato y condiciones del patrón de Sanidad (11-09-1814). Lligall 20.

La Junta de Sanitat es perfila com una entitat de força nomenant regidors propis i sobretot per les epidèmies que són constants i que en aquest any és tan greu que es determina establir un cordó sanitari.

Segons el reglament, el Patró de Sanitat havia de tenir cura del control del lastre dels vaixells, estar a les ordres de l'Ajuntament, recaptar el dret de quarantena dels vaixells, que estiguin rebuts a lliure plática o no la vulguin, avisar a tots els individus que han de donar entrada i fer de pràctic i assenyalar-los hi el lloc que han d'ocupar en el port per a què no es barregin les tripulacions, cosa que seria en extrem difícil de controlar.

Aquest nomenament va ser només el començament d'una sèrie de problemes que sorgirien amb el pas del temps.

Una de les prerrogatives que tenia el Patró de Sanitat era poder vendre vi i aiguardent per la via de l'abast, com avui abasteix un consignatari però no així en el menudeo, cosa que a la que el Patró Roses es faria l'orni i va ser cridat a l'ordre per la corporació en 1816 mitjançant el regidor Damián Serra, que li prohibeix a ell i a altres vendre vins i licors, essent cridat a la Vila i se li assevera que es faci càrrec del nomenament a la seva feina i a les circumstàncies a les que va combinat.

A les ordres del patró de Sanitat hi havia una persona denominada mariner del bot de la salut. El primer va ser un mariner anomenat Jaime Frau, possiblement d'aquest port i potser, degut a les desavinences amb l'anterior patró de Sanitat, va renunciar al càrrec conferit per l'Ajuntament.

Es nomena un nou mariner del bot de Sanitat en el 1816³⁴.

És redactat un contracte entre l'Ajuntament i el susdit subjecte.

D. Sebastián Bestard, natural i veí de Palma, tenint habilitats per regentar aquest càrrec, sota els pactes i condicions següents.

Tenir residència en el port i estar sota les ordres del Patró Ramón Roses.

Custòdia de la salut pública i conseqüència d'elles.

Vigilància de que es conservi net el port i no tirar balast en ell.

Acompanyar les llanxes quan van a tirar el balast i no perdre-les de vista fins que no ho hagin tirat.

Dur els vocals de l'ajuntament i la Junta de Sanitat en el bot d'aquest d'una part a l'altra del port.

Que no pugui al·legar fuero de marina en tot el que mani l'Ajuntament.

No podrà tenir una taberna sense permís de l'Ajuntament.

Substituirà el patró Ramón Roses quan aquest no hi sigui, farà el comunicat i avisarà als senyors que correspongui.

Per malaltia de Ramón Roses quedarà al càrrec i custòdia del port i altres obligacions.

Serà càrrec seu vigilar i guardar els vaixells i no permetre la més mínima comunicació amb altres vaixells i sigui puntual en el compliment de la seva feina.

Acceptant aquest nomenament i tot aquí expressat.

Juan Canal.. Bayle

34. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. Contrato de Sebastian Bestard (08-10-1816). Lligall 20.

Un dels problemes més importants que tenia el port era el balast que duïen els vaixells quan venien en balast, operació que es duïa a terme amb pedres que anaven estibades a la bodega del vaixell i segurament essent llençades a la seva entrada a port o on convenia, quedant minvades les condicions nàutiques del mateix o potser quan estaven fondejats per així procedir a la càrrega dels gèneres un cop passessin al moll, essent en el seu article primer de la Junta de Sanitat l'especial zel en això des de la seva constitució el 1814.

Haurà de zelar que les tripulacions dels vaixells desembarquin el balast en el lloc que queda assenyalat per aquest Ajuntament, no podent apartar-se del punt de sentinella fins que estigui segur de que s'ha executat com devia.

El tema de l'ancoratge i del balast degueren de ser molt importants i potser alguna cosa tingué a veure amb la dimissió de l'anterior mariner Jaime Frau perquè passats dos anys des de la creació de la Junta de Sanitat aquest problema seguia sense una solució efectiva. Davant aquest problema sabem de la multa imposada a un patró català per haver llençat el balast al port. També se l'amonesta de manera oficial al Patró de Sanitat i al seu subordinat, el mariner Jaime Frau, a que no dissimulin ni consenteixin que els patrons tirin el balast dins del port o se'ls suspènndrà de paga un mes i se'ls posarà en una tablilla.

Es recalca de nou al mariner del bot de Sanitat que no perdi de vista les llanxes que el tiren ja que llençant el balast dia rere dia en llocs incontrolats malmetien les condicions nàutiques del port. També davant la impossibilitat de dur-ho a terme es demana mitjançant el síndic i Miguel Colom una reunió amb el Comandant de Marina per a que els patrons no es resistissin a ser reconeguts per veure el balast que duen.

Arrel dels temporals ocorreguts en el mes de març de 1815, i davant una sol·licitud de pólvora per l'arranjament del moll i la sol·licitud de treure l'arena del moll i la de davant d'aquest, s'aprofita per sol·licitar que es posi una creu on s'hagi de tirar el balast, essent el més probable que es desembarqués en terra llanxes per a tornar-lo a embarcar quan fos necessari³⁵. Ja a l'any 1917, l'Ajuntament persegueix en el port l'establiment de tabernes que, donat l'ambient de la marineria, no faltarien parroquians, produint-se altercats i alguna disputa. En el mes de març, el Patró Roses té un incident molt greu amb un mariner o passatger del llaüt del patró Gabriel Flepa, que va ser un patró habitual del nostre port i que més tard manava un xabec de 56 tones anomenat "La Concepció", havia pres port, denunciant al Patró de Sanitat, essent substituït dies més tard del seu càrrec pel mariner del bot de sanitat D. Sebastián Bernat, prenent la plaça de mariner Sebastián Ferrer, veí de la nostra vila³⁶.

Conforme el primer reglament de la Junta de Sanitat sobre l'entrada de vaixells, aquests, al ser admesos a lliure platica, se li expedeix la corresponent papereta de sanitat o, el que és el mateix, en perfecte estat sanitari i així poder passar al port per a carregar.

35. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. (09-02-1816). Lligall 20.

36. AMS. Sesiones de el Ayuntamiento de Sóller. (29-04- 1817). Lligall 20

En el cas de que alguns vaixells no fossin admesos per les deficientes condicions sanitàries a lliure platja o no la volguessin, el patró de Sanitat els cobrarà els drets de quarantena.

A l'any 1818, segueixen a bon ritme les obres del port, i es prohibeix als vaixells procedents de Marroc entrar-hi pel perill de pesta.

Davant els constants problemes dels patrons entre les autoritats i la junta de Sanitat per competències d'uns i altres. Des d'aquesta data tots els vocals d'aquest s'alternaran per setmanes per donar entrada als vaixells, a la vegada l'Ajuntament decideix, davant les discrepàncies d'alguns regidors de la decisió de donar entrada als vaixells, que aquesta serà donada pel patró de sanitat i no per l'Ajudant de Marina.

Els patrons de Sóller eren els que més anaven i venien des d'aquest port degut a les traves de burocràcia i temps d'espera al regidor de setmana i facultatiu per tenir l'entrada al port, afegint el pagament a uns i altres elevaren un memorial a l'Ajuntament per conducte del cap de marina D. Francisco Antonio de Vera i la corporació envia al regidor D. Pedro Juan Colom a Palma per consultar una solució definitiva.

Conseqüència d'això foren els següents acords:

Els vaixells que es fondegin en el port abans de mitja nit, no seran admesos a lliure platja fins el matí del dia següent i els que ho facin després d'aquest hora fins la tarda del susdit dia.

Son inhàbils les hores de la nit, entenen-se com a tals tres hores abans de la posta de sol fins una hora després de la seva sortida.

Els comunicats del patró de Sanitat, a més de tots els extrems propis dels mateixos, contindran relació de les valises, plecs i passatgers.

Hauran de comparèixer aquests passatgers davant el Bayle Real seguidament que hagin desembarcat.

Els guardes secrets del port i torrers ajudaran al compliment d'aquestes disposicions, pel que no es podran separar-se dels seus destins sense llicència especial.

En aquell temps no es faria complir de forma fefaent les Ordenances de Marina de 1793 que encara estaven en vigor en quant a l'admissió a port dels vaixells estrangers, pel que aquests quan arribessin a un port espanyol per ser despatxats de la patent de sanitat i la resta de documentació es farà prèvia expedició de una papere-ta que signi el *cònsol de la seva nació i sempre amb el vist i plau del capità de marina del districte*, cosa que moltes vegades seria passada per alt i que els responsables de l'Ajudantia de Marina del districte de Sóller reclamarien al President i als vocals de la Junta de Sanitat com ho demanda D. Santiago Drubull en un ofici de l'any 1824.

Dos anys més els vocals de Junta de Sanitat, junt amb el Capità de Port seguien tenint disputes cada vegada més agres, donant prova d'això en alguns casos en que la Junta amb l'Ajudant de marina al front, acudien per admetre algun vaixell del que extraoficialment se'ls avisava de les pèssimes condicions en que arribava a port, trobant-se aquests previnguts. Així succeí amb la javea "San Miguel" i la seva tripulació al comandament de D. Juan Barceló, que estant ja atracada a port, desembarcada i sota la porxada del port, essent admesa a platja pel patró de Sanitat Bartolomé

Mayol, va asseverar a l'arribada el Capità de port D. Francisco Ibáñez que "con tan gran desorden atentava contra les leyes sanitarias que podría tener consecuencias de mayor orden" ho posa en coneixement del president de la Junta per a que ho delibere i se li comuniqui per castigar tals excessos que s'han produït, no volent tenir cap responsabilitat sobre el seu cap i adverteix del confrontament verbal tingut amb el patró de Sanitat Bartolomé Mayol³⁷.

L'any 1831 la Junta de Sanitat es deslliga de l'Administració

Tots tenien molt d'interès en tenir certa autonomia en el desenvolupament de les seves atribucions, essent ara definitiva.

En aquest any es suprimeixen les guàrdies secretes del port que tants motius de preocupació donaren a l'Ajuntament en altres temps. Aquests estaven a prop del llatzeret, la Torre Picada i el colomar.

Vaixells, mariners i Mestres d'aixa

Encara que en aquest període de temps la documentació trobada en el nostre municipi és escassa, es té constància d'una sèrie de vaixells de tràfic pel comerç en el nostre port aquest primer terç de segle.

Aquests vaixells, principalment varen ser xabecs de distint tonatge, javeas, llaüts i algun falucho.

També i de major tonatge treballaren patrons i vaixells amb un vincle molt arrelat a Sóller, però no eren vaixells de tràfic pertanyents a aquest port, però sí els seus armadors i patrons.

A més, no podem oblidar com a part importantíssima del quefer diari del port, les tripulacions i vaixells dedicats a la pesca, que en un nombre molt petit es dedicaven a això. En el referit a la pesca, els germans Antonio Vicens i José Vicens pescaven a Cala Tuent l'any 1794.

Sabem que aquests vaixells de pesca, alguns dels més petits, els bots, estaven numerats.

La majoria dels patrons de pesca vivien a la Vila quedant a pernoctar algunes nits en els porxos del port amb alguns tripulants. Algunes situacions indesitjades varen fer decidir a les autoritats prohibir a l'any 1813 que les dones que no estiguessin casades amb patrons de barca de pesca, no podrien dormir en els porxos del port.

En aquesta breu ressenya dels vaixells i pescadors del nostre port, que ampliarem en futurs treballs, està plena d'esdeveniments.

Entre els naufragis de pescadors menys coneguts i potser més dolorosos és el dels germans Casasnovas, Miquel i Guiemó, ocorregut un 23 de gener de 1829 a bord d'un llaüt de la seva propietat anomenat "San Juan Bautista" i amb el número 21 amb matrícula de Sóller. Eren fills de Pere Antoni Casasnovas, i sortiren a l'alba a recollir

37. Oficio de la Capitanía del puerto de Soller Al mando de D. Francisco Ibáñez. Papeles de Marina. (08-01-1826). AMS. Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293

unes xarxes que tenien calades a una distància de tres milles davant de la bocana del port. Va sobrevenir un fort vent del nord-oest i un fort temporal i el vaixell va desaparèixer de la vista des del port. Cinc dies després encara no se sabia res d'ells i el delegat de Marina de la vila de Deià va avisar que havia estat trobat en aquest terme, en un lloc anomenat El Regañado, un llaüt de pesca destrossat, del que només existia una porció de proa i una altra de popa, i no havia timó ni remos i que podia ser el desaparegut en dies anteriors³⁸.

No podem oblidar en aquest terç de segle, les relacions dels navegants i pescadors amb Tuent i Sa Calobra i altres negocis més productius, sal, tabac i d'altres, dels que parlarem en una altra ocasió.

En 1810, el xabec "Virgen de los Dolores" de 29 tones i matrícula de Palma, pertanyia a armadors de Sóller i sembla que es va desballestar el 1841.

Un dels patrons dels que es tenen més notícies és el patró Benito Biscafé o Guiscafé, arrel de l'atac al seu vaixell el xabec "San Rafael" per part d'un vaixell corsari el 1813 en la platja de Santa Margarita, la seva tripulació composta per set mariners i tres passatgers, van perdre l'embarcació i arribaren en el bot al port d'Alcúdia el dia següent³⁹.

El patró Guiscafé seguia navegant en els anys futurs, concretament tenim notes d'entrada a port a Sóller procedent de la Novelle en la primavera de 1826 a bord d'un xabec anomenat la "Purísima Concepción", no seria l'últim vaixell en el que exerciria el comandament, ja que a l'any 1831 el patró Guiscafé naufragava amb un llaüt de la seva propietat anomenat "San Telmo"⁴⁰.

Bartolomé Casanovas va construir a Palma el xabec "La Purísima Concepción" de 63 tones de port, essent la matrícula de Palma.

Un altre dels més actius i avesats mariners d'aquesta vila era el pilot de la "clase de terceros o de los mares de Europa" D. Juan Barceló del que podem dir que navegava en el 1794. Va ser propietari d'un xabec de 20 tones de port en el que transportava mercaderies l'any 1826-1827 i més tard cap el 1830 manava un xabec de 47 i $\frac{3}{4}$ de tones, anomenat "Virgen del Carmen".

Després, a l'any 1835 D. Juan Barceló i altres comerciants varen adquirir per 850 lliures el xabec "San Francisco" de 27 tones, construït a Maó l'any 1832 pertanyent a la matrícula de Palma.

El 1826, junt amb D. Juan Barceló, D. Andrés Munar era l'altre pilot sollerí de la classe de terceros o de los mares de Europa, portant el comandament del llaüt "San Pedro". Més tard, a finals del terç del segle va ser el propietari de la javea "Purísima Concepción" de 22 tones.

38. Oficios del Capitán de puerto de Sóller comunicando la desaparición y contestación del Ayt de marina de la Villa de Deyá, dirigidas entre ellos y al Presidente de la Junta de sanidad. (38-10-1929). AMS. Sesiones del Ayuntamiento de Sóller Lligall 21.

39. LLABRÉS BERNAL, Juan, *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Sóller, Imprenta Marquès, 1972.

Podem afirmar que a l'any 1803, el patró José Miró treballava des d'aquest port i que a l'any 1810, el xabec "Virgen de los Dolores" era d'armadors de Sóller, desballestant-se més tard en el 1841.

En aquest terç de segle

Alguns dels vaixells de patrons d'aquest port foren construïts en les drassanes de Palma, com el xabec "La Purísima Concepción" de 63 tones per encàrrec del patró Bartolomé Cassasnovas, amb matrícula de Palma.

En aquesta relació no podia faltar un xabec propietat del patró Antonio Vicens de 44 tones que comerciava pels ports del mediterrani, portant el nom de unes de les devocions religioses més venerades en aquesta vila, era el "Santo Cristo de Sóller".

En aquest terç de segle foren molts els vaixells de petit i gran tonatge que van solcar les nostres aigües i prengueren port en aquesta rada.

Varen ser molts els patrons i els vaixells que tingueren Sóller com a port d'origen, segurament en aquest estudi manquin molts d'ells, però espero en un futur seguir per aquest camí i aclarir molts dubtes.

Dels que si que tenim constància al final d'aquest període de temps junt amb els anteriors patrons nomenats, són els referits a continuació:

El llaüt "Virgen de los Dolores" els propietaris del qual foren Francisco Moana i Juan Carreró.

El patró Antonio Frau era el patró del xabec de 36 ½ tones "Nuestra Señora del Carmen".

El xabec "la Purísima Concepción" de 34 tones era del patró Bartolomé Cassasnovas.

El patró Gabriel Muntaner manava el xabec "San Telmo" de port de 31 tones.

Juan Marques era el patró del xabec de 24 tones anomenat "Virgen del Carmen"

També hi havia una flota de llaüts viatgers, com el "San Vicente" de 20 tones.

"San Miguel" de 19 ½ del patró Antonio Mayol.

"San Lorenzo" de 18 tones de Damià Vicens. Anteriorment, a l'any 1826 tenia un llaüt de 8 tones, fent freqüents viatges a Maó.

"Catalina Tomás" de Miguel magraner de 17 tones.

"San José" de Bartolomé Calafell de 17 tones.

Falutx "San Pablo" de Bartolomé Pons de 19 tones.

Llaüt "Sagrada família" de 12 tones y propietat de Pedro Alemany.

Llaüt "Nuestra señora del Carmen". De Pedro Antonio Cassasnovas.⁴¹

40. Oficio del Capitan de puerto pidiendo la suspensión del impuesto de comercio por el naufragio de su Barco. (1830). AMS. Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293.

41. Relación de patrones de esta Villa que pagaban el impuesto al subsidio del comercio y sus embarcaciones. AMS. Correspondència Ayudantía de Marina del puerto de Sóller. Lligall 2293

Hi va haver patrons que al llarg dels anys amb els seus vaixells i tripulacions van tenir un anar i venir que els varen fer tan habituals al nostre port com els patrons de Sóller en els ports francesos. De fet, molts dels patrons mallorquins que tenien per destí aquest port eren considerats en les admissions a ports espanyols i concretament en les entrades donades a aquest port com a "Capità Francès" en l'entrada com a tal i al comandament de vaixells d'aquesta nacionalitat, però amb la peculiaritat de que el nom del vaixell era espanyol, podem suposar, tot i que no asseverar, que eren vaixells espanyols amb abanderament francès, que requereix un estudi més profund de cara al futur.

Aquest punt anterior, datat entre el 1826 i el 1829 i refrenat pels síndics Nicolàs Pons, Bartolomé Oliver i Antonio Juan Garau que, que eren els encarregats d'admetre'ls, ens mostra fins a quin punt els patrons mallorquins es relacionaven amb el país veí i eren part d'ell. Crec que aquest detall mereix un estudi més precís en el que es refereix als primers passos a l'encalç de la ulterior immigració a aquest país.

Entra en el port el Capità francès Pedro Juan Pons, amb el seu xabec "La Virgen del Buen Socorro" de 33 tones i procedent de la Novelle. Capità francès, Martin Gibert amb el "San Felipe" de 20 tones, Capità Artigues, amb el "Sant Espirit", de 29 tones, patró José Vidal amb el xabec "San José" de 20 tones, Patró D. Juan Puyol amb el llaüt "San Lorenzo" de 20 tones, Patró Nicolas Vivas, o el Patró Jaime Font amb el seu apreciat xabec de 21 tones anomenat "Santo Cristo de Santa Eulalia"⁴².

Serveixi per a tots ells i les seves embarcacions, anomenades en els paràgrafs posteriors un record dels seus noms i embarcacions tan importants pel futur desenvolupament del port de Sóller.

Alguns d'aquests patrons tingueren una especial relació en el temps amb el nostre port, com el patró Bosch, patró Cuuvet i el seu bateo de 29 tones, Capità D. Juan Pedro Bosch, Capità Diorot Albort, amb el seu bateo San Pedro, Jaume Vidal, els germans Roquettas, Cipriano i Flor amb els seus Bateos San Francisco i San Julián, navegant quasi sempre junts, Juan Vilaní amb el xabec Angel de la guarda⁴³.

Aquests vaixells, junt amb els llaüts i alguna javea eren els vaixells més nombrosos en aquest port. Varen ser els xabecs les embarcacions més corrents i les més usades pel comerç. Podien tenir fins a cent tones de desplaçament i tres pals, eren vaixells de "mucho andar" ja que les veles arribaven fins la part més baixa, però la maniobra seria pesada per la gran superfície de les seves veles.

També entraven altres vaixells no tan coneguts, velachos, com el de "Nuestra Señora de los Ángeles", un vaixell de gran portada, 54 tones, Canari, com el "San Antonio" de 8 tones, velecheros, bateos, etc.

42. Pliego en donde se anotarán las entradas de los barcos que sean admitidos a libre plática en el puerto de esta Villa de Sóller, empezando hou día 12 de abril de 1826. Recuento de salidas y entradas a puerto desde 1826 a 1829.

43. Pliego en donde se anotarán las entradas de los barcos que sean admitidos a libre plática en el puerto de esta Villa de Sóller, empezando hou día 12 de abril de 1826. Recuento de salidas y entradas a puerto desde 1826 a 1829.

En anys posteriors a 1830, confiem en seguir aquest seguici de mariners, com Nicolàs Pons o Bartolomé Ferrà, junt amb els vaixells que navegaven, "San Lorenzo", "San Vicente".

En el port de Sóller, concretament es té la notícia de "grada d'un xabec", essent assenyalada en un plànol que va aixecar el Brigadier D. Vicente Tofiño de San Miguel i publicat en 1789. Aquests es varen seguir construint en la platja del port. Treballava en el port el mestre de aixà Juan Fiol, procedent de la matrícula de Maó, on tants vaixells d'aquesta matrícula tenien entrada i que, potser, amb el decaïment de la construcció de vaixells i una situació precària al voltant del 1820-1822 en el port maonès, acabà exercint el seu ofici en el nostre port deixant una estela de vaixells de suma importància per la història marítima de Sóller.

La primera notícia d'activitat del mestre Fiol la trobem en la compra d'una petita part d'un vaixell en decomís a la ciutat de Palma a l'any 1824. Sembla que va construir el 1826 a la platja del port de Sóller un xabec de 61 tones anomenat "Nuestra Señora del Carmen". Aquest xabec va ser possiblement d'armadors de Sóller, tot i que potser tingués el seu port base a Palma, ja que els vaixells de trànsit del nostre port, els que pagaven l'impost del subsidi del comerç, no eren de tant tonatge en la primera meitat del segle referit. Posteriorment en 1834 va seguir treballant en el nostre port i va construir el falutx "San Antonio" i "La Manolita" de 58 tones.

Temps després va acabar partint a Maó on va seguir exercint el seu ofici.

També el calafat Guillerme Rivera treballava en el port l'any 1826.

Donada la importància de la construcció en el port en aquesta època i les venidores, crec que els mestres de aixà, calafats que varen treballar en aquesta època, així com els vaixells que veren la llum en la platja del port, necessiten un estudi més profund i concret que espero que tingui la seva continuïtat en un futur proper.

Aquesta època dels primers trenta anys del segle XIX, dura i apassionant en el que es refereix al nostre port i fora d'ell, on les guerres i les epidèmies posaven cada dia a prova a la majoria dels mortals en tots els ordres de la vida, i només els més atrevits varen veure el mar com una manera de guanyar-se el pa, que va acabar essent una entrada de prosperitat, i nous aires a força i perseverança en unes condicions "les de la mar", difícils de comprendre en les nostres pròsperes societats.

Bibliografia i fonts

LLABRÉS BERNAL, Juan, *Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897)*, Sóller, Impremta Marquès, 1972.

RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller*, 2 toms, Palma, Impremta Guasp, 1876.

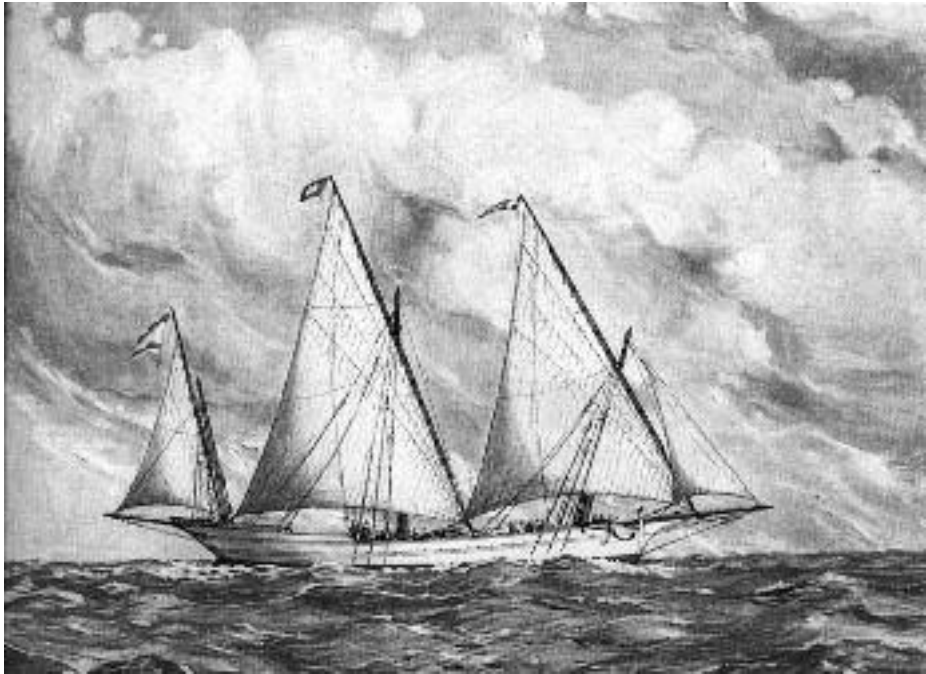
SAMPOL ISERN, Ramon, *Velers de les Balears*, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1986.

Articles i col·laboracions en premsa de Miguel Ferrà i Martorrel i Francesc Asensi i Jou. Setmanari Sóller

Vull agrair l'ajuda inestimable de Toni Quetglas, arxiver de l'excel·lentíssim Ajuntament de Sóller i a l'historiador local Placid Pérez.

Cèdula de Sanitat de 1816.

Xabec *Isabel*, 1843.

Xabec.

LA PREMSA LOCAL I LA FOTOGRAFIA

AINA MORA I VIVES

Resum: La premsa ha estat un canal de difusió per al fotògrafs, els primers, la utilitzen per anunciar-se. En aquesta publicitat fa saber a la seva clientela quan vindran a Sóller, on roman- dran i quins temps s'hi quedaran, el preu de les fotografies segons les còpies, etc. L'objectiu d'aquest article és endinsar-se en el món de les hemeroteques i cercar a la premsa les prime- res petjades de la fotografia.

Introducció

Tot i que el degà de la premsa local és el *Setmanari Sóller* que enguany celebra el seu cent vinti-cinquè aniversari, a la nostra Vall la tradició periodística va tenir diverses corrents dins les quals trobem *El Pueblo* i el *Heraldo de Sóller*.

Si la primera comunicació sobre fotografia fou un bestret de fons bibliogràfic i documental a més d'oral, en aquesta es vol analitzar les hemeroteques, col·leccions de publicacions, diaris, revistes... que, en aquest cas a Sóller, són setmanaris. Els pri- mers deu anys del *setmanari Sóller*, i la totalitat de publicacions del *Heraldo de Sóller* i *el Pueblo* per tal de perfilar encara més els inicis de la fotografia a la nostra comar- ca. Per això una eina molt important és la secció d'anuncis però també a la secció de "Crónica Local" com s'anomena al *setmanari Sóller* i al *Pueblo* o "Noticias y Comentarios" que es com denominen en aquesta secció al *Heraldo de Sóller*, trobam algunes pistes sobre els primers fotògrafs que arriben a Sóller.

El Setmanari Sóller (1885-1895)

De tots els setmanaris solleric "El Sóller" és l'únic que ha arribat des dels seus ini- cis al 1885 fins els nostres dies. És per això un arxiu molt important dins la història més recent de la nostra Vall i per tant un pou d'informació sobre la fotografia i les seus protagonistes: els fotògrafs.

Aquesta publicació ens ofereix durant els seus primers anys tres primeres notícies ben diferents totes tres i relacionades amb el tema que ens ocupa.

AL PÚBLICO.

La fotografía Franco-Española vuelve á estar aquí por una temporada.

Los precios de los retratos son:

6 inmejorables esmaltados medallion.	12 rs.
3 tarjeta visita	12 "
3 carta grande Victoria.	24 "

Los demás tamaños á precios convencionales.

Se retrata con sol, sublado ó floviendo.

Esta fotografía estará solo en ésta algunos días.

En casa de D. Antonio Rosselló (a) Pantanada.—SÓLLER.

Primer anunci que apareix al setmanari Sóller el 26 de juny de 1886.¹

M. SANCHEZ, FOTOGRAFO.

BONITA COLECCIÓN DE VISTAS DE SÓLLER.

Comprenderán la colección completa unas 40 ó 50 fotografías de los sitios más pintorescos y conocidos del valle, del Puerto y de la población.

PRECIOS DE VENTA.

1'50 pesetas cada vista, por suscripción y se rescatan á domicilio mensual ó semanalmente á voluntad del comprador.

3 pesetas por cada vista suelta.

Véndase en la tienda de artículos de escritorio de J. Marqués Arborea,

San Bartolomé, 17.—SÓLLER.

Anunci del Sóller aparegut dia 9 d'abril de 1887.

La primera nova que trobem és del 1886, concretament el dia 26 de juny. A la secció d'anuncis, apareix el primer anunci de Fotografia: el de Fotografia Franco-Española. Per el text, podem reconèixer que no és el primer cop que es troba a Sóller, per què "...vuelve a estar aquí.." i malgrat que ve per una temporada, és curiós que "Sólo está unos días" tal com podem llegir abaix.

Sembla que aquest fotògraf professional, de la fotografia Franco-Española, era d'origen francès i tenia una galeria a la localitat d'Inca. En el seu taller s'hi formarà Joan Rosselló Salas.²

Els productes fotogràfics que ofereix són medallons, targetes de visita o gran Victoria. Són diferents formats, si bé el més popular és el de targetes de visita, "La carte-de-visite" o CDV. "La tarjeta visita" que anuncia, és un retrat targeta de bust o de cos sencer, que es venia en paquets de 6,8, o 12 còpies i que pel seu mètode d'elaboració va a ajudar a democratitzar la fotografia donat que va baratar el seu preu. El format de la "carte-de-visite" sol ser de 6X9 centímetres, però també en trobam de 8.89 x 6.35-cm, 8x5 cm. Aquesta tipologia, com també la *Promenade* o *Cabinet* van tenir una comercialització i difusió internacional i els retrats d'estudi assoleixen un patró uniforme amb escenografia i composició semblant a tot arreu, indistintament d'on i quan es faci el retrat sobretot entre 1854 i 1900.

A Sóller, la *Carte-de-visite* s'utilitza per enviar als parents que es té lluny tan a Europa, sobre tot França, com a les Antilles o ultramar (vegeu *Carte-de-visite* de Celestino Pérez).

1. Setmanari Sóller 26 de juny de 1886, secció de anuncios. Pàg 4.

2. Mulet, Maria Josep. Fotografia a Mallorca 1839-1936. Lunweg editores. Barcelona 2001.

El segon anunci no el trobam fins gairebé un any més tard. El dia 9 d'abril de 1887, s'anuncia al setmanari Sóller el Sr. M.Sánchez. Aquest cop no són retrats el que s'ofereix, si no fotografies de "vistes" com es diu a l'època. A més a més, ve corroborat per una petita nota a la Crònica Local:

"El fotógrafo D. M Sanchez creyendo interpretar los deseos de todas aquellas personas aficionadas á lo bueno, ha sacado una bonita colección de vistas de los sitios más pintorescos de este valle, del Puerto y de la población.

Los que quieran obtener la colección completa, que componen unas 40 vistas, podrán subscribirse en la imprenta del Sóller. El precio de cada suscripción será de 1.50 pesetas, y suelta de 3 pesetas.

La diferencia es bastante notable, así es que atendida esta, y que el tamaño de los cuadros es el que corresponde para decorado de una habitación destinada a comedor, despacho, antesala, etc, creemos que el número de los suscritores será mucho mayor que, el de los que compren una o más fotografías sueltas."

Les vistes i panoràmiques urbanes i rurals s'usaren durant al segle XIX, aquesta moda l'havien començada Antoni Furió amb *Panorama* i Pau Piferrer, amb *Recuerdos y Bellezas de España. Mallorca (1842)*.³ Aquestes es vendran com a fotos individuals de gran o petit format, com explica el Setmanari Sóller, i com a àlbums per a col·leccionar. El paisatge local és aleshores una constant dels fotògrafs a Balears, tan dels professionals com dels afeccionats.

La tercera nova, apereguda molt poc temps després, és molt interessant donat que no té res a veure amb el que fins aleshores relacionem amb la fotografia; els retrats i les vistes. Aquesta publicitat va més enllà d'aquests conceptes, la firma el fotògraf M.S. Barranco:

"AL PUBLICO

Se desea un socio capitalista para ejercer el ramo de fotografía por fabricación ya en la América del Sur, en Filipinas, en Méjico ó en el África francesa. Para condiciones e informaciones, en Barcelona, calle del Hospital número 40, fotógrafo, y en las Baleares, en Sóller Casa de Antonio Rosselló, M.S. Barranco, fotógrafo."

Carte-de-visite Firmada per Celestino Pérez.

3. Mulet, Maria Josep. La Fotografia a les Balears (1839-1970). Edicions Documenta Balear.S.L. Palma 2001.

Podem abstreure vàries conclusions d'aquesta propaganda apareguda el 21 de maig i el 4 de juny de 1887; o bé el fotògraf té coneixença de que hi ha un interès per la fotografia per part dels sollerics, o bé que està al corrent dels negocis dels sollerics i del seu capital potencial per tal d'escometre una empresa de tal dimensió a l'estranger.

A partir de 1892, apareix el fotògraf ambulat més solleric per excel·lència: Celestino Pérez. La primera notícia documentada d'aquest personatge la trobam el 23 d'abril de 1892, tot i que segons explica el mateix anunci, el fotògraf ja porta alguns mesos treballant a Sóller.

"RETRATOS

El fotógrafo Celestino Pérez que desde algunos meses tiene su galería en la fonda de la viuda de rosselló, participa a sus numerosos parroquianos y al público sollerense que sólo permanecerá en este pueblo hasta pocos días después de la fiesta de la Victoria, que su ausencia durará por lo menos tres años y que hasta el día mismo de su partida podrán aprovechar sus servicios, los que quieran favorecerle, en la misma casa. Calle de Castañer, núm. 4."

Aquest anunci el repetirà també dia 30 d'abril i dia 7 de maig del mateix any.

Podríem dir que d'aquesta manera tan particular la gent potser s'animava a fer un retrat si sabia que el fotògraf estaria bastant temps a tornar. Com veurem més avall no serà així.

Abans de partir, el fotògraf Pérez, la Crònica Local afalaga el seu treball d'una fotografia que ha realitzat durant les Festes de la Victòria que avui anomenem Sa Fira i Es Firó:

"Hemos tenido el gusto de ver en casa del fotógrafo D. Celestino Pérez una bonita fotografía del hermoso cuadro que representaba la plaza de la Constitución en el acto de celebrarse la misa de campana, trabajo hecho con suma perfección y que recomendamos a las personas de gusto que quieran guardar un recuerdo de aquel".

Un cupó per a comprar una càmera de fer fotos apareix al Sóller dia 7 de maig de 1892, el preu total de l'aparell no hi figura, només la bonificació de 15 pessetes, per rebre el paquet a qualsevol estació que es designi...

A més de la càmera hi anava inclòs tot el material necessari per revelar les fotografies, més un manual d'instrucció molt detallat, per què com bé s'anuncia no cal tenir gaires coneixements sobre la matèria.

Aquest cupó apareixerà de nou el 14 i 28 de maig i l'onze de juny de 1892.

Es desconeix el nombre d'aparells que potser es compraren i no es té constància de que n'hagi arribat cap fins als nostres dies.

Tot i que havia proclamat estar lluny de Sóller fins a tres anys, el fotògraf Celestino Pérez torna a la Vall i s'anuncia el 10 de juny de 1893. Està a la Fonda de Viuda de A. Rosselló més coneguda com Ca's Pantinador o el Guia. El seu horari és ara més restringit, només fotografia un parell de dies al mes i durant aquest només un parell d'hores.

CUPON PRIMA (con 15 pesetas)
 para recibir franco de porte y embalaje, en gran velocidad, hasta la estación que se designe, UN APARATO FOTOGRAFICO para hacer excelentes fotografias en tamaño tarjeta visita, sin otros conocimientos que la instrucción que se acompaña compuesta de todo lo siguiente:
 1 Cámara oscura de nogal. — 1 Objetivo. — 1 Chasis con cristal despullido. — 1 Chasis doble para placas. — 1 Paquete de placas ó la gelatina bromurada. — 1 Prensa para el tiraje. — 1 Embudo. — 2 Agitadores. — 1 Caja papel sensibilizado. — 1 Paquete papel filtro. — 3 hojas papel de colores. — 1 Frasco sulfato de hierro. — 1 Frasco sulfato neutro de potasa. — 1 Frasco hiposulfito de sodio. — 1 Frasco bato vitre. — 1 Instrucción muy detallada.

Mr. Administrador de la *Gaceta Mercantil e Industrial*,
 Honda de San Pedro, 34 — BARCELONA

SOLLER

NOTA — Poner bien claro el nombre, dirección, pueblo, estación, provincia, etc. para evitar equivocaciones en la remisión.

Es indispensable acompañar á las cartas de pedido el cupón prima correspondiente y las 15 pesetas en libranza, letra, anillo ó cualquier valor de fácil cobro, siendo prudente certificar las cartas que contengan billetes de Banco ó anillo de correo.

Cupó aparegut al Setmanari Sóller 7 de maig de 1892.

"Retratos

El fotógrafo Celestino Pérez, conocido del público sollerense, estará en esta desde el próximo martes día 13 del actual, hasta el sábado día 17, y todos los meses desde el indicado día 13 al 17, tendrá abierta su galería.

Horas de trabajo: desde las cuatro de la tarde en adelante.

Fonda de Viuda de A. Rosselló.

Calle de Castañer. Sóller."

Durant tot el mes de juny, juliol i agost de 1893 apareix l'anunci i per tant trobam a l'artista a Sóller. No s'acomia del seus clients ni públic en general i torna just un any i dos mesos més tard. El lloc, el de sempre; la Fonda de Ca's Pantinador. Aquesta vegada s'anuncia només una sola vegada, el 13 d'octubre de 1894:

"El fotógrafo Celestino Pérez participa al público que por unos pocos días permanecerá en este pueblo y hará retratos, lo mismo en el sitio de costumbre (Fonda de Ca's Pentinadó, calle de Castañer) que en el domicilio de las personas que deseen retratarse y puede hacerlos de todos los tamaños y precios."

Tot i que sabem que posteriorment s'establirà en altres domicilis, trobam la primera adreça que tendrà Pérez a Sóller, " Calle del Obispo", a la secció de Crónica Local i utilitzant aquest "marketing" que el caracteritza torna a augurar que deixa la vall per una llarga temporada tal com també quedarà reflectit als posteriors anuncis entre el 10,17 i 23 d'agost de 1895.

“Por medio de una atenta misiva nos participa el fotógrafo D. Celestino Pérez establecido en este pueblo, calle del Obispo, que teniendo resuelto ausentarse por una larga temporada desea corresponder a los favores que ha recibido del público sollerense y al efecto ha pensado hacer una considerable rebaja en los precios de toda clase de fotografías u de una manera especial en las de tarjetas pequeñas, las cuales bien hechas y elegantes, se harán al ínfimo precio de un real cada una.

No puede pedirse mayor baratura, y nosotros, que hemos visto la clase de trabajo que el Sr. Pérez ofrece, pues que ha acompañado muestra a la carta, no comprendemos pueda hacerse por tan insignificante cantidad un trabajo tan perfecto.

De seguro que aprovechará el público tan buena ocasión y que pocas personas quedarán en el pueblo sin guardar una copia iel de su propia imagen como recuerdo del Sr. Pérez.”⁴

Aquesta és la darrera publicació del fotògraf a la primera dècada del Sóller:

“Fotografía de Celestino Pérez

Dicho fotógrafo participa a sus parroquianos y al público, que teniendo que ausentarse por una larga temporada, sólo quedará abierto el establecimiento hasta fin de mes, pudiendo por lo tanto, las personas que deseen retratarse aprovechar estos últimos días. Calle del Obispo, 5. Sóller”

El Pueblo (1913-1918)

Fou un setmanari republicà i obrerista que es publicà entre l'1 de març de 1913 i el 25 de maig de 1918. La llengua emprada és el castellà. Durant aquests anys, la publicació entre sovint en conflicte amb el consistori que regeix l'ajuntament solleric i també amb l'altre setmanari que sorgirà sis mesos després de tendència maurista: El Heraldo de Sóller.

És un setmanari molt dens, on gairebé tots els articles són polítics i no deixa de banda el que passa a nivell nacional i europeu. En aquests anys la fotografia no és a nivell local un element que acompanyi les notícies donat l'alt cost de les fotografies i el caire manual de les imprentes.

Així i tot, al *Pueblo* trobem algunes aportacions que arrodoneixen els inicis de la Fotografia a Sóller.

La primera notícia fotogràfica que trobam parla del concurs que va organitzar el Ferrocarril de Sóller.

“Concurso.- El jurado que debió resolver acerca del concurso anunciado por la Compañía del Ferrocarril para premiar los mejores trabajos artísticos sobre este valle y divulgarlos luego como propaganda para fomentar el turismo, ha dado su dictamen.

Dícese que el primer premio ha sido adjudicado al conocido fotógrafo de Pollensa señor Bestard y otro muy valioso al fotógrafo Sr. Gómez. Parece han sido más de doscientas las fotografías presentadas al Concurso, habiéndolas de inmejorables.

4. Setmanario Sóller. Crónica Local. 8 de juny de 1885. Pàg. 3.

En los trabajos literarios créemos se adjudica un premio al conocido literato don Miguel Sarmiento.

La Compañía piensa hacer una vistosa exposición de todas las fotografías presentadas."

Llevando a su derecha al señor Alcalde y a su izquierda el vicario señor Bauzá, la Infanta bajó la espaciososa escalera de la Estación y en el patio se detiene la comitiva para que el fotógrafo Sr. Gomez impresione un cliché fotográfico.

Entre el mes de juny i el mes d'octubre es parla de la multitud de fotos que s'han rebut per tal de concursar, de la qualitat de les mateixes, de les dificultoses deliberacions que va suposar atorgar els premis per finalment anomenar els fotògrafs premiats. Que la idea fou elogiada pel Fomento de Turismo ho transmet una breu noticia de dia 28 de juny de 1913:

El Pueblo 12 de juliol de 1913.

"Elogios- Muchísimas son las personas que los han tributado al concurso abierto por la Compañía del Ferrocarril para premiar las mejores obras descriptivas y fotografías de este hermoso valle.

La sociedad "Fomento del Turismo" ha dirigido una expresiva carta al Sr. Estades, Gerente de dicha Compañía, en la que le tributa un caluroso aplauso por la feliz idea de abrir el concurso."

Un dels fotògrafs premiats fou el fotògraf Sr. Gómez de Palma que, casualment serà el protagonista de la segona noticia fotogràfica del setmanari.

D'un article extens titulat *La Infanta Isabel en Sóller* es descriu molt breument l'arribada de la Infanta Isabel al 1913 a l'estació del tren i de com la comitiva es col·loca per ser fotografiada per el Sr. Gómez. Cal recordar que la infanta visitava per segona vegada Sóller,⁵ el primer cop ho havia fet amb els seus pares i germà pel setembre de 1860, en aquella ocasió Charles Clifford era el seu fotògraf oficial. Queda per determinar si el sr. Gómez tenia aquesta funció en aquesta segona estada de la infanta.

No hi ha cap fotografia que representi gràficament el que es relata a la noticia, el Setmanario Sóller al contrari sí reproduiria aquest esdeveniment i la portada del mateix.

Josep Gómez, és un dels fotògrafs mallorquins més complets del ventall de professionals amb galeria. El trobam documentat al 1900, s'anuncia esporàdicament a la premsa i té la seva galeria a Ciutat, primer al Carrer Llum, 19, després a Torre de l'amor, 17 i llavors a la plaça de Sta. Eulàlia. És coetani de Josep Truyol Otero, Vicente Benedito, Josep Duran Arbós, Josep Maria Soler, Francesca Simó, Leone Bravi, J.Gausí, els germans Polent (Fotografia La Regional de los hermanos Polent), Miquel Llompart, Serra, M.Serra, Miquel Benito, M.Sans, b. Calafell, S. Iglesias, Emili

5 El Pueblo. Crónica local. La infanta Isabel en Sóller. 12 juliol 1913. N.18. Pàg. 3.

Garcia, Josep Escribà, Mateu Ferrer, Francesc López, Llorenç Sastre, Fulgenci Sastre i Serafí Sastre. Quan viure de la fotografia és molt difícil aleshores i més a Palma, molt pocs aconsegueixen mantenir el negoci; però ell, Josep Gómez, afegirà a la tasca de retratista, la del fotoperiodisme que s'està començant a desenvolupar a començament del segle XX i la de fotògraf per encàrrec. El lloguen institucions privades i públiques per tal de fer un seguiment gràfic de les seves activitats socials i recreatives. Així treballa per a la Reial Societat La Veda, el Foment del Turisme de Mallorca, el Colegio Castellano, etc.⁶ Participarà a les revistes *Vida Isleña*⁷, *Majórica*⁸ i *Baleares*⁹, on els fotògrafs desenvolupen la seva activitat com a reporters gràfics per una banda acompanyant a una notícia, i per una altra

Portada del Setmanario Sóller.

banda una activitat més contemplativa i artística. És un dels pocs autors de retrats artístics, juntament amb Àngel Gil Ruiz i Gaspar Rullan. Un retrat artístic és una representació d'un personatge anònim que el professional elabora per motivació personal i té per objectiu la seva publicació a la premsa o a concursos internacionals.

Una de les noves més interessants que ofereix El Pueblo, és la que publicà el dia 15 de novembre del mateix any.¹⁰ En ella es parla de la inauguració d'un nou negoci de fotografia. La *Sucursal Napoleón*, com es denominava el negoci que porta E.García situat al carrer de Sa Lluna.

Aquest negoci de fotografia no durarà gaire, només quatre mesos més tard com també compta el setmanari el negoci passarà a dur-lo Cayetano Aguiló; "Mestre Quietano" també conegut per "Es Santet". Des d'aleshores es denominarà Fotografia La Ideal i Francisco Salleras en serà el fotògraf. La Crónica Local de dia 7 de març de 1914 així ho compta:

"Fotografia.- El conocido comerciante D.Cayetano Aguiló nos participa que la fotografía establecida en la calle de la Luna n° 10, en lo sucesivo correrá por su cuenta y con el título de *Fotografía Ideal* bajo la dirección del experto e inteligente fotógrafo D. Francisco Salleras, el cual se dedicará a todos los trabajos propios de dicho arte.

6. Mulet, Maria Josep. La Fotografia a Mallorca 1839-1936. Lunwerg Editores. Barcelona.2001.

7. Revista quincenal que es va publicar entre l'1 de març de 1912 i 28 de febrero de 1913.

8. Publicació.

9. Publicació (1917-1925)

10. El Pueblo. Crónica Local. 17 novembre de 1913. N.27.pàg.3

Al propio tiempo nos obsequia con un cupón-regalo que da opción a un retrato gratuito de dicho establecimiento.

Agradecemos la atención y deseamos al señor Aguiló muchas prosperidades en su nuevo negocio."¹¹

Aquesta galeria de fotografia ubicada al carrer de Sa Lluna, estava on avui dia hi ha el magatzem "Adrec", i abans hi havia la Sastreria Castañer.

Fotógrafo.—Mañana domingo quedará abierto al público, en la calle de la Luna número 10, un nuevo establecimiento de fotografía.

Dicho establecimiento corre a cargo de E. García, sucursal de Napoleón.

No dudamos que todos los sollerenses visitaran el citado establecimiento montado con elegancia y refinado gusto artístico.

El Heraldo (1913-1918)

Crónica Local del Pueblo de 15 de novembre de 1913.

L'Heraldo de Sóller es publica entre dia 6 de setembre de 1913 a 29 d'agost de 1918. És un setmanari lliberal i conservador. El 8 de juliol de 1915 canvia la seva denominació per dir-se: semanario Maurista. Aquest setmanari sorgí com a resposta al setmanari El Pueblo, transmetent l'opinió opositora i contrària d'aquell. Com l'esmentat setmanari, es retratava la vida política sollerica, però també la illenca, la nacional i la internacional des del punt de vista conservador. Tot i que gairebé tota la publicació es fa amb castellà, alguns articles són en català no normalitzat.

Al contrari que el Pueblo, aquesta publicació encetà el seu tarannà amb una portada que duia inclosa al bell mig una foto d'Antoni Maura de qui el setmanari en serà fervorós seguidor fins a canviar fins i tot el seu subtítol com ja s'ha esmentat adalt.

Ambdues fotografies, també la de Jeroni Estades i Llabrés, seran utilitzades en més ocasions per a la portada del setmanari. A En ocasió de la Conferencia de D. Antonio Maura al 1915 en serà una d'elles, aquest número tenia dotze planes, cosa gaire usual a l'època.

Com al Pueblo, les primeres noves que trobam sobre fotografia són les que parlen del famós concurs del Ferrocarril¹², però la que dona compte del resultat del concurs que apareix a la secció de *Noticias y Comentarios* del

Fotografies de les portades del Heraldo de Sóller.

11. El Pueblo 7 de març de 1914. N 54. Crónica Local :pàg.4

12. Heraldo de Sóller . Noticias y comentarios. Números 2 i 3 de 13 i 20 de setembre de 1913.

Heraldo de Sóller de dia 4 d'octubre de 1913, és més extensa que la del altre setmanari. Així tenim una llista més llarga de guanyadors per tant dels fotògrafs i també el títols d'algunes obres.

"Han quedado expuestas en el salón de espera de la estación del ferrocarril de Sóller, las fotografías premiadas en el Concurso que la compañía abrió para fomentar el turismo.

Las que obtuvieron premio son las siguientes: Barrach, Biniaraix, Lladoné de Biniaraix, Binibassí, Puerto, Torrent de Pareys, Son Angelats y viaducto cuyo lema <<Formentor>> y cuyo autor es don Guillermo Bestard Cánaves, de Pollensa.

Zig-zags del Coll y Jardines de la calle Nueva lindantes con la estación del ferrocarril, que llevan por lema << Sol entre Leones>> y que resultaron ser propiedad de D.Salvador Elías.

Rebaño en la Cementera y Viaducto desde Son Angelats, que llevaban por lema <<Colección Postal>> y cuyo autor resultó ser D.Celestino Pérez.

Molino de la Cruz y Patio Biniaraix, que llevaban por lema <<Del Valle>> n°13 y n° 14 cuyo autor és D. José Gómez, de Palma.

Además hay algunas otras bellas fotografías, entre ellas varias de D. José Rato, Delegado de Hacienda, que no pudieron ser premiadas por ser presentadas fuera de concurso.

La colección del Sr. Rato es magistral y le acredita de experto amateur en el arte de la fotografía. La Compañía agradecida a la eficaz colaboración del Sr. Rato, ha acordado consignar por ella, en acta, su vivo agradecimiento."

Tot i que de la seva inauguració al carrer de Sa Lluna no se'n va fer ressò, El Heraldo sí parla del traspàs del negoci fotogràfic Napoleón en un breu de *Noticias y Comentarios* en data de 14 de març de 1914.

El Heraldo deixà també un apunt sense testimoni gràfic d'una fotografia que es va fer en motiu d'un excursió dels joves de la congregació mariana. Aquesta notícia apareix al 8 de juny de 1916 i descriu:

..." El joven Bartolomé Martínez hizo una fotografía de todo el grupo, y después de pasearse por la hermosa finca y contemplar las pintorescas perspectivas que desde ella se dominan, dirigieron al tranvía, emprendiendo el regreso a poco más de las ocho."...

Fins aleshores no es té coneixença d'un fotògraf professional amb aquest nom, així que suposadament es tracta d'un fotògraf afeccionat, del que cal deixar constància. La fotografia esmentada no es publicà.

Par circular que hemos recibido de nuestro amigo D. Cayetano Aguiló nos enteramos de que la fotografía instalada en la calle de la Luna n.º 10 corre por su cuenta con el nombre de *Fotografía Ideal*. Está encargado de la dirección de la misma don Francisco Salteras, experto fotógrafo que ejecutará cuantos trabajos propios del arte se le presenten por difíciles que sean.

Deseamos al Sr. Aguiló obtenga éxitos en su empresa y agradecemos el cupón-regalo que para un retrato gratuito ha tenido la atención de enviarnos.

Noticias y Comentarios 14 de març de 1914.

Als acabatalls del Heraldo, entre el 24 de maig de 1917 i 29 d'agost de 1918 foren portada baix el títol de de *La Gran Guerra* i *La Guerra Mundial* fotografies de moment bèl·lics i d'alguns protagonistes de la mateixa. No venen firmades, ni tampoc es coneix d'on arribaven aquestes imatges. En algunes d'elles però apareix per primer cop al peu de la fotografia –*Foto Información*.

Conclusió

Les hemeroteques són una font documental essencial per a la recerca d'informació dels personatges de la història contemporània. Donat que els arxius dels fotògrafs en sa majoria estan disgregats o destruïts, parlem d'una eina imprescindible per a la investigació que permet desembolcar el tarannà dels fotògrafs i del teixit de negocis de fotografia de la nostra vall, en aquest cas, però també de tota l'Illa.

En els setmanaris El Pueblo i el Heraldo de Sóller no hem trobat moltes notícies relacionades amb la fotografia, els objectius d'aquests setmanaris eren essencialment polítics. Els seus articles són densos i cada un d'ells combat el seu ideari. La secció d'anuncis d'ambdues publicacions gairebé no varia en els seus anys d'existència, tot i això és necessari la consulta d'aquells per poder ampliar la investigació sobre la fotografia a Sóller i cal parar esment a la Crònica Local o a les Noticias y Comen-

DE LA GUERRA MUNDIAL

LA GUERRA MUNDIAL

Zeppelin destruido

De la gran guerra

Un general francés

Portades de 24 de maig,
31 de maig i 23 d'agost
de 1917.

tarios, seccions on es troben la majoria de referències en aquest tema. Així i tot les petites aportacions són cabdals per seguir l'engranatge de la Fotografia a Sóller.

El Sóller per altra banda és per ventura més àgil i a la seva primera dècada tret dels primers anuncis tots ells diferents, la plana fotogràfica queda copada per Celestino Pérez, aquell fotògraf que tan gran petjada deixà a Sóller, que anava i venia de Sóller i que quasi amenaçava als seus parroquians a estar anys a tornar a Sóller, i de cop tornava l'any següent. És sovint a Sóller bé per a les Festes de la Victòria, bé per les Sant Bartomeu, èpoques en que segurament hom "firava" d'un retrat, i són més d'una vintena d'anuncis i notícies breus que d'ell en parlen, tot i que bé sabem no fou el primer en anunciar-se a la Vall.

El vocabulari que s'empra per descriure tan a fotògrafs com a persones que es deixen retratar o que compren les fotografies és sempre molt curiós. Ells, els fotògrafs eren aleshores reconeguts com a artistes en el seu treball, i l'atribut més emprat per designar a tots els dalt esmentats és sempre "Inteligente" .

Si parlam de les hemeroteques, cal dir que aquest treball no haguera estat possible sense els arxius privats. No gaudim de cap institució que tenguí una col·lecció completa ni de El Pueblo, ni del Heraldo de Sóller. Encara que hom pot pensar que possiblement és per què deixaren d'existir fa molts anys, aleshores menys explicació té que tampoc en tinguem cap col·lecció completa del Setmanari Sóller que ha arribat fins els nostres dies.

La precarietat sembla ser com un vel que cobreix el nostre patrimoni, també el de les hemeroteques.

La consulta dels setmanaris El Pueblo i el Heraldo de Sóller ha estat possible gràcies a l'hemeroteca privada de Josep. A Morell.

El Setmanari Sóller el podem consultar a L'Arxiu Municipal de Sóller, només els seus inicis, a la Biblioteca Municipal de Sóller a partir de 1959, a l'arxiu de la Biblioteca Bartomeu March i a l'arxiu de Ca'n Sales. Malauradament tampoc en gaudim d'una hemeroteca íntegra.

Per tenir tot el ventall que ofereixen les publicacions solleriques s'ha de seguir recopilant la informació que es pugui trobar en el Sóller, aquesta comunicació només avarca la primera dècada, i consultar l'arxiu d'una altra publicació sollerica que també desaparegué de la qual l'actual n'heretà el nom: *La Voz de Sóller*.

Bibliografia

MULET, Maria Josep. La fotografia a les Balears (1839-1970). Edicions Documenta Balear S.l. Mallorca 2001.

MULET, Maria Josep. Fotografia a Mallorca 1839-1936. Lunweg editores. Barcelona 2001.

ARBONA, Miquel. Converses Solleriques. Un poc cada semana. (1964-1974).

Editorial Moll. Ciutat de Mallorca 1977.

Arxius Consultats: Arxiu Josep.A Morell González; Arxiu Municipal de Sóller; Arxiu Biblioteca Bartomeu March; Arxiu Biblioteca Ca'n Sales. (presò de dones).

Agraïments: Josep A. Morell Gonzalez, Francesc Lladó, Joan F. Rullan Vallcaneras, Antoni Quetglas, Maria Josep Mulet.

ELS PRIMERS MESOS DEL SETMANARI REPUBLICÀ *EL PUEBLO* (1913)

FRANCESC LLADÓ I ROTGER

Resum: *El Pueblo* fou un setmanari republicà d'informació amb certa tendència obrerista que es publicà a Sóller entre 1913 i 1918. Les seves pretensions eren de lluitar contra el caciquisme i els monopolis i criticar l'Ajuntament governat pel conservadorisme maurista. En aquesta comunicació analitzarem els primers mesos d'aquest periòdic per esbrinar quines varen ser les seves característiques i els temes que tractà en els seus inicis i les disputes que tengué amb l'altre setmanari solleric el *Sóller*. Aquesta comunicació estudiarà un petit però important període de la història de Sóller en un moment que les forces progressistes i obreres s'ajuntaren per fer front als que sempre havien comandat i seguien comandant malgrat fes ja anys que s'havia implantat la democràcia que nominalment representava el govern del poble.

A Sóller estam orgullosos de les grans realitzacions que es feren a finals del segle XIX i principis del XX. Una sèrie de persones emprenedores tiraren endavant unes empreses que constitueixen el nostre orgull com a poble. Quan consideram totes aquestes obres, oblidam un dels elements que permeteren que es duguessin a terme. Aquest element foren els treballadors que varen fer possible, amb el seu treball, tots aquests projectes. Sense ells, i només amb les grans idees i grans projectes, no s'hagués realitzat absolutament res.

A diferència de la classe dirigent que tirava endavant les gran empreses i vivia d'una manera acomodada, la gent que treballava en elles vivia en unes condicions ben penoses. En primer lloc, tenien unes jornades esgotadores de feina per uns sous que no eren gaire grossos i que, a vegades, els venien justs per subsistir de la manera més humil possible. En segon lloc eren ells que havien de pagar els impostos indirectes que gravaven articles de primera necessitat i que encara empobrien més les seves escasses entrades. A aquests impostos provincials, a vegades hi havien d'afegir els arbitris extraordinaris del municipi quan en aquest els doblers no bastaven per cobrir els pressupostos anuals. Per altra part aquests impostos les distribuïa el municipi que, en lloc de fer-los pagar a la classe benestant, els carregava sobre aquesta

classe més necessitada que vivia en la pobresa o la misèria. En tercer lloc, els fills d'aquestes classes més humils es veien obligats a fer el servei militar quan en tenien l'edat, i a vegades eren enviats a les guerres colonials de Cuba o el Marroc a passar penúries i, en el pitjor dels casos, a morir per una pàtria que quasi no coneixien. Els fills de les classes acomodades es podien alliberar d'aquesta tragèdia si tenien els doblers necessaris. Tot això es completava amb un analfabetisme galopant car els infants, quan ja tenien la força suficient, eren posats a treballar i eren privats d'anar a l'escola pública. Per altra part, aquesta escola pública estava deixada de la mà de Déu i vivia, com els seus alumnes, en la misèria. En canvi els fills de la classe acomodada anaven a l'escola privada que era normalment religiosa, on tenien una formació millor que els permetia a alguns anar després a la universitat i seguir una carrera per convertir-se finalment en elements dirigits de la societat.

Aquest estat de coses, evidentment injust, era possible gràcies a l'Església i al caciquisme regnant. L'Església predicava a tota aquesta gent que es resignassin a viure la vida que vivien i que si feien bon dat Déu premiarà, a l'altra vida, totes les penalitats que havien passat en aquesta. Quan hi havia casos molt clamorosos de pobresa o d'injustícia social, l'Església, en lloc de predicar la justícia, predicava la caritat i prometia el cel a aquells que tenien molts doblers i en donaven una petita part als que no tenien res per viure. El caciquisme, per la seva part, feia que el poder efectiu del poble es trobàs en mans del cacic que dominava tots els aspectes de la ciutat. Per una part, tenia influència en l'Ajuntament i aquest feia pagar els impostos als que el cacic determinava, a vegades també tenia influències en els jutjats i finalment, amb un equip de gent que li anava darrera coaccionava els ciutadans perquè emetessin el vot que li era necessari per seguir detentant el seu poder absolut.

A partir de principi del segle XX, alguns emigrants que havien retornat a Sóller, amb molts de doblers i algunes idees noves, venen aquestes injustícies i decidiren organitzar-se per fer front a totes aquestes maneres de fer injustes. A partir de principi de segle comencen a organitzar-se en associacions obreres i l'any 1910 crearen el *Centro Republicano Sollerense. Sociedad Político Recreativa*. Una vegada organitzats, l'any 1913, decideixen donar veu a tota aquesta gent que no tenia cap periòdic que els defensàs i, per una conjunció de circumstàncies, que seguidament veurem, tragueren al carrer, dia 1 de març, *El Pueblo*, un nou setmanari per mantenir-los informats, posar-los en contacte entre ells, animar-se mútuament, donar-se a conèixer, difondre les seves idees i unir-se en la dura tasca d'anar contra corrent. Les circumstàncies que envoltaren l'aparició d'*El Pueblo* foren: En primer lloc, el partit republicà havia creat una escola laica al carrer capità Angelats. Per aquesta escola necessitaven mestres que seguissin les idees republicanes i laïcistes i que fossin un contrapès al moviment religiós que volia monopolitzar, no només l'ensenyament, sinó tots els demés vessants de la vida. Els republicans sollerics cridaren Melcior Daviu, mestre d'escola que defensava aquestes idees. A causa d'elles, havia estat exclòs de la seva tasca de mestre de l'escola pública d'Esporles i no tenia feina. En segon lloc, l'any 1912 Salvador Calatayud que treballava a la impremta que editava el setmanari

Sóller s'havia independitzat i havia posat una impremta pel seu compte. En tercer lloc, els republicans sollerics disposaven de doblers per recolzar econòmicament la difusió de les seves idees i la consegüent conquesta del poder per tal de dur-les a la pràctica. Aquestes tres circumstàncies unides, feren que els republicans posassin el capital necessari per a fundar aquest periòdic setmanal que seria dirigit per Melcior Davi i s'editaria a la impremta de Salvador Calatayud.

El setmanari *El Pueblo*, durant aquests primers mesos, degué adquirir molta força i difusió. Al número 9 comuniquen a la Crònica local que, a causa del favor del públic, a partir d'aquest número faran el periòdic en paper setinat i introduiran altres millores. En aquells moments el problema més greu dels periòdics petits era l'econòmic. Segurament que aquest no fou el problema de *El Pueblo* com ho demostra els cinc anys seguits de publicació.

Enguany que les jornades es dediquen a la premsa local hem pensat que seria interessant dedicar aquesta comunicació a estudiar aquest periòdic que quan aparegué a Sóller ja hi havia el setmanari *Sóller* i, mig any després d'aparèixer *El Pueblo*, en va sortir un altre de la classe dirigent per combatre'l i es va dir *Heraldo de Sóller*. D'aquesta manera, entre 1913 i 1918 Sóller va tenir aquests tres setmanaris que es podien comprar els caps de setmana per estar informats de tot el que passava i de les idees que expressaven cada un d'aquests medis de comunicació.

Aquest treball pretén ser un complement al que publicarem a les IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller. En aquella comunicació dèiem que, desafortunadament, no teníem els primers números d'*El Pueblo*.¹ Ara que els tenim volem aprofitar per estudiar el període d'aquest setmanari que va de març a setembre de 1913 que és el període en que encara no havia sortit *El Heraldo de Sóller*. Hem triat només aquest període perquè creiem que estudiar tot el periòdic era massa extens i perquè d'aquesta manera ens podem fer una idea bastant aproximada del que era el setmanari. Coneixent aquest període ens podrem explicar millor allò que estudiàvem a les IV Jornades. Hem de dir que la bibliografia, el context històric i els personatges públics que tractarem a la comunicació anterior sobre aquest període no les repetirem, així que remetem el lector a aquella comunicació en la qual trobarà els elements necessaris per entendre aquesta.

En aquest treball ens plantejam parlar de les característiques del periòdic, tant físiques com ideològiques i explicar què va representar aquesta publicació en el moment que va aparèixer. Farem referència principalment, i de manera més detallada, als articles de fons i a les col·laboracions, i comentarem de manera més general la seccions fixes del periòdic.

Ens trobam a la segona dècada del segle XX a la ciutat industrial de Sóller. Aquesta ciutat ha sortit de la crisi econòmica que ha arrossegat al llarg de la segona meitat del XIX i es troba en un moment de puixança econòmica i cultural. Alguns

1. Volem agrair a Josep Morell el que ens deixàs una col·lecció d'aquest periòdic, sense la qual no hagués estat possible aquest treball.

dels emigrants que havien partit a causa de la crisi i que han fet doblers a l'estranger tornen a Sóller i compren les grans finques a l'aristocràcia terratinent que al llarg del temps s'ha anat empobrint. Duen també capitals considerables que inverteixen en la compra d'aquestes finques, en la construcció de cases senyoriales com les de La Gran Via i en la modernització de les fàbriques de teixits que viuen els seus millors moments. Una altra gran empresa que s'aprofita de part d'aquests capitals és el Ferrocarril de Sóller. Ideat per Jeroni Estades —després d'abandonar un projecte més ambiciós de ferrocarril turístic que havia de passar per Establiments, Valldemossa i Deià recorrent tota la costa— es comença a construir el 1907 i s'inaugura el 1912. A partir de la seva inauguració es converteix en un element importantíssim per Sóller, el seu progrés i la seva riquesa. El ferrocarril dóna feina a molta gent i serveix també per fer favors a algunes persones. Tot aquest moviment de capital du implícit —com hem vist— uns treballadors que fan feina a les fàbriques i en la construcció i posterior posada en marxa del tren. Alguns d'aquests obrers s'organitzen en un incipient moviment obrer que inquietarà tant el propietaris del capital com l'Església que té un fort domini sobre la població. Però de l'estranger els emigrants no només duen grans capitals sinó que alguns d'ells importen a la vegada les idees republicanes que, unides al moviment obrer, creen un corrent d'esquerres que de cada vegada té més força a la vall.

Durant la primera dècada del segle, Sóller ha estat dominada políticament pel partit conservador maurista que, en connivència amb l'Església i aprofitant-se del caciquisme imperant a l'Estat espanyol i a Mallorca, domina els llocs clau del poder municipal. Però aquest poder municipal no és més que una de les peces del poder caciquil que domina en molts altres àmbits i que no té necessitat tan sols d'aparèixer com a poder polític a l'Ajuntament, sinó que allà hi té uns polítics que no fan més que complir les ordres del cacic. Aquest cacic en aquests moments és el gerent del Ferrocarril de Sóller i té els seus homes de confiança a l'Ajuntament que fan allò que ell desitja i determina. Tot aquest domini està disfressat per unes eleccions que pareixen democràtiques, però on molts dels vots estan condicionats per favors, promeses de feina, por a perdre la que tenen i altres maneres de coacció i de por.

Parlarem ara de l'estructura material del periòdic. És totalment escrit en castellà. Té quatre pàgines, la darrera es dedica sempre a publicitat, aquesta a vegades s'estén a la pàgina tres o també a la dos però mai a la primera, en aquests casos sol ocupar un màxim de mitja pàgina.

La meitat de la primera pàgina la solen dedicar a un article de fons que tracta de diversos assumptes en molts de casos referents al poble o a algun esdeveniment de l'Estat o del món de suma importància. Seguidament dediquen l'altra meitat de la primera pàgina a articles de col·laboració propis o copiats d'altres periòdics afins. Seguidament hi ha la secció *Varietades* que sol ocupar una columna, un quart de pàgina. Com el mateix nom indica fa referència a diversos temes que no tenen una actualitat o transcendència especial, són més que res d'entreteniment.

Seguidament ve una secció fitxa que es diu *Del Extranjero*, una altra que es diu

De la península i una altra *De la isla* en les quals selecciona notícies d'aquests tres llocs que interessin al diari. Aquestes seccions van desaparèixer a partir del n° 7 en el qual apareix *Crónica política* que es divideix en *Nacional* i *Regional*. Aquesta crònica desapareix també a partir del n° 15 després d'haver tengut problemes amb el *Vuyts i nous* de "Jo Mateix" al Sóller com veurem més endavant.

A partir del número 7 hi ha publicitat d'anuncis mortuoris amb descomptes pels subscriptors però aquesta publicitat no té èxit, no apareix mai cap esquela, i posteriorment deixen de publicar-se. A partir del número 7 introdueix una altra secció que només és esporàdica, es tracta de *Agricultas* que sol tractar temes agraris que poden interessar als molts pagesos que hi havia a Sóller. Seguidament hi ha la *Crónica local* que sol ocupar un quart de pàgina i fa referència, com el mateix nom indica, a assumptes de caràcter local, el que ha passat al poble durant la setmana. Aquesta secció a partir del n° 16 especifica els títols de cada apartat. Seguidament ve *En el Ayuntamiento* on hi ha una crònica de la sessions de l'Ajuntament i els acords que s'han pres, sol tenir una extensió mitja d'un quart de pàgina. Seguidament venen una sèrie llarga d'informacions útils que serveixen d'orientació al lector: La secció *Mata-dero*, mensual, en la qual s'especifiquen els animals morts a l'escorxador durant el mes. *Registro civil* en la qual apareixen els naixements, matrimonis i defuncions esdevinguts durant la setmana. *Comerciales* en la qual apareixen els preus del mercat d'Inca. *Comunicaciones marítimas* on hi ha els vaixells que surten i arriben a Palma, aquesta secció no hi és cada setmana, apareix de manera esporàdica. *Marítima Sollerense* no surt sempre, informa del servei de vaixells entre Sóller, Barcelona i Cete i viceversa. *Valores locales* on hi trobam les darreres cotitzacions de les accions dels distints bancs i empreses. *Bolsa de Madrid* que queda explicada pel seu mateix nom, hi apareixen també els canvis de francs i lires. *Ferrocarril de Sóller* en la qual s'especifiquen els horaris del tren. A vegades hi ha la *Sección Marítima* en la qual es citen els vaixells fondejats en el port i els que han partit. Aquestes darreres seccions d'informacions útils, per la seva mateixa naturalesa, solen ocupar una part molt petita del periòdic, en total un poc més d'un quart de pàgina.

Hem de comentar que a partir del n° 17 apareixen al periòdic màximes i comentaris, introduïts entre les distintes seccions i amb lletra més grossa, que tenen una intenció pedagògica i de formació ideològica i cultural de la gent que llegeix el periòdic. Per exemple: "*La anarquia de los de abajo no es otra cosa que el reflejo de la de los de arriba*". "*Dadme por unos años la dirección educativa y conseguiré transformar el mundo*" (Leibnitz). També apareixen algunes seccions que són fruit de l'actualitat, per exemple *De Marruecos* apareix en un moment determinat per explicar la guerra de Marroc.

Els col·laboradors són Luís Araquistain del partit socialista obrer espanyol, Marcel·li Domingo de la Unión Federal Nacionalista Republicana, Hilario Palomero Republicà, Francisco Pi i Maragall, Juan Duran, Damián Ozonas republicà sollerenc, Melchor Daviu director de periòdic, Benito Pomar de la Última Hora, M. B., i els pseudònims Victor, Kalistro, Petronio, Arroyo, Un socialista, Un cristiano i Varios republicanos.

Si el volem comparar amb el *Sóller*, veurem que aquest, el 1913, tenia 12 pàgines i quatre eren dedicades a publicitat, un tant per cent semblant a *El Pueblo*. Les seccions del *Sóller* són molt semblants encara que evidentment *El Pueblo* obvia, com era d'esperar, la crònica religiosa i els batejos i casaments. El *Sóller*, a diferència de *El Pueblo* també té un folletí en castellà, un en català i una pàgina sencera en català que es titula *De l'agre de la terra*. També té una pàgina que es diu *Ecos regionales* i unes seccions que es diuen: *Sección literaria*, *Tribuna pública* (col·laboració) i *La vida política*.

El Pueblo surt el dia 1 de març de 1913, el diumenge següent, el 9 hi havia eleccions provincials i per tant sortia en un moment estratègic per parlar dels comicis com veurem que fa al nº 2. El nº 1 del periòdic és significatiu dels temes que tractarà posteriorment. En primer lloc hi ha un article de fons titulat *Nuestro propósito*. En aquest article programàtic *El Pueblo* exposa el seu ideari i el que pretenen amb el nou setmanari solleric. Aquest ideari està constituït en primer lloc per la difusió dels principis democràtics. En segon lloc la lluita contra el caciquisme i els monopolis. En tercer lloc critica el terror que desperten i el favoritisme que exerceixen els que monopolitzen la política de la ciutat des de fa molts anys i que se senten omnipotents. Els acusa de maltractar, humiliar i aniquilar el poble, d'introduir el vici i la corrupció dins l'administració, pretendre el monopoli de la justícia, sotmetre els organismes públics i les persones al caciquisme més repugnant, perseguir els seus adversaris i de sotmetre-ho tot, amb enganys, al perjudici de les seves conveniències personals.

S'aixequen moltes veus en la intimitat contra aquest caciquisme, que tot ho prostitueix, àdhuc allò més sagrat per a tots com l'honra i els interessos privats, però ells segueixen amb el seu despotisme. Malgrat la protesta de les persones independents i bones, els directors de la política local segueixen atropellant tothom.

El que pretén *El Pueblo* és contrarestar aquesta política i això ho volen fer sense atacar per sistema persones ni adular col·lectivitats, sinó defensant el poble de Sóller contra la imposició violenta d'uns quants que segueixen explotant aquesta ciutat a costa de la seva prosperitat i el seu benestar. Consideren que el mal no es cura només senyalant-lo de lluny i enfrontant-lo de manera idealista sinó fent públiques les corrupteles per sanejar la vida pública.

Propugna combatre el caciquisme imperant i promocionar la bona administració sense corrupció, una justícia independent, la sinceritat electoral de fet i no de nom, els procediments honrats. I detesta els que, per por, per complaències imperdonables o per debilitats repugnants se sentin bé entre les misèries morals de la corrupció.

Parlaran del que els convengui, com i quan els convengui, sense por ni vacil·lacions, sense complaències ni odís ni baixeses car actuen amb independència absoluta sense més fiscalització que el seu propi criteri. No contestaran injúries, ni calumnies, ni el mormolar covard. Suportaran tot això i, quan la paciència s'acabi, procuraran convèncer i si no ho aconsegueixen callaran.

La seva principal arma de combat serà il·lustrar el poble car la seva missió més important consistirà en aportar llum, raó i vida sana per despertar les consciències i els cors adormits.

En aquest mateix número hi ha un *Saludo* en el qual el setmanari saluda la gent en general. També podem destacar d'aquest número l'article *Cosas sin importancia* signat per Arroyo en el qual es comparen les despeses d'Espanya i Alemanya dedicades a l'exèrcit i a l'educació. Espanya té el pressupost més gros dedicat a l'exèrcit i el més petit en educació en el qual només supera països com Turquia i la Índia. Després n'hi ha un que va signat M. D. que possiblement no és de Melcior Daviu sinó de Marcel·lí Domingo, es titula *Reformas sociales en Inglaterra* i parla d'aquestes importants reformes que fa Lloyd George i compara la seva claredat i decisió en tirar-les endavant amb la foscor de Romanones. Finalment hi ha un article sobre emigració copiat de *la Ultima Hora* i signat per Benito Pomar.

Per tant, com hem dit, en aquest primer número ja es plategen molts dels temes que seran constants en el diari. La lluita anticaciquista, la crítica i denuncia de les injustícies, l'antimilitarisme, l'exaltació de l'educació i de les reformes socials i l'obligació que tenen els governs envers de les persones a més de la preocupació per les capes més baixes de la societat que es concreta, en aquest número, en aquells que es veien obligats a emigrar.

El segon número ve determinat per les eleccions de l'endemà. El més important és l'article de fons titulat *Seriedad y nobleza*. Aquest escrit fa referència a les eleccions del dia següent. Denuncia la caça i el robatori de vots per part del partit conservador i es lamenta de la covardia i passivitat del poble de Sóller que es deixa comprar per aquesta gent i diu que aquest fet desdiu de la seva fama de poble culte. Propugna la rebel·lió de la gent per tal de recuperar la dignitat, la sobirania i la utilització del vot lliure al qual té dret. Denuncia que els partits que s'autoanomen defensors de l'ordre i de les lleis, i que els acusen a ells de dissolvents, duguin a terme el robatori de vots com a principi.

Segons aquest article les coaccions electorals es fan per diferents raons: Abús de la necessitat o de la misèria de certes persones i aprofitar-se de la incultura. També es coacciona a aquells que tenen una casa llogada, el propietari de la qual és amic del cacic i els que fan feina a un taller, una fàbrica o una brigada del cacic o d'un membre del partit. Denuncia que aquestes coaccions produeixen desunió, perjudicis materials, enemistats, rancors i odís. Això no és digne ni honorat, és tan denigrant pel que intenta aquestes coaccions com covard i servil pel que les suporta sense protestar enèrgicament. La lluita s'ha de fer amb serietat i noblesa, respectant la lliure voluntat de l'elector. Les armes electorals són la conquesta, la persuasió, el convenciment i no poden ser mai l'amenaça que produeix, en les persones humils, desitjos de reivindicació i de represàlies.

Seguidament hi ha un llarg article de Marcel·lí Domingo titulat *Fuera de la realidad. Textos para estudiar a los conservadores españoles* i un ampli reportatge sobre el míting electoral dels republicans i liberals. Diu que el diumenge anterior es va fer un míting de propaganda electoral a l'Escola del Centro Republicano Sollerense organitzat pel republicans i liberals sollerics. Venen de Palma Lluís Alemany i Pujol candidat a diputat provincial pel partit liberal, D. Juan Llobera, D. Rafael Alorda i D.

Antonio Nadal cap del partit liberal de Bunyola. D. Luís Llopis candidat del partit republicà no pot venir perquè ha d'anar a un altre míting. A l'estació els reben una comissió del partit liberal formada per Joan Canals, Llorenç Roses, Jaime Mayol i Ramon Coll i per la Junta Directiva i molts de socis del Centro Republicano. Al míting hi van aquests senyors i el director de *El Pueblo* Melcior Daviu. Presideix l'acte el regidor, amic d'ells, José Bauzà, el *Sóller* es convidat i representat per Joan Marquès. Comença a parlar Daviu i manifesta que davant el partit conservador que és fort, s'imposa la unió del dèbils per tal que tots els petits junts i units en coalició formin una barrera que impedeixi als conservadors avassallar-ho i acaparar-ho tot. Algú ha dit que el Sr. Maura té a Espanya, i especialment a Mallorca, la clau del rebost, que té la mà posada al pany i que el que s'ha de fer és llevar-li la clau.

Hem comentat aquests dos números primers perquè trobam que tenen interès per ells mateixos per veure com arrenca el setmanari, els temes que tracta i la manera com ho fa. A partir d'ara comentarem els altres números fent referència als temes que tracten.

L'ajuntament

El Consistori serà un dels temes recurrents de *El Pueblo*. Dedicar molts articles al llarg d'aquests mesos a criticar diverses qüestions referents a l'Ajuntament. En primer lloc critica la manera de funcionar que té aquest, la crítica general és la manca d'independència de la Corporació Municipal i la manca de debat i seriositat que hi ha a les seves sessions ordinàries que es converteixen moltes vegades en una pantomima. Aquesta manca d'independència és deguda principalment al domini que té el cacic sobre l'Ajuntament. Això fa que no hi hagi interès per part dels regidors d'anar a les reunions a les quals normalment arriben tard fins al punt que, a voltes, el municipal ha d'anar a cercar el batle al cafè. També es dona el cas que abans de les reunions de l'Ajuntament ja n'hi ha hagut unes altres amb el cacic on han decidit la majoria d'assumptes. Aquelles qüestions que poden aparèixer noves, que creen discussió entre els regidors, aviat són deixades per una propera sessió per tal de posar-se d'acord per darrera o demanar com s'ha de resoldre la qüestió al cacic. Però no els basta això, sinó que, poc temps després de sortir a la llum *El Pueblo*, posen les sessions a les deu del matí de manera que els que treballen no hi poden anar.

Com podem veure *El Pueblo* denuncia el caciquisme que domina l'Ajuntament i aquest caciquisme es dona de diferents formes i maneres. En primer lloc acusen el consistori d'afavorir les empreses del cacic especialment la del ferrocarril. També critica el fet que, a vegades, l'Ajuntament tenguí pèrdues a causa de no posar-se d'acord amb aquells que el cacic tenia per enemics que eren els que s'oposaven al seu poder absolut. El consistori també és acusat de favoritismes com és el cas de que les clavegueres que passen per davant ca el germà del batle estan més ben construïdes que les de la resta del carrer. En segon lloc l'Ajuntament també protegeix amb les seves subvencions l'Església i especialment les escoles que aquesta regenta.

Una altra de les coses que critica *El Pueblo* és tant la manera de recaptar els doblers públics com la de gastar-los. Denuncia el fet que els regidors administrin els doblers de tots com si fossin seus i els gastin de la manera que els vengui de gust. Això du a què s'atenguin les despeses que beneficien les empreses del cacic i, en canvi, no s'afavoreixin aquelles que tenen interès pel poble i que en aquells moments eren ben necessàries com posar aigua corrent a la part alta de la ciutat, ampliar el cementiri, fer un escorxadador nou, etc. Pel que fa a les despeses criticaven que els arbitris extraordinaris fossin imposats a articles de primera necessitat i no a altres com podien ser les bicicletes, els cotxes, els toldos, els comerços, etc. També denunciaven l'Ajuntament perquè havia demanat que s'abaratissin els impostos provincials i en posava d'extraordinaris municipals. Així mateix critiquen que es donin doblers de l'erari públic a l'empresa del ferrocarril i a les escoles de l'Església. Una de les crítiques més clares en aquest sentit és la del projecte de pressupost per a 1914. En primer lloc critiquen que les despeses superin en 10.000 pessetes els guanys. Denuncien el fet que aquestes despeses s'hauran de consignar com a arbitris extraordinaris i que els hauran de pagar els més humils. En segon lloc critiquen la manca de criteris econòmics moderns que té aquell pressupost, en el sentit de gravar les economies més riques i que les càrregues fiscals siguin menors en la classe mitja i baixa. Després denuncien el fet que els doblers no bastin i, a damunt, es doni una subvenció de 12.500 pessetes al ferrocarril que ja en té una de l'Estat i que gasta els doblers en assumptes que no són necessaris. També critica d'aquests pressupost les subvencions que es donen a l'Església.

Així mateix acusa alguns regidors del Consistori de cometre irregularitats com és el cas de Miquel Colom que no podia a la vegada ser regidor i proveïdor de l'Ajuntament, o el dels industrials que no pagaven els impostos i malgrat això l'Ajuntament els encarregava treballs i els pagava els comptes que els devia. I tot això a causa que el seu propietari era conservador i amic del cacic. També comenta que, passada l'hora de tancar els cafès i les tavernes, un guàrdia va fer tancar un cafè en el qual hi havia un regidor, l'amo de l'establiment va tancar sense fer sortir els clients i d'això diu que en demanin noves també al Sr. Colom.² Finalment critica la manca d'autoritat del batle i l'abús d'autoritat d'un municipal que, malgrat la seva mala actuació, seguia en el seu lloc de feina.

Una altra dels temes que tracta és la higiene. *El Pueblo* acusa l'Ajuntament de no preocupar-se per aquest tema de tanta importància en aquell temps. Acusa la Comissió de Sanitat i el seu inspector de no preocupar-se per aquests assumptes, ni tan sols quan algú els denuncia i també l'acusa de no tenir un escorxadador en condicions. Així mateix denuncia que posen els interessos de quatre particulars protegits per ells, davant els del poble.

Però no només critiquen l'Ajuntament sinó que la Diputació també és objecte de les seves crítiques. Denuncien els deutes dels Ajuntaments a la Diputació que s'han descobert en el moment de canviar aquesta de mans conservadores a mans liberals.

2. *Bocadillos El Pueblo* n° 25.

Aquests deutes serveixen per tenir els Ajuntaments sotmesos al caciquisme, car se'ls aplacen els deutes a canvi de vots. *El Pueblo* publica les llistes d'aquests deutes perquè els ciutadans en siguin conscients, malgrat que comenta que el de Sóller no és un dels Ajuntaments deutors. També aprofita per criticar el partit conservador que consideren que si duia tot això amagat a la Diputació, què serà el que du amagat en els comptes de l'Estat.

El pacifisme

Una altre dels aspectes que tracta el periòdic és el tema del pacifisme. Aquests i altres temes és molt probable que, amb *El Pueblo*, apareguessin a Sóller en medis escrits per primera vegada. *El Pueblo* donava ocasió a que des d'un periòdic se donassin punts de mira que no havien sortit mai a la llum abans. *El Pueblo* es posa en contra de les ensenyances militars als infants, contra la guerra del Marroc i contra la guerra dels Balcans que eren les dues guerres que hi havia en aquells moments. També té una actitud pacifista i antimilitarista en general.

Per il·lustrar aquest aspecte, en primer lloc podem citar l'article *Militarismo escolar* aparegut al n° 11 amb motiu que la secció de Foment del *Círculo Sollerense* planificà fer un batalló infantil. *El Pueblo*, amb aquest article de fons, alaba primer la iniciativa i diu que no vol fer cap tipus de censura, però que els batallons infantils s'han importat de l'estranger i que no sempre les coses de l'estranger són bones, especialment les que ja han passat de moda. Seguidament fa una exposició teòrica d'allò que convé i no convé als infants, per concloure que, millor que els batallons infantils serien els exploradors o les colònies escolars. L'article demostra que el director està al dia de les innovacions pedagògiques d'Europa i del món. Té la resposta del *Sóller* com tendrem ocasió de veure en un altre lloc.

També toca aquest tema l'article *Los dos mundos* de Francesc Pi i Maragall al n° 11. Aquest article parla de dos mons, un que viu al segle XVI, que creu que la pau ha de ser armada i un altre que creu que la pau està en el treball i no vol sentir parlar de guerres. Així mateix, en el mateix sentit, al n° 12 hi ha l'article *Conferencia pacifista en Suiza* que parla de la conferència Franco-alemanya.

Quan el 1913 es revifa la guerra del Marroc, *El Pueblo*, al n° 17, publica l'article de fons *Triste porvenir* que diu que aquesta guerra no aporta res a la indústria ni al comerç ni a la riquesa nacional, sinó només sang i pèrdues de vides humanes. Afirmar també que enganyen el poble quan diuen que no hi ha guerra, perquè de fet n'hi ha, precisament en el moment que s'han tancat les Corts i no hi pot haver control d'aquesta. Demana que s'aturi la guerra o que, en tot cas, hi hagi transparència. Al n° 20 s'obre la secció *De Marruecos* en la qual es detallen les condicions en què lluiten els soldats espanyols. Durant aquests mesos es segueix parlant de la guerra, al mateix n° 22 *La guerra de Marruecos* comenta que el govern diu que la guerra va bé, però la premsa afirma el contrari. Només uns pocs volen la guerra i la generalitat de la població no, perquè va contra els interessos de la nació i vessen sang. Comenta que la guer-

ra és un legat tristíssim del darrer govern de Maura. A continuació transcriu un article del periodista Juan de Aragón Bejarano que a causa de dir la veritat sobre la guerra, en temps d'en Maura, fou perseguit per aquest. L'article comenta que els costos en doblers i soldats són elevats i no es fa res, malgrat el govern digui el contrari.

El n° 21 també parla de guerra en una actitud clarament pacifista. A l'article *Costa por la guerra* diu que Joaquín Costa predicava la guerra, però no la que vol usurpar els terrenys a un altre, sinó la guerra contra la ignorància, l'emigració i la fam.

Amb motiu del conflicte dels Balcans el periòdic també es posiciona en contra, ho fa al n° 25 amb l'article *Para el Pueblo. La guerra balcànica. Víctimas y gestos* escrit des de Dresde per V. Pavía. Critica aquesta guerra i diu que no ha servit per res i conta les víctimes que hi ha hagut.

Per tant podem concloure que la línia que segueix el periòdic és clarament pacifista i que està en contra del militarisme i de totes les guerres.

Religió

La religió serà un altre dels temes recurrents d'*El Pueblo*. Com hem dit, a Sóller hi havia un fort domini de l'Església. Una Església que gaudia de molts privilegis que no volia perdre, tancada en ella mateixa i que tenia una gran influència tant en la política com en la població. L'Església espanyola en general i la mallorquina en particular, en aquells moments lluitaven per mantenir aquests privilegis i no volien sentir parlar de la seva pèrdua i així anaven contra els governs liberals que solien ser més anticlericals que els conservadors. Un tema que serà present, i que era molt debatut en aquells moments, era el del laïcisme entès com la no intervenció de l'Església en les qüestions públiques en general i en l'educació pública en particular.

Pensem que a Sóller hi havia una escola laica que dirigia el mateix director de *El Pueblo*. També hi havia, una escola pública deixada de la mà de Déu. Les demés escoles eren religioses i moltes vegades eren subvencionades o afavorides per l'Ajuntament com hem tengut ocasió de veure més amunt.

La primera referència que trobam en aquest sentit és al n° 4, l'article *De actualidad*, signat per Un cristiano, parla de l'actitud de les dames aristòcrates cristianes davant el plantejament de Romanones de llevar l'obligatorietat de l'ensenyament de la doctrina cristiana a les escoles de l'Estat. Diu que aquesta llei només permetria que els fills de la gent no religiosa no rebessin doctrina cristiana, que això no és un atac a la religió i que els capellans han empès aquestes dones a lluitar contra aquesta llei mentre ells s'ho miren d'enfora. L'editorialista creu que el govern ha complert amb un deure constitucional. Seguidament fa una crítica de les senyores que defensen aquests principis quan no és el seu problema perquè els seus fills van a escoles religioses i no a l'escola pública per no mesclar-se amb la plebs, com també donen escapularis i tabac als fills dels pobres que van a defensar la pàtria en lloc dels seus fills que en són alliberats amb doblers. Diu que aquells practiquen el vertader patriotisme i que no ho fan elles que creen un problema al govern per un beneitura.

Al número 7 *Tonterias* s'ocupa de les persones que critiquen el periòdic *El Pueblo* i l'han classificat de mala premsa. Ells ja ho esperaven. Diuen que els que denigren *El Pueblo* són els mateixos de sempre, gent que viu en l'ombra, car la llum els posaria en evidència. Persones que tenen la màxima de "calumnia que queda alguna cosa", acostumades al domini i que pretenen ser dispensadors de patents d'honradesa i religiositat i que pensen ser dipositaris de la veritat. Diuen que *El Pueblo* és dolent i ataca els sentiments religiosos dels sollerics. Ells es defensen dient que no estan contra la religió sinó contra el mercantilisme i l'absolutisme religiosos i creuen que els ciutadans poden pensar i expressar-se lliurement. Comenta que no es podrà demostrar que *El Pueblo*, en els seus articles, hagi ferit els sentiments religiosos de ningú perquè no tenen aquest propòsit. Malgrat tot, posa en dubte aquests sentiments religiosos perquè moltes vegades no són autèntics, sinó hipòcrites i moltes persones els segueixen per afavorir els seus negocis o per no estar en contra de la majoria. Tot i això saben que a Sóller hi ha persones vertaderament religioses i en coneixen. Diu a les beates que es preocupin de salvar les seves ànimes i que si creuen que ells són dolents els han de combatre, com diu Sant Agustí, amb l'abundància de bé. Si no ho fan així, es veuran en la necessitat de desemascarar algú quan tenen altres feines que fer. I acaba qualificant les crítiques fetes al periòdic de misèria i de manca de caritat cristiana.

El número 9 hi ha l'article de fons *Política y escuela* signat per M. D. que és una defensa de l'ensenyament neutre. Comenta que el partit liberal ha de prendre partit davant les dues tendències de l'ensenyament a Espanya, l'escola laica i l'escola confessional i ha d'implantar la neutra.

Al nº 13 critiquen el rector que no ha deixat anar una al·lota de primera comunió a la processó del Corpus perquè duia un vestit de monja amb l'escut de la Creu Roja. La crítica la fa a partir del mateix cristianisme i els principis que predica, parla de Crist i de Sant Pau. Diu que si el rector Esteva critica la vanitat de la nina, podríem afirmar, de la mateixa manera, que les processons també son vanitat pura. És curiosa la referència a Sant Pau i a Crist. L'article possiblement és escrit per Melcior Daviu que es veu que tenia una profunda formació cristiana i que, a partir d'ella, criticava d'una manera racional, i a vegades emocional, la farsa que representava la pràctica hipòcrita del cristianisme. Recordem que a l'article *Tonterias* ja parlava amb coneixement de causa de Sant Agustí. A la mateixa pàgina hi ha un poema signat per un admirador de la nina i titulat *Desprecio*.

També al nº 19 hi trobam l'article *¡Pobre Manolita! La caridad asociada*. Parla del cas d'una al·lota que no tenia qui la cuidàs i el governador la va enviar a les Trinitàries que no la volgueren, però que finalment la varen haver d'acceptar. Això és un article copiat de "El Liberal" i Hilario Palomero Fernández que era un republicà, hi fa una reflexió criticant la poca caritat de les monges.

El tema del laïcisme hi dediquen un espai considerable en dos articles el primer dels quals apareix al nº 23. *Laicismo I* –signat per Un laico– diu que amb motiu de les petites reformes legals que s'han fet, la gent comença a tornar a parlar contra el

laïcisme. Cita la funesta campanya que es va fer el 1910 contra les escoles laiques a tot Espanya. Aquesta campanya havia minvat, al manco a nivell explícit, i ara, a causa de les obres que facilita Instrucció Pública en les biblioteques circulants, ja recomença la clerecia a atacar qualsevol que fugi de la tutela o intenti emancipar el poble espanyol. El bisbe de Toledo ha instat els altres bisbes que lluitin legalment perquè no es suprimeixi el rector de les parròquies dels pobles de les Juntes Locals d'Ensenyament. El govern no ha fet quasi res, però això serveix als bisbes per començar la seva lluita i animar els seus a lluitar contra la laïcitat. El propòsit d'*El Pueblo* amb aquest article i altres és el d'explicar el significat de la teoria laicista de la qual se'n parla molt i se'n sap poc. En aquest afany explica el significat de la paraula laic dient que és el predomini de la classe seglar o laica en la direcció de l'Estat. Aquest terme no és sinònim d'antireligiós sinó que és el moviment que tracta d'excloure els capellans de les institucions públiques i de l'ensenyament. Ser anticlerical no és ser antireligiós com vol fer creure Romanones que no ha estat capaç de resoldre el problema a l'estat espanyol. Canalejas era religiós i deia que el clericalisme era un lepra social.

Al nº 26 hi ha la segona part, *Laicismo II*. Parla dels privilegis de la clerecia espanyola i la compara amb la dels altres països que no té aquests privilegis. Remarca el fet que a països on hi ha majoria protestant, els catòlics demanen que hi hagi llibertat de cultes que els afavoreix, mentre a Espanya no la volen i diuen que els que combaten la clerecia son dolents i anticatòlics. Després comenta que molts partidaris del laïcisme professen la religió de Jesucrist. Defensen la llibertat de culte que creuen que és justa perquè no hi ha d'haver privilegis.

Seguidament comenta que fa poc que els clericals i integristes espanyols, i darrerament els de Sóller, han celebrat l'aniversari de la llibertat religiosa i li han donat el nom de *Fiestas Constantinianas* en memòria de Constantí i de l'edicte de Milà. A continuació cita un bon fragment d'aquest edicte que mostra que el que proclamava Constantí era la llibertat religiosa de tothom i també la dels cristians i diu que ofenen la memòria d'aquest emperador romà interpretant-lo com a defensor de la llibertat religiosa només cristiana. A continuació cita la llei natural gravada per Déu en el cor dels homes que diu que has de voler per tu el que vols pels altres. Una altra mostra del coneixements religiosos que tenia Daviu que probablement n'era l'autor.

En el nº 29 es combina el pacifisme de *El Pueblo* amb la seva opinió sobre la religió. Aprofita un fragment que ha copiat d'una publicació catòlica de Sóller, probablement *El grano de mostaza*, que diu que tal volta els soldats a la guerra del Marroc no encerten el tir perquè com que flastomen, tal volta Déu, per castigar-los, desvia les bales i fa que els vagi malament. A partir d'aquesta premissa aprofita per dir irònicament que si Maura, el 1909, hagués sabut això tal volta no hauríem tengut el desastre del Barranco del Lobo, ni hagués hagut de cridar reservistes i hagués evitat, d'aquesta manera, la Setmana Tràgica i que si s'hagués sabut això no haurien perdut Cuba ni Filipines. Finalment diu que si ho llegeixen Romanones i el ministre de defensa aviat no hi haurà moros vius.

Encara hi podem afegir que al n° 5 hi ha un fragment de l'article *Catolicismo español* transcrit de "El Liberal" de Madrid que parla de la intransigència d'aquest catolicisme.

L'educació

Aquest serà un altre dels temes importants tractats amb certa freqüència per *El Pueblo*. No debades el seu director era un mestre d'escola preocupat per les qüestions pedagògiques i per la modernització de l'endarrerida educació espanyola, mallorquina i sollerica. Ja al n° 6 hi ha el document del professorat signat per 273 professors que demanen llibertat de consciència i neutralitat a les escoles.

Ja hem comentat a la secció dedicada al pacifisme l'article *Militarismo escolar*. En aquest article es veuen perfectament els innovadors coneixements pedagògics de Daviu. Ell mateix obre i signa, al número 13, una secció de *Cuestiones pedagógicas* amb l'article *Juegos infantiles*. Aquest article ja l'havia publicat a *Magisterio Balear*. L'article del n° 3 de 15 març de 1913 *Progresando*, parla d'aquell solleric que torna de l'estranger i troba que el seu poble ha progressat moltíssim el temps que ell no hi ha estat i s'enorgulleix d'aquest progrés, però després s'adona que li falta cultura, instrucció i vertaderes escoles, que l'educació cívica de la futura generació no és la que seria desitjable. Comenta que el que diu no és fruit d'una censura cap a les classes dirigents de Sóller, sinó un desig d'assenyalar que és admirable el que han fet per millorar el poble, però que no han de perdre el temps només amb millores materials sinó que han de curar també la cultura, fonament de la moderna societat.

Al n° 14 hi trobam un article d'Edmundo de Amicis titulat *El amor a los libros* que intenta fomentar l'afecció per la lectura que no devia estar gaire arrelada en els infants sollerics ni en els seus pares.

Finalment al n° 21 hi trobam l'article *Instruccion pública* signat per Ruban Lieje que parla de la instrucció pública a nivell nacional.

Moviment obrer

El Pueblo era un periòdic republicà que sempre mostrà una certa sensibilitat cap al moviment obrer i un intent d'informar i formar els obrers en els assumptes que els poguessin interessar. En veurem alguns exemples. Al número 5 a l'article *Acuerdo inexplicable* l'editorialista protesta, com hem vist, perquè l'Ajuntament ha posat les sessions a les deu del matí i es queixa que la gent que fa feina no hi podrà anar. Hi ha també un article titulat *Enseñanzas* signat per Kalistro que comenta un fragment d'un diari absolutista en contra de la democràcia. Comenta que ells ensenyen al poble que la societat no pot usurpar la llei natural i la llei de Déu i que, per tant, els ciutadans tenen els drets que Déu i la natura els han donat. Tots tenen el mateixos drets però també l'obligació del treball que ennobleix la persona humana. Malgrat això el savi té la satisfacció de la seva saviesa i el que treballa té més drets socialment que aquells que no volen fer feina.

En alguns moments es parla de la vaga com és el cas del nº 7 a l'article *La huelga política*, signat per Luís Araquistain, es parla de la vaga general de Bèlgica.

Al número 9 hi ha una col·laboració signada per Victor titulada *Cuestiones obreras* en ella diu que estima molt Espanya, la seva pàtria, però que ha estat a Alemanya i a França i que en aquells països les qüestions obreres estan més desenvolupades. Parla en concret de la dona treballadora i diu que a Alemanya només treballen vuit hores i que aquí en treballen onze o dotze i que això va en detriment de la cura dels seus fills que es crien amb problemes de salut. Diu que hi ha lleis i inspectors de treball a Espanya per solucionar això, però que no serveixen i insta els homes que facin d'inspectors de treball de les seves dones i així les defensin d'aquesta explotació.

També al nº 10 hi ha l'article signat per Victor *La humanidad ante todo* que parla de l'opressió dels obrers. Diu que la classe obrera és la més nombrosa però que malgrat això, a Sóller i als altres pobles de Mallorca no té influència en el govern i administració del seu poble, quasi no pren cura d'ella mateixa ni del seu millorament moral i material. Parla que els obrers són explotats i estan passius i no protesten. Els crida a la unió, l'associació i a la il·lustració, a llegir la premsa socialista que defensa els seus interessos i a formar centres obrers de totes les branques i així seran respectats, forts i més lliures.³

El caciquisme

Ja hem vist que *el Pueblo* té una preocupació constant per desterrar el caciquisme que hi ha a Sóller i a Mallorca, això hem vist que ho fa en diverses ocasions a les quals podem afegir l'article que apareix al nº 24 titulat *El caciquismo. Una querrela contra "El Pollensín"* que conta un cas de caciquisme a Pollença. Diu que el director d'aquest setmanari Mateu Rotger Vives ha emprès una batalla contra el caciquisme i l'han duit als tribunals. I presenta una definició de caciquisme.

També tenim un exemple de crítiques al caciquisme que hi havia a Sóller al nº 29, denuncia que a causa de les obres del tramvia espanyaren la canonada de les rentadores del Port de Sóller, les dones que rentaven allà feren una col·lecta per reparar-la però no ho pogueren fer a causa de les obres del tramvia. Avisen al Sr. batle perquè això afecta seriosament la higiene pública.

3. A aquests articles encara hi podríem afegir un de Mopeno de S. copiat de *El consecuente* titulat *Evolución y revolución*. Un altre signat per X. X. titulat *Progresos del socialismo*. En ell es parla d'aquests progressos a la Xina i a Noruega per acabar afirmant que la humanitat es dirigeix cap a la fraternitat universal. Al nº 17 hi ha un article de Juan Duran titulat *Los obreros y el juego*. El nº 23 du l'article *Manojo de verdades* signat per Un socialista que parla de l'estat espanyol i de diversos assumptes. Seguidament hi ha *Cosas de nuestra España* que és una crítica a diverses coses dels espanyols i va signat per Un socialista. També hi ha *La mentira del pobre* de Concepción Arenal i, finalment, al nº 28 hi ha un altre article de col·laboració titulat *Sociología Nietzscheana* signat per Tan-Ber i un altre titulat *Huelga en Barcelona*.

Relacions amb el *Sóller*

El setmanari *Sóller* havia sortit l'any 1885, durant aquests quasi trenta anys ningú li havia disputat l'exclusiva de les notícies solleriques. A causa d'això Joan Marquès no veié amb gaire bons ulls l'eixida d'aquest nou setmanari republicà que li disputava part del lloc que havia tengut i que l'obligava a banyar-se, essent-li més difícil la independència de què es vantava. Per altra part, no podem deixar de tenir en compte que el periòdic l'editava un antic treballador seu que s'havia independitzat i que li feia la competència. Tampoc *El Pueblo* devia veure amb gaire bons ulls l'altre setmanari que declarant-se independent havia defensat, durant els darrers anys, amb contades excepcions, els dos poders fàctics existents: la dreta sollerica i l'Església. A causa d'això, quan va sortir *El Pueblo* no va saludar especialment el *Sóller*, cosa que aquest setmanari li va retreure i el va acusar de no complir amb les regles de cortesia. Ja veurem que les disputes no tarden en arribar i que a un moment determinat se fan bastant crues.

El Pueblo en el n° 4, de 22 de març de 1913, en el seu article de fons *Reflexiones* comença a escometre el seu company el setmanari *Sóller*. *Reflexiones* és una resposta a un article del *Sóller* sobre les eleccions en el qual l'editorialista del *Sóller* explicava la victòria dels conservadors, que atribuïa a la vitalitat de les seves joventuts i seguidament feia una crítica dels partits que havien perdut, el liberal perquè no tenia vitalitat, el jaumistes que quasi no tenien organització ni representació i el partit republicà que tenia una certa organització però es deixava dur per certes idees que no tocaven de peus a terra i fugien de la realitat.

El Pueblo fa referència als elogis del *Sóller* al partit conservador i a les seves joventuts. En primer lloc fa un irònic elogi de la premsa independent, recordem que el *Sóller* s'hi auto-titulava. El *Sóller* presentava com un dels factors que havien contribuït al triomf del partit conservador l'actuació de la joventut conservadora il·lustrada, conscient i persuadida de les bondats del partit conservador. *El Pueblo* comenta que respecta l'opinió del col·lega –que en aquests moments no vol combatre– i fa unes reflexions sobre al que a ell li suggereix això de joventut conservadora. Diu que aquesta joventut és frívola a causa dels falsos elogis que els poetes han fet d'ella i que no pot convertir-se en l'esperança del demà. Creu que el deure de la joventut és reflexionar i que això no li farà perdre l'ímpetu. Critica la joventut espanyola il·lustrada i pedant que surt de les aules amb un cervell com un magatzem ordenat, més que com un cervell-fàbrica; s'assembla més a un ramat de vençuts i invàlids que a soldats forts que lluiten pel progrés cultural de les nacions. Seguidament parla dels joves de Sóller que si els lleven la influència de la seva família es converteixen en persones desarmades en la lluita per la vida, car tot ho esperen dels majors i són partidaris de l'*statu quo* i no aspiren a avançar ni a créixer.

El 29 de març del 1913 el *Sóller* contesta amb l'article *Reflexionemos* que apareix a *Tribuna pública*, en ell Hector tracta *El Pueblo* de premsa obscura, rancorosa

i intrigant on s'encén el foc de la lluita cega i sistemàtica d'unes classes contra les altres. Li diu que el seu no és un escrit per defensar la joventut conservadora, que no necessita defensar-se ni vol que sigui tampoc el començament de polèmiques que donin material a *El Pueblo* per omplir les seves escasses planes, només és una reflexió sobre aquelles lamentables reflexions.

El mes de maig de 1913 hi ha una llarga polèmica entre "Jo Mateix" que és el pseudònim que utilitzava Joan Marquès, el director del *Sóller*, i *El Pueblo*. La polèmica comença el 17 de maig quan *El Pueblo*, a la *Cronica política*, a l'apartat de *Nacional*, fa una crítica d'Antoni Maura. "Jo Mateix" respon des de la seva secció *Vuyts i Nous* tractant els que han escrit aquella crítica de polítics amb careta, d'ignorants, maliciosos i mancats d'escrúpols. Fa una oberta defensa de Maura i diu que ell no milita a cap partit i que és independent.

A partir d'aquí es succeeixen un munt d'esdeveniments: Segons la Crònica Local del *Sóller*, el dilluns següent visitaren el director del *Sóller* quatre ciutadans socis del *Circulo Republicano Sollerense* i varen ser rebuts amablement. Un d'ells manifestà l'objecte de la visita, venien en comissió per suplicar la rectificació d'algunes paraules que va emprar "Jo Mateix" en el seu darrer article en el qual ells se sentien al·ludits i insultats. El director intenta fer-los comprendre que no hi ha cap al·lusió ni ofensa per cap persona determinada i que, per tant, no tenia objecte la rectificació. La comissió no quedà satisfeta i ho va demostrar no amb raonaments sinó amb un to més aspre i autoritari. Finalment sembla que amenacen el director del *Sóller* amb utilitzar si es necessari els seus punys en cas de no rectificar. Sembla que no duen a terme les seves amenaces però el director del *Sóller* el 31 de maig aprofita per fer un editorial llarguíssim a la primera plana del setmanari, protestant pels fets, i manifestant que no li havia passat mai una cosa així i aquest fet el du a pronosticar uns mals presagis d'allò que s'acosta si les coses segueixen així, per això titula l'editorial *Síntomas fatales*. I acaba dient que seria bo que *El Pueblo* digués alguna cosa sobre el particular, per orientar aquells dels seus que van descarrilats i per ensenyar als seus fervorosos en què consisteix la llibertat d'impremta a la qual alguns pareix que volen trepitjar amb la seva musculatura. I que vol saber quantes persones els comissionaren per aclarir si eren alguns aïllats o la col·lectivitat del partit en massa. També vol aclarir si el *Centro Republicano Sollerense* té que veure amb els fets i si els directius d'aquesta entitat política aproven o no la seva actitud. En cas d'aprovar-la aquests símptomes fatals ho serien encara més.

El Pueblo contesta amb l'article *Cortesía*⁴ dient que el periòdic no tenia partit ni grup propi, que no tenia res a veure amb tot allò i que els que anaren allà eren obrers i, segons les seves informacions, utilitzaren impròpiament el terme comissió per ignorància, però que hi anaven per compte propi. El *Sóller* li respon el 7 de juny amb l'article *Puntualizemos*.

4. *El Pueblo* n° 15.

Hem de comentar també que al n° 14 de *El Pueblo* havia aparegut un article de col·laboració titulat *Un comentario* signat per "*Varios republicanos*" protestant també per l'escrit de "Jo Mateix" i criticant els insults que havia infligit als republicans i acusant-lo d'haver estat molt valent en èpoques anteriors però que ara s'havia venut al cacic i seguia la doctrina del partit conservador. "Jo Mateix" aprofita en les setmanes posteriors per dedicar durant mesos els seus escrits a criticar un important republicà solleric a qui atribueix l'escrit de "*Varios republicanos*" i a fer una crítica general a la forma d'actuar que tenen darrerament els republicans sollerics contant tota la història de la seva relació amb aquest republicà i amb els republicans sollerics en general. Per part de *El Pueblo* no hem trobat cap més resposta a aquests escrits.

El *Sóller*, en canvi, respon tant l'article *Por cortesía* com el de "*Varios republicanos*" amb *La cabra tira al monte* el 14 de juny, acusa *El Pueblo* d'utilitzar males formes que deia que no utilitzaria al seu primer número, que els obrers ignorants són quatre industrials i es demana com és que aquests no s'ofenen per la qualificació d'ignorants d'*El Pueblo* i sí per les seves. Després li comenta que si no té partit propi a qui pretén il·luminar amb les seves idees? Finalment els acusa de personalistes, de xafarders i de virulents, ells que diuen que són tan avançats, d'aquí el títol de l'article.

Ja hem vist que *El Pueblo* havia publicat l'article *Militarismo escolar* el 10 de maig dirigint-se al *Círculo Sollerense*, però el 24 de maig el setmanari *Sóller* a l'article *Batallón infantil* comenta en general les crítiques i enhorabones que ha rebut el *Batallón infantil* i cita la frase d'*El Pueblo* que exposava els perills que tenia formar el nins en l'esperit militar. Fa una defensa dels exèrcits, de l'esperit militar, i de l'avantatge que té formar els infants en aquest esperit. A més acusa el setmanari republicà d'anar contra l'exèrcit i els militars. *El Pueblo* li contesta el 31 de maig de 1913 amb l'article de fons *Coincidimos*. En primer lloc dona l'enhorabona per la rectificació que ha fet la Secció de Foment d'el *Círculo* i alaba el fet que el *Batallón Infantil* ja no serà només militar sinó que introduirà coses dels boys scouts. Lamenta que no hagin rectificat del tot. Però també parla de les crítiques que fa el *Sóller* a l'article *Militarismo escolar* li diu que és bo criticar, però que la crítica no sigui indirecta i amagada, com la fa el *Sóller* que, segons *El Pueblo*, indica covardia. S'ha de donar la cara quan s'està convençut del que es diu. Li comenta que parlar d'odi a l'exèrcit demostra un desig d'enverinar la qüestió. Ells no odien l'exèrcit que és el poble mateix però tampoc l'adulen, l'odien els que se n'aprofiten d'ell, els que no fan el servei militar i al mateix temps l'alaben. Diu que quan parla de la mala influència de la instrucció militar en els infants n'està convençut per haver-ho vist en el terreny pràctic i negar aquesta mala influència és no conèixer la psicologia infantil que s'ha d'acomodar al grau de cultura de la societat en que es viu si no es vol violentar l'evolució natural i progressiva de la humanitat. Finalment diu que la Secció de Fomento de la *Defensora* té tot el seu suport per ajudar en la protecció de la infància i fer el bé. Finalment el *Sóller* li respon el 7 de juny amb l'article *Puntualicemos* i li diu que no és un covard perquè

no ha defugit mai el debat ni la confrontació d'idees. Acusa Daviu d'estar informat, com a mestre, del *Batallón* abans d'escriure el seu article per la qual cosa el seu escrit no tenia raó de ser. Celebra que coincideixin i li comenta que li agradaria coincidir en altres qüestions i li demana que rendeixi culte a la veritat i que en discrepar no tracti els punts de vista del *Sóller* amb tanta lleugeresa.

Partit Conservador

Un altre dels temes del periòdic republicà és el partit conservador. Quasi sempre en parla per criticar-lo tant a nivell nacional com provincial i especialment a nivell local. Per exemple al nº 15 hi ha l'article *Soñar despierto* que parla de la reacció que va tenir a Sóller entre les beates i gent religiosa el discurs que va fer Maura a les Corts que pensaven que havia provocat una crisi i que cauria el govern liberal. Els liberals s'espantaren i els republicans feren com si plogués. Els que tenen afany de poder varen pensar que era la seva hora i les beates, que a Sóller formen l'avantguarda del maurisme, s'alegraren sobre mida i el corresponsal del *Correo de Mallorca* va penjar un rètol anunciant la caiguda del govern. Fins i tot digueren que a la casa del senyor Estades hi havia hagut *Recepción oficial*.

Al nº 14 hi ha *Entre bobos anda el juego* de Ruban Lièje que parla del desgavell i les desavinences del partit conservador a nivell provincial, parla del Sr. Guasp i de Jeroni Massanet. El voler posar un cunero a Eivissa els ha fet perdre les eleccions. Al nº 16 *Comentarios sobre un debate* critica els conservadors a nivell nacional. Al nº 18 *Comentarios a un banquete* parla del banquet que han fet els conservadors illencs a Palma amb motiu del nou comitè. Es un article molt llarg i una crítica constant a Maura que havia d'alliberar Espanya del caciquisme i quan va arribar al poder es convertí en el major cacic. Li retreu la vergonya que representà per Europa el que feu el seu govern a la Setmana Tràgica. També li diu que, segons ells, el partit conservador va ser molt dolent mentre Maura estava al liberal i que després tot es convertí en el contrari, el dolent era l'altra i el de Maura el bo.

L'article *Actos ridículos* signat per Petronio al nº 19 critica el partit conservador maurista de Sóller que creu que fins i tot arribarà a afirmar que la propietat és un robatori convertint-se en els més anarquistes de tots. Resulta que les Joventuts Conservadores feren un míting amb motiu d'haver vengut dirigents de Palma i dos catalans. Feren la reunió a ca el Sr. Estades i per presidir l'acte s'endugueren el retrat del rei i el d'Antoni Maura que hi ha a la sala de sessions de l'Ajuntament. Suposen que això fou amb permís del senyor batle, però pensen que no hi deu haver tal permís, perquè per tornar-los ho feren a primeres hores de l'endemà perquè no els vessin. I diu que això sembla obra del regidor nat i perpetu de totes les comissions municipals i conservadores, el simpàtic D. Miguel Colom. I es demana qui fa vertaderament de batle a Sóller, Joan Puig, Miguel Colom o Jeroni Estades o els tres a la vegada i ironitza dient que estarien davant un exemple humà del misteri de la santíssima trinitat. Diu que els quadres són del poble i que no han de ser-

vir per cap partit polític sinó només per actes públics del poble sense color polític. El quadre del rei no ha de presidir un acte d'un partit que ha intentat, per boca del seu cap, imposar-se al cap de l'Estat. Després no poden protestar si algú diu que totes les coses del municipi estan al servei dels conservadors, si estan disposats a fer de senyors feudals, els demés no estan disposats a fer de servents.⁵

Hem fet un recorregut per aquests primers sis mesos d'*El Pueblo* i creim haver mostrat d'una manera detallada la seva primera embranzida abans que aparagués el seu contrincant *Heraldo de Sóller*. Amb aquest treball s'explicita un moment important encara que curt de la premsa sollerica.

5. A tots aquests articles encara hi podem afegir al n° 19 *¿Tirios? ¿Troyanos?* de Ruban Lieje que comenta la política nacional i regional dels republicans contra el caciquisme dels mauristes. Al n° 22 un altre article *La crisis de los partidos* en el qual el periòdic posa la part del discurs de Lerroux, republicà, que parla dels conservadors. I, finalment, al n° 25 l'article *Melquiadez Alvarez y los republicanos* signat per Damià Ozonas que parla del discurs d'aquest polític republicà proposant a la monarquia una democratització del país dins la mateixa monarquia.

MELCIOR DAVIU I MATAS I LA SEVA TASCA EN EL REPUBLICANISME SOLLERIC

RAFEL GALCERÁN AULET

Resum: L'any 1909 és important en la història negra d'Espanya, per la setmana tràgica de Barcelona, que suposa un punt d'inflexió polític i l'aparició de grups polítics que s'oposaren al nou "maurisme". En aquest context apareix en Sóller el partit republicà, i un home, Melcior Daviu i Matas, mestre de Marratxí, que arriba al poble en 1912, als 32 anys, on desenvoluparà una marcada labor política des del camp de l'educació. Mestre pròxim a l'Escola Moderna fundada per Ferrer i Guàrdia, durà l'esport, les excursions i els jocs a l'escola republicana que s'havia obert en Sóller, donant-li un toc modernista que no trobam en cap altra escola de l'illa. També la seva feina educativa la realitzarà mitjançant la premsa local, fundant un periòdic "El Pueblo", i a través de les conferències en Sóller i en altres poblacions de Mallorca.

Biografia

Melcior Daviu i Matas neix a Sa Cabaneta al 1880. Desconeixem molt de la seva vida, perquè els seus fills van morir sense descendència. De totes maneres podem fer un petit esbós del que va poder ser la seva infància amb les dades que podem trobar en el jutjat de pau de Marratxí: Fill del secretari de l'ajuntament de Sa Cabaneta, un home de 37 anys i una dona de 23 que es casaren i tengueren 9 fills, dels quals, ell és el quart. Dels 9 fills, quatre van morir als pocs dies. Només quatre de les filles i ell van superar els 14 anys: Margalida (nascuda al 1878), Isabel (1883) Magdalena (1885-1922) i Bàrbara (1897).

Sabem que la família de Melcior era una família religiosa, amb parents pertanyents a l'Església¹. Prova d'això és que en el naixement de la seva germana Margalida va ser testimoni, D. Jaume Jaume, prevere², família de la padrina paterna de Melcior i després, com veurem, els va casar un altre oncle de Melcior, Rafel Daviu³.

1. "Melcior Daviu venia d'una família molt beata de Sa Cabaneta. Va ser l'ovella negra de la seva família perquè en casa hi havia canonges i beats. La casa, segons comptava la nora de Melcior, pareixia una església. i a Melcior el van desterrar." (Extret d'una entrevista realitzada a MAYOL COLOM, Tomeu).

2. Acta del Registre Civil de Naixements del Jutjat de Pau de Marratxí.

3. Acta del Registre Civil de Matrimonis del Jutjat de Pau de Santanyí, pag 98, Tom 11, secció 2a .

A més de tot això, la resta dels membres de la família va mantindre una bona relació amb el catolicisme, a excepció, tal vegada, de Melcior.

Aquestes dades: La religiositat de la família, els familiars relacionats amb l'església, la feina del pare dins l'ajuntament ens revelen que el nivell econòmic familiar no havia de ser dolent i que havien de formar part d'una burgesia recolzada pel clergat, la qual cosa produiria que els fills, i especialment Melcior, l'únic baró de la família, tingues-ne tota l'ensenyança que precisaren en un entorn religiós, com per altre part, era el més normal.

Fins a l'any 1900 no tenim cap altra senyal de la seva formació, quan apareix el seu nom al *Magisterio Balear* com a professor privat a Palma, per això, i tenint en compte les dades esmentades anteriorment, hem de creure que Melcior estudiaria, llegiria i es formaria com a mestre. És també lícit creure que va haver de tindre una educació marcadament religiosa. Això li va permetre tenir un coneixement de les idees de les quals es va allunyar, de com funcionava l'Església i acostar-se al republicanisme i al laïcisme. Ens pot servir també com a mostra d'aquesta formació religiosa, l'examen que va fer l'any 1905 quan va guanyar la plaça de mestre a l'Escola d'Esporles i que més endavant relatarem. Tanmateix, tot això només són elucubracions de com va haver de ser la seva infància.

Com dèiem, fins que Melcior arriba als 20 anys, no trobam les primeres dades de la seua vida, i les trobam al *Magisterio Balear*, a on s'adscriu i apareix com a professor. També hi trobarem articles escrits per Melcior.

El *Magisterio Balear* és una publicació dedicada als mestres. Per una banda, es un espai on els mestres poden compartir els seus coneixements, i per altra, serveix de base de dades a la qual donen difusió, contant en detall els canvis i la progressió dels mestres de les illes, el lloc que ocupa cada mestre en aquest ofici, oposicions, etc... Per això sabem que des de l'any 1900 feia de professor particular a Palma, després de 4 anys ocuparà una plaça com a professor privat, el 1904, a Santanyí, localitat on coneixerà la seva futura dona, Na Agustina Sastre i Vidal, dos anys menor que ell, i que llavors partirà cap a Esporles. També coneixem el tipus d'examen que va haver de lliurar per obtindre aquesta plaça, així com tot el progrés de l'expedient que li varen obrir i que llavors contarem.

Com havíem avançat, als primers anys del segle XX, i fins que Melcior Daviu ocupa la plaça de professor d'Esporles, escriu una sèrie d'articles de caràcter pedagògic en el *Magisterio Balear*. Quinze d'aquells articles formen part d'una col·lecció titulada "Juegos Infantiles", un vertader tresor que bé podria haver-se convertit en un petit compendi sobre els jocs infantils del moment. A més d'aquests quinze articles en podem llegir tres més, també de caràcter pedagògic, però en altres temàtiques.

D'aquells articles podem extreure un perfil pedagògic de qui havia de ser Melcior Daviu i que podem resumir de la manera següent:

Per un costat es descobreix la vessant higienista de Melcior. Els 15 articles dedicats als jocs infantils ens presenten un professor preocupat per l'educació integral dels alumnes, i per la falta de dedicació a l'exercici físic que estaven rebent fins al moment

els alumnes en les escoles, pels exercicis corporals del nins a l'escola i pels mateixos jocs infantils.

Per un altre banda ens presenten un home culte, coneixedor del pensaments i dels pedagogs de l'època: En aquests 18 articles podem llegir el nom de quasi 30 autors a qui Daviu cita.

No s'extrau d'aquests primers articles un pensament clarament polític encara que sí compromès amb l'educació i a més a més amb l'educació integral.

En aquests anys també va ésser quan Melcior va preparar les oposicions que el durien fins Esporles. El 19 de març de 1904 surten a concurs les places de mestres de les escoles de nins i nines d'Esporles. Oposicions que es realitzaran al 1905 i que queden reflectides en la pàgina 235 del *Magisterio Balear* d'aquell any.

Aquesta publicació ho relata així:

"Oposiciones a plazas de 825 pesetas.

El día 8 empezaron en el Instituto general y técnico las oposiciones para proveer las dos plazas, la de niños y la de niñas de Esporlas. Para la primera, sólo se presentaron dos opositores a pesar de los muchos que lo solicitaron; efectuaron el ejercicio escrito que consistió en el desarrollo de los siguientes temas:

Tema 7: Necesidad de un sacrificio infinito para reparar las ofensas hechas a Dios por el pecado.-Las promesas y anuncios de un redentor cumplidas en Jesucristo.- En que consiste el Misterio de la Encarnación.- La Divinidad, la humanidad, la unión hipostática y las consecuencias de esta unión.- Pruébense una y otra por la Sagrada Escritura y la Divinidad, además por la confesión implícita de los mismos racionalistas que la niegan.- Culto debido a Jesucristo.

Tema 10: Excelencias de su doble carácter. Nombre de este sacramento y su definición.- Cuando fue constituido.- Materia, forma y Ministerio de la Eucaristía.- Cuando se verificó la consagración.- Transubstanciación.- Especies Sacramentales y presencia real de Jesucristo bajo cada una de ellas.- Culto de la Eucaristía

El día 10 efectuaron el ejercicio oral, siendo aprobados ambos en dichos ejercicios. Al día siguiente efectuaron el ejercicio práctico consistente en explicar una lección a los niños (...)

El tribunal, una vez terminados los ejercicios procedió a formular la propuesta, proponiendo para dicha plaza al opositor D. Melchor Daviu y Matas para la plaza de maestro de Esporlas cobrando 2 pesetas por día, con un sueldo anual de 825 ptas anuales."⁴

En Melchor, com podem llegir a les darreres línies del text, es presentarà i les guanyarà, essent anomenat mestre de l'Escola Pública d'Esporles, amb un sou anual de 825 pessetes.

Una vegada obtinguda la plaça a Esporles, decideix casar-se. El 25 d'abril de 1906, en l'església de Sant Felip Neri de Palma, es casen Melcior Daviu i Matas de 25 anys, mestre superior, natural de Marratxí i veí d'Esporles i Agustina Sastre i

4. Extret d'*El Magisterio Balear*, 1905, pagina 235.

Vidal, de 24 anys, sense professió, natural de Santanyí i veïna de Santanyí, filla de Juan Sastre Calvo i de la senyora Catalina Vidal Lladó casant-los el prevere D. Rafael Daviu⁵, familiar de Melcior.

Una vegada casat, i amb la plaça de mestre a la butxaca, el 29 de Juliol de 1907, neix a Esporles Antoni⁶, fill de Melcior i Agustina, en el carrer de Palma⁷. Tres anys després, naixerà la seua germana Magdalena, el 3 de Juliol de 1910, quan ja vivien al carrer de Don Joan, al núm. 5⁸ d'Esporles.

És des de l'1 de juny de 1905 i fins als primers dies de 1912 quan farà classes a l'escola pública d'Esporles.

Aquests anys, a nivell de política nacional, suposen una ruptura d'un bipartidisme que controlava l'Espanya de principis de segle, i que després influiran de manera directa en Melcior. El punt d'inflexió es produeix quan Antoni Maura decideix enviar tropes a una guerra, la guerra del Marroc, que ja estava perduda i que va desencadenar tota una onada de vagues i amb ella la setmana tràgica de Barcelona al juliol de 1909. Aquella setmana també suposarà un abans i un després a la pedagogia, amb l'empresonament i afusellament, a l'octubre d'aquell mateix any, de Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna i acusat d'instigador en aquella setmana tràgica.

Aquests fets, el coneixement de la revolta per part de Melcior i la simpatia per l'Escola Moderna, van fer que es destapàs en Melcior un pensament reprimat i es decantàs per advocar pel pensament republicà i un tipus d'educació semblant a l'exposada en l'Escola Moderna, inclinant-se cap a un pensament minoritari i perseguit.

Potser que sigui aquest any, el 1909, quan apareix un Melcior nou, quan comença a dur endavant les seves idees, un interès per ser veu del republicanisme i defensa de la llibertat, i de l'educació laica, i per tant, quan apareix el rebuig d'un grup molt ample de gent pròxima a Antoni Maura, al conservadorisme i al poder, als qui no els va semblar bé la gestió que feia Melcior a l'escola i fora de l'escola, a la vila d'Esporles.

El cas es que el 1911, després d'un parell d'avisos, se li obrirà un expedient administratiu. Al principi, l'expedient té unes connotacions administratives. Des de que al 1905 obté la plaça de mestre a Esporles, la Junta d'Instrucció Pública li està demanant que presenti els papers i la titulació, per omplir el seu expedient. Això, segons l'expedient se li requereix varies vegades, però no varen aconseguir que els hi enviàs i és per això que se li va obrir un expedient, encara que ell diu que el va remetre a l'Escola Superior de Magisteri de València l'octubre de 1905⁹.

Melcior justifica la dita absència aportant una carta amb la capçalera de l'Escola

5. Extret del Registre Civil de Matrimonis del Jutjat de Pau de Santanyí, pag 98, Tom 11, secció 2^a.

6. Segons el llibre de defuncions del Registre Civil d'Esporles, és el 17 de juny de 1907 quan naix Antoni.

7. Extret del Registre Civil al Jutjat de Pau d'Esporles, Pàgina 91, Tom 17, secció 1^a de naixements.

8. Extret del Registre Civil al Jutjat de Pau d'Esporles, Pàgina 25, tom 18, secció 1^a, naixements.

9. Documents que formen part de l'expedient de D. Melcior Daviu i Matas a la biblioteca d'Alcalá de Henares.

Normal de València que li havien dirigit a Melcior, el novembre de 1909 dient-li que havien rebut l'import per al pagament de l'expedició del Títol superior però que necessitaven el certificat d'estudis del grau elemental¹⁰, dient que tal document no va arribar a València¹¹, malgrat que ell deia que sí ho havia enviat. Tot això va comportar que no es tramitès el seu títol Superior de Mestre. Aquest contratemps es pot entendre com un escull burocràtic que no es vol salvar, o simplement com una excusa que justifiqui la seva depuració del magisteri. No se l'acusa de no haver cursat a l'Escola Superior els cursos pertinents de Magisteri, sinó de no haver presentat els seus estudis de grau elemental, certificats que, per la seua condició familiar i social havia de tenir, i que van haver de ser imprescindibles per a matricular-se al Magisteri Superior.

Per tot això pensam que aquesta qüestió burocràtica té un transfons polític. Sinó, no té sentit que al mateix expedient que té obert aparegui una declaració del comandant de la Guàrdia Civil, parlant dels mitings als que havia participat, qüestió que no te res a veure amb si ha lliurat els papers o no.

El comandant de la Guàrdia Civil d'Esporles descrivia a la Junta d'Instrucció Pública de Balears la relació de Melcior amb la política i la pedagogia moderna: *una vez en el mitin que se celebró en dicha villa el 23 de abril de 1911 en ocasión de inaugurar un centro republicano, cuyo acto no solo se adhirió a lo manifestado por el Sr. Giménez Moyá, de que aquel centro debía ser centro de fiar y en su día un cuartel en que cada ventana fuera una barricada, sino que dicho Maestro dijo que por su parte hará lo posible para que así sea. En otras ocasiones el mismo se ha proclamado discípulo de Ferrer, como lo hizo en el banquete que para celebrar el aniversario de la proclamación de la república, en Febrero del mismo año, se celebró en el casino del centro republicano de Palma en cuyo acto al dedicar un sentido recuerdo a su Maestro el gran Ferrer dice que fue este un gran maestro de almas y un gran educador de la sociedad excitando a la Comisión a emprender una gran cruzada y brinda por la revolución y por su obligado fruto la república, como también se manifiesta defensor del amor libre y de su naturalismo exagerado*¹². També se l'acusa de mal pagador i d'actes poc honorables, a més de censurat un parell de vegades¹³. Segons el dit informe, ha estat dues vegades objecte de censura per actes poc honorables¹⁴.

Amb tot això, se li incoa un expedient en què se l'acusarà de professar idees perturbadores, anarquistes i revolucionàries amb greu escàndol dels pares, a més de no haver presentat el Títol Superior de Magisteri, i el 30 de setembre de 1911 es proposa separar definitivament a Don Melcior Daviu i Matas del càrrec de mestre de

10. Extret de la Sessió de la Junta Provincial d'Instrucció Pública del dia 30 de setembre de 1911.

11. Documents que formen part de l'expedient de D. Melcior Daviu i Matas a la biblioteca d'Alcalá de Henares.

12. Extret de la Sessió de la Junta Provincial d'Instrucció Pública del dia 30 de setembre de 1911.

13. Documents que formen part de l'expedient de D. Melcior Daviu i Matas en la biblioteca d'Alcalá de Henares.

14. Extret d'El *Magisterio Balear*, pag 51 de 1912.

l'Escola d'Esporles. Consell que es reitera i que s'executa per la Comissió permanent el 25 de novembre de 1911 i es firma el 15 de gener de 1912¹⁵. Aquesta sentència es publica el febrer del mateix any al *Magisterio Balear*¹⁶.

D'aquell temps a Esporles coneixem, mitjançant els articles de la premsa satírica les línies posades en pràctica per Daviu en l'escola: com puguin ser la importància del joc (com havia deixat constància anteriorment en el *Magisterio Balear*)¹⁷. Coneixem també el perfil del nostre professor. Un home gros, que dedica part del seu temps lliure a les conferències del cafè¹⁸, per la qual cosa hem d'entendre que queda sense investigar una part de la seva vida, una faceta dialèctica on es parlaria i s'exposarien tendències i idees, i que no han estat arrellegades enlloc.

La premsa escrita també ens deixa altres informacions de Melcior Daviu, com que formava part d'un Comitè republicà i propagandista d'Esporles¹⁹ i que abans de deixar l'escola d'Esporles, ja havia tingut contactes amb el Partit Republicà de Sóller, fundat al voltant de 1910 com a societat política i recreativa per emigrants que havien tornat de Puerto Rico²⁰, on ja havia fet diversos discursos²¹.

També sabem per aquests articles, de vegades de caire satíric, que l'escola republicana que obrirà el Centre de Sóller es basarà en l'Escola Moderna proposada per Ferrer i Guàrdia²².

Però tornem arrere en el temps i centrem-nos en Sóller, on succeirà la pràctica pedagògica i política més important en Melcior Daviu.

La famosa setmana tràgica de Barcelona, havia calat en l'ambient polític insular i Sóller era un exemple d'això. Els esdeveniments ocorreguts durant aquell any, fan que per primera vegada, en les eleccions de desembre de 1909 es presenten enfront

15. Idem.

16. Extret de l'*Magisterio Balear* en la "secció de notícies de la província", núm. 6, del 10-2-12, pag. 46.

17. "y no sabent qu'ha d'enseñá a n'ets atlots que pagen sis reals per aprendra de lletji i escriura, els instrueix de jugá a la pilota. Ben mirat, mes val qualque cosa que no cap" En "Correspondenci de pobles", Pag 3, 4 de març de 1911, Núm. 170 En *Pu-put*.

18. "Aquesta pellicula, mos presenta un mestre d'escola municipal, bastant grás, que'es coneix no li entren manies i que fa temps hi ha dit a viure, pasant sa vida amb ses conferencis a nes café i glopeljant quant te el seu boca aixuta un poch de seca. Sa segona part d'esta pel·lícula ma presenta una Junta d'Instrucció Publique, reclamantli és titol administratiu, sense teni salero ni essé capás de ferlhey presenta, per que tal vegada s'ha possat per barret i mentres tant mestre Juan escriviu" En UN ESPORLARI "Un exemplá de mestre d'escola" pag. 3, 11-11-11 En *Pu-put*.

19. "junto a Salas, Molano, Pep Sabaté y compañía" per DIVERSOS AUTORS en "d'Esporles", en *Pu-put* del 15 de Juliol de 1911.

20. "L'associacionisme a Sóller de 1868 a 1936" de QUETGLAS CIFRE, Antoni i BERNAT JOY, Catalina en pag. 296 de les *II Jornades locals de Soller*.

21. S'han extraviat també a un mestre d'escola publich és papes que l'acrediten com a tal, sense els quals no pot fer escola. Com es diu que li tracten d'ajustá és contes pasanlhi Sas peres a quart, ventes de vaig partir cap a Solle per fe classe a s'escola moderna ahont ha fet diversos discursos, diversos espotlarsins amichs seus considerant que bassa loteria els cauria a nes sollerichs i noltros perdiem una amistat de gran va'l supliquen que sa persona que els haje trobat, que els entregui a nes café de Cas Fornaret. Extret de VARIOS ELECTOS "d'Esporles" en *Pu-put*, núm. 206., pag 3, del 11 de Novembre de 1911.

22. Extret de VARIOS ELECTOS "d'Esporles" en *Pu-put*, núm. 206., pag 3, del 11 de Novembre de 1911.

de la candidatura conservadora maurista una coalició conjunta formada pels liberals, els republicans i els radicals independents. La coalició que s'enfrontarà als conservadors mauristas la formaran Antoni Mayol Simonet (republicà), Ramón Coll Bisbal (liberal) i Jaume Antoni Mayol Arbona (liberal), encara que el candidat republicà va retirar la seua candidatura abans de les eleccions al·legant motius personals²³. El candidat republicà no comptava amb un partit que el recolçàs. Només, una vegada començat l'any 1910 es proposa la creació del Centre Republicà Sollerense²⁴. Coneixem poc d'aquests primers mesos. I no és fins a les eleccions de 1911 quan apareix amb força, i amb noms propis, la candidatura d'aquest partit, formada per Bonaventura Mayol Marqués, Antoni Mayol Simonet, Damià Ozonas Pastor, Arnau Casellas Gili, Bartomeu Alou, Jaume Bennisar Mayol, Mateu Seguí Umbert (que seria professor de l'Escola Republicana de Sóller), Gaspar Borrás Ferrer i Josep Pomar Forteza²⁵.

Els comicis municipals de novembre de 1911 es van celebrar amb un govern liberal a l'Estat presidit per José Canalejas.

Poc abans, el 3 de juliol de 1911, s'obrirà l'Escola dels Republicans, a un local que abans era una sabateria. Seran professors Francisco Monjo, que donarà ensenyança primària, ensenyança elemental, solfeig, piano i Mateu Seguí Umbert que donarà Francés i Tenidoria de llibres²⁶. L'escola és la primera de les iniciatives públiques que apareixen del nou Centre Republicà, potser instigats ja per les arengues del nostre protagonista a les conferències realitzades a Sóller. L'escola s'ubicarà al carrer capità Angelats, un lloc on, a més d'una luxosa escola elemental gratuïta i laica,²⁷ es trobarà un espai on els republicans es puguen reunir i formar-se.

Obrir una escola laica suposa un cop per a la política que dominava en la vila, encara que no suposàs un enemic fort, sí suposava una aposta forta a nivell polític que només a Palma i a Lluçmajor podíem trobar. Per això no és res estrany que comencin a ploure crítiques sobre el tipus d'ensenyança que es dona a l'escola laica de Sóller, tant al poble, com als diaris de caràcter illenc com es *La Almudaina*. En aquestes publicacions s'acusa a l'escola, per exemple, d'ensenyar a renegar de Déu, de despreciar les institucions i les religions i àdhuc d'inculcar idees anarquistes²⁸.

Aquesta pressió va fer que poc després, al novembre del mateix any, cessi Francisco Monjo com a director de l'escola republicana. Per a regentar aquesta esco-

23. Extret de *Sóller*, el 27-11-1909. I publicat en la pg 273 "Anàlisi dels resultats electorals a Soller durant la segona etapa de la restauració (1901-1923)" per MIRAMON RIUTORT, Antoni i QUETGLAS CIFRE, Antoni. A les *Jornades locals de Sóller*.

24. "l'associacionisme a Sóller de 1868 a 1936" de QUETGLAS CIFRE, Antoni i BERNAT JOY, Catalina, pag 296. *Jornades locals de Soller*.

25. *Ibidem*, pag 274.

26. Publicat en "Crònica local", pg 3. Núm. 1266. 1 de juliol de 1911 del diari *Sóller*.

27. Publicat en "La enseñanza en Sóller" per RULLÁN, J. Pbro. pag 6. En el *Sóller*, núm. 1265, del 29 de juliol de 1911.

28. En l'escola dels republicans "es flectoma tan descaradament contra Deu i es vèrbola amb tal despreci d'institucions i cuses ses mes sagrades, que esborrona, indigna i escandalitza An els qui heu senten" ZELÓS Dues paraules an En Jo Mateix. En *Sóller*, pag 5, núm. 1274, del 26 d'agost de 1911.

la de forma interina, entrarà el professor D. Jaume Borrás Ferrer²⁹. Tal vegada D. Jaume Borrás havia acceptat la plaça de mestre per tal de no disoldre l'escola, i amb la condició de fer-ho de manera interina fins que arribàs un altre mestre.

Encara que Melcior estigués fent feina a Esporles, quan encara no havia acabat l'any 1910 no vol dir que no conegués quin seria el seu destí poc mesos després. Ja se li havia obert expedient i havia de saber que havien declarat en contra seu les autoritats eclesiàstiques i la guàrdia civil, per tant conexia que la seva pertinença a l'escola d'Esporles tenia els seus dies comptats. Si a tot això li afegim que potser ja li haguessin ofert la plaça de mestre a l'escola republicana de Sóller, és més fàcil d'entendre que Melcior Daviu no interposàs cap tipus de recurs per defensar-se de la inhabilitació del magisteri a què havia sigut condemnat.

El grup polític no va enganar D. Jaume Borrás, i poc mesos després, quan Melcior Daviu va abandonar la plaça d'Esporles, el va suplir, passant a dirigir l'escola laica de Sóller, el març del mateix any. Recordem que ja al setembre de 1911 es proposa separar definitivament D. Melcior del càrrec de mestre de l'Escola d'Esporles.

Però no només sabem de Melcior mitjançant l'escola. Ja en els seus primers dies trobam referències a activitats públiques. El 31 de març de 1912, en un acte a l'escola dels republicans, per tal d'inaugurar la Joventut Republicana, llegeix uns treballs el nou professor de la nova escola, Sr. Daviu³⁰.

En un altre part, ens diuen els papers que el Sr Daviu, en una vetlada instructiva recreativa, pronuncia un discurs dirigit a millorar l'economia que dugui a la felicitat al poble, proposant la creació d'una cooperativa³¹ i una Caixa d'Estalvis a l'escola.

Al 1913, en la mateixa dinàmica de creixement del republicanisme local, sorgeix el primer mitjà de propaganda republicana. El Setmanari d'informació *El Pueblo*, que veu la llum l'1 de març de 1913³² i que també dirigirà Melcior Daviu des del seu primer moment. El títol de *El Pueblo* és un símbol del republicanisme, imitant un dels mitjans de premsa republicana de major difusió a Espanya, *El Pueblo* del valencià Vicent Blasco Ibáñez. Amb la publicació de *El Pueblo* comença la Impremta Calatayud el seu camí a Sóller. *El Pueblo* es presenta com un òrgan de premsa de temàtica política i d'informació comarcal de tendència republicana, que criticava el maurisme i el caciquisme que considerava representat a Sóller per Jeroni Estades. També publica articles de caràcter obrerista i trobarà aviat un òrgan propagandístic que sortirà en defensa del maurisme, el *Heraldo de Soller*, òrgan creat per a fer front a la informació presentada en *El Pueblo*, la qual cosa ens fa pensar en la importància que va haver d'adquirir aquesta publicació (*El Pueblo*) per ser necessària la publicació d'una altra que ho contrarrestàs.

29. Publicat en la "Crònica Local", En *Sóller*, pag 3, núm. 1281, del 14 d'octubre de 1911.

30. En un "solt", , del *Sóller*, pag 2, núm 1306, del 6 d'abril de 1912.

31. Publicat en la "Crònica Local", en *Sóller*, pag 3, en el núm. 1321, del 23 d'agost de 1912.

32. Publicat en "Mítin de Propaganda Electoral" en *El Pueblo*, pag 2, núm. 2, del 8 de març de 1913.

En el primer exemplar de *El Pueblo* podem llegir que els objectius d'aquest nou òrgan és el de "*Combatir todo lo que constituya caciquismo y monopolio de algo*", juntament amb "*difundir los principios democráticos que sustentamos*", acusant els cacics "*que hace tantos años viven monopolizando la política*"³³.

Molt prest, el 22 de març de 1913, el diari rep la visita de la revista pedagògica de Lluçmajor *El Educacionista*³⁴, feta pels mateixos alumnes de l'escola i dirigida pel professor de l'Escola Pública de Lluçmajor, D. Rufino Carpena Montesinos, exemple de la innovació pedagògica a Mallorca,

El Pueblo servirà d'aparador als actes que el republicanisme farà a Sóller. Així aquesta publicació es converteix en impulsora de l'escola i del foment de les idees republicanes. En la publicació setmanal, podem entreveure la ploma de Melcior Daviu darrere de la majoria dels articles, per la qual cosa podem dir que una segona part del seu pensament la podem conèixer a través dels escrits publicats en *El Pueblo*. De fet, els actes que coneixem de la vida pública de Daviu dins Sóller són perquè apareixen publicats a *El Pueblo*. No és res estrany, doncs, que ja en el seu segon exemplar ens parli de mítings electorals, en els que participarà Melcior.

"*Usó la palabra en primer lugar, don Melchor Daviu, quien explica el objeto del acto que se estaba celebrando. Manifiesta que ante el partido conservador que es fuerte, se impone la unión de los débiles (...) Termina exhortando a todos que luchen con fe y entusiasmo, que piensen que el voto es un depósito, una propiedad sagrada que la ley da a todo ciudadano, que el voto es la voluntad, la conciencia, y esto ni se compra ni se vende.*"³⁵. En aquests moments es pensava presentar la candidatura republicana en coalició amb els liberals per a derrocar als mauristes, però és tal la força que va cobrant dia a dia el partit republicà que s'atrevirà, mesos després, a presentar-se per primera vegada tot sol a les eleccions locals de novembre de 1913, trencant amb el tradicional bipartidisme i per tant sent la tercera força política en la població. Així es va presentar en el primer districte la seva candidatura amb Jaume Bessarar Mayol com a representant, en el segon districte amb Bartomeu Payeras Estarrelles; i en el Tercer Districte amb Joan Frontera Mayol, encara que cap dels tres aconseguirà els vots necessaris per a ocupar un escó a l'ajuntament. Potser fins en aquest moment, el partit republicà no havia viscut una força tan potent com la que va suposar la incorporació de Melcior Daviu en les seves files, que no obstant, ni en 1913 ni durant els pròxims anys es va presentar als comicis locals a fi de dedicar-se per complet a l'ensenyança formal, a l'escola; informal, a *El Pueblo* i no formal en els mítings que oferien al cafè o en els centres republicans de Palma, de Sóller o del lloc on el convidassin³⁶. I ho diem perquè tenim constància que participà al Casino

33. Publicat en la "Editorial" d'*El Pueblo*, núm. 1, pag 1 del 1 de març de 1913.

34. Publicat en la "Crònica Local" d'*El Pueblo*, núm. 4, pag 3, del 22 de març de 1913.

35. Publicat en "Mítin de Propaganda Electoral", en *El Pueblo*, pag 2, en el núm. 2, del 8 de març de 1913.

36. Extret de "Els publicacions periòdiques dels imprentes Marquès i Calataiud". De PEREZ, Placid, a les *Jornades locals de Sóller* ponència 20. pg 275.

de la Unión Republicana de Palma, en assemblees republicanes³⁷ i en reunions de joventuts republicanes en distints punts de la geografia mallorquina, com per exemple és el cas de Felanitx³⁸.

Participa també en mítings polítics per a defensar la coalició liberal-republicana-jaimista, per a la qual s'utilitza l'escola³⁹.

També podem llegir entre les idees proposades per Daviu la defensa i el suport a la propaganda societària i tot allò que recolza el que sia beneficiós per al treballador⁴⁰. Ja anteriorment ho havíem llegit quan parlava en els seus primers dies a Sóller de crear una Cooperativa i una Caixa d'estalvis.

Es declara modernista, seguidor de l'escola moderna i del racionalisme. Diu així *"Advertimos que nosotros tenemos un concepto distinto de muchos en cuanto al analfabetismo, pues la enseñanza racional, la escuela moderna es más educativa que no instructiva, cosa que tal vez ignoren los conservadores sollerenses. ¿No tiene Sóller ya su ferrocarril, su tranvía eléctrico, su banco, su teatro, su telegrafía sin hilos y tantas y tantas comodidades? Tenga también su escuela pública graduada y moderna, su escuela-jardín, que se levante majestuosa y radiante y de la cual salga una juventud desarrollada, física, moral e intelectualmente moderna"*⁴¹.

Al 1913 també apareix el Grup d'Exploradors de Sóller (Els Escoltes)⁴². A ells els dedica diversos articles dient que si bé fomentaven l'educació física, no saben si els han de recolzar, perquè tenen por que caiguin en un militarisme que no educa, convidant-los més bé a fundar els moderns boy scouts⁴³. Més tard quan aquests batallons escolars canvien de rumb dirigint-se més al caràcter dels boy scouts, no té inconvenients en aplaudir-ho i en alegrar-se per això⁴⁴.

Daviu romandrà com a director de l'escola i de l'òrgan de premsa fins al seu tancament, el 1918, així ho demostren distints articles que es refereixen a ell en ambdós termes⁴⁵.

L'auge del partit republicà fa que es produeixen les primeres escissions dins del mateix partit republicà i aparegui un partit més en sintonia i identificat amb els reformistes apareguts a Palma al 1913. S'havia decidit en Junta General integrar-se al Partit Reformista de Melquiades Álvarez, i canviar-se el nom pel de Centro Reformista Sollerense⁴⁶. Però aquest canvi no va ser acceptat per tots i això va suposar la divisió

37. Publicat a un "solt" en *Sóller*, pag 4, núm. 1353, de l'1 de març de 1913.

38. Publicat en "Crònica Local" en *Sóller*, pag 4, núm. 1367, el 7 de juny de 1913.

39. Extret de "El Mítin del Domingo", en *Sóller*, pags 3 i 4, núm. 1354, del 8 de març de 1913.

40. Publicat com "mítin obrero" en *El Pueblo* en pag 3, núm. 17 del 17 de juny de 1913.

41. Publicat com "Subvenciones Pera la Enseñanza", en *El Pueblo*, pag 1, núm. 32 del 4 d'Octubre de 1913.

42. Publicat com "l'associacionisme a Sóller de 1868 a 1936" per QUETGLAS CIFRE, Antoni i BERNAT JOY, Catalina a les *Jornades locals de Sóller*.

43. Extret de "Militarismo Escolar", en *El Pueblo*, pag 1, núm. 11, del 10 de maig de 1913.

44. Extret de "Coincidimos", en *El Pueblo*, pag 1, núm. 14, del 31 de maig de 1913.

45. Publicat en "Crònica Local", en *El Pueblo*, pag 3, núm. 227, del 30 de juny de 1917.

46. Publicat en "Crònica Local", en *Sóller*, pag 3, núm. 1505, del 29 de gener de 1916.

interna, mantenint per un costat el Partit Republicà com havia existit des de feia 6 anys i creant un partit reformista, a partir dels ideals republicans. Així, no és res estrany, que en els comicis municipals de 1915 i governant Eduardo Dato, es presentin una coalició de partits que s'enfrontaran al Partit Maurista. En aquesta coalició, Damián Ozonas serà el representant de la part reformista i Joan Frontera Mayol, el representant del partit republicà. Ambdós obtindran el seu primer escó en el consistori de Sóller⁴⁷.

A principis de 1916, és quan és més tensa la relació entre ambdues tendències republicanes. En el Centro Republicano Sollerense van decidir mantindre l'antic nom i filiació política, quedant així dividides definitivament les forces republicanes a Sóller⁴⁸. Això va comportar un canvi d'ubicació del Centro Republicano Sollerense que es va instal·lar en la seva nova seu, al carrer de Santa Teresa, núm. 20⁴⁹ i en una Junta General Extraordinària que va triar una nova junta directiva formada per Jaume Rullán Frau (president), Bartomeu Payeras Estarelles (vicepresident), Gaspar Borrás Ferrer (secretari), Sebastià Cirerol Miralles (vicesecretari), Nicolás Pomares Forteza (tresorer), Joan Frontera Sastre (vocal), Pere Bisbal Llaneras (vocal), Josep Colom Llabrés (vocal), Francesc Albertí Vicens (vocal), Felip Xamena Mascaró (vocal) i Joan Pol Busquets (vocal)⁵⁰.

Aquesta crisi donarà lloc també a un nou òrgan de propaganda: *La República*, una publicació republicana d'esquerres que apareix per primera vegada el 14 de juliol de 1916, i que traurà únicament 6 exemplars de 8 pàgines i que en el núm. 6, del 15 d'octubre del mateix any anuncia la suspensió temporal per malaltia del director⁵¹. Aquest serà l'òrgan de propaganda republicana i *El Pueblo* es mantindrà com òrgan de difusió del reformisme.

Al 1916 mor el pare de Melcior Daviu i dos anys després, l'any de la grip, mor la seva filla, Magdalena Daviu Sastre, a Sa Cabaneta, el 6 de gener de 1918 als 7 anys, on havia anat a passar el Nadal, i on, segons el *Magisterio Balear "le atacó aguda y traidora enfermedad"*⁵².

Potser per això, per l'epidèmia de la grip, l'any 1918 es converteix en un any difícil per a tots i en molts aspectes. Tal vegada aquesta epidèmia també fos la causa de que el 25 de maig d'aquest any, i sense previ avís, desaparegués la publicació *El Pueblo*. Potser també l'epidèmia, o quedar buit de sentit, va fer que poc temps després de desaparèixer *El Pueblo*, el 29 d'agost d'aquell mateix any, desaparegués

47. Publicat en *Sóller* el 23-10-1915, i en "Anàlisi dels resultats electorals a Soller durant la segona etapa de la restauració (1901-1923)" per MIRAMON RIUTORT, Antoni i QUETGLAS CIFRE, Antoni, pag 277 de les *I Jornades locals de Sóller*.

48. Publicat en *Sóller* el 29 de gener de 1916.

49. Extret de "Anàlisi dels resultats electorals a Sóller durant la segona etapa de la restauració (1901-1923)" per MIRAMON RIUTORT, Antoni i QUETGLAS CIFRE, Antoni, pag 278 de les *I Jornades locals de Sóller*.

50. *Ibidem* pag 279. També publicat en *Sóller* El 26 de Febrer de 1916.

51. Publicat en "Els publicacions periòdiques dels imprentes Marquès i Calataiud" de PEREZ, Plàcid a les *I Jornades locals de Sóller*. Ponència núm. 20.

52. Publicat en *Magisterio Balear*, a la pag 1, en el núm. 255, del 12 de gener de 1918.

també *El Heraldo de Sóller*. Sense *El Pueblo* com a element difusor, desconeixem si l'escola laica va continuar funcionant o no.

A partir de llavors, i en aquest últim període, que va des de 1918 a 1923 desconeixem la vida i l'activitat de Melcior Daviu i Matas.

Sabem que mor el 15 d'agost de 1923 d'una angina de pit, a ca seva, carrer del Cementeri 11, amb 42 anys. En aquest moment deixa una dona amb un fill menor d'edat⁵³, la qual cosa no deixa de ser una paradoxa, per a un home que promovia l'esport i la salut com a part de l'educació integral, que sia aquest el seu final.

Pocs anys després, quan Antoni, el seu fill, compleix 19 anys, el 27 de gener de 1926, és emancipat per sa mare. Més tard Antoni es casarà amb Francisca Mayol Colom amb qui no tindrà fills. Viurà en el carrer d'Isabel II, núm. 67 de Sóller. Treballarà com a enginyer industrial en una fàbrica tèxtil, encara que no tingués el títol per a exercir aquesta feina. També sabem d'ell que, com son pare, era republicà, però a l'hora de votar, votava als socialistes⁵⁴; i que formava part del Sóller Sporting Club com delegat esportiu des de 1935 a 1937⁵⁵. Després de la Guerra Civil va estar prop de 5 anys malalt, fins que el 3 de març de 1947 mor als 40 anys a Sóller⁵⁶ de tuberculosi pulmonar⁵⁷, tancant així l'última porta a l'herència que Melcior Daviu i Matas ens va deixar.

L'escola laica dels republicans

El segle XX, havia començat en matèria d'educació amb la creació del Ministeri d'Instrucció Pública. Pareixia que la llei Moyano, per fi donaria pas a noves lleis més progressistes. Però no és així, només petites modificacions insignificants i que moltes vegades no arribaven a complir-se formen part d'aquesta falsa reforma, com pugui ser l'establiment d'obligatorietat de l'escola entre els 6 i 12 anys, arrellegat en l'article 6 del Reial Decret del 26 d'octubre de 1901, on diu que els nins d'aquestes edats han d'anar a les escoles públiques per a rebre les ensenyances, a no ser que se li proporcioni aquesta instrucció en les seves cases o establiments particulars. També es creà la Direcció General de Primera Ensenyança al 1911 que va permetre la participació d'homes de la talla de Rafael Altamira en la política educativa d'aquests anys⁵⁸. Gràcies a això, així com a una conjuntura econòmica favorable, hi ha una lleu milloria en la situació de l'ensenyança a Espanya.

53. Extret del Llibre de Defuncions del Registre Civil del Jutjat de Pau de Sóller, pag 63b, tom 28. Secció 1.

54. Extret d'una entrevista realitzada a MAYOL COLOM, Tomeu.

55. Extret de l'Arxiu del Regne de Mallorca, Expedients d'associacions. Lligall 1637, exp 3632.

56. Extret de l'Acta núm. 44, del llibre 34, Foli 81 de la Secció tercera del Registre Civil del Jutjat de Pau de Sóller.

57. Extret de la pàgina 81, tom 34, secció 1a del llibre de Defuncions del Registre Civil del Jutjat de Pau de Sóller.

58. Altamira firma l'expulsió de Daviu del Magisteri públic.

Quan es parla d'educació, tots els polítics es mostren conformes en la falta d'educació del poble espanyol. Es parla de reorganització, de reconstitució, de regeneració, però sense que s'hagi fet res pràctic. Els Governes es succeeixen sense deixar empremtes. Romanones en el seu govern recorda velles propostes, com que no fóra obligatòria l'ensenyança de la Doctrina Cristiana en les escoles de l'estat. Daviu els recorda que amb això, el govern no fa més que complir amb un deure de la justícia, resol una qüestió de dret, no pedagògica (...) com pretenen convertir-la els conservadors en una qüestió religiosa⁵⁹.

Els republicans confien en el partit liberal com el que ho pot resoldre (el que suposaria un suport a aquest partit, com a vot útil). Diu Daviu:

"El partido liberal español no debe estarse cruzado de brazos ante las dos tendencias que, en materia de enseñanza, se han desarrollado en España. Los partidarios de la escuela confesional y los defensores de la escuela laica. Los primeros presentan la escuela laica como semillero de anarquistas, terroristas y revolucionarios, como fuente de inmoralidades sin cuento, como productora de todo desquiciamiento. Los segundos propagan que la escuela confesional destruye las energías de los escolares, crea seres inútiles, hombres pusilánimes, individuos cobardes, faltos de arrestos para hacer frente a las dificultades de la vida moderna. Y todas esas campañas abultadas por el vulgo inconsciente o apasionado, engendran odios y hasta pueden contribuir a alterar la paz social.

El partido liberal, fiel cumplidor de su programa, debe implantar la enseñanza neutra. El Estado debe aspirar a formar ciudadanos, nada más que ciudadanos, seres conscientes, fuertes, que regulen sus actos por la razón, la justicia y la lógica.

En España no se educa a la moderna, no se desarrollan las energías, no se atiende en las escuelas a la educación integral que daría por resultado formar una juventud amante de la vida agrícola, industrial, comercial y artística"⁶⁰.

Com ja havíem comentat, el 1909, Sóller pateix una revolució política interior. Canvia el bipartidisme entre conservadors i liberals i passa a ser entre mauristes i una coalició de la resta. En aquesta coalició apareix amb gran força el republicanisme que s'assentà com partit a Sóller i amb noves propostes. Una d'elles és la instauració d'un centre d'ensenyança, a semblança dels què en altres parts d'Espanya es començaven a obrir, que cobreixi les necessitats d'oferir una educació laica i neutra, gratuïta, racional i integral a aquell que vulgui formar-se en ella⁶¹. Una ensenyança moderna que faci conscient i lliure al nou home que es pretén formar⁶². Una proposta atrevida no exempta de dificultats. El republicanisme local no està preparat per a això, així que està feta amb la bona voluntat dels republicans per a obrir la dita escola. Potser també animats

59. Publicat en "de Actualidad", en *El Pueblo*, pags 1 i 2, núm. 4 del 22 de març de 1913.

60. Publicat per DAVIU, M. en "Política y Escuela", en *El Pueblo*, pag 1, núm. 9. 26 abril de 1913.

61. Publicat per UN LAICO com "Laicismo (I)" en *El Pueblo*, pag 1, núm. 32, del 4 d'octubre de 1913. "Durante el último gobierno del Sr. Maura se mandó cerrar la mayoría de escuelas neutras, racionalistas y laicas por perniciosas".

62. Publicat per DAVIU M. amb el títol "del Enemigo el Consejo" en *El Pueblo*, pag 1 i 2, num. 56 del 21 de març de 1914.

amb la futura participació de Melcior Daviu en aquesta labor, un vertader mestre, que pareixia que tindria problemes per a continuar com a professor de l'Escola Pública d'Esporles. Daviu, com hem comentat, ja havia donat diversos mítings a Sóller i clamaria per condicions pedagògiques que no entendrien els republicans de la població i que els impulsaven cap al progrés sobre com havia de ser l'educació.

Daviu explicava els objectius d'aquesta escola, un parell d'anys després de posar-la en marxa: *"Esta escuela ha sido fundada para que los hijos de los socios del Centro Republicano, como también cualquier hijo de vecino puedan recibir una enseñanza científica en armonía con las teorías y principios pedagógicos modernos. Que no es una escuela modelo, de sobra lo sabemos"*⁶³

L'escola era unitària, com la majoria de les escoles del moment. I la matrícula de l'Escola del Centro Republicano Sollerense ascendia a més de 60 nins, nombre superior al de les dues escoles públiques que hi havia en el casc d'aquesta ciutat⁶⁴.

Tanmateix, això no significava que els fills dels republicans haguessin d'anar a aquesta escola. Només era l'oferta d'una opció, la de l'ensenyança laica i neutra, que a Sóller no s'estava donant. Per això que a aquesta escola no hi anaven tots els fills dels republicans (malgrat aquests homes donassin suport a aquesta iniciativa), ni tots els que hi anaven eren fills de republicans (estava oberta de manera gratuïta a tots)⁶⁵.

Així, al juliol de 1911, com anunciàvem abans, l'Escola dels Republicans de Sóller, obria les seves portes en el que abans era una sabateria. Seran professors Francisco Monjo, que farà classe d'Ensenyança primària, ensenyança elemental, solfeig, piano i Mateu Seguí⁶⁶ que farà classes de Francés i Tenidoria de llibres⁶⁷. Diu la premsa local que *"En la Calle Capitan Angelats, una lujosa escuela, privada, elemental y gratuita, ha tomado el título de laica"*⁶⁸. Aquests valors no tardaran massa a ser criticats des de l'església⁶⁹ a la qual respondran els republicans: *¿dónde hay otra en Sóller, que, siendo unitaria, reúna mejores condiciones bajo todo punto de vista?*⁷⁰

63. Publicada per DAVIU, M., com "Del Enemigo el consejo" en *El Pueblo*,, pags 1 i 2, num. 56 del 21 de març de 1914.

64. *Ibidem*

65. *"hi ha persones que, segons mos diuen, li presten suport material i persones qui són molt conegudes a Sóller com a republicans, envien ets seus fiis o ets seus nebóts a escoles que no són s'escòla laica Per què serà això? Vós ho direm: Aixó és porque uns i altres respecten les seues llibertad de consciència de sa família, i alguns porque les seues preocupacions socials, és fanatisme, sa dolentia d'ets homos impedeixen qu'és ciutadà sia lliure"*. Publicat com "si vós pica" en *El Pueblo*, pag 1, núm. 63, del 9 de maig de 1914.

66. De Mateu Seguí coneixem que formava part de la Comissió que havia format el Centre Republicà en 1911, i que va viatjar una temporada a França, d'això queda constància la seua volta en 1917 en *El Pueblo*, pag 3, núm. 228, el 7 de juliol de 1917, quan diu "El miércoles llegó procedente de Marsella Mateu Seguí, que se había presentado en la primera lista de los republicanos a las elecciones de 1911 en Sóller".

67. Extret de "Crònica local" del *Sóller* pag 3, núm 1266k k kñkñcxlñlc , de 1 de juliol de 1911.

68. Article de RULLAN, Juan (Pbtor): "La enseñanza en Sóller" en *Sóller*, del 29 de juliol de 1911, pag 6, núm. 1265.

69. "En l'escola dels republicans es flectoma tan descaradament contra Deu i es vèrbola amb tal ten" Extret de ZELÓS "Dues paraules An En Jo Mateix" En *Sóller*, pag 5 núm. 1274.

70. Extret de DAVIU, Melcior, "del enemigo el consejo" en *Sóller*, pags 1 i 2, núm. 56 del 21 de març de 1914.

L'escola era gratuïta, perquè estava sostinguda, pels partidaris d'una ensenyança moderna, que desitjaven que la generació que havia de succeir-los fos conscient i lliure⁷¹.

Si ens posam a analitzar les característiques que coneixem de l'escola, veiem que aquesta neix amb un caràcter purament formatiu dins de la neutralitat, oferint classes d'educació elemental, francès, un idioma pràctic si tenim en compte la relació comunicativa que existeix entre Sóller, un poble del nord de Mallorca i els pobles del sud de França. A més oferia classes de piano i solfeig i un servei de teniduria de llibres, exemple d'activitats creatives que poc tenen que veure amb el procés memorístic de l'ensenyança tradicional. L'escola, quan passi a mans de Melcior Daviu, obtindrà un caràcter més racionalista i neutral, a imatge de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. De la escola tenim referències fins a finals de 1917, després es deixa de parlar d'ella a la premsa.

La primera qüestió que potser hem d'aclarir de l'escola és en què consistia la laïcitat que ens proposen.

La laïcitat havia de ser un instrument que permetés la neutralitat de l'ensenyança, intentant que la raó fos la línia que marcàs el coneixement, l'explicació racional i científica la que durà als alumnes a la veritat i no la superstició religiosa. En cap moment té com a fonament proposar un món sense Déu, ni renegar de la religió. Acceptaven que cada persona era la que formava les seves creences i que no es podia forçar a ningú perquè cregués o deixàs de creure⁷².

En un rerafons, que sobrepassava el purament educatiu, es podia observar un rebuig a l'Església, però que no tenia per què comportar un rebuig a la religió⁷³.

La segona qüestió era el que suposava l'educació integral. Daviu ens ho havia deixat clar en els articles que obrien la seva etapa periodística. L'home necessitava –ens diria– una ensenyança intel·lectual, però també una de física i una altra de moral. És reticent a creure que l'ensenyança intel·lectual sigui la que ha de donar l'escola. De fet ell ens proposarà àdhuc la combinació de l'ensenyança intel·lectual amb l'exercici físic perquè aquesta primera doni més benefici, i s'atrevirà a distingir entre el que és l'exercici físic com a educació física i el que constitueixen els jocs, també com a elements educatius⁷⁴. Es mostra en contra de l'aprenentatge purament memorístic i intel·lectual, que converteix les persones en elements d'instrucció. El mateix li passarà quan l'exercici físic és purament instructiu, sense fomentar la creativitat. Diu Daviu que l'educació que es dona a l'Escola Moderna és una ensenyança racional, més educativa que no instructiva⁷⁵.

71. *Ibidem*.

72. "No faltará quien diga que laico es sinónimo de antirreligioso. Nada más falso. El laicismo va contra el clericalismo y es muy distinto el problema religioso del problema clerical". Extret de "Tonterías".

73. "¿Nosotros antirreligiosos? No, nosotros no combatimos la religión, sino que vamos contra el mercantilismo religioso, contra la religión del negocio, contra el absolutismo religioso, pues creemos que todo ciudadano tiene un perfectísimo derecho de pensar como le convenga y sepa". Extret de "Tonterías" de *El Pueblo* pag 1, núm 23, del 2 d'agost de 1913.

74. Tornem a fer referència ací als articles escrits en el *Magisterio Balear* des de l'any 1900 al 1905, sobretot els primers titulats "Juegos Escolares".

75. Extret de "Subvenciones para la enseñanza" publicat en *El Pueblo* núm. 2, pag 2, del 8 de març de 1913.

Melcior Daviu i Mates es converteix, potser en un representant important d'un dels vessants de l'institucionisme educatiu i de l'ensenyança neutra. Potser el més conegut i acceptat era el que s'havia desenvolupat a la Institució Lliure d'Ensenyança de Francisco Giner de los Ríos i de Manuel Cossío a Madrid, però també a Barcelona havia aparegut un altre corrent neutre i que va traspassar fronteres que va ser l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia.

Entre ambdues institucions apareixen una sèrie de diferències: La primera és que la ILE, en el seu origen, neix a Madrid, mentre que l'Escola Moderna ho farà a Barcelona. Això comporta una segona diferència, ja que la primera tindrà una divulgació que no passarà les fronteres d'Espanya, mentre que l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia es farà més extensiva per Europa. La tercera diferència és a qui va dirigida, perquè mentre la ILE va destinada a la burgesia, l'Escola Moderna està més dirigida als obrers. La ILE podríem dir-li, per tant, menys compromesa, mentre l'Escola Moderna presenta un posicionament diferent enfront dels problemes socials i polítics. Però no tot són diferències. Les dues característiques que les agermanen, a més del que suposa que foren perseguides, són la d'oferir una proposta moderna, que tenguí com a base el saber científic secularitzat i l'ensenyança laica com a bases de la formació humana.

Melcior era conscient de la importància d'aquestes dues línies de treball i reconeixia la tasca que es feia des de la ILE. De fet no sols ho reconeixia ell, sinó tota Espanya, quan als congressos d'educació, com a projectes educatius, enviaven a Cossío com a ponent de les innovacions educatives a Espanya, innovacions que formaven part de l'"anormalitat" dins de la realitat de les escoles espanyoles.

Pitjor vista serà l'escola que Melcior Daviu defensarà. Una escola titllada d'anarquista, amb la crítica al seu fundador, l'afusellat el 1909, pels esdeveniments de la Setmana Tràgica, Francesc Ferrer i Guàrdia. Daviu no va voler crear una Escola Moderna a Mallorca però sí va seguir els principis que aquesta promovia.

Daviu mai fa referència a l'escola que ell dirigeix com l'escola moderna, però si ho faran altres. Començant pels veïns d'Esporles, en fer referència a l'escola que el mestre Daviu dirigia allà i quan parteix a Sóller en faran referència a la premsa de l'oposició unes vegades com l'escola que el Sr Daviu dirigeix, unes altres com l'escola del centre republicà i altres vegades com l'escola moderna. Daviu no entra en cap debat, ni nega que la seva escola sigui moderna. Però sí que, no obstant, parla en fer referència a l'educació que en ella es donava com a ensenyança moderna. Allà durà a la pràctica la seva teoria activista, basada bàsicament en els jocs infantils com a mitjà de posar en practica l'Escola Activa. Ensenyança que ja havia començat a posar en marxa a Esporles en els últims anys⁷⁶. Diu Daviu que aquesta escola és un marc ideal on dur a la pràctica el joc com a instrument educatiu i l'educació integral, com a objectiu de l'educació, per a crear una societat nova.

76. "Abançs de partir cap a Solle per fe classe a s'escola moderna ahont ha fet diversos discursos". Publicat per VARIOS ELECTOS, en "d'Esporles", en *Pu-put*, pag 3, 11 de novembre de 1911.

LA VINCULACIÓ D'EMILI DARDER I SÓLLER

CATALINA MONER MORA

Resum: Emili Darder i Cànaves, el metge, intel·lectual i polític afusellat el 24 de febrer de 1937 juntament amb Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni M. Ques després d'un Consell de Guerra absolutament orquestrat per possibilitar la sentència concebuda anteriorment, fou una de les personalitats més emblemàtiques del període republicà a Mallorca. Aquesta qualificació no li correspon únicament i exclusivament per les seves actuacions al front de l'Ajuntament de Palma, primer com a regidor i després com a batle, ni tampoc no ha esdevingut heroi pel seu tràgic i injust final. Darder era una persona que ja de ben jove destacà per la seva capacitat de treball, exercint la medicina en diversos àmbits, sempre compaginà el seu exercici amb les tasques de divulgació i d'investigació. També trobava temps per dedicar-se al món de la cultura dins l'Associació per la Cultura de Mallorca defensant i potenciant tot allò que tingués a veure amb la concepció que el nostre poble amb les seves senyes de identitat pròpies havia de tenir veu dins el panorama europeu del moment. La seva actuació política dins Esquerra Republicana fou fruit de la seva concepció de millora de la societat mallorquina. Era una personalitat coneguda per les seves actuacions dins tota la nostra illa. Al llarg d'aquest treball volem analitzar la seva relació amb Sóller, veurem que aquesta relació fou especialment intensa, fins i tot podem parlar de vinculació. Primerament pels seus lligams familiars amb la família Rovira; la seva dona era Miquela Rovila Sellarés, germana del metge Mariano Rovira que exercí a Sóller. Com a metge, activista cultural i polític trobarem moltes actuacions de Darder dins la vila. Per altra banda l'establiment de relacions amb Bernat Marquès i Maria Mayol amb gran quantitat d'actuacions conjuntes faran que Emili Darder no es desvinculàs mai de la vila, tot al contrari, la seva presència era contínua. En referència a la repressió després del cop d'estat militar del 18 de juliol podem constatar que a Sóller, aquesta tingué amb Bernat Marquès la mateixa intencionalitat que es desprèn de l'anàlisi de la causa 978 contra Emili Darder: la consideració d'un càstig exemplar a una persona que havia traïdonat la classe benestant.

Introducció

El cas de Sóller és molt interessant quan volem estudiar el que va succeir durant l'època de la República i la Guerra Civil. L'historiador Antoni Quetglas Cifre ha analitzat detalladament l'evolució de Sóller entre 1931 i 1945, el seu estudi abasta República, Guerra Civil i primer franquisme, d'ell se'n desprèn la personalitat marcada i diferenciada del poble. Tot tenint present el fet geogràfic, s'ha de contemplar

el desenvolupament del seu port, l'emigració a Puerto Rico i especialment el corrent migratori cap a França, paral·lel a la modernització econòmica, social i cultural, que culminà amb les fàbriques de teixits, el ferrocarril i l'auge del modernisme com elements especialment diferenciadors¹.

Sóller era un poble amb uns ideals de vida i pràctiques socials que podríem qualificar de burgeses segons Antoni Serra². La vida social era controlada pels sollerics que havien fet la fortuna a França o a Amèrica, per comerciants dedicats al sector tèxtil i per un petit nucli de terratinents. De l'afirmació anterior es pot desprendre que Sóller no havia de ser un poble conflictiu, tot i que tenia una bona base obrera amb deu o dotze fàbriques tèxtils i, tot i això, sabem que la dreta guanyava les eleccions i que en definitiva els sectors conservadors eren hegemònics, el dinamisme del poble generava friccions evidents.

Durant l'època de la Segona República trobam un poble molt dinàmic amb una intensa vida sindical, política i cultural que aposta per uns projectes modernitzadors de canvi de la nostra societat, que esdevindran una referència per tota la societat mallorquina. Al poble, el moviment obrer possibilità l'aparició de societats obreres majoritàriament de caire socialista, anarcosindicalista o vinculades al catolicisme social. Per altra banda, a nivell cultural hem de destacar una idiosincràsia especialment destacable: el Foment de Cultura de la Dona entitat presidida per Maria Mayol. Totes aquestes circumstàncies, però, eren aprofitades per la dreta hegemònica com a excusa per crispar la situació que Quetglas qualifica d'instabilitat social.

En referència a la repressió fruit de l'alçament militar del 1936, aquesta, a Sóller va tenir les seves particularitats; es va centrar no sols en els elements obreristes sinó també en la destrucció i aniquilació de la burgesia intel·lectual d'esquerres, persones benestants i cultes que militaven, sobretot, a Esquerra Republicana Balear. Es tractava de persones que, tot i pertànyer a la classe benestant, el seu nivell cultural i econòmic, féu que participessin activament en el moviment il·lusionador que generà l'adveniment de la Segona República. Aquest és un element comú en la repressió de molts professionals liberals i benestants que militaven dins Esquerra Republicana a Mallorca, així mateix també hi trobem molts d'elements comuns quan s'analitzen les trajectòries de les persones solleriques relacionades amb el batlle de Palma Emili Darder.

Emili Darder

Emili Darder i Cànaves (1895-1937) era bàsicament metge, entenia l'exercici de la medicina com un compromís social i es dedicà sobretot a l'epidemiologia, es a dir a combatre les malalties infeccioses que als anys vint constituïen una de les causes més importants de mortalitat. Intentà compaginar la investigació mèdica amb la difu-

1. QUETGLAS CIFRE, A., *Canvi i permanència en un municipi de Mallorca: la Segona República, la Guerra Civil i els primers anys de la Postguerra a Sóller (1931-1945)*, Memòria d'Investigació inèdita, juliol 2008, UIB.

2. SERRA, A., *Avui ja no se'n parla*, Memòria Civil núm. 28, Balears, 13 maig 1986.

sió i pràctica de la medicina entesa com a prevenció, d'aquí la necessitat de difusió de la seva tasca amb conferències i campanyes pels pobles explicant les mesures d'higiene indispensables, de la necessitat de fomentar les campanyes de vacunacions i que les dones coneguessin les millors mesures d'higiene a les seves cases i amb els seus nadons³.

Aquesta tasca mèdica que emprengué Darder no es desvinculava del seu compromís social per aconseguir una Mallorca moderna, això volia dir per ell la necessitat que més població pogués accedir a la cultura mitjançant les escoles i afavorint les societats de debat intel·lectual que defensessin la nostra llengua i les nostres arrels. Dins aquest context, fou un dels directius i fundadors de l'Associació per la Cultura de Mallorca, entitat que volgué aglutinar els intel·lectuals mallorquins per tal d'incrementar accions i actuacions en favor de la llengua i cultura. També fou membre actiu de totes les entitats que treballessin per augmentar la cultura de la ciutadania. Quan el 1931 passà a la política, com a regidor per Acció Republicana a l'Ajuntament de Palma, considerà que havia arribat el moment de posar a la practica tot allò que com a metge i ciutadà compromès havia defensat, i ho va fer des de les Comissions de Sanitat i Educació i després com a batlle de Palma.

Per Emili Darder l'acció política fou un compromís ètic amb la població i tingué el seu origen en l'exercici de la medicina com a eina per aconseguir una societat més civilitzada amb un accés real a la cultura i a la sanitat. Darder fou metge i epidemiòleg, fet que va tenir influència en els seus ideals i actuacions polítiques a les quals dedicà una dimensió social com havia fet en el seu exercici de la medicina. Tenia el convenciment que la prevenció de la malaltia depenia de la regulació sencera de la col·lectivitat i per tant no era sols problema d'un individu o classe social, sinó dels governants⁴.

Ja l'any 1923 juntament amb el seu cunyat Mariano Rovira feren una de les primeres campanyes de vacunacions contra la diftèria a Sóller per combatre un focus epidèmic.

Quan es produí l'alçament militar, Darder fou empresonat el 19 de juliol de 1936 i jutjat en Consell de Guerra a partir del 16 de febrer de 1937 juntament amb Alexandre Jaume diputat socialista, Antoni Mateu batlle d'Inca d'Esquerra Republicana, Antoni M. Ques milionari alcudienc i tresorer d'Esquerra Republicana. Foren jutjats a la causa 978/1936, condemnats a mort i afusellats al cementiri de Palma el 24 de febrer de 1937. De l'anàlisi de la seva causa es pot confirmar l'existència d'una repressió ja organitzada prèviament. El procés que jutja els quatre encausats, vol donar una lliçó a tota la població condemnant i donant imatge de legalitat a l'assassinat d'una sèrie de personatges representatius de la societat mallorquina pel seu compromís actiu amb la República i el que significava i per la seva vàlua professional i intel·lectual. També especialment per pertànyer a una classe benestant que, en

3. MONER MORA, C., *Emili Darder (1895-1937) Vida i martiri*, Ed. Miquel Font, Palma 2007.

4. CANO DARDER, J.M., *Emili Darder: Medicina i societat Medicina Balear*, Palma 2006.

general era reàcia, per no dir contrària, a les idees i pràctiques polítiques que practicaven els encausats. La seva pertinença al Front Popular fou l'excusa per aniquilar el que significaven les persones encausades a la causa 978⁵.

Darder és un dels més representatius d'aquesta repressió cap als intel·lectuals, però no fou l'únic, a molts de pobles de Mallorca trobem assassinats i condemnes de persones que s'havien posat al davant de la gestió política o participaven activament a la vida cultural del seu poble. El cas de Sóller no és una excepció, tot el contrari, hi trobem un bon grapat de persones emblemàtiques que volien avançar en la millora de les conquestes socials i fer una societat més oberta, moderna i justa, a l'estil europeu. El fet que cal remarcar és que totes elles tingueren amiat i vinculació amb Emili Darder, actuacions conjuntes i en el cas de Llorenç Roses i Bernat Marquès foren sotmesos a Consell de Guerra amb una causa que tingué moltes similituds amb la que es va orquestrar per afusellar Darder. És per això que convé que dins l'estudi d'aquest període a Sóller es tingui present la relació que tingué Darder amb moltes de les actuacions que es varen produir per part dels repressors.

Relació familiar

Emili Darder tenia una gran amiat amb Josep Rovira Sellarés també metge com ell i que posteriorment s'especialitzà en radiologia, als estius la família Rovira llogava una casa a Deià i Darder hi acudia sovint, allà conegué i s'enamorà d'una de les seves germanes na Miquela, que conegué Darder als voltants de 1917. Les excursions per la Serra de Tramuntana i els fòssils foren algunes de les aficions comunes que propiciaren el seu casament el 1920. Miquela Rovira tenia també un altre dels seus germans que es dedicava a la medicina, era Mariano que exercia a Sóller precisament.

Emili Darder amb la seva esposa Miquela Rovira i la seva filla Emília.

En referència als germans Rovira cal esmentar que Dolors Rovira, una altra germana de Miquela es va casar amb Llorenç Roses i Josep Rovira es va casar amb una filla de Bernat Marquès, na M. Lluïsa. La relació familiar es va mantenir de manera molt estreta en tots els moments, la família conta que Emília Sellarès, la mare dels Rovira, els esperava cada horabaixa per berenar a tots els fills i nêts amb les seves parelles a la seva casa del carrer d'en Brossa núm. 5 de Palma.

Tenim constància que Emili Darder tenia cotxe i quan l'utilitzava, sovint per anar a Sóller, després el deixava i agafava el tren perquè no se'n recordava.

5. MONER MORA, C., *Emili Darder i Cànaves (1895-1937): Metge i polític, víctima de la repressió franquista*, Tesi Doctoral inèdita, UIB, desembre 2009.

Les conferències

Tenim constància també que durant la dècada dels anys vint, el metge Darder, impartia conferències al poble, per exemple el 22 de març de 1927 impartí una conferència al Foment de Cultura de la Dona "Les malalties infeccioses"⁶ o com a cap d'Epidemiologia la conferència que impartí juntament amb el Dr. Durich a l'Ajuntament de Sóller el 28 de juliol de 1934 "Medidas sanitarias para combatir las fiebres tifoideas".

Les colònies escolars

Les colònies escolars foren una qüestió que Darder considerava que s'havia de potenciar, ampliant les instal·lacions i millorant, en definitiva, les condicions d'estada dels infants, tenim constància de les seves visites a la colònia del Port de Sóller quan era membre de la Diputació.

Setmanari Sóller i Impremta Arbona

Sabem que Darder rebia periòdicament el setmanari Sóller, podem deduir clarament una relació amb Joan Marquès Arbona, fundador i director del setmanari que si bé a causa del seu esperit combatiu protagonitzà sonores polèmiques polítiques amb els cacics locals, també donà suport a moltes iniciatives que contribuïren a la millora i el progrés del seu poble. No és casualitat que els primers números del *Quadern de l'Associació per la Cultura de Mallorca* s'imprimissin a la impremta de J. Marquès Arbona de Sóller, així com també la revista *La Nostra Terra*, el *Calendari Mallorquí* i alguns opuscles de conferències i publicacions de divulgació d'Emili Darder⁷.

La vinculació amb Bernat Marquès i Rul·lan

Bernat Marquès (1869-1937) era una home de posició benestant, havia emigrat a Puerto Rico on féu fortuna i en tornar a Mallorca fundà l'empresa Frio Balear. Es casà amb Catalina Mayol Lafourge, germana de Maria Mayol, del Foment de Cultura de la Dona, exercí el càrrec de president d'Esquerra Republicana Balear a Sóller a l'etapa 1933-1935 quan ja era Acció Republicana. El seu tarannà era liberal progressista, tenia gran relació amb Darder, ja que com hem esmentat, una de les seves filles, Maria Lluïsa es casà amb el metge Josep Rovira, germà de Miquela, la dona de Darder.

Marquès disposava d'una casa dins el terme de Bunyola, anant cap a Orient, "Son Palou" una casa camperola on passava els estius la família, a Sóller els militars

6. Revista Ca Nostra 26 de març de 1927.

7. PÉREZ I PASTOR, PL., *Les publicacions periòdiques de les imprentes Marquès i Calatayud*, I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller 2007.

corregueren la veu que tenia una emissora amagada a la finca i un vespre per iniciativa d'un sergent retirat de l'exèrcit hi anaren, entrant a la casa i regirant-la de cap a peus, fou un pretext per detenir-lo.

El 27 d'agost de 1936 Bernat Marquès fou detingut i portat primer a la presó de Sóller i després a Can Mir, a la resta de la seva família els detingueren l'11 d'octubre. Primer els dugueren a un garatge que feia de presó, precisament propietat de Bernat Marquès i que havien venut al batlle i que posteriorment requisat, custodiats per la Guàrdia civil. Na Catalina va estar tancada vint-i-dos mesos a Can Sales, fou detinguda un diumenge d'octubre amb la seva germana Jeanne quan dos guàrdies civils es presentaren a casa seva, al carrer de la Mar, 69, també detingueren els seus germans Bernat i Pep. A na Maria Lluïsa i el seu marit, el radiòleg Josep Rovira, germà de Miquela els detingueren el dia següent. La família recorda que una de les seves minyones festejava un falangista i era molt probable que tinguessin informació de primera mà., També que curiosament el fiscal Ricardo Mulet havia estat pretendent de la seva germana Paquita. En un primer moment els homes, foren conduïts a Can Mir i les dones a la Provincial⁸.

El 17 de novembre de 1936 el jutge instructor de la causa 937 contra Bernat Marquès i altres, el capità Jerónimo Sainz Gralla va enviar al jutge Ricardo Fernández Tamarit una declaració de Darder que s'incorporarà a la seva causa. Sainz Gralla prengué declaració a Darder al Castell de Bellver on estava empresonat, però que encara no tenia ordre de processament, el 28 d'octubre de 1936, en relació a algunes qüestions que cercaven la implicació de Bernat Marquès en contra de l'alçament. Segons consta a la declaració, Emili Darder encarregà al seu secretari Diego Rullan Egea que cercàs un lloc per allotjar la família del governador civil Antonio Espina, ja que tenia una família nombrosa i necessitava un habitatge gran, per això es posà en contacte amb Marquès per sol·licitar-li la seva ajuda. L'encàrrec no anà dirigit únicament a Marquès, sinó també a altres persones. Marquès però, acceptà la proposta de Darder. També consta a la declaració que Darder confirmà al jutge, durant l'interrogatori, que tenia certa amistat amb Bernat Marquès i que el motiu de la seva demanda era que Marquès tenia una casa al carrer de la Missió a Palma buida que era gran i es podia considerar perfecta per allotjar el governador i la seva nombrosa família⁹.

El jutge també interrogà Darder sobre quina fou l'actuació política de Bernat Marquès i la seva dona. Darder, explicà que Marquès fou president de l'Acció Republicana de Sóller i que la seva dona, segons creia, participà en l'organització de la secció femenina del partit tot i que no passà del seu estat embrionari.

Posteriorment, Darder durant la seva estada a la presó, se n'assabentà de l'obertura de consell de guerra contra M. Lluïsa i Bernat Marquès, a una de les cartes envia-

Bernat Marquès. Font: Memòria Civil núm. 40, Balears, 5 octubre 1986.

8. CAPELLÀ, LL., Jeanne Marquès un caràcter ferm *Memòria Civil*, núm. 40 Balears 5 oct. 1986.

des a la seva esposa, de la partida escrita en català, és a dir que no havien passat la censura militar, sense data, però just quan li demanen pena de mort escriu: *He vist les penes que demanen a na M. Luisa i els de Can Marquès. Estic apenadíssim.*

Bernat Marquès fou jutjat el 15 de gener del 37, a la caserna del Carme comparegueren Bernat Marquès, Catalina Mayol Lafouge, Josep Rovira Sellarés i els fills de Bernat Marquès, Bernat, Josep, Joana Maria, Lluïsa i Catalina. Ricardo Mulet fou el mateix fiscal que acusà Emili Darder. Al pare, l'acusaren, entre d'altres, d'haver deixat el seu cotxe descapotable perquè hi passegés Niceto Alcalà Zamora durant la seva estada a Mallorca. També, segons el fiscal, Marquès havia expressat idees contràries al Moviment dins "Sa Botigueta" de Sóller i la seva esposa havia aprofitat un brindis per dir que preferia el domini de Rússia, que el poder en mans de Gil Robles. També consta al sumari que la família Marquès, donava la benvinguda als avions catalans fent volar els llençols a l'estenedor quan passaven per la finca de "Son Palou". Se sap que es va negar a aportar cinquanta mil pessetes per ajudar a la compra d'avions a Itàlia.

El tribunal, a les conclusions, condemnà Bernat, Catalina Mayol i les seves filles a mort, més tard les tres dones veren commutada la pena.

Marquès fou afusellat al fortí d'Illetes la matinada del 5 de juny de 1937, als seixanta-set anys segon consta a l'acta de defunció signada pel jutge Joan Alemany Enseñat¹⁰, la seva esposa i les seves filles continuaren recloses a la presó de dones. Segons consta a l'acta, no fou considerat ni exaltat, ni roig perillós, sinó persona acomodada amb una gran fortuna personal, amb un ideari polític que no corresponia a la seva classe social per progressista, de la mateixa manera que Darder, entre d'altres.

Marquès, hores abans de ser afusellat a Illetes, escriví una carta a la família, deia:

*"Hoy, a las nueve de la noche, juntamente con dos más, he sido sacado de las prisiones Mir y trasladado a estas fortificaciones que presumo son Illetas... Presumo que este traslado es para consumir mis últimos momentos; si así es, tengo valor y resignación para soportarlo.... También os ruego que no odieis a nadie, pues si yo he tenido algún enemigo, y que estoy segurísimo han de ser muy pocos, les perdono y ruego hagan lo mismo conmigo, pero como os digo muero completamente tranquilo y a nadie tengo odio ni rencor.... En mis últimos momentos presentes, dedico mis recuerdos a mi esposa, a mis hijos, a mis hijos políticos y a mis nietos, y decirles a éstos, que han de ser orgullosos del nombre que les ha dejado su abuelo.."*¹¹

Bernardo

L'afusellament del seu pare els ho comunica el jutge Sainz Gralla.

L'acusació contra Bernat Marquès té un denominador comú amb la d'Emili Dar-

9. MONER MORA, C., *Emili Darder i Cànaves (1875-1937). Metge i polític, víctima de la repressió franquista*, tesi doctoral inèdita, UIB, desembre 2010.

10. SERRA, A., Avui ja no se'n parla *Memòria Civil*, núm. 28, Balears, 13 maig 1986.

11. CAPELLÀ, Ll., pàg. 8.

der, a part de la falta de consistència de les acusacions, es volien combatre les seves pautes de conducta i actuacions que estaven totalment diferenciades de les que corresponien a la classe burgesa del moment. Es volia un càstig exemplar. Fou un cas de persecució contra tots els membres d'una mateixa família.

Segon pareix, Miquel Villalonga el germà de l'escriptor Llorenç Villalonga, defensà la família Marquès, el cònsol francès es negà a l'indult i sí ho va fer el Alto Tribunal de Valladolid i alliberà els fills, també pareix que la marquesa de Zayas en féu gestions.

La seva casa de Sóller la convertiren en caserna de la Falange, i la de Palma al carrer de la Missió en prefectura de policies i Secció Femenina. Tres o quatre mesos després de l'assassinat del pare deixaren en llibertat tots els fills, la mare continuà a la presó fins els darrers mesos dels anys 40.

La relació amb Maria Mayol

Maria Mayol (Sóller 1883-Cala Major 1959) fou una dona excepcional per l'època que visqué, una avançada del seu temps. De família sollerica acomodada, havia viscut a França i estudiat a la Universitat de Bordeus, llicenciant-se en Lletres, especialitat de Llengua i Literatura Franceses. Quan tornà a Sóller, completà la seva sòlida formació humanística i obtingué el títol de Perit Mercantil a l'Escola Professional de Comerç de Palma (1921). Publicà poemes i una obra de teatre, integrant-se plenament en el grup de poetes de l'Escola Mallorquina, també col·laborà amb articles de caire literari i polític a *l'Almanac de les Lletres, el Felanitxer, Majòrica, Gema, La Nostra Terra i Sóller*¹². Fou membre destacada de l'Associació per la Cultura de Mallorca i també fundadora i presidenta (1926-1934) del Foment de Cultura de la Dona de Sóller.

Molt activa en qüestions culturals i preocupada per la qüestió de la dona, treballà de valent amb l'objectiu d'impulsar totes les accions que considerava necessàries per tal que la dona entrés a formar part activa de la societat i de la política del seu poble. No es resignà mai a desenvolupar el paper que la societat conservadora i benestant a la qual pertanyia assignava en aquells moments a les dones.

Fruit d'aquesta inquietud, lluità activament per potenciar l'educació i la participació de les dones en tots els àmbits, la seva ideologia era catòlica progressista com molts dels membres de l'Associació per la Cultura de Mallorca i també podem afirmar com Emili Darder amb qui tenia doble relació primerament pels vincles familiars i també compartia afinitats culturals i sobretot la necessitat de contribuir a la millora social i cultural a partir dels anys vint dins l'Associació per la Cultura de Mallorca.

L'adveniment de la Segona República propicià que des de les posicions d'esquerres, milités a Esquerra Republicana Balear com molts dels intel·lectuals que lluitaven en aquells moments per la dignificació de la vida individual i col·lectiva. Les

12. GRAÑA ZAPATA, I., Maria Mayol i el Foment de Cultura de la Dona *Els Marges*, 79, 2006.

seves actuacions van parelles amb les d'Emili Darder. El 1931 representà el Foment a l'assemblea d'Ajuntaments i entitats que aprovà l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de Mallorca i Eivissa. El 1932 Maria Mayol viatjà a Barcelona amb l'Associació per donar suport a Catalunya al lliurament de l'Estatut. El 1933 dugué una gran activitat pedagògica en favor de sistemes educatius alternatius, impulsant les colònies escolars i la formació integral de joves en l'Escola de Treball, on ella es responsabilitzava de l'ensenyament femení. Aquest mateix any formà part del Comitè de relacions entre Catalunya i Mallorca. A les eleccions del novembre de 1933 fou l'única dona candidata a diputada per la Coalició Republicano-Socialista integrada per la Federació Socialista Balear, Acció Republicana i Radicals Socialistes (quedant en vuitena posició i obtenint 26.079 vots a l'illa de Mallorca, concretament a Sóller obtingué 1.002 vots) a més era membre del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca (1933), i el 1936 signà la Resposta al Missatge dels Catalans en la línia del seu compromís polític i cultural.

Maria Mayol. Font Diari Balears 16 octubre 2010.

Fou professora municipal de Sóller però acusada pels mateixos sollerics de guanyar les oposicions de professora de francès utilitzant la seva posició de presidenta del Foment de Cultura de la Dona. Concursà a l'institut de Felanitx després de la seva aventura electoral del 1933, quan el sectors més rancis de la societat mallorquina dedicaren molts d'esforços en engegar campanyes de descrèdit contra la seva persona, allà coincidí amb Pere Oliver Domenge i Andreu Crespi i la seva dona Maria Plaza amb qui compartí ideals i inquietuds pedagògiques. Totes aquestes tensions feren que també sol·licités plaça a Vilanova i la Geltrú on exercí de Catedràtica de Francès. Tornà a Mallorca per participar a la campanya del Front Popular el 1936.

L'aixecament militar la sorprengué a Madrid, després de la guerra civil s'exilià a França (Clermond-Ferran, Paris, Bordeus) i a mitjans dels anys quaranta tornà a Mallorca retirada totalment de la vida pública i vigilada pels afectes al règim.

Fou nomenada filla il·lustre de Sóller el 23 d'agost de 1992, encara que no ha rebut l'homenatge que es mereix. Aquesta dona de conviccions cristianes compromesa amb el nacionalisme i el republicanisme progressista que lluità per aconseguir l'emancipació de la dona, realitzà una intensa tasca pedagògica i social en favor del reconeixement dels seus drets. Precisament les seves relacions amb el feminisme i la pertinença a Esquerra Republicana Balear, produïren un fort impacte en les mentalitats de la societat que li va tocar viure, Mayol no morí afusellada perquè les circumstàncies propiciaren el seu camí cap a l'exili, la repressió volgué que la seva figura i actuacions caiguessin en l'oblit, la societat sollerica l'hauria de tenir sempre present. Mayol fou una dona lluitadora per uns ideals, els mateixos pels quals va lluitar Emili Darder i la seva actuació ha de ser reivindicada.

L'Associació per la Cultura de Mallorca

L'Associació per la Cultura de Mallorca fou una entitat que intentà aglutinar esforços de molts d'intel·lectuals per aconseguir l'impuls de la cultura mallorquina. La pretensió dels membres que la integraven era aconseguir que el poble mitjançant una tasca d'acció cultural adquirís consciència dels seus propis valors. L'entitat volia *anar primer tots els esforços individuals i estendre per tot arreu una vera cultura mallorquina*. El seu objectiu principal era doncs, contribuir al redreçament de la llengua, la cultura i la identitat dels mallorquins.

Ben aviat, s'organitzaren delegacions a molts de pobles de Mallorca. La Delegació de Sóller estava presidida per Guillem Colom i na Maria Mayol era vocal., aquesta delegació creada ja el juny de 1923, tingué una característica específica i única entre totes les delegacions; la formació d'una comissió femenina formada per Maria Mayol i Catalina Rotger que s'ocupava de temes i activitats específicament femenins, amb especial preocupació per la formació de la dona (Darder les animava que treballessin en favor de les guarderies). En la primera època de l'Associació, Mayol ja destacà per haver dut a terme diversos cursos d'ortografia i gramàtica catalana per senyoretetes, sempre seguint les normes de Pompeu Fabra. Aquests primers treballs de la condició femenina foren l'embrió del projecte que desenvolupà uns quans anys més tard amb la creació del Foment de Cultura de la Dona.

El Foment de Cultura de la Dona

Neix el 1926 a l'empara de l'Associació per la Cultura de Mallorca, el seu objectiu primordial fou fomentar la cultura entre les dones, amb especial atenció al foment de la lectura mitjançant la creació d'una biblioteca. El Foment estava inspirat en l'entitat fundada per Francesca Bonnamaison a Barcelona el 1909, la influència de Maria Verger fou decisiva. Aquesta iniciativa la podem qualificar com molt excepcional tenint present que en aquells moments la dictadura de Primo de Rivera perseguia especialment l'Associació per la Cultura, entitat que aixoplugava el Foment. Aquest fet, deixa palesa la tasca conjunta de Darder i Mayol i el tarannà comú d'intel·lectuals compromesos políticament amb la cultura. El Foment durant la republicà incrementa les seves activitats.

A tall d'exemple es reproduïx un fragment de l'article de Miquel Marquès Coll el juny de 1928 al *Quadern Mensual* de l'Associació per la Cultura de Mallorca:

En breu temps d'existència l'actiu "Foment de Cultura de la Dona" ha donat proves de la seva infatigable activitat en l'organització d'actes i festivals d'un alt valor cultural que, abans, sols una volta a l'any podíem fruit...

Però a lo que ha donat un major impuls, una embranzida formidable i definitiva, fent-la arrelar pregonament en l'ànima del poble com una cosa consubstancial amb ella i indestructible ha estat la creació de la Biblioteca Popular...

Sóller com totes les demes poblacions mallorquines, mancava d'una biblioteca popular, i tal vegada, més que les altres en sentia la necessitat. El seu cosmopolitisme despertava més que a cap altre lloc de l'illa una marcada inclinació a la lectura, que no passà desapercebuda a la intuïtiva perspicàcia del refinat esperit de na Maria Mayol, la poetessa que concebé l'idea de fundar el "Foment de Cultura de la Dona"... segons unes estadístiques que hem tingut ocasió de fullejar, en l'espai d'un any concorregueren a la sala de lectura 3.200 persones i es registrà un moviment de 2500 llibres.¹³

D'esquerra a dreta (dretes) Caterina Arbona de Colom, Rosa Colom, Francesca Pizá Arbona, Isabel Morell d'Alcover, Rosa Bennàssar, Maria Marquès vda. de Frontera, Margarita Trias vda. de Busquets. Font: Memòria Civil, núm. 28 Balears , 13 mayo 1986.

Tenim constància que l'abril de 1929 el Foment ofería lliçons de música, francès, anglès i alemany, dibuix i pintura i càlcul mercantil, teneduria de llibres i cosir. Saben que estava organitzada en seccions "Biblioteca circulant" i "Concerts i Festes", després s'afegí "Borsa de Treball" i "Ensenyança pràctica"¹⁴.

En referència a la difusió del les actuacions del Foment, fou de vital importància el suport i simpatia dels ciutadans de Sóller i en particular del seu setmanari, que a més d'engrescar el públic amb la iniciativa, cedí les seves pàgines per comunicació a l'entitat i les sòcies fins a constituir una secció anomenada *Des del Foment de Cultura de la Dona* en la qual s'explicava el funcionament de l'entitat i també tenia la pretensió captar nous lectors.

La relació amb Llorenç Roses

Llorenç Roses Bermejo, de família sollerica però nascut a Puerto Rico 1985, el 1900 es traslladà a Sóller. Tot i que vivia al carrer Muntaner de Barcelona, tingué casa a Sóller, Porto Pi, Orient i Palma Nova. Era cunyat d'Emili Darder, militant d'esquerra Republicana i també com Darder era soci del Rotary Club. Impulsà la projecció urbanística de Palma Nova, curiosament Goded feu una reunió, abans de l'alçament, a un restaurant de la seva propietat sobre la mateixa platja¹⁵. Es feu càrrec de l'ajuntament de Sóller el 14 d'abril de 1931 de manera interina fins el mes de juny.

Llorenç Roses. Font: Memòria Civil núm. 40, Balears, 5 octubre 1986.

13. *Quadern Mensual* Associació per la Cultura de Mallorca núm. 7, juliol 1928.

14. *Quadern Mensual* Associació per la Cultura de Mallorca núm. 32, agost 1930.

15. *Llorenç Roses i Bernat Marquès: Els judicis a la burgesia mallorquina* Memòria Civil, núm 40, Balears, 5 octubre 1986.

Fou empresonat per ordre governativa els primer dies de la rebel·lió, conduït a Can Mir, i fou condemnat l'1 d'octubre de 1936 a trenta anys de reclusió, acusat d'oposar-se al ban del General Goded de 19 de juliol. Acabat el judici se'l torna a Can Mir i en cap moment considerà que pogués ésser afusellat. El director de la presó seguí amb els interrogatoris i els altres presos creien que es volia pactar amb ell una rendició de Mallorca, tot i això, els qui desitjaven la seva mort remogueren el procés fins aconseguir els seus objectius¹⁶. Fou afusellat al cementeri de Palma el 18 d'octubre de 1936.

Conclusions

Hem pogut documentar i constatar la vinculació d'Emili Darder amb el poble de Sóller; de caràcter professional com a metge, de caràcter polític per la seva vinculació a Esquerra Republicana Balear, de caràcter cultural a través de l'Associació per la Cultura de Mallorca, el Foment de Cultura de la dona i totes les actuacions envers la llengua i la cultura, també pels seus vincles de caràcter familiar i afectiu amb els Rovira i també amb els vincles establerts amb Maria Mayol, Bernat Marquès i Llorenç Roses. Exceptuant l'exili de Maria Mayol, altre cop trobem un denominador comú; el processament i posterior afusellament com Darder de Roses i Marquès, unes persones benestants, amb iniciatives de millora del país i de la societat, que simpatitzaven amb els sectors progressistes de la societat sollerica i la falta de consistència de les acusacions difícilment justificables. En totes aquestes actuacions represores, com en el cas de Darder, convé remarcar altre cop la consideració social de les persones jutjades i condemnades a mort, burgesos que tenien unes pautes de conducta i actuació totalment diferenciades de la seva classe, aquestes persones marcaren diferències d'actuació i d'opinió de les que estaven en ús en aquells moments. Llorenç Roses, Bernat Marquès i Maria Mayol, que malgrat arribà a l'exili, fou eliminada del panorama cultural mallorquí, tots, representaven una burgesia imaginativa progressista que mirava cap a Europa i com Darder les seves idees i actuacions els conduïren al tràgic final.

Bibliografia

- CAPELLÀ, Ll., Jeanne Marques. Un caràcter ferm *Memòria Civil*. 1986 núm. 40 Balears.
 CAPELLÀ, Ll., *Diccionari Vermell*. Ed. Moll Mallorca 1989.
 CAPELLÀ, M., *Dones republicanes Memòria de la guerra civil a Mallorca* Ed. Leonard Muntaner Mallorca vol. 1, 2009.
 CASTANYER I SASTRE, J. M., *Maria Mayol: esboç biogràfic i cronologia poètica*. 1994 Randa núm. 35.

16. CAPELLÀ, Ll., *Diccionari Vermell*, Ed. Moll, 1989.

CANO DARDER J. M., *Emili Darder Medicina i societat* Medicina Balear Vol 21, núm. 2 2006 Palma.

DARDER CÀNAVES, E., *Les febres tifoïdes (com se propaguen i medis per guardar-se'n)*. Impremta de J. Marqués Arbona Sóller, 1923, 2° ed. 1927.

DARDER CÀNAVES, E., *Les malalties infeccioses. Coneixements de divulgació* Conferència donada en el Foment de Cultura de la Dona de Sóller dimarts 28 de març de 1927 Imp. Marques Arbona Sóller. 1928.

DARDER CÀNAVES, E., *La qüestió de les febres tifoïdes a Sóller*. Sóller del 26 de novembre, 1927.

DARDER E, *Medidas sanitarias para combatir las fiebres tifoideas*. conferència 26 juliol 1934 Alcaldia de Sóller.

DARDER E, *La lluita antiinfecciosa* conferència Sóller 21 de setembre 1927.

GABRIEL, P., *El moviment obrer a Mallorca*. Ed. Curial p 230-232. 1973.

GRAÑA, I., *Maria Mayol i el Foment de la Cultura de la Dona*. Ed. Documenta Balear Palma Col. Menjavers núm. 77, 2008.

GRAÑA, I., *Maria Mayol i el Foment de cultura de la dona*. Els marges 79, 2006.

MARIMÓN RIUTORT A., *Sóller durant la guerra civil*. *Diari Balears* 29 juliol, 2008.

MONER MORA C. *Emili Darder Cànaves (1895-1937) Vida i martiri* Ed. Miquel Font Palma 2007.

MONER MORA C., *Emili Darder i Cànaves (1895-1937) Metge i polític, víctima de la repressió franquista* Tesi doctoral inèdita UIB desembre 2009.

QUETGLAS, D., *Sóller murmuris de mandarina*. *Memòria Civil*, 24 d'agost 1986 núm. 34 Balears.

QUETGLAS CIFRE A. *Canvi i permanència en un municipi de Mallorca: la Segona República, la Guerra Civil i els primers anys de la Postguerra a Sóller (1931-1945)* Memòria d'Investigació inèdita juliol 2008 UIB.

VVAA, *Gran Enciclopèdia de Mallorca* vol 10 pàg. 369.

SERRA, A., *Avui ja no se'n parla*. *Memoria Civil*. 13 maig 1986 núm. 28 Balears.

SERRA, A., *Llorenç Roses i Bernat Marquès: Els judicis a la burgesia mallorquina*. *Memoria Civil*. 5 octubre 1986, núm. 40 Balears.

La nostra actuació. Les festes de la Victòria a Sóller. Associació per la Cultura de Mallorca, Quadern Mensual juliol 1923 núm. 2 any 1.

HISTÒRIA DE L'ATLÈTIC FORNALUTX

BARTOMEU JOAN CELIÀ SASTRE

Resum : Entre les temporades 1962/63 i 1964/65 disputà competicions oficials de futbol de categoria juvenil un conjunt fornalutxenc denominat Atlètic Fornalutx. Degut a la inexistència a Fornalutx d'un terreny de joc de dimensions reglamentàries, tenia que disputar els seus partits a Sóller, en el Camp d'En Maiol. Com a nota anecdòtica, cal afegir que durant la temporada 1962/63 va ser l'únic conjunt federat en la Vall de Sóller.

1. Crisi després d'anys d'eufòria

Després de 5 temporades en Tercera Divisió, el CF Sóller va perdre la categoria nacional a finals de la temporada 1960/61. A pesar de que durant aquests anys la major part de futbolistes que formaven la plantilla no eren ni originaris ni residents a la Vall de Sóller, aquesta circumstància no perjudicà la formació de nous futbolistes locals, sinó tot el contrari. En moltes d'aquelles temporades obligatòria que els conjunts de Tercera Divisió disposassin d'un filial juvenil, el qual jugava els seus partits de competició oficial com a local just abans abans que el primer equip. També a finals dels anys 50 se formà un club independent del CF Sóller, el Recreatiu Sóller, format per jugadors locals i enquadrat en les categories regionals.

Tota aquesta eufòria futbolística, sempre enrevoltada de polèmiques, acabà de mala manera a finals de la temporada 1960/61, no just amb la pèrdua de la categoria nacional, sinó amb la dimissió del president del CF Sóller, Vicenç Navarro López. La crisi econòmica que s'arrossegava obligà a no poder renovar als futbolistes foranis i tampoc se formà un filial juvenil. Ja feia temps que havia desaparegut el Recreatiu Sóller, en el qual se formà una bona part dels futbolistes que passaren a formar la nova plantilla del CF Sóller, presidit per Miquel Colom Rul·lan, conegut popularment com "en Miquel de Cas Pallicer".

2. Com es trobava el futbol a la Vall de Sóller l'estiu de 1962

Miquel Colom just va estar en el càrrec una temporada, presentant la dimissió irrevocable el juny de 1962. Durant unes setmanes el futur del CF Sóller va ser incert perquè ningú se volia fer càrrec del Club. Una crisi, tot s'ha de dir, que no era un fet

puntual, sinó que en moltes poblacions se vivia una situació semblant. En vàries d'elles el futbol federat va desaparèixer durant anys¹.

El CF Sóller se posà altra vegada en marxa l'agost de 1962 gràcies a la iniciativa d'un grup d'aficionats vinculats a l'organització Àguiles i formà directiva presidida per Pere Joan Mora Albertí, conegut popularment com "en Mora des Vins. Així i tot, únicament formà una plantilla de regional, sense juvenil, cosa que creà un problema, ja que molts de joves menors d'edat estaven interessats en la pràctica del futbol. Durant els anys 50, l'organització Àguiles, vinculada a Acció Catòlica, havia format un equip juvenil. Ara bé, l'estiu de 1962 optà per organitzar només un equip de categoria infantil, de joves d'entre 13 i 15 anys, independent del CF Sóller i presidit per Antoni Bujosa Pons.

3. Fundació i primera directiva de l'Atlètic Fornalutx

En uns moments en que en Sóller no hi havia ni organització ni gent disposada a gestionar un equip de futbol juvenil, sorgí un grup de persones a Fornalutx que sí ho estaven. Les seves motivacions eren vàries i anaven des de l'afició pura al futbol fins a les ganes de fer alguna cosa. Així les coses, El Club Deportivo Atlètic Fornalutx, conegut habitualment com Atlètic Fornalutx, se constituí oficialment el 18 de juny de 1962, en principi com una branca de la Congregació Mariana. Inicialment no se tenia clar quins tipus de conjunts formaria, però la falta de conjunt juvenil a la Vall de Sóller precipità els aconeteixements. Formà Junta Directiva exactament dos mesos després, el 18 d'agost, amb el següent repartiment de càrrecs:

President:	Gabriel Amengual Barceló
Vicepresident:	Pere Buades Ordinas "Fulaina"
Secretari:	Joan Antoni Estades Bisbal
Tresorer:	Miquel Cabot Sastre
Vocals:	Antoni Marroig Joan Arbona
Delegats:	Miquel Pericàs Mairata Antoni Pericàs Fuster "Morlà"
Entrenador:	Pere Joan Sacarés Morro

Des d'un principi se posà de manifest que Joan Antoni Estades, conegut popularment com Joan Estades de Montcaire, era la persona més significada a l'hora de portar cap endavant les iniciatives del nou Club.

Trobar jugadors no va ser complicat, ja que a la Vall de Sóller hi havia un grup de joves amb ganes de donar-li a la pilota, molts d'ells amb experiència en equips

1. Com a botó de mostra serveixi el detall de que durant la temporada 1962/63 el grup Balear de Tercera Divisió quedà reduït a 10 equips i d'aquests únicament 5 eren mallorquins. Cinc anys enrera el grup el formaven 18 equips.

infantils. Ara bé, els fornalutxecs eren pocs, si bé les relacions entre sollerics i fornalutxecs sempre han estat molt estretes i la distinció mai ha estat problema per assimilar a uns i altres. Això sí: degut a la falta de camp de futbol a Fornalutx, se va veure obligat a jugar els seus partits com a local en el solleric Camp d'En Maiol.

Joan Estades Bisbal, Secretari de l'Atlètic Fornalutx.

TEMPORADA 1963/64

4. Debut en el campionat de juvenils

L'At Fornalutx va ser integrat en un grup en el que la resta d'equips eren de Palma² i debutà en competició oficial el 30 de setembre de 1962 guanyant per 1 a 0 al juvenil de l'At Balears, amb gol marcat per l'extrem Francesc Castanyer Gual. L'At Fornalutx vestia en aquella ocasió samarreta retxada blanc i blava i calsons negres³. L'àrbitre va ser Antoni Borràs del Barrio, futur internacional.

El Campionat de juvenils acabà el gener de 1963 i en el ell l'At Fornalutx va tenir en general una discreta actuació, cosa que se pot entendre com a lògica tenint en compte que varis dels rivals disposaven de jugadors més experimentats i millor infraestructura. Ara bé, en el cas de l'Atlètic Fornalutx hi hagué altre factor que repercutí en el rendiment: les diferències de criteri entre el tècnic Pere Joan Sacarés i el secretari Joan Estades, que s'interferien mutuament⁴. A pesar de que únicament se guanyaren dos partits en tota la competició, en la plantilla hi havia jugadors amb un futur bastant prometedor i dos d'ells, Amador Puig i Joan Bisbal Parera, reberen aviat propostes per incorporar-se al juvenil del Mallorca. La classificació final en el seu grup quedà de la següent manera:

San Felipe	12	11	0	1	45	16	22
San Javier	12	9	2	1	45	14	20
Mallorca	12	6	2	4	38	20	14
Soledad	12	5	3	4	27	25	13
At Balears	12	2	3	7	16	26	7
At Fornalutx	12	2	1	9	15	51	5
J. Antoniana	12	1	1	10	11	44	3

2. En realitat ocupà, la plaça que havia estat reservada para el juvenil del CF Sóller si aquest s'hagués format. La relació completa d'equips de futbol mallorquí en totes les categories se publica en el Setmanari Sóller del 25 d'agost de 1962.

3. També utilitzà altres colors al llarg de la competició. Els colors originals de la samarreta tenían que veure amb els que portava l'Atlètic Balears.

4. Setmanari Sóller, 20-10-1962. Article signat per "Gorila". Se pot llegir íntegramente a l'annex 2.

Atlètic fornalutx 1962/63. Drets, d'esquerra a dreta: Miquel Sellés, Fidel Palenzuela, Toni Reynés, Xiquet Rodríguez, Joan Bisbal Parera, Cinto Sastre, Pere Sacarés. Arrufats: Sion Castanyer, Francesc Castanyer, Antoni Puig, Amador Puig i Nicolau Reynés.

La Directiva havia oferit un premi de 25 pessetes per al màxim golejadore de l'equip. Aquesta quantitat va ser repartida entre Amador Puig i Francesc Castanyer Gual.

5. El campionat de primavera de juvenils

L'At Fornalutx participa a partir del març en el Campionat de Primavera, altra competició oficial. Mentrestant, Pere Joan Sacarés havia dimidit i fou substituït per Pere Alcina, porter del Sóller. Amb aquest canvi semblava que la situació interna se normalitzava. Se va tenir una actuació molt irregular, amb resultats de tot tipus, de manera que en algun moment la Directiva va prendre algunes mesures disciplinàries amb els jugadors⁵.

5. Nota de premsa publicada en el Setmanari Sóller, 20-4-1963 signada pel President Gabriel Amengual. En ella responsabilitza als jugadors de les derrotes sofrides en els terrenys del Sallista i del San Felipe. També ordena una concentració dels jugadors per al dia següent i advertia de mesures disciplinàries pels qui no se presentassin. Se pot llegir íntegramente a l'annex 3.

L'acte final de la temporada va ser una junta general de socis, celebrada el 15 de juny en la que se va prendre l'acord de continuar patrocinant l'equip de futbol de cara a la campanya 1963/64, amb una directiva que tornava ser presidida per Gabriel Amengual. Joan Canyelles substituïa a Pere Alcina com entrenador.

TEMPORADA 1963/64

6. L'Atlètic Fornalutx, principal conjunt de la Vall de Sóller

L'ambient futbolístic a la Vall de Sóller durant l'estiu de 1963 va estar molt apagat. El club més gran, el CF Sóller, finalment no formà equip, ja que ningú se va voler fer càrrec d'ell. Per jugadors no s'estava, però a l'hora de responsabilitzar-se de les tasques administratives ningú s'atrevia a donar una passa endavant⁶. Així les coses, els únics conjunts federats durant la temporada 1963/64 foren l'Atlètic Fornalutx i l'Àguiles⁷, que participaren en les competicions juvenil i infantil, respectivament. Per primera vegada des de la temporada 1951/52 a la Vall de Sóller no hi havia cap equip de futbol que jugàs en competicions de major categoria que la juvenil.

El poc ambient futbolístic que hi havia se posà de manifest a l'hora d'organitzar el partit de les Festes Patronals de Sant Bartomeu, un encontre que en aquells temps se tenia com un dels acontereiments esportius anuals més importants de Sóller. A la vista de que el CF Sóller no havia format equip, s'intentà organitzar un amistós entre el Mallorca i el Constància, que finalment no se celebrà degut a que el Mallorca tenia altre compromís. Així les coses, se celebrà un partit entre l'At Fornalutx i el Sant Felip, un dels conjunts juvenils més importants de Mallorca. Aquest equip palmesà havia incorporat poques setmanes abans al futbolista del Fornalutx Joan Bisbal Parera. El resultat del partit va ser 1 a 9 a favor del Sant Felip, en un partit en el que la superioritat tàctica i física dels visitants va ser abrumadora.

7. "Lucha, ánimos y moral"

La primera competició oficial de la temporada 1963/64 en la que va prendre part l'Atlètic Fornalutx va ser el Campionat de Juvenils. Havia estat enquadrat en el grup B, juntament amb el Bunyola i altres sis equips de Palma: Hostalets, Soledat, Patronat, Sant Felip, Atlètic Balears i Joventut Antoniana. La plantilla de l'Atlètic Fornalutx era en línees generals la mateixa que la de la passada temporada, si bé estava clar que sense en Parera se perdia un puntal molt important.

6. El cronista Refly descrivia la situació amb aquestes paraules, publicades en el Setmanari Sóller del 17 d'agost de 1963: "Nadie quiere saber nada del CF Sóller, que continúa postrado en el polvo del camino, como un burro fatigado por un largo viaje..."

7. L'Infantil Àguiles tenia el local social en el Centre Parroquial Victòria i tenia com a president a Miquel Vicens.

Atlètic Fornalutx 1963/64. Drets: Joan Canyelles, Tomeu Maiol, Francesc Castanyer, Cinto Sastre, Pep Crespí, Xisquet Rodríguez, Pep Bisbal, Pere Sacarés. Arrufats: Francesc López, Tolo Mora, Biel Mas, Amador Puig i Sion Castanyer.

En la primera jornada, disputada l'1 de setembre, se guanyà al Bunyola per 9 a 1 en partit disputat en el Camp d'En Maiol. Degut a que al diumenge següent se guanyà per golejada, 5 a 0 a l'Hostalets, altra vegada en el Camp d'en Maiol, la Directiva organitzà una concentració de cara al tercer partit, que també s'havia de jugar a Sóller, perquè en cas de victòria l'Atlètic Fornalutx se situava líder. Era la primera vegada que se concentrava un equip juvenil de cara a un partit.

La concentració va tenir lloc a Sa Capelleta, a on pujaren a peu tots els jugadors, l'entrenador Joan Canyelles i el directiu Joan Estades l'horabaixa del dissabte 14 de setembre, la víspera del partit. Abans de retirar-se a dormir el diàcon solleric Miquel Orell els predicà sobre esportiu. El matí se tocà diana a les 7 i després de fer gimnàstica al patí, escoltaren missa i berenaren. Més tard Joan Estades improvisà un discurs, pronunciant per primera vegada les paraules que volia fossin el lema de l'equip, "lucha, ánimos y moral"⁸. Pel que fa al partit, acabà en empat a 1. Un bon resultat si se té en compta que el rival, el Soledat, era un dels conjunts més forts del grup.

8. En un escrit publicat en el Setmanari Sóller 35 anys més tard, el 18 de juliol de 1998, Joan Estades comentava quina havia estat la inspiració d'aquestes paraules.

8. Petició de recolzament econòmic

El balanç de la primera volta de la competició va ser molt positiu, ja que únicament se va perdre un únic partit, contra el líder Sant Felip, en partit disputat en el Camp d'En Maiol. A alguns partits l'assistència d'aficionats va ser nombrosa.

En la segona volta el rendiment baixà un tant, de tal manera que quan acabà la competició, a finals de desembre, l'Atlètic Fornalutx se classificà en quarta posició. La classificació final quedà de la següent manera⁹:

Sant Felip	12	12	0	0	82	11	24
Soledat	12	8	2	2	42	23	18
At Balears	12	5	2	5	29	28	12
At Fornalutx	12	4	3	5	30	32	11
Hostalets	12	5	0	7	18	39	10
Patronat	12	2	1	9	19	50	5
Antoniana	12	1	2	9	9	46	4

A pesar de la bona campanya, les despeses a l'hora de mantenir un equip de futbol eren elevades. Pel mes d'octubre la Directiva va fer una crida demanant recolzament als aficionats. A la nota de premsa corresponent¹⁰ se feia una relació detallada de les despeses i s'animava a la inscripció de socis, amb diferents quotes i modalitats. També s'informava que se redactaven uns estatuts. Entre els que més generosament varen respondre a la crida se trobaren el rector de Fornalutx i els aficionats sollerics Antoni Castanyer i Tomàs Fuster "Tofuga", que enviaren donatius que anaven de 50 a 200 pessetes.

9. Estades de Montcaire assumeix totes les responsabilitats

La Copa President començà a principis de gener, així que el descans entre una i altra competició va ser mínim. Se disputava també pel sistema de lliga i l'Atlètic Fornalutx estava enquadrat en un grup en el que s'hi trobaven l'Alaró i quatre equips de Palma, Patronat, Hostalets, Antoniana i Atlètic Balears.

En aquell moment tornà esclatar una nova crisi interna, motivada per discrepàncies de criteri entre els membres de la Junta Directiva. La primera conseqüència va ser que pocs dies abans de jugar-se el primer partit de Copa dimitia el President Gabriel Amengual i era substituït per Sebastià Vicens, que aleshores era el Vicepresident.

La reestructuració no serví per posar remei als problemes interns, però en principi no afectà al rendiment de l'equip. Se guanyà per 2 a 0 al Patronat en la primera jornada i en la primera volta se guanyare 3 dels 5 partits. Ara bé, finalment la crisi interna se va transmetre al cos tècnic i per febrer, quan ja s'havia disputat tota

9. El Bunyola no apareix en la classificació perquè se retirà a l'acabament de la primera volta.

10. Setmanari Sóller, 11-10-1963. Se pot llegir íntegramente a l'annex 4.

la primera volta, Joan Canyelles dimitia com entrenador i era substituït per Lluís Aguiló, antic futbolista del Sóller durant les anys 40. Aquest únicament dirigí l'equip dues jornades, la 6a (victòria per 0 a 3 sobre el Patronat) i la 7a (empat a Sóller contra l'Alaró, el conjunt més potent del grup) perquè presentà la dimissió irrevocable davant la crisi interna del club. També Sebastià Vicens decidí no continuar a la presidència després d'ostentar el càrrec unes poques setmanes i amb ell partiren tots els directius, que se varen desentendre de les seves obligacions, deixant sol a Joan Estades. A partir d'aquell moment, i fins a l'acabament de la temporada, Joan Estades se responsabilitzà de totes les funcions: entrenador, secretari, delegat, així com la resta de tasques administratives. Curiosament, signava les notes de premsa amb el nom genèric de "Comité de Gerencia".

10. Retirada del terreny de joc

Mentrestant, l'Atlètic Fornalutx continuava jugant i guanyant partits i s'hauria classificat finalment entre els primers si no hagués succeït un fet que marcà el futur esportiu. Va ser en la 8a jornada i se jugava a Palma contra el Joventut Antoniana, partit en el que se trobaren amb un arbitratge que fou molt protestant per part de l'Atlètic Fornalutx. S'arribà al punt de que els jugadors d'aquest equip decidiren, sense consultar a Joan Estades, retirar-se cap al vestidor, deixant plantats al conjunt local i a l'àrbitre. Com a conseqüència, el Comité de Competició donà el partit per perdut a l'Atlètic Fornalutx amb el resultat que hi havia en aquell moment, 4 a 0, i imposà un multa¹¹. Això desmotivà la plantilla, fins el punt que se varen perdre també els dos següents partits i així s'acabaren les opcions d'una bona classificació. Alguns jugadors deixaren d'anar als entrenaments i se donaren actes d'indisciplina, arribant-se al punt de que s'aixecaren veus aconsellant la dissolució del Club¹².

A finals d'abril acabà la Copa President, quedant la classificació final de la següent manera:

Alaró	10	7	2	1	34	12	16
Hostalets	10	7	0	3	18	20	14
At Balears	10	6	1	3	27	14	13
At Fornalutx	10	4	1	5	17	24	9
Antoniana	10	2	1	7	13	24	5
Patronat	10	1	1	8	8	23	3

Els golejadors de l'Atlètic Fornalutx aquella temporada foren:

11. Per a més detalls, veure escrit de Joan Estades, publicada en el Setmanari Sóller del 4-4-1964. Se pot llegir íntegramente a l'annex 5.

12. Veure per exemple l'article del Setmanari Sóller del 25-4-1964, titulat "Cuando viene el cansancio y no hay fuerzas para levantar-se. En ell se llegeixen expressions com "los cuatro fanáticos deben darse a la evidencia de las cosas, y que las causas que motivaron la creación del At. Fornalut ya han desaparecido". L'article se pot llegir íntegramente a l'annex 6.

Atlètic Fornalutx 1963/64. Drets: Miquel Borrás, Pere Sacarés, Juan Ludeña, Joan Canyelles, Cinto Sastre, Josep Crespí, Francesc Castanyer Batle, Amador Puig i Joan Estades. Arrufats: Pep Bisbal, Alberto Gelabert, Gabriel Mas, Josep Mora, Francesc Castanyer Gual i Xisquet Rodríguez.

	Campionat de Lliga	Copa President
Amador Puig	8	10
Gabriel Mas	7	3
Xisquet Rodríguez	5	1
Josep Lluís Rul-lan	4	0
A. Pastor	3	1
A. Ramis	3	1
Sion Castanyer	3	0
Jaume Albertí	3	0
Pep Ensenyat	1	1
Pep Bisbal	1	0

11. Proposta de situació d'inactivitat

Per intentar trobar una sortida a la crisi interna i analitzar el futur del Club, se convocà Junta General de socis per al dia 26 d'abril, que se celebrà en el Centre Parroquial "Alegría", a Fornalutx. A la nota de premsa en la que se feia pública la convocatòria s'informava que l'assistència quedava restringida únicament als socis o a les persones en que aquests delegassin i als futbolistes. Aquests haurien de retornar

la indumentària esportiva. A l'ordre del dia també hi havia altres punts, tals com el comportament dels jugadors, estat de comptes i composició de la Junta Directiva.

A la Junta General únicament s'hi presentaren 5 socis. Joan Estades els informà que el dèficit era de 400 pessetes i que a la vista de que en la plantilla no hi havia cap jugador fornalutxenc i no se trobava col·laboració suficient, proposava se li concedís sin plens poders per disoldre la Junta Directiva i se creàs Junta Gestora que donàs continuïtat a l'Atlètic Fornalutx. Aquest quedaria en situació d'inactivitat fins que se trobàs un grup de gent que volgués fer-se càrrec. Ningú posà cap pega i s'aprovà.

Ara bé, als pocs dies Joan Estades renunciava a totes les seves atribucions, manifestant que volia que fossin altres el que prenguessin les decisions. En aquestes circumstàncies, pràcticament tothom donava per dissolt l'Atlètic Fornalutx.

TEMPORADA 1964/65

12. Reactivació de l'Atlètic Fornalutx

L'estiu de 1964 el CF Sóller se tornà posar en marxa i formà Junta Directiva presidida per Miquel Frontera Boscana, propietari de l'hotel Marina. Tot apuntava que el futbol de la Part Forana, molt apagat durant uns anys tornava resurgir. El Mallorca de Palma i el Constància d'Inca participarien en el Campionat de Segona Divisió, però amb uns objectius que no passaven de lluitar per la permanència, així que se confiava que no arrossegarien molt de públic de la Part Forana als seus estadis.

Per a sorpresa de tothom, no era just el CF Sóller el que resurgia, sinó que també l'Atlètic Fornalutx, que se reactivava a finals d'agost, presidit altra vegada per Jordi Vicens Sastre. Immediatament començava una campanya de captació de jugadors i se cercava entrenador. L'Infantil Àguiles, per la seva part, desapareixia.

13. Puig i Xisquet abandonen l'Atlètic Fornalutx

La plantilla se va tenir que formar apressuradament, ja que la Lliga començava el 13 de setembre i fins un dia abans no se va tenir entrenador, Lluís Aguiló, que ja havia ocupat el càrrec durant un curt període la temporada anterior. Amb respecte a plantilla, ja no se tenia als dos dels jugadors més prometedors de la passada campanya: Amador Puig, que havia signat pel San Felip, de Palma, i Xisquet Rodríguez, que s'havia compromès amb el CF Sóller. Mesos després Puig jugaria amb la selecció balear juvenil, mentre que altre ex jugador de l'Atlètic Fornalutx, Joan Bisbal Parera, formava part de la plantilla del Soledat, de Tercera Divisió. Altra baixa era la de Josep Francesc Crespí, molt l'11 de juliol en un accident de feina.

La pèrdua de dos dels principals puntals i la nul·la pretemporada influïren en el mal inici de competició, ja que se sofriren derrotes en les quatre primeres jornades. No se puntuà fins a la cinquena, quan s'empatà a Sa Pobla.

Atlètic Fornalutx 1964/65. Drets: Tolo Palmer, Joan Sigi, Munar, Raimundo Manrique, Damià Noguera, Pep Bisbal, José Ureba, Lluís Aguiló. Arrufats: Ginés Martínez, Jesús Molino, Agustín Martínez, Tolo Fiol i Guillem Albertí.

14. Tornen els mateixos problemes de sempre

Continuant amb la tradició de temporades anteriors, de seguida se posaren de manifest tensions entre membres de la Directiva, així com entre directius i cos tècnic. Com a conseqüència, quan just havien passat unes poques setmanes de la reactivació, altra vegada el club quedà en mans d'un Comitè de Gerència, o sigui, Joan Estades¹³. Unes poques setmanes més tard, Lluís Aguiñó abandonava la nau i l'equip quedava sense entrenador fins el desembre, quan la responsabilitat va recaure sobre Guillem Rullan, antic jugador del CD Sóller.

Mentrestant, s'entrà en un període en el que pràcticament totes les setmanes se feien públics mitjançant el Setmanari Sóller articles d'un esborrany d'estatuts que estava en fase d'elaboració. Un dels articles establia que els colors blaugranes serien els oficials de l'Atlètic Fornalutx, substituint la samarreta vermella¹⁴.

13. Nota oficiosa del Comitè de Gerència, publicada en el Setmanari Sóller del 19-9-1964. En la mateixa s'informava que el local social estava situat al carrer Vicari Solivellas, 2, a Fornalutx.

14. Setmanari Sóller, 14 i 21 de novembre de 1964. L'article del 14 de novembre se pot llegir a l'annex 7.

El problema de la falta de jugadors s'agreuja quan a finals de 1964 l'organització Àguiles decidí formar altra vegada un equip infantil per a que disputàs competicions oficials durant la segona part de la temporada. Ara bé, els futbolistes compresos entre els 13 i 15 anys, que eren les edats de la categoria infantil, no bastaven per completar la plantilla. Per aquest motiu, se decidí admetre joves de més de 15 anys que jugarien amb fitxa falsa, que en altres circumstàncies haurien pogut jugar amb l'Atlètic Fornalutx.

El diumenge 3 de gener l'Atlètic Fornalutx assolí la seva primera victòria de la temporada en el Campionat de Mallorca de juvenils. Va ser jugant contra el Soledat, un dels conjunts més importants de la categoria. Aprofitant aquest èxit el Comité de Gerència va fer una crida sol·licitant recolçament a l'afició, fent menció que en les dues temporades anteriors havien passat per les seves files molts de jugadors que ara formaven part del CF Sóller i que sense l'Atlètic Fornalutx hauria estat molt complicat que es reconstituï el CF Sóller¹⁵.

Degut a que Guillem Rullan no podia realitzar la seva tasca d'entrenador per les seves ocupacions personals, a mitjans de gener el Comité de Gerència designà una "junta assessora tècnica" formada per Joan Canyelles Alemany, Jordi Vicens Sastre i Joan Bisbal Parera, que tendrien com a funció auxiliar a l'entrenador i substituir-lo durant les seves absències. Ara bé, al poc temps tot desenbocà altra vegada en un estat en el que qui feia d'entrenador era Joan Estades, qui a fi de comptes ho feia tot menys jugar a futbol.

15. Dimissió de Joan Estades

A pesar de la victòria sobre el Soledat, no hi hagué reacció. Com a conseqüència de la mala classificació en el Campionat de Mallorca de juvenils, que acabà a finals de gener, l'Atlètic Fornalutx perdí la categoria i baixava a Segona Divisió. El descens seria efectiu a partir de la següent temporada, però mentrestant se participaria en el Torneig de Primavera, que se començà a disputar el 21 de febrer. L'Atlètic Fornalutx estava enquadrat en el grup B juntament amb el Santa Eulària, Mallorca, Antoniana i Soledat.

Pocs dies abans de l'inici de la competició, se produïa una nova reestructuració en l'organigrama i Joan Canyelles passava a ser entrenador, mentre que Joan Estades dimetia dels seus càrrecs. La causa era que era víctima d'una campanya difamatòria, mitjançant articles que se publicaven al Setmanari Sóller¹⁶. A la vista d'això, la major part dels jugadors de la plantilla se solidaritzaren amb Joan Estades, manifestant que sense ell l'Atlètic Fornalutx hauria desaparegut feia temps i que la Directiva havia estat, a excepció d'ell, inoperant i apàtica¹⁷.

15. Setmanari Sóller, 9-1-1965, article amb el títol "El Atlético Fornalutx camina hacia su recuperación".

16. Alguns articles publicats durant el mes de febrer de 1965 en el Setmanari Sóller signats per "Safari". Un d'ells se pot llegir a l'annex 9.

17. Setmanari Sóller, 6-3-1965. Aquest article se pot llegir a l'annex 10.

16. Fi de temporada i dissolució de l'Atlètic Fornalutx

El mes d'abril acabà la Copa de Primavera i l'Atlètic Fornalutx se classificà en darrera posició en el seu grup. La mala trajectòria se pot explicar per l'acumulació de problemes interns, esportius i econòmics que s'arrossegaven com a crònics des de la seva fundació. En aquella competició únicament se guanyà un partit, mentre que se sofriren doloroses derrotes, com per exemple el 13 a 0 contra el Mallorca. La classificació final quedà de la següent manera:

Mallorca	8	7	0	1	39	6	14
Soledat	8	7	0	1	23	10	14
Antoniana	8	3	1	4	15	22	7
Santa Eulària	8	1	1	6	12	26	3
At Fornalutx	8	1	0	7	8	32	2

La Copa de Primavera va ser la darrera competició en la que participà l'Atlètic Fornalutx i desapareixia a finals de temporada ja que ningú se va fer càrrec d'ell. A partir d'aquell moment i fins ara, mai més un equip de futbol federat ha portat el nom de Fornalutx. A pesar de que assolí sempre classificacions discretes i li faltà estructura de club, és important remarcar que en les seves files coincidiren Amador Puig "Sito" i Joan Bisbal Parera "Parera", que foren futbolistas professionals i jugaren a Primera Divisió en les files del Mallorca.

ANNEXOS

ANNEX 1. Escrit publicat en el Setmanari Sóller de l'1 de setembre de 1962, en el que s'informa de la formació de l'Atlètic Fornalutx

Datos concretos del CD Atlético Fornalutx y de su equipo de juveniles

En relación con la crónica de su redactor deportivo "Insider" aparecida en el Sóller del 25 de este mes, referente a la posibilidad de constituir en esta villa un club de fútbol de categoría infantil, la Junta Directa del CD Atlético Fornalutx me encarga les comunique las siguientes puntualizaciones:

El Club de Fornalutx, que se llama oficialmente CD Atlético Fornalutx, fue constituido el 18 de junio último en el seno de la Congregación Mariana para apoyar la afición deportiva de la localidad y despertar el interés de las fuerzas vivas del Municipio para habilitar un campo de deportes o de juegos de Desarrollo físico.

En su carta del 11 de agosto de 1962, la comisión gestora del CD Atlético Fornalutx solicitó a la Federación Balear de Fútbol la apertura de negociaciones para alistar su equipo en el campeonato de Categoría Juvenil, siendo, por tanto, equivocada la relación publicada en la prensa en que figurábamos como aspirantes a infantiles.

El CD Atlético Fornalutx, a pesar de su solicitud, no ha dado aun su definitiva aprobación para alistar el club en el campeonato oficial de juveniles de la Federación Balear de Fútbol, considerando que éste será el resultado de las conversaciones con dicho organismo.

El CD Atlético Fornalutx para dar su conformidad definitiva a la Federación por ser un club pobre compuesto de aficionados que han de apoyar a las necesidades del club con una cuota semanal, considera indispensable, para no aumentar estas necesidades, que el equipo a sus órdenes milite en la categoría A, o sea, la de Palma, y no en la de pueblos del llano.

El CD Atlético Fornalutx tiene efectivamente entabladas negociaciones con la Sociedad Deportiva Sollerense, propietaria del Camp d'En Mayol, para usar dicho campo. Estas negociaciones serán solemnemente ratificadas una vez dado el definitivo "sí" a la Federación Balear de Fútbol, comprometiéndose el CD Atlético Fornalutx a no usar de la taquilla.

La junta directiva del CD Atlético Fornalutx, formada en gran parte por los miembros de la comisión gestora, está integrada, salvo pequeñas excepciones, por elementos jóvenes y obreros, por lo que puede comprobarse que el club ha nacido de un espontáneo deseo patriótico de proporcionar a la juventud local un santo divertimento y no para fines de lucro o de comercio alguno.

La citada Junta Directiva elegida el 18 último, y reconocida por la Federación Balear de Fútbol mediante oficio del 28-8-1962, es la siguiente: Presidente D. Gabriel Amengual Barceló; Vice-Presidente: D. Pedro Buades Ordinas; Tesorero: D. Miguel Cabot Sastre; Secretario: D. Juan Ant. Estades y Bisbal; Entrenador: el ex-jugador de Fútbol D. Pedro J. Sacarés Morro; Delegados: D. Miguel Pericás Mairata y don Antonio Pericás Fuster; Vocales: D. Antonio Marroig y D. Juan Arbona.

Sin otro particular, esperando tan sólo despertar el interés de nuestra comarca para el fútbol de aficionados, mediante la constitución de un equipo en que militarán promesas fornalugenses y jugadores de Sóller en íntima camaradería, y en espera de la comprensión y generosidad del público cuando llamemos a su buen corazón, nos reiteramos sus atentos servidores q.e.s.m.

Por el CD Atlético Fornalutx,
Juan Antonio Estades, Secretario.

ANNEX 2. Escrit publicat en el Setmanari Sóller del 20 d'octubre de 1962 signat per "Gorila" en el que s'informa de la primera crisi interna de l'Atlètic Fornalutx.

Por causa de una discusión entre sus directivos, el recién formado Atlético Fornalutx ha estado a punto de disolverse. Pero sigue en la brecha. Y mañana reaparecerá ante la afición local frente al San Felipe.

De nuestro mensajero GORILA

El CD Atlético Fornalutx, fundado por los Sres. Pedro J. Sacarés y Juan Estades con el fin de despertar el amor propio de los poderes públicos para que se habilite el terreno de la finca "Sa Rutlana" -no dedicado a la nueva escuela ni a la vivienda del maestro- a campo de juegos deportivos para la juventud fornalugense; por causa de una discusión que consideramos inadecuada entre dichos señores, ha corrido el riesgo de tener que disolverse.

Como se sabe, los mencionados señores ocupan en el club los dos puestos clave. El Sr.

Sacarés como entrenador y el Sr. Estades como secretario, han demostrado hasta la hora presente un interés sin límites para el buen funcionamiento del equipo.

Ahora bien, creemos que la primera crisis del Atlético Fornalutx se debe simplemente a una intromisión y confusión de las atribuciones del uno y del otro, y a un cumplimiento exagerado del cargo por cada una de las dos partes.

Según el Sr. Sacarés, el actual Secretario del Club, pese a sus capacidades intelectuales, debe tener en cuenta que nunca se empapó de asuntos deportivos, y que por lo tanto sería más prudente para él dejar obrar a quines desde niños saben lo que es el balompié.

Según el Sr. Estades, el entrenador, por mucha pericia que tenga en esta materia, no puede ni debe ejercer personalmente un mando disciplinario en el club, y si acaso por algún motivo le toleran ejercerlo, ha de ser con responsabilidad ante la Junta Directiva y principalmente ante sus altos representantes.

¿Quién lleva la razón? El tiempo lo dirá. Lo cierto es que ambas partes creen tenerla. Nosotros no queremos vuelva a repetirse una reunión del club como la que hubo el día 13 de este mes, en que el fanatismo y el mal llamado amor propio pudieron ahogar toda discusión razonable sobre lo que se tiene que discutir: la marcha del club.

Hoy por hoy la crisis parece resuelta. A requerimiento de la Junta Directiva, y por razones de edad, el Secretario, pese a su temperamento extremista y legalista, ha tenido que dar los primeros pasos para una reconciliación, renunciando a la dimisión que ya tenía presentada. El Sr. Estades con su postura de transigencia ha hecho honor a sus principios ideológicos, y es de esperar que el Sr. Sacarés sepa mostrarse a la altura de las circunstancias.

De hecho, el Atlético Fornalutx sigue su ruta. Mañana mismo en el Camp d'En Mayol a les 3'45 de la tarde se enfrentará con el prestigioso equipo del San Felipe, y es de esperar que la lucha sea reñida, aunque correcta y deportiva entre ambos equipos, para obtener una victoria que ambos necesitan.

Sería una lástima para el Atlético Fornalutx, en el que percibimos excelentes muchachos a los que tendría que darse una mayor preparación, que volvieran a repetirse estas extemporáneas desavenencias entre sus dirigentes, que son un mal ejemplo para sus subordinados.

GORILA

ANNEX 3. Nota de premsa de la Junta Directiva de l'Atlètic Fornalutx dirigida als jugadors i publicada en el Setmanari Sóller del 20 d'abril de 1963.

Aviso a los jugadores del Atlético Fornalutx

La Junta Directiva del CD Atlético Fornalutx, considerando al equipo responsable de las derrotas sufridas en los campos del Sallista y del San Felipe correspondientes a partidos de fútbol en segunda vuelta del Torneo Primavera Juvenil, y deseando vivamente la salvación del honor deportivo del mismo equipo, tiene a bien acceder a la demanda del Sr. Entrenador y disponer la concentración de todos los jugadores inscritos para mañana domingo, a las 15 horas (3 de la tarde) en el Camp d'En Mayol.

La Junta Directiva considerará cualquier ausencia que no esté justificada por motivos de salud como un desacato al presente aviso y ante ello procederá en consecuencia.

No está en el ánimo de esta Directiva el coartar la libertad de acción de sus jugadores, sino el conseguir para ellos lo mejor que se pueda aspirar en el fútbol.

El Presidente del Club, Gabriel Amengual

ANNEX 4. Nota de premsa de la Junta Directiva de l'Atlètic Fornalutx dirigida als aficionats sol·licitant suport econòmic i publicada en el Setmanari Sóller de l'11 d'octubre de 1963.

¡Para seguir adelante!
Nuevo llamamiento del Atco. Fornalutx

En primer lugar hemos de consignar que nos llena el corazón de satisfacción el ver que nuestro llamamiento de hace 15 días no ha caído en vacío y que personas patriotas y generosas han correspondido magníficamente. Entre ellas figuran el Ecónomo de Fornalutx y los vecinos de Sóller D. Antonio Castañer y D. Tomás Fuster, que han remitido a nuestra tesorería donativos que oscilan entre las cincuenta y las doscientas pesetas. A todos ellos nuestra más ferviente gratitud.

Hoy de nuevo nos dirigimos a la afición, tanto de Fornalutx como de Sóller para que persistan en su afán de ayuda. Desearíamos que todos supieran que también un club juvenil tiene sus gastos. Primero hay el fichaje del jugador, que cuesta en derechos federativos casi cien pesetas. Después hay que pagar ciento cuarenta para la Mutua. Cien pesetas y algo más para cada partido, para el permiso gubernativo imprescindible para el mantenimiento del orden, y en cada partido los gastos de alquiler del campo, el consumo de energía eléctrica, los honorarios por arbitraje más el viaje del colegiado. Y créannos que para sufragar todo esto no basta lo que se recauda en la taquilla.

Por otra parte, el público se desanima si no hay buena plantilla. Este año tenemos 16 jugadores fichados, y pensamos fichar uno o dos más, pero no de momento, debido a los gastos. A estos diez y seis muchachos hay que prepararlos, y no sólo esto, que también a veces hay que convencerlos de que en cada partido sólo son once de ellos los que pueden jugar, cosa que no siempre resulta fácil.

Más nosotros, que sabemos del apego de esta comarca para el deporte, tenemos la firme convicción de que nunca al Atlético Fornalutx le faltará la generosa colaboración de buenas personas. Queremos que el Atlético Fornalutx mejore y se haga digno del título de subcampeón, y para ello os lo repetimos, necesitamos ayuda económica.

Para ello pueden inscribirse socios pagando una cuota semanal de cinco pesetas, como los hay en la villa de Fornalutx, para nosotros muy querida, o socios de temporada, que entreguen donativos entre las quinientas y las cincuenta pesetas, clasificándose como bienhechores o socios de número.

Os lo repetimos, necesitamos de vuestra ayuda y confiamos siempre en ella.

Para ello, pueden dirigirse a cualquier directivo de nuestro club, entregando su donativo y solicitando la consideración de socio o de colaborador que le será entregado en una nota firmada por el Presidente, y que deberá exhibirse en cada partido, o si mejor quieren dirigiéndose al CD Atlético Fornalutx, calle del Vicario Solivellas num. 2, indicando nombre y señas y la clase por la que optan.

La Junta Directiva del CD At. Fornalutx

ANNEX 5. Carta oberta de Joan Estades publicada en el Setmanari Sóller del 4 d'abril de 1964 en la que ofereix la seva versió dels incidents que succeïren jugant a Palma contra el Joventut Antoniana.

A la Junta Directiva, socios y simpatizantes del CD At. Fornalutx

Tengo el deber, en calidad de secretario de este club, de informar a quienes a lo largo de dos temporadas han sido nuestros más asiduos colaboradores de lo que, para desgracia de nuestro equipo de juveniles, ocurrió el domingo día 22 de marzo en el Camp Redó de la ciudad de Palma al disputar nuestro encuentro contra la Juventud Antoniana. Creo que en mi vida nunca seré testigo de un espectáculo más deplorable a que dio origen, por una parte, el despiste y caserismo de un árbitro y, por otra, la indisciplina de un equipo desmoralizado.

Los hechos fueron así: tras haber podido reclutar unos doce elementos, todos ellos huérfanos de dirección técnica a casa de la dimisión, por razones de orden profesional, del entrenador, Sr. Aguiló, nos fuimos a Palma con el tren de las nueve. En el campo me presenté al árbitro y en presencia del representante del equipo de la Juventud Antoniana le presenté mis credenciales de delegado de equipo, así como las licencias de los demás jugadores. Mi primera impresión del árbitro fue poco satisfactoria, por lo que notifiqué a los jugadores, principalmente al capitán Francisco Rodríguez, que estuvieran alerta y que procuraran evitar cualquier lío. Al darles estas instrucciones he de reconocer que yo mismo estaba algo preocupado.

Empezamos el partido a las 10'30, dominando claramente el Atlético Fornalutx, que dio varios sustos al portero del Antoniana, el cual, sin embargo, logró desviar a fuera el balón. Durante este tiempo el árbitro estuvo algo regular, aunque pitase más faltas a nuestro equipo que al equipo local. Pero en el minuto 23 de la primera parte, el Antoniana logró su primer tanto, de un dudoso penalty cosa que ya motivó la protesta de la mayoría de los jugadores. Seguidamente y tras una combinada arrancada entre Pastor, Puig I, Sion y Mas, este último marcó el gol del empate. Un gol indiscutible, que el señor árbitro consideró inexistente, alegando que era una plancha, mayormente al ver a nuestro jugador Sion caído en tierra pitó falta contra nosotros.

No pudiendo aguantar por más tiempo tanta injusticia, un jugador nuestro fue a protestar, y lo que consiguió fue que lo expulsaran del campo. A raíz de ello fue amonestado el capitán de nuestro equipo por haber querido apoyar a su compañero. Mientras tanto, los jugadores de la Juventud Antoniana hacían de las suyas y empleando un jugador marcaron su segundo tanto en un claro orsay, que el árbitro aceptó como bueno.

Terminada la primera parte me fui a la caseta para decir al Sr. Árbitro que consideraba parcial su actitud y de que si continuaba en ella yo no respondía de lo que pudiera suceder por parte de mis compañeros. Su contestación fue ésta: "Diga a sus jugadores que el que sabe de fútbol soy yo". Ante estas palabras aconsejé a mis jugadores que redoblaran sus precauciones y les previne que teníamos que resignarnos a la derrota, pero no a la goleada, que era lo que se deseaba brindar al Antoniana.

No debe, pues, extrañar a nadie que en el minuto diez de la segunda parte y tras dos nuevos orsays que valieron la definitiva victoria al Juventud Antoniana por cuatro cero, nuestro equipo se retirara del terreno de juego. Aunque yo procuré hacerle entrar en razón, tenía que apoyarle a la fuerza, pues de haber regresado con tres o cuatro goles más los aficionados de aquí, y sobre todo los criticones habituales, no hubieran querido entrar en razones. Además, nuestro amor propio no nos permitía tal fantasía con el colista del grupo.

Terminado el partido por la retirada de nuestros muchachos – cosa que me supo mal pensando en las sanciones que se podrán derivar - me presenté en la Federación Balear de fútbol con Francisco Rodríguez, Amador Puig y Gabriel Mas para notificar lo ocurrido y presentar una queja formal contra el árbitro. Por desgracia encontramos cerrado el local y los cuatro pensamos de mandar una carta y de compartir entre los doce o trece los gastos. Una vez regresados, rehusé hacer ninguna manifestación en pro o en contra y me apresuré a escribir una carta al Presidente de la Federación lamentando la deplorable actitud de los jugadores del CD Atlético Fornalutx que había sido provocada por el árbitro y le daba garantías de que si teníamos árbitros más competentes evitaríamos tales retiradas antirreglamentarias. Le adjunté otra carta firmada por la casi totalidad de los jugadores que habían tomado parte en el encuentro, aceptando sus responsabilidades y exigiendo la debida justicia.

He aquí lo sucedido en este vergonzoso partido, cuyo arbitraje nos priva de clasificarnos entre los primeros. Esperemos que la Federación comprenderá nuestra actitud. Aun no nos ha llegado notificación de castigo económico alguno, pero en caso de que llegue, tenga plenos poderes para recurrir ante la Nacional.

Ahora nos quedan dos partidos, uno en Sóller y otro en Palma. Confío que en ellos no nos faltará el aliento de nuestros aficionados.

Espero que mañana, cuando a las 15'45 empiece nuestro encuentro contra el Hostalets aquellos sean muy numerosos. En este partido no se despacharán billetes por haberse agotado los blocs, pero se ruega a todos que satisfagan su donativo habitual. Si nunca nos hubiera faltado la ayuda económica hubiéramos podido nadar con holgura.

Espero de parte de todos un comportamiento ejemplar y deseo que el Atlético Fornalutx termine, si no con suerte, al menos con honra. Después de nuestro partido con el Atlético Baleares en Palma se convocará una Junta General a la que se convocarán jugadores y socios que deseen asistir a ella para liquidar los asuntos pendientes.

El Secretario del At. Fornalutx.

ANNEX 6. Article publicat en el Setmanari Sóller del 25-4-1964 i signat per ROCA. L'autor expressa la seva opinió sobre la trajectòria de l'Atlètic Fornalutx.

Quando viene el cansancio y no hay fuerzas para levantarse

Aunque yo no entienda mucho de fútbol, me parece que en él debe suceder igual que en las demás cosas. Si en ello hay colaboración y armonía entre sus directivos y asociados cae de su peso que habrá vitalidad e interés, pero cuando existen divergencias de criterio y se deja a la apatía adueñarse de los ánimos, no hay duda de que la cosa en si habrá caído hasta cero.

Ahora bien, creo que el Atlético Fornalutx ha sido un ejemplo palpitante de languidez. Cuando el primer Campeonato, y precisamente cuando la Directiva y el entrenador, que era Cañellas, estaban entusiasmados, fue cuando, pese a la endémica situación económica deficitaria, se hicieron los grandes partidos, en los cuales el Camp d'En Maiol parecía volver a los tiempos de la III División del CF Sóller. Pero cuando por causas de haberse perdido, injustamente o no, un encuentro, la Directiva lo envió todo a pasear, los jugadores se desanimaron y acabamos en un lugar mediocre.

En este torneo de Copa Presidente ha sucedido lo mismo. Todo el tiempo que estuvo Luís Aguiló como entrenador, todo marchó bien, reinando una disciplina férrea, pero al marchar-

se aquel por razones de su profesión, vinieron los bochornos en el campo del Antoniana y los desastres frente al Hostalets en nuestro propio campo.

Comentando el partido en Palma contra el At Baleares, la revista "Mallorca Deportiva", creyendo que la incomparecencia de tres jugadores se debía a lo sucedido en el campo de la Antoniana dice: "es una lástima que, por culpa de unos pseudo-aficionados, tenga que pagar las consecuencias todo un club".

Yo creo que lo más exacto hubiera sido decir: "es una lástima que por causa de cuatro indisciplinados tenga el Atlético Fornalutx que hacer el ridículo ante los demás clubs".

No tardará mucho el Atlético Fornalutx en convocar su junta general y mi opinión es que debe convencerse que hay que pensar en su disolución, a no ser que personas competentes y dotadas de una gran firmeza y sentido de responsabilidad, disponiendo de holgura económica se hagan cargo del mismo. Pero si no hay esto, y ante la apatía de la casi totalidad, es obvio hablar de seguir, y más en unos tiempos en que la gente debido los reiterados desafueros arbitrales se ha desengañado del fútbol. Ciertamente que el At. Fornalutx, tanto entre los directivos como en los jugadores, no han faltado elementos de muy buena voluntad que no podrán ser olvidados. Pero la buena voluntad no basta. Se necesitan vitaminas, y estas vitaminas sólo pueden darlas un presidente acaudalado y desinteresado, apoyado por una directiva voluntariosa y dispuesta a trabajar con un reglamento orgánico y práctico en la mano. De momento no creo que el Atlético Fornalutx reúna estas condiciones y circunstancias.

Además, los cuatro fanáticos deben darse a la evidencia de las cosas, y que las causas que motivaron la creación del At Fornalutx ya han desaparecido.

Una cosa quedará en el recuerdo de todos en cuanto al CD Atlético Fornalutx: y es su gran espíritu de lucha y su fe en el triunfo, cosa muy corriente entre deportistas y españoles. Es lo principal y lo más sublime, pero esto no basta para seguir adelante.

ROCA

ANNEX 7. Article publicat en el Setmanari Sóller del 14-11-1964 amb notícies diverses sobre l'Atlètic Fornalutx.

Luis Aguiló Moyá ya no es entrenador del Atlético Fornalutx

Ante la persistencia del mal tiempo en la mañana del pasado domingo y resultando que se hallaba averiada la línea eléctrica que alimenta el tren, los directivos del Atlético Fornalutx decidieron telefonear a Palma para enterarse del tiempo que hacía en la capital y obtener del San Javier el consentimiento para aplazar el partido. Y obtenido éste, se ordenó el no traslado de los jugadores.

También nos han comunicado que Luis Aguiló Moyá había dejado de ser entrenador del equipo.

J. Lanza

Nota del Comité de Gerencia del CD atlético Fornalutx

El Comité de Gerencia del CD At Fornalutx, en reunión celebrada ayer, acordó: Aumentar hasta el tope de 500 plazas el número de posibles socios del Cd Atlético Fornalutx

Conceder a los padres o tutores de cada uno de los jugadores del CD Atlético Fornalutx

una entrada gratis para presenciar los partidos siempre y cuando sus hijos cumplan los compromisos de orden económico que tienen contraídos con el CD Atlético Fornalutx.

Designar a D. Juan-Antonio Estades Bisbal para que represente al club en los actos de entrega de donativos a los familiares de las malogradas víctimas del día 11 de julio, el próximo día 8 en el Ayuntamiento de Sóller; considerándose invitados a dicho acto por el hecho de que una de las víctimas, José Francisco Crespí, estuvo inscrita en el club como jugador en activo.

Aplazar, sine die, la fecha de presentación del nuevo Reglamento y remitir a la superior consideración de la Junta Directiva el que el color azulgrana sea declarado oficialmente colores legal del CD Atlético Fornalutx.

Fornalutx, 7 de noviembre de 1964.

Por el Comité de Gerencia del CD Atlético Fornalutx, el Delegado Administrativo

Amnistía

Habiéndose celebrado en todo el valle de Sóller los ejercicios de la Santa Misión y coincidiendo la clausura de los mismos con el día del recuerdo a los difuntos, este Comité de Gerencia, vista la tradición de perdón cristiano que impera en estas circunstancias y en recuerdo a su compañero José Francisco Crespí Nadal, fallecido durante el curso del año, ha propuesto y el Presidente se ha dignado conceder el indulto por las faltas de disciplina que hayan podido cometer los jugadores afiliados al club.

Para acogerse a los beneficios del indulto, las personas afectadas deberán dirigir una instancia al Presidente, quien se reserva el derecho de admitirla o denegarla, prometiendo cumplir con las obligaciones de deportista contraídas con el club.

Dado en Fornalutx a 12 de noviembre de 1964.

Por el Comité de Gerencia del CD Atlético Fornalutx.

El Delegado Administrativo.

Juan A. Estades

ANNEX 8. Nota de prensa del Comité de Gerència publicada en el Setmanari Sóller del 6-2-1965 amb explicant el motiu del descens a 2a Divisió.

Sobre el descenso del At. Fornalutx a la 2a División de Juveniles

El Comité de Gerencia de este club pone en conocimiento del público en general que el partido Atlético Fornalutx – UD Poblense jugado en el Camp d'En Maiol el pasado 10 de enero de 1965 terminó con el resultado de 1 a 0 a favor del Atlético Fornalutx, según consta en el acta del partido firmada por el Colegiado Sr Machado, y no de empate como se dijo en la prensa.

La bajada a II División del CD Atlético Fornalutx, que pertenecía a la I División de Juveniles se debe a que la Federación Balear ha hecho una comparación, a efectos de desempate, entre los tres últimos equipos de la I División que quedaron clasificados en el pasado Campeonato.

Según este desempate le toca por desgracia bajar al Atlético Fornalutx por haber perdido sus dos partidos con el Atlético Baleares y repartirse los dos puntos con el Poblense por el partido que se jugó en La Puebla.

El partido At. Fornalutx – CD Soledad no ha servido para la puntuación final.
 Fornalutx, 2 de febrero de 1965
 Por el Comité de Gerencia del CD At Fornalut.
 El Delegado Administrativo
 Juan A Estades

ANNEX 9. Article publicat en el Setmanari Sóller del 27-2-1965 signat per "P. SAFARI" i en el que se comenta l'actualitat del Fornalutx

Golpe de gracia a la administración de D. Juan A. Estades en el At. Fornalutx
 Juan Cañellas y Juan Bisbal Parera, nuevos amos del Club Juvenil
 Rumores sobre el posible fichaje de un jugador que ha militado en el Juvenil del Real Madrid

Vuelve la Junta Directiva del Club de la vecina villa a ser lo que nunca debió de haber dejado de ser. Es decir, la única institución representativa del club, aunque hasta la designación de nuevos miembros más competentes y que no sean meras figuras decorativas, no se hará cargo de su administración.

De momento, dicha administración corre a cargo del entrenador, Juan Cañellas, y del vocal de la Junta Directiva, el también buen deportista Juan Bisbal Parera.

Separado el secretario del club, D. Juan A. Estades, de sus funciones de Delegado administrativo del "Comité de Gerencia", mera asamblea consultiva, creada por él a fin de suplantar la Junta Directiva, se imponía la disolución del mismo, lo que se ha llevado a cabo por decisión del Sr. Administrador del Club, el cual, sin embargo, ha manifestado que provisionalmente quedaban en vigor las disposiciones adoptadas por dicho Comité, de un modo especial las que afectan a los puntos básicos del club.

El domingo pasado, los muchachos del Atlético Fornalutx realizaron un buen encuentro. Lástima que el árbitro que era el colegiado Sr. Colom, no les fuera muy favorable, pero ya lo sabemos: en el deporte no debe haber favoritismo. Sin embargo, creemos que la expulsión de Ramis fue injusta, ya que él no fue el agresor.

Últimamente se viene hablando del fichaje de un muchacho el cual por circunstancias de la profesión de su padre vive en esta comarca.

Dicho muchacho militó hace poco en el Juvenil del Real Madrid. No sabemos lo que hay de cierto sobre dicho fichaje, pero de ser verdad nos alegraríamos mucho.

ANNEX 10. Carta al Director publicada en el Setmanari Sóller del 6-3-1965 signada per jugadors de l'Atlètic Fornalutx en la que recolcen la tasca de Joan Estades.

Testimonio de adhesión de los jugadores del CD At Fornalutx a D Juan Antonio Estades, que ha sostenido en solitario el timón del club contra viento y marea

Sóller, 25 de febrero de 1965
Ser. D. Miguel Marqués Coll
Director del Semanario Sóller

Muy señor nuestro:

Los abajo firmantes, obrando en representación de todos los jugadores y simpatizantes del CD At Fornalutx, le rogamos tenga a bien insertar en el semanario de su digna dirección las siguientes líneas.

Con profundo pesar hemos leído las declaraciones firmadas la semana pasada en el columna de crónicas deportivas por un tal Sr "Safari", que de un modo provocativo y belicoso relata el cese de nuestro compañero J.A. Estades de sus funciones de jefe práctico del Club cuyos colores estamos orgullosos de llevar o de alentar.

Omitiendo la exageración del informe, ya que nuestro compañero se retira por voluntad propia, y debido a las numerosas ocupaciones a que tiene que dedicarse, queremos hacer constar que las críticas que se le han formulado con motivo de la promulgación de las *Bases para ingreso de jugadores* son injustas y demuestran una mezquindad y un sentido anormal del patriotismo por parte de quienes son sus autores.

A nosotros dichas bases ni nos van ni nos vienen. Lo único que pedimos es poder jugar y pegarle fuerte al balón. Pero todos estamos de acuerdo en un punto: y es que sin el sacrificio constante, gratuito y efectivo del compañero J. Estades, el At. Fornalutx ya hace tiempo que estaría enterrado.

Para nosotros quedará el Sr. Estades como el alma y el cerebro de nuestro club y nuestra opinión es que parte de la opinión pública, con sus reflexiones irónicas y despectivas, es injusta con él. En cuanto al sistema de un Comité de Gerencia, que reemplazara en sus funciones una directiva inoperante y apática, si no ha cuajado, no hay que imputarle a él la culpa.

Todos debemos tener presente que esa culpabilidad debe recaer única y exclusivamente sobre quienes prometieron un día dar todo su apoyo al CD At Fornalutx y luego no quisieron acordarse más del cumplimiento de dicha promesa.

Finalmente, queremos hacer llegar a nuestro compañero J.A. Estades la expresión de nuestra gratitud y de nuestra solidaridad y adhesión.

Sin otro particular, nos despedimos de Vd., Sr. Director, y de los demás lectores del Sóller, particularmente de los que son aficionados al deporte, con un atento saludo

Juan Ludeña, José Luís Rullán, Raimundo Manrique, José Ureba, Bartolomé Mayol Jofre

Patrimoni

FONTS DOCUMENTALS PER A L'ESTUDI DE LA PREMSA I LES ARTS TIPOGRÀFIQUES A SÓLLER: L'ARXIU DE LA IMPREMTA MARQUÈS DE CAN PINOI (1885-1985)

ANTONI QUETGLAS CIFRE¹

Resum: La present comunicació respon a la política de recuperació del patrimoni documental sollerí per part de l'Arxiu Municipal de Sóller. Amb aquest marc de treball va sorgir la possibilitat de recuperar part de l'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi, la primera de la localitat i bressol del setmanari Sóller. Aquest fons és clau per poder conèixer el desenvolupament no sols del setmanari i del seu fundador Joan Marquès Arbona i la seva família, sinó també una part molt important de la nostra història contemporània.

1. Introducció

La vila de Sóller compta encara amb nombrosos arxius de titularitat privada, fruit de la vitalitat social, econòmica i cultural de la vila. Malauradament, però, són molts els arxius que s'han perdut, la majoria de vegades per culpa de la poca valoració que es fa d'aquesta documentació.

A principis dels anys noranta l'investigador local Plàcid Pérez en un article publicat per la Societat Arqueològica Lul·liana constata la realitat del patrimoni documental sollerí i afirmava que s'havia perdut molta documentació escrita, tant familiar com d'empreses².

Sortosament, en els darrers anys s'han pogut recuperar alguns d'aquests arxius privats. Fa dos anys, a les I Jornades d'Estudis Locals de Sóller, vàrem presentar la recuperació, l'ordenació i classificació de l'arxiu de la fàbrica de *Can Bac*, posant de relleu la necessitat de portar a terme una tasca de conscienciació de la importància d'aquest patrimoni.

Després de la recuperació d'aquest fons documental, tant des del GRES com des de l'Arxiu Municipal de Sóller hem pogut recuperar diversos arxius, com els de les

1. Arxiver municipal de Sóller. Contacte: arxiuunicipal@a-soller.es.

2. PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Relació del patrimoni perdut entre 1839 i avui. Sóller", a *III Congrés El Nostre Patrimoni Cultural. El patrimoni tudat (1836-1994)*, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, 1994.

fàbriques tèxtils de *Ca les Ànimes*, *Can Moana*, *La Solidez* i *Can Puig*. També s'ha recuperat part dels arxius del Banc de Sóller, la Impremta Marquès, la ferreria de Can Perlus, i de diverses companyies comercials a Mèxic, França i València i part de la documentació familiar de Can Ballester.

Amb aquest article volem presentar el fons de l'arxiu de la Impremta Marquès, el qual és clau per entendre la nostra història contemporània.

2. Notes històriques de la Impremta Marquès

A finals del segle XIX es va donar a la Part Forana un fort creixement de les publicacions periòdiques, que fins aleshores s'havien concentrat a Ciutat. Segurament una de les causes fou la irregularitat i la lentitud amb que arribava la premsa de Palma als pobles³. A Sóller la primera publicació local fou el *Semanario de Sóller*, que va veure com el seu primer número sortia a la llum el 16 de febrer de 1884 i es va mantenir fins el 15 de novembre del mateix any. El setmanari s'elaborava i s'imprimia a Palma a l'impremta de Benet Pons i Fàbregues i estava dirigit per Ricard Salvà. Entre els seus col·laboradors es trobaven Andreu Pastor –*metge Roques*–, Joan B. Ensenyat, Jeroni Estades i Joan Marquès Arbona⁴.

Per donar algunes dades biogràfiques d'en Joan Marquès Arbona de can Pinoi, direm que aquest era el fill major del matrimoni format per Guillem Marquès Miró –*Pinoi*– i Rosa Maria Arbona Morey. El seu pare era un arrendatari de terres que tenia al seu càrrec la possessió de Muleta Gran⁵. Joan va néixer el 16 de juny de 1861 i de jove va estudiar en el Convent amb el mestre Francesc Saltor i Montangut (1840-1895). Un altre dels seus mestres fou el seu oncle, el vicari de Sóller mossèn Pere Antoni Marquès (1813-1895), el qual posseïa una bona biblioteca i va ensenyar-li a llegir i escriure en català⁶.

Quan tenia 17 anys va ingressar a l'Acadèmia Militar de Toledo que va deixar per anar a treballar a casa d'uns parents a França, a Castres, on va treballar en el comerç de *fruits et primeurs*.

Va tornar a Espanya per fer el servei militar i fou destinat a Figueres. Allà va presentar un treball seu a un concurs literari i aquest va resultar premiat. Al mateix temps fou ascendit a sergent i nomenat escrivà major del quarter.

Com hem dit, va iniciar-se en el periodisme col·laborant en el *Semanario de Sóller* enviant cròniques setmanals. Així a finals del 1884 va retornar a Mallorca i va

3. COMPANY MATES, Arnau, "La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general" a *Verguerisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX*, Palma, Fundació Emili Darder, 1997.

4. ARBONA I OLIVER, Andreu, *Fent volar l'estel*, Sóller, Associació Cultural Veü de Sóller, 1996. pàg. 20.

5. GUAL, Miquel / PÉREZ, Plàcid, *Aportació a l'estudi de la premsa a Mallorca: la impremta de can Pinoi (1885-1972) i el Sóller*, Palma, dins *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals: La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, IEB, 1993. Pàg. 317.

6. ARBONA I OLIVER [4], Pàg. 85.

instal·lar-se a Palma treballant en una impremta per aprendre l'ofici.

A principis de l'any 1885 es va instal·lar a la casa pairal de carrer de Sant Bartomeu, on va hi va instal·lar als porxos una premsa de mà i diversos ormeigs per imprimir i enquadernar, que havia comprat amb els seus estalvis. Al mateix temps que naixia l'impremta ja es gestava la idea d'editar una publicació periòdica local. Així Joan Marquès va exposar la seva idea a amics i coneguts per intentar aconseguir el major nombre de suports possibles. Foren dos dels principals erudits locals, mossèn Josep Rullan i Mir i Joan B. Ensenyat Morell els qui més varen ajudar a tirar endavant la idea. Marquès també va sol·licitar la col·laboració dels emigrants sollerics establerts a Europa i Amèrica, ja que considerava que un setmanari local podia tenir una gran acceptació entre aquest col·lectiu i que aquest seria clau per a la supervivència econòmica de la publicació.

Fotografia de Joan Marquès Arbona.

L'any 1886 Joan Marquès es va casar amb Maria Coll Deyà, amb qui va tenir vuits fills dels qual en varen morir dues. Els fills que varen quedar foren Rosa, Guillem, Caterina, Maria, Miquel i Antònia.

A l'hora de parlar de la Impremta Marquès és necessari dividir la seva activitat en dos grans bloc, per una banda la feina pròpia de la impremta i papereria i per l'altra banda la gestió i edició del *Sóller*.

2.1. El setmanari *Sóller*

A pesar de les reticències inicials, l'onze de juliol de 1885 sortia el primer número del setmanari *Sóller*, subtítulat *Periódico semanal de intereses materiales* que ben prest canvià per *Semanario independiente*. La publicació va tenir una gran acollida i va esdevenir una gran eina de difusió, sobretot arran de les inundacions que es varen produir el 1885 a la Vall. El setmanari va promoure una campanya, instada per mossèn Josep Rullan i Mir, per recollir fons en ajuda de les víctimes i per les tasques de reconstrucció. El setmanari s'imprimia amb una premsa manual *Lorilleaux*, adquirida a París el 1885.

A partir de llavors la publicació va servir com a mitjà d'expressió de les diferents entitats del municipi, així com dels sollerics que es trobaven a fora. Els primers anys

de vida el setmanari va tenir quatre planes i un tiratge, que es va mantenir estable a totes les èpoques, de entre 1.500 i 2.500 exemplars⁷.

El desembre de 1889 es va suspendre l'edició del Sóller per millorar-ne la impressió, posant fi a la primera època del setmanari. El 1890 es va reformar la impremta, traslladant la maquinària a la planta baixa del local, representant la publicació el setembre de 1891.

L'any 1901, Joan Marquès va ser obligat a deixar la seva feina per prescripció mèdica. Va partir a París deixant la direcció del setmanari primer a Vicente del Valle (que sols va estar dos mesos), que fou substituït pel mestre Joan Torrens. Després d'aquest el càrrec el va ocupar Damià Mayol Alcover.

L'any 1910, coincidint amb els 25 anys del setmanari, es canviar el format i s'amplià el nombre de pàgines. A l'Exposició Universal de París d'aquell mateix any es va adquirir una màquina més moderna per imprimir, la *Pedallette*, que funcionava mitjançant un motor elèctric i que es va destinar exclusivament a l'edició del Sóller fins el 1972⁸.

Joan Marquès Va residir a París fins a principis del 1912, quan retornà s'instal·la definitivament a Sóller, posant-se novament al front de la impremta i del periòdic que regentà fins a la mort⁹.

A pesar de que el seu pare va figurar com a director del setmanari fins a la seva mort el 1955, el cert és que Miquel Marquès Coll (1901-1992), qui s'havia format en enquadernació, fotogravat i altres arts gràfiques a Barcelona¹⁰, es va fer càrrec de la direcció des de 1922, així com de la línia editorial.

L'any 1935 el setmanari va celebrar les seves noces d'or. Ho va fer amb la publicació d'un número especial. Aquell mateix any l'Ajuntament el va declarar Fill Il·lustre de Sóller. A pesar d'això no es va fer un acte solemne d'homenatge fins el 1952.

El 1955, va morir Joan Marquès. A partir d'aquell any, Miquel Marquès Coll va figurar com a director del setmanari, càrrec que va ocupar fins a la seva jubilació. El director residia a Palma, i venia el dijous a Sóller per revisar la confecció del setma-

Fotografia del primer exemplar del setmanari d'Alcover.

7. GUAL / PÉREZ [5], pàg. 321.

8. Ibid., pàg. 318.

9. PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Les publicacions periòdiques de les imprentes Marquès i Calatayud*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

10. PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Un exemple de lluita per la llengua: Miquel Marquès i el setmanari Sóller*, a Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, València, (s.n.), 1989, pàg. 678.

Imatge actual de la Impremta Marquès.

nari. A pesar de que Miquel Marquès era el director, fins als anys seixanta no va poder figurar com a titular d'aquest càrrec per raons burocràtiques, ja que no disposava de l'obligatòria titulació periodística que exigia la llei de premsa.

A finals de 1972 per culpa de l'antiguitat de la maquinària i de la manca de personal el setmanari fou comprat pel periodista i empresari solleric Pere Serra Bauzà –president del Grup Serra i propietari entre d'altres dels diaris *Ultima Hora*, *Balears* i *Majorca Daily Bulletin*–, pel preu simbòlic d'una pesseta. Això va permetre modernitzar la impressió i salvar el setmanari, que es trobava immers en una greu crisi econòmica. Manuel Picó, col·laborador de Pere Serra, fou nomenat redactor en cap del setmanari.

Miquel Marquès es va mantenir com a director fins a la seva jubilació l'any 1985. A partir d'aquells moments el *Sóller* es va deslligar totalment de la família Marquès.

2.2. La impremta i la llibreria-papereria

Marquès era conscient de que el setmanari no podia ser l'única font d'ingressos tant per la pròpia supervivència d'aquest com de la familiar. Així que el negoci es va plantejar com una impremta a la qual posteriorment es va associar la llibreria i la papereria.

Quan es va fundar la impremta els treballs d'impressió sortiren signats com "Impremta de Juan Marqués", ja que aquest era l'únic propietari de l'empresa. El pri-

mer treball de la impremta Marquès fou un fulletó de propaganda que anunciava la sortida del primer número del setmanari Sóller i la primera part de la novel·la *Concha* escrita per Joan B. Enseñat¹¹.

A partir del 1891, però, el nom de la impremta passà a ser "La Sinceridad", com a conseqüència de la creació de la societat "Marquès, Mayol y Cía" que creà juntament amb el seu cunyat Damià Mayol.

Es va conservar aquesta denominació fins el 1922, quan adoptà el nom de "Imprenta de J. Marqués Arbona" que mantindria fins l'abril de 1947, en el que l'empresa passà a dir-se simplement "Imprenta Marqués".

En el negoci familiar varen participar tots els fills del matrimoni Marquès Coll, les filles s'encarregaren de la llibreria-papereria i l'administració, i el fill, Miquel, de la direcció del setmanari. L'altre fill, Guillem, va ocupar el càrrec de secretari de l'Ajuntament fins a l'entrada de la República i després es va dedicar a ocupar-se de la seva empresa cinematogràfica¹².

No tenim dades exactes de la producció anual de la impremta ni tampoc del volum de vendes de la papereria, però hem de suposar que fou relativament elevat si tenim en compte que fins el 1913 fou l'única impremta de la localitat i que a més pràcticament era el major proveïdor de l'Ajuntament i les principals empreses de la localitat.

Pel que fa a les edicions sabem que almenys 11 publicacions periòdiques locals foren editades per la impremta de can Pínoi¹³.

3. Una tasca de l'Arxiu Municipal de Sóller: la recuperació del patrimoni documental local

L'Arxiu Municipal de Sóller (AMS) és potser un dels arxius històrics de caire local més rics en documentació. Cronològicament compren documents del segle XIV a l'actualitat. L'arxiu ha sofert diverses ordenacions, destacant la de l'any 1983, quan un grup d'investigadors locals es va encarregar d'ordenar i catalogar l'arxiu històric. Aquesta darrera ordenació va fer que l'Ajuntament comptés amb un arxiu que era pioner i ric en material. Es va portar a terme seguint les directrius del Sr. Antoni Mut Calafell, llavors director del Arxiu del Regne de Mallorca, per així poder unificar els criteris de catalogació amb els altres arxius de Mallorca. Aquest procés d'ordenació i catalogació va durar uns dos anys.

11. ARXIU MOSSÈN JOSEP RULLAN I MIR, Correspondència Particular Diversa 1884-1887. Carta de Joan Marquès Arbona del 07-07-1885: *"Muy Sr. mio: Tengo el honor de mandarle adjunto un folleto, salido a la luz hoy y que es el primer trabajo de nuestra imprenta. Por él verá U. que prometo al público que el "Sóller" saldrá el sábado 11 del actual; suplico pues a U. se sirva mandarme mañana mismo el artículo que tiene compuesto exprofeso para su publicación en el primer número de dicho periódico"*.

12. GUAL / PÉREZ [5], pàg. 317.

13. En l'article que va escriure Plàcid Pérez en les I Jornades d'Estudis Locals de Sóller surten citades totes les publicacions que es coneixen. Per a més informació veure: PÉREZ [9].

Imatge actual de la impremta amb la Pedalete al fons.

Imatge actual de la llibreria.

El document d'arxiu és testimoni material d'un fet o acte realitzat per una persona o institució en l'exercici de les seves funcions. Els documents d'arxiu són únics i "originals", no té sentit aïllar-los i separar-los del seu context de creació, del seu productor, ja que perdria el seu valor informatiu i sobretot el seu valor de testimoni. És per això que el document en si, té valor per la seva pertinença a aquest conjunt.

Amb la creació del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), un dels principals objectius que ens vàrem marcar va ser la recuperació del patrimoni documental sollerí.

Aquesta tasca l'hem intentat assumir també des de l'Ajuntament, i concretament des de l'arxiu municipal, ja que entenem que una de les funcions que ha de tenir l'arxiu és la d'aconseguir i de conservar aquestes fonts documentals, ja que així conservem la història del nostre poble. Recentment s'ha aprovat la posada en marxa del "Programa de Conservació i Digitalització del Patrimoni Documental Sollerí", que té com a principals objectius:

La recuperació, catalogació i difusió dels arxius i fons documentals de tipus privat del municipi de Sóller.

Evitar la pèrdua de patrimoni documental.

Entenem com a Patrimoni documental, tots aquells documents generats per una institució pública o privada en l'exercici de les seves funcions. La seva conservació està obligada per llei, en primer lloc per la Constitució Espanyola (1978) i en segon lloc per la *Llei del Patrimoni Històric Espanyol* (1985). A més, cada Comunitat Autònoma té regulada en els seus Estatuts autonòmics la preservació d'aquest patrimoni¹⁴. A les Illes, aquesta regulació es va donar en un primer moment amb la *Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears* i posteriorment es va concretar la part referent al patrimoni documental amb la *Llei 15/2006 d'Arxius i Patrimoni Documental de les Illes Balears*¹⁵, per la qual es determinen quins documents formen part del nostre patrimoni. Aquests són:

Els fons propis i els referits a les Illes Balears que a hores d'ara es troben integrats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Molt especialment, s'hi consideren compresos els volums que hi hagi a la secció dels còdexs; els documents recollits als arxius de la Reial Cancelleria, al Consell Suprem d'Aragó, i els emesos per la institució del Mestre Racional, a més dels que en el futur es puguin identificar a qualsevol altra secció.

Els fons recollits per l'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu històric provincial de Maó, l'Arxiu general del Consell de Mallorca, l'Arxiu municipal de Ciutadella i l'Arxiu històric d'Eivissa.

Els arxius i documents de titularitat privada radicats en el territori de les Illes Balears, d'una antiguitat superior als cent anys, produïts, rebuts o conservats per qualsevulla persona física o jurídica, pública o privada.

Els documents d'una antiguitat superior als quaranta anys, produïts, rebuts o conservats per associacions polítiques o sindicals radicades en el territori de les Illes Balears.

14. AA.VV., *Diccionario de Archivística*, Ministerio de Cultura, Dirección de los Archivos Estatales, Madrid, 1993.

15. Veure BOIB núm. 152 de 28-10-2006

Sala de dipòsit d'arxiu de les Escolàpies.

Lloc de la impremta Marquès al carrer de Sant Bartomeu.

– Els documents d'una antiguitat superior als quaranta anys, produïts, rebuts o conservats per les fundacions, així com també per qualsevol associació de caràcter privat establerta a les Illes Balears.

– Els documents radicats en el territori de les Illes Balears d'una antiguitat superior als quaranta anys, produïts, rebuts o conservats per l'Església Catòlica o les seves congregacions, ordres o instituts de vida consagrada; així com per les altres confessions radicades a les Illes Balears.

– Els documents de titularitat pública o privada que, d'acord amb aquesta llei o les seves disposicions de desenvolupament, o amb la Llei de patrimoni històric, adquireixin en endavant la condició d'arxius o documents integrants del patrimoni documental de les Illes Balears.

Tal com estableix també aquesta llei és un deure de les institucions públiques garantir la preservació del patrimoni documental de les Illes Balears, públic i privat, d'acord amb els seus valors, per al servei dels interessos generals.

Com hem dit abans en els darrers anys hem pogut localitzar i recuperar part d'aquest llegat documental amb la intenció de posar-lo a l'abast dels ciutadans i ciutadanes per a la seva consulta. A pesar d'això, encara queda molta feina per fer.

Seguint el Pla d'Actuació de l'Arxiu Municipal que vàrem presentar a l'Ajuntament l'octubre de 2007, s'ha incorporat al quadre de classificació de l'Arxiu Municipal una nova secció, tot seguint les propostes del Grup Municipal d'Arxiviers de Mallorca, que agruparia tota aquesta documentació de tipus privat. Aquesta porta el terme de Particular i d'Empreses i es manté la unitat de l'Arxiu Històric.

4. L'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi

Per tant l'objecte principal d'aquesta comunicació és presentar els treballs de classificació i ordenació de l'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi. Creim que aquesta és la millor denominació per aquest fons. Aquest fons abasta gairebé tot el període d'activitat de dita empresa familiar, que es compren entre 1885 i finals dels vuitanta, a pesar que hi ha grans llacunes entre les sèries.

Hem de remarcar que aquesta recuperació no hagués estat possible sense la sensibilitat i l'interès de l'investigador local Josep A. Morell González el qual ens va assabentar de la possible pèrdua d'aquest fons i la possibilitat de recuperar-lo. Agrair també l'ajut rebut per part dels membres del GRES, Plàcid Pérez, Irene Cabrer, Jaume Deyà, Carol Constantino i Francesc Lladó, al funcionari municipal Lluc Coll i a la bibliotecària municipal Carme Llinàs, els quals contribuïren a fer una primera tria de la documentació. Tampoc no podem oblidar-nos de donar les gràcies a la Fundació Deixalles-Sóller per conservar la documentació fins que poguérem anar a recollir-la.

A part de la documentació recollida a finals de 2009 l'historiador i membre del GRES, Plàcid Pérez va fer donació a l'arxiu municipal d'una sèrie de lligalls de correspondència i relacions de factures de la Impremta Marquès dels anys 1920 a 1940.

A l'hora de tractar la documentació vàrem seguir diverses fases:

Fons de la impremta sense catalogar.

Documentació donada per Plàcid Pérez

1. Neteja i destriament: Bona part d'aquesta documentació estava en un molt mal estat de conservació (pols, fongs, humitat, òxid, etc.), així que la primera actuació que es va portar a terme fou una neteja bàsica, tot esperant poder realitzar futures actuacions de restauració.

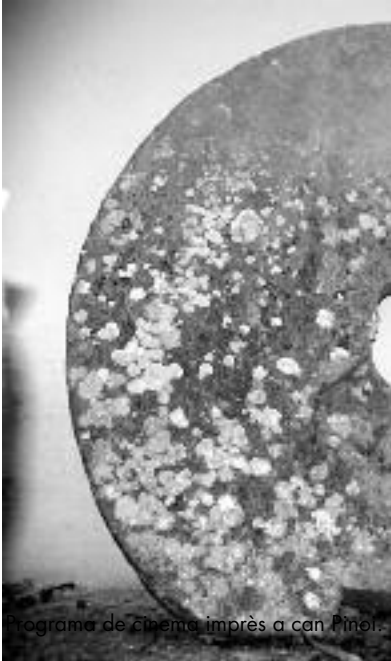
2. Classificació i descripció: Pel que fa a la classificació del fons, vaig seguir les nocions dictades per Schellenberg. Segons ell, "classificar consisteix a agrupar jeràrquicament els documents d'un fons mitjançant agregats o classes, des dels més amplis als més específics, d'acord amb els principis de procedència i ordre original"¹⁶. Segons aquesta definició els agregats documentals ens vénen donats pels propis creadors, les persones, les oficines i divisions administratives que tramiten els documents en l'acompliment de les seves funcions; en tal sentit la classificació està implícita a l'origen. A pesar de la teoria, moltes vegades això no és suficient, ja que els documents evolucionen amb la institució que els genera, en el temps, amb les estructures, nivells competencials i procedimentals; de manera que l'arxiver necessita establir un sistema de classificació vàlid per a tots els documents d'un fons, siguin quins siguin les estructures, les funcions i els procediments de l'entitat que els ha creat.

Tres són els elements que podem considerar claus en la classificació dels documents:

1. Les accions que aquests documents es refereixen.
2. L'estructura orgànica de la dependència que els produeix.
3. Els assumptes o matèries sobre els quals versen.

Com que el principi de procedència pràcticament fou inexistent, ja que no comptàvem amb un fons complet ni tampoc teníem indicis de la seva composició ni funció inicial, es va haver d'establir una classificació basada en una experiència semblant i adaptar-la a l'ordre original, segons les diferents funcions de l'empresa i la implicació familiar.

16. SCHELLENBERG, T. H., *Archivos modernos. Principios y técnicas*, México, Archivo General de la Nación, 1987.

Programa de cinema imprès a can Pinol.

Programa de la Defensora Sollerense.

Llibres de l'empresa Teatro Balear.

Plagueta de correspondencia de Joan Marquès.

Fitxers de subscriptors del setmanari Sóller.

Així doncs, tenint en compte aquestes premisses i la documentació conservada, vaig triar un sistema de classificació funcional. En aquest sistema les sèries s'agrupen d'acord amb la naturalesa dels documents. Ho he considerat correcte ja que les funcions i les accions deriven de les fins inherents a l'entitat, a més de donar estabilitat. La dificultat ha radicat a poder identificar correctament les sèries. Altra raó per la qual m'he decantat per aquest sistema, és que a més de la documentació de l'empresa també hi havia altre tipus de documentació tant familiar com d'altres empreses en les quals estaven implicats els membres de la família Pínoi.

3. Ordenació:

L'ordenació d'un fons no acaba en la classificació, sinó que es complementa amb la disposició dels diferents elements. És una tasca material consistent a relacionar uns elements amb uns altres d'acord amb un criteri establert per endavant, bé sigui la data, les lletres de l'alfabet, els nombre, etc. L'ordenació s'aplica sobre diversos elements o en diferents nivells: els documents, els expedients, les sèries, etc. Els documents s'ordenen en el si dels expedients, lligalls o unitats documentals, seguint la lògica de la seva funció, que, en general, coincideix amb la seva seqüència cronològica. Els mètodes d'ordenació depenen del criteri establert: poden ser les lletres de l'abecedari (alfabètic), les dates dels documents (cronològic), la seqüència dels nombres (numèric), la combinació de diversos d'ells (alfanumèric). D'entre aquests mètodes no és possible establir, ni tampoc és necessari, quin d'ells és el millor: al decidir el tipus d'ordenació que s'ha d'aplicar a cada moment, es triarà aquell que millor s'adapti a fi de l'ordenació.

El mètode emprat en l'ordenació dels fons, ha estat bàsicament Cronològic, ja que la data dels documents ha estat el criteri per ordenar la documentació.

El fons constà de 211 documents, entre llibres, lligalls o unitats documentals soltes. Aquest ha quedat dividit en set sèries:

ADMINISTRACIÓ I COMPTABILITAT: Es tracta de la sèrie amb major volum de documentació i agrupa un conjunt de documents més o manco relacionats amb la gerència i direcció de l'empresa. Esta dividia en 12 subseccions, bàsicament de tipus econòmic. Podem destacar-ne els registres i els fitxers de subscriptors del setmanari *Sóller* i el *Heraldo de Sóller*. Cronològicament els documents comprenen de la creació de la impremta a la dècada de 1970. A pesar d'això trobam grans llacunes documentals.

IMPRESSIÓ I PRODUCCIÓ: En aquesta sèrie hem agrupat tota la documentació relativa a treballs de la impremta: proves, comandes, models, etc.; així com també els registres de col·laboradors i articles que es publicaren al setmanari *Sóller* entre 1885 i 1941. Constà per tant de 5 subsèries que comprenen un espai cronològic entre 1885 i 1982.

CORRESPONDÈNCIA: És una de les sèries més compactes i amb les quals comptam amb una major coherència documental. En aquesta hi trobam dues subsèries, per una banda la que compren la documentació particular de Joan Marquès Arbona, anterior a la fundació de la impremta i per altra banda la correspondència de la

Impremta, en la qual es troben mesclades les cartes dirigides al fundador, al seu fill Miquel, al setmanari i a la resta de membres de la família.

PERSONAL: Engloba tota la documentació relativa als treballadors i salaris. A pesar d'això aquesta sèrie és la que presenta majors mancances. Podem destacar-ne algunes comunicacions entre treballadors i patrons relatives a la vaga de tipògrafs de 1919. Està composta per 2 subsèries que comprenen 5 plaquetes.

ALTRES EMPRESES FAMILIARS: S'ha creat aquesta sèrie factícia per la relativa quantitat de documentació d'altres empreses en les quals hi estaven implicats alguns membres de la família Marquès, com foren els negocis cinematogràfics o els immobiliaris. Aquesta sèrie consta de 5 subsèries que agrupen les 5 empreses de les quals hem trobat documentació.

DOCUMENTACIÓ FAMILIAR: Aquesta sèrie s'ha creat per agrupar la documentació de tipus familiar trobada al fons, bàsicament escriptures, certificats de naixement, fulls de baptismes i testaments de familiars difunts. També s'hi ha inclòs un fons fotogràfic i de postals que encara estan pendents de catalogar. Cronològicament la documentació va des de 1851 a la dècada de 1970.

PUBLICACIONS: En aquesta sèrie hi hem englobat algunes publicacions trobades en el fons i que no foren impreses per la mateixa impremta. El nombre d'aquestes és molt reduït i segurament fou motiu de nombrosos exporgaments anteriors.

5. Apèndix: Inventari de l'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi

Arxius d'empreses

Impremta Marquès de Can Pinoi

– Administració i comptabilitat

Anunciants

Rebutts pagament anuncis i insercions al setmanari *Sóller* 1906

Registre anunciants setmanari *Sóller* 1910-1924

Caixa

Caixa 1957

Clients

Llibre V de clients 1932-1934

Llibre VI de clients 1935

Llibre XII de clients 1954

Plagueta d'adreces Sense data

Plagueta d'adreces Sense data

Registre de deutors 1885-1887

Cobraments

Rebut Impremta <i>La Sinceridad</i>	1909
Registre factures a cobrar	1901-1903
Registre factures a cobrar	1920-1947
Registre factures a cobrar	1922-1927
Registre factures a cobrar	1927-1973
Comptabilitat	
Índex d'arxivadors	Sense data
Liquidacions	1937-1945
Llibre administració del <i>Sóller</i>	1977-1981
Llibre auxiliar Impremta de Joan Marquès Arbona	1929-1935
Llibres de comptes impremta Marquès	1885-1890
Diaris	
Diari	1961
Diari	sense data
Diari	1922
Diari	1927
Diari	1974
Diari	1893-1932
Diari	1925-1927
Diari	1969-1972
Dietaris	
Agenda de administración municipal y general	1890
Agenda de administración municipal y general	1891
Agenda de administración municipal y general	1892
Dietari	1889
Dietari	1905
Dietari	1907
Dietari	1908
Dietari	1909
Dietari	1910
Dietari	1911
Dietari	1916
Dietari	1917
Dietari	1939
Dietari	1942
Dietari	1974
Documentació fiscal i notarial	
Contractes Impremta Marquès	1885-1955
Documentació fiscal Impremta Marquès	1891-1956
Escriptures societat <i>Marquès, Mayol y Compañía</i>	1910-1922
Llibre Major	
Major	1929
Major	1963

Major	1975
Major	1917-1920
Major	1923-1930
Major	1928-1938
Major	1930-1931
Major	1973-1976
Major	1978-1981
Major	1922-1923
Major petit	1922-1929
Proveïdors	
Adreces de proveïdors	Sense data
Registre d'obligacions a pagar	1894-1899
Relacions de factures	
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1961
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1962
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1963
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1964
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1965
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1966
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1967
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1968
Registre de factures i entrada de productes a la llibreria	1969
Relació de factures	1920-1932
Relació de factures	1922-1925
Relació de factures	1926-1927
Relació de factures	1940-1949
Relació de factures	1940-1953
Relació de factures	1950-1959
Relació de factures editorial Planeta	1975-1976
Subscripcions	
Etiquetes subscriptors forans del setmanari <i>Sóller</i>	1959
Fitxer subscripcions setmanari <i>Sóller</i> . Amèrica	1900-1940
Fitxer subscripcions setmanari <i>Sóller</i> . Baixes	1900-1940
Fitxer subscripcions setmanari <i>Sóller</i> . Península i Europa	1900-1940
Llistes de subscriptors del setmanari <i>Sóller</i> (per carrers)	sense data
Rebutx subscripcions setmanari <i>Sóller</i>	1902
Rebutx subscripcions setmanari <i>Sóller</i>	1909
Rebutx subscripcions setmanari <i>Sóller</i>	1927-1930
Registre de subscripcions a diaris i revistes	1910-1954
Registre de subscripcions. Llettra A	1941-1971
Registre de subscripcions. Llettra B	1938-1971
Registre de subscripcions. Llettra C	1950-1971
Registre de subscripcions. Llettra D	1891-1970
Registre de subscripcions. Llettra E	1947-1969

Registre de subscripcions. Lletra F	1937-1971
Registre de subscripcions. Lletra G	1937-1971
Registre de subscripcions. Lletra H	1891-1970
Registre de subscripcions. Lletra I	1896-1961
Registre de subscripcions. Lletra J	1891-1970
Registre de subscripcions. Lletra LL	1946-1972
Registre de subscripcions. Lletra M	1952-1971
Registre de subscripcions. Lletra N	1891-1969
Registre de subscripcions. Lletra O	1931-1971
Registre de subscripcions. Lletra P	1939-1971
Registre de subscripcions. Lletra Q	1891-1946
Registre de subscripcions. Lletra R	1932-1971
Registre de subscripcions. Lletra S	1938-1972
Registre de subscripcions. Lletra T	1891-1970
Registre de subscripcions. Lletra U	1891-1970
Registre de subscripcions. Lletra V	1941-1951
Registre de subscripcions. Lletra X	1892-1939
Registre de subscriptors del <i>Heraldo de Sóller</i> . Lletres A-L	1913-1916
Registre de subscriptors del <i>Heraldo de Sóller</i> . Lletres M-Z	1913-1916
Subscriptors del setmanari <i>Sóller</i>	1938-1942

– Altres empreses familiars

Agència immobiliària de Maria Marquès Coll	
Auxiliar de mercaderies de Marià Marquès Coll	1929
Diari de Maria Marquès Coll	1929
Fitxes de cases	1960-1980
Inventari i Balanç de Maria Marquès Coll	1929
Cinematogràfica Marquès	
Llibre de caixa de <i>Cinematogràfica Marquès</i>	1919-1925
Llibres de comptes <i>Cinematogràfica Marquès</i>	1925-1933
Major d'exploració del Victòria	1926
Empresa comercial de Joan Marquès Arbona (Paris)	
Llibre de caixa de J. Marquès Arbona	Sense data
Llibre de comptes comerç de França	1902
Llibre de comptes comerç de França	1921-1924
Rebutis de comandes a la Maison Marquès	1907-1909
Registre de despeses i empleats empresa comercial de J. Marquès	1913-1917
Empresa de Joan Antoni Mayol Marquès	
Llibre Auxiliar de Joan Antoni Mayol Marquès	1927
Llibre Diari de Joan Antoni Mayol Marquès	1927
Llibre Major de Joan Antoni Mayol Marquès	1927
Fàbrica d'embotits d'Antoni Marquès Arbona	
Comptabilitat de la fàbrica d'embotits d'Antoni Marquès Arbona	1935

Inventaris fàbrica d'embotits d'Antoni Marquès Arbona	1930-1934
Teatro Balear	
Diari empresa Teatro Balear	1927
Major empresa Teatro Balear	1927
– Correspondència	
Correspondència	
Correspondència Impremta Marquès	1885-1888
Correspondència Impremta Marquès	1888-1911
Correspondència Impremta Marquès	1923
Correspondència Impremta Marquès	1924
Correspondència Impremta Marquès	1925
Correspondència Impremta Marquès	1925-1927
Correspondència Impremta Marquès	1926
Correspondència Impremta Marquès	1927
Correspondència Impremta Marquès	1928
Correspondència Impremta Marquès	1928-1933
Correspondència Impremta Marquès	1929
Correspondència Impremta Marquès	1930
Correspondència Impremta Marquès	1931
Correspondència Impremta Marquès	1932
Correspondència Impremta Marquès	1933
Correspondència Impremta Marquès	1934
Correspondència Impremta Marquès	1934-1937
Correspondència Impremta Marquès	1935
Correspondència Impremta Marquès	1936-1969
Correspondència Impremta Marquès	1938-1944
Correspondència Impremta Marquès	1945-1947
Correspondència particular de Joan Marquès Arbona	1877-1884
Correspondència particular de Joan Marquès Arbona	1920-1925
Correspondència particular de Joan Marquès Arbona	1926-1932
– Documentació familiar	
Documentació familiar	
Certificats de naixement. Baptismes. Llicències militars.	
Testaments de familiars difunts i altres documents antics	1852-1926
Compte corrent de les germanes Maria, Rosa i Aïna Canals Pastor	1940-1956
Documentació i escriptures de la casa del carrer Metge Mayol, 4	1888-1951
Esriptures família Marquès i Frontera	1850-1955
Fotografies familiars	Sense data
Lira Sollerense. Lista de los socios desde la fundación de esta sociedad hasta el 31 de diciembre de 1914	1912-1914
Poders caducats i escriptures. Cancel·lacions d'Hipoteques	1851-1948
Postals	1950-1980

– Impressió i Producció

Articles i Col·laboracions

Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1885-1916
Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1886-1904
Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1886-1927
Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1916-1932
Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1932-1941
Registre d'articles i col·laboradors del setmanari <i>Sóller</i>	1935-1941

Comandes

Comandes	1921
Registre de comandes	1913
Registre de comandes	1941
Registre treballs d'impremta i enquadernació	1938-1939

Magatzem

Llibre control del magatzem	1892
-----------------------------	------

Models

"Carbones"	Sense data
Catalogo de novedades tipográficas	Sense data
Mostres tipus de lletres impremta	Sense data
Vinyetes i recursos tipogràfics impremta	Sense data

Treballs d'impremta

Treballs d'impremta	1914
Treballs d'impremta	1954
Treballs d'impremta	1966
Treballs d'impremta	1967
Treballs d'impremta	1969
Treballs d'impremta	1970
Treballs d'impremta	1885-1912
Treballs d'impremta	1920-1954
Treballs d'impremta	1947-1978
Treballs d'impremta. A la memòria del hijo ilustre de Sóller d. José Rullan Pbro.	1912
Treballs d'impremta. Aires Sollerics. X Aniversari 1969-1979	1979
Treballs d'impremta. Alturas. Boletín mensual de la Congregació Mariana de Sóller	1942-1943
Treballs d'impremta. Associació per la Cultura de Mallorca.	
Quadern mensual	1923
Treballs d'impremta. Cant a la dansa. X Aniversari d'Aires Sollerics	1979
Treballs d'impremta. Concert coral universitària i coral de Sóller.	
X Aniversari Aires Sollerics	1979
Treballs d'impremta. Lealtad. Revista gráfica balear. Número dedicat a Sóller	1962

Treballs d'impremta. Memòria del Banc de Sóller	1901-1943
Treballs d'impremta. Memòria del Ferrocarril de Sóller	1928-1960
Treballs d'impremta. Miquel Ferra i Martorell. Pregó de fires 1975	1975
Treballs d'impremta. Ordenanzas Municipales para la villa de Binissalem	1922
Treballs d'impremta. Programa festes patronals de Sant Bartomeu 1982	1982
Treballs d'impremta. Programa fires i festes de maig 1974	1974
Treballs d'impremta. Programa fires i festes de maig 1976	1976
Treballs d'impremta. Programa fires i festes de maig 1977	1977
Treballs d'impremta. Segundo aniversario de la proclamación de la República. Centro español de Nîmes	1933
Treballs d'impremta. Sóller. Mallorca	1964
– Personal	
Salaris	
Registre pagament nòmines	1968
Setmanals	1962-1963
Treballadors	
Material i empleats de la impremta	1961
Material i empleats de la impremta	1962
Material i empleats de la impremta	1964
– Publicacions	
Bolletí Informatiu de l'Associació de Veïns 11 de maig de Sóller. N° 2. Maig 1981	1981
Bolletí Informatiu de l'Associació de Veïns 11 de maig de Sóller. N° 3. Agost 1981	1981
Libro de la República del 14 de abril de 1931	1931
Memorias biográficas de Joan Oliver <i>Maneu</i> i Vicente Juan <i>Ribas</i> leídas en la fiesta cívica celebrada en el consistorio municipal en 31 de diciembre de 1905	1906
Programa de clasificaciones de productores para la Exposición Universal de Barcelona	1887
Unión Patriótica. Boletín órgano del comité ejecutivo nacional	1929

6. Bibliografía

AA. VV., *Diccionario de Archivística*, Ministerio de Cultura, Dirección de los Archivos Estatales, Madrid, 1993.

ARBONA I OLIVER, Andreu, *Fent volar l'estel*, Sóller, Associació Cultural Veu de Sóller, 1996.

COMPANY MATES, Arnau, "La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general" a *Verguerisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX*, Palma, Fundació Emili Darder, 1997.

CRUZ MUNDET, José Ramón, *Manual de Archivística*, Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2001.

DIVERSOS AUTORS, *Arxiu municipal de Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 1988.

GRUP D'ARXIVERS MUNICIPALS DE MALLORCA, *Proposta de desenvolupament del quadre de classificació per a la documentació municipal*, Sa Pobla, Ajuntament de Sa Pobla, 2006.

GRUP D'ARXIVERS MUNICIPALS DE MALLORCA, *Proposta de quadre de classificació per a la documentació municipal*, Palma, Ajuntament d'Andratx, 2004.

GUAL, Miquel / PÉREZ, Plàcid, *Aportació a l'estudi de la premsa a Mallorca: la impremta de can Pínoi (1885-1972) i el Sóller*, Palma, dins *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals: La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, IEB, 1993.

HEREDIA HERRERA, Antonia, *Archivística General. Teoría y Práctica*, Sevilla, Diputació Provincial, 1991.

PÉREZ PASTOR, Plàcid / QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Aproximació a la història industrial de Sóller: l'arxiu de la fàbrica de Can Bac*, a *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Palma, Ajuntament de Sóller, 2007.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, "L'arxiu municipal i alguns arxius privats de la Vall de Sóller", a *Aportaciones para una guía de los archivos de Baleares: comunicaciones presentadas a la VII Conferencia Internacional de Estudios Mediterráneos. Sóller 1983*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1983, p. 221-231.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, "Relació del patrimoni perdut entre 1839 i avui. Sóller", a *III Congrés El Nostre Patrimoni Cultural. El patrimoni tudat (1836-1994)*, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, 1994.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Les publicacions periòdiques de les imprentes Marquès i Catalunya*, dins *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Tipologia documental de la Part Forana: el cas de Sóller*, a BSAL núm. 48, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, 1992.

PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Un exemple de lluita per la llengua: Miquel Marquès i el setmanari Sóller*, a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, València, (s.n.), 1989, pàg. 678.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els 124 anys del setmanari Sóller (1885-2009)*, a *Els estudis i la premsa local al segle XXI, Volum I: La Premsa Local*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2009, pàg. 273-282.

QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els orígens del setmanari a través de la correspondència de Joan Marquès Arbona (1884-1889)*, a *Sóller 1885-2010. Número commemoratiu dels 125 anys*, Palma, Sóller Publicacions S. L. – Grup Serra, 2010.

SHELLENBERG, T. H., *Archivos modernos. Principios y técnicas*, México, Archivo General de la Nación, 1987.

ELS MOLINS HIDRÀULICS DE FORNALUTX

PLÀCID PÉREZ I PASTOR

Resum: L'article que presentam a les V Jornades d'Estudis Locals forma part d'un estudi més ambiciós orientat a la reconstrucció dels espais irrigats originals andalusins del municipi de Fornalutx, mitjançant l'aplicació dels mètodes de l'arqueologia hidràulica. Aquests mètodes han estat assajats amb èxit per diversos autors a diferents indrets de Mallorca (Banyalbufar, Bunyola, Coanegra, Alaró, Artà, Felanitx, Pollença...). Segons la doctora Helena Kirchner, l'objectiu de l'arqueologia hidràulica és la reconstrucció del disseny original del sistema hidràulic i les seves transformacions i, per això, cal discriminar les modificacions i ampliacions que ha pogut experimentar durant les èpoques feudal, moderna i contemporània. El procediment es basa en la combinació d'informacions procedents de la toponímia d'origen musulmà, la prospecció arqueològica per a la localització de les zones de residència, l'anàlisi de la documentació escrita, la reconstrucció planimètrica del sistema, la identificació de les marjades i parcel·les que configuren l'espai irrigat i la xarxa de molins hidràulics. En aquesta primera aproximació farem esment a aquest darrer aspecte: la xarxa de molins hidràulics del municipi. Partint dels vuit molins existents avui en dia –cap dels quals no està en funcionament– intentarem seguir-ne l'evolució històrica per tal d'identificar els tres enginyes que ja existien en època andalusí.

Aquest treball¹ forma part d'un projecte d'investigació més ample, que té com a objectiu esbrinar quins eren els espais hidràulics andalusins de la vall de Sóller en els moments previs a la conquesta de Mallorca per part del rei Jaume I i els seus porcioners, l'any 1229; així com les modificacions i ampliacions posteriors.

El projecte es basa en l'aplicació dels mètodes de l'*arqueologia hidràulica*, que foren descrits l'any 1993 per Kirchner i Navarro,² a partir de la noció de disseny de l'espai hidràulic formulada per Barceló l'any 1989.³ Tal com ha definit Kirchner, "*el objetivo de la arqueología hidráulica es la reconstrucción del diseño original del sistema hidráulico y sus transformaciones y, para ello, hay que discriminar las modificaciones y*

1. Agraesc la col·laboració de tots els informadors i, molt especialment, la de Joan Barceló d'Es Mas, Bartomeu Castanyer, Dolors Garcia, Antoni Marroig "Pere Simon", Jaume Pinya, Francesc Massanet de Binibassí i Joan Sánchez de Monnàber, sense els quals aquest treball no hagués estat possible.

2. H. KIRCHNER; C. NAVARRO: "Objetivos, método y práctica de la arqueología hidráulica", *Archeologia Medievale*, XX, 1993, 121-150.

3. M. BARCELÓ: "El diseño de espacios irrigados en al-Andalus: un enunciado de principios generales", *El agua en zonas áridas: arqueología e historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, Instituto de Estudios Almerienses, 1989, XV-XLVII.

ampliaciones que haya podido sufrir".⁴ El procediment es fonamenta en la combinació d'informacions diverses procedents de la toponímia del lloc en qüestió, de la prospecció arqueològica, de la reconstrucció planimètrica i de l'anàlisi de la documentació escrita. Tot plegat permet la restitució del disseny original -especialment en aquells indrets on el sistema hidràulic no s'ha mantingut actiu- i la identificació i aïllament de les modificacions i ampliacions que ha experimentat la xarxa al llarg dels segles. A partir d'aquestes dades es pot determinar la superfície irrigada original i calcular la càrrega poblacional que podia suportar. Aquest mètode ha estat amplament assajat per a l'estudi d'espais irrigats, tant els d'origen andalusí com els creats pels feudals catalans.

En una primera aproximació, s'ofereixen els resultats dels treballs de camp i d'anàlisi de la documentació oral i escrita en matèria de molins hidràulics del terme municipal de Fornalutx. S'hi presenten, doncs, els resultats obtinguts pel que fa a la localització, descripció, força motriu utilitzada i antiguitat, intentant destriar aquells d'origen andalusí d'aquells altres de construcció posterior.

El punt de partida de la investigació ha estat el repertori exhaustiu dels molins existents a la vall de Sóller realitzat per Miquel Bover, Vicenç Pérez i Andreu Pons i publicat per ells mateixos l'any 1982.⁵ De fet, aquest és l'estudi més complet que existeix fins al moment: J. Rullan es limita a constatar l'existència de quatre molins a Fornalutx; M. A. Carbonero localitza un casal-molí en aquell indret en el segle XIII; i M. Barceló dedueix que en el moment de la conquesta hi hauria un mínim de 10 molins a la vall de Sóller. N. Cañellas recull les xifres anteriors, pel que fa a Fornalutx.⁶

LES FONTS DE FORNALUTX

Fornalutx, integrat morfològicament a la vall de Sóller, ocupa una profunda vall longitudinal orientada en direcció NE-SO i situada a la segona sèrie d'alineacions muntanyoses que constitueixen la Serra de Tramuntana de Mallorca. La vall de Fornalutx està ubicada a una cota mitjana de 150 m sobre el nivell de la mar i és solcada per un conjunt de torrentons curts i de molt pendent que s'uneixen al torrent Major. Està envoltada de massissos muntanyosos, els més alts de l'illa (Puig de sa Bassa, Puig Major, Serra de son Torrella) que la tanquen per totes parts excepte pel costat sud-oest, per on desguassa el torrent Major i s'uneix a la vall de Sóller.

4. P. BALLESTEROS ARIAS et alii: "Por una arqueología agraria de las sociedades medievales hispánicas. Propuesta de un protocolo de investigación", *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, Oxford, BAR Series 2062, 2010, 188-189.

5. M. BOVER; V. PÉREZ; A. PONS: *Els molins a Sóller i Fornalutx*, Sóller, 1982, 1-24.

6. J. RULLAN MIR: *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Palma, 1876, t. I, 11; M. A. CARBONERO GAMUNDÍ: "Els molins hidràulics a l'illa de Mallorca: Algunes notes sobre la localització de molins d'origen medieval", *Quinze anys de premis d'investigació 'Ciutat de Palma' (1970-1984)*, Palma, 1986, 151; M. BARCELÓ: "Els molins de Mayūrqa", *Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, V Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 254; N. S. CAÑELLAS SERRANO: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, Edicions Documenta Balear, Palma, 1993, 61.

Miquel Gual i Jaume Albertí⁷ han localitzat i descrit 132 fonts que vessen el seu cabal a la vall de Sóller, cinquanta-quatre de les quals estan situades en el terme municipal de Fornalutx. Moltes d'aquestes fonts tenen la particularitat d'extreure l'aigua de pluja naturalment, sense embassar-la, perquè es filtra a través de les roques calcàries permeables que formen els massissos fins arribar a la capa impermeable situada a la base on hi ha l'ullal. Les fonts artificials, les fonts cercades, s'obtenen a base de perforar el massís calcari fins arribar a la capa impermeable, des d'on s'extreu l'aigua mitjançant una síquia.

De les 54 fonts esmentades, només n'hi ha cinc que interessin pel que fa a l'objectiu principal del present treball, perquè són les úniques que mouen i han mogut molins: la de Monnàber, la de Binibassí, la del Figueral, la de l'Alqueria i la d'En Vicenç.

REFERÈNCIES HISTÒRIQUES

Arran de la conquesta de Mallorca pel rei En Jaume i el repartiment de terres consegüent, el *djuz* o districte musulmà de les Muntanyes (*al-Yiba*) romangué en poder del rei. Coneixem quines alqueries i rafals constituïen aquest districte perquè apareixen relacionades en el *Llibre del Repartiment* o *Llibre del Rei*, redactat el primer de juliol del 1232, juntament amb els beneficiaris als quals foren assignats⁸. Algunes d'aquestes alqueries, com Monnàber, formen part actualment del terme de Fornalutx.

Els territoris que complementen aquest terme municipal constituïen, en època musulmana, el districte de *Sulyâr*, dues terceres parts del qual foren adjudicades en el repartiment a Hug comte d'Empúries i l'altra a Gastó vescomte de Bearn. No se sap com es dividiren el districte entre ambdós, ni tampoc el número exacte ni el tipus de béns que constituïren cada porció. Un *Memorial o capbreu de ço que fou den Gasto de Bearne e es a Soller, Canarrosa e al terme de la ciutat*, publicat per primera vegada per Moragues i Bover,⁹ ha servit de base als historiadors posteriors per explicar que l'alqueria de Fornalutx –que dona nom al municipi– quedà inclosa dins l'octava part de l'illa que correspongué a Gastó de Bearn; i també per saber qui en foren els primers "pobladors".¹⁰ El memorial inclou l'inventari de tots els censos, honors i molins que obtingueren Gastó de Bearn i el sagristà de Barcelona, elaborat pel procurador comú Arnau d'Apiera, així com la part d'aquests béns –el desè– que

7. M. GUAL; J. ALBERTÍ: *Les fonts de Sóller i Fornalutx. Un esforç humà per fer de l'aigua un mitjà de subsistència*, Pollença, 2000, 133-152.

8. G. ROSSELLÓ BORDOY: *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei* (ARM, 18), Salamanca, 2007.

9. M. MORAGUES; J. M. BOVER: *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Jerónimo Alemany*.- Palma, 1841, t. 2, 1000-1006. No obstant això, existeix una còpia inèdita del *Memorial*... recopilada pel paborde Terrassa, molt més completa i amb manco errors (ARM. Fondo "Paborde Guillermo Terrassa". Diversos 28/2, f. 77r-80v).

10. L'han fet servir, entre d'altres, J. M. QUADRADO: *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto limosín*, Palma, 1850, 527; J. M. BOVER: *Historia de la espug-*

donaren a Ramon, primer bisbe de Mallorca, a títol de dot per a la creació de la diòcesi. El document no porta data, però explica que fou redactat entre 1235 –any en què aquests magnats feren la donació genèrica de béns al bisbe Ramon– i 1238 –data en la que pren possessió de la diòcesi. En referir-se als censos que Gastó rep a la vall de Sóller associats al municipi Fornalutx, el Memorial únicament esmenta la *alqueria Fornelug* i el *manso Nucariae*.

Cal tenir en compte, però, que Gastó fou únicament el “cap de llista”¹¹ de la seva porció i l’hagué de compartir amb la resta dels membres que foren inclosos en la llista: el cavaller Bernat de Santa Eugènia, l’ardiaca de Barcelona Bernat de Villagranada, el sagristà de Barcelona Pere de Centelles i el sagristà de Girona Guillem de Montgrí.¹² Per tant, alguns d’ells –sinó tots– obtingueren possessions, drets i rendes dins l’actual terme municipal de Fornalutx i, en conseqüència, l’estudi de la documentació curial d’aquests magnats o dels seus successors¹³ és la via més adient per conèixer i localitzar les alqueries i rafals musulmans preexistents.

La poca documentació que resta a l’Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) relativa a aquestes cúries esmenta el topònim Fornalutx¹⁴ i totes les seves modalitats –*Fornelug* (1232), *Fornalug* (1233), *Fornaluix* (1233), *Fornelug* (1235-38), *Fornulug* (1241), *Furnulug* (1242), *Fornelux* (1246), *Fornalux* (1259), *Fornalutx* (1263), *Fornaluig* (1299)– com una alqueria i el seu terme des de les dates immediates al repartiment de Mallorca, sovint associada a l’alqueria de Benimoclom.¹⁵ A partir de l’any 1233 també queda enregistrada com a “*villa*” –altrament dita “*villa de pontu*”– on hi ha carrers, cases, casals i hospicis sarraïns, molins, una mesquita,¹⁶ un cementiri sarraí (“*fossario sarracenic*”), un pont, una síquia i diversos horts prop del torrent.¹⁷

nación de Sóller por el ejército de Occhiali capitán Pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561, Palma, 1856, 89; J. RULLAN MIR: *Historia de Sóller...*, t. I, 12; i J. MASCARÓ PASARIUS: *Corpus de Toponimia de Mallorca*, Palma, t. II, 625.

11. L’expressió és de R. SOTO COMPANYY: *El còdex català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984, 19.

12. A. MUT CALAFELL; G. ROSSELLÓ BORDOY: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 176.

13. El sagristà de Barcelona vengué els bens a la mare de Gastó l’any 1240; i aquesta els donà el 1260 al convent de monges de Jonqueres de Barcelona. El sagristà de Girona vengué la seva porció al bisbe de Mallorca el 1242. Bernat de Santa Eugènia creà la cavalleria Mahuja o de Binibassí que cedí al cavaller Bernat de Torrella, abans que la resta dels bens i drets no fossin venuts a l’infant Jaume pel seu germà i marmessor l’any 1271. Finalment, les filles de Gastó vengueren la seva porció a Jaume II l’any 1310. Com s’ha dit, tots aquests magnats donaren la desena part dels seus béns al bisbat de Mallorca l’any 1235.

14. El topònim ha estat recollit per MASCARÓ PASARIUS: *Corpus de Toponimia...*, 624; per A. POVEDA SÁNCHEZ: “Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurqa segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)”, *FRB*, III, Palma, 1979-1980, 109; i per J. COLL CONESA: *Història de Sóller. De la prehistòria a l’època musulmana*, Muro, 2006, 279.

15. ARM. ECR-442, f. 108r; ECR-346, f. 83r i 104v; i ECR-345, f. 83r.

16. R. SOTO COMPANYY: “Mesquites urbanes i mesquites rurals a Mayurqa”, *BSAL*, 37, Palma, 1979, 113-135; i P. PÉREZ PASTOR: “Les mesquites i els banys de la vila de Sóller”, *BSAL*, 47, 1991, 29-60.

17. ACM. Pergamí 8878, 3 idus febrer 1232. ARM. ECR-342, f. 11r, 27v, 28r, 118r i 132r; i ECR-343, f. 351r, 354r i 355v.

La prospecció arqueològica ha posat al descobert restes de ceràmica musulmana als carrers de la Font i Sant Bartomeu, totes del segle XIII, que és el moment en el que es degué consolidar el nucli de població. També s'han trobat restes ceràmiques dels segles XII i XIII al llogarret de L'Alqueria, atribuïdes a un nucli de poblament de l'antiga alqueria musulmana de Fornalutx.¹⁸

1. EL SISTEMA HIDRÀULIC DE MONNÀBER

El topònim *Mutnabar* és citat per primera vegada en el *Llibre del Rei*,¹⁹ associat a una alqueria de dues jovades d'extensió de terra conreable (*ma'mura*).²⁰ L'alqueria pertanyia al *djuz* de les Muntanyes i fou donada per Jaume I a Pere Periz, servidor de l'infant Pere de Portugal, en alou franc i lliure.²¹

No es coneix documentació escrita de Monnàber fins el segle XIV. Els documents més interessants són els següents:²²

– A un plet suscitat entre el posseïdor de l'alqueria, el notari Bartomeu Estruç, i els habitants de Fornalutx sobre les fites de la partió entre Monnàber i la Bassa comuna, un testimoni afirma que l'alqueria “no s'estenia de paret ansà, la qual paret es prop del llaurat de Bartomeu Strus”. A la composició feta entre ells l'any 1345 per posar les fites, l'Estruç es reserva empriu, per a ell i per als qui vendrà les pastures de Monnàber, per pasturar també a la Bassa.

– El producte bàsic de l'espai conreat era el cereal. Així, el 12 de març de 1343, Pericó Estruç i sa muller Francisca venen a Jaume Merola, per 95 lliures, 19 quarteres de forment censal per Nadal, portades a la Ciutat, que carreguen sobre l'alqueria. Dos anys després venen altres 10 quarteres de forment a Berenguer Tria per Sant Pere i Sant Feliu, per 50 lliures. Encara dos anys més tard venen 10 quarteres més a Bernat Arbona per 60 lliures, a pagar per Sant Pere i Sant Feliu. I, a finals de 1347, altres 8 quarteres a Jaume Estruç per tan sols 12 lliures.

– A mitjan segle XIV, les pastures de l'alqueria solien llogar-se per anualitats. Pere Estruç les arrenda a dos socis l'any 1356; mentre que, el 1360, el nou posseïdor Pere Bernat, notari, les tenia llogades a Guillem Pellisser.

– Una nota personal del mateix notari indica que, aleshores, l'alqueria es conreava mitjançant mà d'obra assalariada: “Lo dimarts de Sincogesma que es comptava 18 de maig, comença en Bernat Ulldemolins a llaurar en l'alqueria, e llogui. I tra a sant Pere i sant Feliu a rao de 7 lliures 10 sous e a menjar amb los bous”.

18. COLL CONESA: *Història de Sóller...*, 485 i 491.

19. G. ROSSELLÓ BORDOY: *Documents cabdals...*, 97 i 275. El topònim és recollit també per POVEDA SÁNCHEZ: “Repertori de toponímia...”, 114; i per COLL CONESA: *Història de Sóller...*, 280.

20. Són 22,72 ha segons l'equivalència tradicional (1 jovada = 11,36 Ha).

21. A. SANTAMÀRIA ARÁNDEZ: “Alba del Reino de Mallorca”, *Historia de Mallorca. Coordinada por J. Mascaró Pasarius*, t. III, Palma, 1970, 40.

22. RULLAN: *Història de Sóller...*, t. I, 756 i 764. ARM. Notaris, J-2, f. 79r, 4 idus març 1342; L-1, f. 152, 2 idus febrer 1344; L-3, f. 38v, 4 nones desembre 1347; B-36, f. 25, 1356; B-19, f. 8v, 1360; B-19, f. 17r, 18/05/1360; AH-5335, f. 65, nones gener 1347.

El primer inventari conegut de la possessió, de l'any 1618, no relaciona el molí, com tampoc no ho fan els estims de 1626. És un document de 1647 el que proporciona el primer indici sobre la presència del molí i l'hort. Els hereus de Joan Arbona de la Casa d'Amunt eren els propietaris de Monnàber i tenien la possessió arrendada mitjançant diversos contractes parcials. Així, "*de l'hort, amb casa i molí d'aigua fariner, dedicat a vinya, arbres fruiters i hortalisses*", rebien una renda anual de 113 lliures i 50 quartins de most.²³ L'estim general de béns de l'any 1662 valora Monnàber "*ço és casa, horts, molí, olivaret, rotes i muntanya*", en 5.500 lliures.²⁴

Dels Arbona, l'alqueria passa als Penya de Son Sales i als Estada "Prohom" per herència. En morir Antoni Penya, l'any 1689, l'inventari descriu "*el molino de agua y casas y alguibe vulgo saferetx (...) qui se troba unas doscentas passas lluy de las casas principals*", als quals s'adjudica un valor de 401 lliures "*esto es, 390 lliures per lo respectiu al art de picapedrer, comprès el valor de las molas, y las restants 11 lliuras consideran ser el valor de la fusta del dit moli, bigas y portas*". L'inventari aixecat l'agost de 1737 per Margarita Estada, vídua d'Onofre Penya, relaciona a Monnàber "*un moli de aygo ab tot los herreus nessesaris per dit moli*",²⁵ valorat en 397 lliures, incloses tres lliuras "*per un sotilet que feu el señor Onofre Peña*". Quan mor Margarita Estada, l'any 1761, la taxació s'apuja a 537 lliures "*en las quals van compresas 140 lliuras per milloras fetas en dit intermedi en construir nou el sol del safaretx, un tros de siquia y empedrat vora el torrent, en lo qual se empleá tot un forn de cals*". Cinc anys després es considera que la roda és quasi inútil i fer-la nova costarà 5 lliures.²⁶

A l'amillament de l'any 1860 es relacionen els béns de Joan Estades Muntaner, entre els quals es troba "*una casa en Monnàber, con su molino harinero desmontado*".²⁷ El molí, per tant, funcionà aproximadament 250 anys.

Descripció del sistema hidràulic

*"La font Major de Monnàber té una magnífica i superba boca. Està construïda amb dues grans pedres cantoneres per una banda i tres per l'altra i, així i tot, s'alça fins als 127 cm. La grossa i gruixuda llosa que uneix les dues cantonades lleugerament replomades i separades per 64 cm acaba de fer un conjunt que, per la seva solidesa i rusticitat, es troba entre les boques més formoses que hem catalogat".*²⁸

La descripció és de Gual i Albertí, a la qual res no hem d'afegir. L'aigua brolla naturalment del terra, al final d'una mina coberta de volta de 1,5 m de llargària que en part està empedrada i en part és una cova. A mitjan lloc de la galeria hi ha un pou d'aireig i neteja.

23. TOMÀS VIBOT: *Les possessions de Mallorca*, Pollença, 2009, 329 p.

24. AMS-3392, f. 179v.

25. ARM. Notaris. M-2046, f. 73r, 15/08/1737.

26. ARM. Notaris. B-1129, f. 139-207, 23/08/1767.

27. L'amillament es troba a l'ajuntament de Fornalutx, sense signatura.

28. GUAL/ALBERTÍ: *Les fonts...*, 49. Coordenades UTM: X = 480.402; Y = 4.405.027. Cota: 691 m sobre el nivell del mar (snm).

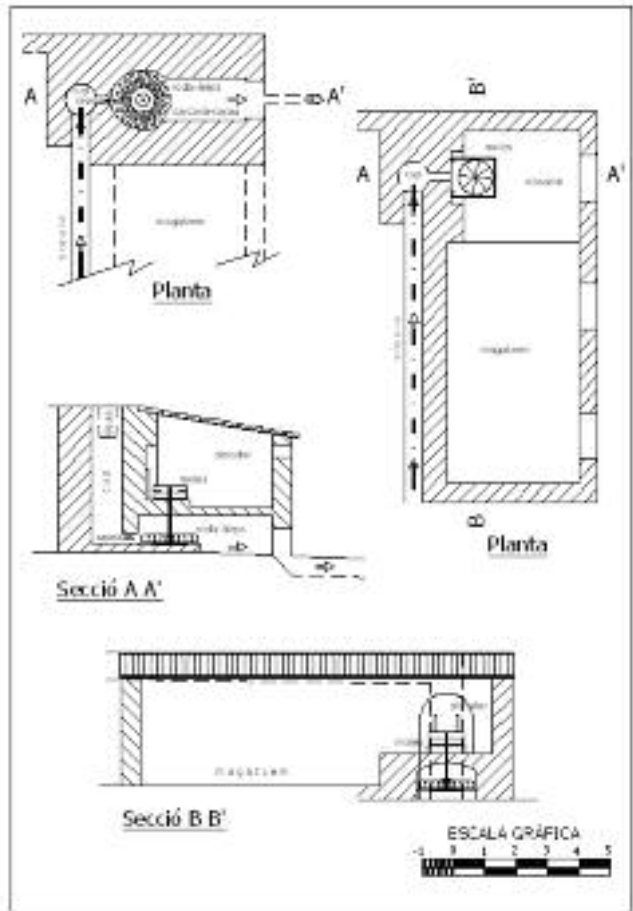
Una síquia de teula de 290 m de llargària uneix la boca de la font amb el safareig de la possessió situat darrere les cases, cap a l'est, que té una capacitat de 412 m³. Avui en dia, el safareig vessa i es troba fora de servei. La síquia també es troba derruïda, des que va ser substituïda per una canonada metàl·lica a mitjan segle passat.

El molí de Monnàber

La sortida del safareig està unida al cup d'un molí de roda horitzontal per una síquia de 50 m de llargària que va ampliant el volum a mesura que s'acosta al cup. El cup²⁹ és cilíndric, està fet de pedra i revestit de ciment però té una altura de tan sols 4,40 m.

L'obrador i habitatge del moliner està adossat a la tangent sud del cup i originàriament ocupava 56 m², encara que molt posteriorment fou engrandit cap a l'est i cap a l'oest per acollir una família de roters. La coberta de l'edifici, de guix i teules, assoleix la mateixa altura que el cup i, en conseqüència, potser que antigament disposàs d'un pis o sostre baix. Internament, estava dividit en dues parts per una mitjanada de guix actualment esbucada. L'espai més gran era destinat a habitatge i encara s'hi pot veure una llar; mentre que l'espai menor acollia l'obrador, aixecat sobre el trespol de la sala.

Encastada dins la paret nord de l'obrador hi ha una estructura d'arc de pedra de mig punt, amb les rebranques i les dovelles molt ajustades, que acull parcialment la

Plànol 1.- Esquema del molí de Monnàber
(Topògraf: Josep Ll. Sunyer).

²⁹ Coordenades UTM: X = 480.132; Y = 4.404.973. Cota: 642 m snm.

mola inferior del molí. La mola amida 110 cm de diàmetre, està clavada sobre una estructura lleugerament elevada del terra i disposa d'estries radials per on sortia la farina una vegada mòlta. Un eix de ferro l'uneix amb la roda ubicada en el carcavà o cacau. La roda té un diàmetre de 130 cm i és constituïda per àleps o pales de fusta d'alzina units amb perns i un dogal de ferro. L'aigua entrava per una sagetia rectangular practicada a la paret que comunica amb el cup, actualment tapiada. El carcavà és rectangular, amb coberta de volta, però la capçalera que acull la roda té forma de mitja esfera. Desguassa per una síquia subterrània que travessa un camí de carro.

En sortir del molí, l'aigua s'utilitzava per regar i es distribuïa per les 15 marjades adjacents limitades per dos torrents que constituïen l'hort de la possessió i abraçaven una superfície de 2,46 ha, segons el cadastre de 1858. L'any 1885, el conradís patí les conseqüències dels aiguats en ser arrossegada pel torrent "*gran cantidad de tierra de labor*".³⁰ La xarxa de síquies es troba gairebé tota destruïda, des que va ser substituïda per canonades de pressió.

2. EL SISTEMA HIDRÀULIC DE BINIBASSÍ

L'alqueria de Binibassí no surt al *Llibre del Rei*, puix que no formà part de la porció reial,³¹ però compareix amb diferents grafies a la documentació dels segles XIII i XIV: *Benibaci* (1242) / *Benibasci* (1242) / *Benibassi* (1244) / *Binibassin* (1256) / *Benibesin* (1257) / *Binibaci* (1306).³²

A l'inventari de localitats arqueològiques de la vall de Sóller, Jaume Coll relaciona un jaciment d'època medieval on es troba ceràmica fina i representació de totes les formes habituals de l'aixovar ceràmic hispano-musulmà. La qualitat i quantitat de ceràmica enregistrada l'ha empès a creure que "*aquest jaciment és el centre principal d'habitació de l'alqueria musulmana de Binibassí*". El jaciment està situat al Pinaret de s'Era, a uns 400 m de l'ull de la font de Binibassí.³³

L'escriptura més antiga relativa a l'alqueria (1242) és l'establiment perpetu que fa Marquès Bellesmans a Miquel Torroella de Montgrí i a Pere Lambarda d'unes cases o hospici sarraí³⁴ amb un hort contigu, dos trossos de vinya i una marjada d'oliveres

30. J. RULLAN MIR: *Inundación de Sóller y Fornalutx: capítulo adicional a la historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*.- Palma, 1885, 66-67.

31. QUADRADO: *Historia de la conquista...* 189, identifica Binibassí amb l'alqueria Appinibassa que compareix en el *Llibre del Repartiment* en el terme de les Muntanyes. Tant BOVER: *Historia de la espugnación...*, 91, com RULLAN MIR: *Historia de Sóller...*, 19 i MASCARÓ PASARIUS: *Corpus de Toponimia...*, II, 625 ho reproduïxen així. COLL CONESA: *Història de Sóller...*, 478 creu, encertadament, que "*aquesta atribució és incorrecta ja que el primer topònim pertany al terme de Sulyar i el segon a al-Yibal; a més, no hi ha cap alqueria de les muntanyes a la cota que trobam Binibassí*".

32. POVEDA SÁNCHEZ: "Repertori de toponímia...", 100, recull la forma Benibasso, que no s'ha aconseguit localitzar. També la recull COLL CONESA: *Història de Sóller...*, 279.

33. COLL CONESA: *Història de Sóller...*, 478.

34. "*Quasdam domos sarracenicæ scilicet medietatem unius hospicii sarracenicæ*". M. A. CARBONERO GAMUNDÍ: *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*, Palma, 1992, 271, associa l'hospici a una "algorfa" que no s'ha aconseguit localitzar.

(*"quandam marginem olivariarum"*), situat tot en porció del sagristà de Girona. Les cases i l'hort confrontaven amb unes altres cases, un celler, un camí públic i diversos horts. Un dels trosos de vinya estava baix del camí i confrontava amb altres vinyes; mentre que l'altre estava envoltat també de vinyes i arribava fins a una olivera grossa (*"olivariam grossam"*). La marjada d'oliveres limitava amb un olivar del venedor i amb el camí.³⁵

La major part de l'alqueria de Binibassí i el seu terme formaren part de la porció que correspongué a Gastó de Bearn i els seus porcioners. En el segon repartiment, l'alqueria fou adjudicada a Bernat de Santa Eugènia juntament amb altres alqueries, terres, cases i immobles situats a la Ciutat i el seu terme, Sóller i Canarossa (Santa Maria), per les quals havia de contribuir a la defensa del regne de Mallorca amb un cavall armat i mig.³⁶

Abans de 1246, Bernat de Santa Eugènia creà una cavalleria anomenada Mahuja o Santa Maria –i després Torrella-, que lliurà al cavaller i vassall Bernat Torrella, per la qual aquest l'havia de servir amb un cavall armat. La cavalleria estava formada per dues alqueries –Mahuja a la vall de Coanegra de Santa Maria i Binibassí a la vall de Sóller– i unes cases a la Ciutat,³⁷ sobre les quals tenia dret a exercir la jurisdicció civil en qüestió d'imposició i càstig de bans i sobre cobrament de censos i d'altres drets feudals.³⁸ La cort de la cavalleria amb els corresponents batle, jutge, notari i corredor tenia la seu a la vila de Sóller, però es desconeix si durant un cert temps la possessió de Binibassí fou la reserva senyorial de la cavalleria Torrella. En qualsevol cas, el cert és que els Torrella anaren establint bocins de terra en emfiteusi i acabaren per establir a cens també l'alqueria pairal a finals del segle XV.

La primera notícia del molí arriba a través de quatre rebuts que certifiquen el pagament d'un lloguer per part de l'arrendatari.³⁹ Dels rebuts es pot col·legir que, al manco els anys 1627-1629, el canonge Guillem Nadal té arrendat *"el molí de aigua de Binibasi y las margadas de demunt dit molí"* al moliner Joan Bernat "Fleixa" per 40 lliures anuals, a pagar per semestres vençuts.

L'arrendament sembla haver estat el sistema habitual d'explotació de l'enginy hidràulic, al manco durant el temps que estigué en mans de la família Nadal-Serra. Sota aquest règim el posseïren els moliners Sebastià Frontera i Antoni Alcover. El contracte de lloguer signat l'any 1698 entre aquest darrer i el donzell Miquel Baltasar Nadal Serra, especifica que l'objecte d'arrendament és *"aquell molí fariner d'aigua que té i posseeix [el donzell] a la seva possessió anomenada Binibassí, amb tots els arreus necessaris, juntament amb els trasts de terra"*. Subscriuen el lloguer per temps

35. ARM. ECR-342, f. 124v, 8 calendes desembre 1242.

36. P. CATEURA BENNÄSSER: "Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y primera mitad del siglo XIV)", *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, 88.

37. Posteriorment, les cases foren substituïdes per un rafal situat en el pla de Catí del terme de la Ciutat.

38. L'any 1315, el rei Sanç refermà el feu a Bernat Torrella i li amplia la jurisdicció facultant-lo per tenir jutge propi dins la cavalleria. ARM. Arxiu Torrella, T-455, 01/09/1315. Ho recull J. DE OLEZA: "Caballerías de Mallorca", *BSAL* 22, Palma, 1928-1929, 274-277.

39. Agraesc a Jaume Pinya l'aportació d'aquests documents, procedents de l'arxiu d'A. Busquets.

indefinit, a raó de 25 lliures anuals i un parell de capons per Nadal; i inclouen en el contracte algunes eines necessàries per al manteniment de les moles –dos pics i una manuella–, més un almud i un quart d'almud per mesurar el blat i la farina. La conservació de les eines i les obres menors del molí són a càrrec del moliner, mentre que les obres superiors a les cinc lliures corren per compte del senyor. Aquest es reserva el dret de sembrar les moreres que vulgui a les marjades que cedeix al moliner, així com la recol·lecció de la fulla per criar cuques de seda. A canvi, donarà cada any a l'arrendatari una quartera d'olives *"si n'hi haurà"*.⁴⁰

L'estim de 1662 és el primer que cita el molí fariner com a element integrant de la possessió de Binibassí, valorada en la seva totalitat per 15.000 lliures.⁴¹ Més o menys amb els mateixos elements –més una tafona– i valoració queda consignada als estims de 1681, 1702 i 1756.

En el contracte d'arrendament de la possessió que fa Baltasar Serra Nadal al notari Pere Joan Canals, l'any 1766, s'hi inclou també el molí, que es troba eixarçiat amb *"dos pichs, una manuella, una escarpa y un quart"*.⁴²

A mitjan segle XIX, el propietari de Binibassí, Francisco Sáenz Ramírez, aliena el molí i l'hort adjunt a la família Vilella. A principis del segle XX, Antoni Rotger Serra els reintegra a la possessió en recuperar-los de la família Vilella mitjançant diverses escriptures de donació i compra-venda. Una donació de l'any 1906 descriu l'immoble com *"cierto edificio derruido, que antes era el molino de Binibassí"* i afegeix que el nou propietari *"se propone sanearlo, y construir sobre aquel solar otro edificio de nueva planta"*. Efectivament, Antoni Rotger hagué de refer el molí i justificar que l'aigua passava per la sèquia de la casa refeta per no perdre el dret d'aigua de la font, i així ho certifica en un acte notarial que ordena aixecar l'any 1921. A mitjan segle XX ja no molia.

D'altra banda, unes prospeccions arqueològiques realitzades baix del molí donaren com a resultat la presència de ceràmica del segle XVI.⁴³ El molí funcionà, per tant, entre 350 i 400 anys.

Descripció del sistema hidràulic

La font de Binibassí sorgeix d'una cova natural situada en el Clot den Xorc, a la riba esquerra del torrentó de Binibassí.⁴⁴ Està excavada en un terreny dur i compacte que revesteix el marge dret, mentre que l'esquerre està paredat en sec a trossos. Al dir de Gual i Albertí *"per qualche petita retxillera de la penya hi devia brollar aigua i el que feren fou aprofundir fins als 15 metres que actualment té la galeria"*.⁴⁵

40. ARM. Notaris. C-1027, f. 164v, 03/02/1698.

41. AMS-3392. El cadastre de 1578-81 i els estims dels anys 1604, 1626 i 1646 (AMS-3385 a 3391) fan una valoració globalitzada de la finca i, per tant, no permeten dilucidar si ja existia el molí.

42. ARM. Notaris. B-1129, f. 206r, 24/12/1766.

43. Agraesc la informació oral a l'arqueòleg Jaume Coll, fill dels propietaris actuals de Binibassí.

44. Coordenades UTM: X = 477.030; Y = 4.403.465. Cota: 185 m snm.

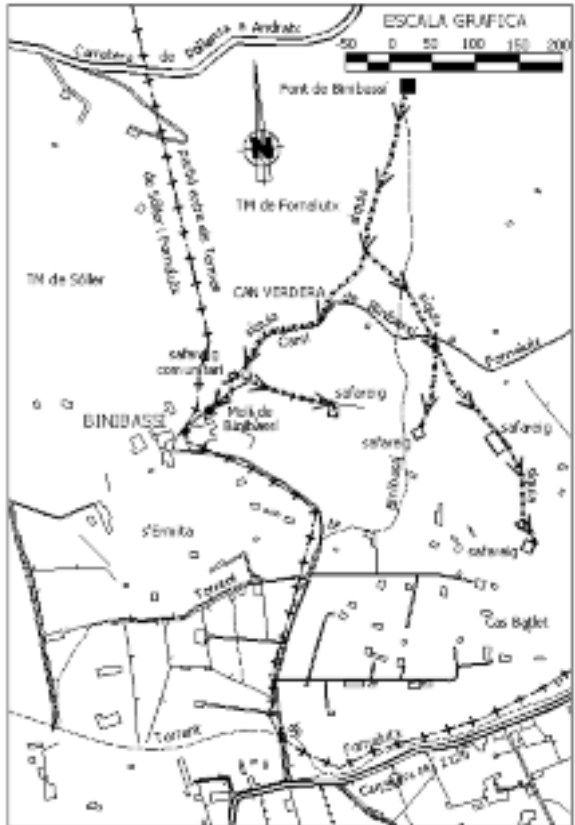
45. Segons GUAL/ALBERTÍ: *Les fonts...*, 38, la font és un exemple típic de mina excavada en terrenys durs.

L'aigua surt per una síquia que travessa el torrent, actualment substituïda per una canonada de pressió, i se'n va decantant cap a l'oest. Tant la canal principal com els ramals secundaris eren de teula i estaven construïts amb molt pendent.

A 150 metres de la sortida, hi ha una primera fibla des d'on arrenca pel costat esquerre un ramal secundari que porta l'aigua a quatre safareigs grans situats a cotes mitjanes de la muntanya que reguen diversos horts de tarongers (Can Borrasset, Cas Batlet i dos de Can Polit). Poc després, la síquia mare ja discorre paral·lela al camí de Binibassí a Fornalutx, que avui marca la línia divisòria entre aquest municipi i el de Sóller.⁴⁶ Un segon partididor ubicat al costat dret proporciona aigua addicional al safareig de La Florida, que disposa de la seva pròpia fonteta. D'una tercera fibla localitzada més avall surt un altre ramal per l'esquerra que alimenta l'embassament de la possessió de Binibassí mentre que, per la dreta, vessa l'aigua directament a dos safareigs. Un d'ells és el de Can Musson i l'altre, ara abandonat i ple d'esbarzers, és l'embassament comunitari primitiu, que té una cubada de 122 m³ i proporcionava aigua de reg per rigorós torn horari als diferents propietaris de la font.

Just a continuació, la canal principal travessa el camí per un pas soterrani i engalta tot seguit el muntant de la síquia d'un molí fariner. Al començament del muntant hi ha una cubeta des de la qual es podia desviar l'aigua cap a la sortida del carcavà quan el molí no molia. De la mateixa cubeta surt un ramal per la part esquerra que omple un aljub cobert, acostat a la paret interior del muntant, que irrigava les dues marjades anomenades L'Hort del Molí (800 m²). A la sortida del carcavà, una síquia parcialment soterrada rega un terreny clos de paret constituït per quatre marjades de tarongers i hortalissa que conformen l'hort de les cases de Binibassí (1.850 m²).

Després del molí, una vegada travessat el camí, hi ha una cubeta d'on surt un

Plànol 2.- Font i síquia de Binibassí fins al molí
(Topògraf: Josep Ll. Sunyer).

46. Els dos municipis se separaren oficialment l'any 1836, tot i que les gestions s'iniciaren el 1812.

Adossat al costat sud-oest del cup hi ha les restes de l'obrador i l'habitatge del moliner, un edifici rectangular d'una sola planta i coberta de teula. L'interior està dividit en dues estances, la més petita de les quals correspon a l'obrador, elevat sobre el nivell del pis. Encastada dins la paret hi ha l'hornacina de mig punt que acollia parcialment les moles. Al davall es veuen les restes del carcavà, actualment esfondrat, que tenia la coberta de volta de marès. L'aigua desguassa directament a la s'iquia principal per un simple arc de mig punt de dovelles de pedra calcària.

Dins el celler de la possessió hi ha una de les moles, que té un diàmetre de tan sols 70 cm i un gruix irregular. Es tracta de la mola inferior, estriada, que estava fixada al terra.

El pendent de la s'iquia i el volum d'aigua que podia acumular permetien que el molí molgués directament de la canal principal, per la qual cosa el seu funcionament era independent del safareig comunitari. En canvi, en el sistema hidràulic de Binibassí no hi ha cap espai irrigat des de la s'iquia mare ni de les secundàries sinó que aquestes vessen l'aigua als safareigs i, d'aquests, es reguen els horts. Per això els ramals són llargs i en pendent, i els embassaments són de grans dimensions i estan situats a cotes relativament elevades en relació als espais irrigats.

3. EL SISTEMA HIDRÀULIC DEL FIGUERAL

El topònim d'El Figueral no va associat a cap alqueria ni rafal d'època musulmana. De fet, la figuera no és un tipus de producte que abundi als conreus de la vall de Sóller a l'època feudal. Pel que fa a Fornalutx, l'al·lusió més antiga que es refereix a una plantació d'aquests tipus és la venda en subhasta l'any 1350 d'una feixa de vinya, olivar i figueral de l'heretat de Pericó Rotlan, tinguda sota el directe domini i alou de les monges de Jonqueres, que confronta amb el camí que va de l'alqueria de Fornalutx al molí de Pere Genesta.⁴⁹ Aquest podria ser l'origen de la possessió anomenada El Figueral puix que, efectivament, es localitza dins els territoris que inicialment correspongueren al sagristà de Barcelona i després a les monges de Jonqueres.

L'any 1720, el molí i la xarxa de reg dividida en tandes ja estaven en funcionament, però s'estava construint un safareig comunitari. Un dels regants, Joan Vicenç "Sant", era titular de dos dies d'aigua setmanals que rebia "*del chachau del molí de Antoni Andreu*", i ven la meitat de la tanda al propietari d'El Mas, Bartomeu Estada Prom, amb la condició que el comprador "*haje de donar la cals necessaria para acabar de fer la sequia y el safareix qui esta comensat y de pasar la sua aygua per el cup de dit Andreu*". El safareig s'acabà de construir, però l'Estada no complí el compromís d'aportar el material. Anys després, quan el fill Joan Baptista Estada Prom intenta usufructuar el dret d'aigua, el propietari de la font Damià Albertí s'hi nega al·legant que l'Estada no havia participat a les obres. La negativa ocasiona un plet que conclou amb un acord amistós signat el 4 d'agost de 1766, en el qual es reco-

49. ARM. Audiència. AA-18, f. 5r, 28/08/1350.

neix a Joan Baptista Estada el dret sobre les 24 hores d'aigua setmanals, des del dimarts a les 6 del capvespre fins a la mateixa hora del dimecres. A més, el titular de la font li concedeix dret de pas "per el capdemunt del olivar dit El Mas propi de mi dit Damià Albertí" perquè pugui "fabricar a costas suas quant ben vist ly sia una síquia de argamasa per conduir la aygua sens desperdicio desde el cap del safaretx de mi, dit Albertí, fins allí ahont vulla". Aquesta clàusula introdueix un matís important puix que l'Estada no rebrà la tanda després que l'aigua hagi passat pel molí sinó a la sortida del safareig; de manera que guanya, com a mínim, sis metres d'altura. A canvi, el comprador haurà de lliurar 50 quarteres de calç dins el termini d'un mes, en satisfacció del compromís inicial, i haurà de col·laborar en la setena part de les despeses "sempre que se oferesca alguna obra per conservació de la sequia conductiva de la aygua al safaretx de vos dit Albertí, o per conservacio del matex safaretx, o per conseguir major augment de aygua".⁵⁰

Pel que fa a l'àrea de reg de la font des Figueral, el cadastre de Fornalutx de 1858 grafia una zona de 2,05 ha, constituïda per 13 parcel·les que qualifica com a productores de cítrics, encara que no hi consta cap molí ni safareig.

D'altra banda sabem que, vers 1870, Joan Estades Muntaner va canalitzar l'aigua de la font Major de Monnàber fins la finca d'Es Mas, on féu construir un safareig de dimensions iguals al que hi havia a Monnàber (412 m³). També va canalitzar i dirigir-hi les fonts de S'Avellanar i de la Figuera o font Nova d'Es Mas situades dins la pròpia finca, operació que li permeté aterrar i ampliar la zona de reguiu d'Es Mas i portar aigua a Can Antuna –ambdues possessions eren seves– ampliant-ne l'espai irrigat.⁵¹

S'ha tingut accés, també, a un "*Plano del abastecimiento de agua de las fuentes de 'Llabrés' y de 'Blanc' en el término de Fornalutx*", sense autor ni data però que, amb tota probabilitat, fou elaborat entre 1950 i 1970.⁵² El planell inclou el naixement i traçat de la síquia de la font del Figueral; el nombre, volum i titular dels safareigs; i el nombre i superfície de les parcel·les, així com el nom dels propietaris. Llevat de petites diferències irrellevants, la informació que aporta coincideix amb les dades proporcionades pel cadastre de 1858 i amb l'ampliació d'Es Mas. No obstant, aquí s'hi pot destriar el cup i el muntant del molí.

Descripció del sistema hidràulic

La font des Figueral neix en el Torrent de sa Feus o de sa Domenega, vora el camí vell d'aqueixa possessió,⁵³ i s'alimenta de tres aportacions diferents:

– Una petita resclosa natural dins el torrent, on arranca una siquiola de pedra i morter que condueix l'aigua per gravetat per la riba esquerra.

50. ARM. Notaris. B-1129, f. 69r, 04/08/1766.

51. Agraesc la informació a Joan Barceló i Pere Suau.

52. Agraesc a Bartomeu Arbona haver-me facilitat l'accés al plànol.

53. Coordenades UTM: X = 478.784; Y = 4.404.060. Cota: 233 m (snm).

– A aquesta s'uneix el cabal d'una mina artificial situada 7,5 metres més avall, anomenada font d'En Llabrés. La font té l'ull al costat esquerre de la síquia, el traçat interior és sinuós i de profunditat desconeguda, les parets i la volta són de pedra i amida 110 x 50 cm a la boca. L'aigua surt a l'exterior de forma natural, sense síquia.

– Dinou metres més avall s'incorpora pel mateix costat l'aigua procedent d'un segon ullal que s'anomena font d'En Blanc, perquè neix baix del pujol del mateix nom. L'ullal és una surgència que brolla dins un petit gorg al final d'una mina artificial amb síquia de 8 m de llargària. La meitat posterior té les parets i la coberta de volta de pedra en sec. La meitat anterior es va excavar a la terra i, després de fixar-hi la síquia i muntar les parets, es va cobrir amb llosa i s'hi va construir una marjada de conreu al damunt.

La boca de desguàs amida 130 x 55 cm. Enmig dels dos trams hi ha d'un pou d'aireig i neteja pel qual se baixa a l'interior de la mina mitjançant una escala d'esglaons que acaba en una volta de 110 x 60 cm.

Una vegada unificat el cabal i després de travessar el Torrent de sa Domenega, on desguassen els excedents, l'aigua continua per una síquia de dimensions variables i materials diversos (pedra, ciment, teula). La síquia no segueix el curs del torrent, que se precipita ràpidament cap al fons de la vall, sinó que s'obre en forma de ventall cap a l'oest amb un pendent mínim i gairebé seguint la corba de nivell. Després de creuar el torrent, l'aigua omple dos embassaments particulars abans d'arribar a un safareig comunitari (138 m³). El cabal del safareig està dividit entre els 11 copropietaris en tandes horàries setmanals que permeten regar altres tantes parcel·les, bé directament o bé a través de safareigs secundaris.

Plànol 4.- Fonts i síquia d'Es Figueral fins al molí
(Topògraf: Josep Ll. Sunyer).

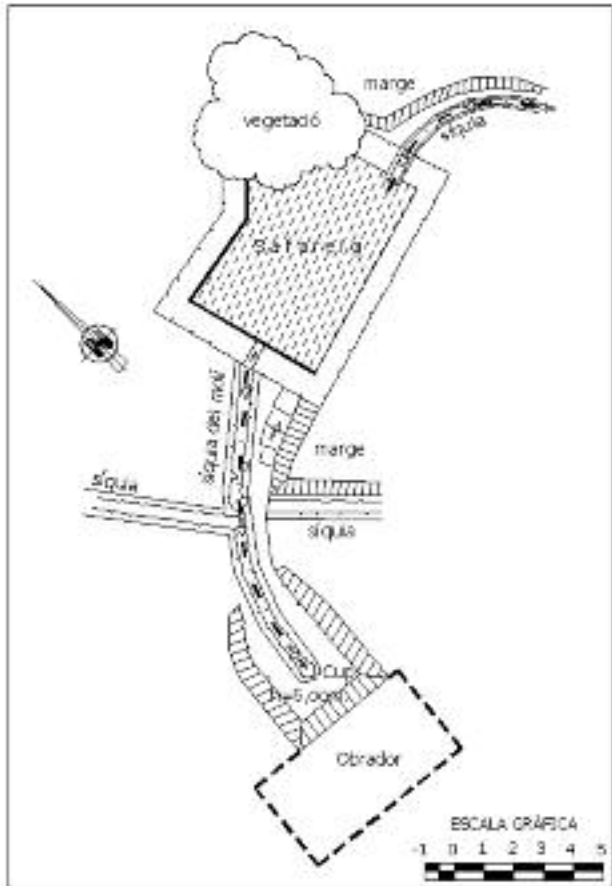
El molí des Figueral

El safareig comunitari i el cup del molí estan units per una síquia d'onze metres, en lleugera corba. El cup⁵⁴ és de base circular i té una altura de 6 metres. L'exterior del cup és de forma troncopiramidal i a la base s'ubica l'arc de mig punt encastat dins la paret que acollia les moles. El paredat és fet a base de pedres grosses quadrejades, amb les juntes arrebossades de morter i pedretes incrustades.

Aquesta és l'única estructura que resta del molí, que era de roda horitzontal. A una alçada de 3,5 metres del terra, incrustada en el parament exterior del cup, es destria l'arrencada de les filades de teules que cobrien l'obrador. No s'han pogut prendre les mides del cacau perquè està esfondrat i omplert amb les restes dels materials. Es pot veure que l'aigua del carcavà desguassava per una canaleta de teula, ara abandonada, que s'obre cap a l'esquerra.

Actualment el cup es fa servir com a aljub, per la qual cosa s'ha connectat una xarxa de reg a pressió en el punt on hi havia la sagetia.

El molí sols podia moldre quan el safareig era ple, ja que el cabal de la síquia és insuficient per alimentar-lo, especialment a l'estiu. Endemés, els ramals secundaris comencen a dos partidors situats a cada costat de la síquia que uneix el safareig i el molí de manera que, mentre reguen els altres usuaris, el molí no disposa d'aigua.

Plànol 5.- Esquema del molí d'Es Figueral
(Topògraf: Josep Ll. Sunyer).

54. Coordenades UTM: X = 478.486; Y = 4.403.994. Cota: 217 m snm.

4. EL SISTEMA HIDRÀULIC DE LES FONTS DE L'ALQUERIA I D'EN VICENÇ

La documentació dels anys immediats a la conquesta reflecteix la presència d'una horta a l'alqueria de Fornalutx, amb la síquia de reg corresponent:

El 1233, el sagristà de Barcelona Pere de Centelles dóna a Bernat de Bisuldone la tercera part de les cases i l'horta que té a Fornalutx.⁵⁵ El dia següent, dóna a Arnau Clavell una altra part de les cases i horts.⁵⁶

D'altra banda, en el *Memorial o capbreu...* de les rendes que rep Gastó de Bearn en aquella alqueria s'inclouen 60 morabatins censals que li fan per Tots Sants Berenguer d'Aurenga, Arnau Villalonga, Joan Lobató, En Cadireta, En Cogolles, Bernat de Narbona, N'Evines, Ramon Constantí i Ramon de Lleida per diversos horts, cases i molins que no s'especifiquen.

Una part d'aquestes cases i horts les estableix Berenguer d'Aurenga a Bernat de Bisuldone el 22 de juny de 1241 per 3 sous melgoresos per Tots Sants. Un dels horts confronta amb l'hort del comprador, un altre hort de Guillem de Banyis i l'honor del venedor. L'altre llinda amb el torrent, el molí de l'adquisidor i la síquia i, per tant, no pot ser altre que l'hort del molí de Can Gelat.⁵⁷

A més dels béns de la porció de Gastó, Berenguer d'Aurenga en posseïa d'altres sota alou del sagristà de Barcelona. De fet, el mateix dia estableix a Ferrer de Tallada un hort situat en aqueixa porció, devora la vila de Fornalutx. Confronta amb l'honor de Ramon de Masblanc, la síquia d'un molí, una via pública i dos torrents.⁵⁸ Les afrontes, doncs, delimiten l'hort anomenat Can Xoroi, que aleshores seria més extens que no ara perquè una part ha estat edificada.

Hauran de transcórrer gairebé cinquanta anys abans que trobem alguna referència als horts de Fornalutx. L'inventari que aixeca l'any 1289 Guillem Sora, tutor i avi de la filla de Pere Batle i de Borrassa, esmenta una horta que té establerta Berenguer Cristià a cens de 8 sous 4 diners, a la porció de les monges de Jonqueres que abans fou del sagristà de Barcelona.⁵⁹

Entre 1304 i 1320 es documenten onze actes de venda, establiment, donació o lloguer d'hortos i hortals:⁶⁰

55. "*Tertiam partem illius nostri quertonis, scilicet de domibus et de orta et totum honorem versus orientem ultra riarium sicut terminantur et fexuriantur tibi*". ARM. S-2, f. 47r-87r, 4 idus febrer 1232.

56. "*Medietatem duarum partium domorum et ortorum*". ACM. Pergamí 8878, 3 idus febrer 1232.

57. ARM. ECR-342, f. 27v, 10 calendes juliol 1241.

58. ARM. ECR-342, f. 28r, 10 calendes juliol 1241.

59. ARM. Notaris, R-7 bis, f. 4v, 8 calendes octubre 1289.

60. ARM. ECR-442, f. 182v, 8 calendes maig 1304; f. 197v, 9 calendes desembre 1304; ECR-346, f. 102r, pridie idus març 1307; ECR-443, f. 98v, 13 calendes maig 1311; f. 117v, pridie nones març 1311; f. 123r, 5 calendes juliol 1312; f. 212r, 17 calendes desembre 1316; f. 299v, 3 nones març 1318; f. 339r, 17 calendes desembre 1320; ARM. Notaris, R-6, f. 72r, 4 nones octubre 1327.

Pere Domènec i Rumia, el 24 d'abril del 1304 venen a Bernat Villalonga unes cases i un hort contigu tinguts a cens per Guerau Rotlan i pel rei, que confronten amb les cases i l'hort de dit Guerau i amb l'hort de Bartomeu Estruç.

El 23 de novembre del mateix any, Ramon Rotlan ven al notari Bartomeu Estruç unes altres cases amb un hort contigu que posseïa des de feia temps però no s'havien escripturat, tingudes a cens per Pere Masblanc. Confronten amb l'hortal de Jaume Rovira, l'hort de les monges de Santa Margarita i l'hospici de Na Subirana.

A més de l'hospici, aquesta Subirana tenia un hort contigu envoltat d'altres cases que donaven a un camí. Per aquests immobles pagava un cens de 7 sous per Tots Sants a Guillem Costurer, qui ven el cens a Pere Masblanc l'any 1308.

L'any 1311, el 19 d'abril, Jaume Pomar estableix un tros d'hort i la tanda de la síquia per regar al seu fill Pere, a cens de 7 sous per Tots Sants. L'hort ja pagava altres censos a Guillem Pellisser i al rei. A més del camí, limitava amb el tros residu del venedor i amb els horts de Bartomeu Estruç i Berenguer Puigsec.

A més d'un hospici amb forn i tafona, el notari Bartomeu Estruç estableix conjuntament i indivisa a Bernat Ramon, Pere Thomar, Jaume Hostolès i Pere de Lleida un hort amb arbres per 109 sous censals per Tots Sants, amb la condició que havien de sembrar-hi 50 pressequers abans que no li poguessin tornar. L'hort devia ser força gran, perquè confrontava amb els de Ramon Rotlan, Bernat Villalonga, Pere Mateu, Jaume Rovira, Jaume Thomar i Jaume Busquet, a més de la síquia. Per aquests i altres immobles, l'Estruç pagava un cens indeterminat al rei. En morir Pere de Lleida, la vídua arrenda l'hort, unes cases i un mallol a la dona Caterina, durant dos anys, per 80 sous.

Pere Rotlan estableix a Guillem Ramon, el 27 de juny de 1312, un tros d'hort juntament amb la tanda d'aigua per regar, que ho té a cens per les monges de Santa Margarita. L'adquirent haurà de pagar un morabatí censal per Carnestoltes i, a més, no hi podrà sembrar més arbres dels que hi ha. Limitava amb la síquia, el molí que fou de Bernat Genesta i un torrent i, per tant, es tracta novament de l'hort del molí de Can Gelat.

L'any 1316, el 15 de novembre, Bernat Villalonga estableix a Guillem Ramon un hort afrontant amb la via pública i amb diverses tinences, tingut pel rei a un indeterminat cens alodial. L'establert pagarà 3 morabatins censals per Tots Sants.

El 5 de març del 1319, Pere Rovira estableix a Bernat de Puig, a cens de 8 sous, un tros d'hort confrontant amb la via pública i la tanda d'aigua de la síquia, reservant-se dret de pas d'aigua per regar el tros seu contigu. Feia un altre cens al rei que pagava el venedor.

Bernat Guillem, ciutadà, fa donació a son nebot Bernat Martorell, el 27 de febrer de 1320, d'un tros d'hort contigu al seu i al de Bernat Villalonga, que limita amb un camí. Quasi nou mesos més tard, li estableix la resta de l'hort anterior fins a la síquia, més un hortal tingut a cens de 8 diners per les monges de Santa Margarita. Confronta amb la síquia, l'hortal de l'adquirent i dos camins públics. Per aquests i altres immobles, el Martorell haurà de pagar-li un cens anual d'11 lliures per Nadal.

El Molí d'Amunt

Un altercat verbal suscitat el 14 d'agost del 1561 pel moliner Jaume Busquets contra Bartomeu Mayol del Poador i la sentència consegüent dictada pel batle reial Pere Frontera el 17 de setembre⁶¹ revela l'origen de la construcció del Molí d'Amunt.

Formula la denúncia el moliner Busquets, afirmant que *"ab lo molí i siqual que lo dit Mayoll a fet novament, li fa grans perjuyts y molt evidents al seu molí"* i al·lega que *"l.aygo se perdra per no anar en lo loch acostumat, perque la siquia vindra ha manco y no arribara l.aygo al seu molí"*. Bartomeu Mayol es defensa dient *"que la resclosa esta molt be millor que no stave abans y las siquias que ell a fetes estan molt be y que l.aygo tira millor que no tirave"*.

Abans de pronunciar-se, el batle es desplaça a Fornalutx acompanyat del fuster Antoni Castanyer "Guillemó" en qualitat de prohomi i, vist i reconegut el lloc del contrast, dicta la sentència que en la part dispositiva diu així:

"Venint a la resclosa del torrent qui hix del moli, aquella (que) lo dit Mayoll a feta de argamassa nova, que dit Mayoll que la age de conservar a ses despeses en per tostemps; y l.altre tros romanent, a comunes despeses de endosos en per tostemps, tant de adobar la resclosa com de escurar de arena fins a una roca negra del stret qui va al moli de dit Busquets.

Mes avant, quant a la resclosa y siquia qui ve vora lo torrent major, mana que dit Mayoll la age de afonar per hun livell que lo balle li ha dat termini, a ses despeses; y que l.altre siquia de damunt qui ve de l.altre font aje de tenir dit Mayoll condreta a cost y a ses despeses ha coneguda de dos promens, y si en tal cas no u fara que dit Busquets la pugua tornar a los lochs acostumats.

La resclosa lo tros a de desfer es entre dues pedres debes lo seu moli y a.l de mantenir a ses despeses, tordat que l.aja a fer be y suficientment; y l.altre part de dita resclosa a comunes despeses.

Quant a le font a le part del torrent de la pedra picada mes de devall age de desfer y posar la an el livell de la part de devall de dita pedra; y que si dites siquias per temps venien a manco, totes dues siquies del moli amunt que dit Mayoll les age de tenir a ses despeses condretes y tornar les a fer a ses despeses de dit Mayoll. E si per cars no la feya bona a conegude de dos promens fins a la boca de la resclosa y examplar la siquia sircha de hun palm qui per tot tinga dos palms y mig o tres palms que dit Busquets le pugua tornar an el loch hon acostumave de anar".

L'objecte del plet és el Molí d'Amunt, que acaba de ser construït per Bartomeu Mayol del Poador, de tal manera que les modificacions introduïdes a la xarxa ocasionen perjudicis a Jaume Busquets, que és el propietari del molí següent de Can Gelat. Queda dit que s'hagué de modificar una resclosa que hi havia dins el torrent, de la que encara és visible la síquia inutilitzada a la riba oposada; i s'hagué de modi-

61. AMS-4890, f. 157v, 14/08/1561.

ficar el traçat de la canal per aixecar el muntant del cup i habilitar-ne un desguàs. A criteri del batle i el prohoms, la resclosa està mal feta i la síquia no té l'amplària ni el pendent suficient perquè l'aigua discorri així com cal. Per tal de corregir les deficiències, ordena desfer una part de la resclosa i tornar-la aixecar; i, d'altra banda, determina l'amplària de la síquia i marca la cota que n'assenyala el llit. Finalment, delimita les responsabilitats de cada un dels litigants pel que fa al manteniment i neteja de les unitats hidràuliques, condemnant en costes al denunciat.

La construcció del molí ocasiona una altra incidència desgraciada que també hagué de ser dirimida pel batle reial. El dimarts, 2 de desembre de 1561, mestre Joan Colom "Joy" reclama a Bartomeu Mayol tres lliures i un sou que li deu per jornals esmerçats en bastir el cup del molí.⁶² La defensa que fa el Mayol és prou contundent i explicativa dels fets que succeïren:

"E per part (de) dit Mayoll és dit i allegat com ell tenia hun mestre que li treya cantons per a fer lo cub del seu molí y ha fet venir hun mestre de Siutat per a veure quants cantons y hauria manester per fer lo cub y que, trets los cantons, mestre Bartomeu Leneres vindria a fer lo cub; y que dit Colom Goy per moltes vegades havia dit a dit Mayol que li donas a fer la feyna y que dit Mayol, no sabent que dit Colom sabes fer dita feyna ni si.n avia feta may, recusava donar dita feyna a dit Colom, y dit Colom li promete a fer lo cub ben stany que no vessaria gens; y així acabada le feyna dix a dit Mayoll que posas la aygo segons la faciacio de mestre Antoni Ferragut, fuster, y que molgués; y dit Mayol posa la aygo an el cub mitjansant mestre Antoni Ferragut y axi com lo cub fonch ple que volgueren alsar la paleta lo cub sa bada a dos parts y que dit Mayol tramate a dit Colom que vingués; y dit Colom vingué ab son fill y dit son fill entrà dins lo cub he quant fonch fore dix a son pare que no y avia adob".

En el plec de descàrrecs, el mestre d'obres no recusa les circumstàncies del relat sinó que es limita a comprometre's que reconstruirà el molí ("*que ell lo adobaria que seria mol ben estany*"); però el promotor no en vol saber res sinó que "*dix que no volia que y tornàs pus*". Finalment el batle, assessorat per dos prohoms, condemna Bartomeu Mayol a pagar quaranta sous a mestre Colom, gairebé dues terceres parts del salari que reclamava.

L'estim de 1604 és el primer que esmenta el Molí d'Amunt, juntament amb un olivar, que és de Bartomeu Mayol del Poador i està valorat en 800 lliures.⁶³ El cadastre de 1796 reflecteix una reconversió de l'olivar en horta, que s'hauria produït a la segona meitat del segle XVIII.⁶⁴ Poc després del canvi de conreu, o coincidint amb ell, es produeix l'ampliació de l'obrador del molí per habilitar-lo com a habitatge, tal com s'observa a la prospecció de camp. L'any 1818 ja s'hauria ampliat, perquè el cadastre esmenta una "*casa y molino de agua*" valorats en 833 lliures.⁶⁵ Els cadas-

62. AMS-4890, f. 203r, 02/12/1561.

63. AMS-3388, f. 135v, 1604.

64. AMS-3403, f. 427v, 1796.

65. AMS-3405, f. 397r, 1818.

tres de Fornalutx de 1858 i 1860 esmenten el molí i un àrea de tarongers de 1.034 m² tot al voltant, que són de Jordi Mayol Albertí "Xoroi".

El molí de Can Gelat

En una data tan propera a la conquesta com és el 22 de febrer de 1232 Ferrer de Bellaguarda, procurador del sagristà de Girona a Mallorca, dóna i estableix a Berenguer Tintorer diversos béns immobles entre els quals es troba la part i els drets que té el sagristà sobre tots els molins de la vall de Sóller i, entre d'ells, "*in superiori molendino de Fornelug sextam partem minus undecima parte*". Per tots els béns en conjunt, el Tintorer haurà de pagar un cens anual de 12 sous el dia de la mare de Déu d'agost.⁶⁶ Una altra part del molí degué correspondre a Bernat de Santa Eugènia, qui en cedí una porció a Bernat de Torrella com a element integrant de la seva cavalleria.

Berenguer Tintorer el ven a Bernat de Besalú i l'any 1241 li estableix diversos horts, entre els quals n'hi ha un que confronta amb el molí, amb la síquia i amb el torrent.⁶⁷ El 1267, els seus hereus Jaume, Pere, Marimon i Bondia de Besalú es veuen en la precisió d'arrendar el molí per escassetesa d'ingressos ("*propter necessitatem et pauperitatem quam habebant et sustinebant*") i, entretant, deixen de pagar el censal alodial. Per aquest motiu, dos anys més tard els alouers Bernat de Santa Eugènia i el cavaller Guillem de Torrella de Vales estableixen a Pere Genesta la part i dret que tenen en el molí del terme de Fornalutx, dellà torrent, per un sou d'entrada i un cens de 3 sous pagadors cada any per Sant Miquel.⁶⁸

Les repercussions d'aquesta iniciativa no triguen gaire en expressar-se, puix que Marimon de Besalú posa plet al detenedor del molí, com a resultat del qual recupera al manco la part que era del cavaller Guillem Torrella. Aquest, per gràcia especial ("*modo amore tui et gratia eadem*"), l'any 1271 estableix de nou la seva part al Marimon juntament amb el dret d'aigua.⁶⁹ El de Besalú dóna al titular de la cavalleria 20 sous d'entrada i es compromet a pagar-li 5 sous de cens anual el dia de Nadal.

Tal com queda indicat, el sagristà de Girona vengué la seva porció al bisbe Ramon, i aquest l'associà a les capellanies que fundà a la Seu de Mallorca. A la capbreuació de béns que realitza el bisbe i capítol en execució de la concòrdia feta amb el rei Joan l'any 1395, anomenada Capbreu d'En Manresa, compareix "*la sizena part de un molí e plassa situat en la alqueria de Fornalutx, la qual ensemps ab les*

66. ACM. Pergami 8362, 8 calendes març 1231. Per un altre document sabem que dos d'aquests 12 sous els pagava exclusivament pel molí. ACM. Actes del Capítol, n° 1.609, f. 56r, 4 calendes octubre 1299 ?.

67. ARM. ECR-342, f. 27v, 10 calendes juliol 1241.

68. "*In molendino quod est in termino de Fornelux post torrentem*". ARM. RP-2067, f. 12r, 7 calendes juny 1269 i f. 12 bis, 10 calendes agost 1269.

69 Li estableix "*cum jure meo mi pertinenti in casali molendini et in domibus et placeis eiusdem et cum rego, capite rego et subrego et meatibus aquarum, et cum aliis omnibus ibi pertinentibus et pertinere debentibus quoquo modo*". ARM. Suplicacions. S-2, f. 47-87.

altres parts V per indivís possehex n'Anthoni Guàrdia". El capbreu especifica que el molí confronta per dues bandes amb el torrent i per l'altra amb "*lo camí de Almaluig*",⁷⁰ i això l'identifica clarament amb el molí de Can Gelat.

L'any 1425, Andrevà, la vídua i tutora dels fills del citat Antoni Guàrdia, estableix perpètuament l'enginy hidràulic a Jaume Serra juntament amb l'hort de l'heretat situat a l'altre costat del camí, per 50 sous censals per Sant Bartomeu. El document el descriu com un casal de molí d'aigua d'una roda, amb la mola i les eines necessàries per repicar-la quan la pedra està gastada.⁷¹

La vídua de Miquel Ros institueix un nou nivell emfitèutic, a principis de l'any 1440, en establir un casal de molí blader amb un hort contigu, camí enmig, a Miquel Bisbal "Pastor" per 30 sous censals per Sant Vicenç.⁷²

En el cadastre de 1578 el molí és de Jaume Busquets i és avaluat en 3.000 lliures, comprès l'hort del costat i dues tanques d'olivar anomenades El Molí i La Rompada. Els estims de 1626 ja no contempnen els olivars sinó tan sols el molí i l'hort valorats en 600 lliures.⁷³

La primera dècada del segle XIX, la família Busquets ven els dos immobles a Joan Albertí Busquets "Gelat", qui efectua obres importants i fa augmentar el valor de l'edifici fins assolir les 1.200 lliures en el cadastre de 1818. En morir aquest i la seva esposa Catalina Albertí Ballester, els sis fills arriben a un acord per repartir-se l'herència. El molí de Can Gelat, situat "*en el punto llamado el Pont de dicha villa de Fornalutx*", roman en poder del germà major Joan, i ocupa uns 144 m² que es descriuen com "*un molino de agua arinero, con derecho de agua, que si bien tenia una casita contigua al mismo molino, fue demolida esta, y contiene ahora, a mas de dicho molino, una casa que se compone de planta baja y altos con una salida, vulgo carrera*". Confronta pel nord i l'oest amb el camí d'Escorca i el torrent Major, i per l'est amb el tarongerar del mateix Joan Albertí.⁷⁴

El molí d'Es Raig

L'11 de març de 1686, Bartomeu Joan Arbona del Raig de Fornalutx presenta una súplica al Procurador reial sol·licitant-li permís per construir un molí en terrenys de la seva propietat. Argumenta el suplicant que "*la aigua que naix en la font de la Alcaria, despues que ha servit a dos molins, travessa per terras suas prop de la casa o tafona de que es serveix per fer lo oli de se cullita, y no aprofita en part alguna*

70. ARM. RP-2006, f. 868r.

71. "*Quoddam casale molendini aque unius rote cum sua mola et duobus pichs*". ARM. ECR-33, f. 84r, 25/01/1425.

72. "*Quoddam casale molendini bladerii cum quodam orto contiguo, camino in medio*". ARM. ECR-33, f. 260r, 20/01/1440.

73. AMS-3385, 264r; i AMS-3389, 143v.

74. Notari Manuel Sancho, 17/02/1869. Agraesc a la família Sobrino-Castanyer que m'hagi facilitat l'accés a l'escriptura.

dita aigua fins que arriba a altre moli mes avall, en que es mol farina y despues rega la Horta demunt y devall" i al·lega que el projecte "no altera ni muda el curs de la aigua" i que "ab lo modo que la conduira tindra major impetu en benefici del moli més avall, y anant tambe mes aplegada y recullida aprofitera mes a ditas hortas y mes limpia, per lo que la haura de devertir de algunas parts susias per hont are atravessa" concloent el seu al·legat amb l'afirmació que "es conegut el benefici publich desta nova construcció".

Rebuda la sol·licitud, el Procurador reial ordena al batle de Sóller que es traslladi a Fornalutx per tal d'indagar l'opinió dels usuaris i veïns que puguin sentir-se perjudicats pel nou molí. El lloctinent de batle Jordi Ballester, personat a Fornalutx, explora els al·ludits que, no tan sols afirmen no sentir-se agreujats, sinó que "los serà de mes conveniencia perquè tindran la aigua més junta y arreplegada y los serà de major conveniencia per regar y usar de ella amb mes netedat".

Vist l'informe favorable, el 19 de setembre de 1686 el Procurador concedeix llicència i facultat a Bartomeu Joan Arbona per erigir i construir de nou un molí d'aigua fariner en el lloc esmentat i l'autoritza a gaudir l'aigua de la síquia. El molí estarà sota l'alou del rei i pagarà un cens de 20 sous dia 19 de setembre de cada any, que haurà de fer efectiu a l'oficina de la Procuració reial de Ciutat.⁷⁵

Un document solter localitzat a l'arxiu municipal de Sóller proporciona informació addicional relativa a la construcció d'aquesta unitat hidràulica. Es tracta d'una exposició d'arguments per part de Joan Mayol del Raig, propietari d'una casa amb tafona i hort contigus, en un plet suscitat contra el promotor del molí, Bartomeu Joan Arbona.⁷⁶

Del contingut del text es desprèn que l'Arbona començà les obres tot just després de rebre la llicència reial i, provisionalment, desvià l'aigua de la síquia per l'hort de Joan Mayol. Mentre s'executaven les obres i recollint l'opinió d'alguns veïns i del mestre picapedrer, el promotor decidí mudar el curs de l'aigua per tal de suprimir uns dotze metres que transcorrien per una canonada subterrània a fi d'aconseguir que la síquia circulàs descoberta prop de la via pública, per la qual cosa fou necessari construir un pontarró que sustentàs la calçada. Joan Mayol considerà que la modificació li era perjudicial i sol·licità la suspensió dels treballs. Dos mesos després foren detingudes les obres i s'inicià un procés judicial per tal de dirimir responsabilitats, del que no se'n coneix la sentència definitiva.

L'argumentació de Bartomeu Arbona en favor del traçat modificat es fonamenta en els aspectes següents:

1. La variació del curs de la síquia no fou un capritx seu sinó "el ser sentit comú de los dueños de bens circumvesins, y entre ells Juan Mayol, part altre, y del mestre picapadrer (...) y desde las horas se començà a treballar de altra manera y se proseguí fins al estat en que se trobe la obra el dia de vuy".

75. A més, el molí estava sotmès a mercè de lluïisme, 10 dies de fadiga i a l'escrivania reial del rei. ARM. ECR-655, f.118r, 19/09/1686.

76. AMS-4395, full solter sense foliar.

2. El traçat que s'ha alterat circula per la línia divisòria dels horts de Joan Mayol i Jordi Ballester i, per tant, beneficia als dos perquè impedeix que el bestiar caigui baix del marge, com ja ha succeït alguns cops.

3. Tal com es construeix ara, la molinada de la tafona de Joan Mayol no podrà mesclar-se amb l'aigua de la síquia, de manera que els veïns la podran emprar per rentar i per abeurar el bestiar. A més, aquest i altres usuaris aconseguiran allò que, abans, discorrent per la síquia vella, no podien obtenir, *"que és anar la aygua molt pura y clara a la caldera de la tafona o a qualsevol altre part de la sua casa, portant canons de circa 25 passes, que no costarà més de 5 lliures"*.

4. Donat que la síquia no transcorre subterrània en cap moment, ni per canonades ni per davall lloses, no hi ha perill que es rompin els canons ni s'ocasionin embossos que aturin l'aigua i impedeixin el funcionament d'aquest molí ni de l'inferior, ni tampoc el reg dels horts situats a continuació.

D'altra banda, Bartomeu Arbona expressa la seva estranyesa perquè, durant els quasi dos mesos que duraren les obres, el Mayol no posà cap impediment ni expressà cap dubte. Ho atribueix al fet que la modificació obrava en benefici seu, i afirma que així li ho comunicà un amic que aconsellà al Mayol, fins i tot, que l'ajudàs a finançar part del cost del treball. L'Arbona assegura que si hagués rebut alguna queixa l'hauria escoltat, tal com va fer en una ocasió en la que ordenà desfer un tros de calçada que podria causar algun perjudici i refer-la *"en millor forma que fonch agradable a tots"*.

Finalment, Bartomeu Arbona apel·la a l'interès públic de l'obra perquè considera que *"es en tant necessari el nou molí que si no se construïya tendria gran falta el poble de aquella comarca de provissio de farina etiam en lo ivern, quant y més en lo estiu ab molta penalidat, penúria y falta en una cosa tant necessari com se veu"*.

Per tant, cal afirmar que el molí d'Es Raig fou construït sens dubte per Bartomeu Joan Arbona del Raig el darrer trimestre de 1686. Estava situat al costat de la seva tafona, pràcticament dins la vila de Fornalutx, entre cases habitades, tafones, un molí més amunt i un altre més avall, i horts a continuació. La modificació de la síquia principal, necessària per bastir el muntant del cup, així com el pontarró que la suporta, encara són identificables darrere el pati de Can Xoroi.

L'estim de Sóller de 1695 ja explicita una *"tafona en el Raig i molí fariner"* de Bartomeu Joan Arbona, valorats en 700 lliures.⁷⁷ L'enginy hidràulic romangué en poder de la família Arbona del Raig al manco fins al segle XX, si bé a partir de 1756 l'estim no explicita la tafona sinó tan sols el molí fariner. El darrer propietari fou Joan Arbona Mayol qui, els anys de la postguerra, dotà el molí d'un motor elèctric i el feia marxar a les nits per moldre el blat que li duien d'estraperlo. Va ser el darrer que funcionà a Fornalutx.⁷⁸

77. AMS-3394, f. 184r, 1681.

78. Agraesc la informació a Catalina i Margarita Arbona Mayol, filles del darrer propietari.

El molí de Can Barquer

Bernat de Villalonga és el propietari útil l'any 1314 d'aquest casal de molí, que està situat "*apud Fornaluig*", "*prope Forneluig*" o "*in loco de Fornalutx*", segons uns documents o altres. Tal com explicita un d'ells, després de la conquesta el molí fou dividit en set parts que foren adjudicades als pobladors de Fornalutx ("*de predicto molendino fuissent facte tempore quo fuit divisum inter populatoris de Fornalug VII partes*") i el Villalonga acabava d'adquirir-les i unificar-les totes.⁷⁹ Els documents el situen al costat del torrent Major confrontant amb la tinença de l'hort i l'hospici de Pere Albareda, altrament anomenat Pere Masblanc.⁸⁰ Per tant, les afrontes delimiten clarament el molí de Can Barquer, que sens dubte és d'origen andalusí.

Dotze anys després, l'hereu de Bernat de Villalonga ven als germans Pere i Guillel Genesta el casal molí amb una roda i altres aparells qui, anys més tard, el lloquen a Pere Pastor per 5 lliures anuals, amb la restricció que no pugui moldre altre blat que el procedent de dues famílies per ell elegides.⁸¹

El cadastre del 1578 valora l'enginy hidràulic en 300 lliures. Deu anys després, el Procurador reial fa novell establiment a Joana Sant Just del dret sobre l'aigua procedent de la resclosa del molí de Can Gelat i li estableix un trast dins el torrent, davant la seva encontrada.⁸² Per tot plegat haurà de pagar 3 sous anuals al rei la festa de Tots Sants, portats a Ciutat. Probablement Joana aprofità el trast que se li establí per ampliar la casa i adjuntar-li una carrera o eixida, o al manco així s'esmenta a l'estim de 1662. Valor: 850 lliures.

Descripció del sistema hidràulic

Només 18 m separen els ulls de les fonts de l'Alqueria de Fornalutx⁸³ i d'En Vicenç.⁸⁴ que neixen a banda i banda d'un petit promontori triangular que defineix el punt d'unió dels torrents d'Es Racó i de Sa Feus o Sa Domenega; i això permet afirmar que formen part del mateix aquífer.

79. N'havia obtingut una per herència i en comprà cinc a Jaume Rovira l'any 1307 i l'altra a Berenguer Domènec el 1314. Les parts es venen "*cum toto jure aque cequie et calciata ipsius cequie et cum rego, subrego et capite rego et meatibus aquarum, gerbariis, tresteladors et suis aqueductibus, et cum molis et rodets et suis apparatusibus sic nunc ibi sunt*". ARM. ECR-442, f. 66r, 16 calendes febrer 1300; ECR-346, f. 80r, 6 idus maig 1307; i ECR-443, f. 159r, nones gener 1313.

80. En el cadastre de 1578 (AMS-3385, f. 321r) compareix un hort anomenat L'Albareda "*tinent amb lo camí dels Masroigs*", que podria ser la derivació toponímica d'aquell llinatge. El topònim és viu avui en dia, en la forma S'Aubareta, que és un hort situat al costat de la síquia abans d'arribar al molí.

81. "*Non poteteis molere aliquod bladum in dicto molendino aliquorum populatorum seu habitantium dicte alquerie de Fornalugio nisi solum de duobus hospiciis per vobis eligendis*". ARM. Notaris. R-6, f. 4v, 4 nones març 1326; i B-7, f. 15r, 3 nones abril 1349.

82. "*Quendam trastum torrentis regii conforme vestra encontrada*". ARM. ECR-654, f. 271v, 25/08/1588.

83. Coordenades UTM: X = 478.224; Y = 4.403.882. Cota: 165 m snm.

84. Coordenades UTM: X = 478.230; Y = 4.403.866. Cota: 165 m snm.

punta. La paret dreta és de roca natural i l'esquerra empedrada, mentre que la boca és de llosa i té 150 cm d'altura per 70 cm d'amplària.

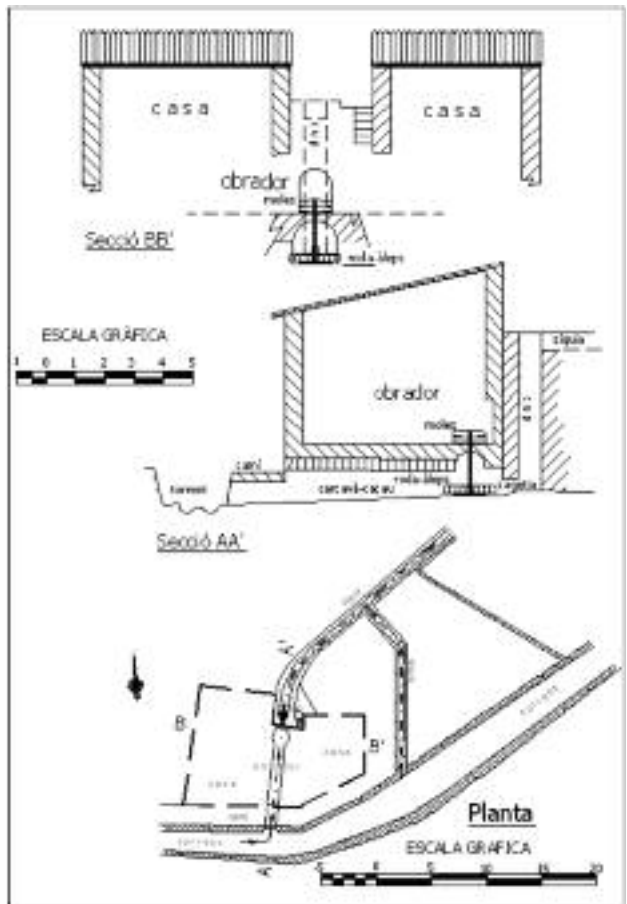
A la sortida, la síquia avança en lleugera corba cap a l'oest i omple el safareig que rega l'altra bocí de l'hort del Molí d'Amunt (350 m²), abans d'unir-se amb la font de l'Alqueria.

El Molí d'Amunt

Les dues fonts s'uneixen dins el mateix recinte del molí, a tan sols 40 m de les respectives boques. En el punt d'unió comença el muntant de pedra i morter que porta l'aigua fins al cup del primer molí.⁸⁷ Vist a l'ull, es distingeix que el muntant està sobrefegit damunt el traçat original de la síquia. En aquest punt, la canal va incrementant les mides per tal d'acumular un volum d'aigua suficient que n'asseguri el funcionament. A mitjan lloc del muntant hi ha una fibla que permet desviar l'aigua quan el molí no mol i que ara assumeix la funció de síquia principal puix que l'accés a la unitat hidràulica està tapiat.

El cup del Molí d'Amunt és cilíndric i té una altura de 4,80 m fins al nivell de la síquia. Adossada a la tangent sud-oest s'aixeca la casa i obrador del moliner, que és bastit de pedra calcària i morter, mentre que les cantonades i el portal són de marès. L'edifici és un metre més alt que el cup i presenta una ampliació cap a l'est i cap a l'oest d'època posterior. No ha estat possible accedir a l'interior.

Davall l'espai central s'obre el carcavà, que té

Plànol 7.- Esquema del Molí d'Amunt
(Topògraf: Josep Ll. Sunyer).

87. Coordenades UTM: X = 478.172; Y = 4.403.836. Cota: 157 m snm.

forma de mitja esfera, amb un diàmetre de 150 cm i una altura màxima de 125 cm. La descàrrega del cup es fa per una sagetia rectangular però no hi cap vestigi de la roda, que era de rotació horitzontal. Als voltants de l'edifici es localitzen tres restes de moles superiors, de 90 cm de diàmetre: una d'elles es fa servir per cobrir el cup i té un gruix de tan sols 3 cm; l'altra serveix de taula i fa 12 cm; mentre que la tercera és incompleta i adorna el jardí.

El carcavà desguassa directament al costat dret del torrent de Sa Domenega després de travessar subterràniament un caminal. Dins el torrent hi havia originàriament una resclosa que arplegava l'aigua i li donava sortida pel costat oposat mitjançant una síquia, encara visible, situada a un nivell inferior a l'actual.

Ara ja no se recull l'aigua del torrent, sinó que la síquia principal el travessa per un pont fet de bigues de ciment. A l'altra costat, omple el safareig i rega l'hort del molí de Can Gelat i l'Hort d'Amunt (740 m²) i, tot seguit, entra al segon molí.

El molí de Can Gelat

Tant els voltants de l'edifici com el molí i l'obrador⁸⁸ es troben molt desfigurats perquè han estat convertits en habitatge. El muntant de la síquia ha estat interromput per construir un garatge, mentre el cup, que devia tenir una altura aproximada de 5 m, està integrat dins una de les parets de la sala d'estar, igual que l'hornacina que acollia les moles. Es conserva, penjat a la paret, un mecanisme de ferro que permetia aixecar la pedra de la mola superior per repicar-la. No hi ha restes del carcavà ni de la roda, que era de rotació horitzontal. Els propietaris actuals tenen fotografies de les dues moles que funcionaren fins el segle XX (90 cm de diàmetre), abans que no fossin traslladades a Guadalajara. Encara és visible el desguàs del subreg que vessava a la síquia principal, actualment abandonada i repleta de pedres i terra.

La canal de derivació de l'aigua, quan el molí no molia, serveix ara de canal principal que travessa el pont del camí del Creuer i engrana poc després amb el traçat primitiu. Abans d'haver-hi el pont devia existir una resclosa per on transitava la síquia i n'incrementava el cabal amb l'aigua que baixava pel torrent.⁸⁹

A partir d'aquí, la síquia corre paral·lela al carrer de la Font i rega per sengles fibres l'hort d'Es Poador al marge dret (1.500 m²) i els de S'Aubareta, Can Xoroi i Can Xandre a l'esquerra (5.340 m²), on també omple tres safareigs.

88. Coordenades UTM: X = 478.070; Y = 4.403.810. Cota: 150 m snm.

89. Un desafortunat projecte d'aconduïment executat per la Direcció General de Montes l'any 1947 consistent en excavar i aterrar el llit, va baixar la cota del torrent prop de 4 m i deixà les vores i el peu del pont aixecats sobre murs de formigó (Sóller, 3162, Sóller, 1947, 5).

El molí d'Es Raig (Ca ses Molineres)

A la part posterior de les cases que formen la cantonada dels carrers de la Font i del Torrent (C/ Germans Reynés, 3) hi havia el tercer dels molins, el d'Es Raig.

Avui no queda res de l'enginy de roda horitzontal sinó el muntant de la síquia del cup, que devia ser cilíndric d'uns 5,5 m d'altura.⁹⁰ El molí estava al costat d'una tafona que es va esbucar i fou reedificada per habilitar-hi un hotel rural. Damunt el cup feia un replà on hi havia una fibla per dirigir l'aigua al molí o desviar-la a la síquia quan no molia. Al carcavà hi havia una roda de fusta amb àleps o culleres. Les moles amidaven quasi un metre de diàmetre i estaven ubicades a un petit espai elevat sobre el nivell del trespol, al qual s'accedia mitjançant uns quants escalons.⁹¹

La sortida del molí s'ajunta amb la síquia principal i alimenta subterràniament Es Raig, que són les rentadores públiques de Fornalutx situades en el mateix carrer.

A la sortida d'Es Raig arrenca per la dreta un ramal secundari que transita per davall el carrer de l'Alba i, més endavant, es divideix en dos paral·lels que arriben fins a Can Bieu i Can Pere Simon, dels quals surten altres ramals de reg perpendiculars al torrent. La superfície total irrigada per aquest ramal és de 2,88 Ha.

La canal principal que parteix d'Es Raig arriba, 60 m més avall, al molí de Can Barquer, el quart de la xarxa hidràulica.

El molí de Can Barquer

El muntant de la síquia forma un mur atalussat de més de sis metres d'alçada i 2,30 m d'amplària al cim, que tanca el carrer dels Germans Reynés pel costat esquerre. La calçada que corre per la part superior està tallada per un edifici de construcció recent. La secció de la síquia manté el mateix perfil que la resta del recorregut i, per tant, no permet l'embassament d'aigua. La caiguda del cup d'aquest molí,⁹² situat en el número 11 del carrer, assoleix els 10 m i és la de major altura que es troba a Fornalutx; mentre que el diàmetre no supera els 42 cm. El cup està tapat de llosa i recobert de ciment, igual que la síquia, fruit d'una restauració duta a terme fa pocs anys. No ha estat possible accedir a l'interior, que també fou restaurat. Era de roda horitzontal. A l'exterior hi ha dues moles rompudes i desgastades que es fan servir com a acera i amiden 95 cm de diàmetre cada una. No és visible el subreg de sortida del carcavà.

Abans del molí de Can Barquer, una fibla situada a la dreta de la canal principal permet desviar l'aigua novament a la síquia quan no és necessària per moldre. Actualment, la desviació assumeix el paper de síquia principal fins al torrent. Poc abans d'arribar-hi, hi ha una fibla que té una doble funció alternativa:

90. Coordenades UTM: X = 477.910; Y = 4.403.648. Cota: 140 m snm. No ha estat possible prendre les mides de la síquia, perquè es troba actualment coberta.

91. Agraesc la informació a Magdalena i Caterina Arbona Mayol.

92. Coordenades UTM: X = 477.941; Y = 4.403.608. Cota: 131 m snm.

1. Vessar l'aigua a una resclosa situada dins el torrent Major, que arreplega també la que baixa per la riera. La sortida de la resclosa es fa pel costat esquerre, per una síquia que arrenca a nivell del torrent i és regulada per una paleta de ferro. La canal corre paral·lela a la riera uns 160 m fins que agafa nivell suficient per regar un hort de 980 m². A un lateral de l'hort, penjat sobre el torrent, Bover, Pérez i Pons localitzen el molí de Can Vaquerí,⁹³ que seria el darrer del sistema. La morfologia original de les marjades de cultiu és difícilment reconeixedora perquè fou modificada per les torrentades que s'emportaren les terres adjacents. No obstant, a una de les marjades més properes al torrent hi ha les restes d'una antiga construcció encaixada dins el marge, que ara serveix de fonament a una caseta de pagès (Can Vaquerí). Per notícies verbals se sap que en aquest indret hi havia un noguer de grans dimensions que fou tallat fa una seixantena d'anys.⁹⁴ El cadastre de 1756 esmenta un "hort i molí ruïnós damunt lo Pont, a Fornalutx" de Francina Ballester, vídua del doctor en medicina Josep Canals, que l'any 1800 és del fill capellà Jaume i passa a ser un "hort i molí roños". El darrer any que compareix en el cadastre és 1838. Potser aquest sigui el molí de Can Vaquerí, més que res perquè no és possible identificar-lo amb cap altre. En qualsevol cas, tant la seva ubicació dins la xarxa hidràulica com el desguàs del carcavà –que es faria cap dret al torrent i, per tant, impossibilitaria la reutilització de l'aigua per regar– descarta totalment la possibilitat que fos d'origen andalusí sinó que, si de cas, seria una intromissió a la xarxa de data molt posterior.

Poc després del partidor que alimenta l'hort i el possible molí, un ramal travessa el torrent per un pont de bigues de ferro. A l'altra part de la riera, el ramal s'estén fins a Es Camp i Cas Belga i rega diverses parcel·les (1,8 Ha).

La canal principal continua avançant resseguint la cota i rega diversos horts i omple safareigs.

2. O bé dirigir-la al muntant d'un sífó que travessa el torrent per davall de la resclosa i transporta l'aigua a una marjada situada a l'altre costat. Aquest ramal alimenta el safareig d'Els Abats, que porta escrita al bassiol la data 01/07/1945, i rega una superfície de 0,66 ha fins a Can Catí.

5. EL MOLÍ DEL MAS DEL NOGUER

Segons el *Memorial o capbreu...* de Gastó de Bearn, entre els censos que rebia a la vall de Sóller s'hi troben ó morabatins "de manso Nucariae et de dimidio molidino". Aquesta és la primera cita coneguda del topònim *Mas del Noguer*, si bé l'escrivà no indica on està situat.⁹⁵

93. BOVER/PÉREZ/PONS: *Els molins...*, 20.

94. Les marjades que se'n portà el torrent eren de Vicenç Escalles. Totes aquestes notícies foren proporcionades per Antoni Marroig "Pere Simon".

95 QUADRADO: *Historia de la conquista...*, 527, esmenta el Mas de la Noguera a partir del *Memorial o capbreu...*, i ho reproduïx BOVER: *Historia de la espugnación...*, 89. RULLAN MIR: *Historia de Sóller...*, i MASCARÓ PASARIUS: *Corpus de Toponímia...* l'ignoren. Tampoc no el cita POVEDA SÁNCHEZ: "Repertori de toponímia..."

D'altra banda, el mateix document de l'any 1232 citat en el molí de Can Gelat conté l'establiment per part del sagristà de Girona a Berenguer Tintorer de la part i els drets que té sobre tots els molins de la vall de Sòller i, entre d'ells, d'un molí situat en el mas de la Noguera, baix de Fornalutx.⁹⁶

En un altre instrument, l'octubre de 1246 Bernat de Torrella i sa muller Berenguera estableixen a Pere de Sellent i Ferrer de Cruixita la part del molí del Noguer que mol amb l'aigua del torrent de Fornalutx i pertany a la cavalleria que tenen en feu per Bernat de Santa Eugènia. Estableixen el molí completament eixarçiat i els adquirents es comprometen a tenir condretes les moles, la roda i els pics. Per aquesta part de molí, els establerts hauran de pagar cens d'un morabatí per Sant Miquel.⁹⁷ L'any següent, per satisfer un deute d'oli de 1.000 sous melgoresos a Pere Estruç, Bernat de Torrella li cedeix durant quatre anys tots els seus béns i rendes, entre les quals, s'hi troba el morabatí censal sobre el molí.⁹⁸

Finalment, el desembre de 1268, Bernat de Santa Eugènia i el cavaller Guillem de Torrella, cada qual per separat, estableixen a Pere Quintana la part respectiva que tenen en el molí del mas del Noguer, amb tots els aparells, per un besant anual a cada un per Nadal.⁹⁹

No hi ha dubte que tots els documents es refereixen al mateix molí, el domini directe del qual era compartit: la meitat pertanyia a Gastó de Bearn i, de l'altra meitat, quatre cinques parts aproximadament pertanyien a Bernat de Santa Eugènia i a la cavalleria cedida en feu a Bernat de Torrella i l'altra cinquena part al sagristà de Girona.

Cap dels documents no dona les confrontes del molí, però proporcionen dades que en faciliten l'ubicació.

El topònim *Mas del Noguer*, *Lo Noguer* o *Es Noguer* compareix a diferents documents dels anys 1299-1775¹⁰⁰ a vegades citat com a "honor" o "possessió", d'altres com a "lloc" i sovint com a "olivar" sempre associat al terme de Fornalutx i tingut en alou i directe domini dels hereus i successors de Gastó. Les confrontes d'aquests olivars són l'alqueria de Binibassí, el torrent Major de Fornalutx i la possessió La Fabregada, torrentó enmig.

96 "Molendino qui est ad mansum de Noguera subtus Fornelvig in medietate illius molendini quintam partem minus undecima" (ACM. Pergamí 8362, 8 calendes març 1231).

97 "Totam partem nostram seu jus quod habemus racione nostre cavallerie in quodam molendino vocato de Nocarío quod tenemus pro domino Bernardo de Sancta Eugenia in feudum simul cum aliis possessionibus in valle de Solar in predicta porcione et molet de aque de torrentis de Fornelux (...). Et teneas ipsum condirectum de molis et rodeti et pics sicut eum modo tibi tradimus" (ARM. ECR-343, f. 98r, 2 nones octubre 1246).

98. ARM. ECR-343, f. 238v, 7 idus desembre 1247.

99. "Totam partem et jus quam et quod habeo et habere debeo in molendino quod est in valle de Soler in manso de Nogerio (...) cum omnibus suis apparatibus" (ARM. RP-2067, f. 6v, 12 calendes gener 1268).

100. ARM. AH-5014, f. 21v, 26r, 79v, 103r i 104r. Notaris: R-724, f. 17r; R-4, f. 63v; R-16, f. 161v; B-21, f. 48v; i A-26, f. 128r. ECR-31, f. 55v i 71v; ECR-33, f. 293r; ECR-34, f. 19v; ECR-1139, f. 381v; ECR-39, f. 313v; i ECR-1154, f. 252v.

Aquesta possessió La Fabregada s'anomena avui Cas Sastre, i està situada a la riba dreta del torrent part damunt el pont de la carretera general que va a Sóller. El torrentó que feia de partió no pot ser altre sinó el que baixa del cementeri de Fornalutx i desguassa al torrent Major a la vorera oposada a l'indret on neix la font de la Mare de Déu.

El Mas del Noguer, per tant, estava situat a la riba dreta del torrent Major, ocupava el tram comprès entre l'alqueria de Binibassí i aquest torrentó, i probablement abraçava bona part del coster que s'enfila fins el camí que va de Fornalutx a Binibassí.

No sabem on estava exactament ni com era el molí. Certament, l'única riera capaç d'aportar el cabal suficient per moure el molí és el torrent Major, de manera que l'aigua es devia embassar mitjançant una de les rescloses que hi havia en aquell tram i, encara que la documentació no ho recull, es devia aprofitar per regar un hort adjacent al molí. Actualment, l'hort estaria integrat a una xarxa hidràulica més extensa regada per la font de Cas Sastre, que probablement es posà en funcionament en el segle XVI.

Aquest enginy hidràulic, que amb tota seguretat és d'origen andalusí, desapareix ràpidament de la documentació feudal. De fet, ni tan sols surt reflectit en el Capbreu d'En Manresa del bisbe i capítol de la Seu de 1395-1404. La desaparició documental deuria atribuir-se a la desaparició física del molí degut a una torrentada.

CONCLUSIONS

La primera constatació és que les conclusions només poden ser provisionals. Manca fer l'anàlisi toponímica de les alqueries i rafals existents en el moment de la conquesta, que tal vegada proporcioni informació relativa als grups andalusins que les poblaven. S'ha d'enllestir també el treball de camp que permeti articular el traçat de les síquies secundàries, la morfologia de les marjades i els safareigs de regulació. D'aquí caldrà discernir el disseny original de la xarxa hidràulica de les alqueries de Binibassí i Fornalutx que, juntament amb la futura prospecció arqueològica, permeti determinar els llocs de residència i les possibles segmentacions que es produïren. Per tant, encara resta molta feina per fer.

No totes les xarxes hidràuliques de la vall de Fornalutx disposen de molins. De les que sí en tenen, que són les úniques contemplades en aquest estudi, es pot concloure:

1. Pel que fa a l'alqueria de Monnàber, situada en el *djuz* de les Muntanyes, les minses troballes arqueològiques i la manca de documentació anterior al segle XIV no permeten identificar quin tipus de conreu s'aplicava a les dues jovades que li atorga el *Llibre del Rei*. És a partir del 1311 quan compareixen les primeres referències al sistema d'explotació, puix que s'hi pot destriar un llaurat o àrea de conreu de cereals, enmig de garrigues i pastures per a bestiar gros i menut, bàsicament ovelles.

Entre 1626 i 1647, Joan Arbona articula un sistema hidràulic a partir de la font de Major de Monnàber i un safareig units per una síquia, per tal de crear una zona de reguiu d'unes 2,5 ha i associar-hi un molí. El molí funcionà fins a mitjan segle XIX, encara que el seu rendiment era mínim,¹⁰¹ mentre que l'hort continua en explotació avui en dia, en què sols produeix farratge. L'anàlisi documental demostra que Monnàber és una de les poques alqueries que, malgrat les ampliacions i reduccions superficials sofertes, ha mantingut unificat el domini directe i la propietat útil al llarg de la història i, a la vegada, ha estat en mans de famílies molt estretament lligades a la vall de Sóller.

2. A Binibassí, la documentació esmenta una xarxa de reg d'origen andalusí al costat de dues cases, un celler i un camí, que 15 anys després de la conquesta ja estava envoltada de vinyes i d'alguns olivars. A l'estat actual del treball de camp seria agosarat definir el disseny original del sistema hidràulic. Les primeres prospeccions fan pensar en una primitiva àrea irrigada de marjades aterassades situada en una depressió natural. De fet, el cadastre de 1578 i els següents únicament relacionen tres parcel·les a Binibassí amb cases, hort i olivar que es poden identificar amb els horts actuals de Can Musson, Can Ballester i La Florida. Les marjades andalusines, doncs, ocuparien una superfície de 0,75 ha.

Aquesta primitiva zona irrigada degué experimentar una ampliació per tal d'alimentar un molí, habilitar al seu costat un hort clos de paret i subministrar aigua de boca a les cases de Binibassí; projecte al qual s'associà un conjunt de propietaris de parcel·les que participà en el finançament i que usufructuava per torns l'aigua d'un safareig comunitari. Amb tota probabilitat fou el canonge Guillem Nadal (†1632) qui apadrinà l'ampliació de la xarxa i ordenà la construcció o reforma de les cases, el molí i l'hort, al mateix temps que engrandia la possessió comprant una tanca de Bartomeu Frontera (1616) i unes cases i hort de Joan Soler (c. 1620). L'arrendament de la possessió de l'any 1766 deixa entreveure aquestes ampliacions, puix que el senyor inclou en el contracte "*las marjadas de prop del moli, y la tanca del safaretx*", a més de l'hort de Can Soler que té arrendat a Antoni Magraner, a qui autoritza per "*fer hortolisa en lo hort dels morers de la empeltada*". Al mateix temps, el propietari cedeix al llogater "*dos taronjers de la Xina, dos llimoneras de Sant Geroni, y dos llimoneras de such de las marjadas de las casas, qui estan señats*". El cadastre de 1858 recull també aquesta ampliació, en grafiar com a reguiu un grapat de marjades baix del camí, on actualment hi ha Can Frau i Villa Paula, l'Empeltada i les Portes Vermelles.

Entre 1905 i 1922, Antoni Rotger construí el safareig de Binibassí i habilità com a hort les marjades immediatament inferiors, que ocupen 0,8 ha. Durant el mateix període es bastí la resta dels safareigs individuals de Cas Batlet, Can Borrasset i Can Polit i s'acordà una redistribució horària de l'aigua de la font per tal d'omplir-los.

101. Els perits calcularen que entre 1689 i 1766 produí "*en tot temps set lliuras*" (ARM. Notaris. B-1129, f. 203r).

Aquestes iniciatives permeteren augmentar el volum d'aigua acumulada i incrementar considerablement la superfície irrigada. La substitució de les canalitzacions de teula i ciment per canonades de ferro i, posteriorment, de goma, suposà l'abandonament definitiu del safareig comunitari i les síquies a la segona meitat del segle XX, tot i que les canonades actuals en respecten encara el traçat.

3. Tot fa suposar que la xarxa hidràulica de la font d'El Figueral fou construïda a començament del segle XVIII, quan la possessió era d'un sol propietari. Inicialment, la xarxa es construï per regar una sola finca i alimentar un molí, propiciant el canvi de conreu d'olivar a horta. Poc a poc, El Figueral s'anà parcel·lant en horts més petits als quals s'adjudicaren tandes d'aigua d'un safareig comunitari que es construï vers 1720. La venda d'una diada d'aigua a la possessió contigua d'Es Mas significà la ruptura del sistema primitiu, puix que aquesta finca prenia l'aigua abans del cup del molí; de manera que l'enginy hidràulic només podia funcionar el temps que durava la tanda del propietari.

La construcció del safareig d'Es Mas, vers 1875, possibilità l'ampliació de la zona de reguiu d'aqueixa finca, però no trastocà per res la xarxa hidràulica original de la font del Figueral, que encara segueix en actiu malgrat que les síquies secundàries hagin estat substituïdes per canonades de goma de pressió.

4. És incontestable que, en els moments previs a la conquesta, existia un sistema hidràulic articulat a partir de la font de l'Alqueria que alimentava dos molins i irrigava una zona d'horta. Sens dubte, la seva estructura és el resultat d'un disseny que segueix les pautes formulades per M. Barceló.¹⁰² En principi, sembla que el conjunt d'hortos presenta un disseny de fons de vall en el primer tram, que s'obre posteriorment en forma de ventall cap a l'oest, amb unes línies de rigidesa definides per la captació, la síquia principal i el torrent Major. L'horta era constituïda per un mínim de 18 horts i hortals. Encara que no es pot establir la superfície ni l'extensió de les parcel·les, la documentació reflecteix una zona compacta d'hortos regada per tandes horàries mitjançant una xarxa de síquies.

Arran del repartiment, l'horta de Fornalutx fou dividida entre diversos magnats que posseïen les terres, cases i molins en règim jurídic d'alou franc i lliure. El règim econòmic-social, però, s'articulà al voltant dels establiments; de manera que els horts foren establerts i reestablerts a colons procedents de Catalunya que pagaven censos i rendes al senyor. A sota dels magnats, per tant, es creà una xarxa complexa de sotsestabliments a diferents nivells, típica de l'estructura feudal. El major establidor era el convent de monges de Santa Margarita de Ciutat, que tenia béns a la porció de Gastó; seguit d'un particular de Ciutat i un notari de Sóller. Tal com ocorregué a altres indrets de Mallorca, a Fornalutx els feudals conqueridors aniquilaren la població anterior però decidiren mantenir l'horta andalusí i, fins i tot, ampliar-la. Així que la xarxa de síquies

102. M. BARCELÓ: "El diseño de espacios irrigados...", XXV-XXVI.

també s'anà ampliant a mesura que la terra se subdividia. Ja en el segle XVI, el cadastre de 1578 revela la presència d'una horta constituïda per 47 horts més un clos de terra situats entre L'Albareda i els camins del Masroig, dels Abats i de Sóller. També determina un hort als Abats, a l'altra banda del torrent Major.¹⁰³

El lloc de residència andalusí es trobava per damunt la línia de rigidesa del sistema hidràulic, coincidint amb alguna part de la vila actual de Fornalutx. L'alqueria de Fornalutx disposava d'una mesquita rural i diverses vies o carrers amb cases, hospicis i molins que li donaven aparença de "vila" als ulls dels feudals. Probablement estava relacionada amb L'Alqueria, assentament que estava més prop de l'ull de la font i, per tant, en millor posició per negociar la distribució i ús de l'aigua entre els dissenyadors del sistema hidràulic.¹⁰⁴

Amb tota seguretat, entre els dos molins cobrien les necessitats de la població andalusina de les alqueries immediates. En acompliment dels pactes previs a la conquesta, els feudals també es repartiren els molins, que acabaren sota el directe domini de Gastó de Bearn, Bernat de Santa Eugènia i els sagristans de Barcelona i de Girona, qui els donaren en establiment a cens a nous colons. Un d'ells el cedí Gastó en set fraccions iguals a altres tants "pobladors" o colons seus; i això significa probablement que cada un tenia dret a moldre un dia per setmana, o que podia usufructuar la setena part de les rendes que se n'obtinguessin.

Altres dos molins –tal vegada tres– s'incorporen els segles XVI i XVII a la xarxa hidràulica de la font de l'Alqueria, unificada amb la d'En Vicenç l'any 1300. En ambdós casos, la intromissió d'aquestes unitats hidràuliques en el sistema comportà problemes en el funcionament general de la xarxa, en introduir modificacions sensibles en l'estructura i el traçat de la síquia que donen lloc a plets i discussions entre els promotors i els usuaris.

5. En el Mas del Noguer, baix de Fornalutx, hi havia un tercer molí andalusí que rodava amb l'aigua embassada a una resclosa situada en el llit del torrent Major, sense connexió aparent amb el sistema anterior. Per la ubicació, és probable que aquest molí fos suficient per abastir de farina els grups poblacionals que habitaven les alqueries de Biniraix i Binibassí que, malgrat tenir xarxa hidràulica, no disposaven de cap enginy de moltura propi. De moment, no és possible ubicar el molí ni la possible xarxa de reg que alimentava.

Pel que fa als molins, ja no n'hi ha cap que funcioni sinó que llur l'estat de conservació deixa molt que desitjar. Dos han desaparegut i tres han estat convertits en habitatges. El més ben conservat és el de Monnàber, que manté el cup, la roda i una de les moles. Cada molí ocupava un sol casal. Les característiques són semblants a les de la majoria de molins de Mallorca: un sol cup, un joc de moles i una roda única de gir horitzontal. L'alçada del cup oscil·la entre els 4,4 i els 10 metres. Allà on el flux d'aigua era suficient i no patia grans variacions estacionals no calia

103. AMS-3385, f. 321-322.

104. H. KIRCHNER; C. NAVARRO: "Objetivos, método...", 149.

bassa d'acumulació sinó que, per obtenir la força motriu necessària, bastava augmentar la capacitat de la síquia ampliant-la i aprofundint-la abans d'encarar l'entrada al cup. En el sistema hidràulic de Monnàber i d'El Figuerol, en canvi, calia ajudar-se d'un safareig.

ABREVIATURES

ACM. Arxiu Capitular de Mallorca

ARM. Arxiu del Regne de Mallorca

AMS. Arxiu Municipal de Sóller

Interior del cup de Monnàber.

Carcavà i rodes del molí de Monnàber.

Mola inferior del molí de Monnàber.

Síquia i cup del molí de Binibassí.

Exterior del cup del molí d'Es Figueral i restes de l'obrador.

Paredat i coberta de llosa de la font d'En Blanc (Es Figueral).

Safareig comunitari de la font d'Es Figueral.

Plànol de la xarxa hidràulica d'Es Figueral (c. 1960).

Entrada al cup del molí d'Es Figueral.

El carcavà del Molí d'Amunt desaigna al torrent.

Entrada al cup del Molí d'Amunt. Una mola serveix de cobertora.

Mola del Molí d'Amunt, reutilitzada com a taula de jardí.

Síquia del molí de Can Gelat, seccionada per un garatge.

Una mola del molí de Can Gelat (Foto Antonio Sobrino).

Instrument que aixecava les moles a l'hora de reparar-les.

Muntant del cup d'Es Raig (Ca ses molineres).

Paret que suporta la síquia del molí de Can Barquer.

Síquia d'entrada al cup de Can Barquer.

Suposada ubicació del molí de Can Vaquerí.

LA PARRÒQUIA DE SANT RAMON DE PENYAFORT DEL PORT DE SÓLLER

L'INTERIOR

JOSEP ANTONI MORELL GONZÁLEZ

Resum: Aquesta Comunicació vol completar la història de la Parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller que es va iniciar amb l'estudi de les obres a les terceres jornades d'estudis locals a Sóller.

Estat del interior de l'església a l'època de Joan Sueca Miralles

Recordem que el 17 de Març de 1943 es realitzà la benedicció i inauguració d'una part de la nova l'església del Port. Aleshores, l'actual portal lateral era l'únic que hi havia i la capella de la Mare de Déu del Carme faria de presbiteri fins que es completessin les obres de l'església a partir de l'any 1958.

Al llibre *Inventario de la Iglesia Parroquial de Sant Ramón de Penyafort del Puerto de Sóller. Año 1949*, escrit per Mn. Joan Sueca podem llegir a l'apartat titulat *Capillas y altares: Propiamente se puede decir que la Iglesia no tiene más capilla que el actual presbiterio y altar mayor, que al completarse la Iglesia ha de ser capilla de comunión. Tiene altar de piedra mallorquina pulimentada. El ara, no consagrada aún, es de una sola pieza y mide 2'40 x 1'05 (m), está sostenida por cuatro columnas bizantinas de jaspe acaramelado. En el fondo y junto a la pared trasaltar, sobre una sencilla peana se venera la imagen de Nuestra Señora del Carmen que fue adquirida por suscripción popular. Está sobre un fondo de tela azul celeste enmarcada por un guardapolvo de estilo gótico siglo XIV.* (Segons consta en el llibre titulat *Crónica de la Parroquia de Sant Ramón de Penyafort. Puerto de Sóller*, i del que parlarem més endavant, podem constatar que la imatge de la Mare de Déu del Carme fou beneïda el 15 de Juliol de 1940 pel rector de Sóller Mn. Rafel Sitjar Picornell en representació de l'arquebisbe-bisbe Josep Miralles . Que foren padrins els nins Jaume Llaneras Garcia i Francisca Frontera Enseñat i que té una altura de 1'65 metres. El mateix dia es va beneir una altre imatge de la Mare de Déu del Carme de menors

dimensions i que presideix la capella de l'Estació Naval. D'aquesta imatge foren padrins els senyors Faustino Ruíz González, cap de l'estació naval, i Maria Luisa López de Nuñez. Les dues imatges foren realitzades als tallers Castellanas, anomenats "El Renacimiento", de la vila d'Olot). *"Sobre la imagen de la Virgen del Carmen, hay un pequeño cuadro al óleo, ovalado, de Sant Ramón de Penyafort, titular de la iglesia, que representa al Santo de pie con una llave en la mano como ministro insigne de la penitencia. Este cuadro es donativo del ecónomo Sueca. (Actualment es troba penjat a la rectoria del Port). Fuera del marco que rodea la Virgen del Carmen, en el lado derecho de la misma se venera la imagen del Sagrado Corazón de Jesús, y en el de la izquierda la del patriarca San José. La primera fue adquirida por suscripción popular y la segunda es antigua, talla estofada, del S. XVII. Es donativo del distinguido solleren-se Muy Illre. Sr D. Antonio Deyà, canónigo, cuando era ecónomo de S. Jaime.*

En ambos lados, en el plano de la Iglesia, antes de las gradas del presbiterio, hay dos pequeños retablos góticos presididos, el de la parte del Evangelio por la imagen de Nuestro Padre Jesús de Nazareno de Medinaceli (A la Basílica menor dels caputxins de Madrid podem trobar l'emotiva talla de Jesús Natzarè de Medinaceli. La devoció a aquesta imatge és molt gran i s'ha fet extensiva des de l'any 1945 al Port de Sóller. L'any esmentat Emilio Fernández-Segade Sánchez era el segon oficial del destructor Almirante Miranda amb base al Port de Sóller. Ell i la seva esposa, Ramona Millán Ávila, eren originaris de Madrid i grans devots de Jesús de Medinaceli. Emilio, bon amic de l'ecònom del Port, Mn. Joan Sueca Miralles, decidí regalar a l'església de Sant Ramon de Penyafort una imatge del Natzarè. Aquesta imatge la dugueren al Port les seves germanes, Manuela i Carmen, i fou costejada íntegrament per Emilio. Una promesa realitzada per Ramona, Manuela i Carmen va fer que, després de la guerra civil, vestissin les tres de manera habitual i diàriament, l'hàbit de Medinaceli. Hi ha gent que encara les recorda passejant amb el vestit morat i el cordó daurat. Anys després, quan Mn. Joan Sueca fou destinat a la Vileta, Emilio Fernández-Segade va regalar una altre imatge del Natzarè a l'esmentat temple. Aquesta imatge és més petita que la del Port de Sóller.

L'any 1960, l'aleshores ecònom del Port, Mn. Josep Morey Vicens fundà la confraria de Jesús de Natzarè del Port de Sóller. Al llarg del temps, n'han estat presidents:

Mn. Josep Morey Vicens	1960-1968
Domingo Bernat Sans	1968-1998
Francisca Lozano López	1998-2006
Martí Bernat Rullán	2006-

Aquesta confraria destaca per la seva devoció i per la nombrosa assistència dels seus confreres. Cada primer divendres de Març es celebra a l'església de Sant Ramon de Penyafort la festa de Jesús de Medinaceli amb un solemne Viacrucis, Eucaristia i la Processó del silenci –nom posat per Domingo Bernat Sans– per la barriada marinera cap a La Miranda)

... y el de la epístola por la de la inmaculada. Estos retablos tienen una mesa-altar plegable que se coloca bajo el frontal. (Aquests dos retaules varen ser decorats per l'economista Joan Sueca). En la nave ancha de la iglesia, se guardan los dos retablos viejos que antiguamente presidieron los dos antiguos oratorios, de Santa Catalina V.M y de S. Ramón de Penyafort (Hoy propiedad de la estación naval).

El de Santa Catalina es barroco, y forma tres cuerpos: En el primero y pintados sobre la tabla hay dos plafones, el central que representa el Cristo de la Paciencia y el de la derecha el martirio de Santa Bárbara; el de la izquierda es una tela superpuesta que representa a San Miguel, espada en mano, que coloqué sobre la pintura casi desaparecida del martirio de Santa Catalina –donativo del economista Sueca– (afortunadamente avui ja no hi és). El cuerpo central está ocupado por el nicho y la imagen de talla de Santa Catalina y en los intercolumnios, pintados sobre tabla hay las imágenes de S. Bernardo, Abad, y de Sta. Ana con la virgen niña en brazos que a la vez sostiene en los suyos al niño Jesús. El cuerpo superior o frontón, está totalmente ocupado por una pintura sobre tabla que representa la coronación de la Virgen por la Santísima Trinidad. Este retablo, de escaso mérito artístico, es probablemente del S. XVIII; al retirarlo del oratorio de Sta. Catalina estaba por la humedad tan mal parado que el arquitecto me aconsejaba retirarlo definitivamente. Yo mismo lo restauré y coloqué en el lugar que ocupa.

Frente al retablo de Santa Catalina, existe el de San Ramón de Penyafort que antiguamente presidía el altar del oratorio de su nombre. Es de estilo plateresco, siglo XVII. Tiene también tres cuerpos. En el primero, en plafones pintados sobre madera, el milagro ad undas, en el centro, en el lado del Evangelio "curación de los enfermos" y en el de la epístola "resurrección de un muerto" por el santo.

En el cuerpo central el nicho y la imagen del Santo, artísticamente muy mala por cierto, a ambos lados, pintados sobre tabla Santo — — — — y S. Vicente Ferrer. El cuerpo superior o frontón está totalmente ocupado por la figura pintada sobre tabla del Padre Eterno en gesto de Creador.

Adosada a la parte de mampostería que sostiene éste retablo coloqué una media columna en su centro que sostiene una parte de la roca que, según tradición sirvió de embarcadero milagroso al Santo cuando el milagro ad undas. Esta piedra fue solicitada a la dirección de la compañía "Puertos y Pantanos" cuando al hacer los muelles, peligrosamente la roca que estaba en la orilla del mar y a flor de agua quedase sepultada." (Segons el Libro de cuentas de culto y fábrica de la Parroquia de S. Ramón de Penyafort del Puerto de Sóller (1919-1954)

Les imatges del Sagrat Cor de Jesús i de la Immaculada són de l'any 1919. Fou padrina Sant Josep Catalina Vicens Rullan.

Notes històriques

Pel mes d'agost de l'any 1950 es beneeix el nou retaule de la Mare de Déu de Lluc. La imatge la regalà Catalina Reynés Arbona, esposa de Sebastià Oliver Arbona de l'hotel Espléndido del port. Aquesta imatge costà 250 pessetes. Foren padrins els germans Francesc i Catalina Magraner Oliver, nets del matrimoni esmentat. Cada any li feien una festa.

Entre els anys 1977 i 1979 la imatge de la Mare de Déu de Lluç es va dur a un oratori improvisat al casal Pau Noguera (Antic casal de Los Jardines de la Milagrosa).

El 25 d'agost de 1951 es col·locà a la capella de la Mare de Déu de Lluç un quadre amb fragments de l'arbre anomenat sicòmor o arbre de la Mare de Déu, procedents d'El Caire. És un regal d'Antònia Vicens de Can Codony, esposa del príncep Salah-El-Din-Fouad (Crònica).

El 20 d'abril de 1952 es beneeix un nou sagrari de bronze repujat, amb dibuixos, realitzat a Palma. Foren padrins Catalina Colom Arbona i Josep Antoni Frontera Magraner. (Crònica)

El 16 d'abril de 1950 es beneeixen les obres de la rectoria realitzades per Mn. Miquel Antoni Castanyer Mayol. La benedicció la va fer Mn. Antoni Bauzà, capellà de l'Estació Naval, i foren padrins Miquel Casanovas Castañer, Maria Luisa Valdés de Sintes, Rosa Deyà, Josep Frontera, Catalina Bisbal, Joaquim Alcover, Lúcia Trias, Sebastià Pons, Maria Oliver, Francesc Jofre, Maria Oliver Lladó i Domingo Bernat Sans. (Crònica).

El diumenge 25 d'agost de 1952 es va beneir el quadre de Sant Joan Baptista i va ser col·locat al Baptisteri. Es obra del pintor Antonio Navarro. Foren padrins Maria Madeleine de Sil i Carlos Pardo Suárez. (Actualment es troba a la rectoria) (Crònica). El pintor Josep Miret va corregir el quadre.

L'any 1950 s'adquireix una bacina barroca amb la imatge de la immaculada (Crònica).

L'any 1950 Celestí Bonnín regala una bacina de metall platejat (Crònica).

L'any 1951 es compraren 6 cadires de morer a Ca's Capità Mora (Inventari).

El confessionari nou és de l'any 1952 (Inventari).

Essent ecònom Mn. Miquel Antoni Castanyer també trobam una imatge de la Mare de Déu de Lourdes (Inventari).

També hi ha un confessionari de l'any 1925 restaurat el 1952 (Inventari).

El 20 de Març de 1921 se paguen 25 pessetes. Per una imatge del Beat Ramon Llull.

L'any 1924 a l'església del port es cobraven els següents estipendis:

Funeral de primera amb creu alçada	12.10 pts.
Funeral de primera	9.70 pts.
Funeral de segona amb creu alçada.....	8 pts.
Funeral de segona	7 pts.
Funeral de tercera amb creu alçada	5 pts.
Funeral de tercera	3 pts.
Per una creu alçada.....	2 pts.
Per una missa cantada	0.85 pts.
Per un Te Deum	0.50 pts.

L'any 1938, el 18 d'agost es paguen 45 pessetes per un retaulet per a Nostra Senyora del Socors Perpetu i per novembre per un bastidor i tela pel quadre 11 pessetes. (Culte i fàbrica)

De l'any 1945 trobam:

- De la Companyia de Infanteria de Marina, per pagar un banc, 250 pts.
- De l'enginyer naval Javier de La Rosa Mayol, per un banc, 250 pts.
- Del comissari naval José Frances Nuñez de Arenas, per un banc, 250 pts.
- Dels esposos Guillem Frontera i Antònia Enseñat 500 pts.
- De Antònia Bauzà de Pizà 500 pts.
- De la Companyia del Ferrocarril de Sóller 250 pts.
- Els bancs els realitzava el fuster Josep Canals Pastor, de Can Moscatell, i darrerament el mestre Antoni López Ruiz
- Els esposos Guillem Frontera i Antònia Enseñat també donen 500 pts.els anys 1946 i 1947 (Culte i Fàbrica).
- El dia 8 de desembre de 1944, festa de la Puríssima, es varen beneir un nou altar i retaule dedicats a la Immaculada. Realitzà la benedicció el capellà de la Base José Maria Torres i foren padrins els joves Antoni Vicens Bernat i Catalina Vicens Biscafé. (setmanari Sóller)

El 26 d'octubre de 1945 es realitza la benedicció d'una imatge de Santa Rita de Càssia que fou regalada per Rosa Cruellas, viuda de Ballester. Realitzà la benedicció l'arcipreste Mn. Joan Enseñat i foren padrins Alfredo Alario Vaquero, administrador d'aduanes, i Catin Ballester Cruellas (Setmanari Sóller).

Fa pocs anys les confraries de Sóller volgueren convertir aquesta Santa Rita en una Mare de Déu de L'Esperança per tal de que servís de imatge processional. El color verd-persiana que li donaren fou tan desafortunat que ara roman tancada al magatzem del Roser de la Parròquia de Sóller. La va pintar Antoni Roig de Palma.

Les capelletes que es passejaven pel Port eren de la Sagrada Família i, posteriorment, també tengueren capelletes de la Mare de Déu del Pilar. Mn. Felip Guasp va obrir el caixonet d'una capelleta que va ser tancada per Mn. Joan Sueca, i trobà la següent inscripció: *Detén tu mano ladrón, sacrilego y canalla. Dios te castigará.* Hi havia monedes de 10 cèntims i de cinc cèntims, i una pesseta de paper que estava doblgada i es va rompre quan la desplegaren. Es clar que Mn. Joan Sueca tenia por de que li robassin.

Essent ecònom Mn. Miquel A. Castanyer trobam 3 evangelistes de marbre que varen ser duts des de París per Jaume Siquier (Són Sant Lluc, Sant Mateu i Sant Joan). Abans es trobaven a la trona (Inventari).

A la sagristia hi havia una calaixera antiga, empotrada dins un arc, procedent del monestir de Santa Catalina, de quatre calaixos. Damunt hi havia: Una creu, una relíquia de Sant Ramon de 1756, un reliquiari de Santa Catalina i un de la capa de Sant Ramon i les imatges del Beat Ramon Llull i Santa Teresa de Lisieux (Inventari M.A.Castanyer).

Al mateix inventari de M.A.Castanyer trobam els quadres: Un gros de La Mare de Déu de l'any 1950, un Ecce Homo (1951), una Santa Teresa,, cinc exvots de barques a la sagristia i dos dins l'església.

Bacina del Carme, bacina de les Ànimes, bacina de la Puríssima (1950), bacinnes de Sant Ramon, portapau d'alpaca, copinya de plata pels baptismes (1951), palangana de plata per la comunió (1951) (Inventari M.A. Castanyer).

Trona de fusta (Inventari de J. Morey).

Es reforma totalment l'antic confessionari (Inventari de J. Morey).

"Para la casa rectoral y Parroquia se concedió agua potable de la Estación Naval, el 18 de octubre de 1956. A cuenta de la base se ejecutó la canalización hasta la casa. Se canalizó dentro la rectoría en 1957 a cuenta de Don Bernardo Castañer". (Inventari de J. Morey).

"En el año 1956, al canalizar el agua por las calles del puerto, el señor alcalde de D. Juan Bauzá, cedió graciosamente para el jardín de la rectoría y sin control de contador, del agua canalizada para el municipio. El grifo, está situado a la izquierda de la entrada del jardín". (Inventari J. Morey).

" En el año 1966, el mismo Sr. Alcalde autorizó una nueva toma de la misma agua del municipio y, con las mismas condiciones, en el patio actual, de lo será el futuro presbiterio. Para regar macetas" (Inventari J. Morey).

L'altar de fusta per celebrar de cara als fidels era del temps de Mn. Josep Morey. El temps de l'ecònom Mn. Llorenç Lladó es construí un nou altar al taller del fuster Mateu Cifre Ripoll. Té la forma d'una taula mallorquina i es va fer d'una alzina que hi havia a Los Jardines de la Milagrosa (Feren un altar igual per l'oratori de la Caritat de Sóller). El treball de fusta ho va fer Pere Arbona Ensenyat, "Carol", i els ferros en Pere Bauzá, "Petlos".

Diplomes d'agraïment: Mn. Joan Sueca va fer realitzar a la impremta Guasp de Palma uns diplomes per aquelles persones que més havien ajudat a les obres de l'església. Reberen diploma, segons el llibre de Crònica: Manuel Casasnovas Tocho, Sebastià Oliver Arbona, Jaume Ballester, Jaume Rullan Biscafé, Joan Rullan, Manuel Rullan Oliver, Guillem Frontera Magraner, Josep Maria Puig Morell, Joan Pizà, Miquel Pizà, Sebastià Alcover Colom, Vicenç Alcover Colom, Antoni Alcover Colom, Guillem Castañer, Damià Mayol Alcover, Guillem Casasnovas Tocho.

Llegim al llibre d'Inventari i escrit per Mn. Joan Perelló: "*24 de setembre 2003. Instal·larem a les campanes 2 <<electromazos>> nous i un programador de tocs i rellotge TS-33CTP. El cost d'aquestes tres peces més la feina d'instal·lació ha estat de 3.654'15 Euros*" "*15 desembre 2003. La Parròquia adquirí un naixement compost per 5 figures: Sant Josep (1m), Mare de Déu, Nin Jesús, bou i mula. Són de l'Art Cristià d'Olot i es compraren a Belloso (València). Foren regal d'un generós donant.*"

Dia 23 de març de 1949 arribà a la Parròquia del Port la Mare de Déu de Lluc Pelegrina i la dugueren, en processó, pel Camp de Sa Mar. Des de l'embarcador del Llatzareto la dugueren en barca travessant el port fins el moll i a l'església, on quedà instal·lada. Dia 24 es celebrà una missa amb comunió general i una processó. Malgrat la pluja que feia es dugué la imatge pel port i per Sa Figuera fins a Ca S'Hereu. Els Blavets de Lluc prengueren part a l'acomiadament de la Mare de Déu Pelegrina i a la posterior benedicció de la imatge de la moreneta que havia de quedar al port.

Dia 1 d'abril de 1951 es beneeix el nou copó de plata. És d'estil neoromànic. Foren padrins Antònia Alcover i Joan Mayol.

El temps de Mn. Josep Morey (Inventari) es reforma la custòdia i se li afeigeixen 22 botons grans de paguesa d'or i deu de més petits. Es fa un vericle d'or massís.

El temps de Mn. Felip Guasp (Inventari) trobam un peu de ferro forjat obra de mestre Cassiano amb un recipient d'aram.

La llàntia grossa del sagrari es va fer l'any 1953.

Mn. Jaume Mercant retirà l'altar de taula mallorquina de l'època de Mn. Llorenç Lladó i col·locà al presbiteri l'altar que abans es trobava al Crist de Medinaceli.

Entre la primavera i l'estiu de l'any 2010 es realitzaren importants reformes al temple del Port. Varen ser dutes a terme entre un grup de voluntaris i empreses a un preu molt econòmic. A n'aquestes obres s'impermeabilitzaren les terrasses exteriors, es canviaren les finestres del temple per altres de fusta de teca, es pintaren les parets i les bigues, es sanejaren les humitats i es va dur a terme una reforma elèctrica. Una paella multitudinària feta el mes de juny de 2010 i una pamboliada organitzada el mes de setembre del mateix any per la gent gran del Port, varen ser unes de les formes de col·laboració de la feligresia en el pagament de les despeses de les obres.

Dia 12 de novembre de 2010 Maria Marquès Ensenyat va regalar tres quadres a l'església del Port. Aquests quadres els havia heretat dels seus pares Pere Marquès Rosselló i Aina Ensenyat Canals. Hi ha un quadre de majors dimensions que representa la coronació de la Mare de Déu (segle XIX) i dos de més petits que representen Santa Teresa (segle XIX) i la Mare de Déu dels Dolors (segle XVIII).

Per desembre de 2010 la empresa Mobles Castanyer propietat de Joan Castanyer Coll va restaurar i penjar a l'església, de manera desinteressada, els tres quadres regalats per Maria Marquès Ensenyat.

Estat actual de l'església

Si entram pel portal major i començam pel primer tram de la part de l'epístola trobarem sobre una peanya la imatge de Jesús de Natzarè de Medinaceli, de gran devoció al Port de Sóller. La seva confraria es fundà l'any 1960 i els seus confreres duïen una túnica morada amb una capa, faixa i caparutxa negres. A la caparutxa duïen una cara del Natzarè i una creu pintades per l'artista Josep Maria Munar. L'any 1961 aquests confreres només sortiren al Port de Sóller, en processó, el Dijous Sant. El 1962 i 1963 sortiren a la processó de Sóller i fins el 1974 no tornaren a sortir a Sóller.

A la dreta del crist de Medinaceli podem veure un quadre de Sant Miquel (1950) pintat pel feligrès del Port de Sóller Antoni Bennàssar Jaume, "Pereta", que era el secretari de la confraria dels pescadors. L'any 2001 Antoni Bennàssar Bosch va restaurar aquest quadre.

A l'esquerra hi ha el quadre antic de Santa Apol·lònia, que tenia gran devoció al port. Es trobava al monestir de Santa Catalina i el dia de la seva festa es celebrava un pancaritat. Al mur de l'esquerra hi ha una pintura de l'any 1951 que representa

l'Ecce Homo (Aquesta pintura, a instàncies de l'antic rector Joan Pons es va restaurar, l'any 1994 al convent de Calvià de les monges franciscanes de la T.O.R. La restauradora va ser Sor Immaculada Abril).

Al segon tram a la dreta es troba el retaule que presidia el presbiteri de l'oratori de Santa Catalina, obra del fuster Llucià Arbona i del pintor Mateu López (1574). A la part central, presidint, es troba la imatge de Santa Catalina d'Alexandria, situada dins una fornícula amb copinya, amb la roda del seu martiri. En el carrer lateral dret del retaule trobam la pintura de Sant Bernat de Claravall que porta un bàcul. Hi ha una mitra al terra que significa que ha renunciat a la seva dignitat episcopal. Al carrer lateral de l'esquerra hi ha la pintura de les Tres Generacions, Santa Anna, la Mare de Déu i l'Infant Jesús (Veure festa de Santa Anna). El retaule acaba en un frontó triangular, on es troba una pintura de la coronació de la Mare de Déu. A la pre-della, hi ha representat l'Ecce Homo flanquejat per escenes relatives al martiri de Santa Catalina i de Santa Bàrbara. El retaule de Santa Catalina i el de Sant Ramon de Penyafort varen ser restaurats l'any 1983 per Joan Roig Batle i Fabià Acosta Bota. Al mur de l'esquerra d'aquest tram es troba una imatge antiga de Santa Margalida (Segle XV). Aquesta imatge fou restaurada l'any 1994 per Joan Roig Batle de Can Paloni. A la part dreta, i dins una vitrina, podem veure la imatge de Sant Antoni de Pàdua que va pertànyer a Salvador Elias, primer president de la Creu Roja de Sóller. Ho regalà la neta de Salvador Elias, Maria Lluïsa Elias Canals.

Al tercer tram just abans d'arribar al portal lateral hi ha un quadre que representa la Mare de Déu amb l'Infant Jesús i, passat el portal lateral, trobam un quadre de la pintora Maria Lluïsa Magraner que representa la Assumpció de la Mare de Déu. El presbiteri està presidit per una imatge de Cartó-pedra del Crist de la Salut del S. XVIII. Aquesta imatge prové de l'oratori de les Germanes de la Caritat de Sóller i fou regalat a l'església del Port els anys 70 del passat segle. Era una imatge que tenia festa pròpia i gran devoció a Sóller. Aquesta imatge porta una corona d'espines feta pels monjos del Sinai i la va dur recentment de Terra Santa el comandant de la Base Francisco Arenas Vicens. Al presbiteri també trobam dues finestres apuntades i trilobulades amb unes reixes de fusa que varen pertànyer a les finestretes de la caixa del primitiu Banc de Crèdit Balear de Sóller. Regalà aquestes reixes Bartomeu Ensenyat Estrany.

A la part dreta de l'altar major hi ha la pica baptismal i a l'esquerra una gran caldera de coure que sempre està molt ben enramada amb diversos tests al seu interior. Aquesta caldera era de l'antic tenyidor de xarxes que hi havia a la barriada de Santa Catalina i, quan va tancar, Guillem Casanovas Pons va fer que entre tots els pescadors compressin la caldera. Posteriorment els pescadors regalaren la caldera a l'església. On es troba aquest recipient hi havia abans l'antiga trona que va fer enderrocar Mn. Miquel Antoni Castanyer. Si sortim del presbiteri i passam a la part de l'evangeli, el primer que trobam és la capella fonda o del Santíssim. Al mur de la dreta hi ha un quadre de la Beata Francinaina. Presideix aquesta capella la imatge de la Mare de Déu del Carme que ja hem descrit abans i es troba el sagra-

ri del que ja hem fet referència. A l'esquerra del retaule hi ha dos dels quadres regalats per Maria Marquès a la part superior podem veure la pintura de Santa Teresa d'Àvila i just davall la pintura, de menors dimensions, de la Pietat i, a la dreta un sol quadre més gran que representa la Coronació de la Mare de Déu i que també va ser un regal de Maria Marquès.

A la part Esquerra de la capella fonda hi ha un plafó fet amb rajoles de ceràmica el dia 10 d'agost de 1992 i que representa a la Santa Valldemossina Catalina Thomàs amb un pa de sucre a la mà. Aquest panell és obra de la monja de Santa Magdalena de Palma, Sor Maria de la Eucaristia el nom de la qual era Bàrbara Bauzà. Es va col·locar per celebrar el bicentenari de l'arribada al Port de Sóller del Breu de la Beatificació de Catalina Thomàs. També podem veure un fac-símil del Breu esmentat. A la capella fonda també trobam un combregador que va realitzar el mestre Josep Canals Pastor, "MoscateLL", a l'època de Mn. Joan Sueca. Quan va fabricar aquest moble hi va incorporar una espiga de premsa de tafona. Aquest combregador va ser un regal de Catalina Julià Vadell, viuda de Josep Ensenyat Mayol de Ca's Pastor. La llàntia d'aquesta capella va ser beneïda l'any 1953 i un dels padrins fou Domingo Bernat Sans.

Sortim de la capella fonda i si continuem pel costat de l'evangeli cap el portal major podem trobar un altre tram dedicat a Sant Ramon de Penyafort. El retaule de fusta prové de la capella major de l'antic oratori de Sant Ramon (S.XVIII). Presideix el retaule Sant Ramon, que es troba dins una fornícula enteixinada, que té la capa estesa sobre la mar i amb la mà dreta sosté una clau d'or. Un temps la Dominica In Albis, octava de Resurrecció que coneixem com el diumenge de l'àngel, es celebrava la seva festa amb una missa de tres i la presència de totes les autoritats civils i militars i, el capvespre, es realitzava una processó cap a la roca des de la que va partir el Sant sobre la seva capa cap a Barcelona. Col·locaven sobre aquesta roca el reliquiari del Sant de l'any 1756. Havia la banda de música, els nins de l'Escola Nacional d'Orientació Marítima i Pesquera amb el seu mestre, els nins de les escoles de la Caritat, l'Associació de les Filles de Maria, les dones d'Acció Catòlica i molta més gent. Les finestres i balcons de les cases estaven engalanades i, quan arribaven a la pedra (Un temps situada dins la Base i tapada per unes lloses que, per aquest dia, els marinos havien destapat.) es cantava un Te Deum i es tornava a l'església. Aquesta processó es va deixar de fer quan va partir del Port Mn. Josep Morey. Tornant a la imatge de Sant Ramon, està flanquejada per dues pilastres llises amb pintures ornamentals que aguanten un entaulament. El fris està decorat amb motius vegetals. El retaule acaba amb un frontó triangular que representa a Déu Pare entre núvols i caps d'àngel. Entre les columnes hi ha unes pintures de Sant Vicenç Ferrer a l'esquerra i Sant Domingo de Guzman a la dreta. A la part dreta del retaule hi ha una peanya amb la imatge de Sant Josep, del segle XVII, realitzada amb teixit de xarpellera i guix i magníficament estofada i policromada. A l'esquerra es troba un confessionari.

El proper tram està presidit pel retaule neogòtic del Cor de Jesús procedent de la Capella de les cases del Pujol d'en Banyà. Recordem que abans les grans finques

i possessions disposaven de capelles on tenien autorització per celebrar misses. El 28 de Setembre de 2005, gràcies a la iniciativa del que havia estat el seu propietari els darrers 25 anys, Jürgen Bucher, i al nou propietari de la finca, Alfred Frerichs, els fidels de l'església del Port poden gaudir d'aquesta obra d'art. De manera conjunta, comprador i venedor de les cases del Pujol d'en Banya, acordaren fer donació d'aquest retaule a l'església de Sóller.

El retaule neogòtic té tres metres d'alçada i va ser realitzat l'any 1923. Presideix la imatge del Cor de Jesús, sortida dels tallers d'Olot, que té una alçada de 1'60 metres. A l'esquerra hi ha una pintura de la Mare de Déu de la Mercè i a la dreta la, del rei de Castella i Lleó, Ferran III el Sant amb els escuts dels seus reialmes. Ambdues pintures són obra de Faust Morell Bellet (Palma, 1851-1928). Faust Morell té un carrer dedicat a Palma i podem trobar la seva obra, entre d'altres llocs, a l'Hotel Son Vida, al Consell de Mallorca, a l'Ajuntament de Palma, al Palau Episcopal de Mallorca i al Castell de Bendinat. Quan es va realitzar aquest retaule els propietaris de la finca del Pujol de'n Banya eren Ferran Alzamora Gomà (1868-1947) i la seva esposa M^o Mercedes Casas Seguí la qual cosa justifica la presència de Sant Ferran i la Mare de Déu de la Mercè al retaule. Aquest retaule disposa d'un altar amb sis canelobres a joc. L'altar serveix de calaixera, ja que a la finca, segurament, no hi havia cap sagristia.

A una peanya raconera de la dreta trobem la imatge de Sant Antoni Abat (1946). En realitat era un Sant Magí que està realitzat de pasta de ciment, ja que havia de presidir la façana de l'església de Sant Magí de Palma. L'Estació Naval dugué aquesta imatge al Port de Sóller i Mn. Joan Sueca la va pintar i li va afegir un porc, que va ser pagat per Mn. Antoni Caparó, per tal d'acomodar-lo al Sant de Viana. El preu d'aquest porquet va ser de 500 pts, el que ocasionà que Mn. Antoni Caparó comentàs que li havia costat com si hagués comprat una truja.

Salomons

Els dos salomons de la nau de l'església són de ferro forjat. A la capella de la Mare de Déu del Carme n'hi ha un altre de les mateixes característiques. Els tres salomons els va fer mestre Cassiano Bosch Alorda, que era mestre torner a l'Estació Naval. A la capella de la base hi ha també dos salomons de mestre Cassiano.

Sagristia

A la sagristia, entre d'altres coses ja enumerades, trobem un altar-calaixera que va ser donació de Cristòfol Magraner, propietari de la finca de Cúber.

Una imatge de Crist fermat a la columna que va tornar al temple del Port Margalida Rullan. Aquesta imatge Mn. Josep Morey li havia regalada a Guillem Rullan, pare de la donant. Hi ha un quadre, que devia estar al costat del retaule de Sant Ramon de Penyafort, amb la següent inscripció *Lo Illm. Y Rm. Sr. Dn. Llorens Despuig*

y *Cotoner Bisbe de Mall. Concedeix 40 dies de Indulg. A tots los que resaràn ab devoció un Pat. Noster y Ave Maria devant esta figura de St. Ramón del Port. Als 9 Maig de 1753.* Al fons trobam una mena de capelleta, sota un arc apuntat, presidida per un Sant Crist. Damunt l'altar podem veure els següents reliquiariis: Un d'ells del mantell de Sant Ramon de Penyafort; l'altre de Santa Catalina Thomàs (Aquest reliquiari daurat va ser baixat de l'església de Sant Bartomeu de Sóller l'any 1992); el més valuós és el de Sant Ramon de Penyafort de l'any 1756. Aquest reliquiari és de plata i va ser regalat a l'esmentada data per Jaume Ballester del Port. També trobam un portapau amb el relleu del Bon Pastor i sis canelobres daurats.

A la sagristia també hi ha la Immaculada que presidia el retauet que havia dins l'església. Sobre una peanya amb un cap d'àngel es troba la imatge del Beat Ramon Llull que va ser restaurada a Olot, als tallers de Les Arts Religioses, a principis dels anys 90 del passat segle per iniciativa de Mn. Ramon Lladó Rotger i de Ramon Ripoll. Es troba també l'antiga imatge del Cor de Jesús (1919), un quadre amb un gravat de l'Ecce Homo i un altre quadre que representa a Santa Teresa de Jesús. Trobam un salpasser, tres bacines (Una de Jesús de Medinaceli, l'altre de la Mare de Déu del Carme i l'altre de Sant Ramon de Penyafort), dos incensaris, un rellotge i un Bon Jesús Ressuscitat. Aquest Bon Jesús procedeix de la Parròquia de Sant Bartomeu. Va ser beneït el 19 de març de 1944 pel rector Rafel Sitjar Picornell i foren padrins els joves Josep Lluís Rullan Casanovas i Margalida Mascaró Fullana. Aquesta imatge va sortir, a la plaça de Sóller, a la processó de l'Encontre on es canta el Regina Coeli que va compondre, l'any 1912, Antoni Ensenyat Pizà de Can Menut. Desde l'any 1993 aquest Bon Jesús Ressuscitat es troba a la Parròquia del Port.

També trobam a la sagristia la imatge de Sant Pere i que en realitat és un Sant Pau al que li han afegit una clau. En aquest lloc també es troba l'antic sagrari de l'oratori de Santa Caterina d'Alexandria.

Els bancs de l'església

El 17 de març 1943, quan es realitzà la benedicció i inauguració de la primera fase de les obres de l'església, els bancs que hi havia s'havien dut de l'antic oratori de Sant Ramon de Penyafort i no estaven en gaire bon estat. Els bancs actuals els va fer el fuster Josep Canals Pastor "Moscatell" i el mestre Antoni López Ruiz.

Família Alcover Rullan 1956. Són Vicenç Alcover Colom de Cas Puers i Maria Rullan Mayol. Viuen a la placeta de Morell que es troba numerada amb el carrer Quadrado.

D. Sebastian Alcover Rullan 1956. Fill del matrimoni anterior. Va comprar la casa senyorial de Can Canals que té la casa que dona al carrer de Sa Mar i els jardins a la Gran Via.

Devotas personas 1958.

D. Antonio Marqués Arbona 1956. Era de Can Pinoi. Germà del fundador del

Setmanari Sóller. Va fer fortuna a Puerto Rico. Va pagar el retrat del seu germà que hi ha a la galeria de fills il·lustres de l'ajuntament obra de Erwin Hubert.

Hermanos Bennàssar Riutort 1956. Eren els germans Joan, Damià, Rosa i Antoni Bennàssar Riutort. Rosa era nascuda a Puerto Rico però havia vingut a Sóller quan es retiraren els seus pares. Vivia al carrer de Sant Jaume. Els altres germans estaven a Puerto Rico.

D.J. LL.M 1956. És Josep Llinàs Morell que estava a Puerto Rico. Estava casat amb Carme Oliver Rullan i la seva vivenda a Sóller, Can Llinàs, dona al carrer de Sa Mar i, els jardins, a la Avinguda Cristòfol Colom.

Dª Rosa Rullan viuda de Arbona 1962. És Rosa Rullan Miró de Ca'n Moana que estava casada amb Francesc Arbona Riutort de Ca's Sant. Vivien al Carrer Nou.

D. Javier La Rosa Mayol.

Ingeniero Naval. Es col·locà l'any 1945 i costà 250 pessetes.

La Compañía de Infantería de Marina de Sóller a la Parroquia de San Ramón de Peñafort. Era l'any 1945 i pagaren 250 pessetes.

D. Álvaro Guitián Jefe E. Naval 1956. Se tracta del C.N. Álvaro Guitián Vieito que va ser cap de l'Estació Naval entre 1954 i 1957.

El destructor A. Miranda a esta parroquia. Es tracta del vaixell de guerra més popular a Sóller. Va romandre prop de 25 anys a l'estació naval. Va arribar a tenir un carrer amb el seu nom al Port.

D. Antonio Bernat i Catalina vicens 1946. Són Antoni Bernat Vicens de Can Cambuix i Catalina Vicens Rullan de Can Codony i de Cas Siquier. Estaven a Bèlgica (Brusel·les) i es vengueren a retirar al port.

D. Antonio Alcover Colom 1956. Era de Cas Puers del carrer Nou i estava casat amb Francisca Arbona.

Antonio Mayol.

Devotas personas 1956.

D. José Mª Noval jefe de la E. Naval. Se tracta del C.F. José Mª Noval Fernández, cap de l'estació naval entre 1943 i 1947.

D. Cristóbal Pizà i Dª María Mayol. Es tracta de Cristòfol Pizà Bennàssar "Mafresca" i Maria Mayol Mayol "Capapuig". Ell va ser director de la fàbrica de Ca les Ànimes .

Arbona-Bauzá. Jaime Arbona Colom i Maria Lourdes Bauzá González. També pagaren la rosassa de la façana de l'església.

D. José Frances comisario de la E. Naval. És José Frances Nuñez de Arenas. Aquest banc va costar 250 pessetes i era l'any 1945.

Crucero A. Cervera.

D. José Castañer Trias Estava casat amb Maria Vicens Estarellas. Era de Can Batac del Camp de Sa Mar. Tenien un negoci de fruits secs a Lió.

Crucero A. Cervera.

D. Joaquin Alcover Dña Catalina Bauzá de Coll 1965. És Joaquim Alcover Bretín de Can Bardí i la seva sogra Catalina Bauzá Mayol, que era esposa de Jaime Coll Mayol.

D. Martin Miró Morell 1965. Va fer fortuna a França. Va comprar la finca de Can Gordo a Sa Figuera. A Sa Torre comprà la finca del Celler on ara es troba l'aparcament de Can Miró.

Rdo Antonio y D. Miguel Caparó 1965. Són els germans Caparó Busquets de Can Ganxo. Mn. Antoni va ser vicari del Port de 1919 a 1921.

Família Casanovas Bernat 1965 Es tracta de Guillem Casanovas Tocho de Can Sec i la seva esposa Aina Bernat Vicens que construíren l'Hotel Mare Nostrum.

Família Bestard Borrás 1962. Són Antoni Bestard Carbonell i Catalina Borrás Colom que construíren l'Hotel Marbell.

D. Jaime Ballester Dª Isabel Llabrés 1963. Són Jaume Ballester Arbona i Isabel Maria Llabrés Seguí. Jaume Ballester era propietari de les finques d'Es Bosc i Can Bi de Sa Figuera. Varen ser grans benefactors de la Parròquia del Port.

Família Ferrer-Alcover 1962. Són Vicenç Ferrer Ripoll de Ca's Xico i Antònia Alcover Rullan de Ca's Puers.

D. Luis Cardell i Dª Catalina Vicens 1965. Són Lluís Cardell Vicens i Catalina Vicens Mayol que tenien una tenda de queviures a Alemanya. Quan tornaren a Sóller s'establiren a l'edifici on hi ha Can Miquelina del Port.

Destructor Velasco a la Parro. del puerto de Sóller

Col·lectes d'oli per a la llàntia del Santíssim

	1956-1957	1957-1958	1958-1959	1959-1960	1961-1962	1963-1964
S'Illeta	8 l.		8 l.	8 l.	8 l.	2.5 l.
Es Figueral	10 l.		7 l.		8 l.	
Ca's Bernats	10 l.		4 l.		16 l.	16 l.
Ca'n Bascós	8 l.		4 l.		8 l.	8 l.
Es Bosc	12 l.		8 l.		8 l.	8 l.
Son Llampaias	4 l.			4 l.	4 l.	4 l.
Ca s'Hereu	6 l.		7 l.		8 l.	6 l.
Sa Coma	5 l.		3.5 l.		5 l.	
Ca'n Bardí	8 l.				8 l.	16 l.
Ca'n Butana	4 l.					6 l.
Ca'n Baixo	4 l.				4 l.	4 l.
Ca'n Bi	4 l.		4 l.		4 l.	6 l.
Son Sales Cimentera	1 l.		1 l.		1 l.	1 l.
Ca'n Rosari	1 l.		1.5 l.			
Ca'n Joan de sa Dida (Perebosch)	4 l.					
Gabriel Bisbal. Través	4 l.			4 l.		4 l.
Ca n'Alfonso	4 l.					
Ca'n Gordo	4 l.		4 l.		8 l.	
D ^a Isabel de Ca'n Cremat	2 l.				1 l.	
Madona de Ca'n Generoso					4 l.	

* Totes aquestes anotacions estan fetes per Mn. Josep Morey Vicens que també afegeix que la collita de 1956-57 fou molt bona. Que la collita de 1957-58 fou escassa i que poques persones dugueren oli i no escriví els seus noms; acaba aquest any amb l'anotació *nihil in hoc anno* (res aquest any). Que la temporada de 1959-60 fou de molt mala collita.

Antic oratori de Sant Ramon de Penyafort

Joaquim Maria Bover al seu *Cronicón de Sóller* ens diu que *documentos fidedignos prueban que el Baile real y Jurados de Sóller, el Día del Ángel de este año 1356 celebraron una fiesta en el Oratorio de San Raymundo de Peñafort, situado en el Puerto. Ésta es la noticia más antigua que tenemos de la existencia de aquel oratorio*. Rullan i Mir afirma que la notícia més antiga que es té, del culte a Sant Ramon de Penyafort, és de l'any 1611 i es refereix a que, els jurats, donaren cinc lliures per una casulla. Per altre banda hem de recordar que la canonització de Sant Ramon no va tenir lloc fins a l'any 1601. Per tots aquests motius hem de creure la versió Mn. Josep Rullan i Mir quan ens diu *Sea o que fuere sobre estas conjeturas, si atendemos a las considerables sumas invertidas por el consejo en el oratorio de San Raimundo durante los años 1711, 1712 y 1713, diremos que el actual templo data de principios del siglo pasado* –es refereix al S.XVIII– *y no se terminó hasta el año 1769*.

Se tracta d'un temple que té 5'10 m d'altura, 16'33 m de llargària i 6'55 m d'ample. Es tracta d'una nau de planta rectangular amb coberta de volta de canó. La seva construcció és senzilla amb escassetesa de mitjans econòmics. El retaule del Sant no es trobava ben al fons si no que deixava un espai de dos metres darrera per tal de que servís de sagristia. Sabem, pel llibre de Culte i Fàbrica, que la porta de la sagristia es construeix l'any 1919. *Por una puerta de la sacristía 30 ptas y por dos correas, gaufones y dos llaves de la misma 9 ptas*.

Segons sembla fins a principis del segle XX no hi havia gaire imatges al temple.

A partir de l'any 1919 començam a trobar informació al llibre esmentat de Culte i Fàbrica.

Sembla que els fidels no cabien tots a l'oratori els diumenges o bé a les grans solemnitats i per aquest motiu un tendal els protegia de l'aigua i del sol a l'entrada de l'església. *Por arreglar el toldo de la iglesia 39 ptas. 1-IX-1924* (Culte i Fàbrica).

Al llibre de Culte i Fàbrica trobam que l'església del port comença a invertir doblers en l'adquisició de diverses imatges:

Para la obra de un nicho a la Virgen y quitar un banco de piedra se recogió 120'25 ptas (1919).

Diferentes donativos para la construcción de un nicho al Sagrado Corazón de Jesús 94 ptas (1919).

Restauración del sagrario 13 ptas (1919).

Regalo a los niños padrinos de la estatua del Sagrado Corazón de Jesús 8 ptas (1919)

A la agencia por traer la estatua del Sagrado Corazón de Jesús 10 ptas (1919)

Coste de la construcción del nincho para la Virgen 104 ptas (1919)

Por construcción de un escalón al altar y reparación del mismo 32'71 ptas (1919)

Por construcción de una ventana y dos conopios en la iglesia de San Ramón 69'75 ptas (1919)

Por construir un nincho al Sagrado Corazón de Jesús y blanquear la iglesia 105 ptas (1919)

En la bendición de San José los padrinos regalaron 50 ptas (1919)

Por pintar los ninchos y el púlpito 55 ptas (1920)

Por tres marcos con sus sacras 14 ptas (1920)

Por una nueva instalación de electricidad 37'90 ptas (1920)

Por la compra de un Sto. Cristo 7 ptas (1920)

A partir de l'any 1921 el Palau del Senyor Bisbe donava 18 pessetes mensuals a l'església del Port pel culte, ja que no s'autofinançava.

20-3-1921. Por una imagen del Beato Ramón Lull 25 ptas.

28-3-1921. Por un triángulo para officium tenebrarum 11.60 ptas.

15-4-1921. Por madera y puntas para el arreglo de la cómoda 5 ptas.

5-5-1921. Por arreglar el armonium 6 ptas.

6-5-1921. Por un espejo para la sacristía y otros objetos 18.40 ptas.

30-9-1921. Por dos aldabas para la cómoda y una llave 5.10 ptas.

25-7-1922. Por un armario para los sagrados ornamentos 15 ptas.

14-9-1922. Por pintura para la sacristía 5 ptas.

19-12-1922. Por una lámpara para la sacristía 2.25 ptas.

10-3-1925. Por un confesionario 179 ptas.

31-3-1925. Por arreglar el tejado de la iglesia 13 ptas.

1-9-1925. Por blanquear la iglesia 57.80 ptas.

6-9-1925. Por una pilas de agua 20 ptas.

20-12-1928. Por nueve bombillas para la araña 21 ptas.

1-10-1929. Por una sacras 20 ptas.

10-12-1929. Por una estantería para el archivo de la iglesia 27 ptas.

Es veu clarament que l'oratori de Sant Ramon de Penyafort s'havia convertit en Vicaria in capite i necessitava adequar-se a la nova situació. També trobam compres de casulles, roquets, sotanes, estoles, capes negres, etc.

El temps que l'oratori va ser propietat de l'Estació Naval va servir fonamentalment de magatzem de queviures. Entre els anys 1982 i 1985 el comandant de la Base Luís M. Ceballos y Saenz va realitzar personalment la rosassa de l'oratori que representa Sant Ramon de Penyafort.

El ministeri de defensa, pel conveni de 1998, va entregar al Govern Balear l'antic oratori.

L'any 2004 es va restaurar l'oratori de Sant Ramon segons el projecte dissenyat pels arquitectes Antònia Mayol Seguí i Francesc Hauf Colom. Actualment és el lloc de reunions de la Tercera Edat del Port de Sóller.

El cementeri dels Sants

S'anomena així a una sala que dóna a la sagristia i que serveix de magatzem. Hi podem trobar la trona de fusta que va realitzar el mestre fuster Josep Canals, Moscatell, quan era ecònom Mn. Josep Morey. L'antiga trona que havia fet l'escultor Joan Alcover Real la va fer enderrocar Mn. Miquel Antoni Castanyer. També és obra

de mestre Pep Moscatell el canelobre del ciri pasqual realitzat amb una espiga de premsa de tafona. Aquest canelobre es treu als funerals i als baptismes. A n'aquest magatzem també hi ha l'antic retaule de Jesús Natzarè de Medinaceli, els dos cirials de ferro forjat que va fer mestre Cassiano Bosch, l'antic sagrari de Sant Ramon de Penyafort. També hi ha la imatge de Santa Catalina Thomàs que es va realitzar als Tallers Castellanas de la vila d'Olot, una imatge de Santa Germaine (retolada així, en francès, el que ens indica la seva procedència) que va ser regalada el temps de Mn. Joan Perelló.

La festa de Santa Anna

Es celebra el 26 de juliol i era una festa important al monestir de Santa Catalina del Port. Una entrada de doblers per a les obres del temple parroquial de Sant Bartomeu de Sóller era de la capta de l'oli, de la capta de la seda, dels venedors a plaça, donatius, promeses, compres de sepultures dins l'església, etc.

Al llibre *Llibre de la Administració de la obra de la nova Iglésia Parroquial de la Vila de Sóller*. Per fer-nos una idea, les classes benestants que es volien fer una sepultura dins l'església de Sóller havien de pagar cinc lliures. Trobam escrit en aquest llibre:

Mes á entrat del Ball del die de sta Anna en lo oratori de Santa Catta. Als 26 juriol de 1731 8 lliures, 13 sous.

Mes als 30 juriol 1732 han entrades dotze lliures y quinze sous del Ball del dia de Sancta Anna en Santa Catta. del Port.

Mes ha entrat una lliure, dos sous y vuyt diners que tenia el Sr Antt. Llorens Castañer, regidor en son poder del ball de Santa Catta. el die de Santa del present any 1734.

Mes ha entrat del ball del die de Santa Anna de Santa Catta. del Port 3 lliures, 2 sous, 2 diners.

Mes als 26 juriol (1738) die de Sancta Anna ha entrat del ball que se feu en lo oratori de Sancta Catta. 7 lliures, 5 sous i 4 diners.

Les dades anteriors ens donen una idea de la importància de la festa de Santa Anna al monestir de Santa Catalina.

Com a conclusió

Per un desafortunat incident dos llibres, de l'arxiu de la Parròquia de Sant Ramon de Penyafort, passaren a mans particulars. Un d'aquests llibres, el de *Crónica de la Parroquia de S. Ramón de Penyafort. Puerto de Sóller* l'hem pogut consultar per escriure aquestes notes. Els terrenys que va donar Antònia Castelló Siquier, de la seva possessió d'Es Port, amb unes dimensions de 26 m d'ample i 33 m de llarg, on es construí l'església i la primera part de les obres de la rectoria, encara no estan escripturats a nom de l'església i, per tant, romanen a nom dels seus

primitius propietaris. L'antic Oratori de Sant Ramon de Penyafort havia rebut com a donatiu el Calze de Ca's General però, anys després, a l'Inventari de Mn. Josep Morey ja el trobava a faltar.

Fonts consultades

Arxiu parroquial de Sant Bartomeu de Sóller.
Arxiu parroquial de Sant Ramon de Penyafort del Port.
Arxiu de Joaquim Alcover Estades.
Arxiu de Mn. Josep Morey Vicens.
Arxiu de la família Fernández-Segade.
Informació de l'Estació Naval.
Setmanari Sóller.

Agraïments i fonts orals

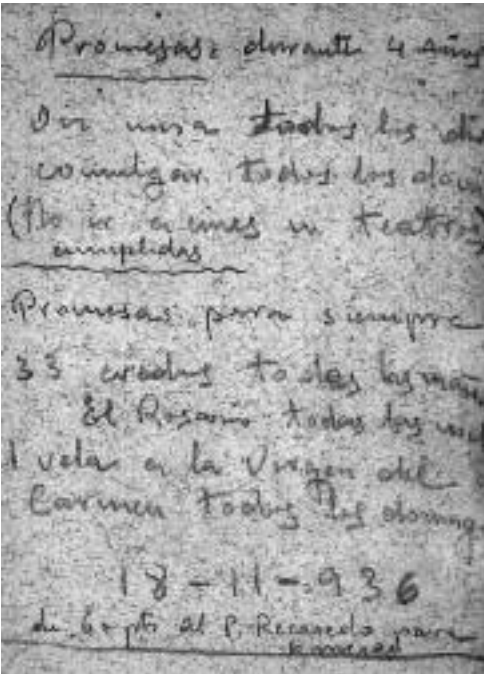
Joaquim Alcover Estades.
Francisco Arenas Vicens.
Jaume Ensenyat Julià.
Marisé Fernández-Segade Millán de Pourtau.
Maria Frontera Rullan.
Andreu Garcia Morell.
Marià Gastalver Martin.
Jaume Mercant Simó.
Antoni Quetglas Cifre
Ramon Ripoll Vanrell.
Juan F. Rullan Vallcaneras.

Jesús Natzarè de Medinaceli. De gran devoció al Port de Sóller.

Emilio Fernández-Segade Sánchez que va regalar la imatge de Jesús de Medinaceli.

Pàgina del diari personal d'Emilio Fernández-Segade. El Credo és l'oració més habitual al Natzarè.

Anvers de la fulla de visita al Natzarè que s'utilitzava al Port de Sóller.

Revers de la fulla de visita al Natzarè que s'utilitzava al Port de Sóller.

Pintura de Santa Apol·lònia procedent del monestir de Santa Catalina.

Retaule de Santa Catalina procedent del santuari del mateix nom.

Martiri de Santa Bàrbara a la predel·la del retaule de Santa Catalina.

Crist de la Salut que presideix el presbiteri de l'església.

Un dels dos finestrals apuntats que es troben al presbiteri.

(Al costat, d'esquerra a dreta:)

Mare de Déu del Carme (1940) que presideix la capella del Santíssim.

Imatge de Sant Josep del S. XVII. Magníficament estofada i policromada.

Imatge de Sant Antoni Abad (1946).

Combregador de la capella del Santíssim.

Mural ceràmic de Santa Catalina Thomàs de l'any 1992.

Retaule del Sagrat Cor de Jesús (1923).

Retaule de Sant Ramon de Penyafort.

Dia 1 de març de 1964. Despres de la benedicció del campanar i la campana major es canta un Te Deum al presbiteri. Presideix Mn. Francesc Payeras, vicari general. Podem veure que el retaule de Santa Catalina es troba a l'altar major.

Dia 8 d'abril de 1956, diumenge de l'Àngel. Processó d'anada a la roca de Sant Ramon de Penyafort.

Retaule de Sant Ramon de Penyafort. Es tracta del retaule col.locat quan només hi havia la primera fase de les obres de l'església feta.

Retaule de Santa Catalina amb la imatge de Santa Rita a l'esquerra i la de Santa Margalida a la dreta. Es tracta del retaule col.locat quan només hi havia la primera fase de les obres de l'església feta.

Vista de l'interior de l'església un cop acabada la segona fase de les obres. Es pot veure un dels salmons de mestre Cassiano Bosch Alorda.

Col·locació del reliquiari de Sant Ramon de Penyafort sobre la roca. Dia 8 d'abril de 1956.

Quadre de Sant Ramon de Penyafort que es trobava a la part superior del retaule de la Mare de Déu del Carme.

Retaulet de la Puríssima que abans es trobava dins l'església.

Capella que es troba a la sagristia. El moble que fa d'altar és una calaixera antiga procedent del monestir de Santa Catalina.

Capella de l'Estació Naval.

(D'esquerra a dreta:) Imatge del Sagrat Cor de Jesús de l'any 1919. Mare de Déu del Carme que es troba a la capella de l'Estació Naval. És de l'any 1940. Bon Jesús Ressuscitat de l'any 1944. Imatge del beat Ramon Lull de l'any 1921.

“THE UNIQUE” (L'ÚNICA)

IGNASI MARCH PIZÀ, AINA MORA I VIVES,
JOSEP LLUÍS DE SANTIAGO NICOLAU

Resum: Amb aquest títol tan particular, La Única, es fa el marketing per a fer excursions marítimes a una illa remota prop de les costes africanes. Aquest adjectiu que potser soni molt pretensions no ho és tant si hom pensa que estam parlant d'una de les naus més antigues encara en actiu. Aquesta comunicació pretén donar a conèixer i ampliar la difusió d'una de les darreres traces del patrimoni marítim sollerí. Aquell patrimoni del que només hem sentit parlar als nostres avis, n'hem llegit o hem vist en fotografies té en terres llunyanes. Un testimoni “vivent”: El vaixell Isla Mauritia.

Introducció

La història més recent de Sóller queda estretament lligada al comerç i l'emigració dels sollerics i a la prosperitat que això va suposar. Poques vegades ens hem aturat a pensar en el com era dut a terme aquell intercanvi comercial i com partien els nostres avantpassats, és a dir, el transport. Tot aquest capítol històric de Sóller va lligat a la vida marítima del nostre Port, i a l'adaptació d'aquest com a port comercial, la creació de les seves infraestructures com drassanes, llatzeret, molls,... i el rol dels seus actors tals com: el seu patró de sanitat, el patró de marina o zelador del port, naviliers, pilots, mariners... i mestres d'aixa.

Sense endinsar-nos gaire, trobem algunes notes que ens donen una idea d'aquest canvi conjuntural de la ribera sollerica quan Carles III ordena habilitar el Port per a l'exportació de cítrics a l'any 1774.

Els sollerics aleshores s'abastien d'embarcacions a Palma per tal d'exportar els seus cítrics, però ja al segle XVIII es té coneixença de que al Port de Sóller hi ha una “grada d'un xabec”, la qual cosa indica que o bé es fan reparacions a aquests grans vaixells o bé que se'n construeixen.

A finals de la primera meitat del segle XIX el far de Punta Grossa començà a enllumenar des de la bocana fins a 15 milles nàutiques i a finals de la segona mei-

tat del mateix segle ho farà el far de Sa Punta de Sa Creu i el Bufador, que enllumena fins a 8 milles.

Es coneixen només alguns noms de protagonistes de la branca de marina del districte de Sóller per una subscripció que fan a l'Esquadra que lluita a la Guerra d'Àfrica a l'any 1859. A l'època el nombre d'homes de la mar a Sóller era en total 226, i s'anomenen els següents:

"El Gremi de la Mar: Juan Rullan, com a director; Miguel Mayol, segon director; Don Jaime Pons; guarda-magatzem ; Don Nicolás Morell; tesorero.

Pilots: Don José garcía, tercer de la carrera d'Amèrica, D. Antonio Juan Seguí, id; D. Antonio Arbona, id de los mares de Europa, D Pedro Lucas Oliver.

Patrons: Buenaventura Mayol, Jaime Oliver, Bartolomé Ferrà, Pedro Antonio Joy, Bartolomé Estades, José Vicens y Puig, Lucas ferrà, Miguel Busquets, Francisco Casanovas, Juan Ferrer, Bartolomé Vicenç, de Damián, Bernardo Marqués, Juan Marqués, Bernardo Frontera, Antonio Oliver, Pedro Antonio Bisbal, Antonio Vicens, Bartolomé Bosch, Antonio Estarás, Juan Mayol, Bartolomé Casanovas, Jaime Miró, Pedro Juan Miró, Juan Pons, Francisco Ferrer, Antonio arbona.

Patrons de pesca: Jaime Llaneras, Pedro Juan Guiscafré.

Mariners: Sebastián Ferrer, Guillermo Coll, Pedro Juan Bauzá, Miguel Esteva, Bartolomé Bannasar, Miguel Roses, José Seguí, de Mateo, Joaquín Joy, Juan Vicens Furó, Antonio Socías, Miguel Frontera Rove, José Castañer, de José, Miguel Frontera, de Juan, Juan Casanovas, de Pedro Antonio, Agustín Pomar, José Mayol, de otro, Bartolomé Estades, Ramón Reynés, José Llull, Pedro Antonio Arbona, de Miguel, Mateo Seguí, Jaime Rullán, de Lucas, Cristobal Trías, Pedro Juan Rullán (a) Siré, Antonio Forteza.

Calafat: Miguel March

Pescadors: Francisco Arbona, Juan Vicens (a) Codony, Miguel cardell, José Mayol, José Vicens, de Antonio Juan.

Ajudant de Marina i capità del Port, D. Antonio Covachichi y Navarrete, Subdelegat del districte, D. Antonio Mora, escrivà de Marina, Bartolomé Canals i cabo zelador del Port Antonio Bannasar Pons."¹

Els primers mestres d'aixa que s'estableixen al Port de Sóller, provenen de Maó, com Joan Fiol i també de Ciutat, com Guillem Riera i Miguel Planas. D'aquests professionals, la nissaga més coneguda a les nostres contrades és la dels germans March Canyelles que aleshores eren coneguts com els de "Cas Calafats"; en Miquel, en Toni, n'Ignasi i n'Andreu que provenen de Palma, igual com Ramón Horrach, el mestre constructor de l'embarcació que ens ocupa.

1. Llabrés Bernal, J. Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897).

Isla Mauritia: història d'un retrobament amb el passat dels mestres d'aixa sollerics

Al 1991 la Sra. Gisler de nacionalitat suïssa contacta Ignasi March, mestre d'Aixa del Port de Sóller, per demanar informació sobre un vaixell solleric que navega per les costes de l'Illa Maurici a l'est de Madagascar. El desconeixement d'aquesta nau bastida a Sóller engrescà a aquest a cercar informació.

L'escriptor solleric Miquel Ferrà i Martorell, d'altra banda publicà un article en el Setmanari Sóller anomenat **“El bergantí ‘Mauricio’ assignatures pendents”** el 23 de setembre de l'any 2000, on dona compte de l'existència del vaixell d'origen solleric. En ell explica que una de les atraccions turístiques més tradicionals d'un llunyà país de la mar Índica, és navegar en un antic bergantí que durant molt d'anys es dedicà al comerç. És aleshores, quan March publica un altre article “Vaixells amb denominació d'origen” fent algunes aportacions del què ha pogut esbrinar sobre aquesta fusta i d'altres com El Nuevo Corazón, el Cala Millor, el Miquel Caldentey... i la sort que corren en el nostre país on no gosen de cap tipus d'interès i són cremats, enterrats o enfonsats. Només el Rafel Verdura excepcionalment solca encara avui dia les aigües de la Mediterrània.

Pel novembre de 2009 una senyora alemanya, Princess de Meyer, visità el museu de la mar del Port de Sóller i escriu aquestes paraules en el llibre de visites:

Princess de Meyer és una alemanya resident a Formentera. La casualitat feu que un veí seu fos mariner d'abord del vaixell que ara ens ocupa, quan la seva denominació era una altra. Aquest mariner, Josep Castelló, també conegut com a “Xisco Castelló” dona a conèixer el vaixell a Princess. Ella treballa tot l'any per a passar dos mesos a bord de l'Illa Mauritia i fer de guia, intèrpret i capità del vaixell quan a Maurici és temporada alta. Quan parla del vaixell se li omple la boca d'elogis sobre la gran nau construïda al Port de Sóller i no entén com no consta a cap discurs mu-

seístic. El compromís amb Princess de Meyer, per part d'Aina Mora, fou el de començar una campanya per tal de fer difusió de la fusta.

Han passat gairebé vint anys entre els encontres de la senyora Gissler i el mestre d'aixa Ignasi March i entre la senyora de Meyer i Aina Mora.

Josep Lluís de Santiago, coneixedor del vaixell i de les indagacions de March, posà en coneixement de Mora, que el mestre d'aixa fa ja molt temps està estudiant i té alguna documentació del vaixell solleric.

Així doncs i davant una mena de vergonya col·lectiva volem explicar les característiques d'un pailebot amb denominació d'origen que molt lluny d'aquesta terra és una atracció turística de les més valorades.

Què és un pailebot?

La denominació pailebot ve de l'adopció del genitiu de l'anglès "Pilot's boat" és a dir embarcació de pilots o pràctics que són els encarregats d'ubicar els vaixells al lloc adient quan arribaven al port, per ser la més emprada pels pràctics nord-americans donada la seva lleugeresa i maniobrabilitat.

El terme pailebot fa referència a aquells velers que porten aparells de goleta. La Goleta és un tipus d'embarcació de mig tonatge (la capacitat de tones que pot transportar), sense gàbies, molt rasa i fina. És definit pel seu aparell cangreu, que consisteix en dotar cada pal d'una vela trapezoïdal, de ganivet o de tall; envergada directament, que es remata, en la part superior, per una vela triangular anomenada escandalosa. Normalment es defineix al pailebot com una goleta petita, encara que els pailebots al contrari que les goletes, no porten mai veles quadres. Completen l'aparell alguns flocs, veles triangulars a proa. Les veles van en sentit proa-popa.

L'aparell de goleta és fàcil de maniobrar, ja que es treballa des de la mateixa coberta. Generalment tenen dos o tres pals tot i que es coneix que als Estats Units se'n bastiren de fins i tot amb set pals, com la Goleta *Thomas W. Lawson*.

Aquestes naus veren el seu auge per la Mediterrània durant el segle XIX, per els naviliers que volien naus petites, ràpides i de "low cost" donat que necessiten menys tripulants. Entre vuit i deu mariners formen la tripulació, encara que també els tripulaven amb menys; al contrari dels vaixells amb grans veles llatines.

Els primers foren adaptacions de velers locals tals com bergantins o pollacres als que es canviava l'aparell per tal de gaudir de les avantatges que suposava aquest, però més endavant ja es construïren els velers amb l'aparell pertanyent.

A les drassanes de la mediterrània es van bastir nombrosos pailebots, els darrers als anys quaranta del segle XX a l'illa de Mallorca. Als anys trenta del mateix segle molts incorporen motor, el que fa que es redueixi o s'elimini l'aparell o que fins i tot s'elimini i que es conservin només els pals.

El cabotatge va fer que alguns subsistissin com a mitjà de transport econòmic, transportant mercaderies tals com taronges, oli, ciment, fusta, etc. De totes les empreses navilieres en aquest camp fou la "Naviliera Mallorquina" la més important del sector i en el nostre cas la "Compañía Marítima Sollerense". Fins ben entrat els anys seixanta els nostres ports acollien a antics pailebots, convertits en motovelers, però foren eliminats quasi en la seva totalitat, quan esdevingueren un llast econòmic per a les navilieres, essent cremats, desballestats, enfonsats i fins i tot enterrats.²

A les fotografies següents podem veure el darrer Pailebot que transportà mercaderies entre el Port de Sóller i Barcelona, l'anomenat "Playa Blanca"

Breu història del pailebot Isla Mauritia (Concepción, Trinidad Concepción, Isla Blanca)

L'any 1852 són posats en quilla al Port de Sóller tres vaixells:

- la pollacra-goleta **Paz** pel mestre d'aixa Miquel March;
- el pailebot **Concepción** per **Ramón Horrach**;
- i el tercer: el xabec **San Antonio** també fet per Miquel March.

El **Concepción** és la que avui dia és anomenat **Isla Mauritia** i fou encarregat per Bartomeu Casasnovas. És un pailebot o goleta de dos pals construït amb fusta de pi i roure. Aquest pailebot és el primer construït al Port de Sóller.

Sembla que les funcions de la nau fossin el tràfic entre illes, la península i el nord d'Àfrica. Molt prest deixarà les aigües solleriques. A l'inventari que feu mossén Rullan i Mir de la flota de vaixells mercants al 1874, el **Concepción** ja no hi surt.

2. March Ignasi. Article Setmanari Sóller. Vaixells amb denominació d'origen.

Llevat del patró que el manà bastí, Bartolomé Casanovas, només coneixem els noms de dos mariners: el solleric Francisco Frontera Bisbal que navegà al 1862 amb l'esmentada **Concepción**. (F.43, 1ª Lista Sóller), i que morí dia 19 de maig a Aigües Mortes (França) essent tripulant aleshores del llaüt San Victoriano, també matriculat a Sóller³, i el formenterenc Josep Castelló, "Xisco Castelló" que navegà amb el vaixell vers els anys setanta del segle XX i que assegura que el vaixell participà a diverses pel·lícules.

En aquest veler se li va instal·lar el motor auxiliar de tres cilindres i 90 cavalls que el feien arribar a la velocitat de 7 nusos al 1936.

Després d'una col·lisió al Port de Palma amb una altra embarcació es va fer una reforma.

Vers els anys seixanta després d'un canvi d'armador i del seu nom a **Isla Blanca**, la nau es sotmet a una gran carena, se l'instal·la un nou motor diesel de dos cilindres i 100 cavalls augmentant la capacitat d'emmagatzematge de fuel i es desarbora el pal de messana.

El nord-americà Peter Gale, al 1974 el restaura després d'una gran labor d'investigació, tornant-li l'aspecte en que havia estat construït un segle abans; canvià els espais per a la càrrega per camarots i de bell nou se li canvia el motor per un Gardner a més de dotar-lo de sistemes moderns de navegació.

Aquest bastiment ha estat matriculat a Barcelona, Eivissa, EUA, a Londres i al 1989 feu un gran viatge des del Mar Bàltic fins a l'Oceà Índic on hi roman actualment.

Des del navilier Bartolomé Casasnovas de Sóller que feu bastí el vaixell ha tingut diferents propietaris:

- Antoni i Juan Tudurí i Monjó de Maó.
- Mateu Bosch de Barcelona.
- Isabel Prat y Joel, Antonio Huguet Sintes, Santiago Maspons Melià i Juan Lladó y Gili d'Olot.
- Julio Garrigues Lacasa de Castelló de la Plana, segurament és durant la primera meitat del segle XX, quan transporta efecte entre el port de Vinaroz i Barcelona.
- José Prats Colomer, Antonio Marí Rosselló i Ildefonso Pineda Ramón
- Peter Gale de San Francisco el compra i restaura al 1974, participant als EEUU en pel·lícules d'aventures.

Fins fa molt poc pertanyia a la Companyia Yacht Charters Ltd. Propietat del suís..... i hom pot trobar el vaixell mitjançant Google Earth a les coordenades:

- 20° 00' 48,79" sud
- 57° 34' 27,43" est

Actualment està sotmès a un procés delicat de venda per haver entrat la propietat actual en bancarrota i segurament patirà un canvi d'ubicació cap a Sud-àfrica, tot i que la seva denominació, **Isla Mauritia**, serà la mateixa.

3. Llabrés Bernal, Juan. Algunas noticias para la historia marítima de Sóller (1786-1897). Imprenta Marqués. Sóller 1972. Pàg. 21

El nom del vaixell ha variat des de la seva botadura fins avui: **Concepción** fou el primer nom que trià el navilier Bartolomé Casasnovas, amb la mateixa denominació el navilier també té un Falutx de 53 tones, el seu patró fou Jaume Solivellas.⁴

Al voltants de 1917 la denominació de la nau és **Trinidad Concepción**, i segurament el seu trasllat a Eivissa propicià el seu nou nom **Isla Blanca**. Finalment quan es canvia la seva ubicació a l'illa de Maurici rep el seu nom actual: **Isla Mauritia** “espanyolitzant” el topònim de l'illa de Maurici en honor a la seva procedència.

Fitxa Tècnica del Isla Mauritia

Any de Construcció: 1852
 Patró: Bartolomé Casasnovas
 Mestre d'aixa: Ramón Horrach
 Localitat: Port de Sóller
 Eslora: 22.90 m
 Mànega: 5.98 m
 Puntal: 2.45m
 Desplaçament: 53 tones
 Registre Brut: 83 tones
 Registre Net: 70 tones
 Càrrega Màxima: 110 tones
 Model Pailebot: Goleta de dos pals
 Foli o matrícula: F43, 1ª Llista Sóller
 Numeral J.S.M.B
 Associació N.L.E

Els pals es denominen: **Trinquet**, el de proa (davant) i Messana el de Popa (darrera). **Bauprès** és el que surt de proa quasi horitzontal y la seva prolongació es denomina **Botaló**.

La prolongació dels pals es denominen **mastelers** (la part alta i més prima).

4. Rullan i Mir, pàg. 240 TOM I

Els pals són massissos, i de fusta mitjanament dura, poden ser de pi, cedre, pi nord, de Charleston, etc.

La **jarcia** és el conjunt de caps (cordes), cadenes, pasteques, motóns (corrioles) tensors, grillets etc que aguanten els pals fermes i en la seva correcta posició.

Botavares són les perxes també de la mateixa fusta que en sentit horitzontal i subjectes a la part inferior i posterior dels pals subjecten cada **cangrea** (vela).

Antenes són les perxes de fusta que subjecten la superior de cada vela **cangrea**.

Veles. Les veles de les goletes són veles de tall i les de dos pals solen ser: tres blocs (petifloc, floc i contrafloc); una trinquetilla (és com un floc més gros, sovint amb una botavara (perxa o verga que va al costat inferior del triangle que forma la vela)

Cangrea de trinquet: és la que va aferrada a darrera del pal de proa.

Cangrea de messana: és la major de les veles i va aferrada a darrera del pal de messana.

Escandalosa del trinquet i escandalosa. (són dues veles triangulars aferrades darrera dels mastelers)

Fustes: Per a la construcció d'aquests vaixells es solia emprar la màxima quantitat possible de fustes autòctones ja que la majoria eren d'una excel·lent qualitat, no tant sols per la seva robustesa i resistència, sinó també per les seves formes i densitats, no hem d'oblidar que en la construcció d'un casc de goleta, exceptuant la quilla i la sobrequilla, hi ha poques parts més que siguin dretes, és per això que per les quadernes (costelles) s'emprava el pi mallorquí que degut a les seves formes corbes permetia treure la forma gairebé exacta del tram de quaderna que es requeria, de tal manera que si la veta de la fusta seguia de manera correcta el més fidelment possible la forma de la quaderna, això li donava una resistència mecànica difícil de superar. També es solia fer amb fusta de pi, les llates, les olaus, la regala i les parts corbes de l'obra morta.

Per a les unions de punts que requereixen més esforç, que normalment solen ser formes corbes molt pronunciades s'emprava la fusta d'ullastre o d'alzina d'aquesta darrera també se'n feien la quilla, peus de roda i la roda de proa. El que era el forro i la coberta es solia fer en fusta de sapí, de flamandès o nòrdic. Altres fustes que també s'empraven en menor quantitat eren l'om, la morera i el noguer.

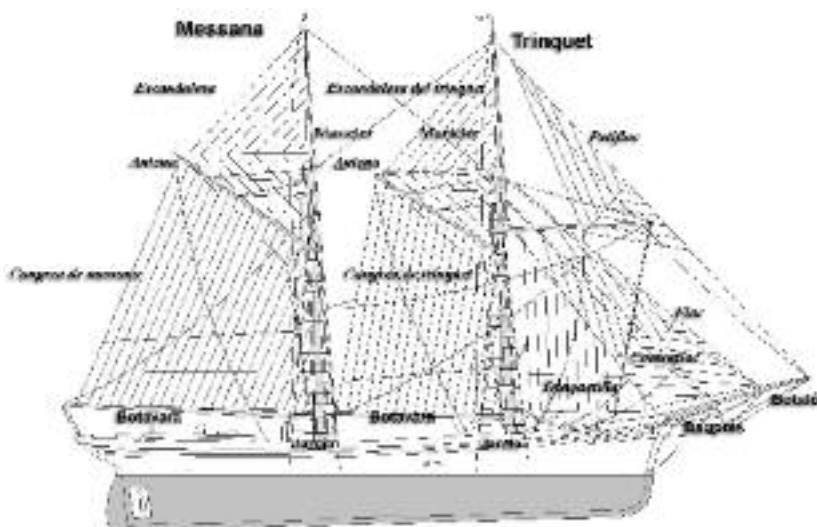
Els claus solien ser de bronze per tot allò que era l'obra viva. I de ferro, tota l'obra morta així com també tots els perns de la quilla i rodes.

Fondeig. Aquests vaixells anaven previstos de dues àncores estibades a les amures de proa i llestes per ser amollades. Anaven subjectes a unes cadenes i his-sades a bord mitjançant un cabrestant instal·lat a damunt la coberta de proa i la cadena se col·locava dins el pou de cadenes.

Aquests cabrestants eren moguts pels tripulants d'abordo.

Regularment ,encara que no és el cas que ens ocupa, en aquests vaixells se for-rava tota l'obra viva de planxes, relativament fines de coure, per evitar que degut a la seva toxicitat s'adherissin algues, caragolets i altres mol·luscos.

El govern del timó es feia amb la roda de timó, connectada la mateixa al timó a través de cadenes i estava situada a popa.

Pailebot	Any	Tones	Mestre d'Aixa	Patró/Pilot	Matrícula o Foli	Estat
Concepción	1852	50	Ramón Horrach	Bartolomé Casasnovas	F43 1ª Llista Sóller	En servei
Salvador	1856	49	Antonio Ramis	Jaime Frau	F1º Llista patrons de Sóller	
Los Amigos	1856			Bernardo Joy		
Purísima						
Concepción (Més tard)	1860	65	Miguel March y Cañellas	Nicolás Fontanet y Gamundi		
Margarita	1877					
San Juan	1860				F47 1ª Lª Sóller	
América (aparell de pailebot)	1866	57	Antonio March y Cañellas			Nafragat el 1889
Lareño (més tard)	1870	110	Bartolomé Horrach			
Cala Virgili	1935			Gabriel Cortés		
San Nicolás	1871	147	Nicolás Morell y Muntaner	Antonio Fiol		Enfonsat el 1876 per un trasatlàntic francès La Martinique
Providencia	1872			Jaime Ferrá y Colom Patrón Cabotaje(F61)		
San Miguel (aparell de Pailebot)	1885					
Roberto (més tard)	1885	125	Francisco Mateu y Mas	Juan Oliver Busquets		Enfonsat 21 de novembre de 1964 pel creuer holandès De Ruyter
Mallorquin	1923				F22, 2ª L.Sóller	
Nuevo Corazón	1885	115	Francisco Mateu y Mas y Juan Mateu y Magraner	Antonio Arbona Pons		
	1923				F23, 2ªL.Sóller	
Miquel Caldentey	1913			Miquel Caldentey Guinart		
Cala Mayor	1920			José Vicens Alcover		

El patrimoni marítim a Mallorca

De tot el patrimoni del que gaudim potser el patrimoni marítim sigui el que manco atenció ha tingut des de les nostres institucions. El desaparegut Museo Marítimo de Baleares en seu al Consolat de la Mar encara espera un lloc on ubicar col·leccions i peces relacionades amb el passat marítim de les Balears. I el desencís es present dins l'Associació d'Amics del Museu Marítim de Mallorca que lluiten des de l'any 1978 per dotar a la Mallorca d'una institució museística relacionada amb la cultura marítima de la nostra Illa mentre la pols cobreix les traces d'un passat històric al que sembla tothom doni l'esquena.

L'any 2002 el Consell de Mallorca establí les directrius d'un Museu de la Mar de Mallorca mitjançant la redacció un Pla director⁵. La inexistència aleshores de cap tipus d'organització que es preocupes, conserves i investigues, en definitiva vetlles el patrimoni marítim, feia perillar la seva perdurabilitat en el futur.⁶ Aquell, proposava una organització en xarxa en base a un sistema territorial descentralitzat amb un museu capçalera de la xarxa temàtica a Palma.

Per una altra banda, Jaume Rosselló, fotògraf de professió intentà salvar el pailebot Miquel Caldentey al 2004 de l'oblit primer i de la degradació i condemna a què estava el vaixell sense fortuna. Aquell era un vaixell que també fou testimoni del comerç solleric de cítrics, teixits, llenya, oli i sobrassada...Actualment es restaurat a França, concretament a Narbona. Les institucions mallorquines també li giraren l'esquena.

El Rafel Verdera, sembla ser el vaixell més antic de la flota espanyola, construït el 1841 a Eivissa, una antic llaüt de dos pals amb aparell anomenat falutx. Després de diverses modificacions que el transformaren en pailebot, primer i tartana després, és avui dia una balandra que encara solca les nostres aigües i que hom pot llogar amb un ventall de moltes possibilitats: anar d'excursió, viatjar, veure cetacis, etc

Conclusió

La intenció d'aquesta comunicació és de donar a conèixer un tast del patrimoni marítim solleric mitjançant el vaixell **Isla Muritia**.

Isla Mauritita és el primer pailebot solleric, el més antic i més gran del seu tipus i és un desconegut per als sollerics. Així doncs és la nostra voluntat fer-ne difusió.

Efectivament un dels vaixells més antics del món encara en actiu, és sense dubte el pailebot de 50 tones, actualment denominat **Isla Mauritita**. Abanderat a l'estat del mateix nom, presta serveis com atracció turística per les exòtiques costes d'aque-

5. "Proposta del pla director del Museu de la Mar". Consell de Mallorca. Departament de Cultura. Projecte redactat per Hortensia Blanco, Lidia Homs i Elena Juncosa.

6 JUNCOSA VECCHIERINI, E. El projecte museogràfic del Museu de la Mar al Port de Sóller. I Jornades d'Estudis Locals. Edicions El Moixet Demagog. Sóller 2007. P. 275.

lla illa on, a més gaudeix de ser considerat com una de les ofertes més valorades pel turisme, que de ben segur agraeix poder navegar en un vaixell que compte amb més de 150 anys d'antiguitat i milions de milles navegades. És un luxe del que escassos països poden gaudir-ne ja que són pocs els vaixells que han sobreviscut més d'un segle.

Les guerres i els naufragis foren causa de moltes baixes mentre aquest tipus de vaixell estava en servei actiu, però llavors, quan es varen imposar les noves tecnologies i el tràfic marítim va passar a fer-se amb vaixells de ferro moguts per màquines, va ser l'abandonament i el desinterès la causa de la quasi total desaparició d'aquests velers d'esvelta silueta que, construïts artesanalment i amb els pocs mitjans de l'època, foren i són, vertaderes joies.

L'Isla Mauritia va sobreviure a les guerres i als desguassos sistemàtics que durant l'època dels seixanta, es van dur a terme a Palma, on ja ni tan sols els tragueren de la mar per desmuntar-los, si no que desarborats, els tragueren fora de la badia i els prengueren foc. Indigna mort per els velers que tan dignament havien complit la tasca per la que havien estat construïts. Altres duraren un poc més. El **Nuevo Corazón**, tan vinculat al Port de Sóller per haver estat pertinença d'armadors sollerics i d'haver transportat tants de productes de la nostra terra des del Port a altres països de la Mediterrània, no morí cremat si no que després de quasi una dècada amarrat a un moll de Palma a l'espera que alguna administració dedicàs fons per la seva rehabilitació, va guanyar la desídia i el desinterès, i fou enterrat davall l'ampliació del moll a davant la Catedral.

És llastimós veure com a les Balears, on tants i tants de vaixells es construïren pels nostres avantpassats, reconeguts i admirats per allà on passaren per la seva finor de línies i bravura al navegar, no haguem estat capaços de preservar-ne ni tan sols un, per poder-ne gaudir nosaltres i els nostres descendents. En canvi, gent d'altres països han sabut fer-se amb ells, restaurar-los i gaudir-los, navegant pels distints mars. Quan un els veu tots elegants i ben cuidats malgrat que alguna vegada una mica massa dis-fressats de iots, no deixa de sentir alegria i satisfacció a la vegada que una certa tristor de veure que ja no són nostres.

L'únic que queda solcant les nostres aigües, és el **Rafel Verdera** i vulgui Déu que a pesar de la seva gran antiguitat ho pugui seguir fent molts d'anys, així com el nostre protagonista l'**Isla Mauritia** que, malgrat tenir-lo tan lluny és el que podem considerar més nostre, el que altre temps fou anomenat **Concepción**, i que amb tota seguretat és el darrer dels vaixells d'aquestes característiques i època construït a les drassanes del Port de Sóller que encara navega.

En cada travessia del Mare Nostrum o cap a les Antilles, era demostrat la gesta d'aquells mariners valents i herois per una banda i la tècnica dels bucs i aparells dels nostres Mestres d'Aixa. Com podem donar l'esquena al nostre passat tan recent que feu que la nostra vall fruís com ho feu, com pot ser que desconeixem la gran quantitat de vida marítima que va tenir el nostre Port?

Per honorar els nostres avantpassats hem de ser coneixedors d'aquests fets. Potser les noves generacions siguin un dia més conscients que els seus predecessors i tinguin més interès en conservar el que ha estat un puntal bàsic en la història de les nostres illes.

Bibliografia

- Piera, F. Las Artes de la mar. " The Lore of Ships" Editorial Blume. Barcelona.
El comité de tráfico marítimo. (Repercusiones de su actuación en la economía nacional) 1917-1918.
- Arp Björn. Grandes Veleros Españoles. Agualarga Editores, S.L. Agualarga/Grupo Cultural.
- Ferrà i Martorell, M. Article Setmanari Sóller. "El bergantí "Mauricio" assignatures pendants". 23-09-2000
- Sampol Isern,R. Velers de les Balears. Miquel Font. Editor. Palma octubre de 1986.
- Palmer Grua, Joan. Cent anys de Mestres d'Aixa a Mallorca. Tom I. Editorial El Tall. Mallorca 1994.
- Rullan i Mir,Josep. Historia de Sóller en su relación ...Sóller 1876.
- Llabrés Bernal, Juan. Algunas Noticias para la Historia Marítima de Sóller. (1786-1897). Imprenta Marqués. Sóller 1972.

Fons documentals

- Paraísos Cercanos. Programa TVE. "Mauricio, convivencia en armonía". Fecha Emisión 31-08-2008.

Agraïments

- Princess de Meyer
Eric Rosselló
Jaume Rosselló
Francesc Asensi Jou i Miquel Ferrà i Martorell per escriure tants articles sobre el patrimoni marítim.

CRITERIS DE DATACIÓ DEL PORTAL FORÀ D'ARC RODÓ A LA VALL DE SÓLLER (SEGLES XIV-XVIII)

PALOMA COLL TABANERA, JAUME COLL CONESA

Resum: La vall de Sóller conté valuoses mostres d'arquitectura tradicional amb elements de gran qualitat constructiva com els portal d'arc rodó. La documentació històrica i alguns exemplars ben datats permeten extreure criteris de datació per a conèixer com evolucionà el treball del picapedrer centrat en aquest element.

Motivació

La present comunicació pretén presentar una primera aproximació a la datació d'un element singular de l'arquitectura històrica de la Vall de Sóller: el portal forà d'arc rodó. Consideram que aquest element permet oferir una base cronològica fiable per a l'estudi de l'arquitectura local, problema que se'ns va plantejar amb motiu de l'estudi arquitectònic d'un casal històric de Fornalutx.

El terme de portal d'arc rodó el trobam per primera vegada en el tractat "De l'art de picapedrer" de Joseph Gelabert, manuscrit datat el 7 de maig de 1653 que es conserva a l'Arxiu-Biblioteca de la Diputació de Balears (Gelabert, 1977). Gelabert mostra la manera de traçar l'element que anomena "Portal rado" (sic), que podem descriure com un portal de mig punt que té la part superior semicircular (Fullana, 1974: 231), realitzada encaixant dovelles. Altres elements que formen el portal són els brancals, o costats que suporten l'arc, el llindar, o esglaó inferior, i per l'interior, l'arc de l'intradós o cap-i-alt, que pot ser de llinda o pla (dit de Montpeller), o d'arc escarser (dit de Marsella) (Fullana, 1974: 80). Els brancals i les dovelles de l'arc presenten uns models de talla i unes proporcions susceptibles de ser utilitzades per a la seva anàlisi cronològica.

L'interés d'anàlitzar aquest element es fonamenta en la seva pervivència històrica, en la seva freqüent utilització que naix de la seva estabilitat constructiva i també en la seva relativa facilitat de construcció. Tot i això, a través de l'observació d'edificis que cobreixen cinc segles, hem observat que aquest element presenta una sèrie

de variacions en els seus trets bàsics que permeten plantejar una evolució morfològica, relacionada tant amb les matèries primeres que s'utilitzaren en la seva construcció i les seves propietats, com en l'evolució de la traça o manera de construir l'arc al llarg del temps, amb una clara tendència a la simplificació. Les observacions que hem fet i que descriurem a continuació no necessàriament són exportables a altres indrets. Es manifesta l'existència d'un mestratge local que comparteix influències externes però evoluciona a partir d'unes claus pròpies, en part relacionades amb la peculiar situació geogràfica de la Vall de Sóller i els seus acondicionants geogràfics, com l'existència de pedreres que ofereixen materials de bona qualitat.

Trets essencials

Abans de començar amb l'anàlisi de l'element que ens ocupa cal considerar dos factors: primer que tractam majoritàriament d'exemples d'arquitectura residencial privada, casals o i en menor grau construccions realitzades amb l'esforç privat, encara que puguin ser d'ús públic. Segon, que aquestes construccions es poden incloure dins la categoria d'arquitectura popular. Així, un dels punts que cal tindre en compte al referir-se a l'arquitectura popular, o anònima, és l'economia de recursos. Es tracta d'una arquitectura construïda amb els mitjans que es troben a l'abast, aspecte que pot variar en funció de la capacitat econòmica i de l'estatus que es vol evidenciar amb cada construcció, que presenta solucions constructives personals de caràcter artesanal, en la qual hi poden participar tant els individus que l'utilitzen, com especialistes per a resoldre aquells apartats de major dificultat. També cal considerar que les solucions constructives es perpetuen al llarg de generacions, i per tant el procés de la seva evolució és lent i dura nombrosos anys, creant obres que, no mancant de personalitat, reproduïxen uns certs prototipus de caràcter regional (Feduchi, 1974, 1: 8). També podem dir que és una arquitectura amb creixement orgànic, és a dir, les construccions s'amplien segons les necessitats i per això poden tindre elements característics de varies èpoques.

Ara bé, sempre hi podem trobar elements constructius singulars que són característics de moments històrics concrets, tant en la manera de construir paraments, com en les traces de la talla de la pedra de portals i finestres, influenciades per les grans corrents artístiques – gòtic, renaixement, manierisme, barroc – i que deixen entreveure l'evolució de l'edifici per juxtaposició diacrònica, i finalment que materials i solucions constructives depenen de la capacitat tecnològica d'ús general disponible.

Elements definidors

Efectivament, els components singulars de la construcció (cantonades, pedra obrada, portals, finestres, escuts, etc.), evidencien la seva època mitjançant els materials, les traces (patrons d'obra que remetent al mestratge de l'ofici i als tractats) i l'estil. Durant el romànic es va estendre el portal rodó d'herència romana, o les finestres

dobles coronelles, amb buit partit per una columneta central amb capitell. A l'època gòtica, varen aparèixer l'arc ogival, l'escarser i les coronelles d'arcs ogivals –que a Sóller existien a Cas Metge Mayol i a Can Serra–. Posteriorment es reberen les influències dels grans tractats arquitectònics d'autors com Serli, Vignola, Vitruvi, etc., utilitzats sovint per a traçar capitells, arcs o elements decoratius puntuals. Els models més bàsics i més pràctics, com el portal rodó, l'arc pla o els escarsers, passaren a formar part d'una tradició popular. Malgrat, al llarg del temps aquests elements foren generant unes característiques particulars. Així la forma de portals i finestres que usen la pedra, les seves proporcions o els materials emprats es corresponen a moments històrics concrets que analitzarem a continuació.

Pel que fa als materials, les eines i tècniques generalitzades a un moment donat permetien utilitzar pedres de diferents propietats pel que fa a la seva duresa, porositat, resistència i precisió en el treball d'obratge. A la vall de Sóller hem pogut constatar que les calcàries dels estrats Keuper del període triàsic, es troben sovint a les construccions més antigues (p.e. església de Sant Bartomeu, casa de Sa Lluna). Aquesta pedra es d'un color verdós, fortament estriada i no massa dura, i es coneixen unes pedreres d'on s'obtenia que s'explotaren al Puig d'en Canals. La segona pedra que es troba com a constituent dels arcs, dels brancals o llindes de finestres, és el marès, o arenosa procedent en general de sediments de base marina d'època miocènica. Aquesta pedra, d'ús freqüent a l'edat mitjana, es va fer important al segle XV al ser utilitzada en construccions singulars del mestre Guillem Sagrera, com la Llotja de Palma, o àdhuc exportada, com passà en el cas de la construcció del Castel Nuovo de Nàpols, obres en les que hi participà. Fou especialment apreciada pel seu gra fi que permet un acurat obratge i fins i tot el treball escultòric amb eines no massa exigents. La darrera pedra usada extensament a Sóller és la calcària juràssica, o calcària grisa, en dues varietats, les del Lias inferior i Lias superior. És una pedra d'una extrema duresa i resistència, que permet un obratge precís. La segona es diferencia de la primera especialment per la seva sedimentació, ja que es troba en estrats horitzontals d'una gruixa uniforme que permet extreure blocs manejables que faciliten una talla acurada, malgrat que l'instrumental requerit pel seu treball, en ambdós casos, ha de ser d'acer.

Elements a considerar

Per tal d'establir la datació, més o menys aproximada, s'han tingut en compte els elements més característics de cada arc (Fig. 1), com són el número de dovelles, la proporció amplada portal/longitud de dovella, la longitud d'aquestes que tècnicament es diu *regràs* (Fullana, 1974: 295), i el material utilitzat. Respecte aquest, sol ser habitual que les dovelles siguin del mateix material, a vegades coincident amb els brancals (p.e. Santa Caterina), o bé el portal es fa en dos tipus de pedres, la més feble per a les dovelles (p.e. Marès) i la més dura per als brancals (p.e. calcària) (p.e. Can Mayol, Sant Bartomeu 5) (Fig. 2). També trobam alguns casos en els que excep-

cionalment els coixins o dovelles arrencada són de la pedra més dura (p.e. C/ Mar 13, Moleta Gran) (Fig. 3). Les dovelles varien des de les estretes i llargues a les amples i curtes, i pel que fa a la composició del conjunt de l'arc l'anomenam regular quan les dovelles mantenen la mateixa amplària (e. Can Pons o Tamany 2, de Sóller) (Fig. 4), irregular si no la mantenen (e. C/ Rosa 7 de Sóller) (Fig. 5), i decreixents quan comencen amb peces gruixades i acaben amb les dovelles de la clau més estretes amb una disminució constant i proporcional (Fig. 6). Finalment, el nombre de dovelles sol ser senar, donat que la clau tanca la volta essent estructuralment més fiable, però existeixen arcs amb clau partida, formada per dues peces (e. Posada de Bàltx de Sóller, C/ Serra, 4) (Fig. 7). Tanmateix s'ha de tenir en compte un aspecte més com és la presència de dovelles simulades, és a dir, marcades sobre les peces sense correspondre al nombre real de les que formen l'arc, element que sol ser indicador de cronologia avançada (Fig. 8).

A continuació presentam l'anàlisi cronològica, fonamentada en la sistematització de diferents portals de Sóller històricament datats i comparant les seves característiques amb altres no datats.

Portals de datació coneguda

A la vall es troben algunes construccions susceptibles de ser datades per incorporar aquesta informació de forma directa sobre els elements, o per notícies històriques. Entre aquestes podem considerar:

– Portal de l'església de Sant Bartomeu (Fig. 9). Sabem que el 1492 es consagrà la primitiva església (Rullan, 1876: 220-224), que fou començada a bastir des de l'any 1370. Es compon per 28 dovelles de marès, mentre els brancals es feren amb pedra calcària Keuper. La proporció amplada/longitud de dovella (ap/l_d) és 2.7 i és de dovella uniforme i estreta, de gruixa regular, i poc regràs.

– Santa Caterina (Fig. 10). Després de la destrucció del primer oratori de l'any 1542, es va reedificar l'edifici entre els anys 1543 i 1550 (Rullan, 1876: 553-556). L'arc del portal presenta 21 dovelles de marès, pedra que també es utilitzada per als brancals. La proporció ap/l_d és de 2.2, la dovella és estreta, de gruixa regular i regràs normal.

– Portal del Fort de l'Església de Sant Bartomeu (Fig. 11)(Morell, 1993: 16-17; Pérez 1998: 43). Rullan i Mir comenta que l'any 1566 s'anava a construir la galeria de la muralla, suportada per permòdols, la qual cosa fa pensar que aquest portal ja estava construït. El portal que comentem es conserva al costat de la torre-campanar, i establir la seva cronologia resulta problemàtic. Per una banda, Rullan diu que el fortí sols tenia un portal, que donava al Born, i afegeix que quan s'amplià l'església al segle XVIII es va obrir el portal principal cap a la plaça (Rullan, 1876: 191). També Santamaria (1971: 471) diu que el fort tenia sols un portal. La murada del carrer de Santa Bàrbara no presenta evidències de reformes posteriors a la seva construcció, excepte les reparacions causades per un corriment estructural cap al Born que preci-

sà reforçar el buc del portal. Pensem així que, malgrat els comentaris de Rullan l'accés pertany al segle XVI, cosa lògica donada la proximitat de la porta principal de l'església aleshores. Finalment sabem que l'any 1575 s'acabà la murada del fortí (Rullan, 1876: 186-190). Consta de 17 dovelles, realitzades en pedra arenosa de marès, mentre els seus brancals són de calcària juràssica. La proporció ap/l d es de 3.8, i la dovella és regular amb poc regràs.

– Can Mayol (Fig. 12). L'actual estació del ferrocarril de Sóller, presenta la data 1606 a l'escut de la façana (Pérez, 1998: 44). Sabem que el seu propietari al segle XVI fou Gabriel Mayol, personatge que l'any 1571 fou eximit de pagar la talla per la construcció del fortí de l'església (Rullan, 1876: 219), per la qual cosa podem suposar que la seva torre particular ja estava construïda. El portal del seu casal – que es veu clarament diferenciat pel tipus de mamposteria de la resta de la façana- degué fer-se al mateix moment que la torre, i per tant degué construir-se cap al mateix any ja esmentat. La data de 1606 pertany a l'ampliació de l'edifici evident en la seva estratigrafia murària de façana. Presenta un arc rodó que consta de 19 dovelles de marès, amb uns brancals de calcària juràssica. La proporció d'aquest portal és 2, presenta dovella uniforme i estreta i el seu regràs és gran.

– Can Bernat Verí, situat al carrer Rectoria n° 5 (Fig. 13)(Pérez, 1998: 66; Rullan Vallcaneras, 2001: 130). L'edifici es data per la clau de la volta de l'entrada, que presenta l'acrònim IHS, en la què consta l'any 1586. L'arc es compon per 16 dovelles i tant aquestes com els brancals són de calcària juràssica. La proporció ap/l d és de 2.1 i és de dovella uniforme i mitja i regràs normal.

– Carrer Ozones n° 12. L'edifici es data per inscripció de l'any 1613 sobre l'entrada, al costat d'un esgrafiat amb l'acrònim "Ihs". L'arc es compon per 15 dovelles i tant aquestes com els brancals són de calcària juràssica. La proporció ap/l d és de 2.3 i és de dovella decreixent i regràs normal. Té la particularitat de presentar l'extrem inferior del coixí prolongat amb un quadrat que fa de clau del frontó, particularitat sols documentada a Binibassí.

– Carrer Volta Piquera n° 7. L'edifici es data per inscripció que indica 1616 sobre l'entrada, baix un carreu que remata el frontó que presenta l'acrònim "IHS". L'arc es compon per 17 dovelles i tant aquestes com els brancals són de calcària juràssica. La proporció ap/l d és de 2.3 i és de dovella decreixent i regràs normal. Té la particularitat de presentar l'extrem inferior del coixí prolongat amb un quadrat que fa de clau del frontó, particularitat sols documentada a Binibassí.

– Possessió des Port (Fig. 14). La data de 1646 apareix sobre un dels capitells de l'arc escarser de la clastra. Així, el portal forà pertany a la mateixa cronologia que aquest cos de l'edifici, cosa que lliga amb la datació de les rajoles catalanes, típiques del segle XVII, de la capella. L'arc consta de 15 dovelles i tant aquest com els brancals són de calcària juràssica. La proporció amplada/longitud de dovelles es de 2.18, amb estructura decreixent i regràs normal.

– Posada de Ca S'Hereu (Fig. 15). El seu portal forà està datat l'any 1786 per la inscripció que es troba dins el petit frontó triangular que corona el balcó situat en

la seva vertical (Pérez, 1998: 47). Està construït amb calcària juràssica i l'arc consta de 9 dovelles. La seva proporció ap/l_d és de 2.2, d'estructura regular i regràs normal. El coixí es prolonga fins a l'extrem del frontó.

– Casa del carrer Serra n° 4 (Fig. 16). La data 1788 junt amb la inscripció F.B.P es troba a un carreu superposat a la dovella doble central de l'arc. La curiositat d'aquest arc es que visualment sembla que està construït amb 10 dovelles, però realment consta de 8, essent dues d'elles falses. El material de construcció es la calcària juràssica, tant per l'arc com pels brancals. La proporció ap/l_d és de 2.2, d'estructura irregular i poc regràs.

Un cop estudiats els exemples anteriors, podem extreure unes conclusions sobre l'evolució general de les traces del portal rodó a la vall de Sóller (Taula 1, aproximació no exhaustiva).

Als segles XIV i XV trobam portals amb nombroses dovelles estretes (19-28), regulars, de regràs normal, construïdes tant amb marès com amb calcària Keuper, que sol ser la pedra d'ús general als brancals. Solen presentar frontó o marc rectangular i les dovelles i els brancals sovint coincideixen en amplària. A més dels casos descrits podem incloure dins aquest grup altres portals com els de Tamany n° 2 (24 dovelles) (Pérez, 1998: 55), la Casa de Sa Lluna (20 dov.) i Can Pons (22 dov.), Cas Metge Mayol (21 dov.), o la casa de Quadrado n° 18 (19 dov.). Pel que fa a les proporcions ap/l_d és 2.1 per a la Casa de Sa Lluna i 2.3 per a Can Pons.

Al segle XVI el portal rodó presenta un nombre elevat de dovelles estretes (21-16) de regràs mig, regulars si són de marès i decreixents si són calcàries juràssiques, el que es fonamenta en raons tècniques per la major resistència de les segones. Els brancals sempre són de calcària juràssica. És general l'existència d'un frontó o marc rectangular a les construccions privades, que no es troba a les de caire públic, tal volta per a rebaixar el seu cost al ser pagades per talles o aportacions privades. Entre les darreries del segle XVI i principis del segle XVII es pot trobar la pedra del coixí amb una prolongació inferior rectangular que fa de clau del frontó. A banda dels esmentats, el portal probablement més antic és el del carrer Sant Bartomeu n° 5 (20 dov.), del què malgrat el gran nombre de dovelles podem descartar que sigui del segle XV ja que combina marès i calcària. Clarament hi podem incloure dins el grup els portals de Can Serra (17 dov.) i el del C/ Murta n° 8 (17 dov.) a Sóller, i la Casa D'Amunt (17 dov.) i Binibassí (17 dov.), a Fornalutx. La proporció ap/l_d es troba molt relacionada amb la qualitat de l'obra, en general de 2 a 2.6, mentre als casos més pobres pot arribar al 3.3.

Al segle XVII l'arc es sol construir amb un menor nombre de dovelles (13-15), més amples, decreixents a les més antigues i regulars a les tardanes, essent majoritari el regràs normal, encara que també apareixen els arcs de poc regràs. Perdura de forma majoritària el frontó rectangular, però apareix el que enllaça amb un balcó o finestra superior (Possessió des Port, Can Ribera) (Fig. 17). Una característica que s'inicia en el període són les falses dovelles, que es simulen sobre dovelles de doble

amplada en la que es graven les falses juntes. Les dovelles solen ser de calcària però encara s'en troben de marès, essent en aquest cas també típica la presència de coixins o dovelles d'arrencada de calcària (p.e. Moleta Gran). També es típic d'aquesta datació el coixí de les dovelles prolongat fins a l'extrem del frontó. Pertanyen al present grup, els portals de Sant Bartomeu 3, 19 i Sant Joan 20 de Sóller (15 dov.), Can Ribera de Biniaraix (15 dov.), la posada de Bàlitx (14 dov.), Can Bleda (13 dov.) i C/ Murta 4 (11 dov.). De difícil datació per la presència de dovelles simulades són la posada de Montcaire (17 simulades, 9 reals), C/ Victòria 10 (13 simulades, 10 reals) i Bauçà 5A (13 simulades, 9 reals). Les proporcions amplada del portal/longitud de dovella oscil·la entre 1.8 i 2.5.

Al segle XVIII el nombre de dovelles es redueix de forma important, essent en general majors i regulars (7-10) en els edificis de gran qualitat, i irregulars amb forta presència de dovelles simulades als més populars (C/ Rosa nº 7, C/ Serra 4), en general de regràs normal. Es generalitza la calcària juràssica sobre blocs de mida molt gran, que a vegades simulen tres dovelles (Bauçà 5) i fins i tot serveixen per a fer brancals d'una sola peça, malgrat els edificis més humils poden tenir dovelles de marès. En un cas hem trobat 7 dovelles simulades tapant un arc de 13 dovelles reals (C/ Murta nº 7) (Fig. 18). La proporció de les dovelles va del 2.1-2.3, en els de major qualitat, al 3.3 als edificis més pobres.

Conclusions

L'evolució cronològica del portal rodó es fa clarament visible en factors com el número de dovelles utilitzades per a construir l'arc i el material utilitzat. En general s'observa una disminució clara en la quantitat de dovelles, nombroses en època medieval, que es redueixen dràsticament al segle XVIII. També és un fenomen tardà la presència de dovelles simulades, tant per representar-ne una major quantitat, com per a reduir aparentment el seu nombre quan el material emprat és de molt baixa qualitat i es revesteix de morter.

Els materials més fàcils de treballar, com les calcàries Keuper, són generals a l'època medieval, combinant a vegades amb el marès. La calcària juràssica per les seves majors prestacions s'imposa des de les darreries del segle XVI al segle XVIII. En relació amb aquesta pedra es veu que les calcàries del Lias superior, que permeten extreure grans lloses, s'usen des de les darreries del segle XVII i al llarg del segle XVIII, presentant els arcs d'aquesta datació pedres de grans dimensions amb brancals de bloc únic i dovelles múltiples simulades.

Finalment, la relació entre amplada del portal i longitud de les dovelles es deu relacionar principalment amb la qualitat de l'edifici i al major esforç econòmic realitzat per al seu bastiment, que sol fonamentar-se en l'ostentació i no amb la seva datació, malgrat que als portals forans medievals les dovelles són generalment més llargues.

Sant Bartomeu 19 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	15	2,5	17		Dovella mitja decreixent, regràs normal. Frontó.
Can Mo, Mar 13 (Sóller)	Marès	Calcària juràssica	15	2,2	17	1740 (insc.)	Dovella estreta regular, gran regràs, coixí de calcària. La data pertany probablement a reforma posterior. Frontó.
Murta 4 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	11	3,3	17		Dovella ample decreixent, poc regràs.
Rosa 7 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	9	2,6	17		Dovella ample irregular, poc regràs. Frontó.
Sant Bartomeu 3 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	15	2,2	17		Dovella estreta regular, regràs normal. Frontó.
Can Bleda	Calcària juràssica	Calcària juràssica	13	1,8	17		Dovella estreta decreixent, regràs normal. Frontó.
Posada de Bàltx (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	14	2,2	17		Dovella estreta decreixent, regràs normal. Frontó.
Església Immaculada Concepció (Biniarrix)	Marès	Marès	15	2,0	17	1587-1634	
Ca s'Hereu, C/ Canals, 1 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	9	2,2	18	1786	Dovella ampla regular, regràs normal. Frontó.
Carrer Serra, 4 (Sóller)	Calcària juràssica	Calcària juràssica	10	2,2	18	1788	Dovella ample regular, poc regràs, amb 2 falses dovelles. Frontó.
El Planet (Sóller) normal. Frontó.	Calcària juràssica	Calcària juràssica	9	2,1	18		Dovella ample regular, regràs
Murta 7 (Sóller)	Marès	Calcària juràssica	13 (7)	2,3	18		Dovella ample, regràs normal (simula 7). Frontó.

Bibliografia

GELABERT, Joseph. De l'art del picapedrer. Palma de Mallorca: Diputació Provincial de Balears, 1977.

FULLANA, Miquel. Diccionari de l'art i del oficis de la construcció. Palma de Mallorca: Els treballs i el Dies, nº 11, Ed. Moll, 1974.

FEDUCHI, Luis. Itinerarios de arquitectura popular española, 3. Barcelona: Ed. Blume, 1974.

Mapa geológico de España: num. 352 H, Madrid: Instituto Geológico y Minero de España, 1963.

MORELL GONZÁLEZ. Josep A. La catedral de Muntanya. La Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller, Sóller. 1993.

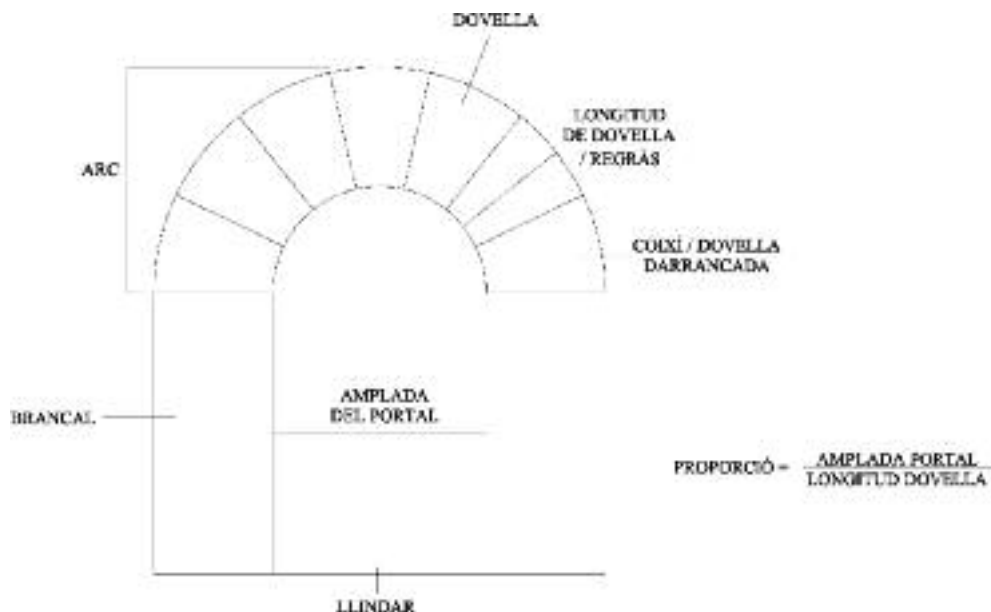
PÉREZ, Plàcid. Sóller: façanes i detalls. Entrau, és ca vostra. Sóller: Ajuntament de Sóller. 1998:

RULLAN, José. Historia de Sóller en su relación con la general de Mallorca, tomo primero. Palma de Mallorca, 1875.

RULLAN, José. Historia de Sóller en su relación con la general de Mallorca, tomo segundo. Palma de Mallorca: 1876.

RULLAN VALLCANERAS, Joan F. Sóller. Imatges d'un poble I. Sóller. 2001.

SANTAMARÍA, Álvaro. El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI. Sóller. 1971.

Esquema de les parts d'un portal rodó.

Portal rodó del carrer de Sant Bartomeu 5 (Sóller), amb l'arc de marès i els brancals de calcària juràssica. L'arc fou mutilat i convertit en un arc escarser en data indeterminada.

Portal del carrer de la Mar, nº 13 (Sóller) (Can Mo) (Pérez, 1998: 65), amb el coixí o dovella d'arrencada de calcita juràssica i les dovelles de marès.

Portal de dovelles regulars del carrer Tamany, nº 2 (Sóller).

Portal de dovelles irregulars del carrer Rosa, nº 7.

Portal de Binibassí, amb composició decreixent en la gruixa de les dovelles.

Portal de dovelles pars de la posada de Bàlitz (Sóller).

Arc rodó amb dovelles simulades al coixí del carrer Victòria 10 (Sóller).

Portal de l'església de Sant Bartomeu (entre 1370 i 1492).

Portal de Santa Caterina (entre 1543-1550).

Portal del Fort de l'església (1561-1566).

Portal de Can Mayol (c. 1571).

Portal de Can Verí, del carrer Rectoria nº 5, datat l'any 1586.

Portal forà de la Possessió des Port, datada l'any 1646.

Portal de brancals d'una peça, amb 13 dovelles de marès falsejades i arrebossades simulant 7 dovelles.

Portal forà de la casa de Serra, nº 4, datat l'any 1788.

Portal i frontó de Can Ribera, del segle XVII.

Portal forà de la posada de Ca S'Hereu de Sóller, datada l'any 1786.

